Özgün Sorular ve Çözümlü Açıklamalar

KATALAKSİ

KPSS A

Dr. CEMAL ARSLAN

• BANKACILIK • KAYMAKAMLIK
• UZMANLIK • MÜFETTİŞLİK

VB. KURUM SINAVLARINA HAZIRLANAN ADAYLAR İÇİN

TÜRKİYE EKONOMİSİ, PARA/BANKA
İKTİSADİ BÜYÜME ve KALKINMA
ULUSLARARASI İKTİSAT

Örnekler
Yorumlar
Uyarılar
Pratik
Bilgiler

Akıcı
Ayrıntılı
Konu Anlatımı

DERİN YAYINLARI

Kitabın Adı
KATALAKSİ

Yazar
Dr. Cemal ARSLAN

Yayın No 223

ISBN 978-605-4993-27-7

Basım Yılı
2014

Kapak Tasarımı
Yurdagül TUNCA

Yayıncı
DER Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.
Molla Fenari Sokak, Der Han 28/A, 34410 Cağaloğlu - İSTANBUL.
Tel: (0212) 527 01 65 - 511 51 90 / Faks: (0212) 511 47 76
e-posta: der@deryayinevi.com.tr / info@deryayinevi.com.tr
www.deryayinevi.com.tr

Sertifika No: 12158

Şubelerimiz
Der Kitabevi Sahaflar Çarşısı No: 1 Beyazıt / İSTANBUL
Tel: (0212) 513 55 75
Derin Kitabevi Sahaflar Çarşısı No: 3 Beyazıt / İSTANBUL
Tel: (0212) 513 18 20

Basım / Cilt
Ada Ofset Matbaacılık Tekstil Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Mat. Sit. E Blok 1. Kat No: ZE2 / Topkapı - İSTANBUL

Sertifika No: 14460

Derin Yayınları© Der Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.'nin tescilli bir markasıdır.

Copyright © Bu kitabın, tüm hakları Der Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni alınmadan tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, kopyalaması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

İÇİNDEKİLER

Önsöz ..... **VII**
İçindekiler ..... **IX**
Tablolar Listesi ..... **XX**
Şekiller Listesi ..... **XXI**
Kısaltmalar Listesi ..... **XXIV**
Giriş **1**

◆

BİRİNCİ KİTAP
TÜRKİYE EKONOMİSİ

1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türkiye Ekonomisinin Durumu 9
1.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemle İlgili Çözümlü Sorular 12
1.3. 1923-1929 Döneminde Türkiye Ekonomisi (Liberal Dönem) 14
1.4. 1923-1929 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular 17
1.5. 1930-1950 Döneminde Türkiye Ekonomisi (Devletçi Dönem) 22
1.6. 1930-1950 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular 28
1.7. 1950-1960 Dönemi (Liberal Dönem) 41
1.7.1. Kamu Kesiminde Yaşanan Gelişmeler 41
1.7.2. Para ve Maliye Politikası 42
1.7.3. Dış Ticaret 42
1.7.4. 1950-1960 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular 45
1.8. 1960-1980 Dönemi (Planlı Kalkınma Dönemi) 54
1.8.1. Kalkınma Planlarının Özellikleri 55
1.8.2. Kalkınma Planlarının Temel Amaçları 55
1.8.3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) 56
1.8.4. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) 56
1.8.5. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) 57
1.8.6. 1970'li Yılların Sonunda Türkiye Ekonomisinin Görünümü 58
1.8.7. 1960-1980 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular 60

1.9. 24 Ocak 1980 Kararlarından 2000 Yılına Kadar Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler (Serbest Piyasa Ekonomisi Dönemi) ... 70
1.9.1. 24 Ocak Programının Temel Amaçları ... 70
1.9.2. 24 Ocak Programı Çerçevesinde Uygulanan Politikalar ... 71
1.9.3. 1994 Krizine Giden Süreçte Türkiye Ekonomisinin Panoraması ... 73
1.9.4. 1994 İle 2000'li Yıllar Arasında Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler ... 75
1.9.5. 1980-2000 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular ... 78
1.10. 2000 Yılından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler ... 85
1.10.1. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı ... 86
1.10.2. Kasım 2000 Likidite Krizi ... 88
1.10.3. Şubat 2001 Finansal Krizi ... 89
1.10.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Uygulama Sonuçları ... 91
1.10.5. Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları ... 102
1.10.6. 2000 Yılından Günümüze Kadarki Gelişmeler İle İlgili Çözümlü Sorular ... 105

◆

İKİNCİ KİTAP
PARA TEORİSİ, POLİTİKASI VE BANKACILIK

2.1. İktisadi Açıdan Paranın Tanımı ... 118
2.2. Paranın Tarihsel Gelişimi ... 118
2.3. Paranın Özellikleri ... 120
2.4. Paranın Fonksiyonları ... 120
2.4.1. Mübadele Aracı Olma Fonksiyonu ... 120
2.4.2. Değer Saklama Aracı Olma Fonksiyonu ... 120
2.4.3. Hesap Birimi Olma Fonksiyonu ... 121
2.5. Para Politikasının Amaçları ... 121
2.5.1. Fiyat İstikrarı ... 121
2.5.2. Ekonomik Büyüme ... 122
2.5.3. Tam İstihdam ... 122
2.5.4. Faiz Oranlarında İstikrarın Sağlanması ... 123
2.5.5. Finansal İstikrar ... 123
2.5.6. Döviz Piyasasında İstikrarın Sağlanması ... 124

2.6. Para Politikasının Araçları 124
2.6.1. Açık Piyasa İşlemleri 124
2.6.2. Reeskont Oranları 125
2.6.3. Zorunlu Karşılık Oranları 126
2.6.4. Disponobilite Oranları 126
2.6.5. Zorunlu Döviz Devir Oranı 127
2.6.6. İthalat Teminatları 127
2.6.7. Kredi Tavanı 127
2.6.8. Asgari Ödeme Oranı 127
2.6.9. Selektif Kredi Kontrolleri 128
2.6.10. İkna Etme 128
2.7. Merkez Bankalarının Faiz Kararları ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri 130
2.8. Para Talebinin Nedenleri 137
2.8.1. İşlem Güdüsüyle Para Talebi 138
2.8.2. İhtiyat Güdüsüyle Para Talebi 138
2.8.3. Spekülasyon Güdüsüyle Para Talebi 139
2.9. Parasal Büyüklükler 141
2.9.1. Talep Edilen Para Miktarı Tanımları 141
2.9.2. Arz Edilen Para Miktarı Tanımları 142
2.10. Para Çarpanları 143
2.10.1. Basit Mevduat Çarpanı 144
2.10.2. Serbest Rezerv Çarpanı 146
2.10.3. Nakit Çarpanı 148
2.10.4. M1 Çarpanı 151
2.10.5. M2 Çarpanı 152
2.11. Bankacılık ve Finansal Piyasalar 154
2.11.1. Finansal Piyasaların İşlevleri 155
2.11.2. Finansal Piyasaların Sınıflandırılması 156
2.11.3. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Başlıca Riskler 159
2.12. Merkez Bankacılığı 160
2.12.1. Merkez Bankalarının Fonksiyonları 161
2.12.2. Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve TCMB Örneği 162

2.12.3. Merkez Bankası Analitik Bilançosu 164
2.12.4. Senyoraj Gelirleri, Fisher Etkisi ve Enflasyon Vergisi 167
2.12.5. Merkez Bankasının Bağımsızlığı 171
2.13. Para Kurulu Sistemi 172
2.13.1. Para Kurulu Sisteminin Avantajları 173
2.13.2. Para Kurulu Sisteminin Dezavantajları 174
2.14. Parasal Aktarım Mekanizmasının Kanalları 176
2.14.1. Faiz Kanalı 176
2.14.2. Kredi Kanalı 177
2.14.3. Varlık Fiyatları Kanalı 178
2.14.4. Döviz Kuru Kanalı 180
2.14.5. Beklentiler Kanalı 181
2.15. Alternatif Para Politikası Stratejileri 182
2.15.1. Döviz Kuru Hedeflemesi Stratejisi 183
2.15.2. Parasal Hedefleme Stratejisi 186
2.15.3. Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi 189
2.15.4. Nominal Gelir (GSYİH) Hedeflemesi Stratejisi 195
2.16. Para Politikasına İlişkin Teorik Kavramlar 195
2.17. Para Politikasına İlişkin Teorik Yaklaşımlar 212
2.17.1. Klasik Yaklaşım 212
2.17.1.1. Temel Varsayımları 213
2.17.1.2. Say Yasası 214
2.17.1.3. Miktar Kuramı 215
2.17.1.4. Para Politikası 218
2.17.2. Keynesyen Yaklaşım 219
2.17.2.1. Eksik İstihdam Dengesi 220
2.17.2.2. Likidite Tercihi Teorisi 222
2.17.2.3. Portföy Dengesi ve Servet Uyumlanması Yaklaşımı 227
2.17.2.4. Likidite Tuzağı ve Keynes Etkisi 228
2.17.2.5. Faiz ve Yatırım Teorisi 231
2.17.2.6. Phillips Eğrisi 237
2.17.2.7. Parasal Aktarım Mekanizması 239

2.17.2.8. Para Politikasının Etkinsizliği 240
2.17.3. Monetarist Yaklaşım 248
2.17.3.1. Modern Miktar Teorisi 251
2.17.3.2. Adaptif (Uyumcu) Beklentiler Teorisi 253
2.17.3.3. Phillips Eğrisi 258
2.17.3.4. Parasal Aktarım Mekanizması 260
2.17.3.5. Para Politikasının Etkinliği 262
2.17.4. Yeni Klasik Yaklaşım 264
2.17.4.1. Rasyonel Beklentiler Hipotezi 264
2.17.4.2. Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik 266
2.17.4.3. Ricardocu Denklik Teoremi 267
2.17.4.4. Lucas Arz Fonksiyonu 268
2.17.4.5. Phillips Eğrisi 270
2.17.4.6. Para Politikası 271
2.17.4.7. Zaman Tutarsızlığı Problemi 279
2.17.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım 284
2.17.5.1. Temel Özellikleri 285
2.17.5.2. Emek Piyasası 287
2.17.5.3. Mal Piyasası 289
2.17.5.4. Sermaye Piyasası 290
2.17.5.5. Para Politikası 291
2.18. Para Teorisi ve Politikası İle Bankacılık Alanlarıyla İlgili Çözümlü Sorular 299

◆

ÜÇÜNCÜ KİTAP
İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA TEORİSİ

3.1. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Terminolojisi 362
3.2. Gelişmişlik ve Az Gelişmişlik Kavramları 363
3.2.1. Azgelişmişliğin Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Tanımlanması 365
3.2.2. Azgelişmişliğin Kaynak Kullanım Durumuna Göre Tanımlanması 365

3.2.3. Azgelişmişliğin Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Tanımlanması 365
3.3. Az Gelişmişliğin Ölçülmesi 366
3.3.1. Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 367
3.3.2. Kaynakların Kullanım Durumuna Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 370
3.3.3. Kaynak Kullanım Oranlarıyla Azgelişmişliğin Ölçülmesi 370
3.3.4. Potansiyel Milli Gelir Kavramıyla Azgelişmişliğin Ölçülmesi 370
3.3.5. Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi 371
3.4. Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri 371
3.5. İktisadi Kalkınma Kuramları 374
3.5.1. Clark ve Fisher'in Üç Sektör Analizi 374
3.5.2. Chenery'in İmalat Sanayi'nin Gelişimi Tezi ve Kuznets'in Ters U Eğrisi Yaklaşımı 375
3.5.3. Lewis'in Sınırsız Emek Arzı İle Kalkınma Görüşü 376
3.5.4. Rostow'un İktisadi Kalkınmanın Aşamaları Kuramı 378
3.5.5. Nurkse'un Yoksulluğun Kısır Döngüsü Kuramı 381
3.5.6. Kuzey-Güney Diyaloğu Yaklaşımı 382
3.5.7. Sosyo-Kültürel Etkenler Yaklaşımı 382
3.5.8. Singer-Prebisch Tezi 383
3.5.9. Gerschenkron'un Özgün Kurumlar Tezi 384
3.5.10. Uluslararası Bağımlılık Teorileri 385
3.6. Kalkınma Stratejileri 385
3.6.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi 385
3.6.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi 387
3.6.3. Büyüme Kutupları Kriteri 388
3.6.4. İhracata Dönük Kalkınma Modeli 389
3.6.5. Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım Görüşü 390
3.6.6. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı Yaklaşımı 392
3.6.7. Yoksulluk Endeksleri 393
3.6.8. Geri Bağlantılı Sektörler Görüşü 394

3.7. İktisadi Büyüme Modelleri ... 395
3.7.1. Klasik Büyüme Modeli ... 395
3.7.2. Harrod-Domar Modeli ... 397
3.7.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli ... 401
3.7.4. İçsel Büyüme Modeli ... 409
3.7.4.1. AK Modeli ... 411
3.7.4.2. Beşeri Sermaye Modeli ... 411
3.7.4.3. AR-GE Modeli ... 412
3.7.4.4. Kamu Politikası Modeli ... 413
3.7.4.5. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli ... 414
3.8. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Alanlarıyla İlgili Çözümlü Sorular ... 416

◆

DÖRDÜNCÜ KİTAP
ULUSLARARASI İKTİSAT

4.1. Uluslararası İktisadın Kapsamı ... 436
4.2. Merkantilizm ve Uluslararası Ticaret Teorisinin Doğuşu ... 439
4.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi ... 440
4.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi ... 442
4.3.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ... 443
4.3.3. Ricardo Modelinin Eksiklikleri ... 445
4.3.4. Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Geçerliliği ... 447
4.4. Fırsat Maliyetleri ve Dış Ticaret Analizleri ... 448
4.4.1. Sabit Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret ... 450
4.4.2. Artan Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret ... 453
4.4.3.Azalan Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret ... 455
4.5. Uluslararası Ticaret Teorisi ve Dış Ticaret Dengesi Analizleri ... 457
4.5.1. Karşılıklı Talep Kanunu ... 458
4.5.2. Teklif Eğrileri Yaklaşımı ... 459
4.5.3. Teklif Eğrilerinde Kaymalar ... 463
4.5.4. Önemsiz Olmanın Önemi (Küçük Ülke Avantajı) ... 464
4.5.5. Kapalı Ekonomide Denge ... 465

4.5.6. Açık Ekonomilerde Denge 466
4.6. Faktör Donatımı Teorisi (Heckscher-Ohlin Modeli) 468
4.6.1. Faktör Donatımı 469
4.6.2. Faktör Fiyatları 469
4.6.3. Faktör Yoğunluğu 470
4.6.4. Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi 471
4.6.5. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi 472
4.6.6. Rybczynski Teoremi 474
4.6.7. Teorinin Test Edilmesi: Leontief Paradoksu 476
4.6.8. Yeni Teoremler 479
4.6.8.1. Nitelikli İşgücü Teorisi 479
4.6.8.2. Teknoloji Açığı Teorisi 479
4.6.8.3. Ürün Dönemleri Hipotezi 480
4.6.8.4. Tercihlerde Benzerlik Hipotezi 482
4.6.8.5. Ölçek Ekonomileri 483
4.6.8.6. Monopolcü Rekabet Teorisi 483
4.7. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizleri 485
4.7.1. Yansız Büyüme 487
4.7.2. Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme 488
4.7.3. Ticarete Karşıt Yönlü Büyüme 490
4.7.4. Büyüme, Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri 490
4.7.5. Yoksullaştıran Büyüme 491
4.8. Dış Ticaret Politikası 492
4.8.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları 493
4.8.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları 496
4.8.2.1. Gümrük Tarifeleri 496
4.8.2.2. Tarife Dışı Araçlar 496
4.8.3. Dış Ticarette Korumacılığın Nedenleri 498
4.8.3.1. Ulusal Güvenlik 499
4.8.3.2. Genç Endüstri Tezi 499
4.8.3.3. Stratejik Ticaret Politikası 501
4.8.3.4. Damping'e Karşı Koruma 501

4.9. Gümrük Vergileri 501
4.9.1. Gümrük Vergilerinin Konuluş Esasları 502
4.9.2. Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri 503
4.9.2.1. Kısmi Denge Yaklaşımı (Dar Anlamlı Etkiler) 503
4.9.2.2. Tarifelerin Rant Etkisi 505
4.9.2.3. Genel Denge Yaklaşımı (Geniş Anlamlı Etkiler) 506
4.9.2.4. Tarifelerin Ticaret Hadleri Etkisi ve Optimum Gümrük Tarifesi 509
4.9.2.5. Gümrük Vergilerinin Yansıması 511
4.9.2.6. Etken Dış Koruma 513
4.9.3. Özel Dış Ticaret Rejimleri 515
4.9.3.1. Geçici İthal ve Geçici İhraç 515
4.9.3.2. Serbest Bölgeler 515
4.9.3.3. Antrepolar 516
4.9.3.4. Transit Taşımacılık 516
4.9.3.5. Sınır ve Kıyı Ticareti 516
4.9.3.6. Bedelsiz İthalat 516
4.10. Tarife Dışı Ticaret Politikası Araçları 516
4.10.1. Miktar Kısıtlamaları 517
4.10.1.1. İthalat Kotaları 517
4.10.1.2. İthalat Yasakları 521
4.10.1.3. Kambiyo Kontrolü 523
4.10.1.4. Çoklu Kur Sistemi 525
4.10.2. Yeni Korumacılık 525
4.10.2.1. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları 526
4.10.2.2. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları 526
4.10.2.3. Kamu İhaleleri 528
4.10.2.4. Yurt İçi Katkı Zorunluluğu 528
4.10.3. Sübvansiyonlar 529
4.10.3.1. İhracat Sübvansiyonları 529
4.10.3.2. Yurt İçi Üreticilere Verilen Sübvansiyonlar 530
4.10.4. İthalat ve İhracat Vergileri 532

4.10.4.1. İthalatta Fark Giderici Vergiler 533
4.10.4.2. İhracat Vergileri 534
4.10.5. Uluslararası Fiyat Farklılaştırması ve Damping 535
4.11. Küreselleşme ve Dünya Ticaret Örgütü 538
4.11.1. Küreselleşme 538
4.11.2. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 539
4.11.3. WTO İle Getirilen Yenilikler 540
4.11.4. WTO'nun Amaçları ve Görevleri 541
4.11.5. WTO'nun İlkeleri 542
4.11.6. WTO'nun Organları 543
4.11.7. WTO Görüşmeleri 543
4.12. İktisadi Birleşmeler (Ekonomik Entegrasyon) Teorisi 545
4.12.1. İktisadi Birleşme Türleri 545
4.12.2. Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgeleri 547
4.12.3. Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri 547
4.12.4. İktisadi Birlik 549
4.12.5. İkinci En İyi Teorem 549
4.12.6. Kutuplaşma Teorisi 550
4.13. Döviz Piyasası Analizleri 551
4.13.1. Döviz Piyasalarının Kapsamı ve Özellikleri 553
4.13.2. Döviz Kurları 554
4.13.2.1. Döviz Alış ve Satış Kurları 554
4.13.2.2. Dolaysız Kur ve Çapraz Kur 554
4.13.2.3. Efektif Döviz Kurları 554
4.13.3. Döviz Arbitrajı 555
4.13.4. Döviz Spekülasyonu 555
4.13.5. Bankalararası Döviz Piyasası 556
4.13.6. Ulusal Paranın Konvertibilitesi 556
4.14. Döviz Kuru Sistemleri 557
4.14.1. Esnek (Dalgalı) Kur Sistemi 557
4.14.1.1. Esnek Kur Sisteminin Avantajları 558
4.14.1.2. Esnek Kur Siteminin Dezavantajları 558

4.14.2. Döviz Kurlarında Hedefi Aşma (Overshooting) 558
4.14.3. Yönetimli Dalgalanma (Managed Floating) Sistemi 559
4.14.4. Sabit Kur Sistemi 559
4.14.5. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi 560
4.15. Döviz Kuru Değişmelerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar 560
4.15.1. Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı 561
4.15.1.1. Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi 561
4.15.1.2. Nispi Satın Alma Gücü Paritesi 562
4.15.2. Parasalcı Yaklaşım 562
4.15.3. Portfolyo Dengesi Yaklaşımı 563
4.16. Ödemeler Bilançosu 565
4.16.1. Cari İşlemler Hesabı 566
4.16.2. Sermaye (Finans) Hesabı 568
4.16.3. Resmi Rezervler Hesabı 569
4.16.4. Net Hata ve Noksan Hesabı 570
4.17. Ödemeler Bilançosunun Denkleşmesi 573
4.17.1. Ödemeler Bilançosu Dengesizliklerinin Nedenleri 574
4.17.2. Esnek Kur Sisteminde Dış Denkleşme 576
4.17.3. Sabit Kur Sisteminde Dış Denkleşme 577
4.17.4. Klasik Fiyat-Altın Para Sisteminde Dış Denkleşme 579
4.17.5. Faiz Oranı Değişmeleri İle Dış Denkleşme 580
4.17.6. Milli Gelir Değişmeleri İle Dış Denkleşme 582
4.17.7. Parasalcı Dış Denkleşme Mekanizması 585
4.18. Uluslararası İktisatla İlgili Çözümlü Sorular 587
Kaynakça 603

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2000-2013) 98
Tablo 2: Temel Dış Ticaret Göstergeleri (2000-2013) 99
Tablo 3: Temel İşgücü Göstergeleri (2004-2013) 100
Tablo 4: Kamu Kesimi Verileri (2004-2013) 101
Tablo 5: Talep Edilen Para Miktarı Tanımları 142
Tablo 6: Arz Edilen Para Miktarı Tanımları 143
Tablo 7: Varlık Fiyatları Kanalı 180
Tablo 8: Zaman Tutarsızlığı ve Para Politikasının Güvenilirliği 282
Tablo 9: Türkiye'nin 2013 ve 2014 Yılı Ocak Ayı Ödemeler Bilançosu 572

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Faiz Oranı İle Para Talebi İlişkisi 140
Şekil 2: Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasasında Denge 157
Şekil 3: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Artışlar 157
Şekil 4: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Azalışlar 158
Şekil 5: Beklenen Enflasyon Oranlarındaki Artışların Etkisi 159
Şekil 6: Para Arzındaki Artışların Etkileri 218
Şekil 7: Genişlemeci Maliye Politikasının Etkileri 221
Şekil 8: Likidite Tuzağı ve Para Politikasının Etkinsizliği 229
Şekil 9: Likidite Tuzağı ve Maliye Politikasının Etkinliği 230
Şekil 10: Klasik Yaklaşımda Mal Piyasası Dengesi 232
Şekil 11: Keynesyen Yaklaşımda Para Piyasası Dengesi 233
Şekil 12: Para Arzı Değişikliklerinin Para Piyasası Dengesi Üzerindeki Etkileri 234
Şekil 13: Para Talebi Değişikliklerinin Para Piyasası Dengesi Üzerindeki Etkileri 235
Şekil 14: Phillips Eğrisi 238
Şekil 15: Para Politikasının Etkin Olmadığı Durum 245
Şekil 16: Maliye Politikasının Etkin Olduğu Durum 246
Şekil 17: Para Politikasının Etkin Olduğu Durum 246
Şekil 18: Maliye Politikasının Etkin Olmadığı Durum 247
Şekil 19: Adaptif Beklentiler ve Phillips Eğrisi 259
Şekil 20: Para Politikasının Etkinliği 262
Şekil 21: Tam Dışlama (Crowding-Out) ve Maliye Politikasının Etkinsizliği ... 263
Şekil 22: Ricardocu Denklik Teoremi 268
Şekil 23: Rasyonel Beklentiler ve Phillips Eğrisi 270
Şekil 24: Öngörülen Para Politikası 277
Şekil 25: Öngörülmeyen (Şok) Para Politikası 278
Şekil 26: Zaman Tutarsızlığı Problemi 280

Şekil 27: Öngörülen (Beklenen) ve Öngörülmeyen (Şok) Para Politikası 296
Şekil 28: Olumsuz Arz Şoku ve Stagflasyon 299
Şekil 29: Para Arzı Artışları ve Phillips Eğrisi 301
Şekil 30: Para Talebinin Faiz Esnekliği Sıfırken Para Politikasının Etkinliği 304
Şekil 31: Para Talebinin Faiz Esnekliği Sıfırken
Maliye Politikasının Etkinsizliği 304
Şekil 32: Para Talebindeki Artışların Faiz Oranı Üzerindeki Etkisi 308
Şekil 33: Para Arzındaki Artışların Kamu Harcamasındaki Azalışlardan
Daha Büyük Olduğu Durum 309
Şekil 34: Toplam Talep Eğrisinin Elde Edilişi 321
Şekil 35: Para Talebinin Faiz Esnekliğinin Sonsuz Olduğu Durum ve Daraltıcı
Maliye Politikası 323
Şekil 36: Para Arzındaki Artışların LM Eğrisi Üzerindeki Etkisi 323
Şekil 37: Para Arzındaki Azalışların Kamu Harcamalarındaki
Artışlardan Daha Büyük Olduğu Durum 328
Şekil 38: Tam İstihdamdaki Bir Ekonomide
Genişletici Para Politikasının Etkileri 329
Şekil 39: Para Arzı Artışlarının Phillips Eğrisi Üzerindeki Etkileri 331
Şekil 40: Para Arzı Azalışlarının Phillips Eğri Üzerindeki Etkileri 331
Şekil 41: LM ve IS'in Dışındaki Noktalar 335
Şekil 42: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Artışların Etkileri 344
Şekil 43: Klasik Teoride Para Arzındaki Artışların Etkileri 347
Şekil 44: Para Talebinin Faiz Esnekliğinin Düşük Olduğu Bir
Durumda Uygulanacak Para Arzı Azalışlarının Etkileri 349
Şekil 45: Tam Dışlama Durumunda Genişletici Para Politikasının Etkileri 353
Şekil 46: Likidite Tuzağı ve Para Politikasının Etkinsizliği 355
Şekil 47: Üretim Fonksiyonu 405
Şekil 48: Durağan Durum (Steady State) Dengesi 406
Şekil 49: Tasarruflardaki Artışların Büyümeye Etkisi 407
Şekil 50: Sermaye Birikiminin Altın Kuralı 408
Şekil 51: Nüfus Artışının Büyümeye Etkisi 409
Şekil 52: Sabit Fırsat Maliyeti Koşulları Altında Dönüşüm Eğrileri 451
Şekil 53: Sabit Verim Koşulları Altında Dış Ticaret 452

Şekil 54: Artan Fırsat Maliyetleri ve Dönüşüm Eğrisi 454
Şekil 55: Artan Fırsat Maliyetleri ve Dış Ticaret Kazançları 455
Şekil 56: Azalan Fırsat Maliyeti Koşullarında Dış Ticaret Kazançları 456
Şekil 57: Arz Modeline Göre Dış Ticarette Karlılık 458
Şekil 58: Türkiye'nin Kağıt Karşılığında Buğday Teklif Eğrisi 460
Şekil 59: ABD'nin Buğday Karşılığında Kağıt Teklifi Eğrisi 461
Şekil 60: Teklif Eğrileri ve Denge Dış Ticaret Hadleri 462
Şekil 61: Talepte Kayma Durumu ve Teklif Eğrisi 463
Şekil 62: Önemsiz Olmanın Önemi 465
Şekil 63: Kapalı Ekonomide Denge 466
Şekil 64: Açık Ekonomilerde Denge 467
Şekil 65: Rybczynski Teoremi 475
Şekil 66: Yansız Büyüme 488
Şekil 67: Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme 489
Şekil 68: Yoksullaştıran Büyüme 492
Şekil 69: Genç Endüstriler Tezi 500
Şekil 70: Gümrük Vergilerinin Kısmi Denge Etkileri 503
Şekil 71: Gümrük Tarifelerinin Rant Etkileri 505
Şekil 72: Gümrük Tarifelerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri 510
Şekil 73: Gümrük Vergilerinin Yansıması 513
Şekil 74: İthalat Kotalarının Ekonomik Etkileri 519
Şekil 75: İthalat Yasaları 522
Şekil 76: Döviz Kontrolleri (Kambiyo Denetimi) 524
Şekil 77: İhracat Sübvansiyonlarının Etkileri 530
Şekil 78: Yurtiçi Üreticilere Verilen Sübvansiyonun Etkileri 531
Şekil 79: İthalatta Fark Giderici Vergiler 533
Şekil 80: İhracat Vergileri 534
Şekil 81: Uluslararası Fiyat Farklılaştırması 537

GİRİŞ

KPSS/A ve uzmanlık sınavlarına hazırlanan adayların en çok sıkıntı yaşadıkları alanlardan birisi de iktisat grubu sorularıdır. Bunun temel sebebi iktisat biliminin oldukça teorik bir yapıya sahip olması ve bazı durumlarda gerçek yaşamdan oldukça uzak kuramlar ile varsayımlara dayanmasıdır. Özellikle mikro ve makro iktisat disiplinlerinde rasyonel beklentiler, kişisel çıkar, görünmez el, ücret ve fiyatların esnekliği gibi ön kabullere dayanan açıklamalar oldukça teorik kaçmakta ve öğrencilerimizin iktisat disiplinini soyut bir bilim olarak görmelerine yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra aynı problemler karşısında farklı politikalar öneren piyasa yanlısı Klasikler, Neo Klasikler ve Monetaristler gibi liberal görüşler ile müdahale yanlısı Keynesyen görüşlerin mevcut oluşu da, iktisat biliminin öğrenciler tarafından anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. Böylece üniversitedeki eğitimleri sırasında iktisat bölümü öğrencisi olsun ya da olmasın bir şekilde iktisat dersi almış kişilerin çoğunluğu bu dersleri anlamakta zorluklar yaşamaktadır.

Ancak ülkemizde yapılan KPSS/A sınavı ile sonrasında düzenlenen uzmanlık ve müfettişlik gibi sınavlarda iktisat soruları sorulmakta ve bu soruların ağırlıkları da oldukça yüksek olmaktadır. Hatta bu tür sınavlarda bir çok kez yaşandığı üzere daha fazla iktisat neti çıkarmak, sınavın kazanılmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Ne yazık ki Türkiye'de iktisat alanında öğrencileri KPSS/A ile kurum sınavlarına hazırlayacak çok fazla ciddi kaynak bulunmamaktadır. Bu eksiklik özellikle de Türkiye Ekonomisi, Para/Banka, İktisadi Büyüme ve Kalkınma ile Uluslararası İktisat alanlarında hissedilmektedir. İşte ***"Katalaksi"*** adını verdiğimiz elinizdeki bu kitap KPSS/A ve kurum sınavlarına hazırlanan adayların sözü edilen alanlara çalışırken en fazla sıkıntı yaşadıkları ve çalışacak kapsamlı bir kaynak bulamamaları üzerine bu eksikliği doldurmak için kaleme alınmıştır.

Kitapta öğrencilerin iktisat bilimiyle ilgili ön yargılarını kırmak için yalın bir anlatım dili benimsenmiş, örnekler verilmiş, hafızada kalacak özet nitelikli görsel tablolar kullanılmış ve en fazla dikkat edilecek noktalar altı çizili biçimde italik veya koyu harflerle işaretlenmiştir. Kitabı okuyan adayların özellikle bu noktalara dikkat etmesi durumunda KPSS/A sınavındaki netlerinin yükseleceği görülecektir.

Kitabın ortaya çıkmasında uzun yıllardır üniversitede vermiş olduğum lisans, yüksek lisans ve doktora derslerinin yanı sıra, yine KPSS kurslarında yürütmüş olduğum derslerden edindiğim derin tecrübe ve bilgi birikiminin de büyük payı vardır. Kitabın içeriği ve anlatış tarzı, tamamen sınava odaklı olarak gereksiz bilgilerden arındırılmış biçimde tüm adaylara daha fazla net yaptırmaya yönelmiştir. Bu amaç çerçevesinde kaleme alınan kitabımızda, üniversitedeki derslerde okutulan iktisat kitaplarından farklı olarak, öğrenciyi teorik tartışmalara boğmadan fakat aynı zamanda gerekli tüm bilgiler karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Diğer taraftan her bölümün sonunda özgün sorular açıklamalı çözümleri ile birlikte yer almaktadır.

ÖSYM tarafından 2014 yılında yapılan bir değişiklik ile KPSS/A sınavında *"Türkiye Ekonomisi"*, *"Para/Banka"*, *"İktisadi Büyüme ve Kalkınma"* ile *"Uluslararası İktisat"* alanlarının ağırlığı artırılmıştır. Buna göre bu alanların her birinden KPSS'de 3'er soru olmak üzere toplamda 12 soru sorulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla elinizde bulunan "Katalaksi" adlı bu kitabı dikkatli bir şekilde okumak size KPSS/A sınavında 12 net kazandıracaktır.

Kitaba Katalaksi (catallaxy) isminin verilmesinin nedenine gelince, bu terimin öğrencilerin zorlu, çileli ve uzun bir maraton olan KPSS ve kurum sınavı yolculuklarını tanımlamaya oldukça uygun düşmesidir.

Katalaksi sözcüğü Eski Yunanca'da mübadele, takas, değişim, ticaret, topluluğa kabul edilme ve düşmandan dosta dönüşme gibi anlamlara gelen "Katalattein" sözcüğünden türemiştir. Ancak günümüzde Katalaksi terimi daha çok iktisat literatüründe yer alan "Anayasal İktisat" ile "Kamu Tercihi Teorisi" tarafından, politikanın siyasetçiler ile seçmenler arasındaki bir mübadeleden ibaret olduğu görüşünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu görüşe göre seçim öncesi dönemde politikacılar kamu harcamalarını artırarak seçmenlere *"ver oyunu al istediğini"* mesajını yollamaktadırlar.

Biz de KPSS/A adaylarının çıktıkları uzun ve meşakkatli yolda hedefledikleri kurumlara girebilmeleri için belirli bir süre sosyal hayatlarından, uykularından, sevdiklerinden ve eski alışkanlıklarından vazgeçmeleri gerektiğini ifade etmek için Katalaksi terimini *"ver emeğini al istediğin işi"* şeklinde bir dönüşüme uğratarak kullandık. Dolayısıyla hedef odaklı olarak etkin ve verimli çalışmanın açamayacağı bir kapı olmadığına inanan bizler için, Katalaksi tüm kapıları açan bir anahtardır.

KPSS gruplarında verdiğim iktisat derslerinde öğrenciler tarafından bana sorulan en fazla soru Türkiye Ekonomisi, Para Teorisi ve Politikası, İktisadi Büyüme ve Kalkınma ile Uluslararası İktisat derslerine hangi kaynaklardan hazırlanmamız gerekir sorusuydu. Beni böyle bir kitap hazırlamaya yönelten teşvik ve güdü de sevgili öğrencilerimin bu soruları olmuştur. Söz konusu motivasyon sonucunda elinizdeki bu kitap ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki kitabın birinci baskısı olması dolayısıyla bir takım eksiklikler mevcut olabilir, bunların tümü tarafıma aittir. Okuyucular her türlü eleştirilerini ve yorumlarını kitabın önsözünde belirtilen e-posta adresime mail atabilirler. Çalışmanın tüm KPSS/A ve uzmanlık ile müfettişlik sınavlarına girecek adaylara hayırlı olması dileğimle.

Katalaksi içinde dört farklı alan bulunduran bir kitaptır. Bu nedenle çalışma kendi içinde dört ayrı kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitapta *"Türkiye Ekonomisi"*, ikinci kitapta *"Para/Banka"*, üçüncü kitapta *"İktisadi Büyüme ve Kalkınma"*, dördüncü kitapta ise *"Uluslararası İktisat"* derslerine yer verilmiştir.

Birinci kitapta *"Türkiye Ekonomisi"* nin 1923'den günümüze kadarki gelişimi uygulanan liberal ve devletçi politikalara bağlı olarak alt dönemler halinde incelenmiştir. KPSS/A sınavında sorulan son dönem Türkiye ekonomisi sorularının çoğunluğu 1980 sonrası dönemden ve özellikle de Türkiye'nin yaşadığı en ağır ekonomik buhran olan 2001 Krizi ile güncel makro ekonomik verilerden gelmektedir. Adayların kitabın özellikle bu bölümünü çok dikkatli okumalarını önemle tavsiye etmekteyim.

İkinci kitapta ise *"Para/Banka"* alanına ilişkin açıklamalara ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu bağlamda paranın tanımı, özellikleri, fonksiyonları, paranın tarihsel gelişimi, para çarpanları, merkez bankası analitik bilançosu, parasal aktarım mekanizması ve alternatif para politikası stratejileri ile para kurulu rejimi gibi konular hakkında çok önemli bilgileri verilmiştir. KPSS/A adaylarının para/banka literatüründe yer alan ve sınavlarda çok sık sorulan temel kavramları bilmesi için bu kısımları detaylı bir şekilde çalışmaları gerekmektedir.

Üçüncü kitapta ise *"İktisadi Büyüme ve Kalkınma"* ile ilgili teorik açıklamalar yer almaktadır. Burada öncelikle iktisadi büyüme ve kalkınma kavramları tanımlanmış, büyüme ve kalkınmanın ortak ile farklı özelliklerine yer verilmiştir. Daha sonra sırasıyla kalkınma teorileri ve büyüme teorileri üzerinde durulmuştur. KPSS ve kurum sınavlarında çıkan büyüme ve kalkınma sorularının çoğunda, büyüme ile kalkınma teorisi ile bu teorileri savunan iktisatçıların eşleştirilmesi sorulmaktadır. Bu anlamda teorinin içeriği bilin-

mek zorunda olmakla birlikte, birinci derecede önemli olan unsur kalkınma ve büyüme teorilerinin hangi iktisatçılarca savunulduğunun bilinmesidir.

Dördüncü kitapta ise, *"Uluslararası İktisat"* alanına ilişkin temel bilgilere değinilmiştir. Bu bağlamda uluslararası iktisadın konusu, açıklamaya çalıştığı sorunlar, Klasik dış ticaret teorisi, faktör donatımı teorisi, 1960 sonrası ortaya atılan yeni teoremler, dış ödemeler bilançosu, döviz ve para piyasaları, iktisadi birleşme teorileri gibi KPSS sorularının en fazla sorulduğu alanlar üzerinde durulmuştur.

Son 12 yıldır sorulan uluslararası iktisat sorularının neredeyse tamamında, Klasik dış ticaret teorisi içinde yer alan Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ile David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ni görmek mümkündür. Üstelik bazı yıllarda Klasik dış ticaret teorisinden 2 soru çıktığı da görülmüştür. Dolayısıyla KPSS/A grubuna hazırlanan her öğrenci, özellikle Klasik Dış Ticaret teorisinin varsayımlarını, sonuçlarını ve buna yönelik eleştirileri iyi bilmek zorundadır. Aynı zamanda söz konusu teori, uluslararası iktisat derslerinin de temelini oluşturmakta ve diğer tüm kuramlar Klasik teoriye bazı katkılar yaparak literatürü geliştirmektedir. Klasik dış ticaret teorisi, tüm eksikliklilerine rağmen bugün bile uluslararası dış ticaret ilişkilerini açıklamakta kullandığımız en temel yaklaşımdır.

BİRİNCİ KİTAP
TÜRKİYE EKONOMİSİ

"Fakirlerin asıl trajedisi beklentilerinin fakirliğidir"

Adam Smith

"Enflasyon, taşınmanıza gerek kalmadan, daha pahalı bir muhitte oturmanızı sağlar"

J.Paul Getty

"İktisatçı, dün öngördüğünün bugün gerçekleşmediğini yarın açıklayabilen kimsedir"

A.B. Alcoot

"Bir iktisatçı her şeyi bilemez, fakat hiçbir şeyi de bilmemezlikten gelemez"

J. K. Galbraith

KPSS/A grubu sınavlarında Türkiye ekonomisinden 3 soru gelmektedir. KPSS/A grubu sınavlarında sorulan son dönem Türkiye ekonomisi sorularının çoğunluğu 1980 sonrası dönemden ve özellikle de Türkiye'nin yaşadığı en ağır ekonomik buhran olan 2001 Krizi ile güncel makro ekonomik verilerden gelmektedir. Bu nedenle KPSS/A adaylarına kitabın özellikle bu bölümünü çok dikkatli okumalarını önemle tavsiye etmekteyim.

Kitabın bu ilk bölümünde *"Türkiye Ekonomisi"* nin 1923'den günümüze kadarki gelişimi, uygulanan liberal ve devletçi politikalara bağlı olarak alt dönemler halinde incelenmiştir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin alt bölümleri 1923-1929 Dönemi, 1930-50 Dönemi, 1950-60 Dönemi, 1960-80 Dönemi ve 1980 Sonrası dönem olmak üzere 5 ayrı döneme ayrılarak incelenmiştir. Anlatılan her konunun arkasından ise, söz konusu konuyla ilgili çözümlü çalışma sorularına yer verilmiştir. Bu soruların anlaşılarak çözülmesi, sınav başarınızı ve performansını olumlu yönde etkileyecektir.

Türkiye'de 1923-29 döneminde liberal iktisat politikası önlemleri uygulanmıştır. Bunda Klasik iktisat okulunun serbest piyasa yanlısı görüşlerinin literatürdeki egemenliği, Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomik maddeleri ile ilgili hükümler ve devletin elinde özel kuruluşları satın almak için yeterli sermayenin olmaması gibi unsurlar etkili olmuştur.

1930-50 döneminde ise Türkiye'de devletçi bir ekonomi politikası izlenmiştir. 1929 yılında yaşanan Dünya Buhranı ve devlet müdahalesini içeren

Keynesyen politikaların iktisat literatürüne hakim olması, liberal politikalardaki değişimin başlıca sebepleri arasındadır. Söz konusu dönemde devlet KİT'ler kurarak üretimi örgütlemeye çalışmış, tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını merkezi kararlar ile kontrol altında tutmuştur.

1950-60 döneminde ise Türkiye'de yeniden liberal politikalara geri dönülmüş ve devlet müdahalesi azaltılmaya çalışılmıştır. KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmış, yabancı sermaye girişlerini kolaylaştırmak için yasal düzenlemeler yapılmış ve fiyat kontrolleri gevşetilmiştir.

1960-80 döneminde ise Türkiye'de devletin ekonomideki ağırlığı tekrardan artış göstermiştir. Hükümetler hazırladıkları kalkınma planları yardımıyla üretim ve dağıtım süreçleri üzerinde etkili olmuşlardır. Kalkınma planları özel sektör için bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen, yönlendirici ve yol gösterici olması açısından özel kesimce de izlenmiştir.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Ücretler, faiz oranları ve döviz kurları üzerindeki tüm devlet müdahaleleri kaldırılmış ve tüm fiyatlar arz-talep mekanizmasının işleyişine terk edilmiştir. IMKB kurulmuş, ödemeler bilançosunun sermaye hesabı serbestleştirilmiş, TL'ye konvertibilite tanınmış ve tüm KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmıştır.

1980 sonrasında Türkiye'de 1994, 2000 ve 2001 yıllarında olmak üzere 3 önemli ekonomik kriz yaşanmıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, kamu maliyesinde ve dış ticaret hesabında ortaya çıkan yüksek açıklardan kaynaklanmıştır. Bunun sonucunda ülkeyi hızla terk eden yabancı sermaye, finansal piyasalarda panik havasının doğmasına yol açmıştır. Böylece ekonomi hızla küçülmüş, gelir dağılımı bozulmuş ve işsizlik oranları artmıştır. Türkiye ekonomisi yaşanan bu krizi, IMF'den sağlanan krediler ve 5 Nisan 1994 istikrar tedbirleri ile atlatmıştır.

2000 yılının Kasım ayında ve 2001 yılının Şubat ayında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler ise sırasıyla "likidite ve döviz krizleri" dir. Bankaların artan döviz taleplerine rezervleri ile cevap veremeyen TCMB, 2001 yılının Şubat ayında esnek (dalgalı) kur sistemine geçmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte 18 adet banka ve finans kurumu iflas etmiş, TL yabancı para birimleri karşısına %100 oranında devalüe olmuş, faiz oranları interbank (bankalararası) piyasada %7.500'e kadar yükselmiştir. Ekonomi %9.5 küçülmüş ve işsizlik

oranları ise ilk kez %10'u geçmiştir. Kişi başına milli gelir ise 3.500 $'dan 1.700 $'a kadar gerilemiştir. Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizi olan 2001 krizi, Kemal Derviş'in ekonomi bakanı olması sonrasında uygulanan 2001 yılı "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" çerçevesinde alınan yapısal önlemlerle orta ve uzun vadede atlatılmıştır.

1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türkiye Ekonomisinin Durumu

20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi, tipik bir tarım ekonomisi görünümündeydi. Halkın büyük çoğunluğu köylerde yaşıyor ve %90'ı da geçimini tarımdan sağlıyordu. Köylerde yaşayan bu büyük nüfusun çoğu, okumayazma bilmiyor ve geçimlik üretim yapıyordu, pazar için üretmek ve satmak fikri bile mevcut değildi. İmparatorlukta sermaye birikimi yok denecek kadar azdı, tek büyük banka İngiliz-Fransız sermayeli Osmanlı Bankasıydı, zaten çok yetersiz olan sınai ve ticari faaliyetlerin büyük bir kısmı da gayri müslim azınlığın elindeydi. Dolayısıyla ulusal bir burjuva ve işçi sınıfı ortaya çıkmamıştı. Devlet bütçesi sürekli açık veriyor, memurların maaşlarının ödenmesinde güçlük çekiliyor, iç ve dış borçlar giderek büyüyor, imparatorluğun her yerinde ayaklanmalar ortaya çıkıyordu. Halk yaşanan savaşlardan, yokluktan ve otoritesizlikten bitkin durumdaydı.

Osmanlı devletinin gerilemesine yol açan en temel ekonomik neden, 18. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de ortaya çıkan ve hızla batı Avrupa'da yaygınlaşan "Sanayi Devrimi" olmuştur. Avrupalılar sanayi devrimi sayesinde, kol gücünün yerine makineyi koymuş, Afrika ve Amerika kıtasındaki sömürgelerinden elde ettikleri doğal kaynaklar ve köleler yoluyla da, daha fazla malı, daha kısa zamanda ve çok daha ucuza üretmeyi başarmışlardır. Böylece ilk önce sanayileşen İngiltere ve Fransa, 19. yüzyılda dünyanın en zengin ve güçlü devletleri haline gelmişlerdir. Daha sonra sanayileşmiş ülkeler zincirine, Almanya, İtalya, Japonya ve Rusya'nın da katılmasıyla, kapitalist ülkeler sanayilerinin ihtiyaç duyduğu ucuz hammaddeleri temin edebilmek ve ürettikleri ürünleri de satabilmek için yeni pazar arayışına girmişlerdir. Bu sırada başta Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımının etkisiyle ayaklanan Sırp, Arnavut, Bulgar, Yunan ve Ermeni çeteleriyle olmak üzere, bir çok sosyal, siyasal ve askeri problemlerle uğraşan Osmanlı devleti sanayileşme yarışının çok gerisinde kalmıştı.

Osmanlı ekonomisi, temelde batılı kapitalist ülkelerden farklı olarak, sermaye biriktirmek üzerine değil, halkın ihtiyaçlarını karşılamaya dayanmaktaydı. Dolayısıyla "iaşe sistemi" adı verilen bu yapıda, nihai mal ithalatı serbestleştirilirken, ihracat ise sınırlandırılmıştır. Buna göre ithalatçıdan çok düşük bir gümrük vergisi alınırken ve hatta kapitülasyonlar nedeniyle bazen hiçbir vergi alınmazken, ihracatçılardan ise yüksek gümrük vergileri alınmıştır. Bu da Avrupalı tüccarların Osmanlı devletine mal satmasını kolaylaştırırken, Osmanlı'nın ise ihracatını düşürmüştür. Dolayısıyla dış ticaret açıkları giderek genişlemiştir.

İmparatorluğun yükseliş dönemlerinde söz konusu dış ticaret açıkları, fetihlerden sağlanan ganimetler ve vergiler yardımıyla finanse edilebilmiştir. Ancak fetihlerin durduğu ve bütçe gelirlerinin azaldığı gerileme dönemlerinde ise, ticari açıkların "dış borçlanma" dışında karşılanma şansı kalmamıştır. Osmanlı devleti, ilk dış borçlanmasını 1854 yılındaki Kırım Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'dan yapmıştır. Alınan borçların geri ödenememesi üzerine, alacaklı ülkeler tarafından 1881 yılında "Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar İdaresi)" kurulmuş ve Osmanlı devletinin ihracat gelirlerine el konulmuştur. Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde yer alan ülkeler ise şunlardır: Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere.

Osmanlı devletinin ekonomik açıdan gerilemesine yol açan bir diğer nedende, tımar sistemidir. Tımar sistemi, imparatorluğun yükselme aşamasında oldukça başarılı biçimde işlemesine karşılık, duraklama ve gerileme aşamasında yaşanan askeri başarısızlıklar sebebiyle işlevini kaybetmiştir. Çünkü fetihlerin durması, yeni toprakların ele geçirilememesine ve bürokratlara toprak dağıtılamamasına yol açmıştır. Buna bir de, altın paranın değerinin sürekli olarak düşürülmesi (tağşiş) ve temel ihtiyaç mallarının fiyatlarındaki yükselmelerde eklenince, başta askerler olmak üzere devlet memurlarının devlete olan bağlılıkları zayıflamıştır.

Tımar sisteminin kendisinden beklenen işlevlerini yitirmesi üzerine, Osmanlı'da "iltizam sistemi" ne geçilmiştir. İltizam sisteminde devlet, belirli bir bölgenin vergi toplama yetkisini, açık artırma yöntemi ile mültezimlere bırakmıştır. Ancak iltizam sistemi de, zaman içinde yozlaşmıştır. Mültezimlerin topladıkları vergilere el koyarak, hazineye ödememesi sonucunda, Osmanlı devleti büyük gelir kayıplarına uğramıştır. Bu da Osmanlı'da bütçe açıklarının

yaygınlaşmasının en önemli nedeni olmuştur. Bunun üzerine 19. YY'da "iltizam sistemi" uygulamasına son verilmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı devletinin temel ihraç ürünleri tahıl, tiftik, pamuk, ham ipek, deri ve pamuk ipliği iken, ithal edilen ürünleri ise yünlü ve pamuklu kumaşlar ile şeker, boya maddeleri ve metal eşyalardan oluşmaktadır. Bu da Osmanlı'nın tarımsal hammaddeler ve ürünler ihraç eden, sınai nitelikteki nihai malları ithal eden bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı ekonomisinin, 19. ve 20. yüzyıllarda tamamen dışa bağımlı bir yapıya büründüğünü söyleyebiliriz. Üstelik Osmanlı devletinin Avrupalı ülkelerden bağımsız bir para politikası yürütme şansı bile yoktu. Kaime adı verilen kağıt paraları basma yetkisi de, 1900-1914 yılları arasında İngiliz ve Fransız sermayeli bir banka olan Osmanlı Bankası'na bırakılmıştı.

Bu bağlamda Osmanlı ekonomisi, dünya kapitalist sistemine, tarımsal ürünler üretip satan ve böylece batılı ülkelerin yiyecek ihtiyacını karşılayan ve sınai ürünler ithal eden bir ülke olarak katılmıştır. Ancak kapitalist sisteme bu şekilde eklemlenme, kapitülasyonlar yoluyla sağlanan ayrıcalıklar sayesinde, Osmanlı ekonomisini kapitalist ülkeler için adeta bir açık pazar haline getirmiştir. Böylece 20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi, dışa bağımlı, yüksek borçlu, sürekli bütçe ve dış ticaret açığı veren istikrarsızlık içinde bir ekonomi görünümündeydi.

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile resmi olarak kurulmuş ve tüm dünya tarafından kabul edilmiştir. Lozan Barış Görüşmelerinde, alınan başlıca kararlar ise şunlardır: Musul sorunu, Osmanlı devletinin borçları, savaş zararları ve nüfus değişimi.

1.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemle İlgili Çözümlü Sorular

1. Osmanlı devleti ilk dış borçlanmasını aşağıdaki ülkelerden hangisinden ve ne zaman yapmıştır?

A) Rusya-1854
B) İngiltere ve Fransa-1856
C) Almanya-1858
D) İtalya-1856
E) ABD-1858

Çözüm:

Osmanlı devleti ilk dış borçlanmasını, İngiltere ve Fransa'dan yapmıştır. Doğru cevap, B'dir.

2. Osmanlı devletinin ekonomik yönden Avrupa ülkeleri karşısında gerilemesine yol açan en önemli neden aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kapitülasyonlar
B) Coğrafi Keşifler
C) Rönesans ve Reform Hareketleri
D) İltizam Sistemi
E) Sanayi Devrimi

Çözüm:

Osmanlı devletinin gerilemesine yol açan en temel ekonomik neden, 18. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de ortaya çıkan ve hızla batı Avrupa'da yaygınlaşan "Sanayi Devrimi" olmuştur. Avrupalılar sanayi devrimi sayesinde, kol gücünün yerine makineyi koymuştur. Bu da tarım ekonomisinde dayalı Osmanlı devletinin, Batı karşısında yarı sömürge bir ülke durumuna düşmesine yol açmıştır. Doğru cevap, E'dir.

3. Aşağıdakilerden hangisi 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin ihraç ettiği ürünler arasında yer almaz?

A) Şeker
B) Pamuk
C) Deri
D) Tahıl
E) Tiftik

Çözüm:

19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı devletinin temel ihraç ürünleri tahıl, tiftik, pamuk, ham ipek, deri ve pamuk ipliği iken, ithal edilen ürünleri ise yünlü ve pamuklu kumaşlar ile şeker, boya maddeleri ve metal eşyalardan oluşmaktadır. Bu da Osmanlı'nın tarımsal hammaddeler ve ürünler ihraç eden, sınai nitelikteki nihai malları ithal eden bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Doğru cevap, A'dır.

4. Osmanlı devletinde sık aralıklarla yapılan altın paranın değerinin düşürülmesi işlemine ne ad verilirdi?

A) Emisyon
B) Senyoraj
C) Tağşiş
D) Tuğra Hakkı
E) İltizam

Çözüm:

Osmanlı devletinde sık aralıklarla yapılan altın paranın değerinin düşürülmesi işlemine tağşiş denirdi. Doğru cevap, C'dir.

5. İltizam sisteminde vergileri devlet adına toplamakla yükümlü olan kişiler kimlerdir?

A) Kadılar
B) Vezirler
C) Yeniçeriler
D) Mültezimler
E) Tımarlı Sipahiler

Çözüm:

İltizam sisteminde vergileri devlet adına toplamakla yükümlü olan kişiler Mültezimler'dir. Mültezimler, belirli bir bölgede topladıkları verginin önceden belirlenmiş bir kısmını hazineye yollarken geri kalan kısmını kendileri almaktaydı. Mültezimlerin topladıkları vergilere el koyarak, hazineye ödememesi sonucunda, Osmanlı devleti büyük gelir kayıplarına uğramıştır. Bu da Osmanlı'da bütçe

açıklarının yaygınlaşmasının en önemli nedeni olmuştur. Bunun üzerine 19. YY'da "iltizam sistemi" uygulamasına son verilmiştir. Doğru cevap, D'dir.

6. Aşağıdakilerden hangisi Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde yer almamıştır?

A) Belçika
B) İtalya
C) Almanya
D) Fransa
E) İngiltere

Çözüm:

1881 yılında kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde Belçika yer almamıştır. Dolayısıyla doğru seçenek, A'dır.

7. Aşağıdakilerden hangisi Lozan Barış görüşmelerinde alınan kararlar arasında yer almaz?

A) Nüfus değişimi
B) Osmanlı devletinin borçları
C) Doğrudan yabancı sermaye yatırımları
D) Musul sorunu
E) Savaş zararları

Çözüm:

Lozan barış görüşmelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusu gündeme gelmemiştir. Doğru cevap, C'dir.

8. 1900-1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kağıt para basma yetkisi aşağıdaki kurumlardan hangisine aittir?

A) Galata Borsası
B) İş Bankası
C) Ziraat Bankası
D) Osmanlı Bankası
E) Reji İdaresi

Çözüm:

1900-1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kağıt para basma yetkisi, Osmanlı Bankasına aittir. Doğru cevap, D'dir.

9. Aşağıdakilerden hangisi 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan ilk kağıt paradır?

A) Lira
B) Mecidiye
C) Akçe
D) Dinar
E) Kaime

Çözüm:

19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan ilk kağıt para kaimedir. Doğru cevap, E'dir.

10. Aşağıdakilerden hangisi 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı mali sisteminin iflas etmesine yol açan gelişmelerden birisi değildir?

A) Bütçe açıklarının artması
B) İthalatın yüksek gümrük vergileri ile sınırlandırılması
C) Kapitülasyonların yaygınlaşması
D) Ödenen savaş tazminatlarının artması
E) İltizam sisteminin yol açtığı vergi kayıplarının yükselmesi

Çözüm:

Osmanlı mali sistemi, 19. YY'ın sonu ve 20. YY'ın başında tımar sistemi ile iltizam sisteminin bozulması, kapitülasyonların yaygınlaşması, bütçe açıklarının artması, ödenen savaş tazminatlarının artması, vergi gelirlerinin düşmesi, saray harcamalarının artması ve alınan borçların kendini ödeyecek verimli yatırımlarda kullanılamaması üzerine iflas etmiştir. Osmanlı devleti iaşe sistemi gereğince, önceliği Osmanlı halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına verdiği için ithalatı serbest bırakmıştır. Buna karşılık ihracat ise yüksek gümrük duvarları ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla ithalatçılardan değil ihracatçılardan gümrük vergisi alındığı için, doğru cevap, B'dir.

1.3. 1923-1929 Döneminde Türkiye Ekonomisi (Liberal Dönem)

Türkiye Cumhuriyeti, sanayileşme sürecinde çok geç kalan ve batılı kapitalist ülkeler tarafından deyim yerindeyse "yarı-sömürge" durumuna getirilen Osmanlı devletinin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik mirası üzerine kurulmuştur. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, Türkiye'deki ekonomik dengesizlikleri daha da artırmıştır. Savaşlar sırasında mal arzı düşmüş, kıtlık ortaya çıkmış, karaborsa yaygınlaşmış, üretim durma noktasına gelmiş ve enflasyon oranları hızla yükselmiştir. Bütün bu olumsuz faktörler, ekonomik koşulları zaten oldukça kötü olan Anadolu halkının gelir düzeyini, daha da düşürmüştür. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı devletinden bütün açılardan çok kötü ekonomik koşullar devraldığı söylenebilir.

Yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği iktisat politikası, 17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan "Türkiye İktisat Kongresi" nde belirlenmiştir. Türkiye İktisat Kongresi'nde, ekonomik kalkınmanın sanayileşme ile gerçekleştirileceği görüşü öne çıkmıştı. Cumhuriyetin muasır medeniyetler hedefi de, aslında batının sanayileşme ve kapitalizm modelinin temel alınmasıdır. Ancak Türkiye'de halkın %80-90'nın tarım sektöründe yer alması nedeniyle, kalkınmanın öncelikle tarımda başlatılması ve zaman içerisinde sınai gelişmenin tamamlanması kararlaştırılmıştı. Çünkü sanayinin gelişmesi için gerekli olan sermaye, döviz ve işgücünü sağlayacak tek sektör tarımdı. Sanayileşme, ancak tarım kesimindekilerin satın alma güçlerinin yükseltilmesi ve iç piyasanın genişlemesi ile gelişebilirdi. Türkiye'de söz konusu dönemde kurulacak olan sanayinin ise, yerli hammaddeyi işleyerek temel tüketimi karşılamaya dönük olması zorunluydu. Dolayısıyla Türkiye İktisat Kongresi'nde, sanayinin gelişmesi için, tarımın desteklenmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştı.

Sanayileşme ise, sosyalist ülkelerden farklı olarak ne yalnızca devlet tarafından, ne de liberal kapitalist ülkelerde olduğu gibi yalnızca özel sektör tarafından gerçekleştirilecektir. Türkiye'nin sanayileşmesinde, kamu ve özel sektör birlikte hareket edecektir. Diğer bir ifadeyle sanayileşmede, kamu kesimi ve özel sektör birbirini tamamlayıcı bir niteliğe sahip olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de aslında "karma ekonomik sistem" in benimsendiği söylenebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de Osmanlı'dan miras kalan yalnızca 5 fabrika bulunuyordu. Üstelik nüfusun %90'ı da köylerde yaşamaktaydı ve çoğu okur-yazar da değildi. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk 5 yılında en az başarılı olunan alan sanayi üretimiydi.

Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararları iki gruba ayırabiliriz. Bunlar "iktisad-î misâk" ile ilgili kararlar ve kongreye katılan grupların istekleri ile ilgili kararlar olarak ikiye ayrılmaktadır.

A-) İktisad-î Misâk İle İlgili Kararlar

- Yerli üretim teşvik edilmeli ve bunun içinde tarımcı kesim üzerinde büyük bir yük oluşturan aşar vergisi kaldırılmalıdır. Diğer taraftan lüks ithalattan da kaçınılmalıdır.
- Girişim ve çalışma özgürlüğü korunmalı, ancak tekelleşmeye izin verilmemelidir.
- Ekonomik kalkınmamıza katkısı olmak ve yasalarımıza uymak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir.
- Bilimsel ve teknik gelişmelerin yaygınlaştırılması.
- Nüfus artışının sağlanması ve doğal kaynakların bütünüyle ülke yararına kullanılması.

B-) Kongreye Katılan Grupların İstekleri İle İlgili Kararlar

İktisat Kongresi'ne ülkenin dört bir yanından esnaf, tüccar, çiftçi ve girişimci temsilcileri katılmıştır. Bunlar devletin kendilerine Ziraat Bankası aracılığıyla düşük faizli kredi vermesini, ürettikleri ürünleri satın almasını ve çeşitli sübvansiyonlar sağlamasını istemişlerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan iktisat politikası, Türkiye İktisat Kongresi kararları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Diğer taraftan 1923-1929 döneminde liberal iktisat politikalarına ve özel sektöre daha çok ağırlık verilmesinin bir diğer nedeni de, Lozan Anlaşması'nın sınırlayıcı hükümleridir. Lozan Anlaşması'na göre, yeni Türk devleti gümrük vergilerini 5 yıl boyunca artıramayacaktı. Bu da ithalatın Cumhuriyet'in ilk yıllarında kısıtlanamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü gümrük vergilerini değiştiremeyen bir ülkenin, yerli sanayiyi dış rekabetten koruma şansı bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye'de ulusal bir kapitalist sınıfın olmaması da, 1923-1929 döneminde korumacı ve müdahaleci devletçilik politikasının uygulanma şansını ortadan kaldırmıştır. Bütün bunların yanı sıra 1929 Dünya İktisat Buhranı'na kadar iktisat literatürüne hakim olan tek bir görüş bulunmaktadır ve o da *"Klasik İktisat Yaklaşımı"* dır. Klasik iktisatçılar ise, devletin ekonomiye müdahalesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Çünkü onlara göre ekonomi daima tam istihdam dengesindedir ve ekonomiye dışarıdan yapılacak her müdahale istikrarı bozar.

Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde, 1923-29 döneminde liberal bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu dönemde devlet bir taraftan özel sektörü destekleyerek, bir milli burjuva sınıfının oluşmasını sağlamaya çalışmış, diğer taraftan ise özel girişim eliyle serbest piyasa koşullarında ilerleyen bir sanayileşme politikası takip etmeye çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin, özel girişimin gücünün yetmediği veya kârlı bulmadığı alanlarda yatırım yapması kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda özel sektör ile devletin kol kola olduğu söz konusu iktisat politikasını, "özel sektör ağırlıklı bir karma ekonomi" olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye ekonomisinde 1923-29 döneminde yaşanan gelişmeleri, aşağıdaki başlıklarda toplayabiliriz:

- Lozan Antlaşması beş yıllığına gümrük politikasını kısıtladığından, ithalat sınırlandırılamamıştır. Bu da dış ticaret bilançosunun 1923, 1924, 1926 ve 1929 yıllarında açık vermesine yol açmıştır.
- 1925 yılında tarım kesiminden alınan aşar vergisi kaldırıldı.
- 1924 yılında Cumhuriyet döneminin özel sermayeli ilk Türk bankası olan Türkiye İş Bankası kurulmuştur.
- 1927 yılında "Teşvik-i Sanayi Kanunu" çıkarılmış ve teşvik kapsamına giren kuruluşlara ara ve yatırım malları ithalatında gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir.
- Cumhuriyetin ilk on yılında kamu harcamalarının gerçekleştiği alanlar itibariyle ilk sırada devlet borçları yer almaktadır.
- Cumhuriyet'in ilk yıllarında en az başarılı olduğumuz alan sanayi üretimi olmuş ve sadece dokumacılık sektöründe üretim artırılabilmiştir.
- Cumhuriyetin ilk on yılında piyasada kullanılan para türleri, Osmanlı Bankası'nın bastığı kağıt para (kaime) ile altın para ve gümüş paradır.Ancak halkın çoğu köyde yaşadığı ve takas ekonomisi koşulları geçerli olduğundan, paranın dolaşım hızı son derece düşüktür.
- Cumhuriyeti'nin ilk on yılında Türkiye ekonomisinde, tarım sektörü milli gelir içinde en büyük paya sahip olmuştur.
- Devlet kamu gelirlerini artırabilmek için alkol, tütün, tuz gibi geniş kitlelerin tükettiği malların satışını devlet tekeline almış, buhran vergisi koymuş ve demir yolu yapımının finansmanı için yol vergisi getirmiştir.

1.4. 1923-1929 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular

1. 1923-29 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının "en az başarılı olduğu alan" aşağıdakilerden hangisi olarak gösterilmektedir?

A) Tarımsal üretimin artırılması
B) Ulaştırma yatırımlarının artırılması
C) Enerji yatırımlarının artırılması
D) Ticaret hacminin artırılması
E) Sanayi üretiminin artırılması

Çözüm:

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de Osmanlı'dan miras kalan yalnızca 5 fabrika bulunuyordu. 1934 yılındaki Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları'na kadar Türkiye'de bir sanayi hamlesinden bahsetmek mümkün değildi. Üstelik nüfusun %90'ı da köylerde yaşamaktaydı ve çoğu okur yazar da değildi. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk 5 yılında en az başarılı olunan alan sanayi üretimi idi. Cevap, E'dir.

2. Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyetin ilk on yılında en çok kamu harcamasının yapıldığı alanlar arasında yer almaktadır?

A) Demiryolu harcamaları
B) Kamu bankalarına yapılan harcamalar
C) Devlet borçları
D) Tarımsal harcamalar
E) Milli savunma harcamaları

Çözüm:

Cumhuriyetin ilk on yılında kamu harcamalarının gerçekleştiği alanlar itibariyle ilk sırada, devlet borçları yer almaktadır. Çünkü yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde Lozan Anlaşması'nda kabul ettiği Osmanlı'nın dış borçlarını ödemeye başlamıştır. Doğru cevap, C'dir.

3. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar arasında yer almamaktadır?

A) Nüfus artışının teşvik edilmesi
B) Yabancı sermaye yatırımlarına sınırlamalar getirilmesi
C) Serbest rekabet ortamının kurulması
D) Bilimsel gelişmelerin yaygınlaştırılması
E) Monopollerle mücadele edilmesi

Çözüm:

Yabancı sermayeye sınırlamalar getirilmesi, 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde benimsenen ulusal yaklaşımlardan birisi değildir. Tam tersine Cumhuriyeti kuranlar yabancı sermaye düşmanı değillerdir ve kongrede ekonomik kalkınmamıza katkısı olmak ve yasalara uymak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Doğru cevap, B'dir.

4. Aşağıdakilerden hangisi 1923-29 döneminde uygulanan ekonomi politikalarından birisidir?

A) Teşvik-i Sanayi Yasasının çıkarılarak sanayi kuruluşlarının desteklenmesi
B) Ziraat Bankasının kurulması
C) Osmanlı Bankası'nın kamulaştırılması
D) Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının kabul edilmesi
E) Sümerbank'ın kurulması

Çözüm:

1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış ve teşvik kapsamına giren kuruluşlara vergi muafiyeti getirilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

5. Aşağıdakilerden hangisi 1923-29 döneminde uygulanan gelir politikalarından birisi değildir?

A) İltizam sisteminin yaygınlaştırılması
B) 1929 Dünya Buhranı'nın olumsuz etkilerinden korunmak için buhran vergisi getirilmesi
C) Demiryollarının yapım maliyetini karşılayabilmek için yeni vergiler ihdas edilmesi
D) Alkol, tütün ve tuz gibi malların satışının devlet tekeline alınması
E) Aşar vergisinin kaldırılması

Çözüm:

Cumhuriyet'in ilk on yılında iltizam sistemi uygulaması bulunmamaktadır. İltizam sistemi, Osmanlı döneminde vergi geliri kayıplarına yol açtığı için 19. YY'da terk edilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

6. Cumhuriyet'in ilk yıllarında en çok gelişen sanayi kolu aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kimya
B) Madencilik
C) Dokumacılık
D) Enerji
E) Demir-çelik

Çözüm:

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayi alanında en önemli gelişme dokumacılık sektöründe gerçekleşmiştir. Doğru cevap, C'dir.

7. Cumhuriyetin ilk on yılında piyasada aşağıdaki para türlerinden hangisi veya hangileri kullanılmıştır?

A) Yalnız kağıt para
B) Kağıt, altın ve gümüş paralar
C) Yalnız gümüş para
D) Altın ve gümüş paralar
E) Yalnız altın para

Çözüm:

Cumhuriyet'in ilk on yılında piyasada kullanılan para türleri kağıt para (kaime), altın para ve gümüş paradır. Doğru cevap, B'dir.

8. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan birisidir?

A) Nüfus mübadelesinin yasaklanması
B) İç ve dış borçların ödenmesinin durdurulması
C) Aşar vergisinin kaldırılması
D) Özel mülkiyetin yasaklanması
E) Merkez bankasının kurulması

Çözüm:

1923'te İzmir'de toplanan I. Türkiye İktisat Kongresi'nde, tarımcı kesim üzerinde büyük bir yük oluşturan aşar vergisinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

9. 1923-29 döneminde kurulan ilk ulusal banka aşağıdakilerden hangisidir?

A) Merkez bankası
B) Sümerbank
C) Osmanlı bankası
D) Ziraat Bankası
E) Türkiye İş Bankası

Çözüm:

1923-29 döneminde kurulan ilk ulusal banka, 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası'dır. Doğru cevap, E'dir.

10. Aşağıdakilerden hangisi 1923-1929 dönemindeki Türkiye ekonomisinin yapısı dikkate alındığında doğru bir ifade olmaktadır?

A) İhracat sürekli olarak düşmüştür
B) Milli gelir içerisinde en yüksek pay tarım sektöründe olmuştur
C) Bütçe açıkları yaygınlaşmıştır
D) Hiperenflasyon yaşanmıştır
E) İşsizlik oranları çok hızlı bir artış göstermiştir

Çözüm:

Cumhuriyeti'nin ilk on yılında Türkiye ekonomisinde, tarım sektörü milli gelir içinde en büyük paya sahip olmuştur. Doğru cevap, B'dir.

11. Aşağıdakilerden hangisi 1923-29 döneminde uygulanan ekonomi politikalarından birisidir?

A) Paranın dolaşım hızının artırılması
B) Moratoryuma gidilmesi
C) KİT'lerin görev zararlarının milli bütçeden karşılanması
D) Milli savunma harcamalarının azaltılması
E) Sanayi kuruluşlarına verilen teşviklerin artırılması

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi üretimini özendirmek amacıyla teşvikler artırılmıştır. Doğru cevap, E'dir.

12. 1923-1929 döneminde dış ticaret hesabının çoğu yıllar açık vermesinin en temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

A) İklim koşullarının kötü gitmesi
B) Taban fiyatlarının artırılmaması
C) Gümrük vergilerinin artırılamaması
D) Tarımsal verimliliğin düşük olması
E) Tarımda makineleşmenin yaygın olmamaması

Çözüm:

1923-1929 döneminde dış ticaret hesabının çoğu yıllar açık vermesinin en temel sebebi, Lozan Anlaşması'nın gümrüklerle ilgili sınırlayıcı maddeleridir. Buna göre yeni kurulan Türk devleti, 5 yıl boyunca gümrük vergilerini artıramayacak ve Osmanlı devletinin uyguladığı düşük düzeylerde tutacaktır. Gümrük vergilerinin artırılamaması ise, ithalatın serbest olmasına ve bu da dış ticaret hesabının açık vermesine yol açmıştır. Doğru cevap, C'dir.

13. Aşağıdakilerden hangisi 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan birisi <u>değildir</u>?

A) Yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmemesi
B) Nüfusun artırılması
C) Tekellerle mücadele edilmesi
D) Yerli üretimin teşvik edilmesi
E) Bilimsel ve teknik gelişmelerin desteklenmesi

Çözüm:

Türkiye İktisat Kongresi'nde yerli üretimin teşvik edilmesi ve bunun içinde aşar vergisinin kaldırılması benimsenmiştir. Diğer taraftan aynı kongrede girişim ve çalışma özgürlüğünü korumak için tekelleşmeye izin verilmemesi, ekonomik kalkınmamıza katkısı olmak ve yasalarımıza uymak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi, bilimsel ve teknik gelişmelerin yaygınlaştırılması ve nüfus artışının sağlanması kararlaştırılmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarına izin verildiği için doğru cevap, A'dır.

14. Türkiye İş Bankası'nın kuruluş tarihi aşağıdakilerden hangisidir?

A) 1923
B) 1924
C) 1925
D) 1926
E) 1927

Çözüm:

Cumhuriyet döneminin özel sermayeli ilk Türk mali kuruluşu olan İş Bankası, 1924 yılında kurulmuştur. Doğru cevap, B'dir.

15. Teşvik-i Sanayi Kanunu aşağıdaki tarihlerden hangisinde çıkarılmıştır?

A) 1925
B) 1926
C) 1927
D) 1928
E) 1929

Çözüm:

Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1927 yılında çıkarılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

16. Aşağıdakilerden hangisi 1923-1929 döneminde Liberal İktisat Politikalarının tercih edilmesinin sebeplerinden birisi değildir?

A) Literatürde Klasik İktisat Okulu'nun görüşlerinin egemen olması
B) Cumhuriyeti kuranlara Klasiklerin denk bütçe politikasının cazip gelmesi
C) Türkiye İktisat Kongresi kararları
D) Milli burjuva sınıfının olmaması
E) Korumacı politikaların tarımsal ihracatı azaltacak olması

Çözüm:

1929 Dünya İktisat Buhranı'na kadar literatürde Klasik İktisat Okulu'nun görüşleri egemendi. Dünyada talep noksanlığı olmadığı için henüz Keynesyen görüşler ortaya çıkmamıştı. Cumhuriyeti kuranlarda Osmanlı devletinin iç ve dış borçlanma nedeniyle battığına inanmaktaydılar. Onlara göre devletin borçlanmaması, Klasik denk bütçe ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmaktan geçmekteydi. Diğer taraftan Türkiye İktisat Kongresi'nde ülkenin özel sektör eliyle kalkınacağının saptanması da liberal politikaların uygulanacağını göstermekteydi. Aynı zamanda Türkiye'de 1960-80 dönemine kadar, sermayeyi biriktirerek tekrardan yatırıma dönüştüren bir milli bir burjuva sınıfının olmaması da, ülkenin yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesi ise, liberal iktisat politikaları takip edilmesine bağlıydı. Halbuki korumacı iktisat politikaları ile tarımsal ihracatın azalması arasında bir bağlantı yoktur. Çünkü bir ülkenin ihracatı, yabancıların milli gelirine bağlıdır. Türkiye'nin ihracatının düşmesi için ithalatçı ülkelerin milli geliri azalmalıdır. Doğru cevap, E'dir.

17. Türkiye'de Aşar Vergisinin kaldırılmasının en önemli etkisi aşağıdakilerden hangisi olmuştur?

A) Sanayi üretimi artmıştır
B) Hayvancılık üretimi artmıştır
C) İthalat azalmıştır
D) Tarımsal üretim artmıştır
E) Ara ve yatırım malları ihracatı artmıştır

Çözüm:

Tarımcı kesim üzerinde büyük bir yük oluşturan Aşar Vergisi, 1925 yılında kaldırılmıştır. Böylece Türkiye'de tarımsal üretim hızla artmıştır. Doğru cevap, D'dir.

18. Aşağıdakilerden hangisi Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında yatırımcılara getirilen teşvikler arasında yer almaktadır?

A) Devletin yatırımcılara faizsiz kredi vermesi
B) Devletin sanayicilere ucuz tarımsal hammadde temin etmesi
C) KİT'lere ürettiği malları piyasa fiyatının altında özel sektöre satma zorunluluğu getirilmesi
D) Ara ve yatırım malları ithalinde gümrük vergisi muaflığı getirilmesi
E) Özel sektörün ürettiği malların KİT'lerce satın alınması

Çözüm:

Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında yatırımcılara getirilen teşvikler arasında, ara ve yatırım malları ithalinde gümrük vergisi muaflığı getirilmesi bulunmaktadır. Doğru cevap, D'dir.

19. Aşağıdakilerden hangisi 1923-1929 döneminde Türkiye'de meydana gelen ekonomik gelişmelerden birisi değildir?

A) KİT'lerin özelleştirilmesi
B) İthalatın serbest bırakılması
C) Özel sektörün desteklenmesi
D) Tarımcı kesime vergi kolaylığı sağlanması
E) Tekelleşmeyle mücadele edilmesi

Çözüm:

1923-1929 döneminde devlet ekonomiye çok fazla müdahale etmeyerek, liberal iktisat politikaları takip etmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği henüz KİT'lerin yeni kurulmaya başlamış olmalarıdır. Söz konusu dönemde Türkiye'de gerçekten de çok az KİT olduğu için, KİT'lerin özelleştirilmesi gibi bir durum söz konusu olamazdı. Doğru cevap, A'dır.

20. Aşağıdakilerden hangisi 1923-1929 döneminde Türkiye'de meydana gelen ekonomik gelişmelerden birisidir?

A) Tarımsal üretimin hızla düşmesi
B) İthal ikameci politikaların benimsenmesi
C) Gümrük vergilerinin yükseltilmesi
D) Milli bir merkez bankasının kurulması
E) Paranın dolaşım hızının oldukça düşük olması

Çözüm:

1923-1929 döneminde Türkiye'de halkın çoğu köyde yaşadığı ve takas ekonomisi koşulları altında faaliyetlerini devam ettirdikleri için para kullanımı son derece sınırlıydı. Bu da paranın dolaşım hızının düşük olmasına yol açmıştır. Doğru cevap E'dir.

1.5. 1930-1950 Döneminde Türkiye Ekonomisi (Devletçi Dönem)

1929 yılında ABD'de başlayan ve hızla gelişmiş kapitalist ülkelere de sıçrayarak yayılan ve "Büyük Bunalım" adı verilen ekonomik kriz, Türkiye ekonomisinde köklü bir iktisat politikası değişimine yol açmıştır. 1923-1929 döneminde liberal bir iktisat politikasını benimseyen ve karma ekonomik sistemle tarımsal kalkınma hamlesi başlatan Türkiye, 1929'den sonra ise korumacı ve devletçi bir ekonomi politikasına geçmiştir. Bunda 1929 Dünya İktisat Buhranı'nın yanı sıra, Lozan Antlaşması'nın beş yıllık sınırlayıcı hükümlerinin süresinin dolması önemli rol oynamıştır. Böylece Türkiye, dış ticarette bağımsız politika izleme şansına kavuşmuş ve ulusal üreticileri yabancı rekabetten korumak için gümrük duvarlarını yükseltmiştir.

1929 Dünya Bunalımı nedeniyle, batılı ülkelerin tarımsal ithalatı düşünce, 1930'lu yıllarda Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı ve buna bağlı olarak milli geliri de azalmıştır. 1929'da başlayan buhran sonucunda, milli gelirleri düşen batılı ülkeler Türkiye'den daha az tarım ürünleri ithal etmeye başlamışlardır. Bu da dünyada tarım ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesine yol açmıştır. Böylece dış ticaretten elde edilen karı gösteren dış ticaret hadleri (ihraç fiyatları/ithal fiyatları), Türkiye'nin aleyhine dönmüştür. Milli gelirdeki düşüşün bir diğer nedeni de, tarımda üst üste yaşanan kötü iklim koşulları olmuştur. Tarımsal ihraç ürünlerinin dış talebinin azalması, yurt içinde tarımsal fiyatların düşmesine yol açmıştır. Bu da tarımsal üreticilerin gelirlerinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine devlet tarımsal üreticileri korumak için, Ziraat Bankası aracılığıyla açılan kredileri genişletmiş, tarım okulları ve deneme istasyonları açılmıştır. Ancak tüm bu çabalara karşılık, tarımın iklim koşullarına bağlılığı azaltılamadığından, 1930-50 dönemi boyunca tarımsal hasılada dalgalanmalar gözlemlenmiştir. Dolayısıyla 1930-50 döneminde tarım kesiminin devletçe desteklenmesine karşılık, söz konusu desteğin tarım sektörünün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu ve sorunları çözmede yetersiz kaldığı söylenebilir.

Türkiye'de 1930-50 döneminde, dış ticaret fazlası vermeyi amaçlayan korumacı ve kısıtlayıcı bir dış ticaret politikası benimsenmiştir. Bu çerçevede ithalat, yüksek gümrük duvarları, kambiyo kontrolleri ve kotalar yoluyla sınırlandırılmıştır. Böylece yurt içindeki yerli sanayiciler, etkin bir korumaya kavuşmuşlardır. Türkiye'de 1930 yılı başlarında yaşanan ekonomik bunalıma

karşı, 1923-1929 döneminde izlenen liberal politikalar terk edilerek devletçilik uygulamalarına geçilmiştir. Bu çerçevede gümrük vergileri yükseltilmiş, kotalar artırılmış ve ithalat sınırlandırılarak dış ticaretin fazla vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile sanayileşmede tüketim malları üretimine öncelik verilmiş ve dokuma, kağıt, cam, seramik, selülöz gibi tüketim mallarının üretimi için KİT'ler kurulmuştur. Türkiye'de ulusal sanayinin ara ve yatırım mallarına olan bağımlılığı hiçbir dönemde ortadan kaldırılamamıştır. Günümüzde bile Türk sanayisinin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığı azalarak da olsa devam etmektedir.

Uygulanan ithalat sınırlandırmaları sayesinde bu dönemde, Türkiye'nin dış ticaret bilançosu, 1938 yılı haricinde 1947 yılına kadar sürekli fazla vermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin en fazla dış ticaret yaptığı ülkeler ise İtalya, Almanya ve ABD olmuştur.

Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda, para politikasını yönetecek bir merkez bankasına da sahip değildi. 1923-29 dönemi boyunca, hükümetin gözetiminde para basma yetkisi, Osmanlı Bankasına tanınmıştı. Dolaşımdaki para ise, Osmanlı'nın altına bağlı kağıt parası (kaime) idi. Hükümet gerek Kurtuluş Savaşı yıllarında, gerekse de Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan bütçe açıklarına rağmen para basarak finansmandan ısrarla kaçınmıştır. Bunun en büyük nedeni, I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan hiperenflasyon tecrübesidir. Dolayısıyla hükümet, ulusal paranın değerini korumaya çalışmıştır.

Öte yandan Türk halkının kağıt para kullanma alışkanlığı da henüz bulunmamaktaydı. Zira halkın çok büyük bir bölümü, tarımda çalışıyor ve geçimlik üretim yapıyordu. Tarımın ekonomideki ağırlığından dolayı da, paranın dolanım hızı oldukça düşüktü. Hükümet, halkın para kullanımını yaygınlaştırmak için Şubat 1930'da 1567 sayılı *"Türk Parasının Değerini Koruma Kanununu (TPDKK)"* çıkardı. 1930 yılında çıkarılan TPDKK nedeniyle, serbest döviz piyasası 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye kadar kurulamamıştır.

Buna göre 1930 ile 1989 yılları arasında Türkiye'de hiç kimse resmi devlet kuruluşlarından izin almadan döviz bulunduramamış ve döviz işlemi yapamamıştır. Dolayısıyla ithalatçılar da dahil olmak üzere, dövize ihtiyaç duyan herkes devlet kurumlarına başvurmak zorundaydı. Bu da Türkiye'de 1980'li

yılların sonuna kadar döviz piyasasının tamamen devletin kontrolü altında olduğunu kanıtlamaktadır.

Yine 1930 yılında 1715 sayılı Kanunla para politikasının tek elden yönetilebilmesi için, "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)" kurulmuştur. TCMB'nin kurulması, ulusal bir para politikası izlenmesi ve bankacılık sisteminin gelişimi yönünde önemli bir adım olmuştur. Böylece kambiyo işlemleri de, devlet kontrolüne alınmıştır. T. C. Merkez Bankası kuruluncaya kadar geçen sürede Türk Lirasının değeri, hem iç hem de dış piyasa koşullarınca belirlenmiştir.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ciddi bir enflasyonist baskı olmamıştır. Bunda hükümetlerin, para politikası olarak *"sağlam para-istikrarlı para"* anlayışını benimsemeleri ve karşılıksız para basma (emisyon) yoluna gitmemeleri ile maliye politikasında da bütçe denkliğine sıkı sıkıya bağlı kalma prensipleri önemli rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle hükümet, *Klasiklerin "denk bütçe politikası" na* sadık kalmıştır.

Türkiye'de devleti yönetenler İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar, bütçe dengesi ile dış dengeyi çok yakından takip etmiş ve bu iki dengenin korunması için azami çaba sarf etmiştir. Cumhuriyeti kuran idare, Osmanlı yönetiminin yaptığı hatalardan ders alarak ülkenin mali saygınlığının hem iç hem de dış dengenin korunmasına bağlı olduğunu iyi algılamıştır. Denk bütçe politikası, ekonomiyi 1929 Bunalımı'ndan çıkarmada, ulusal paranın istikrarının korunması ise Osmanlı'dan kalan borçlarının ödenmesinde kolaylık sağlamıştır. 1930-50 döneminde devlet, bütçe açıklarından kaçınmış ve toplayabildiği vergi kadar harcama yapmaya çalışmıştır. Hükümet geliri önce elde edip, sonra harcayarak bir aile babası gibi davranmıştır.

Korumacı, müdahaleci, kısıtlayıcı bir ekonomi politikasının izlendiği 1930-50 döneminde yaşanan diğer önemli gelişmeleri ise, aşağıdaki maddeler halinde özetleyebiliriz:

1-) 1934 yılında "Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı" uygulamaya konuldu. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, sadece sanayi sektörüne ilişkin hedefleri barındırdığı için mikro nitelikte bir plandır. BBYSP'nin temel amacı, tüketim mallarının ithal ikamesini sağlamaktır. Dolayısıyla plan kapsamına alınan sanayilerin hammaddesi de ülke içinden sağlanmıştır. BBYSP ile kurulması kararlaştırılan sınai tesisler, 5 grup (dokuma, maden, kağıt ve selüloz,

toprak ve seramik, kimya sanayi) altında toplanmış, toplam 23 fabrikadan oluşmaktaydı. Bu fabrikalar arasında Ereğli Demir Çelik Fabrikası, Seka, Merinos, Paşabahçe ve Alpullu Şeker Fabrikası gibi kuruluşlar bulunmaktadır.

2-) BBYSP'nin uygulanmasında yetki ve sorumluluk "Sümerbank" a verilmiştir. Sümerbank ise, 1933'de kurulmuş bir devlet işletmesidir. Sanayi ile ilgili bu faaliyetleri dışında Sümerbank, normal bankacılık işlemlerini ve kredi faaliyetlerini devam ettirecektir. BBYSP (1934-1938) uygulaması ile küçümsenemeyecek başarılar sağlanmıştır. BBYSP sayesinde, ulusal kaynaklar yatırımlara yöneltilmiş ve bir çok tüketim ve sınai malın ithal ikamesi sağlanmıştır. Bunda plan kapsamındaki işletmelerin, karlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve yeni yatırım ihtiyaçları için kendi fonlarını kendilerinin oluşturması önemli rol oynamıştır. BBYSP'nin başarılı olması üzerine hükümet, 1939 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nı uygulamaya koymuş, ancak II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine plan uygulaması yarıda kalmıştır.

3-) 1935 yılında hükümet, yabancı kuruluşların elindeki işletmeleri millileştirmeye başladı. Böylece 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde, yabancı sermayenin elindeki demiryolları, limanlar, elektrik santralleri ve telefon işletmelerinin büyük bir kısmı millileştirilmiştir.

4-) Bu dönemde sanayileşmenin milli hasıla içindeki payı yükselmiş ve özel sanayi kesimi, devlet teşviklerinin ve ucuz işgücünün avantajlarını kullanarak hızla büyümüştür.

5-) Devlet özel sanayinin fiyatları, banka faiz hadleri ve faaliyetleri üzerinde sıkı bir kontrol uygulamıştır. Çünkü enflasyon ve faiz oranları artarsa, ekonomi yavaşlayacak ve sanayileşme hamlesi sekteye uğrayacaktır.

6-) Türkiye'de 1929 Dünya Buhranı'ndan en fazla etkilenen sektör, tarım kesimi olmuştur. Dünyada tarımsal hammadde fiyatlarının çok büyük bir hızla düşmesi, Türkiye'de tarımsal hasılanın azalmasına yol açmıştır. Bu ise devletin 1930-50 döneminde, tarım sektörüne yoğun müdahalelerde bulunmasına yol açmıştır. Bu müdahalelerden en önemlisi, devletin buğday üretimini artırmak için destekleme alımlarında bulunmaya başlamasıdır. Destekleme alımları için ise, 1932'de kurulan "Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)" görevlendirilmiştir.

7-) Türkiye 2. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, savunma harcamalarını artırmak durumunda kalmıştı. Bu da bütçe açıklarını hızla artırmıştır. Hükümet söz konusu bütçe açıklarını karşılayabilmek için, 1940 yı-

lında "Milli Korunma Kanunu" ve 1942 yılında ise "Varlık Vergisi Kanunu" çıkarılmıştır. Ancak bu önlemlere rağmen toplanan vergiler, artan askeri harcamaların karşılamasında yeterli olmayınca, emisyon yoluna gidilmek durumunda kalmış, bu da enflasyon oranlarını yükseltmiştir.

8-) Devlet Milli Korunma Kanunu (1940) ile birlikte, gerekli gördüğü takdirde özel kişilere ait gayri menkul varlıklara ve işletmelere el koyma hakkına kavuşmuştur. Böylece devlet piyasalara bizzat alıcı ve satıcı olarak girmiş ve tüm fiyatları kontrol altında tutmuştur. Varlık Vergisi Kanunu (1942) ise, savaş yıllarında özellikle gayri müslim azınlıklar tarafından elde edilen aşırı ve haksız ticari kazançların bir kısmına el koymak amacıyla çıkarılmış bir servet vergisi kanunudur. Söz konusu kazançların çoğunluğu da, istifçilik, tefecilik ve karaborsa gibi yollardan sağlanmıştır. Hükümet Varlık Vergisi Kanunu ile, söz konusu haksız kazançları vergilendirmek yoluyla, azınlıkların ekonomi üzerindeki etkisini kırmak ve bütçe giderlerini emisyon ile borçlanmaya gitmeden karşılamayı hedeflemiştir. Varlık Vergisi Kanunu ile istenen amaçlar gerçekleştirilememiştir. Diğer taraftan kamuoyundan gelen tepkiler üzerine vergi vermeyenlerin borçları bir süre sonra silinmiş ve kanun 1944 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

9-) 1930-50 döneminde, ilk kez bir toprak reformu denemesi de yapılmıştır. Türkiye'de tarım toprakları oldukça adaletsiz dağılmıştır. Türkiye'de toprakların büyük kısmı, büyük toprak sahiplerinin (feodal ağalar) elindeydi. Verimli biçimde çalışmak isteyen küçük çiftçinin elinde ise, oldukça küçük ve çok parçalı bir toprak mevcuttu. Bu nedenle toprak sisteminin reforme edilerek, büyük toprak sahiplerinin topraklarının bir kısmının, topraksız çiftçilere dağıtılmasını sağlayacak bir toprak reformuna gereksinim duyulmaktaydı. Söz konusu ihtiyaç, 1945 yılında "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" nun çıkarılmasına neden olmuştur. Kanun, devlete ait toprakların ve belirli büyüklükteki özel arazinin kamulaştırılarak, topraksız köylülere dağıtılmasını öngörüyordu. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, TBMM'de büyük tartışmalar altında çıkarılmış ve toprak sahiplerinin yoğun itirazlarına uğramıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, çok büyük değişikliliklere uğramış ve gerçek amacından uzaklaşmış ve toprak reformu gerçekleştirilememiştir.

10-) Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk devalüasyon ise, 1946 yılında yapılmıştır. Hükümet devalüasyon yapılmasının en önemli nedeni olarak, 1947'de IMF üyesi olunmadan önce, döviz kurunun son kez serbestçe belirlenmesi isteğini göstermiştir. Çünkü IMF anlaşmasına göre, üye ülkeler

IMF'den izin almadan %10'nun üzerinde devalüasyon yapamayacaklardır. Yine hükümet, devalüasyon yaparak, ithalat artışlarını frenlemek ve savaş yıllarında stoklarda biriken ihraç mallarını eritmeyi de düşünmüştür.

11-) İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya, ABD ve SSCB arasında iki kampa ayrılmış ve "Soğuk Savaş" başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Soğuk Savaş döneminde tercihini ABD'nin başını çektiği batı ittifakından yana kullanmış ve NATO, BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara üye olmuştur. Türkiye, IMF ve Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olmuştur. Türkiye'nin batı ittifakına girmesi üzerine, ABD "Truman Doktrini" çerçevesinde Türkiye'ye 1948'de "Marshall Yardımları" nda bulunmuştur. Ancak ABD, Türkiye'nin Marshall Yardımları çerçevesinde aldığı karşılıksız yardımları, yalnızca karayolu yapımında ve motorlu taşıt ithalatında kullanmasını istemiştir. Bu da Türkiye'de ilerleyen yıllarda karayolu yapımına ağırlık verilmesine, demiryolları ve deniz yollarının ihmal edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de 1950 sonrasında en çok yatırım yapılan alanlar sırasıyla Ulaştırma (karayolu), Enerji (barajlar) ve İletişim (PTT) olmuştur. Diğer taraftan hükümet 1948 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkararak, yabancıların Türkiye topraklarında petrol aramasına ilk kez izin vermiştir.

ABD, Türkiye'ye karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğundan (emek yoğun bir ülke olması nedeniyle) ağır sanayiye girmemesini, kamu girişimciliğini daraltmasını, özel sektörü daha fazla teşvik etmesini, tarımsal üretimi desteklemesini, karayolu altyapısını iyileştirmesini ve dış ticaretini liberalleştirmesini önermiştir. Bu öneriler doğrultusunda iktidarda bulunan CHP hükümeti, iktisat politikasını 1946'dan itibaren "yeni devletçilik" anlayışı çerçevesinde daha fazla liberalleştirmiştir. Bu bağlamda 1946 yılında "İvedili Sanayi Planı" nı ve 1947 yılında "Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" nı hazırlamış, ancak dış kaynak girişi beklendiği kadar gelmeyince bu planları uygulamaya koyamamıştır. Söz konusu plan, S. Vaner tarafından hazırlanmıştır.

1.6. 1930-1950 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular

1. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1930-1938 döneminde uygulanan iktisat politikaları arasında yer almamaktadır?

A) Denk bütçe politikası
B) Sıkı para politikası
C) Dış alım sınırlandırmaları politikası
D) İstikrarlı kur politikası
E) Enflasyon hedeflemesi politikası

Çözüm:

Türkiye'de enflasyon hedeflemesi rejimine 2006 yılında geçilmiştir. Dolayısıyla doğru seçenek, E'dir.

2. 1929 yılında dünyada yaşanmaya başlayan Büyük Bunalım sonrasında Türkiye'de aşağıdaki gelişmelerden hangisi meydana gelmiştir?

A) İktisat Kongresi'nin toplanması
B) Planlı ekonomiye geçilmesi ve KİT'lerin kurulması
C) Gümrük vergilerinin düşürülmesi
D) İthalatın yasaklanması
E) İhracatın sınırlandırılması

Çözüm:

Türkiye İktisat Kongresi, 1923 yılında İzmir'de toplanmıştır. Buna karşılık Dünya İktisat Buhranı 1929'da yaşanmıştır. 1929 Krizi sonrasında Türkiye'de 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planına geçilmiş ve 23 fabrika açılarak sanayileşmeye çalışılmıştır. Doğru cevap, B'dir.

3. Türkiye'de hazırlanan ilk kalkınma planı, tarihiyle birlikte aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Vaner Planı,1938
B) Marshall Planı,1948
C) Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı,1933
D) Türkiye İktisadi Kalkınma Planı,1947
E) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,1963

Çözüm:

Türkiye'de hazırlanan ilk kalkınma planı, 1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'dır. Bu plan hazırlanmış ancak dış kaynak girişleri beklendiği ölçüde gelmediğinden uygulanamamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise, 1963 yılında uygulanan ve başarılı olan bir plandır. Doğru cevap, D'dir.

4. Uluslararası Para Fonu (IMF)'na Türkiye'nin üyeliği aşağıdaki tarihlerden hangisinde gerçekleşmiştir?

A) 1946
B) 1947
C) 1948
D) 1949
E) 1950

Çözüm:

Türkiye, Uluslararası Para Fonu (IMF)'na 1947 yılında üye olmuştur. Doğru cevap, B'dir.

5. Aşağıdaki bankalardan hangisi ya da hangileri sanayi alanındaki girişimleri finanse etmek için kurulmuştur?

A) Yalnızca Etibank
B) Yalnızca Sümerbank
C) Etibank ve Sümerbank
D) Ziraat Bankası ve Sümerbank
E) Ziraat Bankası ve Etibank

Çözüm:

Sanayi alanındaki girişimleri finanse etmek için, Etibank ve Sümerbank kurulmuştur. Doğru cevap, C'dir.

6. Aşağıdakilerden hangisi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın özelliklerinden birisi değildir?

A) Makro planlara dayanması
B) Yatırımları bölgeler arasında eşit olarak dağıtması
C) KİT'lerin kapasitelerini iç taleple sınırlandırması
D) Hammaddelerin yurt içinde üretilmesine önem vermesi
E) Teknolojik ilerlemeyi sağlayacak projelere destekler aktarılmasını öngörmesi

Çözüm:

1934-1938 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, yalnızca sanayi sektörüne ilişkin hedeflerin dikkate alındığı mikro planlardır. 1960'lı yıllardan itibaren uygulamaya konulan Kalkınma Planları ise, tarım-sanayi ve hizmetler hedeflerini barındırdığı için makro planlardır. Doğru cevap, A'dır.

7. Türkiye'de ilk devalüasyon hangi yılda yapılmıştır?

A) 1944
B) 1945
C) 1946
D) 1947
E) 1948

Çözüm:

II. Dünya Savaşı sonrasında Türk lirasının yabancı para birimleri karşısındaki değerinin resmi olarak indirilmesi (devalüasyon) ilk olarak, 1946 yılında yapılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

8. 1930-50 döneminde çıkarılan aşağıdaki yasalardan hangisi olağanüstü koşullarda devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesine olanak tanımıştır?

A) Teşvik-i Sanayi Kanunu
B) Varlık Vergisi Kanunu
C) Varlık Barışı Kanunu
D) Milli Korunma Kanunu
E) Merkez Bankası Kanunu

Çözüm:

Devlet Milli Korunma Kanunu (1940) ile birlikte, gerekli gördüğü takdirde özel kişilere ait gayri menkul varlıklara ve işletmelere el koyma hakkına kavuşmuştur. Böylece devlet piyasalara bizzat alıcı ve satıcı olarak girmiş ve tüm fiyatları kontrol altında tutmuştur. Doğru cevap, D'dir.

9. Aşağıdakilerden hangisi 1929 yılında yaşanmaya başlayan Büyük Buhranın Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinden birisidir?

A) Dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine dönmesi
B) Enflasyon oranının hızla artması
C) Bütçe açıklarının genişlemesi
D) Osmanlı Bankasının iflas etmesi
E) Türk Lirası'nda çok büyük değer kayıplarının yaşanması

Çözüm:

1929'da başlayan buhran sonucunda, milli gelirleri düşen batılı ülkeler Türkiye'den daha az tarım ürünleri ithal etmeye başlamışlardır. Bu da dünyada tarım ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesine yol açmıştır. Böylece dış ticaretten elde edilen karı gösteren dış ticaret hadleri (ihraç fiyatları/ithal fiyatları), Türkiye'nin aleyhine dönmüştür. Çünkü söz konusu dönemde Türkiye'nin ihracatının çok büyük bir kısmı tarım mallarından oluşmaktaydı. Doğru cevap, A'dır.

10. Aşağıdakilerden hangisi Atatürk döneminde yaşanan ekonomik gelişmelerden birisi değildir?

A) Merkez bankasının kurulması
B) Varlık vergisi kanunun çıkarılması
C) Gümrük vergilerinin artırılması
D) Sanayi planlarına başlanması
E) Sümerbank'ın kurulması

Çözüm:

Varlık vergisi kanunu 1942 yılında, Atatürk'ün ölümünden sonra çıkarılmıştır. Doğru cevap, B'dir.

11. Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyetin ilk on yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında yer alan konulardan birisidir?

A) Kurumlar vergisi ile gelir vergisinin kaldırılması
B) Tarım kredi kooperatiflerinin kurulması
C) Yabancı kuruluşların Türkiye topraklarında petrol aramalarına izin verilmesi
D) Özel kuruluşlara ara ve yatırım malı ithalinde gümrük muafiyeti getirilmesi
E) Sadece kamu kuruluşlarının teşviklerden yararlandırılması

Çözüm:

1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile, sanayi üretiminin artırılabilmesi için özel kuruluşların ara ve yatırım mallarına yönelik ithalatlarına gümrük muafiyeti getirilmiştir. Doğru cevap, D'dir.

12. Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerden birisi değildir?

A) Merkez bankasının faaliyete geçememesi nedeniyle likidite sıkışıklığı yaşanması
B) Kambiyo işlemlerinin devletin kontrolü altına alınması
C) Gümrük vergisi oranlarında değişiklik yapılması
D) Dış ticaret dengesinin fazla vermesi
E) Kamu kesiminin senyoraj gelirlerine başvurma hakkını kazanması

Çözüm:

1930 yılında para politikasının tek elden yönetilebilmesi için, "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)" kurulmuştur. TCMB'nin kurulması, ulusal bir para politikası izlenmesi ve bankacılık sisteminin gelişimi yönünde önemli bir adım olmuştur. Böylece kambiyo işlemleri de, devlet kontrolüne alınmıştır. Bu dönemde TCMB, gerekli olduğunda para arzını artırdığı için likidite sıkışıklığı hiç yaşanmamış, dış ticaret dengesi dönem boyunca fazla vermiş ve aynı zamanda kamu kuruluşları da senyoraj hakkı elde etmiştir. Doğru cevap, A'dır.

13. Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikalarına geçiş aşağıdaki tarihlerden hangisinde başlamıştır?

A) 1930
B) 1931
C) 1932
D) 1933
E) 1934

Çözüm:

Türkiye'de 1932 yılında "İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi" başlamıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi ise, devletin ithalatı gümrük vergileri ve ithalat kotaları gibi koruyucu önlemlere azaltarak, yerli üretimi ucuz kredi ve yüksek sübvansiyonlar yoluyla özendirici tedbirler yoluyla artırmaya çalışmasıdır. Böylece devlet ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale ederek, ekonominin dışa bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır. Devlet bu dönemde KİT'ler yoluyla, ekonomide üretimi bizzat üstlenmiş ve kontrol altına almıştır. Doğru cevap, C'dir.

14. Türkiye'nin dış ticareti ile ilgili olarak 1939-1945 dönemi için aşağıdaki ifadelerden hangisi söylenebilir?

A) Dış ticaret fazlası oldu ve dış ticaret haddi düştü
B) Dış ticaret açığı büyüdü ve dış ticaret haddi düştü
C) Dış ticaret fazlası oldu ve dış ticaret haddi düştü
D) Dış ticaret dengesi sağlandı ve dış ticaret haddi yükseldi
E) Dış ticaret fazlası oldu ve dış ticaret haddi yükseldi

Çözüm:

Türkiye'de 1930-50 döneminde, dış ticaret fazlası vermeyi amaçlayan korumacı ve kısıtlayıcı bir dış ticaret politikası benimsenmiştir. Bu çerçevede ithalat, yüksek gümrük duvarları, kambiyo kontrolleri ve kotalar yoluyla sınırlandırılmıştır. Böylece yurt içindeki yerli sanayiciler, etkin bir korumaya kavuşmuşlardır. Uygu-

lanan ithalat sınırlandırmaları sayesinde bu dönemde, Türkiye'nin dış ticaret bilançosu, 1938 yılı haricinde 1947 yılına kadar sürekli fazla vermiştir. Üstelik 1939-1945 döneminde yaşanan II. Dünya Savaşı nedeniyle gelişmiş ülkelerde tarımsal üretimin düşmesi nedeniyle, tarımsal ürünlerin talebi çok hızlı bir yükseliş göstermiş ve bu da tarım ürünlerinin uluslararası fiyatlarını artırmıştır. Böylece 1939-1945 döneminde dış ticaret hadleri Türkiye'nin lehine işlemiştir. Doğru cevap, E'dir.

15. Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda yaşanan yoğun devletçilik uygulamasının özelliklerinden birisi değildir?

A) Dış ticaret açıklarından kaçınmak için büyük ölçüde ikili anlaşmalar kullanılmıştır
B) Ekonomik kalkınmada öncelik tarım sektörüne verilmiştir
C) Temel tüketim mallarının yerli üretimi büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir
D) Toprak mülkiyeti ile ilgili yasal bir düzenleme yapılmamıştır
E) Sanayi büyük ölçüde temel tüketim mallarına konulan dolaylı vergilerle finanse edilmiştir

Çözüm:

1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile Türkiye, sanayileşmek hedefini devlet eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde devlet, özel sektörün kalkınmayı sağlayacak bir sermayeye sahip olmaması nedeniyle kalkınmada öncü rol üstlenmiştir. Bunun için çeşitli sanayi kollarında faaliyet gösteren KİT'ler kurmuş, dış ticaret açıklarından kaçınmak için diğer ülkeler ile ikili anlaşmalar yapmış ve bu sayede temel tüketim mallarının yerli üretimini büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla 1930'lu yıllarda ekonomik kalkınmada önceliğin tarıma değil sanayiye verildiği söylenebilir. Doğru cevap, B'dir.

16. Aşağıdakilerden hangisi 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'na karşı Türkiye'de alınan önlemlerden birisi değildir?

A) Sanayileşmede tüketim malları üretimine öncelik verilmesi
B) Dış ticaretin fazla vermesinin sağlanması
C) Sanayileşmede ara ve yatırım malları üretimine öncelik verilmesi
D) İthalata sınırlamalar getirilmesi
E) Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin denkliğinin sağlanması

Çözüm:

Türkiye'de 1930 yılı başlarında yaşanan ekonomik bunalıma karşı, 1923-1929 döneminde izlenen liberal politikalar terk edilerek devletçilik uygulamalarına geçilmiştir. Bu çerçevede gümrük vergileri yükseltilmiş, kotalar artırılmış ve ithalat sınırlandırılarak dış ticaretin fazla vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile, sanayileşmede tüketim malları üretimine öncelik verilmiş ve dokuma, kağıt, cam, seramik, selülöz gibi tüketim mallarının üretimi için KİT'ler kurulmuştur. Türkiye'de ulusal sanayinin ara ve yatırım mallarına olan bağımlılığı hiçbir dönemde ortadan kaldırılamamıştır. Günümüzde bile Türk sanayisinin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığı devam etmektedir. Dolayısıyla doğru cevap, C'dir.

17. Cumhuriyetin ilk yıllarından Merkez Bankası kuruluncaya kadar geçen sürede Türk Lirasının değeri nasıl belirlenmiştir?

A) Yurt içi ve yurt dışı piyasa koşullarınca
B) Osmanlı Bankasınca
C) Galata Bankerlerince
D) Merkezi hükümet tarafından
E) Düyun-ı Umumiye tarafından

Çözüm:

T.C. Merkez Bankası kuruluncaya kadar geçen sürede Türk Lirasının değeri, hem iç hem de dış piyasa koşullarınca belirlenmiştir. Doğru cevap, A'dır.

18. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1933-1945 dönemi için geçerli kamu kesiminin özellikleri arasında yer almamaktadır?

A) Bütçe gelirleri içinde dolaysız vergilerin azalması
B) Sanayi kuruluşlarının bütçeden fonlanması
C) Denk bütçe uygulaması
D) Kamu harcamalarının artması
E) Kamu gelirlerinin artması

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1933-1945 döneminde sanayi planlarının uygulanmaya başlaması ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması sonucunda kamu harcamaları hızla artmıştır. Devlet artan kamu harcamalarını finanse etmek için doğrudan ve dolaylı vergilerin bütçe içerisindeki payını artırmıştır. Doğru cevap, A'dır.

19. Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu hangi tarihte çıkarılmıştır?

A) 24 Ocak 1925
B) 15 Nisan 1927
C) 18 Mart 1928
D) 18 Nisan 1929
E) 25 Şubat 1930

Çözüm:

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun, 25 Şubat 1930 tarihinde çıkarılmıştır. Kanuna göre TL piyasaya çıktıktan sonra, elinde Osmanlı parası (kaime) olanların bunları TL ile değiştirmeleri zorunlu hale gelmiştir. Böylece 1931 yılında dolaşıma çıkarılacak olan TL'nin halk tarafından genel kabul görmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun, aslında Cumhuriyet rejiminin para inkılabı olarak değerlendirilebilir. Doğru cevap, E'dir.

20. 1923 ile 1940 yılları arasında Türkiye'de uygulanan iktisadi politikalar aşağıdakilerden hangisinde birlikte verilmiştir?

A) Genişletici para politikası ve tam istihdam
B) Dış denge ve genişletici para politikası
C) Sıkı para politikası ve tam istihdam
D) Denk bütçe ve sıkı para politikası
E) Denk bütçe ve tam istihdam

Çözüm:

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ciddi bir enflasyonist baskı olmamıştır. Bunda hükümetlerin, para politikası olarak "sağlam para-istikrarlı para" anlayışını benimsemeleri ve karşılıksız para basma (emisyon) yoluna gitmemeleri ile maliye politikasında da bütçe denkliğine sıkı sıkıya bağlı kalma prensipleri önemli rol oynamıştır. diğer bir ifadeyle hükümet, Klasiklerin "denk bütçe politikası" na ve "borçlanmama ilkesine" sadık kalmıştır. Türkiye'de devlet 1950'li yıllara kadar, bütçe dengesi ile dış dengeyi çok yakından takip etmiş ve bu iki dengenin korunması için azami çaba sarf etmiştir. Cumhuriyeti kuran idare, Osmanlı yönetiminin yaptığı hatalardan ders alarak ülkenin mali saygınlığının hem iç hem de dış dengenin korunmasına bağlı olduğunu iyi algılamıştır. Denk bütçe politikası, ekonomiyi 1929 Bunalımı'ndan çıkarmada, ulusal paranın istikrarının korunması ise Osmanlı'dan kalan borçlarının ödenmesinde kolaylık sağlamıştır. 1930-50 döneminde devlet, bütçe açıklarından kaçınmış ve toplayabildiği vergi kadar harcama yapmaya çalışmıştır. Hükümet geliri önce elde edip, sonra harcayarak bir aile babası gibi davranmıştır. Doğru cevap, D'dir.

21. Türkiye'de 1933-1938 döneminde kamu harcamaları aşağıdaki yöntemlerden hangisiyle finanse edilmemiştir?

A) Dış borçlanma
B) Zorunlu karşılık oranlarının düşürülmesi
C) Para arzının artırılması
D) Dolaysız vergilerin paylarının artırılması
E) Kredilerin genişletilmesi

Çözüm:

Türkiye'de 1933-1938 döneminde "sağlam para-istikrarlı para" görüşü benimsenerek, denk bütçe politikası benimsenmiş ve kamu harcamalarının finansmanı vergilerdeki artışlarla karşılanmıştır. Cumhuriyeti kuranlar Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın hiperenflasyon tecrübesini yaşamış oldukları için, bütçe açığı vermekten kaçınmış ve kamu harcamalarının finansmanın da para basımı (emisyon) yoluna hiç başvurmamışlardır. Doğru cevap, C'dir.

22. Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda ülkemizde uygulanan ekonomi politikalarının en genel özelliğidir?

A) Serbest dış ticaret rejimi
B) Hizmet sektörüne dayalı büyüme
C) Döviz girişlerine dayalı büyüme
D) İhracata dayalı büyüme
E) Devletçi ekonomi politikaları

Çözüm:

1930'lı yıllarda Türkiye'de devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'ler kurmak yoluyla sanayileşmeyi bizzat kendisi üstlenmiştir. Çünkü 1930'lu yıllarda sanayileşmeyi üstlenecek bir milli burjuva sınıfı bulunmamaktaydı. Bu da özel sektörün kalkınmayı tek başına gerçekleştiremeyeceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla 1930-1950 döneminde devletçi politikalara geçmiştir. Doğru cevap, E'dir.

23. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi ekonomi politikalarından birisidir?

A) İthalatın sınırlandırılarak dış ticaretin fazla vermesinin sağlanması
B) Çukurova ve Ege'de dokumacılık alanında faaliyet gösteren özel sanayi kuruluşlarının kamulaştırılması
C) Ziraat Bankasının tarımsal kredi yerine sanayi kredileri vermesinin sağlanması
D) Tarım ürün fiyatlarının Tarım Bakanlığınca kontrol edilmesi
E) Kamu yatırımlarının finansmanı için kamu bütçesinin açık vermesinin sağlanması

Çözüm:

1930 yılında başlatılan devletçi ekonomi programına göre, gümrük vergileri ve kotalar artırılarak ithalat sınırlandırılmıştır. Böylece bir taraftan sanayi planları çerçevesinde yeni kurulan KİT'lerin dış rekabetten korunması sağlanırken diğer taraftan ise, dış ticaretin fazla vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

24. Ülkemizde 1947 yılında kamuoyuna açıklanan fakat uygulanma imkanı bulamayan "Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" aşağıdaki iktisatçılardan hangisi tarafından hazırlanmıştır?

A) A. Lewis
B) A. Sen
C) J. Tinbergen
D) H. Truman
E) S. Vaner

Çözüm:

1947 yılı Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, S. Vaner tarafından hazırlanmıştır. Doğru cevap, E'dir.

25. Aşağıdakilerden hangisiyle Türkiye ekonomisinde devletçi politikalar somut olarak başlamıştır?

A) Teşvik-i Sanayi Yasasının kabulüyle
B) Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planıyla
C) Merkez Bankasının kurulmasıyla
D) Sümerbank'ın kurulmasıyla
E) 1929 Dünya Buhranı'nın yaşanmasıyla

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde devletçi politikalar, somut olarak Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın benimsenmesi ve uygulanmasıyla başlamıştır. Doğru cevap, B'dir.

26. Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda öngörülen harcamalar içinde en büyük pay aşağıdaki sektörlerden hangisine ayrılmıştır?

A) Ulaştırma-haberleşme
B) Enerji
C) Tarım
D) İnşaat
E) Sanayi

Çözüm:

1948-1952 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda öngörülen harcamalar içinde en büyük pay, "ulaştırma-haberleşme" sektörlerine ayrılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

27. Aşağıdakilerden hangisi Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının temel niteliklerinden birisi değildir?

A) Özel kesimi destekleyici olması
B) Açık finansman yoluna gidilmemesi
C) Yatırım malları üretimine öncelik verilmesi
D) Finansman kaynağının dolaylı vergiler olması
E) Makro plan niteliği taşımaması

Çözüm:

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP)'nın temel nitelikleri şunlardır: Özel kesimi destekleyici olması, açık finansman yoluna gidilmemesi, ithal edilen temel tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi, finansman kaynağının dolaylı vergiler olması ve makro plan niteliği taşımamasıdır. BBYSP, yalnızca sanayi hedeflerini içeren ve tarım ile hizmetler sektörü hedeflerini barındırmayan mikro nitelikte planlardır. BBYSP'de devletin KİT'ler aracılığıyla ekonomiye müdahale ederek, sanayileşmeyi başlatması hedeflenmiştir. Doğru cevap, C'dir.

28. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının uygulama dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

A) 1924-1928
B) 1929-1933
C) 1934-1938
D) 1939-1943
E) 1944-1948

Çözüm:

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının uygulama dönemi, 1934-1938'dir. Doğru cevap, C'dir.

29. Aşağıdakilerden hangisi 1930-50 döneminde Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik gelişmelerden birisi değildir?

A) Devlet müdahalesinin artması
B) Yeni KİT'lerin kurulması
C) Merkez Bankası'nın kurulması
D) Gümrük vergilerinin artırılması
E) Yabancı sermayeden alınan vergilerin kaldırılması

Çözüm:

1930-50 döneminde Türkiye'de devlet ekonomiye yoğun biçimde müdahalede bulunmuştur. Yeni KİT'ler kurulmuş, Merkez Bankası kurulmuş ve özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında bütçe açıklarını kapatmak için para basarak iktisadi hayata karışmış, gümrük vergileri artırılarak ithalat düşürülmüş ve yerli sanayi yabancı rekabetten korunmak istenmiştir. Fakat liberal bir politika olan yabancı sermayeden alınan vergilerin kaldırılması gibi bir uygulamaya, koruyucu ve müdahaleci bir devletçilik anlayışının en yoğun biçimde be-

nimsendiği 1930-50 döneminde başvurulmamıştır. Doğru cevap, E'dir.

30. Aşağıdakilerden hangisi 1934-38 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı kapsamında uygulanan bir politikadır?

A) Plan kapsamına alınan sanayilerin hammaddesinin ülke içinden sağlanması

B) Plan çerçevesinde kurulan sanayilerin dış rekabete açılması

C) Plan bağlamında kurulan sanayi işletmelerinin tamamı ileri teknoloji ile çalışmış ve yatırım malları üretmiştir

D) Planın başarılı olması dış kaynak girişlerine bağlanmıştır

E) Plan kapsamındaki işletmeler sadece Marmara ve Ege bölgesinde kurulmuştur

Çözüm:

1934-38 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda kurulacak olan KİT'lerin hammaddesinin ülke içinden sağlanması görüşü benimsenmiştir. Böylece yurt içinde tarımsal üretimin teşvik edilmesi ve geçiminin çoğunu tarımdan kazanan halkın refahının artırılması hedeflenmiştir. Üstelik bu politikanın ithalatı azaltacağı için yurt dışına olan bağımlılığı da düşüreceği varsayılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

31. Aşağıdakilerden hangisi 1929 Dünya İktisat Buhranı'nın Türkiye ekonomisi üzerinde bıraktığı etkilerden birisidir?

A) Sanayi üretiminin azalması

B) İthalatın artması

C) İhracatın ve milli gelirin düşmesi

D) Döviz kurlarının yükselmesi

E) Dış ticaret hadlerinin ülkemizin lehine dönmesi

Çözüm:

1929 Dünya Bunalımı nedeniyle, batılı ülkelerin milli geliri hızla düşmüştür. Bu da onların tarımsal ithalatını azalttığı için, 1930'lu yıllarda Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı ve buna bağlı olarak milli geliri de azalmıştır. 1929'da başlayan Buhran sonucunda, milli gelirleri düşen batılı ülkeler daha az tarım ürünleri ithal etmeye başlamışlardır. Bu da dünyada tarım ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesine yol açmıştır. Böylece dış ticaretten elde edilen karı gösteren dış ticaret hadleri (ihraç fiyatları/ithal fiyatları), Türkiye'nin aleyhine dönmüştür. Doğru cevap, C'dir.

32. Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda Türkiye'de devletin yabancı işletmeleri satın almak suretiyle millileştirme yaptığı alanlardan birisi <u>değildir</u>?

A) Demiryolları

B) Havaalanları

C) Limanlar

D) Elektrik santralleri

E) Telefon işletmeleri

Çözüm:

Türkiye'de 1935-1940 arasında yabancı sermayenin elindeki demiryolları, limanlar, elektrik santralleri ve telefon işletmelerinin büyük bir kısmı millileştirilmiştir. Fakat havaalanları millileştirilen kuruluşlar arasında bulunmamaktadır. Doğru cevap, B'dir.

33. Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı çerçevesinde aşağıdaki alanlardan hangisinde işletme <u>kurulmamıştır</u>?

A) Kağıt

B) Maden

C) Kimya

D) Enerji

E) Dokuma

Çözüm:

Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı çerçevesinde kurulması kararlaştırılan sınai tesisler, 5 grup (dokuma, maden, kağıt ve selüloz, toprak ve seramik, kimya sanayi) altında toplanmıştır ve toplam da 23 fabrika açılmıştır. Fakat bu işletmeler arasında enerji üretimi için açılması düşünülmüş bir fabrika bulunmamaktaydı. Doğru cevap, D'dir.

34. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1930-50 döneminde benimsenen sanayileşme stratejisidir?

A) İhracata dönük sanayileşme stratejisi
B) İthalata dönük sanayileşme stratejisi
C) İthal ikameci sanayileşme stratejisi
D) İhracatı ikame edici sanayileşme stratejisi
E) İthalatı dengeleyici sanayileşme stratejisi

Çözüm:

Türkiye'de 1930-50 döneminde gümrük vergileri artırılarak, ithalata kota getirilerek ve kambiyo (döviz) denetimi uygulanarak ithalatın azaltılmasına ve yerli üretimin artırılmasına çalışılmıştır. Hükümetin buradaki temel amacı, ülkenin ihtiyaçlarını ithalat yerine yerli üretimle karşılamak ve bu sayede hızla sanayileşmektir. Dolayısıyla söz konusu dönemde Türkiye'de izlenen sanayileşme stratejisi, ithal ikameci sanayileşme stratejisidir. Doğru cevap, C'dir.

35. Aşağıdakilerden hangisi 1930-50 döneminde Türkiye'de milli gelirin düşmesinde etki eden faktörlerden birisi olmuştur?

A) Tarımsal hasılanın kötü iklim koşulları nedeniyle dalgalanma göstermesi
B) KİT'lerin üretiminin düşmesi
C) Sık aralıklarla devalüasyona gidilmesi
D) Ulusal paranın aşırı değerlenmesi
E) Aşırı vergileme nedeniyle devlet bütçesinin fazla vermesi

Çözüm:

1930-50 döneminde Türkiye'de milli gelirin düşmesine etki eden faktörlerden birisi de, tarımda üst üste yaşanan kötü iklim koşulları olmuştur. 1929 Krizi ve 2. Dünya Savaşı nedeniyle tarımsal ihraç ürünlerinin dış talebinin azalması, yurt içinde tarımsal fiyatların düşmesine yol açmıştır. Bu da tarımsal üreticilerin gelirlerinin ve söz konusu dönemde tarım ekonominin en önemli sektörü olduğu içinde milli gelirin azalmasını beraberinde getirmiştir. Doğru cevap, A'dır.

36. 1567 sayılı Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu, aşağıdaki tarihlerin hangisinde çıkarılmıştır?

A) 1930
B) 1931
C) 1932
D) 1933
E) 1934

Çözüm:

1567 sayılı Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu, Şubat 1930'da çıkarılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

37. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1930-1939 döneminde uygulanan para ve maliye politikasını ifade etmektedir?

A) Genişletici para ve maliye politikası
B) Sıkı para ve denk bütçe politikası
C) Genişletici para ve denk bütçe politikası
D) Sıkı para ve bütçe açığı politikası
E) Sıkı para ve bütçe fazlası politikası

Çözüm:

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ciddi bir enflasyonist baskı olmamıştır. Bunda hükümetlerin, para politikası olarak *"sağlam para-istikrarlı para"* anlayışını benimsemeleri ve karşılıksız para basma (emisyon) yoluna gitmemeleri ile maliye politikasında da bütçe denkliğine sıkı sıkıya bağlı kalma prensipleri önemli rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle hükümet, *Klasiklerin "denk bütçe politikası" na ve "borçlanmama ilkesine"* sadık kalmıştır. Doğru cevap, B'dir.

38. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hangi kanunla ve hangi yılda kurulmuştur?

A) 1932 yılında 1211 sayılı Kanunla
B) 1932 yılında 1715 sayılı Kanunla
C) 1931 yılında 1715 sayılı Kanunla
D) 1931 yılında 1211 sayılı Kanunla
E) 1930 yılında 1715 sayılı Kanunla

Çözüm:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 1930 yılında 1715 sayılı Kanunla kurulmuştur. Doğru cevap, E'dir.

39. Aşağıdakilerden hangisi 1933 yılında kurulan Sümerbank'ın görevleri arasında değildir?

A) Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde kurulan işletmeleri yönetmek
B) Mevduat toplayıp kredi vermek
C) Tekstil alanında üretim yapmak
D) Hazinenin çıkardığı tahvilleri satın almak
E) İktisadi esaslara göre verimli çalışmak

Çözüm:

BBYSP'nin uygulanmasında yetki ve sorumluluk "Sümerbank" a verilmiştir. Sanayi ile ilgili bu faaliyetleri dışında Sümerbank, normal bankacılık işlemlerini ve kredi faaliyetlerini, iktisadi esaslara göre verimli bir şekilde çalışarak devam ettirecektir. Ancak Sümerbank'ın Hazine'nin çıkardığı tahvilleri satın almak gibi bir görevi yoktur. Doğru cevap, D'dir.

40. Aşağıdakilerden hangisi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başarılan gelişmeler arasında sayılamaz?

A) Ulusal kaynakların yatırımlara yönlendirilmesi
B) Tüketim mallarının ithal ikamesinin gerçekleştirilmesi
C) Ara ve yatırım mallarının ithal ikamesinin tamamlanması
D) Sanayi Planı çerçevesinde kurulan KİT'lerin yeni yatırımlar için gerekli olan fon ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması
E) Ekonomideki toplam üretimin ve verimliliğin artması

Çözüm:

BBYSP sayesinde, ulusal kaynaklar yatırımlara yöneltilmiş ve bir çok tüketim malının ithal ikamesinin gerçekleştirilmesi başarılmıştır. Bunda plan kapsamındaki işletmelerin, karlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve yeni yatırım ihtiyaçları için kendi fonlarını kendilerinin oluşturması önemli rol oynamıştır. Fakat Türk sanayisinin ara ve yatırım mallarının dışarıdan ithal edilmesine olan bağımlılığı azaltılamamıştır. Bugün dahi Türk sanayisi ara ve yatırım mallarında önemli ölçüde dışa bağımlı bir ülkedir. Doğru cevap, C'dir.

41. Aşağıdakilerden hangisi devletin 1930-50 döneminde ekonomiye müdahale etmede kullandığı araçlar arasında sayılamaz?

A) Yabancı kuruluşların elindeki işletmelerin millileştirilmesi
B) Özel kuruluşların fiyatları ile bankaların uyguladıkları faizlerin kontrol edilmesi
C) Tarımda destekleme alımlarına başlanması
D) Gümrük vergilerinin artırılması
E) Vergi oranlarının düşürülmesi

Çözüm:

1930-50 döneminde devlet önceki dönemin liberal politikalarından vazgeçerek, ekonomiye yoğun bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Bu bağlamda yabancı kuruluşların elindeki işletmeler millileştirilmiş, özel sanayinin fiyatları ile banka faiz hadleri üzerinde sıkı bir kontrol uygulanmış, ithalatın frenlenmesi için gümrük vergileri artırılmış ve buğday üretimini artırmak için destekleme alımlarında bulunmaya başlanmıştır. Fakat bu dönemde devlet vergi oranlarını düşürmemiş, tersine kamu gelirlerini artırmak için Varlık Vergi Kanunu, Buhran Vergisi gibi çeşitli adlarla yeni vergiler salmıştır. Doğru cevap, E'dir.

42. Aşağıdakilerden hangisi 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun temel amacıdır?

A) Tüm yabancıların mülklerine el koymak
B) İstifçilik, tefecilik ve karaborsa gibi yollardan sağlanan haksız kazançları vergilendirmek
C) Toprak reformu yapmak
D) Yabancıların banka hesaplarındaki paralarını kamu harcamalarının finansmanında kullanmak üzere dondurmak
E) Gayrimüslim azınlığın üretim süreçlerine katılımını azaltmak

Çözüm:

1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun temel amacı, istifçilik, tefecilik ve karaborsa gibi yollardan sağlanan haksız kazançları vergilendirmek, azınlıkların ekonomi üzerindeki etkisini kırmak ve bütçe giderlerini emisyon ile borçlanmaya gitmeden karşılamaktır. Doğru cevap, B'dir.

43. Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda Türkiye ekonomisinde gerçekleşen gelişmelerden birisi değildir?

A) Para arzının artırılması
B) KİT'lerin kurulması
C) Merkez Bankası'nın kurulması
D) İthal ikameci bir sanayileşme stratejisinin uygulanması
E) Gümrük vergisi oranlarının düşürülmesi

Çözüm:

1930 yılında Lozan Antlaşması'nın gümrüklerle ilgili 5 yıllık süresi dolunca hükümet, Hazine'nin gelirlerini artırmak için hemen gümrük vergilerini yükseltmiştir. Doğru cevap, E'dir.

44. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1946 yılında yapılan ilk devalüasyon ile ulaşılmak istenen hedefler arasında yer almaktadır?

A) Bütçe açıklarının kapatılması
B) Enflasyonun düşürülmesi
C) Faiz oranlarının azaltılması
D) Ülkenin dış rekabet gücünü artırmak
E) İthalatın artırılması

Çözüm:

1946 yılında yapılan ilk devalüasyon ile, savaş sırasında ambarlarda biriken ve çürümeye yüz tutan başta buğday olmak üzere tarımsal ürün stoklarının eritilmesi amaçlanmıştır. Devalüasyon neticesinde TL'nin değeri düşürülmüş ve yurt içi mallar yabancı ürünler karşısında ucuzlamıştır. Böylece ülkenin dış rekabet gücü artmış ve daha fazla tarımsal ürün ihraç edilmiştir. Doğru cevap, D'dir.

45. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1946-50 döneminde yaşanan gelişmelerden birisi değildir?

A) Türkiye İktisadi Kalkınma Planının hazırlanması
B) IMF ve Dünya Bankası'na üye olunması
C) Marshall Yardımlarının alınması
D) Yabancı sermayeyi teşvik kanunun çıkarılması
E) Petrol Kanunun çıkarılması

Çözüm:

1954 yılında çıkarılan Petrol Kanunu ile yabancıların Türkiye'de petrol araması teşvik edilmiştir. Doğru cevap, E'dir.

46. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1946 yılında yapılan devalüasyonun temel nedenleri arasında sayılamaz?

A) 1947 yılında IMF'ye üye olunacak olması
B) Savaş sırasında depolarda biriken tarımsal ihraç ürünlerinin çürümeye yüz tutması
C) Cari fazlalılığın giderek genişlemesi
D) İthalatta gözlenen artış eğilimleri
E) TL'nin aşırı değerli hale gelmesi

Çözüm:

Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla düşürülmesidir. Buradaki amaç ihraç mallarını ucuz, ithal malları ise pahalı hale getirerek ülkenin dış rekabet gücünü artırmaktır. Böylece ihracatın artması ve ithalatın azalarak, cari açıkların ve dış ticaret açıklarının düşürülmesi hedeflenir. Dolayısıyla Türkiye'de 1946 yılında yapılan devalüasyon, 2. Dünya Savaşı yıllarında artan cari açıkları kapatmak için yapılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

47. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1946 yılında hazırlanan "İvedili Sanayi Planı" ve 1947 "Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" nın uygulanamamasının temel sebebidir?

A) ABD'nin bu planlara karşı çıkması
B) Dış kaynak girişinin planda öngörüldüğü kadar olmaması
C) Plancılık anlayışının batı ülkelerinde gözden düşmesi
D) Plan hedeflerine ulaşmanın olanaksız olduğunun farkına varılması
E) Devlet Planlama Teşkilatı'nın henüz kurulmamış olması

Çözüm:

Türkiye'de 1946 yılında hazırlanan "İvedili Sanayi Planı" ve 1947 "Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" nın uygulanamamasının temel sebebi, dış kaynak girişinin planda öngörüldüğü kadar olmamasıdır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu'nun bir parçası olan Türkiye, ekonomik kalkınmasını batılı ülkelerin verecekleri desteklere bağlamıştır. Bu da NATO, BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara üye olan Türkiye'nin, ekonomik kalkınmasını batılı müttefik ülkelerinden gelecek yardımlara endekslemesine yol açmıştır. 1946 ve 1947 yıllarında hazırlanan söz konusu planlar, yurt dışından yeterli sermaye ve kredi gelmediği için uygulanamamıştır. Doğru cevap, B'dir.

48. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye önerilen kalkınma modeli içerisinde aşağıdaki uygulamalardan hangisi yer almamaktadır?

A) Tarımsal gelişmeye önem vermesi ve kalkınmayı tarımda başlatması
B) Ulaştırma yatırımları içerisinde en fazla karayolu yapımına ağırlık vermesi
C) Tarımda mekanizasyonu sağlamak için traktör ithalatının kolaylaştırılması
D) Kamu girişimciliğinin geliştirilerek daha fazla KİT açılması
E) Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi

Çözüm:

Marshall Yardım Planı ile ABD, Türkiye'ye karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğundan (emek yoğun bir ülke olması nedeniyle) ağır sanayiye girmemesini, kamu girişimciliğini daraltmasını, özel sektörü daha fazla teşvik etmesini, tarımsal üretimi desteklemesini, tarımda makineleşme için traktör ithalatını kolaylaştırmasını, karayolu altyapısını iyileştirmesini ve dış ticaretini liberalleştirmesini önermiştir. Fakat Marshall Planı'nda daha fazla KİT kurulması gibi bir öneri yoktur. Hatta tam tersine Marshall Planı ile ABD, Türkiye'den özel sektörün gelişimini teşvik etmesini ve devletin ekonomiye müdahale etmemesini istemiştir. Doğru cevap, D'dir.

49. Aşağıdakilerden hangisi 1946-50 döneminde Türkiye ekonomisinde meydana gelen gelişmelerden birisi değildir?

A) Petrol kanununun çıkarılması
B) Yabancı sermayeyi teşvik kanununun çıkarılması
C) IMF'ye üye olunması
D) İvedili sanayi planının hazırlanması
E) Türk Lirasının devalüe edilmesi

Çözüm:

1946-50 döneminde yabancı sermayeyi teşvik etmek için "yabancı sermayeyi teşvik kanunu" çıkarılmış, IMF'ye üye olunmuş, Türk Lirası Amerikan Doları karşısında devalüe edilmiş ve İvedili sanayi planı hazırlanmıştır. Buna karşılık Petrol Kanunu ise Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1954 yılında çıkarılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

50. Aşağıdakilerden hangisi 1946-50 döneminde Türkiye ekonomisinde gözlenen yapısal değişmelerden birisidir?

A) Devletin ekonomideki ağırlığının artırılması

B) İhracata kota uygulamasına geçilmesi

C) Kamusal müdahale ve denetimlerin gevşetilmesi

D) KİT'lerin özelleştirilmesi programının askıya alınması

E) Kamu kesimi açıklarının iç ve dış borçlanma ile karşılanmaya başlanması

Çözüm:

1946-50 döneminde Türkiye'de yeni devletçilik anlayışı çerçevesinde kamusal müdahale ve denetimler gevşetilmiştir. Bu çerçevede IMF'ye üye olunmuş, yabancı sermayenin ülkeye gelişi kolaylaştırılmış, Marshall yardımları alınmış, kalkınmanın sağlanmasında özel sektöre öncülük verilmeye başlanmış ve devletin piyasa fiyatlarını belirlemedeki rolü sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin 1930-46 dönemindeki katı devletçilik anlayışından vazgeçmesinin nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş döneminde ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu'na üye olmaya çalışmasıdır. Batı bloğunda yer alan ülkelerin liberal kapitalist sistem uygulaması nedeniyle, 1946 yılından itibaren Türkiye'de bu sisteme entegre olabilmek için devlet müdahaleciliğini azaltmaya çalışmıştır. Doğru cevap, C'dir.

1.7. 1950-1960 Dönemi (Liberal Dönem)

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, ekonominin her alanında geniş bir liberalizasyon hareketine girişmiştir. Demokrat parti hükümeti, ekonomik kalkınmanın katı devletçilik politikaları ile değil rekabetçi piyasalar yoluyla gerçekleşeceğine inanmıştır. Bu bağlamda ithalat serbestleştirilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, banka kredi faizleri düşürülerek özel kesimin daha fazla kredi kullanmasına imkân sağlanmış, tarımda makineleşmeyi artırmak için yeni traktörler ithal edilmiş, 1954 yılına kadar yeni bir KİT kurulmamış ve mevcut KİT'lerin sermayeleri artırılmamış, 1954 yılında çıkarılan "Petrol Kanunu" ile yabancı sermayenin Türkiye'de petrol araması teşvik edilmiştir. 1950 yılında kurulan "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" ile de, özel sanayinin gelişimini sağlamak için dış kaynaklı kredi sağlanmaya çalışılmış, yerli ve yabancı ortaklıklar desteklenmiştir.

1.7.1. Kamu Kesiminde Yaşanan Gelişmeler

Demokrat Parti hükümeti, parti programında KİT'lerin özelleştirileceğini taahhüt etmesine karşılık, bunu başaramamıştır. KİT'lerin özelleştirilememesinin belli başlı sebepleri şunlardır:

i. Özel sektörün elinde KİT'leri satın alabilecek bir sermayenin olmaması.

ii. Özel sektörün, KİT'leri satın almak yerine, onların üreteceği görece ucuz malları satın almayı daha karlı bulması.

iii. Genişleyen iç talebi karşılamada özel kesimin yetersiz kalması.

Yukarıdaki sebeplerden dolayı, 1954 yılından sonra KİT'ler yeniden önem kazanmış ve kamu kesimi ekonomik fonksiyonlarını KİT'ler aracılığıyla sürdürmeye devam etmiştir. Mevcut KİT'lerin sermayeleri artırılarak, yeni KİT'ler kurulmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasında kurulan KİT'ler ise şunlardır: Et ve Balık Kurumu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Devlet Malzeme Ofisi, Selülöz ve Kağıt Sanayi Kurumu. 1950-1960 döneminde, özel sektör küçümsenemeyecek bir gelişme göstermesine karşılık, kamuya ait sınai kuruluşlarda geliştiğinden dolayı, kamunun sanayi sektöründe payında çok önemli bir düşüş olmamıştır. Bu dönemde yatırımlar Marshall Planı'nda öngörüldüğü biçimde en fazla ulaştırmaya (karayolu yapımına) yönlendirilmiştir. Deniz yolları ve demiryollarına yapılan yatırımlar ise giderek azalmıştır.

1.7.2. Para ve Maliye Politikası

1950-60 döneminde, önceki dönemlerin aksine, "sağlam para-istikrarlı para" anlayışı terk edilmiş, genişlemeci para ve maliye politikaları izlenmiş, bütçe denkliği önemsenmemiştir. İç borçlanma ve TCMB kaynaklarına başvurma, en çok kullanılan finansman yöntemleri olmuştur. Bu da ekonomideki enflasyonist baskıları artırmıştır. 1958 yılında yaşanan makro ekonomik kriz sırasında, enflasyon oranları ilk kez %20'ye ulaşmıştır. 1950'li yıllarda kamu altyapı harcamalarının, KİT'lerin görev zararlarının ve tarımsal destekleme alımlarının artmasına karşılık, kamu gelirleri aynı oranda artırılamamıştır. Bunun sonucunda, devlet bütçesi sürekli açık vermiştir. Bütçe açıklarındaki hızlı artışlar da, enflasyon oranlarındaki artışların temel kaynağı olmuştur.

1950-60 döneminde, hükümet devletin ekonomideki ağırlığını küçültmeyi hedeflemiş olmasına karşılık, bunu gerçekleştirememiştir. Tam tersine özel kesimin, genişleyen iç talebi karşılayamaması sonucunda, KİT'lerin üretimine olan ihtiyaç artmıştır. Bu dönemin ortasından itibaren yeni KİT'ler kurulmuştur. Bu ise kamu harcamalarının daha da artmasına yol açmıştır. Böylece yükselen bütçe açıkları, para basımı ve borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak artan para miktarı ve genişleyen banka kredileri, enflasyon oranlarının yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan KİT'lerin görev zararlarının karşılanması için, KİT ürünlerine zamlar yapılması, enflasyonist baskıyı daha da artırmıştır. Enflasyon oranlarındaki hızlı artışa ilave olarak, Türkiye'de büyüme oranları da 1954 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Dolayısıyla ekonomi 1958 yılında bir krize yakalanmıştır.

1.7.3. Dış Ticaret

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, ilk iş olarak ithalatı serbestleştirmiştir. Böylece ithalat miktarları, kısa sürede büyük oranda genişlemiştir. Tarımda iklim koşullarının iyi gitmesi sayesinde, ihracat da yükselmiştir. Ancak Türkiye'de 1950'li yıllarda ithalat artışları, daima ihracat artışlarının üzerinde olmuştur. Dış ticaret açıklarının artması, merkez bankasının döviz rezervlerinin 1953 yılında oldukça azalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine hükümet, 1954 yılında ithalatın liberalizasyonundan vazgeçerek, dış ticarete yeni sınırlama ve kontroller getirmiştir. Ancak 1953-54 döneminde ithal edilen malların bedelleri ödenemeyince, toplam borç stoku artmıştır. Bu borçlar, Türkiye'nin 1958'de Cumhuriyet tarihinde ilk kez "Moratoryum" ilan etmesine neden olmuştur.

Türkiye'de 1954 yılından itibaren, dış ticaret açıklarının büyümesi, bir ekonomik krizin yaklaşmakta olduğu sinyallerini vermekteydi. Hızlı ekonomik büyüme uğruna toplam talebin canlandırılması ve ithalatın liberalizasyonu, dış ticaret açıklarının genişlemesinin en önemli nedeni olmuştur. Bunun üzerine hükümet, dış ticaret açıklarını azaltmak için, 1954 yılında ithalat kotalarını artırmış, fiyat kontrollerine başvurmuş, faiz oranlarını artırmış ve ticari banka kredilerini sınırlandırmıştır. Ancak 1956 yılından itibaren TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Buna rağmen hükümetin ısrarla devalüasyon yapmaktan kaçınması sonucunda, ihracat yapmak güçleşmiş ve Türkiye dışarıya mal satamaz hale gelmiştir. Böylece Türkiye'de 1950'li yılların ortalarından itibaren yaşanan döviz darboğazı hızla artmıştır. Bu da ithalat yapmayı güçleştirerek, sanayi üretimi için gerekli ara ve yatırım mallarının ithal edilememesi sonucunu doğurmuştur. Böylece Türkiye'de 1950'lilerin sonlarına doğru, sanayi üretim durma noktasına gelmiş, milli gelir ve istihdam oranları hızla düşmüştür.

Ekonomik istikrarsızlıkların artması üzerine hükümet, IMF ile yürütülen görüşmeler sonucunda, Türkiye'nin dış borçları konsolide edilerek takside bağlanmış, vadesi gelen borç taksitleri ertelenmiş ve yeni kredi açılmıştır. Söz konusu dış desteği arkasına alan hükümet de, 4 Ağustos 1958'de istikrar tedbirleri adıyla anılan bir takım ekonomik tedbirler yürürlüğe koymuştur:

1. TL devalüe edilmiştir.
2. İthalata yeniden serbesti getirilmiş ve ithalat ile ilgili işlemler kolaylaştırılmıştır.
3. Emisyon kısıtlanmış, banka kredileri dondurulmuş ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiştir.
4. KİT ürünlerinin fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapılmıştır.

1958 İstikrar Tedbirleri'nin uygulanmasıyla birlikte, dış ekonomik ilişkilerdeki tıkanıklık giderilmiştir. Lozan Anlaşması'nda kararlaştırılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ödemekle yükümlü olduğu Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını 1956 yılında bitiren hükümet, 1958 Tedbirleri ile yeniden dış borçlanma yapabilecek bir konuma ulaşmıştır. Dış kredilerin açılması ve ithalatın yeniden artışa geçmesi sonucunda, sanayi üretimi yükselmiş ve ekonomi canlanmıştır. Ancak ithalatın ihracattan daha fazla olması sonucunda, dış ticaret açıkları azaltılamamıştır. 1948 Marshall Yardımları ve

1958 İstikrar Tedbirleri sonrasında, Türkiye ekonomisi artık dış yardım ve kredilere bağımlı duruma gelmiştir.

1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye yabancı sermaye en çok ABD'den gelmiştir. Çünkü Türkiye, Soğuk Savaş sırasında ABD'nin öncülüğünü yaptığı Batı Bloğunda yer almıştır ve bunun ödülünü 1948'de Marshall yardımları ile almıştır. Diğer taraftan 1950'li yıllarda Demokrat parti hükümeti, ABD'nin telkinleri doğrultusunda tarımsal kalkınmaya ağırlık vermiştir. Bu çerçevede tarımsal kredi olanakları genişletilmiş, traktör sayısı artırılmış, tarım ürünleri fiyatları desteklenmiş ve topraksız köylülere hazine toprakları dağıtılmıştır. Tarımsal mekanizasyon ekili alanların genişlemesine, verimliliğin ve üretimin artmasına, köyden kente yoğun bir göç dalgasının başlamasına ve tarımın dış pazarlara açılmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde Türkiye'de, temel tüketim malları ve özellikle de dayanaklı tüketim malları ülke içinde üretilemediğinden, ithalat yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır.

1.7.4. 1950-1960 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular

1. **Aşağıdakilerden hangisi 1950'li yılların başlarında Türkiye ekonomisinde uygulanan ekonomi politikalarından birisidir?**

A) Dış ticaret dengesinin fazla vermesi
B) Tarımsal üretimin artmasıyla kırsal kesimden kentlere olan göçün durması
C) KİT'lerin özelleştirilmesi
D) Dalgalı döviz kuru rejimine geçilmesi
E) Ekonominin dışa açılmasının desteklenmesi

Çözüm:

1950-1960 döneminde iktidarda bulunan Demokrat Parti, Türkiye ekonomisini dışa açarak liberal bir iktisat politikası takip etmiştir. Bu çerçevede KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmış, gümrük vergileri azaltılmış ve kotalar düşürülmüştür. Doğru cevap, E'dir.

2. **Türkiye'de döviz dışındaki alanlarda da yabancı sermaye girişlerine izin veren ilk yasal düzenleme hangi yıl yapılmıştır?**

A) 1946
B) 1950
C) 1954
D) 1989
E) 1994

Çözüm:

Türkiye'de döviz dışındaki alanlarda da yabancı sermaye girişlerine izin veren ilk yasal düzenleme, liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1950-1960 dönemi içerisinde yapılmıştır. Bununla ilgili olarak Demokrat Parti, 1954 yılında Petrol Kanunu'nu çıkarmış ve yabancıların Türkiye'de petrol aramasına izin vermiştir. Doğru cevap, C'dir.

3. **Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişini kolaylaştırmak için çıkarılan Petrol Yasası hangi yıl TBMM'den geçmiştir?**

A) 1950
B) 1952
C) 1953
D) 1954
E) 1958

Çözüm:

1954 yılında çıkarılan "Petrol Kanunu" ile yabancı sermayenin Türkiye'de petrol araması teşvik edilmiştir. 1954 yılında çıkarılan Petrol Kanunu, yabancı sermayeyi ülkemize teşvik etmek için çıkarılmış bir yasal düzenlemedir. Doğru cevap, D'dir.

4. **Türkiye'nin 1950'li yılların ilk yarısında ithalatı serbestleştirerek dış ticarette liberalizasyona gitmesine karşılık, kısa bir süre sonra tekrardan dış ticarette korumacılığa geçmesinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Yerli sanayinin dış rekabetten korunmak zorunda olması
B) Halkın ithalat artışlarına tepki göstermesi
C) Tarımsal ihracatın düşüş göstermesi
D) Milli gelirin azalması
E) Enflasyonun yükselmesi

Çözüm:

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, ilk iş olarak ithalatı serbestleştirmiştir. Böylece ithalat miktarları, kısa sürede büyük oranda genişlemiştir. Tarımda iklim koşullarının iyi gitmesi sayesinde, ihracat da yükselmiştir. Ancak Türkiye'de 1950'li yıllarda ithalat artışları, daima ihracat artışlarının üzerinde olmuştur. Dış ticaret açıklarının artması, merkez bankasının döviz rezervlerinin azalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine hükümet, 1952 yılında ithalatın liberalizasyonundan vazgeçerek, dış ticarete yeni sınırlama ve kontroller getirmiştir. Böylece Demokrat Parti hükümeti, yurt içinde yerli sanayiyi korumayı da hedeflemiş ve Türkiye için dış ticaretin liberalizasyonun henüz çok erken olduğunu fark etmiştir. Doğru cevap, A'dır.

5. Aşağıdakilerden hangisi II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de yeni devletçilik anlayışı gereğince uygulanan ekonomi politikalardan birisi değildir?

A) Özel girişimciliğin teşvik edilmesi
B) KİT'lerin özelleştirilmeye çalışılması
C) Yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi
D) Tarımda makineleşme ve karayolu ulaşımına öncelik verilmesi
E) Kamuya ait enerji yatırımlarının sürdürülmesi

Çözüm:

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de 1946-1950 döneminde "Yeni Devletçilik" anlayışı çerçevesinde, Marshall yardımlarından yararlanılmış, IMF ve Dünya Bankası'na üye olunmuş, Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası çıkarılmış, gümrük vergileri azaltılmış, KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmış, traktör ithalatının serbest bırakılması ile tarımda makineleşmeye geçilmiş, ülkenin dört bir yanında karayolu yapımına başlanmıştır. Ancak devletçilik anlayışı sona erdiğinden, önceki dönemlerden farklı olarak kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı azaltılmış ve kamuya ait enerji yatırımlarına da son verilmiştir. Doğru cevap, E'dir.

6. 1950-1960 yılları arasında Türkiye aşağıdaki ülkelerden hangisinden en çok yabancı sermaye çekmiştir?

A) Fransa
B) İngiltere
C) ABD
D) Almanya
E) İtalya

Çözüm:

Türkiye, Soğuk Savaş sırasında ABD'nin öncülüğünü yaptığı Batı Bloğu'nda yer almış ve ayrıca NATO'ya üye olabilmek için Kore Savaşına asker göndermiştir. Bunun ödülünü ise ABD'den 1948 Marshall yardımları ve 1958'deki IMF kredileri ile almıştır. Dolayısıyla 1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye yabancı sermaye en çok ABD'den gelmiştir. Doğru cevap, C'dir.

7. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın amaçları arasında yer almamaktadır?

A) Özel kesime dış kaynaklı kredi sağlamak
B) Kamu kesiminin gelişmesini desteklemek
C) Hisse senedi ve tahvillerin özel kesime geçmesine yardım etmek
D) Yerli ve yabancı ortaklıkları desteklemek
E) Özel kesimin gelişmesini desteklemek

Çözüm:

1950 yılında kurulan "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" ile, özel sanayinin gelişimini sağlamak için dış kaynaklı kredi sağlanmaya çalışılmış, yerli ve yabancı ortaklıklar desteklenmiştir. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, kamu kesimini desteklemek için kurulmamıştır. Doğru cevap, B'dir.

8. Aşağıdaki KİT'lerden hangisi 1950 ile 1960 yılları arasında kurulmamıştır?

A) Türkiye Taşkömürü Kurumu
B) Devlet Malzeme Ofisi
C) Selülöz ve Kağıt Sanayi Kurumu
D) Et ve Balık Kurumu
E) Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

Çözüm:

1950 ile 1960 yılları arasında kurulan KİT'ler şunlardır: Et ve Balık Kurumu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Devlet Malzeme Ofisi, Selülöz ve Kağıt Sanayi Kurumu. Türkiye Taş Kömürü Kurumu ise, 1930-1950 döneminde kurulmuştur. Doğru cevap, A'dır.

9. Aşağıdakilerden hangisi 1946-1960 döneminde Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerden birisi değildir?

A) Tarımda makineleşmenin hızlanması
B) Demiryollarına önemli ölçüde öncelik verilmesi
C) Tarımsal ürün fiyatlarının desteklenmesi
D) Özel sermaye birikiminin genişlemesi
E) Yeni ekim alanlarının üretime açılması

Çözüm:

1946-1960 döneminde alınan Marshall yardımları ve ABD'nin telkinleri sonucunda Türkiye, göreceli rekabet avantajının olduğu tarım sektöründe kalkınma hamlesine girişmiş, traktör ithalatına izin vermiş, yeni ekim alanlarını üretime açmış, tarımsal ürün fiyatlarını desteklemiş, karayolu yapımına öncelik vermiş ve özel girişimin önünü açmıştır. Bu çerçevede demiryollarının yapımı ve geliştirilmesi ihmal edilmiş ve yatırım payları düşürülmüştür. Doğru cevap, B'dir.

10. Aşağıdakilerden hangisi 1950'li yıllarda Türkiye'de tarımsal üretimin artmasına yola açan gelişmelerden birisi değildir?

A) Topraksız köylülere toprak dağıtılması
B) Tarım ürünleri fiyatlarının desteklenmesi
C) Traktör sayısının artması
D) Tarımsal kredi olanaklarının genişlemesi
E) Et ve Balık Kurumuna ait arazilerin özelleştirilmesi

Çözüm:

1950'li yıllarda Demokrat parti hükümeti tarımsal kalkınmaya ağırlık vermiştir. Bu çerçevede tarımsal kredi olanakları genişletilmiş, traktör sayısı artırılmış, tarım ürünleri fiyatları desteklenmiş ve topraksız köylülere hazine toprakları dağıtılmıştır. Ancak Et ve Balık Kurumuna ait arazilerin özelleştirilmesi söz konusu olmamıştır. Doğru cevap, E'dir.

11. Aşağıdakilerden hangisi 1946-1960 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelerden birisidir?

A) İthalat nedeniyle yerli tarımsal üretimin iç piyasadan çekilmesi
B) Ulaşım alanındaki yatırımların azalması
C) Temel tüketim mallarının ithalat yoluyla karşılanması
D) Tarımda üretim yapılan alan miktarının azalması
E) Hızlı kentleşme ve iç pazarın büyümesi

Çözüm:

1946-1960 yılları arasında Türkiye'de, temel tüketim malları ve özellikle de dayanaklı tüketim malları ülke içinde üretilemediğinden ithalat yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

12. Aşağıdakilerden hangisi 1958 yılında yaşanan ekonomik krizle mücadele edebilmek için uygulanan istikrar tedbirlerinden birisi değildir?

A) Bütçe harcamalarının genişletilmesi
B) Para arzının kısıtlanması
C) KİT ürünlerinin fiyatlarının artırılması
D) TL'nin devalüasyonu
E) İthalata serbestlik tanınması

Çözüm:

4 Ağustos 1958'de uygulamaya konulan istikrar tedbirleri çerçevesinde TL devalüe edilmiştir, ithalata yeniden serbesti getirilmiş ve İthalat ile ilgili işlemler kolaylaştırılmıştır, emisyon kısıtlanmış, banka kredileri dondurulmuş ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiştir, KİT ürünlerinin fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Ancak bütçe harcamaları genişletilmemiştir. Çünkü zaten 1950'li yıllarda artan bütçe açıkları 1958 yılında enflasyon oranlarını %20'ye yükseltmiş ve ekonomiyi makro ekonomik krize sürüklemiştir. Ekonomik kriz dönemlerinde bütçe açığı vermek gibi kemer gevşetme politikaları uygulanmaz ve istikrarı yeniden tesis etmek için kemer sıkma politikalarına (para arzı ve kredilerin azaltılması ve kamu harcamalarının daraltılarak bütçe fazlası politikasının benimsenmesi) başvurulur. Doğru cevap, A'dır.

13. Aşağıdakilerden hangisi 1950-1960 döneminde Türkiye ekonomisinde yaşanan iktisadi gelişmelerden birisidir?

A) Özel sermaye ile KİT ortaklıklarına son verilmesi

B) Artan dış rekabet nedeniyle sanayi üretiminin milli gelir içindeki payının düşmesi

C) Yabancı sermayenin ağırlıklı olarak tarım sektöründe yoğunlaşması

D) Sanayi yatırımlarını hızlandırmak amacıyla yeni KİT'lerin kurulması

E) Yerli üretimin artan rekabet gücü sayesinde dış ticaret fazlası verilmesi

Çözüm:

1950-54 döneminde KİT'ler özelleştirilmeye çalışılsa da, özel sermayenin elinde KİT'leri satın alabilecek kadar sermaye olmadığından ve özel kesim KİT'leri satın almak yerine KİT'lerin ürettiği ve düşük fiyata sattığı malları satın almayı tercih etmiştir. Bu nedenle KİT'lerin özelleştirilmesi başarısız olmuştur. Dolayısıyla 1954-1960 döneminde, 1950-54 döneminin tersine sanayi yatırımlarını hızlandırmak amacıyla yeni KİT'ler kurulmaya başlamıştır. Doğru cevap, D'dir.

14. Aşağıdakilerden hangisi 1950'li yıllarda uygulanan iktisat politikalarından birisidir?

A) Tarımsal kredilerin kısıtlanması

B) Yabancı sermaye girişleri üzerindeki her türlü kontrol ve kısıtlamaların kaldırılması

C) KİT'lerin sermayelerinin azaltılması

D) KİT'lerin özel sermaye ile ortaklıklarının tasfiye edilmesi

E) KİT'lerin sermayelerinin artırılması ve yeni KİT'lerin kurulması

Çözüm:

1950-60 döneminde, hükümet devlet ekonomideki ağırlığını küçültmeyi hedeflemiş olmasına karşılık, bunu gerçekleştirememiştir. Tam tersine özel kesimin, genişleyen iç talebi karşılayamaması sonucunda, KİT'lerin üretimine olan ihtiyaç artmıştır. Bu dönemin ortasından itibaren KİT'lerin sermayeleri artırılarak yeni KİT'ler kurulmuştur. Doğru cevap, E'dir.

15. Aşağıdakilerden hangisi 1950-60 döneminde Türkiye ekonomisinde meydana gelen gelişmelerden birisi <u>değildir</u>?

A) Gümrük vergilerinin düşürülmesi

B) Özel girişimciliğin teşvik edilmesi

C) Devlet müdahalesinin asgariye indirilmesi

D) KİT'lerin yaygınlaştırılması

E) Fiyat kontrollerinin kaldırılması

Çözüm:

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, ekonomik kalkınmanın özel girişim ve serbest piyasa ekonomisi eliyle olacağına inandığı için devletin ekonomiye müdahale etmesini önleyici politikalar izlemiştir. Bu bağlamda gümrük vergileri düşürülerek ithalat serbestleştirilmiş, özel girişimcilik düşük faizli krediler yoluyla teşvik edilmiş, KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmış ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de 1950-60 döneminde KİT'lerin yaygınlaştırılmaya çalışılması gibi devlet müdahalesini öngören bir politika benimsenmemiştir. Doğru cevap, D'dir.

16. 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın görevleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaktaydı?

A) KİT'lerin finansman açıklarını kapatmak

B) Özel sanayinin gelişimini sağlayacak krediler vermek

C) İhracatçı ve ithalatçı kuruluşlara kredi vermek

D) Hazine'nin çıkardığı tahvilleri ikincil piyasalarda satın almak

E) Kamu altyapı projelerini fonlamak

Çözüm:

1950 yılında kurulan "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" nın görevi, özel sanayinin gelişimini sağlamak için kredi vermek, dış kaynak bulmaya çalışmak ve yerli ile yabancı ortaklıkları finansal olarak desteklemektir. Doğru cevap, B'dir.

17. Aşağıdakilerden hangisi 1950-60 döneminde KİT'lerin özelleştirilememesinin sebepleri arasında yer almamaktadır?

A) KİT'lerin oldukça verimli çalışmaları nedeniyle özelleştirme fikrinden vazgeçilmesi

B) KİT'leri satın alacak sermayenin özel sektörde bulunmaması

C) KİT'leri satın almak yerine KİT'lerin ürettiği malların satın alınmasının özel sektörce daha kârlı bulunması

D) Özel kesimin genişleyen iç talebi karşılamada yetersiz kalması

E) Özel tasarruf oranı ve sermaye birikiminin oldukça düşük olması

Çözüm:

1950-60 döneminde KİT'lerin özelleştirilmek istenmesine rağmen özelleştirilememesinin belli başlı sebepleri şunlardır: Özel sektörün elinde KİT'leri satın alabilecek bir sermayenin olmaması, özel tasarruf oranı ve sermaye birikiminin oldukça düşük olması, özel sektörün KİT'leri satın almak yerine onların üreteceği görece ucuz malları satın almayı daha karlı bulması ve genişleyen iç talebi karşılamada özel kesimin yetersiz kalması. Ancak Türkiye'de KİT'ler genellikle düşük verimlilikle çalışmışlar ve bütçe açıklarının artmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu nedenle özel sektörün daha verimli çalışacağına olan kuvvetli inanç nedeniyle, KİT'lerin özelleştirilmesi her zaman ülkeyi yönetenlerin gündeminde olmuştur. Dolayısıyla 1950-60 döneminde iktidarda bulunan Demokrat Parti de, KİT'leri özelleştirmek istemesine rağmen kendi elinde olmayan dışsal sebeplerle özelleştirmeyi gerçekleştirememiştir. Yoksa Demokrat Parti'nin KİT'lerin özelleştirilmesinden vazgeçmesi gibi bir durum asla söz konusu olmamıştır. Doğru cevap, A'dır.

18. Aşağıdakilerden hangisi 1950-60 döneminde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları arasında yer almaz?

A) Banka kredilerinin faiz oranlarının düşürülmesi

B) Traktör ve motorlu kara taşıtı ithalatının kolaylaştırılması

C) Denk bütçe politikalarının sürdürülmesi

D) Kambiyo denetiminin gevşetilmesi

E) Yabancı şirketlerin ülkeye gelişini teşvik etmek için yasal düzenlemeler yapılması

Çözüm:

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, ekonomik kalkınmanın katı devletçilik politikaları ile değil rekabetçi piyasalar yoluyla gerçekleşeceğine inanmıştır. Bu bağlamda ithalat serbestleştirilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, banka kredi faizleri düşürülerek özel kesimin daha fazla kredi kullanmasına imkân sağlanmış, tarımda makineleşmeyi artırmak için yeni traktörler ithal edilmiş, 1954 yılında çıkarılan "Petrol Kanunu" ile yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişi teşvik edilmiştir. Fakat 1950-60 döneminde Türkiye'de önceki dönemlerde ısrarla korunan "sağlam para-istikrarlı para" ve "denk bütçe" politikaları terk edilmiştir. Bu da bütçe açıklarının hızla genişlemesine ve artan bütçe açıklarının finansmanında para basımı (emisyon) yönteminin kullanılmasına yol açmıştır. Doğru cevap, C'dir.

19. Aşağıdakilerden hangisi 1950-60 döneminde kurulan KİT'ler arasında yer almaz?

A) Et ve Balık Kurumu

B) Paşabahçe

C) Devlet Malzeme Ofisi

D) Selülöz ve Kağıt Sanayi Kurumu

E) Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)

Çözüm:

1950 ile 1960 yılları arasında kurulan KİT'ler şunlardır: Et ve Balık Kurumu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Devlet Malzeme Ofisi, Selülöz ve Kağıt Sanayi Kurumu. Fakat Paşabahçe BBYSP çerçevesinde 1935 yılında kurulmuştur. Doğru cevap, B'dir.

20. Türkiye'de ilk makro ekonomik kriz aşağıdaki tarihlerin hangisinde yaşanmıştır?

A) 1946
B) 1948
C) 1954
D) 1956
E) 1958

Çözüm:

1954 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde, 2. Dünya Savaşı sonrası yakalanan ivme kaybolmaya başlamıştır. Bir taraftan artan bütçe açıkları ve para basılarak söz konusu açıkların kapatılmaya çalışılması sonucunda enflasyon oranları hızla artarken, diğer taraftan da büyüme oranları düşmeye başlamıştır. Böylece Türkiye ekonomisi ilk makro ekonomik krizine 1958 yılında sürüklenmiştir. Doğru cevap, E'dir.

21. Türkiye'de 1950'li yılların sonunda yaşanan enflasyonist baskının temel nedenleri arasında aşağıdakilerden hangisi sayılamaz?

A) Bütçe denkliğinin önemsenmemesi
B) KİT'lerin görev zararları
C) Para arzının kontrolsüz biçimde artırılması
D) KİT ürünlerine zamlar yapılması
E) Dış borçlanmaya gidilmesi

Çözüm:

1950-60 döneminde, genişlemeci para ve maliye politikaları izlenmiş, bütçe denkliği önemsenmemiştir. İç borçlanma ve TCMB kaynaklarına başvurma, en çok kullanılan finansman yöntemlerinden birisi olmuştur. Bu da ekonomideki enflasyonist baskıları artırmıştır. 1950'li yıllarda kamu altyapı harcamalarının, KİT'lerin görev zararlarının ve tarımsal destekleme alımlarının artmasına karşılık, kamu gelirleri aynı oranda artırılamamıştır. Bunun sonucunda, devlet bütçesi sürekli açık vermiştir. Bütçe açıklarındaki hızlı artışlar da, enflasyon oranlarındaki artışların temel kaynağı olmuştur. 1958 yılında yaşanan makro ekonomik kriz sırasında, enflasyon oranları ilk kez %20'ye ulaşmıştır. Türkiye'de 1950'li yıllarda bütçe açıklarının kapatılması için dış borçlanmaya gidilmemiştir. Türkiye'nin uluslararası kurumlardan aldığı ilk dış borç ise, 1958 yılında yaşanan kriz üzerine IMF'den alınan kredilerdir. Doğru cevap, E'dir.

22. Aşağıdakilerden hangisi 1958 yılında ilan edilen istikrar programı önlemleri arasında yer almamaktadır?

A) TL'nin devalüe edilmesi
B) İthalata serbesti getirilmesi
C) Açık finansman politikasının sürdürülmesi
D) Emisyon hacminin düşürülmesi
E) KİT ürünlerine zam yapılması

Çözüm:

IMF ile yürütülen görüşmeler sonucunda, Türkiye'de 4 Ağustos 1958'de istikrar tedbirleri adıyla anılan bir takım ekonomik tedbirler yürürlüğe koyulmuştur. Bu tedbirler kapsamında TL devalüe edilmiş, ithalata yeniden serbesti getirilmiş, ithalat ile ilgili işlemler kolaylaştırılmış, emisyon hacmi kısıtlanmış, banka kredileri dondurulmuş, kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiş ve KİT ürünlerinin fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Bu önlemlerdeki amaç bütçe açıklarını azaltmak, kamu gelirlerini artırmak ve enflasyonu düşürmektir. Dolayısıyla kamu harcamalarının artırılmasını ve devlet bütçesinin açık vermesini ifade eden açık finansman politikası, 1958 yılında ilan edilen istikrar programı önlemleri arasında yer almamaktadır. Doğru cevap, C'dir.

23. Türkiye'de yapılan ikinci devalüasyon aşağıdaki tarihlerin hangisinde yapılmıştır?

A) 1946
B) 1954
C) 1956
D) 1958
E) 1960

Çözüm:

Türkiye'de yapılan ikinci devalüasyon, 1958 yılında yaşanan kriz üzerine IMF ile yürütülen görüşmeler sonrasında kararlaştırılmıştır. 1958 Devalüasyonu ile 1 ABD $ = 9 TL olmuştur. Doğru cevap, D'dir.

24. Türkiye ekonomisinde 1950-1960 döneminde dış ticaret açıklarındaki artışların temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Batı ülkelerinin Türkiye'den yaptıkları tarımsal ithalatın düşüş göstermesi

B) Gümrük vergilerinin düşürülmesi sonucunda ithalat miktarlarının artması

C) Tarımsal verimliliğin düşük olması ve bunun da ihracatı azaltması

D) Faiz oranlarındaki artışların yatırımları ve dolayısıyla ihracatı azaltması

E) KİT'lerin ürettiği ihraç ürünlerine olan talebin azalması

Çözüm:

Türkiye'de 1950 yılında gümrük vergileri düşürülmüş ve ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Böylece ithalat miktarları, çok büyük oranda genişlemiştir. Tarımda iklim koşullarının iyi gitmesi sayesinde, ihracat da yükselmiştir. Ancak Türkiye'de 1950'li yıllarda ithalat artışları, daima ihracat artışlarının üzerinde olmuştur. Dış ticaret açıklarının artması, merkez bankasının döviz rezervlerinin 1953 yılında oldukça azalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine hükümet, 1954 yılında ithalatın liberalizasyonundan vazgeçerek, dış ticarete yeni sınırlama ve kontroller getirmiştir. Doğru cevap, B'dir.

25. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1950'li yılların sonunda yaşanan makro ekonomik krizin sonuçları arasında <u>yer almaz</u>?

A) Milli gelirin düşmesi

B) İşsizlik oranlarının artması

C) Enflasyonun yükselmesi

D) İthalatın azalması

E) Kamu bankalarının batması

Çözüm:

Türkiye'de 1950'li yılların sonunda yaşanan makro ekonomik kriz neticesinde işsizlik oranları artmış, milli gelir düşmüş, ihracat ve ithalat azalmış, enflasyon oranları yükselmiştir. Fakat 1958 krizinde kamu bankalarının batması söz konusu olmamıştır. Doğru cevap, E'dir.

26. Türkiye'yi 1950-60 döneminin ikinci yarısında devalüasyon yapmaya iten en önemli neden aşağıdakilerden hangisidir?

A) Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi ve döviz darboğazının yaşanması

B) İthalat artışının yetersiz kalması ve bunun da yerli üretimi düşürmesi

C) Enflasyon oranlarının hızlanması

D) İşsizlikte çarpıcı artışların yaşanması

E) Ulusal tasarruf oranının önemli miktarda düşmesi

Çözüm:

Türkiye'de 1956 yılından itibaren TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Buna rağmen hükümetin ısrarla devalüasyon yapmaktan kaçınması sonucunda, ihracat yapmak güçleşmiş ve Türkiye dışarıya mal satamaz hale gelmiştir. Böylece Türkiye'de 1950'li yılların ortalarından itibaren yaşanan döviz darboğazı hızla artmıştır. Hükümet döviz darboğazının önüne geçebilmek için 1958 yılında devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. Doğru cevap, A'dır.

27. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1950-1960 döneminde yaşanan gelişmeler arasında yer almamaktadır?

A) Köyden kente göç hareketinin başlaması
B) Dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesinin tamamlanması
C) Tarımsal kredi olanaklarının artırılması
D) Tarımsal ekim alanlarının genişlemesi
E) Ara ve yatırım mallarının dışarıdan ithal edilmeye devam edilmesi

Çözüm:

1950'li yıllarda Demokrat parti hükümeti, ABD'nin telkinleri doğrultusunda tarımsal kalkınmaya ağırlık vermiştir. Bu çerçevede tarımsal kredi olanakları genişletilmiş, traktör sayısı artırılmış, tarım ürünleri fiyatları desteklenmiş ve topraksız köylülere hazine toprakları dağıtılmıştır. Tarımda mekanizasyon, ekili alanların genişlemesine, verimliliğin ve üretimin artmasına, köyden kente yoğun bir göç dalgasının başlamasına ve tarımın pazara açılmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde Türkiye'de, temel tüketim malları ve özellikle de dayanaklı tüketim malları ülke içinde üretilemediğinden, ithalat yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat Türkiye'de 1950-60 döneminde liberal politikalar izlendiği için, ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi benimsenmemiştir. Bu nedenle dayanıklı tüketim malları da yurt dışından ithal edilmiştir. Doğru cevap, B'dir.

28. Aşağıdakilerden hangisi 1950-60 döneminde Türkiye'de gözlenen temel yapısal ekonomik sorunlardan birisidir?

A) Faiz oranlarının piyasa güçlerine bırakılması
B) TL'nin devalüe edilmemesi
C) Bankaların yatırımcı kuruluşlara yeterince kredi vermemesi
D) Ulusal sanayinin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlı olması
E) Vergi oranlarının çok yüksek olması

Çözüm:

1950-60 döneminde Türkiye'de gözlenen temel yapısal ekonomik sorunlardan birisi de, ulusal sanayinin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlı oluşudur. Bu sorun Türkiye'nin döviz talebini artırmış ve ülkeyi bir döviz darboğazına sürüklemiştir. Doğru cevap, D'dir.

29. Türkiye'de 1950'li yılların ikinci yarısında merkez bankası döviz rezervlerinde görülen hızlı azalışın en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Enflasyon oranlarındaki artışların TL'nin değerini düşürmesi
B) Milli gelirdeki azalışların ithalat talebini patlatması
C) Halkın devalüasyon korkusuyla döviz talep etmesi
D) Dış ticaret açıklarının genişlemesi
E) Ulusal paranın aşırı değer kazanması

Çözüm:

Türkiye'de 1950'li yılların ilk yarısında uygulanan liberal dış ticaret politikası sonucunda ithalat ve ihracat hızla artmıştır. Ancak ithalat artışları daima ihracattaki yükselişlerden daha fazla olmuştur. Bu da dış ticaret açıklarının genişlemesine yol açarak, ithalatçıların döviz talebini yükseltmiştir. İthalatçılardan gelen döviz talep baskısı üzerine, TCMB elindeki dövizleri ithalatçılara vermek durumunda kalmıştır. Bu da TCMB'nin döviz rezervlerinin erimesine neden olmuştur. Döviz rezervlerinin 1953 yılının sonlarında bitme noktasına gelmesi üzerine hükümet, 1954 yılının başlarında gümrük vergilerini yeniden yükselterek ithalatı frenlemeye çalışmıştır. Doğru cevap, D'dir.

30. **Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinin 1958 yılında makro ekonomik bir krizle karşı karşıya kalmasının nedenleri arasında sayılamaz?**

A) Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması
B) Ara ve yatırım malları ithalatında yaşanan düşüşler
C) Bütçe açıklarındaki artışlar
D) KİT'lerin özelleştirilememesi
E) Yerli üretimin giderek azalması

Çözüm:

Türkiye ekonomisini 1958 yılında makro ekonomik krize düşüren sebepler arasında bütçe açıklarının ve dış ticaret açıklarının genişlemesi, KİT'lerin özelleştirilememesi, ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığın devam etmesi, Merkez Bankası döviz rezervlerinin azalması ve yerli üretim ile milli gelirde yaşanan düşüşler sayılabilir. Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar sabit döviz kuru rejimi uygulanmıştır. Dolayısıyla 1950-60 döneminde sabit kur rejimi uygulanmaya devam edilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

1.8. 1960-1980 Dönemi (Planlı Kalkınma Dönemi)

Türkiye Ekonomisi'nde 1950-60 döneminde, istikrarsız bir büyüme süreci yaşanmıştır. Dönemin ilk yarısında, elverişli iç ve dış koşulların etkisi ile ekonomik büyüme artmıştır. Ancak 1954 yılıyla birlikte, artan dış ticaret açıklarının merkez bankası döviz rezervlerini bitirme noktasına getirmesi üzerine ithalatın yavaşlaması sonucunda, ara ve yatırım mallarına bağlı olan sanayi kesiminde üretim düşmüş ve enflasyon oranları artmıştır. Ekonomik istikrarsızlıkların artması üzerine, Türkiye'de 1958 yılında ekonomik kriz yaşanmış ve IMF gözetiminde istikrar politikası yürürlüğe sokulmuştur.

Türkiye ekonomisinin 1950'lilerin sonlarına doğru, bir ekonomik krizle karşı karşıya gelmesi üzerine, bürokratik çevrelerde, ekonominin makro bir plana bağlanması fikri ağırlık kazanmıştır. Yine söz konusu dönemde, gelişmiş batılı kapitalist ülkelerde de, Keynesyen politikalara dayalı ekonomik planların yürürlükte bulunması da, Türkiye'de planlama düşüncesinin yaygınlık kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan ekonomik planlamacılık, merkezi idarenin gücünün artmasını savunan sivil ve asker bürokrasi tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmiştir. Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz sonrasında toplumda artan huzursuzluklar (öğrenci eylemleri ve işçi sendikalarının artan gösterileri), ülkeyi 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir rejime sürüklemiştir. Askeri darbe sonrasında Demokrat Parti iktidarı görevden uzaklaştırılarak, üst düzey yöneticiler tutuklanıp yargılanmış, yeni bir anayasa (1961 Anayasası) hazırlanmıştır. Yine 1961 yılında çıkarılan bir kanunla, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Söz konusu kanunla birlikte askeri yönetim, DPT'ye kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmek görevini vermiştir. Yine 1961 yılında IMF ile ilk stand-by (destekleme) anlaşması imzalanmış ve IMF'den alınan krediler ile 1963 yılında kalkınma planlarına başlanmıştır.

Türkiye'de 1960-80 döneminde Kalkınma Planlarının uygulanması, "İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi" nin benimsendiği anlamına gelir. İthal ikameci sanayileşme stratejisi ise, devletin ithalatı gümrük vergileri ve ithalat kotaları gibi koruyucu önlemlere azaltarak, yerli üretimi ucuz kredi ve yüksek sübvansiyonlar yoluyla özendirici tedbirler yoluyla artırmaya çalışmasıdır. Böylece devlet ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale ederek, ekonominin dışa bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır. Devlet bu dönemde KİT'ler yoluyla, ekonomide üretimi bizzat üstlenmiş ve kontrol altına almıştır.

1.8.1. Kalkınma Planlarının Özellikleri

Türkiye'de uygulanan tüm kalkınma planlarının ortak özelliklerini aşağıdaki maddeler halinde toplayabiliriz:

i-) 1963 yılında uygulanmaya başlayan beş yıllık kalkınma planları, 1930'lu yılların sanayi planlarının aksine mikro değil makro planlardır. Çünkü kalkınma planları, sadece sanayi sektörüne ilişkin hedefleri değil tarım ve hizmetler sektörlerine ilişkin hedefleri de barındırmaktadır. 1930 yıllarda yaşanan sanayi planlarında sadece sanayi kesimine ait hedefler bulunurken, 1960'lı yılların kalkınma planlarında ise tarım, sanayi ve hizmetler sektörüne ilişkin hedefler de bulunmaktaydı.

i. Kalkınma planlarının başarısı, planlarda hedeflenen yıllık büyüme hızına ulaşılmasına bağlıdır.

ii. Kalkınma planlarında hedeflenen büyüme oranlarına ulaşılması, ulusal tasarruf oranlarının artırılmasına bağlıdır.

iii. Birinci kalkınma planları, ikinci kalkınma planlarına göre daha sosyal içeriklidir ve kırsal kesimin kalkınmasına, köylerin bulunduklarına yerlerde geliştirilmesine önem verilmiştir. İkinci kalkınma planlarında ise, birinci kalkınma planına göre daha fazla sanayileşme üzerinde durulmuştur.

iv. Kalkınma planları perspektif planlardır ve geleceğe ilişkin hedefleri içermektedir.

v. Ekonomik ve toplumsal yapıyı veri alırlar, yıllık ekonomik büyümeyi temel belirleyici değişken alırlar, sanayileşmeye öncelik verirler ve uzun dönemli stratejileri dikkate alarak hazırlanmışlarıdır.

1.8.2. Kalkınma Planlarının Temel Amaçları

Merkezi planlama, üretim faktörlerini (kaynaklarını) tek elde yani merkez de toplamak ve oradan etkin dağıtımını sağlamak amacıyla yapılır. Merkezi planlar ile gelecek yıllarda hangi bölgede ve sektörde ne kadarlık üretim yapılacağı ve ürünlerin hangi fiyattan satılacağı belirlenmeye çalışılır. Dolayısıyla *Türkiye'de merkezi planlamanın temel işlevi, "uygun kaynak tahsisi" sağlamaktır.*

Türkiye'de 1963 yılından itibaren uygulanan kalkınma planları, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-67), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-72), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-77), Dördüncü Beş Yıl-

lık Kalkınma Planı (1979-83), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-89), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-94), Yedinci Kalkınma Planı (1996-2000), Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)'dır.

Ancak yukarıda isimleri sayılan kalkınma planlarından en önemlileri, Birinci, İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planları'dır. Çünkü tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de 1980'li yıllarda, planlı kalkınmacı anlayış terk edilerek, serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1970'li yıllarda güç kaybeden planlı kalkınma anlayışı, 1980'lerde tamamen gözden düşmüştür. Bunun temel nedenlerinden birincisi, planlı kalkınmanın teorik temelini oluşturan Keynesyen iktisadın, 1973'de yaşanan Petrol Krizi ve sonrasında ortaya çıkan stagflasyon sorununu açıklayamaması sonucunda itibar kaybetmesi, ikincisi ise 1980'li yıllarda sosyalist Doğu Bloğu'nun dağılması olmuştur.

1.8.3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

BBYKP, 1961 Anayasasındaki "sosyal devlet" ilkesine uygun olarak, "sosyal adalet tedbirleri" nin yoğunluğuyla göze çarpmaktadır. Birinci beş yıllık kalkınma planı, on beş yıllık perspektif planın birinci dilimi olarak hazırlanmıştı. Plan için seçilen model, sektörel boyutları olan basit Harrod-Domar tipi büyüme modeliydi. BBYKP, 1963-1967 yıllarını kapsıyordu. BBYKP'de büyüme hızının, yıllık ortalama bazda %7 olacağı öngörülmüştü. Aralık 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Ankara Antlaşması imzalandı ve Türkiye AET'ye tam üye olma başvurusunda bulundu. Ankara Anlaşması 1964 yılında uygulamaya konulmuştur. Diğer taraftan yurt dışına giden işçiler döviz göndermeye başlayınca, dış tasarruflarda beklenmedik bir artış oldu ve büyüme hızı % 12'ye ulaştı. Dolayısıyla Birinci BBYKP'nın başarılı olduğu söylenebilir.

1.8.4. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1968-1972 dönemini kapsamaktadır. İBYKP'da birinci planın aksine, hedeflenen ekonomik kalkınma stratejisi ve rejim, sosyal reformların gerçekleştirilmesinden ziyade özel teşebbüs ve sanayinin teşvik edilmesi unsuruna dayanmaktadır. İBYKP'nin üretim planlamasındaki öncelikler bakımından en belirgin özelliği, ara ve yatırım mallarında kamu sektörüne öncelik verilmesidir.

İBYKP'nında, şu temel hedefler benimsemiştir:

- Büyüme hızı ortalama olarak % 7 olacaktır.
- Sanayi sektörü ortalama olarak % 12 büyüyecektir.
- Tarım yılda % 4,1 oranında büyüyecektir.
- Yurtiçi tasarruflar artırılacak ve dış tasarrufların GSMH içindeki payı düşürülecektir.

Bu dönemde de, öngörülen ortalama büyüme hızına (%7) ulaşılmıştır. Dolayısıyla İBYKP'nın başarılı olduğu söylenebilir. Ancak ikinci plan döneminde, "dış ticaret" açığı yıldan yıla artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise düşmüştür.

1.8.5. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'ye en çok sermaye girişi, Dünya Bankası'nın vermiş olduğu "proje kredileri" yoluyla olmuştur. Diğer taraftan yine bu dönemde yabancı sermayenin Türkiye'de en çok yatırım yaptığı alan ise, "taşıt araçları" olmuştur.

Üçüncü planın başlıca ekonomik hedefleri şöyleydi:

- GSMH yılda ortalama olarak GSMH %7.9 oranında büyüyecektir.
- Sektörel büyüme hedefleri, tarımda %4-4.5 düzeyinde, sanayide %11.5-12 düzeyinde gerçekleşecektir.

1973–1977 yıllarını kapsayan bu planın yürürlüğe girdiği tarih olan 1973'de, Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) petrol fiyatlarını yaklaşık olarak 10 kat birden artırmıştır. Söz konusu petrol şoku, petrol ithalatçısı Türkiye'nin dış ticaret açığının olağanüstü boyutta artmasına neden olmuştur. Bunun yanında 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında uygulanan ambargo sonucunda ülkede mal kıtlığı yaşanmaya başlamıştır. Hükümet, KİT'lerin kamu bankalarının artan görev zararları nedeniyle artan bütçe açıklarını, dışarıyla ilişkilerin bozulması nedeniyle borçlanma ile finanse edemediği gibi, yurt içinde azalan reel üretim ve milli gelir düşüşleri sonucunda vergileme de yapamamıştır. Bu da bütçe açıklarının kapatılmasında, KİT ürünlerine zam yapılmasını ve emisyon hacminin artırılmasını tek yol olarak bırakmıştır.

Böylece üçüncü plan döneminde, çift rakamlı enflasyon yerleşiklik kazanmıştır. Türkiye'de 1970'lerde yaşanmaya başlayan yüksek ve kronik enflasyon olgusu, 2000'li yılların ortasına kadar kontrol altına alınamamıştır. Diğer bir ifadeyle 1970'li yıllarda kontrolden çıkan fiyatlar genel düzeyi artışları,

yaklaşık olarak 30 yıl boyunca ülkede yaşanan en önemli makro ekonomik istikrarsızlık olmuştur. Bu dönemde, dış ticaret bilançosu sürekli açık vermiştir. Dolayısıyla üçüncü plan döneminde, Türkiye ekonomisi küçülmüş, yoksulluk ve işsizlik artmış, artan sağ-sol çatışmaları ve ASALA terör örgütünün faaliyetleri sonucunda ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar giderek arttığından plan hedeflerine ulaşmak imkânsızlaşmıştır.

1.8.6. 1970'li Yılların Sonunda Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Türkiye'de Ağustos 1970'de TL devalüe edilmiştir. Böylece 1 ABD $ = 9 TL'den 15 TL'ye yükseltilmiştir. Ancak ekonomi politikalarını yönetenler, geçici tedbirler alarak yaklaşan iktisadi krizi ertelemeye çalışmışlardır. 1978-79 dönemine gelindiğinde, artık ekonomi daha önce rastlanılmadığı kadar ağır bir bunalıma sürüklenmiştir. Ekonomide plan ve program kalmamıştır. Ekonomideki gelişmeler, planı etkisiz ve anlamsız kılmıştır. 1970'li yılların sonlarında yaşanan ekonomik kriz, 1958'de yaşanan krizden çok daha büyüktür.

1970'li yılların sonunda Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin bir diğer göstergesi ise, cari açıklar olmuştur. Türkiye'nin cari işlemler hesabı, 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda sürekli açık vermiştir. Bunda Türk sanayisinin, ara ve yatırım mallarında geleneksel olarak dışa bağımlı oluşu önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan Türkiye'de, takip edilen kur politikası da, ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açmış ve ihracatın artmasını önleyerek ithalat yapılmasını kolaylaştırmıştır. Böylece dış ticaret açıkları da, giderek yükselmiştir. 1970'li yılların başında yaşanan Petrol Krizi sonrasında, gelişmiş ülkelerin tarımsal ürünler talebinin düşmesi nedeniyle Türkiye'nin ihracatı 1970'li yılların ortalarından itibaren azalmaya başlamış ve Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında dış dünya ile bozulan ilişkiler sonucunda ithalatı finanse etmek için dışarıdan kredi sağlama imkanı da kalmamıştır. Bu da Türkiye'de 1977 yılından itibaren döviz darboğazının yoğunlaşmasına neden olmuştur. Böylece sanayisi için gerekli ara ve yatırım mallarını da ithal edecek kadar bir dövize sahip olmayan Türkiye'de, ithalatın yavaşlaması sanayi üretimini ve kapasite kullanım oranlarını azaltırken, işsizlik oranlarında ise kitlesel artışlar yaşanmıştır. Türkiye, 1970'li yılların sonunda, çok borçlu, yüksek enflasyon ve işsizlik oranlarına sahip, ithalat yapamayan, ihracat oranları düşük, sanayi üretimi durma noktasına gelmiş, yüksek bir bütçe açığı veren, siyasal istikrarsızlıkların yaygınlaştığı, gelir dağılımı adaletinin ve sosyal barışın bozulduğu, sağ-sol olayları ve Asala Terörü ile uğraşan, kitlesel grevlerin yaşandığı, kuyrukların-yoklukların-karaborsa ve tefeciliğin yaygınlaştığı bir ülke konumuna gelmiştir.

Bu dönemde Türkiye'de iktidarda bulunan hükümetler, ekonomik bunalımı aşmak için Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki istikrar programı yürürlüğe koymuşlardır. Bu önlemlerle ödemeler bilançosu açıklarının finanse edilmesi, enflasyon baskısının durdurulması ve KİT'lerin kendi kendilerini finanse eder duruma gelmesi amaçlanıyordu. Bu amaçlar çerçevesinde, öncelikle Türk Lirası ABD doları karşısında 1978'de ve 1979'da devalüe edildi, KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapıldı, ithalat kısıtlandı ve faiz oranları yükseltildi.

Yurt dışında çalışan işçiler, 1960-80 döneminde ellerindeki dövizleri Türk bankalarının açtığı DÇM hesaplarına yatırmak suretiyle Türkiye'ye yollamışlardır. Türkiye özellikle 1960'lı yıllarda bu kaynaktan oldukça fazla döviz elde etmiştir. Ancak 1970'li yılların ilk yarısında yaşanan Petrol Krizi ve Stagflasyon şoku sonrasında, Türkiye'ye gönderilen işçi dövizleri giderek düşmüştür. Bunun üzerine dövize çevrilebilir mevduat uygulamasına son verilmiştir.

Ancak alınan istikrar tedbirleri, kararlı bir biçimde uygulanamamış ve toplumun değişik kesimlerinden gelen tepkiler üzerine program uygulaması yarıda kalmıştır. Ücretleri sınırlandırmayan hükümet, vergi gelirlerini de artıramayınca, bütçe açıkları daha da genişlemiştir. Ayrıca çiftçilere ödenen, destekleme fiyatları da yükseltilmek zorunda kalmıştır. Bu da kamu kesimi borçlanma gereğini önemli ölçülerde yükseltmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, ülkede enflasyon iyice ivme kazanmış, karaborsa, çift fiyatlar, kuyruklar, tefecilik almış başını gitmiştir. Ekonomik krizin, boyutlarını artırarak genişlemesi, toplumda iktidara karşı duyulan tepkiyi artırınca, hükümet el değiştirmiştir. Yeni hükümet, ekonomik bunalımı aşmak için, 24 Ocak 1980'de yeni bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur.

1.8.7. 1960-1980 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular

1. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında Ankara Anlaşması hangi yıl imzalanmıştır?

A) 1960
B) 1961
C) 1962
D) 1963
E) 1964

Çözüm:

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında Ankara Anlaşması 1963 yılında imzalanmıştır. Doğru cevap, D'dir.

2. Türkiye ile IMF arasında ilk stand-by anlaşması hangi yıl imzalanmıştır?

A) 1946
B) 1958
C) 1961
D) 1963
E) 1965

Çözüm:

Türkiye ile IMF arasında ilk stand-by anlaşması, 1961 yılında imzalanmıştır. Doğru cevap, C'dir.

3. Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan merkezi kalkınma planlarının temel işlevi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bütçe açıklarını azaltmak
B) Milli geliri artırmak
C) Gelir dağılımı adaletini sağlamak
D) Uygun kaynak tahsisi sağlamak
E) Dış ticaret dengesini yeniden kurmak

Çözüm:

Merkezi planlama, üretim faktörlerini (kaynaklarını) tek elde yani merkez de toplamak ve oradan etkin dağıtımını yapmak amacıyla yapılır. Merkezi planlar ile gelecek yıllarda hangi bölgede ve sektörde ne kadarlık üretim yapılacağı ve ürünlerin hangi fiyattan satılacağı belirlenmeye çalışılır. Dolayısıyla Türkiye'de merkezi planlamanın temel işlevi, "uygun kaynak tahsisi" sağlamaktır. Doğru cevap, D'dir.

4. 1960-80 döneminde Türkiye'de uygulanan kalkınma planları çerçevesinde en çok yatırımın yapıldığı alan aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ulaştırma
B) Haberleşme
C) Enerji
D) Tarım
E) Sanayi

Çözüm:

ABD tarafından Türkiye'ye 1948 yılında verilen Marshall yardımlarının yalnızca karayolu yapımında ve motorlu taşıtlar ithalinde kullanılmasına izin verilmişti. Bunun üzerine Türkiye'de 1960'lı yıllarda karayolu yapımına ağırlık verilmiştir. Karayolları da ulaştırmanın bir alt sektörü olduğu için doğru cevap, A'dır.

5. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarından birisi <u>değildir</u>?

A) İthalat kotalarının varlığı
B) Düşük faizli kredi uygulaması
C) Ara malları üreten sektörlerin dış rekabete açılması
D) Mutlak korumacılığın uygulanması
E) İhracatın teşvik edilmesi

Çözüm:

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde gümrük vergileri artırılmış ve ithalata kota getirilmiştir. Böylece yerli sanayinin dış rekabetten korunması hedeflenmiştir. Diğer taraftan ihracatın teşvik edilmesi için devlet bankalarından ihracatçılara düşük faizli kredi verilmiştir. Ancak ithal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1960-1980 döneminde, ara malları da dahil olmak üzere hiçbir sektör dış rekabete açılmamıştır. Doğru cevap, C'dir.

6. **Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik istikrarsızlığın en bariz göstergesidir?**

A) Devalüasyonlar
B) Enflasyon
C) İç borç miktarı
D) İşsizlik
E) Dış ödeme açıkları

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda ağırlaşan ekonomik bunalımın en önemli göstergesi, dış ödemeler açıklarıdır. 1970'li yıllarda Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle batı ülkelerinin Türkiye uyguladığı ambargo ve Petrol Krizi sonucunda, artan dış ticaret açıkları nedeniyle ülkede çok ciddi bir döviz darboğazı baş göstermiştir. Bunun üzerine 1970'li yılların sonunda dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in meşhur ifadesiyle Türkiye "50 Cente muhtaç" olmuştur. 1970'li yıllarda Türkiye ekonomisi ihracat yapamayan, döviz kazanamayan, enflasyon ve işsizlik oranları hızla artan istikrarsız bir ekonomi görünümündedir. Doğru cevap, E'dir.

7. **Aşağıdakilerden hangisi 1963-1980 tarihleri arasında Türkiye ekonomisinde uygulanan politikalardan birisi <u>değildir</u>?**

A) Gelir ve ücret politikaları ile iç talebin güçlendirilmesi
B) İhracata doğrudan parasal destek verilmesi
C) İç pazarın dış rekabete karşı korunması
D) KİT'ler eliyle ara mal üretiminin artırılması
E) Sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi

Çözüm:

1963-1980 tarihleri arasında Türkiye ekonomisinde ithalatı ikame edici bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bu bağlamda yüksek gümrük duvarları ile iç pazarlar dış rekabete karşı korunmuştur, sanayi yatırımları ucuz krediler ve sübvansiyonlar ile teşvik edilmiştir, KİT'lerin üretim kapasiteleri yükseltilmiş ve kamu çalışanlarının maaşları yükseltilerek iç talebin güçlendirilmesine çalışılmıştır. Söz konusu dönemde ihracata yönelik bir sanayileşme politikası uygulanmadığından, ihracata doğrudan parasal destek verilmesi gibi bir uygulama söz konusu olmamıştır. Doğru cevap, B'dir.

8. **Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllar ile 1980'li yıllar karşılaştırıldığında ihracatın niteliği konusunda aşağıdaki ifadelerden hangisinin doğru olduğu söylenebilir?**

A) Gerek 1970'lerde gerekse 1980'lerde sanayi ihracat içinde en büyük paya sahiptir.
B) Madencilik 1970'lerde ihracat içinde en büyük paya sahipken, 1980'lerde ikinci sıraya düşmüştür.
C) Tarım 1970'lerde ihracat içinde en büyük sahipken, 1980'li yıllarda sanayi en büyük paya sahip olmuştur.
D) Her iki dönemde de tarım en büyük paya sahipken, tarımı sanayi ve madencilik izlemiştir.
E) Tarımın toplam ihracat içindeki payı artmış, madencilik ve sanayi payları düşmüştür.

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde tarım sektörü 1970'lerde ihracat içinde en büyük sahipken, 1980'li yıllarda sanayi en büyük paya sahip olmuştur. Çünkü 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye, dışa açık bir liberal ekonomiye dönüşmüştür. Böylece ithal ikameci anlayışın terk edilmesiyle birlikte ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Bu da 1980'li yıllarda sanayi üretiminin hızla artmasına yol açmıştır. Doğru cevap, C'dir.

9. Aşağıdakilerden hangisi planlı kalkınma dönemi (1960-1980) boyunca uygulanan ekonomi politikalarından birisi değildir?

A) Özel kesim yatırım teşviklerinin azaltılması
B) Reel faizlerin düşük tutulması
C) TL'nin değerinin düşük tutulması
D) Kamu kesimi imalat sanayi yatırımlarının artması
E) Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması

Çözüm:

Planlı dönem (1960-1980) boyunca uygulanan temel ekonomi politikaları şunlardır: Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması, özel kesim yatırım teşviklerinin artırılması, kamu kesimi imalat sanayi yatırımlarının artması, TL'nin değerinin ve reel faizlerin düşük tutulması. Doğru cevap, A'dır.

10. T.C. Merkez Bankası kredileri 1970'li yıllarda özel kesim ve kamu kesimi arasında nasıl bir dağılım göstermiştir?

A) Yalnızca kamu kesimine verilmiştir.
B) Yalnızca özel kesime verilmiştir.
C) Kriz dönemleri dışında, T. C. Merkez Bankası özel kesime de kamu kesimine de kredi vermemiştir.
D) Önemli bölümü kamu kesimine olmak üzere, hem özel hem de kamu kesimine verilmiştir.
E) Önemli bölümü özel kesime olmak üzere, hem özel hem de kamu kesimine verilmiştir.

Çözüm:

T.C. Merkez Bankası kredileri 1970'li yıllarda önemli bölümü kamu kesimine olmak üzere, hem özel hem de kamu kesimine verilmiştir. Çünkü Türkiye'de 1963-1980 arasında uygulanan korumacı ve müdahaleci sanayileşme stratejisi nedeniyle, KİT'lerin ekonomideki ağırlığı artmış ve KİT'lere önemli finansman desteği sağlanmıştır. Doğru cevap, D'dir.

11. Aşağıdakilerden hangisi 1963-1977 döneminde uygulanan kalkınma planlarının ortak özelliklerinden birisi değildir?

A) Vergi yükünü sürekli azaltmayı öngörmeleri
B) Sanayileşmeye öncelik vermeleri
C) Uzun dönemli stratejileri dikkate alarak hazırlanmaları
D) Ekonomik ve toplumsal yapıyı veri almaları
E) Yıllık ekonomik büyümeyi temel belirleyici değişken almaları

Çözüm:

1963-1977 döneminde uygulanan kalkınma planlarının ortak özellikleri şunlardır: Ekonomik ve toplumsal yapıyı veri almaları, yıllık ekonomik büyümeyi temel belirleyici değişken almaları, sanayileşmeye öncelik vermeleri, uzun dönemli stratejileri dikkate alarak hazırlanmaları, Harrod-Domar büyüme modeline dayanmaları, makro hedefler içeren perspektif planlar olmaları. Buna karşılık bu dönemde uygulanan kalkınma planlarında, vergi yükünü sürekli azaltmak gibi bir hedef hiç olmamıştır. Doğru cevap, A'dır.

12. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik planlama döneminde (1963-1980) uygulanan kredi sisteminin genel özelliklerinden birisi değildir?

A) Merkez Bankası kredilerinin ağırlıklı olarak kamu sektörüne verilmesi
B) Özel sektörün Merkez Bankasından aldığı kredilerin sürekli artış göstermesi
C) Sanayi sektörünün aldığı banka kredilerinin hızla düşmesi
D) Merkez Bankasının Hazineye kısa süreli avans vermesi
E) Banka kredilerinin dağılımında en yüksek payı ticaret sektörünün alması

Çözüm:

Kalkınma planlarının uygulandığı 1960-1980 döneminde banka kredileri ağırlıklı olarak ticaret sektörüne verilirken, Merkez Bankası ise bir taraftan Hazineye kısa süreli avans vererek

bütçe açıklarının kapatılmasına hizmet etmiş ve diğer taraftan da kredilerinin çoğunu kamu kesimine vermiştir. Söz konusu dönemde Türkiye ekonomisinde sanayi sektörü her türlü kredi desteği, yüksek gümrük duvarları ve kotalar, sübvansiyonlar ile dış rekabetten yoğun biçimde korunmuştur. Bu anlamda sanayi sektörünün aldığı banka kredileri düşmek bir tarafa önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar artmıştır. Doğru cevap, C'dir.

13. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde uygulanan beş yıllık kalkınma planlarının ortak özelliklerinden birisidir?

A) Kalkınmada tarımsal üretime öncelik vermeleri
B) Kalkınma programlarında özel girişimlere öncelik verilmesi
C) Kalkınmada kısa dönemli stratejilere ağırlık verilmesi
D) Sanayileşmeye öncelik verilmesi
E) 1930'lu yıllardan gelen devletçi girişimlerin tasfiyesini içermeleri

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1963-1980 arasında uygulanan kalkınma planlarının ortak özelliği, KİT'ler eliyle ve devlet desteği ile sanayileşmenin gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Doğru cevap, D'dir.

14. Dokuzuncu Kalkınma Planı hangi yılları kapsamaktadır?

A) 1982-1986
B) 1990-1994
C) 2002-2006
D) 2007-2013
E) 2014-2023

Çözüm:

Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Doğru cevap, D'dir.

15. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulama dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

A) 1934-1938
B) 1950-1954
C) 1963-1967
D) 1968-1972
E) 1973-1977

Çözüm:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulama dönemi 1963-1967'dir. Doğru cevap, C'dir.

16. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın üretim planlamasındaki öncelikler bakımından en belirgin özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ara ve yatırım mallarında kamu sektörüne öncelik verilmesi
B) Ara ve yatırım mallarında özel sektöre öncelik verilmesi
C) Dayanıklı tüketim mallarının bütünüyle dışarıdan alınması
D) Yatırım mallarında sadece yerli sermayeye öncelik verilmesi
E) Yatırım mallarında sadece yabancı sermayeye öncelik verilmesi

Çözüm:

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın üretim planlamasındaki öncelikler bakımından en belirgin özelliği, ara ve yatırım mallarında kamu sektörüne öncelik verilmesidir. Doğru cevap, A'dır.

17. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde en çok sermaye girişi hangi yolla olmuştur?

A) Dış piyasalarda tahvil satılması
B) Dünya Ticaret Örgütü kredileri
C) Özel yabancı sermaye
D) Proje kredileri
E) Birleşmiş Milletler kredileri

Çözüm:

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye'ye en çok sermaye girişi, Dünya Bankası'nın vermiş olduğu "proje kredileri" yoluyla olmuştur. Doğru cevap, D'dir.

18. Aşağıdakilerden hangisi Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yabancı sermayenin en çok yatırım yaptığı alandır?

A) Sağlık
B) Enerji
C) Hizmetler
D) Tarım
E) Taşıt araçları

Çözüm:

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yabancı sermayenin Türkiye'de en çok yatırım yaptığı alan, "taşıt araçları" olmuştur. Doğru cevap, E'dir.

19. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planlarının özelliklerinden birisidir?

A) Kamu kuruluşları için emredici özel sektör için yol gösterici olması
B) İhracata dayalı bir kalkınma stratejisini içermesi
C) Bütçenin denk olmasına dayanması
D) Finansal derinliğin artırılmasına ihtiyaç duyması
E) Hizmetler sektörünün gelişimini öncelemesi

Çözüm:

Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planları, kamu kuruluşları için emredici özel sektör için ise yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Buna göre KİT'ler ve kamu bankaları başta olmak üzere tüm kamu kesimi, plan hedeflerine dayalı olarak faaliyetlerini yürütmek zorunda kalmışlardır. Özel kesim için ise plan hedeflerine uymak bir zorunluluk olmasına rağmen, para ve maliye politikaları ile özel kesim harcamaları ve yatırımları plan hedefleri doğrultusunda yönlendirilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

20. Aşağıdakilerden hangisi ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile bağdaşmayan bir politikadır?

A) KİT'lerin ekonomideki ağırlıklarının artması
B) Gümrük duvarlarının yükseltilmesi
C) İthalat rejiminin serbestleştirilmesi
D) Yerli üreticilere sübvansiyon verilmesi
E) Kamu kesimi altyapı ve üstyapı yatırımlarının artması

Çözüm:

Türkiye'de 1960-80 döneminde "İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi" benimsenmiştir. İthal ikameci sanayileşme stratejisi ise, devletin ithalatı gümrük vergileri ve ithalat kotaları gibi koruyucu önlemlerle azaltarak, yerli üretimi ucuz kredi ve yüksek sübvansiyonlar yoluyla özendirici tedbirler yoluyla artırmaya çalışmasıdır. Böylece devlet ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale ederek, ekonominin dışa bağımlılığını azaltmayı amaçlamıştır. Devlet bu dönemde KİT'ler yoluyla, ekonomide üretimi bizzat üstlenmiş ve kontrol altına almıştır. Ancak ithalat rejiminin serbestleşmesi, ithal ikameci politikalarla bağdaşmaz. Doğru cevap, C'dir.

21. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda yaşadığı makro ekonomik krizlerin temel sebeplerinden birisi <u>değildir</u>?

A) Döviz kıtlığının baş göstermesi
B) Petrol fiyatlarının aşırı düzeyde artması
C) Bütçe açıkları ve kamu kesimi borçlarının çevrilemez ölçüde yükselmesi
D) Enflasyonist baskıların artması
E) Merkez bankası kaynaklarına yeterince başvurulmaması

Çözüm:

Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda yaşadığı makro ekonomik krizler, çarpık ve dağınık biçimde uygulanan sanayileşme politikalarının ve yapısal ekonomik sorunların çözümlenememesinin bir sonucudur. Türkiye'de giderek artan bütçe açıkları ve kamu kesimi borçları, iç ve dış borçlanmayla

çevrilemez hale gelince merkez bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Bu da para arzının artmasına ve enflasyon oranlarının giderek yükselmesine yol açmıştır. Diğer taraftan OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını hızla artırması ile başlayan "Petrol Krizi" de, Türkiye'de mal arzı kıtlığına neden olmuştur. Böylece 1970'li yılların sonunda karaborsa, istifçilik, tefecilik gibi yasa dışı faaliyetler yaygın biçimde gözlenmiştir. Bu dönemde merkez bankası kaynaklarına aşırı ölçüde başvurulmuş ve piyasalar sürekli fonlanmıştır. Bu da toplam talep seviyesini artırmış, fakat döviz kıtlığı nedeniyle ithalatta yapılmadığından üretim talepteki artışlara cevap verememiş ve kronik enflasyon problemi baş göstermiştir. Doğru cevap, E'dir.

22. Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planları, aşağıdaki büyüme modellerinden hangisine dayanmaktaydı?

A) Klasik Büyüme Modeli
B) Harrod-Domar Bıçak Sırtı Denge Modeli
C) Neo Klasik Büyüme Modeli
D) Solow Büyüme Modeli
E) İçsel Büyüme Modeli

Çözüm:

Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planları, Harrod-Domar Bıçak Sırtı Denge modeline dayanmaktaydı. Doğru cevap, B'dir.

23. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1970'li yıllarda başlayan yüksek ve kronik enflasyon problemine yol açan gelişmelerden birisi <u>değildir</u>?

A) Kamu bankaları ve KİT'lerin görev zararları
B) Mali baskınlığın artması
C) Emisyon hacminin artırılması
D) Aşırı ölçüde dış borçlanmaya gidilmesi
E) Mal kıtlığının yaşanması

Çözüm:

Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC)'in 1973 yılında petrol fiyatlarını yaklaşık olarak 10 kat birden artırması ve 1974 yılındaki Kıbrıs harekatı sonrasında BM'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı ambargo sonucunda ülkede mal kıtlığı yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ülkede tüm malların fiyatlarını hızla artırmıştır. Diğer taraftan KİT'lerin ve kamu bankalarının artan görev zararları, bütçe açıklarının genişlemesine ve finansal piyasalar üzerindeki mali baskınlığın artmasına yol açmıştır. Türkiye'nin batı dünyası ile ilişkilerinin bozulması nedeniyle dış borçlanma ile finanse edilemeyen bütçe açıkları, para basılarak kapatılmaya çalışılmış. Bu da enflasyon oranlarının iyice kontrolden çıkarak kronik bir hale dönüşmesine neden olmuştur. Doğru cevap, D'dir.

24. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1978 ve 1979 yıllarında uygulanan istikrar tedbirleri arasında <u>sayılamaz</u>?

A) TL'nin devalüe edilmesi
B) İthalatın kısıtlanması
C) KİT ürünlerinin fiyatlarına zamlar yapılması
D) Kamu harcamalarının artırılması
E) Faiz oranlarının yükseltilmesi

Çözüm:

Türkiye'de iktidarda bulunan hükümetler, ekonomik bunalımı aşmak için Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki istikrar programı yürürlüğe koymuşlardır. Bu bağlamda öncelikle Türk Lirası ABD doları karşısında 1978'de ve 1979'da devalüe edildi, KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapıldı, ithalat kısıtlandı ve faiz oranları yükseltildi. Kamu harcamaları Türkiye'de zaten yüksek olduğu ve bunlar bütçe açığına yol açtığı için, 1978 ve 1979 istikrar tedbirlerinde kamu harcamaları kısılmaya çalışılmıştır. Doğru cevap, D'dir.

25. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1960-80 döneminde yaşanan gelişmelere uygun düşmektedir?

A) Özelleştirmelerin yaygınlaşması
B) Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının artması
C) İhracatın devlet eliyle sınırlandırılması
D) Döviz alım ve satımının serbestleştirilmesi
E) Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planları ile, devletin ekonomideki ağırlığı artmıştır. Devlet bu dönemde fiyatları, döviz kurlarını, ücretleri ve faiz oranlarını kontrol ederek ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale etmiştir. Doğru cevap, B'dir.

26. Aşağıdakilerden hangisi 1960-80 döneminde yerli sanayiyi dış rekabetten korumak için alınan önlemlerden değildir?

A) Gümrük vergilerinin yükseltilmesi
B) Sübvansiyonların artırılması
C) Yatırımcı kuruluşlara devlet bankalarından düşük faizli kredi kullandırılması
D) Dövize çevrilebilir mevduat uygulamasına son verilmesi
E) İthalata kota getirilmesi

Çözüm:

Yurt dışında çalışan işçiler, 1960-80 döneminde ellerindeki dövizleri Türk bankalarının açtığı dövize çevrilebilir mevduat hesaplarına yatırmak suretiyle Türkiye'ye yollamışlardır. Türkiye özellikle 1960'lı yıllarda bu kaynaktan oldukça fazla döviz elde etmiştir. Ancak 1970'li yılların ilk yarısında yaşanan Petrol Krizi ve Stagflasyon şoku sonrasında, Türkiye'ye gönderilen işçi dövizleri giderek düşmüştür. Bunun üzerine dövize çevrilebilir mevduat uygulamasına son verilmiştir. Dolayısıyla Türk sanayisi ithalat için kullanacağı önemli bir döviz rezervini kaybetmiştir. Dolayısıyla DÇM uygulamasına son verilmesi, yerli sanayiyi dış rekabetten korumak için alınan bir önlem değildir. Doğru cevap, D'dir.

27. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda karşılaştığı makro ekonomik sorunlardan birisi değildir?

A) Toplam arzın toplam talebi karşılayamaması
B) Enflasyon oranlarının kontrolden çıkması
C) Döviz kıtlığının yaşanması
D) Reel üretimin yavaşlaması
E) Reel ücretlerin hızla artması

Çözüm:

Türkiye, 1970'li yılların sonunda çok borçlu, yüksek enflasyon ve işsizlik oranlarına sahip, ithalat yapamayan, ihracat oranları düşük, sanayi üretimi durma noktasına gelmiş, yüksek bir bütçe açığı veren, siyasal istikrarsızlıkların yaygınlaştığı, gelir dağılımı adaletinin ve sosyal barışın bozulduğu, arz kıtlığının yaşandığı bir ülke görünümündedir. 1979 yılında Başbakan Süleyman Demirel'in meşhur ifadesi ile Türkiye, 50 Cent'e muhtaç olmuştur. Bu da ülkede yaşanan döviz kıtlığına ve darboğazına işaret etmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren reel üretimin düşmesi ve işsizliğin artması, reel ücretlerin de azalmasını beraberinde getirmiştir. Doğru cevap, E'dir.

28. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planlarının temel amaçları arasında yer almaz?

A) Yerli sanayinin ithal ikameci önlemlerle korunmasını sağlamak
B) Döviz kazançlarını artırmak ve lüks ithalatı azaltmak
C) Piyasaları dışa açarak ekonominin rekabetçi gücünü artırmak
D) Dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarında dışa bağımlığı azaltmak
E) Ulusal sanayi yatırımlarının teşvik edilmesiyle ekonomik büyüme hızını artırmak

Çözüm:

Türkiye'de 1960-80 döneminde uygulanan kalkınma planları, ithal ikameci bir stratejiye

dayanmaktaydı. Buna göre gümrük vergileri yükseltilmiş, ithalata kotalar getirilmiş ve yerli üretim vergi teşvikleri ile sübvansiyonlar yoluyla dış rekabetten korunmuştur. Böylece Türkiye'nin dışa bağımlılığı azaltılmaya, dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarının yurt içinde üretilmesi sağlanmaya ve ekonominin büyüme kapasitesi artırılmaya çalışılmıştır. Ancak kalkınma planlarını yapan devlet olduğu için, kamu kesimi bu dönemde ekonomiye yoğun bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Dolayısıyla piyasaların dışa açılması gibi liberal politikaları çağrıştıran önlemler uygulanmamıştır. Doğru cevap, C'dir.

29. Aşağıdaki tarihlerin hangisinde Türkiye'de bir devalüasyon yapılmıştır?

A) 1961
B) 1967
C) 1970
D) 1973
E) 1975

Çözüm:

Türkiye'de Ağustos 1970'de TL devalüe edilmiştir. Böylece 1 ABD $ = 9 TL'den 15 TL'ye yükseltilmiştir. Doğru cevap, C'dir.

30. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1960-80 döneminde cari açıkların kapatılmasında oldukça önemli bir faktör olmuştur?

A) Enflasyon oranlarının düşmesi
B) Revalüasyon yapılması
C) Ara ve yatırım malları ihracatının artması
D) TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması
E) Yurt dışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizler

Çözüm:

Türkiye, 1960'lı yılların başından günümüze kadar yurt dışına çok yoğun bir şekilde işçi göndermiştir. Bu süreç ilk olarak 1961 yılında Almanya'nın Türkiye'den işçi istemesi ile başlamıştır. Avrupa'ya çalışmaya giden ilk kuşak işçilerin büyük çoğunluğu ise, yurt dışında kazandıkları dövizleri Türkiye'deki yakınlarına göndermişler veya ülkemizden menkul-gayri menkul varlıklar satın almışlardır. Bu da Türkiye'nin ihracat yapmak zorunda kalmadan, karşılıksız olarak döviz kazanmasını sağlamıştır. Böylece Türkiye, 1960-80 dönemindeki cari açıklarını, sıfır maliyetle elde ettiği işçi dövizleri ile kapatmaya çalışmıştır. Doğru cevap, E'dir.

31. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin 1960-80 döneminde planlı kalkınma modelini uygulamasında önemli bir <u>rol oynamamıştır</u>?

A) Devlet müdahalesini savunan Keynesyen düşüncelerin altın çağını yaşaması
B) Merkezi planlama uygulayan Sovyetler Birliği ile kurulan yakın ekonomik ilişkiler
C) Türkiye'de özel sektörün kalkınmayı tek başına sağlayacak kadar henüz gelişmediğine inanılması
D) Devleti yönetenlerin 1958 Krizinin plansız ve koordinasyonsuz bir ekonomiden kaynaklandığını düşünmesi
E) Batılı ülkelerin çoğunda demokratik planlamacılık anlayışının benimsenmesi

Çözüm:

Türkiye'nin 1960-80 döneminde planlı kalkınma modelini uygulamasında devlet müdahalesini savunan Keynesyen düşüncelerin altın çağını yaşaması, 1960 darbesi ile iktidara gelen askeri yönetimin 1958 Krizinin plansız ve koordinasyonsuz bir ekonomiden kaynaklandığını düşünmesi, Türkiye'de özel sektörün kalkınmayı tek başına sağlayacak kadar henüz gelişmediğine inanılması, batılı gelişmiş ülkelerin çoğunda demokratik planlamacılık anlayışının benimsenmesi önemli bir rol oynamıştır. Fakat 1960-80 döneminde Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurulmasına rağmen, SSCB'de uygulanan model batılı ülkelerdeki demokratik planlamadan farklı olarak sosyalist bir planlamadır. Batı bloğunun bir üyesi olan Türkiye'yi yönetenler, bu dönemde sosyalizme geçmeyi hiç düşünmediği için doğru cevap B'dir.

32. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de uygulanan "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı" nda öngörülen hedeflere ulaşılmasını engelleyen bir gelişme değildir?

A) Siyasal istikrarsızlıklar
B) Petrol Krizi
C) TL'nin sık aralıklarla devalüe edilmesi
D) İç barış ortamının bozulması ve terör faaliyetleri
E) Kıbrıs barış harekatı sonrasında Türkiye'ye karşı uygulanan ambargo

Çözüm:

Üçüncü kalkınma planı döneminde dünyada petrol krizi çıkmış, Türkiye ekonomisi küçülmüş, yoksulluk ve işsizlik artmış, Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle batılı ülkeler Türkiye'ye karşı ambargo uygulamış, yurt içinde artan sağ-sol çatışmaları ve ASALA terör örgütünün faaliyetleri sonucunda ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar giderek arttığından plan hedeflerine ulaşmak imkansızlaşmıştır. Ancak üçüncü plan döneminde, TL devalüe edilmemiştir. Hatta tam tersine eğer bu dönemde TL devalüe edilmiş olsaydı, dış ticaret açıkları azalacağından makro ekonomik açıdan olumlu bir faktör olarak algılanırdı. Doğru cevap, C'dir.

33. Aşağıdakilerden hangisi "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" ile "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" arasındaki temel farktır?

A) Birinci plan yerinden kalkınma amaçları ile sosyal niteliği daha ağır basan bir planken, ikinci plan ise sınai kalkınma hedefleri daha ağır basan bir plandır.
B) Birinci plan kamu kesimi için emredici bir planken, ikinci plan ise kamu kesimi için sadece yön gösterici bir plandır.
C) Birinci planda hizmetler sektörü hiç yer almazken, ikinci planda ise hizmetler sektörünün gelişimine özel bir önem verilmiştir.
D) Birinci planda kalkınmanın itici gücü olarak sermaye birikimi, ikinci planda ise iç borçlanma görülmüştür.
E) Birinci planda cari açıklara yer verilmemişken, ikinci planda ise cari açıkların kapatılabilmesi için yerli üretime teşvik verilmesi benimsenmiştir.

Çözüm:

"Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" ile "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" arasındaki temel fark, birinci planın kalkınmayı tarımdan başlatmayı amaçlayan ve sosyal niteliği daha ağır basan bir plan olmasına karşılık, ikinci planın ise sınai kalkınma hedefleri daha ağır basan bir plan olmasıdır. Doğru cevap, A'dır.

34. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda yaşanan gelişmelerden birisi değildir?

A) Türk Lirasının devalüe edilmesi
B) Döviz darboğazının yaşanması
C) Ülkeye giren dolaylı sermaye yatırımlarının düşmesi
D) Enflasyon oranlarının hızla artması
E) Grev ve lokavtlar nedeniyle toplam arzın düşmesi

Çözüm:

1970'li yıllar Türkiye ekonomisi için kayıp bir on yıllık dönemi oluşturmaktadır. Bu dönemde dünyada yaşanan Petrol Krizi nedeniyle stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon) olgusu gözlenmiştir. Buna birde 1974 Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle batılı ülkelerin ülkemize yönelik olarak uyguladıkları ambargoda eklenince, toplam üretimde ve ihracatta meydana gelen düşüşlere bağlı olarak enflasyon ve işsizlik oranları hızla artmıştır. Öte yandan yurt içinde de yaşanan sağ-sol kavgası, giderek yaygınlaşan grev ve lokavtlar nedeniyle toplam arzdaki ve milli gelirdeki kayıplar daha da yükselmiştir. Sonuçta Türkiye ekonomisi döviz kazanamayıp yutan bir ekonomiye dönüşmüş ve Türk Lirası 1970, 1977-78 ve 1978-79 yıllarında dolar karşısında devalüe edilmiştir. Ancak bu da ekonomide yaşanan döviz darboğazına çözüm olamamıştır. 1970'li yıllarda Türkiye, dışa kapalı bir ekonomi modeli uyguladığı için sermaye piyasaları henüz serbestleştirilmemişti. Bu nedenle de Türkiye'ye yönelik dolaylı bir yabancı sermaye yatırımı 1960-1980 döneminde zaten hiç olmamıştı. Dolayısıyla doğru cevap, C'dir.

35. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda yaşanan gelişmelerden birisidir?

A) Döviz likiditesinin artması
B) Sıkı maliye politikası tedbirleri ile bütçe disiplinin sağlanması
C) IMKB'nin kurulması
D) Sabit kur rejiminden çıkılması
E) Mal piyasasında kıtlık ve karaborsanın yaygınlaşması

Çözüm:

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin etkisi ve Türkiye'nin batılı kapitalist ülkeler ile dış politik ilişkilerinin bozulması sonucunda ithalatında yaşanan düşüşler, yurt içinde toplam üretimin düşmesine ve toplam talebi karşılayamamasına yol açmıştır. Bu da mal piyasasında kıtlık, karaborsa ve kuyrukların uzaması gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Doğru cevap, E'dir.

1.9. 24 Ocak 1980 Kararlarından 2000 Yılına Kadar Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler (Serbest Piyasa Ekonomisi Dönemi)

24 Ocak Kararlarının dayandığı teorik temel, Neo-Liberal yaklaşımlardır. 1980'li yıllarda tüm dünyada egemen görüş, küreselleşme yoluyla serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılmasıdır. 1970'li yaşanan stagflasyon olgusunu açıklayamayan Keynesyen görüşlerin gözden düşmesi üzerine, liberalleşmeyi savunan Monetarist ve Arz Yanlı Yaklaşımlar popülarite kazanmıştır. Söz konusu yaklaşımlar ise, devletin küçültülmesini ve özel sektöre ağırlık verilmesini savunmaktadırlar. Aynı dönemlerde liberalizmi savunan Cumhuriyetçi Partinin ABD'de ve yine kamu kesiminin büyümesine karşı çıkan Muhafazakar Parti'nin de İngiltere'de iktidara gelmesi de, serbest piyasa ekonomisi görüşlerinin hızla yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Diğer taraftan 1980'li yılların sonunda sosyalist Doğu Bloğu'nun dağılması ve Berlin Duvarı'nın yıkılması da, liberal kapitalizmi tek alternatif ekonomik sistem olarak bırakmıştır.

Türkiye'de 1960-1980 döneminde uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi'nde de sona gelmişti. Türkiye, planlı kalkınma döneminde dayanıklı tüketim mallarının (özellikle de beyaz eşya sektöründe) ithal ikamesini tamamlamıştı. Ancak ara ve yatırım mallarının ithal ikamesinde dışa bağımlılık azaltılamamıştı. Türkiye'nin 1970'li yılların sonunda yaşadığı ekonomik kriz ve döviz darboğazı da, Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk ederek "ihracata yönelik kalkınma stratejisi" ne geçilmesini zorunlu kılmıştı. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisine geçilerek, KİT'ler özelleştirmeye başlanmış, fiyat kontrolleri kaldırılmış, özel sektörün önü açılmış, ihracata teşvikler getirilmiş ve ithalat serbest bırakılmıştır. Kısacası Türkiye'de 1980'li yıllarda çok büyük bir yapısal dönüşüm yaşanmış ve liberal iktisat politikaları benimsenmiştir.

1.9.1. 24 Ocak Programının Temel Amaçları

24 Ocak Programı'nın temel amaçlarını aşağıdaki maddeler halinde toplayabiliriz:

i. 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirlerinin en önemli amacı, ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Devletin yerini özel kesimin alması, ekonomide idari kararların yerine serbest fiyat mekanizmasının geçerli olması

amaçlanmıştır. Bu bağlamda ücretler emek arz ve talebine, faizler sermaye arz ve talebine, döviz kurları da esnek (dalgalı) kur sistemine geçilerek döviz arz ve talebine terk edilmiştir.

ii. 24 Ocak Kararları ile, ithal ikameci sanayileşme politikası bırakılarak, ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu bağlamda gümrük vergileri azaltılmış, kotalar kaldırılmış ve ithalatın önü açılmıştır. İhracat ise, katma değer vergisi iadesi ve teşvikler yoluyla artırılmaya çalışılmıştır.

iii. Dış ödeme güçlüklerine çözüm bulunması, enflasyon oranlarının aşağı düşürülmesi ve büyüme hızının yükseltilmesi de amaçlanmıştır. Bu hedeflere ise ekonomide arz ve talep dengelerinin yeniden kurulması ile sağlanabileceğine inanılmıştır. Bunun ise yalnızca piyasa mekanizmasına müdahale de bulunulmaması ile gerçekleşeceği kabul edilmiştir.

Söz konusu hedeflere, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi ile ulaşılması öngörülmüştü. Bu strateji, piyasa güçlerine dayanarak, ekonominin dışa açılmasını esas alıyordu. Artık Türkiye'de ekonominin işleyişinde idari kararlar değil, piyasa güçleri etkin olacaktı. KİT'ler özelleştirilecek, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı azaltılacak, özel girişim teşvik edilecek, daha fazla yabancı sermaye çekilecek ve başta döviz kurları ve faiz hadleri olmak üzere tüm faktör fiyatları rekabet koşullarında oluşacaktı.

1.9.2. 24 Ocak Programı Çerçevesinde Uygulanan Politikalar

24 Ocak Programı çerçevesinde uygulanan politikalar ise, şu şekilde sıralanabilir:

i. Enflasyonu düşürmek için para arzı azaltıldı ve temin edilen dış krediler yoluyla ithalat yükseltildi.

ii. Devletin ekonomideki yerini daraltmak için, sigara tekeli kaldırıldı, KİT'lerin özelleştirilmesi için çalışmalar başlatıldı, tarımda taban fiyatları ve destekleme alımlarını kapsamı daraltıldı.

iii. Ekonomiyi dışa açmak ve daha fazla yabancı sermaye çekebilmek için, döviz alım-satımı serbestleştirildi, devalüasyon yapıldı ve 1981'de günlük kur uygulamasına geçildi. 1989'da ise, "32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname" nin çıkarılması ile, TL konvertibl

hale getirildi, finans hesabı serbestleştirildi, sıcak para girişlerine izin verildi, 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu kaldırıldı. Sermaye hesabının serbestleştirilmesiyle birlikte Türkiye'nin aşırı borçları nedeniyle ödediği yüksek faizlerden yararlanmak isteyen yabancı yatırımcılar (sıcak para) ülkeye akın etti.

iv. İthalatın serbestleştirilmesi için, ithalattan alınan teminatlar azaltıldı, kotaya tabi mal sayısı düşürüldü, gümrük vergileri indirildi. İhracatın artırılması için ise, ihracatçılara döviz tahsislerinde öncelik sağlandı, günlük kur uygulamasına geçilerek TL'nin aşırı değerliliğine son verildi, reel ücret ve maaşlar düşürüldü ve ihracata vergi iadesi uygulaması benimsendi.

Programın ilan edildiği 24 Ocak 1980 tarihinde, iş başında azınlık hükümeti vardı. Ancak programın mimarı, Başbakanlık müsteşarı Turgut Özal'dı. Özal, 24 Ocak Kararlarının çıkarılmasına katkıda bulunduktan sonra, ABD'ye gönderildi ve daha sonra ülkeye gelerek Anavatan Partisi (ANAP)'ni kurdu ve 1983-1989 arasında başbakan olarak ülkeyi yönetti. Türkiye'de 12 Eylül 1980'de askeri darbe oldu. Askeri hükümet, 24 Ocak Kararlarını taviz vermeden aynen uyguladı. Reel ücretlerin baskılanması, sendikal faaliyetlere son verilmesi ve tarımsal ürünlerin kapsamının daraltılması gibi uygulamalar, askeri yönetim altında kamuoyu tepkisi olmadan kolaylıkla uygulanmıştır.

İstikrar programı uygulamalarının ilk döneminde, kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Böylece alınan önlemlerle yokluklar, kuyruklar ve karaborsa ortadan kaldırılmıştır. Uluslararası piyasalardan sağlanan krediler ile de, döviz darboğazı sorunu aşılmış ve ithalat artırılmıştır. Dolayısıyla ithal girdi sıkıntısı ve enerji darboğazının aşılması ile üretimin artması sonucunda arz-talep dengesi sağlanmıştır. Buna karşılık enflasyon oranları TÜFE bazında, 1980 yılında %108'e yükselmiştir. Bu ise, Türkiye ekonomisinde yaşanan ilk üç haneli enflasyon oranıdır.

24 Ocak 1980'de TL'nin devalüe edilmesi sonucunda, ihracatın artması mümkün olmuştur. İhracat, 1980-1988 döneminde hızla artmış ve bu dönemde Türkiye'de bazı dönemlerde cari fazla verilmiştir. İhracat miktarları 1980 yılında 2.910 Milyon $ iken, 1991'de 13.667 Milyon $'a yükselmiştir. Ancak 1988 yılından sonra cari işlemler hesabı, kriz yılları olan 1994 ve 2001 yılları haricinde günümüze kadar sürekli açık vermiştir. Türkiye ekonomisinde ihracatın gelişiminde kamu sermayeli bir kalkınma ve yatırım bankası olan Türkiye İhracat ve Kredi Bankası'nın verdiği kredilerin önemli bir rolü ol-

muştur. Diğer bir kamu sermayeli banka olan Türkiye Kalkınma Bankası ise, yatırım projelerine aktarmış olduğu fonlar ile iktisadi gelişmeyi teşvik ederken, İlbank ise illerin gelişimine yönelik verdiği krediler ile şehirlerin büyümesini sağlamıştır.

Yine 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisi önceki dönemlerde görülmedik bir biçimde istikrarlı bir büyüme performansı da yakalamıştır. 1981-83 döneminde %4 büyüyen GSMH, 1984-87 döneminde %6.7 oranında bir artış göstermiştir. 1988 ve 1989 dönemlerinde, GSMH sırasıyla %1.4 ve %2.3 döneminde büyümüş, 1990 yılında ise GSMH büyümesi %9.2'ye kadar yükselmiştir.

1986 yılında IMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası), SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) ve İnterbank (bankalararası) piyasası kurulmuştur. TCMB, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Böylece bankalar bir tezgahüstü piyasa (over the counter market) olan bankalar arası repo piyasasında işlem yapmaya başlamışlardır. Ekonomik durgunluğu aşmak ve büyümeyi artırmak için, genişlemeci bir para ve maliye politikası izlenmiştir. Mevduat munzam karşılık oranları düşürülürken, döviz tevdiat hesaplarının genişlemesine izin verilmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereği ise, izlenen genişlemeci maliye politikasının ortaya çıkardığı bütçe açıklarının yaygınlaşması nedeniyle 1987'den itibaren hızla yükselmiştir. Ancak genişlemeci para ve maliye politikaları, enflasyon oranlarının da artmasına yol açmıştır. 1985 yılında hükümet, Katma Değer Vergisini yürürlüğe koymuş, fakat ihracatı desteklemek için ihracata KDV iadesini de getirmiştir. Bu anlamda İhracatçılar KDV'den muaf tutulmuşlardır.

1.9.3. 1994 Krizine Giden Süreçte Türkiye Ekonomisinin Panoraması

24 Ocak 1980 İstikrar Programının kısa vadeli amaçları gerçekleşmiştir. Ancak ekonominin kurumsal yapısında, hedeflenen değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Kamu kesimi finansman dengesi kurulamamış, KİT'lerin özelleştirilmesinde kayda değer bir mesafe alınamamış, sosyal sigortalar kurumlarının ve tarım destekleme politikasının bütçe üzerindeki yüküne çözüm bulunamamıştır. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle, yoğun biçimde iç ve dış borçlanma ile TCMB kaynaklarına başvurulmuştur. Devlet daha kolay borçlanabilmek için, Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Faiz oranlarındaki artış ise, devlet borçlarının ana para ve faiz yükünü giderek artırmıştır. Bu nedenle devlet, borçlarını sürekli olarak yeni borçlarla kapatmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla 24 Ocak 1980 kararları, uzun vadeli hedeflerini gerçek-

leştirememiş ve sonuçta ekonomi 1988-89 Stagflasyonu ile 1994 Finansal Krizine sürüklenmiştir.

1988-93 dönemi, iç talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisinin sürdüğü, büyümenin istikrara tercih edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, ücret ve maaşlar ile tarımsal destekler, önceki döneme göre daha yüksek oranda artmıştır. Bunun sonucunda GSMH, yılda ortalama olarak %6.1 oranında büyümüştür. Ancak enflasyon oranları da yıllık bazda, %60'ın üzerinde gerçekleşmiştir. Hükümetin kur ayarlamalarını, enflasyonun altına tutması neticesinde, ulusal para aşırı değerlenmiştir. Bu dönemde ihracat artış hızı yavaşlamış, ithalat artmaya devam etmiş ve dış ticaret açıkları genişlemiştir. Türkiye ekonomisinde, 1988 yılından itibaren, döviz açığı büyüdü, resmi döviz kuru ile serbest piyasada belirlenen döviz kuru arasındaki fark arttı. Bu da TL'nin aşırı değerlenmesine ve yatırımcıların devalüasyon beklentisi içerisine girmesine yol açmıştır.

Bir yandan devalüasyon beklentisi, diğer taraftan hızlanan enflasyon, yatırımcıların TL'den kaçarak, dövize yönelmesine neden olmuştur. Böylece üretime gitmesi gereken kaynakların, altın-döviz ve gayrimenkul gibi verimsiz alanlara yönelmesi sonucunda, ülkede üretim hacmi azaldı ve büyüme oranları ile istihdam oranları geriledi. Artan enflasyon oranlarına, ekonomik durgunluğunda eklenmesi ile birlikte, Türkiye ekonomisi 1988-89 Stagflasyonuna sürüklenmiştir.

Bu sırada hükümetin kamu açıklarını finanse edebilmek için, TCMB kaynaklarına başvurması sonucunda, ekonomide likidite hacminin artışına bağlı olarak enflasyon oranlarındaki artışlar da hızlandı. Kamu kesimi açıklarının ve borçlanma gereğinin yüksek oluşu nedeniyle, hükümetin faiz oranlarını artırması üzerine, uygulanan "yüksek faiz-düşük kur" politikasından yararlanmak isteyen kısa vadeli spekülatif sıcak para (hot money), 1989-1993 döneminde Türkiye'ye geldi. Dolayısıyla 1994 krizi öncesinde Türkiye'de yabancı yatırımlar hızla arttı. Diğer bir deyişle Türkiye, sıcak para açısından 1989-1994 arasında "finans cenneti" olmuştur. Ancak 1993 yılında yıl sonunda cari işlemler hesabının 14 Milyar $ gibi rekor bir düzeyde açık vereceğinin anlaşılması üzerine, uluslararası derecelendirme kuruluşları, Türkiye'yi yatırım yapılabilir ülke konumundan riskli ülke konumuna düşürdüler. Bu da 1989-1993 döneminde Türkiye'ye hızla gelen yabancı sermayenin aynı hızla yurt dışına doğru kaçmasına yol açtı. Çıkan sermayenin artan döviz talebine bir de halkın döviz

talebinin eklenmesi ile birlikte, merkez bankası döviz piyasasında döviz satmasına rağmen, finansal piyasalarda oluşan panik havası nedeniyle kuru dengede tutamadı. Kurlardaki yükselme eğilimine karşılık, döviz talebi azalmadı. Bankalardaki döviz tevdiat hesapları giderek büyüdü ve 1993 yılının sonunda, TL'ye güven tamamen yitirildi ve para ikamesi (dolarizasyon) olgusu yaygınlaştı.

1994'te Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz öncesinde, T.C.M.B. genişletici para politikası uygulayarak faizleri düşürmek amacıyla piyasaya likidite sürmüştür. Ancak piyasada artan para arzı, döviz talebini artırmıştır. Çünkü 1994 yılında enflasyon oranları TÜFE bazında %125'e ulaşmıştır. Bu da TL'nin satın alma gücünü düşürmüş ve TL'den kaçışı başlatarak "dolarizasyon" olgusunu ortaya çıkarmıştır.

DYP-SHP (Çiller ve Karayalçın) hükümeti ise, yaklaşan ekonomik krizi görmesine rağmen, Mart-1994 yapılacak yerel seçimler nedeniyle hiç bir önlem almayarak, sıcak para çıkışlarını önlemek için sadece faiz oranlarını yükseltti. Ancak faiz oranlarındaki artış, finansal piyasalardaki tedirginliği daha da artırdı ve Türkiye ekonomisi 1994 yılının başlarında derin bir ekonomik krize girdi. Nihayetinde Başbakan Tansu Çiller, 5 Nisan 1994 tarihinde geniş çaplı bir istikrar programı ilan etmek durumunda kaldı.

1.9.4. 1994 İle 2000'li Yıllar Arasında Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'de 1994 ekonomik krizinin çıkmasında en önemli faktörlerden birisi cari işlemler açığının hızla artmasıdır. 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile finans hesabının serbestleştirilmesi ile, Türkiye'ye yurt dışından çok yoğun bir sermaye girişi olmuştur. Bu da Türkiye'de döviz arzının artmasına ve ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Böylece Türkiye'de 1994 Krizi öncesinde cari işlemler açığı artarak, milli gelirin %4'ünü aşmıştır. Rudiger Dornbusch'a göre bir ülkede cari işlemler açığı, milli gelirin %4'ünü aşarsa söz konusu ülkede ekonomik kriz olur. Nitekim Türkiye'de de "Dornbusch Sınırı" olarak bilinen bu kural geçerli olmuş ve 1994 yılında ciddi bir makro ekonomik kriz yaşanmıştır.

5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirlerinin üç ana hedefi bulunmaktaydı;

1. Enflasyonu hızla düşürmek ve ihracat gelirlerini artırmak.
2. Özelleştirme başta olmak üzere yapısal reformları gerçekleştirmek ve ekonominin arz tarafını güçlendirmek.
3. Kamu açıklarını düşürmek için, piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarını tavizsiz biçimde uygulamak.

Hükümet TL'ye güveni arttırmak ve tasarrufların bankalara dönmesini sağlamak amacıyla bankalardaki tüm mevduatların %100 sigorta kapsamına alındığını ilan etti. Bunun anlamı bir bankanın batması durumunda, batan bankada mevduatı olanlara paralarının devletçe ödeneceğidir. Devletin bu taahhüdüne güvenen bankalar arasında, daha fazla mevduat toplamak için faiz yarışına başladı.

5 Nisan Kararları'nda, program çıpası (sabitleyicisi) olarak, ücret ve maaşlar seçilmiştir. 5 Nisan Kararları sonrasında, kamu kesiminde ücret ve maaşlara yıl sonuna kadar zam yapılmamış ve sabit gelirliler ile çalışan kesimler yüksek enflasyona ezdirilmiştir. Bu anlamda 5 Nisan kararları, enflasyonu kısa dönemde şok biçimde düşürmeyi öneren "Heterodoks (Cold turkey-Soğuk Hindi)" politikalarına uygun düşmektedir. Ancak diğer taraftan para arzının azaltılması ve bütçe açıklarının düşürülmesi gibi sıkı para ve maliye politikası önlemlerini de içerdiği için "Ortodoks (Geleneksel)" bir nitelik de taşımaktadır. Dolayısıyla 5 Nisan Kararlarının kısa vadede heterodoks politikalar, uzun vadede ise ortodoks politikalar içeren bir tedbirler karması olduğu söylenebilir.

5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde Türkiye'de kamu kesiminin ağırlığını azaltmak için KİT'lerin özelleştirilmesine hız verilmiş, özelleştirilemeyen KİT'lerin kapatılması kararlaştırılmış, yüksek görev zararları ile çalışan ve bütçe açıklarının genişlemesine yol açan Sümerbank ve Etibank'ın da özelleştirilmesine karar verilmiş, SSK ve Bağ-Kur gibi sosyal güvenlik kurumlarının bütçe üzerindeki yükünün azaltılması için düzenlemeler yapılmış, tarımla ilgili kamu kuruluşlarının TCMB tarafından finansmanına son verilmiştir. Bankacılık ve para piyasalarında yapılan düzenlemeler ile de merkez bankasının yetkileri artırılmıştır. Bu bağlamda merkez bankasına, devlet iç borçlanma senetlerinin faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir.

5 Nisan Kararlarını izleyen süreçte, para arzı kontrol altına alınamamıştır. Para arzındaki aşırı artışların nedeni ise, kamu kesimi gelir-gider dengesinin kurulamamasıdır. 5 Nisan Karalarında öngörülmüş olan, kamu

harcamaların kısıtlanması gerçekleştirilememiştir. Kamu lojmanları ve sosyal tesisleri satılamamış, sosyal güvenlik sistemi reformu gerçekleşmemiş ve emeklilik süresi uzatılamamıştır. Mali disiplinin sağlanamaması, bir taraftan parasal finansmana (monetazisayon), diğer taraftan da borçlanma yoluyla faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Böylece enflasyon oranları, TÜFE bazında Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranını görmüş ve 1994 yılında TEFE %149, TÜFE ise %125 oranında artış göstermiştir. 1995 yılı ise, ekonomide toparlanmanın yaşandığı bir yıl olmuştur. 1995 yılında GSMH %8 oranında büyümüş, TÜFE %80'e düşmüştür. 1995 yılında Çiller-Karayalçın hükümeti Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamış ve Türkiye 1 Ocak 1996'dan itibaren gümrük birliğine alınmıştır. GSMH büyümesi, 1996'da %7, 1997'de ise %8 olmuştur. Ancak Türk halkı ortalama olarak %60-80 düzeyinde gerçekleşen enflasyon oranları ile yaşamaya alışmıştır.

T.C. Merkez Bankası, 1990'lı yıllarda enflasyonla mücadele çerçevesinde parasal programlama uygulamıştır. Parasal programlamadaki amaç, "rezerv para", "parasal taban" ve "merkez bankası parası" gibi büyüklükleri ara hedef olarak seçerek nihai hedef olan fiyat istikrarını gerçekleştirmektir. T.C. Merkez Bankası, 1996 yılından 1998 yılının ilk yarısına kadar izlediği para programında, "rezerv para" büyüklüğü parasal hedef olarak seçilmiştir. Türkiye'de 1990, 1992, 1996 ve 1998 yıllarında parasal programlama uygulanmış, fakat bütçe açıkları ile kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması ve özel sektörün vadeli çek uygulaması yoluyla kendi parasını üretmesi nedeniyle enflasyon oranları kontrol altına alınamamıştır. Bunun üzerine 1998 yılında Türkiye ekonomisinde bir ekonomik kriz daha yaşanmıştır. Söz konusu kriz sırasında çimento, gıda, bankacılık ve konfeksiyon sektörleri haricinde tüm sektörlerde daralma yaşanmış ve milli gelir hızla düşmüştür.

IMF ile Haziran 1998'de başlayan görüşmeler sonucunda yeni bir istikrar programı (2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı), iktidarda bulunan DSP-MHP-ANAP hükümeti tarafından ilan edilmiştir. Söz konusu programın 1 Ocak 2000 tarihinden başlamak üzere, 36 aylık bir süre için uygulanacağı vurgulanmıştır.

1.9.5. 1980-2000 Dönemi İle İlgili Çözümlü Sorular

1. 1980-1990 döneminde Türkiye'nin cari işlemleriyle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) İhracatın ithalatı karşılama oranı dönem boyunca hızla düşmüştür.

B) Toplam ithalat azalmıştır.

C) Dış ticaret hacmi küçülmüştür.

D) Cari işlemler dengesi bazı yıllar fazla vermekle birlikte 1988'den itibaren açık vermeye başlamıştır.

E) Cari işlemler dengesi dönem boyunca fazla vermiştir.

Çözüm:

İhracata dayalı büyüme stratejisinin hakim olduğu 1980-1990 döneminde Türkiye'nin cari işlemleri, 1980-1988 arasında bazı dönemler fazla vermiş, fakat 1988'den sonra 1994 ve 2001 kriz yılları haricinde günümüze kadar açık vermiştir. Doğru cevap, D'dir.

2. Türkiye'de katma değer vergisi (KDV) uygulamasına hangi tarihte başlanmıştır?

A) 1 Ocak 1985

B) 1 Ocak 1986

C) 1 Ocak 1987

D) 1 Ocak 1988

E) 1 Ocak 1989

Çözüm:

Türkiye'de Katma Değer Vergisi (KDV) uygulaması, 1 Ocak 1985 tarihinde başlamıştır. Günümüzde toplam kamu gelirleri içinde en büyük pay dolaylı vergilerdedir. Dolaylı vergilerin de en önemlisi KDV'dir. Doğru seçenek, A'dır.

3. Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 ekonomik programında, ihracatın teşvik edilmesi yönünde uygulanan politikalardan birisi değildir?

A) Ücret gelirlerinin göreli olarak azaltılması

B) İç talebi daraltıcı para ve maliye politikaları

C) İç rekabeti artıracak önlemler

D) İhraç malları üretim girdilerine vergi muafiyeti uygulaması

E) TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi

Çözüm:

24 Ocak 1980 ekonomik programında, ihracatın teşvik edilmesi yönünde uygulanan politikalar, iç değil dış rekabeti artırmaya yöneliktir. Çünkü Türkiye 1980'den itibaren ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk ederek dışa açılmıştır. Doğru cevap, C'dir.

4. Aşağıdakilerden hangisi 1994 krizi öncesi yaşanan ekonomik gelişmelerden birisi değildir?

A) İç borçlanma yapısının T.C. Merkez Bankası kaynaklarına dayandırılması

B) Yatırımların hızla azalması

C) Özel kesimin dışarıdan borçlanmasının sağlanması

D) TL'nin aşırı değerlenmesi

E) Kamu kesimi borçlanma gereğinin artması

Çözüm:

1989 yılında 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin çıkmasıyla birlikte finans hesabının liberalleştirilmesinden sonra, Türkiye yoğun bir sıcak para yatırımı çekmiştir. Çünkü söz konusu dönemde Türkiye, dünyanın en yüksek faizini veren ülkelerden birisidir. Türkiye, 1989-1994 arası dönemde sıcak para açısından bir finans cenneti olmuştur. Dolayısıyla 1994 krizi öncesinde yatırımlar azalmamış tersine artış göstermiştir. Doğru cevap, B'dir.

5. **Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan istikrar programının öngördüğü uygulamalar arasında yer almaz?**

A) Kamu sektörünün daraltılması
B) Döviz piyasalarının serbestleştirilmesi
C) Para piyasalarının serbestleştirilmesi
D) Emek piyasasının serbestleştirilmesi
E) Tarım reformunun yapılması

Çözüm:

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan istikrar programının temel amacı, kamu kesiminin daraltılarak serbest piyasa ekonomisine geçilmesidir. Bu bağlamda emek piyasaları, mal ve hizmet piyasaları, sermaye piyasaları başta olmak üzere tüm piyasalar serbestleştirilmiştir. Ücretlerin belirlenmesi emek arz ve talebine, faizlerin belirlenmesi sermaye arzı ve talebine, fiyatların belirlenmesi mal arz ve talebine terk edilmiştir. Devlet bundan böyle ücretlere, faizlere ve fiyatlara müdahale de bulunmayacağını ilan etmiştir. 24 Ocak Kararları ile hedeflenen Türkiye'nin, serbest piyasa ekonomisi yoluyla dışa açılması ve sanayileşme hamlesini ihracata yönelik sektörlere dayandırmaya çalışmasıdır. Dolayısıyla 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin tarım reformu değil aslında serbest piyasa reformu yaptığı söylenebilir. Doğru cevap, E'dir.

6. **Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan dönüşüm sürecinde uygulanan ekonomi politikalarından birisi değildir?**

A) Finansal piyasalarda derinlik sağlamak amacıyla TCMB'nin yürüttüğü açık piyasa işlemlerine son verilmesi
B) İhracatı özendirmek için ihraç mallarına vergi iadesi desteği verilmesi
C) Yatırımları teşvik etmek amacıyla yabancı sermaye girişlerine kolaylık sağlanması
D) KİT'lerin özelleştirilmesi
E) Devletin mali yükünün azaltılması amacıyla özelleştirme çalışmalarına başlanması

Çözüm:

24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde, 1986 yılında IMKB ve SPK kurulmuş, 1987 yılında da TCMB açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Doğru cevap, A'dır.

7. **Aşağıdakilerden hangisi 1980-1989 yılları arasında uygulanan ekonomik politikalardan birisi değildir?**

A) İthalatın serbestleştirilmesi
B) Faiz hadlerinin serbestleştirilmesi
C) İhracat mallarına ödenen vergi iadesi uygulamasının kaldırılması
D) Döviz piyasasının ve sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi
E) KİT'lerin özelleştirme kapsamına alınması

Çözüm:

1985 yılında hükümet, Katma Değer Vergisini yürürlüğe koymuş, fakat ihracatı desteklemek için ihracata KDV iadesini de getirmiştir. Bu anlamda İhracatçılar KDV'den muaf tutulmuşlardır. Doğru cevap, C'dir.

8. **Aşağıdakilerden hangisi 1980'li yıllarda uygulanan ekonomik reformlardan birisi değildir?**

A) İhracat teşviklerinin artırılması
B) Türk lirasının devalüe edilmesi
C) Yabancı sermaye girişinin özendirilmesi amacıyla yasal düzenlemelerin yapılması
D) Bütçe disiplininin sağlanması amacıyla genel bütçe dışında bulunan fonların tasfiye edilmesi
E) Mal ve hizmet alım satımlarına katma değer vergisinin konulması

Çözüm:

24 Ocak Kararları çerçevesinde 1985 yılında KDV uygulamasına geçilmiş, ihracatı desteklemek için sübvansiyonlar, teşvikler verilmiş ve ihracatçılar KDV'den muaf tutulmuş, 1981 yılında TL devalüe edilerek günlük kur uygulamasına geçilerek TL'nin değeri serbest piyasa bırakılmıştır, 1989 yılında ise 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yabancı sermayenin ülkeye girmesine izin verilmiştir. 1980'li yıllarda kamu harcamalarındaki artışlar, vergi gelirlerindeki artışlar ile telafi edilememiş ve bütçe açıkları hızla artmıştır. Bu anlamda 1980'li yıllarda bütçe disiplinini sağlamaya yönelik bir reform yapılmamıştır. Doğru cevap, D'dir.

9. Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980'de başlayan dönemin uygulamalarından birisi değildir?

A) Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değerlenmesi
B) İhracatın artırılması
C) İşgücü fiyatının düşük tutulması
D) Faiz oranlarının yükseltilmesi
E) Fiyatlama sürecinin piyasa koşullarına bırakılması

Çözüm:

24 Ocak 1980'de başlayan serbest piyasa döneminde, döviz kurları 1981 yılında dalgalanmaya bırakılmış ve günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Bu anlamda 1980 öncesi dönemde uygulanan sabit kur sistemine son verilerek, TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne geçilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

10. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllarda büyüme hızında görülen dalgalanmaların temel nedenlerinden birisi değildir?

A) Tarımsal desteklemeler
B) Ücret ve maaşlardaki gelişmeler
C) Kamu altyapı yatırımlarındaki artışlar
D) İç ve dış talepte görülen değişmeler
E) Faiz oranlarındaki yükselmeler

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllarda faiz oranlarının, iç ve dış talebin, tarımsal desteklerin, ücret ve maaşların istikrarsız biçimde artması ve azalması, büyüme hızının da dalgalanmasına yol açmıştır. Fakat kamu altyapı yatırımları (isale hattı, telefon hattı, su ve kanalizasyon vb...) büyüme üzerinde değil, ancak uzun vadede kalkınma üzerinde etkili olabilir. Doğru cevap, C'dir.

11. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinin 1994 yılında makro ekonomik krize sürüklenmesine yol açan nedenlerden birisi değildir?

A) Dolarizasyon olgusunun yaygınlaşması
B) Devlet iç borçlanma senetlerinin faiz oranlarının yükselmesi
C) Sabit kur rejimine geçilmesi
D) Kamu kesimi borçlarında yaşanan artışlar
E) Türkiye'den sıcak paranın hızla kaçması

Çözüm:

Türkiye'de 1994 Krizi öncesinde yaşanan ve ekonomiyi krize sürükleyen gelişmeler kısaca şunlardır: Kamu kesimi finansman dengesinin kurulamaması, KİT'lerin özelleştirilmesinde kayda değer bir mesafe alınamaması, artan bütçe açıklarının kapatılmasında yoğun biçimde iç borçlanmaya gidilmesi ve bunun da devlet iç borçlanma senetleri (DİBS)'lerin faiz oranlarını artırmasıdır. 1993 yılında yıl sonunda cari işlemler hesabının 14 Milyar $ gibi rekor bir düzeyde açık vereceğinin anlaşılması üzerine, Türkiye'den sıcak para çıkışları başladı. Çıkan sermaye yanında döviz götürdüğü için ve yurt içindeki halk da artan enflasyondan korunmak için döviz talep edince, TL'ye güven tamamen yitirildi ve dolarizasyon olgusu yaygınlaştı. Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte önce günlük kur uygulamasına geçilmiş ve daha sonra 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı KHK ile de esnek (dalgalı) kur rejimine başlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de 1994 krizi öncesinde sabit kur sistemi uygulanmamaktaydı. Doğru cevap, C'dir.

12. Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 Kararlarının temel hedefleri arasında yer almamaktadır?

A) Ekonomideki tüm fiyatların idari kararlarla belirlenmesi
B) Ekonomide devlet müdahalesinin asgariye indirilmesi
C) Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak
D) İthal ikameci politikaların terk edilmesi
E) Döviz darboğazının aşılması

Çözüm:

24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirlerinin en önemli amacı, ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Devletin yerini özel kesimin alması, ekonomide idari kararların yerine serbest fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştır. 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşme politikası bırakılarak, ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir. Dış ödeme güçlüklerine çözüm bulmak ve döviz darboğazını aşmakta 24 Ocak kararlarının temel hedefleri arasındadır. Doğru cevap, A'dır.

13. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1980-88 döneminde meydana gelen gelişmeler arasında sayılamaz?

A) Bazı yıllar cari işlemler fazlası verilmiştir
B) Reel üretim hacmi çok hızlı bir artış göstermiştir
C) Yurt dışından temin edilen kredi miktarı yükselmiştir
D) Döviz darboğazı aşılmıştır
E) Kamu kesimi borçlanma gereği azalmıştır

Çözüm:

Türkiye'de 1980-88 döneminde yurt dışından sağlanan krediler ile ithalatın artırılması mümkün olmuş ve döviz darboğazı aşılmıştır. Diğer taraftan reel üretim hacminin de yükselmesi ile ekonomi hızlı bir büyüme trendine girmiş ve ihracatta artmıştır. Söz konusu dönemde bazı yıllarda ihracatın ithalattan daha fazla artması ile birlikte cari işlemler fazlası da verilmiştir. Ancak ne yazık ki bu dönem içerisinde devletin bütçe açıkları düşürülememiş tersine daha da artmıştır. Bu da kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselmesine neden olmuştur. Doğru cevap, E'dir.

14. Türkiye'de 1980'li yıllarda enflasyonun artmasına etki eden faktörler arasında aşağıdakilerden hangisi sayılamaz?

A) Parasal genişlemeye gidilmesi
B) Mali disiplinin sağlanamaması
C) Döviz kurlarının artması
D) İthal girdi temininin azalması
E) Enerji fiyatlarındaki yükselişler

Çözüm:

Türkiye'de 1980'li yıllarda enflasyonun artmasına etki eden faktörler arasında parasal genişlemeye gidilmesi, bütçe açıklarındaki artışlar nedeniyle mali disiplinin sağlanamaması, döviz kurlarındaki artışların ithalatı pahalandırarak yurt içinde fiyat artışlarına neden olması ve enerji fiyatlarındaki yükselişler sayılabilir. Bu unsurlardan bazıları toplam talebi yükselterek, diğer bazıları ise üretim maliyetlerini artırarak Türkiye'de enflasyonun kronikleşmesine yol açmışlardır. Fakat 1980'li yıllarda ithal girdi temini azalmamış, tam tersine sağlanan dış krediler ve artan ihracat sayesinde elde edilen dövizler ile daha da yükselmiştir. Doğru cevap, D'dir.

15. Aşağıdakilerden hangisi 5 Nisan 1994 tarihinde alınan istikrar tedbirleri arasında yer almaz?

A) Merkez bankasına devlet iç borçlanma senetlerinin faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmesi
B) Tarımsal desteklerin ve sübvansiyonların artırılması
C) Bankalarda TL cinsinden açılan tüm mevduatların sigorta kapsamına alınması
D) Program çıpası olarak ücret ve maaşların seçilmesi
E) Tüm KİT'lerin özelleştirme kapsamına alınması

Çözüm:

5 Nisan 1994 kararları çerçevesinde hükümet, TL'ye güveni arttırmak ve tasarrufların bankalara dönmesini sağlamak amacıyla bankalardaki tüm mevduatların %100 sigorta kapsamına alındığını ilan etti. Program çıpası (sabitleyicisi) olarak ise, ücret ve maaşlar seçilmiştir. Buna göre kamu kesiminde çalışanların ücret ve maaşlarına yıl sonuna kadar zam yapılmamıştır. Yine 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde Türkiye'de kamu kesiminin ağırlığını azaltmak için KİT'lerin özelleştirilmesine hız verilmiş ve özelleştirilemeyen KİT'lerin kapatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca merkez bankasına da, devlet iç borçlanma senetlerinin faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir. Buna karşılık 5 Nisan Kararları içinde tarımsal desteklerin ve sübvansiyonların artırılması bulunmamaktadır. Doğru cevap, B'dir.

16. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı kalkınma stratejisine uygun düşen bir politika değildir?

A) İhracata KDV iadesi yapılması
B) Fiyat kontrollerinin kaldırılması
C) TL'ye konvertibilite getirilmesi
D) Kambiyo kontrollerinin kaldırılması
E) Miktar kısıtlamaları yoluyla ithalatın daraltılması

Çözüm:

Türkiye'nin 1970'li yılların sonunda yaşadığı ekonomik kriz ve döviz darboğazı, Türkiye'nin "ithal ikameci sanayileşme stratejisi" ni terk ederek "ihracata yönelik kalkınma stratejisi" ne geçmesini zorunlu kılmıştı. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Böylece KİT'ler özelleştirilmeye ve fiyat kontrolleri kaldırılmaya başlanmış, özel sektörün önü açılmış, TL'ye konvertibilite tanınmış, ihracata KDV iadesi gibi teşvikler getirilmiş ve ithalat serbest bırakılmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye'de miktar kısıtlamaları aşamalı olarak azaltılmış ve 1996'da Gümrük Birliği'ne girmemizle birlikte tamamen kaldırılmıştır. Doğru cevap, E'dir.

17. Aşağıdakilerden hangisi 1989-1993 döneminde Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye ilgisinin artmasının en temel nedenidir?

A) Enflasyon oranlarındaki hızlı düşüşler
B) Yüksek faiz düşük kur politikasının benimsenmesi
C) Devalüasyon yapılarak TL'nin değerinin düşürülmesi
D) KİT'lerin özelleştirilmesi
E) Yabancıların mülk satın almasına izin verilmesi

Çözüm:

Türkiye'de kamu kesimi açıklarının ve borçlanma gereğinin yüksek oluşu nedeniyle, hükümet faiz oranlarını sürekli olarak artırmıştır. Merkez bankasının da aşırı değerli TL uygulamasına devam etmesi ve devalüasyondan ısrarla kaçınması sonucunda, uygulanan "yüksek faiz-düşük kur" politikasından yararlanmak isteyen kısa vadeli spekülatif sıcak para (hot money), 1989-1993 döneminde Türkiye'ye yoğun bir şekilde gelmiştir. Böylece Türkiye, söz konusu dönemde sıcak para açısından bir "finans cenneti" olmuştur. Doğru cevap, B'dir.

18. Aşağıdaki tarihlerin hangisinde Türkiye ekonomisinde en yüksek enflasyon oranlarına ulaşılmıştır?

A) 1980
B) 1988
C) 1994
D) 1998
E) 2001

Çözüm:

1994 yılında Türkiye ekonomisinde yıllık enflasyon oranları TÜFE bazında %125'e ve TEFE bazında %149'a ulaşmıştır. Söz konusu oranlar Türkiye'de normal dönemlerde kaydedilen en yüksek enflasyon oranları olmuştur. Doğru cevap, C'dir.

19. Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 kararları arasında yer alan bir uygulamadır?

A) İthalata rakip mal üreten endüstrilerin vergi indirimleri ile daha fazla korunması
B) Para ve sermaye piyasalarının merkez bankası kontrolüne bırakılması
C) Tobin Vergisinin getirilmesi ile sermayenin yurt dışına kaçışının azaltılması
D) Bütçe üzerinde önemli bir yük oluşturan dış borç faizlerinin ödenmeyeceğinin duyurulması
E) İhracatçı kuruluşlara vergi muafiyet ve istisnaları getirilmesi

Çözüm:

24 Ocak Kararları, ekonominin piyasa güçlerine dayanarak dışa açılmasını esas alıyordu. Türkiye'de ekonominin işleyişinde idari kararların değil, piyasa güçlerinin etkin olacağı benimsenmiştir. Bu bağlamda KİT'ler özelleştirilecek, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı azaltılacak, özel girişim teşvik edilecek,

daha fazla yabancı sermaye çekilecek ve başta döviz kurları ile faiz hadleri olmak üzere tüm faktör fiyatlarının rekabet koşullarında oluşması sağlanacaktır. Diğer taraftan ihracata dayalı bir kalkınma modeli de benimsenmiş ve ihracatçı kuruluşlara vergi muafiyet ile istisnaları da getirilmiştir. Doğru cevap, E'dir.

20. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1990'lı yıllarda uygulanan bir para politikası stratejisidir?

A) Enflasyon hedeflemesi
B) Faiz hedeflemesi
C) Parasal hedefleme
D) Döviz kuru hedeflemesi
E) Gelir hedeflemesi

Çözüm:

T.C. Merkez Bankası, 1990'lı yıllarda enflasyonla mücadele çerçevesinde parasal programlama uygulamıştır. Parasal programlamadaki amaç, "rezerv para", "parasal taban" ve "merkez bankası parası" gibi büyüklükleri ara hedef olarak seçerek nihai hedef olan fiyat istikrarını gerçekleştirmektir. Türkiye'de 1990, 1992, 1996 ve 1998 yıllarında parasal programlama uygulanmış, fakat bütçe açıkları ile kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması ve özel sektörün vadeli çek uygulaması yoluyla kendi parasını üretmesi nedeniyle enflasyon oranları kontrol altına alınamamıştır. T.C. Merkez Bankası, 1996 yılından 1998 yılının ilk yarısına kadar izlediği para programında, "rezerv para" büyüklüğü parasal hedef olarak seçilmiştir. Doğru cevap, C'dir.

21. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1990'lı yıllarda yoğun bir şekilde gözlenen dolarizasyon olgusunun nedenleri arasında yer almaz?

A) TL mevduatlarına tam güvence verilmesi
B) Kronik enflasyon problemi
C) Ulusal paranın hızlı değer kaybetmesi
D) Döviz kurlarında yaşanan artışlar
E) TL'nin serbest piyasada devalüe olması

Çözüm:

Türkiye'de 1990'lı yıllarda yoğun bir şekilde gözlenen dolarizasyon olgusunun nedenleri yüksek ve kronik enflasyon problemi, ulusal paranın hızlı değer kaybetmesi, döviz kurlarında yaşanan artışlar ve TL'nin serbest piyasada devalüe olmasıdır. 1994 krizi sonrasında TL mevduatlarına tam güvence verilmesi ise, dolarizasyon olgusunu artıran değil azaltan bir neden olmuştur. Doğru cevap, A'dır.

22. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 1980'li yıllarda ihracat hızında yaşanan artışlara yol açan en temel unsurlardan birisidir?

A) Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi
B) Toplam talebin düşmesi
C) İç pazarın genişlemesi
D) Ulusal paranın devalüe edilmesi
E) Finansal piyasaların derinleşmesi

Çözüm:

24 Ocak 1980'de TL'nin devalüe edilmesi sonucunda, ihracat hızla artmıştır. Çünkü Türk malları yabancı mallar karşısında ucuz hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle Türk ihracatçısı yabancılar karşısında görece bir rekabet avantajı elde etmiştir. Nitekim 1980 yılında 2.910 Milyon $ olan ihracat miktarı, 1991'de 13.667 Milyon $'a yükselmiştir. Doğru cevap, D'dir.

23. Aşağıdakilerden hangisi 1980'li yıllarda yaşanan gelişmeler arasında sayılamaz?

A) IMKB'nin kurulması
B) TCMB'nin açık piyasa işlemlerine başlaması
C) KDV'nin getirilmesi
D) Interbank piyasasının kurulması
E) Merkez bankasının bağımsız olması

Çözüm:

1986 yılında IMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası), SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) ve İnterbank (bankalararası) piyasası kurulmuştur. TCMB, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. 1985 yılında hükümet, Katma Değer Vergisini yürürlüğe koymuştur. Ancak merkez bankasının bağımsız oluşu, 2001 yılında gerçekleşmiştir. Doğru cevap, E'dir.

24. Aşağıdakilerden hangisi 5 Nisan 1994 istikrar tedbirlerinin özellikleri arasında yer almaktadır?

A) Dolaylı vergilerin bütçe gelirleri içerisindeki payını azaltmak

B) Yapısal reformları tamamlayarak kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını azaltmak

C) Döviz kurlarını geçici bir süreliğine dondurmak

D) Para basımı faaliyetlerine son vermek

E) Toplam talebi genişletmek için transfer harcamalarını artırmak

Çözüm:

5 Nisan 1994 istikrar tedbirlerinin temel amacı, enflasyonu hızla düşürmek ve ihracat gelirlerini artırmaktır. Bunun içinde özelleştirme başta olmak üzere yapısal reformların gerçekleştirilmesine yönelik politikalar izlenmiştir. Diğer bir ifadeyle kamu kesimi küçültülecek ve ekonomide özel kesimin ağırlığı daha da artırılacaktır. Bu bağlamda kamu harcamalarını düşürmek için kamu lojmanları ve sosyal tesislerinin satılması ve sosyal güvenlik sistemi reformu yapılmaya çalışılmıştır. Ancak programda öngörülen uzun vadeli hedeflere erişilememiş ve mali disiplin sağlanamamıştır. Böylece kronik enflasyon sorunu 2000'li yıllara miras kalmıştır. Doğru cevap, B'dir.

25. Aşağıdakilerden hangisi 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde uygulanan politikalardan birisi değildir?

A) Döviz alım satımının serbestleştirilmesi

B) Sıcak paranın ülkeye girmesine izin verilmesi

C) Günlük kur uygulamasına geçilmesi

D) Kısa vadeli politika faizlerinin düşürülmesi

E) İthalat teminatlarının azaltılması

Çözüm:

24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde enflasyonu düşürmek için para arzı azaltıldı, KİT'lerin özelleştirilmesi için çalışmalar başlatıldı, taban fiyatları ve destekleme alımlarının kapsamı daraltıldı, döviz alım ve satımı serbestleştirildi, günlük kur uygulamasına geçildi, TL konvertibl hale getirildi, finans hesabı serbestleştirilerek sıcak para girişlerine izin verildi ve ithalat teminatları azaltıldı. Ancak kısa vadeli politika faizleri, 24 Ocak 1980 kararları ile düşürülmemiştir. Hatta tam tersine ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekmek için ilerleyen dönemlerde faiz oranları artırılmıştır. Doğru cevap, D'dir.

1.10. 2000 Yılından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde yüksek ve kronik enflasyon problemi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda alınan tüm istikrar tedbirlerine rağmen çözülemediği için, yeni bir Milenyuma girilirken ülkenin en önemli sorunu olarak durmaktaydı. Enflasyon yani fiyatlar genel düzeyinin sürekli artışı, en önemli ekonomik istikrarsızlıktır. Çünkü iktisadi ajanlar denilen ekonomideki tüm karar birimleri, tüketim-yatırım ve tasarruf gibi kararlarını verirlerken enflasyon oranlarını dikkate alırlar.

Enflasyon oranlarının hızla artması durumunda ev sahipleri kiraları yükseltir, sermaye sahipleri faiz oranlarını artırır, işçiler ise daha yüksek ücret isterler. Üstelik yüksek enflasyon, ulusal paranın değerini düşürerek yatırımcıların dövize yönlemesine yol açarak dolarizasyon ve tam parasal ikame olgularının yaşanmasına da yol açar. Bu da ulusal paranın değişim aracı ve değer saklama aracı olma fonksiyonlarının ortadan kalkmasına neden olur. Böylece merkez bankalarının uyguladığı para politikalarının etkinliği de giderek azalır. Diğer taraftan yüksek enflasyon, halkın satın alma gücünü düşürür ve özellikle artan oranlı gelir vergisi sisteminin uygulandığı ülkelerde gelir dağılımı adaletinin de bozulmasına yol açar. Çünkü enflasyon oranları arttıkça, halkın nominal geliri artarken reel geliri azalmaktadır. Ancak vergileme nominal gelirler üzerinden yapıldığı için, gerçekte reel gelirleri azalan kesimler daha çok vergi vermek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca Phillips Eğrisi literatürüne Monetarist ve Yeni Klasik iktisatçıların yaptıkları katkılar da göstermektedir ki, uzun dönemde enflasyon oranlarındaki artışlar işsizlik oranlarının da yükselmesine neden olmaktadır.

Enflasyonun yol açtığı ve burada açıklanmaya çalışılan ekonomik sorunlar, Türkiye ekonomisinde 1973-2004 yılları arasında geçen 30 yıllık sürede yaşanan kronik ve yüksek enflasyon problemi nedeniyle bizzat gözlenmiştir. Bu dönemler arasında görev yapan hiçbir hükümet ya da ekonomi ve maliye bakanı, enflasyonu düşürerek fiyat istikrarını sağlamak konusunda başarılı olamamıştır. Zira Türkiye'nin yaşadığı uzun süreli enflasyon problemi, konjonktürel değil yapısal nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Özellikle de popülist söylemlerle oy toplama peşine düşerek, seçim öncesinde genişlemeci parasal ve mali politikalar uygulayan hükümetler, enflasyon oranlarının tırmanmasında baş rolü oynamışlardır. Enflasyonla kararlı bir şekilde mücadele edilemediği ve her gelen hükümetin "enkaz devraldık" diyerek geçmiş poli-

tikaları suçlaması sonucunda iktisat politikalarında istikrar sağlanamamıştır. Sık aralıklarla değişen hükümetler ve koalisyonlarda, siyasal iktidarların enflasyonla mücadele konusunda kalıcı başarılar elde edememesine yol açmıştır.

1999 yılında Öcalan'ın yakalanması ile terör sorununu birkaç yıllığına da olsa çözen Türkiye, aynı yıl kurulan ve kamuoyunda ANASOL-M hükümeti olarak bilinen DSP-MHP-ANAP iktidarı ile enflasyonla mücadelede temiz bir sayfa açmıştır. IMF ile yürütülen pazarlıklar sonucunda yeni bir stand-by anlaşması imzalanmış, IMF'den 7.5 Milyar $'lık kredi alınmış ve 1 Ocak 2000 ile 31 Aralık 2002 arasındaki 36 aylık sürede uygulanacak olan "Enflasyonu Düşürme Programı" ilan edilmiştir. Görüldüğü üzere enflasyonla mücadele, Türkiye'nin en önemli gündem maddesi olduğu için yeni istikrar programının adında bile enflasyon sözcüğü artık geçmekteydi. Aşağıda söz konusu program amaçları, özellikleri ve uygulama sonuçları açısından ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

1.10.1. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

2000 yılının başında uygulamaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı", sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal değişimleri öngören düzenlemeler içermektedir. Program, öne çıkartılan öncelikler ve kullanılan politika araçları bakımından "sabit döviz kuru" na dayalı bir istikrar programıdır. Program, kamuoyunun desteği ve güveniyle, Kasım 2000'e kadar başarıyla uygulanmasına rağmen, 22 Kasım 2000'de likidite krizi ve ardından 19 Şubat 2001'de ise döviz krizi baş göstermiştir. Ekonomide yaşanan bu iki kriz sonrasında, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nın temelini oluşturan "sabit kur sistemine" sistemine son verilmiş ve "dalgalı kur sistemi" ne geçilmiştir.

1 Ocak 2000 tarihinde uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı'nın esas olarak dört amacı bulunmaktadır:

- Tüketici enflasyonunu, yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25'e, 2001 yılı sonunda %12'ye ve 2002 yılında ise %7'ye indirmek.
- Reel faiz oranlarını kabul edilebilir seviyelere düşürmek.
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak.
- Ekonomik kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak.

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan Enflasyonu Düşürme Programı'yla, hızla kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşması ve uzun zamandır sağlanamayan mali disiplinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Enflasyonu Düşürme Programı, üç temel unsur üzerine kurulmuştur:

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak, faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması.
- İkinci temel unsur, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasının yürürlüğe konulmasıdır.
- Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması, programın üçüncü temel unsurunu oluşturmaktadır.

2000 Yılı Enflasyonu Düşürme çerçevesinde uygulanacak olan sabit döviz kuru politikasında, sıkı maliye politikası (kamu açıklarını hızlı ve kalıcı olarak ortadan kaldıracak önlemler) programın temel taşlarından birisi olmuştur. Döviz kurları 1$ = 650.000 TL olarak 36 ay boyunca sabitlenmiştir. Program vergi uygulamaları yoluyla gelirlerin arttırılması ve harcamaların kısılmasının yanı sıra, kamu finansmanında kalıcı bir iyileşmeyi de hedeflemektedir. Böylece kamu kesiminde bütçe disiplininin sağlanması, reel faizlerin düşürülmesi ve kalıcı bir faiz dışı fazlaya ulaşılması hedeflenmiştir.

2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte, Türkiye ekonomisi 1998 yılının ikinci yarısından itibaren içine sürüklendiği daralma eğiliminden çıkarak, tekrardan genişleme eğilimine girmiştir. Kur belirsizliğinin ortadan kalkması, kamu maliyesine ilişkin önlemlerin yürürlüğe konulması ve Hazine'nin dış borçlanma imkanlarındaki artış sonucunda, reel faizlerde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Faizlerdeki düşüş hem servet etkisi yaratmış, hem de tüketicilerin daha ucuz kredi imkanlarına kavuşmalarını sağlayarak, tüketim harcamalarının artmasına neden olmuştur. Bu da büyüme ve ithalat artışına katkıda bulunmuştur.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Kasım 2000'de Türk mali piyasalarında likidite sıkışıklığının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içerde yaşanan olumsuz etkilerden (özellikle MHP ile ANAP arasında Türk Telekom'un özelleştirilmesi konusunda yaşanan tartışma) kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz ancak yeni IMF

kredileri ile önlenebilmiş, fakat enflasyonu düşürme programı büyük bir yara almıştır. Şubat 2001' de ise, Milli Güvenlik Kurulu'nda Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan Anayasa Kitapçığı tartışması sonucunda, zaten kırılgan olan finansal piyasalar ve ülke ekonomisinde, Cumhuriyet tarihinin tartışmasız en büyük krizi yaşanmıştır. Böylece 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nda öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek, 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmesi ile, Enflasyonu Düşürme Programı da fiilen sona ermiştir.

1.10.2. Kasım 2000 Likidite Krizi

IMF desteğiyle uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı, etkilerini ilk olarak faizlerin düşmesiyle göstermiştir. Devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) ortalama bileşik faiz oranları, 1999 yılının son çeyreğinde % 103 iken, 2000 yılında sürekli azalarak Kasım krizine kadar % 40'a kadar inmiştir. Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni ise, döviz kurunun çıpaya bağlanması nedeniyle, düşük faizle yapılan dış borçlanmanın artmasıdır. Ancak faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerinde patlamaya sebep olmuş ve sonuç olarak dayanıklı tüketim ve yatırım mallarıyla otomobil satışları yükselmiştir. Bu da enflasyon oranlarının programda öngörülenden yüksek çıkmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan sabit kur sistemi nedeniyle merkez bankasının para politikası üzerindeki kontrolü kaybolduğu için, TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne de geçilememiştir. TL'de yaşanan aşırı değerlenme, ihracattaki rekabet gücünün yitirilmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece 2000 yılında cari açıklar ilk kez 10 Milyar $'ın üzerine çıkmıştır.

Türkiye ekonomisi, 2000 yılının Sonbaharında % 27'lere ulaşmış TÜFE enflasyonuyla, artan cari açıklarıyla, sermaye çıkışlarının başladığı bir ülke konumundaydı ve devalüasyon beklentileri artmıştı. Bu da devalüasyon olacağı korkusuna kapılan bankaları, açık pozisyonlarını kapatma telaşına sevk etmiştir. Böylece bankalardan ve yabancı sermayeden gelen döviz talepleri sonucunda piyasa da likidite sıkıntısı başlamıştır. TCMB ise artan likidite ihtiyacına rağmen, "Enflasyonu Düşürme Programı" nda saptanan döviz rezervlerini belirli bir seviyede tutmak hedefi ile parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefi uyarınca piyasalara likidite vermemiştir. TCMB, döviz talebindeki artışları faiz oranlarını yükselterek frenlemek istenmiştir. Ancak faizlerin artırılmasına rağmen döviz talebi bankacılık sisteminde yaşanan panik nedeniyle azaltılamamıştır.

Bankaları paniğe düşüren en önemli olgu ise, bünyesinde çok fazla DİBS bulunduran Demirbank'a el konulması ve TMSF'ye devredilmesidir. Demirbank'ı iflasa götüren süreç, finansal kurumların nasıl kolayca batabileceklerinin gösterilmesi açısından bir ders niteliğindedir. Demirbank'ın Romanya şubesinin kısa vadeli likidite sıkıntısı çözemediğinin anlaşılması ile başlayan süreç, kısa sürede tüm bankacılık sisteminin çöküşü ile neticelenmiştir.

2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programına güvenerek açık pozisyon veren ve kur riskini üstlenen Demirbank, Kasım 2000'de likidite sıkışıklığı içine girmiş ve uzun vadeli alacakları olmasına rağmen kısa vadede interbank piyasasından ve TCMB'den yeterli miktarda borç bulamadığı için iflas etmiştir. Demirbank'ın Interbank piyasasında diğer bankalardan borç bulamamasının nedeni, öteki bankalarında açık pozisyon vermeleri nedeniyle yeterli döviz nakdine sahip olmamaları ve borç vermeleri durumunda kendilerinden de aynı sorunla karşılaşma ihtimallerinin bulunmasıdır. Demirbank'ın yaşadığı likidite yetersizliği nedeniyle borçlarını çevirememesi üzerine hükümet bankaya el koyarak, TMSF'ye devretmek zorunda kalmıştır.

Diğer bankalara da el konulacağı beklentisi paniğe yol açmış ve 22 Kasım'da interbank (bankalararası) piyasalarda ortalama gecelik faiz % 110.8'e çıkmıştır. Panik havasını dağıtmak isteyen TCMB, piyasaya döviz satmak zorunda kalmıştır. 17 Kasım 2000 tarihinde 24 Milyar $ olan TCMB döviz rezervleri, 1 Aralık 2000'de 18 Milyar $'a inmiştir. Kasım krizinin derinleşmesini IMF'nin 7.5 milyar dolar tutarında ek kredi vermesi ve bankalar ile yabancı yatırımcılar dışındaki iktisadi birimlerden çok fazla döviz talebi gelmemesi önlemiştir.

1.10.3. Şubat 2001 Finansal Krizi

Kasım 2000'de meydana gelen likidite yetersizliğinden doğan kriz, tüm iktisadi birimlerin ekonomi yönetimine duydukları güveni kalıcı biçimde sarsmıştır. Türkiye, Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001'in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. Ocak ayında Merkez Bankası döviz rezervleri yeniden 25 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2000 yılının Aralık ayında ortalama % 200 olan interbank gecelik faiz oranları, Ocak ayında % 42'ye düşmüştür.

Ancak bu tür olumlu gelişmeler 19 Şubat 2001'de MGK'da Başbakan B. Ecevit ve Cumhurbaşkanı A. N. Sezer arasındaki siyasi tartışmayla son bulmuş, Kasım krizi nedeniyle zaten hassas olan piyasalar altüst olarak döviz krizi

başlamıştır. Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan halkın da, Şubatta dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş, ancak 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çıpasının yürürlükten kaldırılıp dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır.

16 Şubatta 27 milyar dolar olan döviz rezervleri, 19 Şubat 2001 itibariyle 22 milyar dolara inmiştir. Merkez bankası çok kısa bir sürede 5 milyar doların üzerinde döviz rezervi kaybetmiştir. Bunun üzerine 1 Ocak 2000 tarihinde başlanan sabit kur uygulamasından vazgeçilmiş ve kurlar dalgalanmaya bırakılarak esnek kur sistemine dönülmüştür. Bu da 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nın sona erdiği anlamına gelmekteydi. Dalgalı kura geçiş kararından sonra, kısa bir süre içinde 1 $ = 650.000TL'den 1 $ = 1.200.000 TL'ye yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle TL, serbest piyasada %100 devalüe olmuştur.

Gecelik interbank faiz oranları % 7.500'e çıkmış, ekonomi reel bazda %9.5 küçülmüş ve işsizlik oranları ilk kez %10 sınırını geçmiştir. Diğer taraftan düşen büyüme oranları ve milli gelir seviyesi nedeniyle ithalatta da çok hızlı bir gerileme yaşanmıştır. Bu da 2001 yılı sonunda Türkiye ekonomisinin cari fazla vermesini sağlamıştır. Yine döviz cinsinden açık pozisyon vererek borçlanan 16 banka ve finans kuruluşu, borçlarını ödeyemediği için iflas ederek TMSF'ye devredilmiştir. 2000 yılının ortalarında %25'e kadar düşen enflasyon oranları 2001 yılı itibariyle yeniden %40'lara yükselmiştir.

2000 Yılında uygulanmaya başlayan fakat ekonomiyi önce Kasım 2000 ve daha sonra da Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizi olan Şubat 2001 Krizine sürükleyen "Enflasyonu Düşürme Programı" nın başarısız olmasına yol açan temel etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Merkez Bankası'nın uyguladığı sabit kur sistemine güvenen finansal kuruluşların çok büyük oranda açık pozisyon vermeleri. Açık pozisyon, bankaların yurt dışından döviz cinsinden borçlanarak yüksek faizli kamu tahvillerine yatırım yapmalarını ifade eden bir süreçtir. Bu süreç bankaların önemli miktarda kur riski almasına neden olmuştur. Nitekim 19 Şubat 2001'de yapılan devalüasyonla döviz kurları 2 kat birden artınca, çok sayıda banka ve finans kuruluşu ödemelerini yerine getiremeyerek iflas etmiş ve TMSF'ye devredilmiştir.

- Kamu harcamalarının istenildiği kadar azaltılamaması ve vergilerin tabana yayılamaması nedeniyle mali disiplinin sağlanamaması. Bu da borçlu devlet yapısının devam etmesine sebep olarak, faiz oranlarının daha da yükselmesini beraberinde getirmiştir.
- Merkez Bankası'nın sabit kur sitemini gerekçe göstererek likidite sıkıntısına düşen finansal kurumları yeterince fonlamaması da, söz konusu kurumları iflasa ve ekonomiyi de derin bir krize sürüklemiştir.
- Türk Telekom, Petkim, Tüpraş, Tekel ve THY gibi önemli özelleştirmelerin tamamlanamaması, kamu kesiminin ağırlığının azaltılamamasına ve içsel ya da dışsal şoklar karşısında kırılganlığın devam etmesine yol açmıştır.
- TCMB'nin döviz rezervlerinin hızla erimesi de, Şubat 2001 Krizinin nedenleri arasında sayılabilir. Bu ise yerli ve yabancı sermayenin devalüasyon korkusuyla döviz talep etmesinden kaynaklanmıştır.

Türkiye'de Şubat krizinden sonra 15 Mayıs 2001 tarihinde açıklanan ve "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan yeni bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir.

1.10.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında yine IMF destekli yeni bir program hazırlanmıştır. Programı hazırlayan ve IMF'den gerekli kredi desteğini bulan ise, 2001 krizi sonrasında ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına getirilen Dünya Bankası başkan yardımcısı "Kemal Derviş" tir. Bu program da enflasyonla mücadele öncelikli hedef olmaktan çıkmış ve finansal istikrarın sağlanması daha öncelikli hedef haline gelmiştir. Çünkü toplamda 16 finans kuruluşu 2001 krizinde iflas etmiş ve TMSF'ye devredilmiştir. Bu kadar finans kuruluşu ve bankanın battığı bir ortamda, finansal istikrar sağlanmadan sağlıklı bir reel üretim yapısının kurulması ve fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi de beklenemezdi.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi; sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde, kamu borçlarının sürdürüle-

mez boyutlara varmasına neden olan "borç dinamiğini kırmak" olarak açıklanmıştır. Bu hedeflerin üçlü bir yaklaşıma dayandırılarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bunlar;

- Bankacılık sektöründeki istikrarsızlıklar başta olmak üzere, son finansal krizin doğrudan temelinde yatan sorunların düzeltilerek, ekonomi yönetiminin şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine yönelik yapısal politikaların uygulanması.
- Finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine yönelik para ve maliye politikalarının uygulanması.
- Makroekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde geliştirilmiş sosyal diyalogun sağlanması.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ekonomideki yapısal sorunların önemini vurgulayarak, bu konuda reformlar yapılmasını hedeflemektedir. Programda orta vadede ise, "enflasyon hedeflemesi" ne geçilerek fiyat istikrarı sağlanması hedeflenmiştir. Bunun içinde Mayıs-2001 tarihinde merkez bankası yasasında yapılan bir değişiklikle 4651 sayılı yasa kabul edilmiş ve TCMB'ye bağımsızlık statüsü kazandırılmıştır. Merkez bankasına bağımsızlık tanınması ile birlikte, hükümetlerin bütçe açıklarını kapatmak için merkez bankası kaynaklarına başvurma yolu (para basma-emisyon) da kapanmıştır. Böylece 2000'li yılların ortasında fiyat istikrarı sağlanmıştır. Yine bankacılık yasasında yapılan bir düzenleme ile de, BDDK ve TMSF'ye finansal sistemi izleme ve denetleme yetkisi tanınmış ve bankaların mevduatlarında garanti kapsamında olan kısım 50.000 TL ile sınırlandırılmıştır. BDDK ve TMSF'nin 2001 sonrasında finansal kurumların aşırı borçlanmalarına ve risk almalarına (açık pozisyon) izin vermemesi ve borçlarını kapatmaları için günlük olarak interbank piyasasına yönlendirmeleri sonucunda Türkiye'de finansal istikrar da sağlanmış ve 2001 krizi sonrasında batan banka olmamıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçis Programı'nın uygulanmaya başlanması ile Türkiye ekonomik krizden çıkmaya başladı, faizler düşme eğilimine girdi, döviz kurları geriledi, 2002 yılının başından itibaren reel ekonomide üretim artışları kendini gösterdi. Nitekim 2001 yılında % 9.5 oranında küçülen GSMH, 2002 yılında büyüdü.

3 Kasım 2002 Genel Seçimleriyle iş başına gelen AK Parti hükümeti de, sürdürülmekte olan ekonomik reform programını devam ettirmiş ve 2004 yılı itibarıyla %9.9'luk pozitif bir büyüme oranına ulaşılmış, özellikle enflasyonda önemli düşüşler sağlanmış (TÜFE %9,3) ve kronikleşmiş enflasyonist süreç kırılarak fiyat istikrarı sağlanmıştır. 2004 yılında faiz oranları hızla düşmüş, ihracat 63,1 Milyar $'a yükselmiştir.

IMF ile 2002 yılında yapılan stand by anlaşmasının 4 Şubat 2005 tarihinde tamamlanacak olması üzerine hükümet, IMF ile yeni bir anlaşma için görüşmelere başlamıştır. 14 Aralık 2004'de IMF ile yaptığımız son anlaşma olma özelliğini de taşıyan, 19. Stand-by (destekleme) anlaşması imzalanmıştır.

2005-2007 dönemini kapsayan 19. Stand-by anlaşmasına göre;

- 2005-2007 döneminde milli gelirin yıllık büyüme hedefi %5 olarak hedeflenmiştir.
- Enflasyon hedefi, 2005 yılı için %8, 2006 yılı için %5 ve 2007 yılı için %4 olarak saptanmıştır.
- TCMB'nin 2006 yılında enflasyon hedeflemesi sistemine geçmesi kararlaştırılmıştır.
- 2005-2007 döneminde kamu borç stokunun milli gelire oranının %60'ın altına çekilerek Maastricht kriterlerine uyum sağlanması kararlaştırılmıştır.
- Faiz dışı fazla/GSYİH oranı %6,5 olarak saptanmıştır.

Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 19. Stand-by anlaşması ile belirlenen tüm hedeflere ulaşıldığı söylenebilir. Bunda 2003 yılından beri sağlanan siyasi istikrarın da büyük payı olmuştur. Çünkü siyasi istikrar ile ekonomik istikrar birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir.

Türkiye'de 2003-2012 döneminde yaşanan bazı önemli ekonomik gelişmeleri maddeler halinde özetleyebiliriz:

- Kamuda tasarruf önlemlerinin etkin bir şekilde uygulanması sayesinde bütçe açıkları azalmış ve kamu borç stokunun GSYİH içindeki payı düşmüştür. Böylece Türkiye, Maastricht Kriterleri'nde öngörülen oranları 2007 yılından itibaren tutturmayı başarmıştır. Örneğin Türkiye'de 2012 yılı itibariyle bütçe açığı/GSYİH oranı %2 ve kamu borç stoku/GSYİH oranı ise %36 olmuştur.

- Özelleştirmeler ve yapısal reformlar büyük ölçüde tamamlanmıştır.
- Tarım kesiminde 2001 yılında geçilen doğrudan gelir desteği ödemelerinin kapsamı genişletilmiş ve söz konusu ödemeler 2007 yılı sonu itibariyle diğer tüm tarımsal destek türlerini geride bırakmıştır.
- Türkiye'de Mayıs 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı TCMB Kanunu ile merkez bankası bağımsız olmuştur. Böylece enflasyon hedeflemesine geçişin ilk ve en önemli koşulu tamamlanmıştır. Ancak açık enflasyon hedeflemesine geçilebilmesi için para politikasının şeffaflığı, hesap verebilirliği, kurala dayalı politika, mali disiplinin sağlanması ve finansal piyasaların derinliğinin artırılması gibi bir çok ön koşul bulunmaktadır. Söz konusu ön koşullar 2006 yılında tamamlanmış ve Türkiye ekonomisinde aynı yıl açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Fakat 2006 yılına kadar merkez bankası kamuoyuna duyurmadan kendi içinde bir enflasyon hedefi belirlemiş ve para politikasını bu hedef doğrultusunda uygulamıştır. Dolayısıyla 2002-2006 tarihleri arasında Türkiye'de örtük enflasyon hedeflemesinin benimsendiği söylenebilir.
- 2006 yılında Enflasyon Hedeflemesi stratejisine geçilmiş ve fiyat istikrarı sağlanmıştır. Yıllık enflasyon oranları TÜFE bazında 2006 yılında %9.6, 2007'de %9.9, 2008'de %10.4, 2009'da %6.2 ve 2010'da %8.5'e düşürülmüştür. 2013 ve 2014 yılları için TCMB, enflasyon hedefini %5 olarak ilan etmiştir.
- Enflasyon oranlarında sağlanan kalıcı düşüşler sayesinde faiz oranları da düşmüştür. Faiz oranlarında 2001 krizi sonrasında başlayan düşüşler, 2013 yılına kadar devam etmiştir. Faiz oranlarının en düşük olduğu dönem ise 2012 yılı olmuştur. Sözgelimi TCMB'nin politika faizlerini 2011-2012 döneminde %5'e kadar düşürmesi sonucunda, bankaların verdikleri kredi faizleri de hızla düşmüştür. 2012 yılı içinde mortgage adı verilen ipotekli konut kredisi faiz oranları %0.65'e kadar düşmüştür.
- Kredi faizlerindeki düşüşler, banka kredilerine olan talebi artırdığı için özellikle konut yatırımları çok hızlı bir şekilde yükselmiştir. Sadece TOKİ'nin yaptığı yeni konut sayısı 2006-2012 yılları arasında 520.000 olmuştur. İnşaat sektörünün bir ekonomide lokomotif sektör olduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye'deki istikrarlı ekonomik büyümenin altında yatan nedenlerden birisinin de inşaat yatırımları olduğu anlaşılacaktır. Türkiye ekonomisi 2001 yılı

Güçlü ekonomiye geçiş programı uygulaması ile yapısal reformlar sayesinde ciddi bir ekonomik başarı elde etmiştir. Şu anda Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarı ve finansal istikrar sağlanmıştır. Ekonomi büyümeye devam etmekte ve borçların çevrilebilmesi konusunda da kısa ve orta vadede herhangi bir sıkıntı görülmemektedir. Türkiye'de toplam borçların arttığı doğrudur, ancak bu borçların %68'i özel sektör borçları oluşturmaktadır. Dolayısıyla kamu borç stoku, toplam borç stokunun yalnızca %32'sini kapsamaktadır. Ayrıca özel sektörün borçlarının artması, yatırımların da arttığı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda önemli olan olgu, borçların reel yatırımlarda kullanılıp kullanılmadığıdır. Türkiye'nin Üçüncü Köprü, Kanal İstanbul, Marmaray, İstanbul-İzmir Körfez Geçişi ve Otobanı, hızlı trenler, duble yollar ve yeni hava alanları gibi projeler yaptığı göz önüne alındığında alınan borçların reel yatırımlarda kullanıldığı söylenebilir.

- Diğer taraftan Türkiye, 1958 yılından 2007 yılına kadar IMF ile kredi ve stand by anlaşmaları yapmış bir ülkedir. Dolayısıyla yaklaşık 50 yıl boyunca Türkiye'nin uyguladığı para ve maliye politikaları, IMF tarafından kontrol edilmiş ve yönlendirilmiştir. Ancak 2007 yılından sonra Türkiye gemisinin rotası artık IMF tarafından belirlenmemektedir. Çünkü Türkiye, 2007 yılında süresi dolan 19. Stand-by anlaşmasından sonra IMF ile yeni bir anlaşma imzalamamıştır. Diğer bir ifadeyle 2007'den bu yana Türkiye, yerli ve yabancı sermaye çevrelerinin etkisi altında kalmadan bağımsız bir ekonomi politikası yürütmektedir. Nitekim Türkiye, 2013 yılının Haziran ayında IMF'ye olan borcunun son ana para taksit tutarını da ödeyerek borcunun tamamını kapatmıştır.
- Türkiye ekonomisi, 2003 yılından bu yana gösterdiği istikrarlı ve hızlı büyüme temposu ile dünyada Çin'den sonra en hızlı büyüyen ekonomidir. Üstelik bu büyüme önceki yıllardan farklı olarak, enflasyona dayalı bir büyüme de değildir. Türkiye ekonomisi 2004 yılında %9.9, 2005'de %7.6, 2006'da %6, 2007'de %4.7 2008'de %0.7 büyümüştür. Türkiye ekonomisi son 12 yıl içinde sadece 2009 yılında küçülmüştür. 2009 yılında AB ülkelerinden Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya'nın borç krizine düşmesi Türkiye'nin ihracatını azaltarak, ekonominin negatif büyümesine yol açmıştır. 2009 yılında Türkiye ekonomisi, %4.8 küçülmüştür. Ancak 2009 yılında Avrupa'da yaşanan ekonomik krizin Türkiye'ye etkisi sınırlı olmuş ve ekonomi 2010 yılından itibaren yeniden büyümeye başlamıştır.

Türkiye ekonomisi 2010'da %8.9, 2011'de %8.5, 2012'de %2.2 ve 2013'de %4 büyümüştür. Dünyada büyük bir daralmanın yaşandığı ve gelişmiş ülkelerin küçüldüğü bir küresel ekonomide, 2013 yılında elde edilen %4'lük büyüme oldukça önemlidir. Küresel ekonomide toparlanma sinyallerinin gelmeye başladığı 2014 yılından itibaren yeniden Türkiye'nin hızlı bir büyüme temposu yakalayacağını söyleyebiliriz. Oldukça genç bir nüfusa sahip olan ve bu nüfusa yeni iş alanları bulmak zorunda olan Türkiye ekonomisi, 2023 yılı için ortaya konulan kişi başına 25.000 $'lık hedefine varmak için de gelecek 10 yılda ortalama olarak %5'in üzerinde bir büyümeye ulaşmak zorundadır.

- Türkiye'de milli gelir, ekonomik büyümeye bağlı olarak her geçen yıl daha da artmaktadır. Kişi başına milli gelir, satın alma gücü paritesine göre 15.000 $ sınırını 2010 yılında geride bırakmıştır. Bu anlamda enflasyon oranlarının hızla düşmesi nedeniyle, son yıllarda halkın reel geliri de hızla artmıştır. Türkiye, dünyanın en gelişmiş 16. ve Avrupa'nın da en büyük 6. ekonomisi arasına girmiştir. Türkiye'nin ihracatı her yıl yeni bir rekor kırmakta ve 2020 yılına kadar 200 Milyar $'ı aşacağı tahmin edilmektedir.
- 2007 yılı sonu itibarıyla, Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında en yüksek paya sahip ekonomik faaliyet alanı motorlu kara taşıtları olmuştur. **Ülkemizde otomotivin ihracattaki payı her geçen gün tekstil sektörüne göre artmakta ve aradaki** makas otomotiv lehine açılmaktadır. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler ise, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) üyesi olan Almanya, Fransa, Rusya, Çin, ABD ve İtalya'dır.
- UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu'na göre, 2007 yılında en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında Türkiye, 23. sırada yer almıştır. Türkiye'de faiz oranları da, enflasyondaki düşüşe bağlı olarak giderek azalmıştır. 2012 yılında nominal faiz oranları %9'a ve 2013 yılının başında ise %6.5'a kadar düşmüştür.

Bütün bu olumlu gelişmelere karşılık Türkiye ekonomisinin yumuşak karnı ise, cari işlemler ve dış ticaret açıklarının yüksek oluşu, işsizlik oranlarında istenen düşüşlerin sağlanamaması ve kayıt dışı ekonominin fazla oluşudur. Türkiye ekonomisi 2001 yılında krize girdiği için cari fazla vermiştir. Çünkü bilindiği üzere kriz nedeniyle milli gelir düşmüş ve bu da ithalatı azaltmıştır.

2001 yılında ihracatta düşmesine karşılık, ithalattaki düşüşler ihracattaki azalıştan fazla olduğu için Türkiye ekonomisi cari fazla vermiştir. Ancak 2001'den günümüze kadar Türkiye ekonomisi hem cari açık hem de dış ticaret açığı vermiştir. 2007 yılı sonunda cari açığımız 38 Milyar $ olmuşken, 2011 yılındaki dış ticaret açığımız 105 Milyar $, cari açığımız ise 77.2 Milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise cari açığımız, 48 Milyar $'a düşmüştür. Artan dış ticaret ve cari açıklar ise, hizmetler dengesindeki fazlalar ile karşılanmıştır. Özellikle yabancı sermaye girişlerinin artması, turizm ve bankacılık gelirlerindeki yükselişler cari açıkların finansmanında önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye'de 2005-2010 döneminde istihdam oranları %40-49 aralığında kalmıştır. 2010 yılında %11.9 olan işsizlik oranları ise, 2011 yılında % 9.8'e düşürülmesine karşılık henüz arzu edilen seviyeye indirilememiştir. Türkiye ekonomisi hızla büyümesine rağmen, işsizliğin düşmemesi "istihdam üretemeyen büyüme" kavramını gündeme getirmiştir. Türkiye'de reel üretim artmasına karşılık, işsizliğin düşmemesi ise her geçen yıl emek piyasasına arz edilen işgücünün ekonominin ihtiyaç duyduğundan daha fazla artmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye, Avrupa'nın en genç nüfusa sahip ülkesidir. TÜİK verilerine göre nüfusun %66'sı 0-35 aralığındadır. Bu da Türkiye ekonomisinde işsizliğin azaltılmasının tek yolunun, hızlı bir büyümeden geçtiğini göstermektedir.

Diğer taraftan yapılan akademik çalışmalarda Türkiye'de kayıt dışı ekonominin de yaklaşık olarak %40'lar düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu denli yüksek bir kayıt dışılık ise, milli gelirin olması gerektiğinden düşük gözükmesine ve kamu kesiminin önemli miktarda vergilendirilebilecek bir kaynaktan mahrum kalmasına yol açmaktadır.

KPSS/A sınavlarında sorulan Türkiye ekonomisi sorularında her yıl temel makro ekonomik göstergelerden bir soru gelmektedir. Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllarda gerçekleşen, temel ekonomik göstergeler Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu nedenle söz konusu tablolarda yer alan verilerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Tablo 1'de Türkiye ekonomisinin 2004-2013 yılları arasındaki temel makro ekonomik verilerine yer verilmiştir.

TABLO 1: TÜRKİYE'NİN TEMEL MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ (2000-2013)

YILLAR	NOMİNAL GSYİH (MİLYAR $)	REEL GSYİH (MİLYAR $)	KİŞİ BAŞINA REEL GSYİH (BİN $)	BÜYÜME ORANI (%)	TÜFE (%)	ÜFE (%)
2000	166.6	589.323	9.172	6.1	54.9	51.4
2001	240.2	561.124	8.615	-9.4	54.4	61.6
2002	350.4	572.094	8.667	7.9	45.0	50.1
2003	454.7	588.082	8.794	5.9	25.3	25.6
2004	559.3	688.334	10.164	9.9	10.6	14.5
2005	648.9	781.243	11.394	7.6	8.2	5.8
2006	758.3	893.986	12.883	6.0	9.6	9.3
2007	843.1	975.645	13.895	4.7	9.9	6.2
2008	950.5	1.067.944	15.021	0.7	10.4	12.7
2009	952.5	1.038.572	14.415	-4.8	6.2	1.2
2010	1103.7	1.151.653	15.775	8.9	8.5	8.5
2011	957.3	1.259.644	17.034	8.5	10.4	11.0
2012	786.3	1.357.734	17.953	2.2	8.8	6.09
2013	820.0	1.447.955	18.328	4.0	7.4	6.97

Tablo 1'deki verilere göre Türkiye ekonomisinin 2000-2012 döneminde ekonomik büyüme, toplam ve kişi başına milli gelir artışı ile enflasyonla mücadele konularında ciddi başarılar elde ettiği söylenebilir. 2000 yılında 166 Milyar $ olan nominal GSYİH, 2013 yılında 820 Milyar $'a yükselmiştir. Yine 2000 yılında 589 Milyar $ olan reel GSYİH ise, 2013 yılında 1 Trilyon 447 Milyar $'a yükselmiştir. Benzer şekilde 2000 yılında 9.172 $ olan kişi başına düşen reel GSYİH ise, 2013 yılında 18.328 $'a çıkmıştır.

2000-2013 döneminde ekonomi istikrarlı bir şekilde büyümüştür. 2001'de yaşanan Şubat Krizi ve 2009'da başlayan Avrupa Borç Krizi dışında Türkiye ekonomisi sürekli olarak pozitif büyümüştür. Ekonomik büyümenin en fazla olduğu yıllar ise 2004, 2010 ve 2011 olmuştur.

Diğer taraftan Türkiye'de 2000 yılında %54.9 olan TÜFE enflasyonu ve %51.4 olan ÜFE enflasyonu, 2004 yılından itibaren kontrol altına alınmıştır.

2013 yılı itibariyle TÜFE %7.4'e ve ÜFE ise %6.97'ye düşürülmüştür. TÜFE ve ÜFE'de yaşanan çarpıcı düşüşler, ülkemizde fiyat istikrarının 2004'den itibaren sağlandığının kanıtıdır. Böylece Türkiye ekonomisinin 1970'li yıllardan beri en önemli sorunu olan yüksek ve kronik enflasyon olgusu, 2000'li yılların ortalarından itibaren sona ermiştir. Bunda hiç kuşkusuz ki 2001 yılında TCMB'nin para politikasını fiyat istikrarı doğrultusunda belirlemek konusunda bağımsız oluşu ve 2006 yılında enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmesi oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Tablo 2'de ise Türkiye ekonomisinin 2004-2013 yılları arasındaki temel dış ticaret verileri görülmektedir.

TABLO 2: TEMEL DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ (2000-2013)

YILLAR	İHRACAT (MİLYAR $)	İTHALAT (MİLYAR $)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	DIŞ TİCARET AÇIĞI (MİLYAR $)	CARİ İŞLEMLER DENGESİ (MİLYAR $)
2000	27.77	54.50	51.0	26.72	-9.920
2001	31.33	41.39	75.7	10.06	3.760
2002	36.05	51.55	69.9	15.49	-626
2003	47.25	69.33	68.1	22.08	-7.515
2004	63.16	97.53	64.8	34.37	-14.431
2005	73.47	116.77	62.9	43.29	-22.309
2006	85.53	139.57	61.3	54.04	-32.249
2007	107.27	170.06	63.1	62.79	-38.434
2008	132.02	201.96	65.4	69.93	-41.959
2009	102.14	140.92	72.5	38.78	-13.991
2010	113.88	185.54	61.4	71.66	-46.643
2011	134.90	240.84	56.0	105.93	-77.890
2012	152.46	236.54	64.5	84.08	-48.867
2013	151.7	251.65	60.3	99.08	-65.040

Tablo 2'ye göre 2000-2012 döneminde Türkiye'nin ihracatı hızla artmıştır. Ancak ithalatın aynı dönemde ihracattan daha fazla artış göstermesi neticesinde dış ticaret açıkları ve cari açıklarda yükselmiştir. 2000 yılında 27.7 Milyar $'lık ihracat yapan Türkiye, 2013'de 151.7 Milyar $ ihracat yapmaktadır. 2000 yılında Türkiye'nin ithalatı 54.50 Milyar $ iken, 2013 yılında 251.65 Milyar $'dır.

Ancak sevindirici olan gelişme ihracatın ithalatı karşılama oranının söz konusu dönemde artış göstermesidir. 2000 yılında %51 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2013'de %60.3'e yükselmiştir. Bu da Türkiye'de ithalata olan bağımlılığın giderek azaldığı anlamına gelmektedir.

Ülkemizin ithalat kalemleri içinde en fazla yer tutan unsur enerji ithalatıdır. Gelişen ve büyüyen Türkiye'nin enerji ihtiyacı her yıl artmaktadır. Özellikle petrol ve doğalgaz'a olan bağımlığımız ithalat rakamlarının yükselmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin enerji ithalatına ödediği yıllık bedel ortalama 50 Milyar $'dır. Bu da Türkiye'nin başta nükleer enerji olmak üzere rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, bor teknolojisi, kaya gazı gibi alternatif enerji kaynaklarında uzmanlaşması gerektiğini çok açık biçimde göstermektedir.

Tablo 3'de ise Türkiye ekonomisinin 2004-2013 yılları arasındaki temel işgücü verilerine yer verilmiştir.

TABLO 3: TEMEL İŞGÜCÜ GÖSTERGELERİ (2004-2013)

YILLAR	İŞGÜCÜ (MİLYON KİŞİ)	İŞSİZ SAYISI (MİLYON KİŞİ)	İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI	İSTİHDAM ORANI	İŞSİZLİK ORANI
2004	22.016	2.385	46.3	41.3	10.8
2005	22.455	2.388	46.4	41.5	10.6
2006	22.751	2.328	46.3	41.5	10.2
2007	23.114	2.376	46.2	41.5	10.3
2008	23.805	2.611	46.9	41.7	11.0
2009	24.748	3.471	47.9	41.2	14.0
2010	25.641	3.046	48.8	43.0	11.9
2011	26.725	2.637	49.9	45.0	9.8
2012	27.339	2.518	50.0	45.4	9.2
2013	28.271	2.747	50.8	45.9	9.7

Tablo 3'e göre Türkiye'de 2004-2013 döneminde işgücüne katılan kişi sayısı yaklaşık olarak 6 milyon artmıştır. 2004 yılında Türkiye'de 22 Milyon olan işgücü, 2013'de 28 Milyonu aşmıştır. İşgücüne katılım oranı ve istihdam oranı da söz konusu dönemde artış göstermiştir. 2004 yılında %46.3 olan işgücüne katılım oranı, 2013'de %50.8 olmuştur. Aynı şekilde 2004'de %41.3 olan istihdam oranı ise, 2013'de %45.9'a yükselmiştir.

Ancak ne yazık ki 2004-2013 döneminde ekonomi büyümesine rağmen, işsiz sayısında ve işsizlik oranlarında ciddi bir düşüş yaşanmamıştır. 2004 yılında 2 Milyon 385 bin kişi olan işsizlerin sayısı, 2013'de 2 Milyon 747 bine yükselmiştir. 2004'de %10.8 olan işsizlik oranı ise, 2013'de yalnızca %9.7'ye düşürülebilmiştir. İşsizliğin azaltılamamasının en önemli sebebi ise, daha öncede ifade edildiği gibi Türkiye'de 35 yaş altı nüfusun oldukça fazla olmasıdır. Bu da emek piyasasında arz yönlü bir baskı meydana getirmektedir. Büyüyen ekonomiye paralel olarak yeni istihdam alanları açılmakta ve emek talebi de yükselmektedir. Fakat söz konusu yeni iş sahalarının ortaya çıkardığı emek talebi artışları, emek arzını tamamıyla massetme de yeterli olmamaktadır.

Tablo 4'de ise Türkiye ekonomisinin 2004-2013 yılları arasındaki kamu kesimi verilerine değinilmiştir.

TABLO 4: KAMU KESİMİ VERİLERİ (2004-2013)

YILLAR	MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ AÇIĞI (MİLYON TL)	MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ/ GSYİH	FAİZ DIŞI BÜTÇE FAZLASI/ GSYİH	TOPLAM BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	TOPLAM BORÇ STOKU/ GSYİH
2005	8.117	-1.3	5.8	331.5	51.1
2006	4.643	-0.6	5.4	345.0	45.5
2007	13.708	-1.6	4.2	333.5	39.6
2008	17.432	-1.8	3.5	380.3	40.0
2009	52.761	-5.5	0.0	441.5	46.3
2010	40.081	-3.6	0.7	473.6	43.1
2011	17.783	-1.4	1.9	518.4	39.9
2012	29.412	-2.1	1.3	532.2	37.6
2013	18.449	-1.2	2.0	585.8	37.5

Tablo 4'e göre Türkiye'de devlet bütçe açığı vermektedir ve borçlu bir yapıya sahiptir. Bütçeden borç faizlerine giden paylar dışarıda bırakıldığında ise, devletin faiz dışı bütçe fazlası verdiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kamu kesimi üzerinde en büyük yük oluşturan unsur, önceki dönemlerde alınan borçların faizlerinin ödenmesidir. Bunun ifade ettiği anlam eğer günümüzde devletin borç faizlerine ödeme yapmamış olsa, bütçe fazlası vereceğidir. Ülkemizde 2005 yılında 8.117 Milyon TL olan merkezi yönetim bütçe açığı, 2013 yılına gelindiğinde 18.449 Milyon TL'ye yükselmiştir. Bütçe

açıklarının GSYİH içindeki payı ise 2005'de %1.3 iken, 2013'de ise %1.2 olmuştur. 2005'de %5.8 faiz dışı bütçe fazlası veren kamu mali kesimi, 2013'de %2 faiz dışı bütçe fazla vermiştir. Türkiye'nin 2005-2013 döneminde sadece iki yıl (2009 ve 2010 yılları) Maastricht Kriterlerinde öngörülen bütçe açığı/GSYİH'ın en fazla %3 olacağına ilişkin ölçütü tutturamadığı buna karşılık geri kalan yıllarda söz konusu kriteri sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'de bütçe açıklarının genel ekonomi ve finans piyasaları üzerinde bir baskı oluşturmadığı ve çevrilebilir olduğu söylenebilir. Yani ülkemizde 1990'lı yıllarda ve 2001 yılında olduğu gibi kamu kesimi açıklarından kaynaklanan bir finansal kriz beklenmemektedir.

Diğer taraftan Türkiye'de zaman zaman gündeme gelen bir başka konu da ülkemizin çok borçlu olduğu ve iç-dış borçların giderek arttığıdır. Burada önemli olan unsur borcun miktarından çok, GSYİH içindeki payının artıp artmadığıdır. Eğer toplam kamu borç stoku/GSYİH oranı, Maastricht Kriterlerinde öngörülen %60'lık düzeyin üzerine çıkarsa, bu o ülkenin borçlarını sürdürmesini zorlaştıracağından risk primini yükseltir. Söz konusu %60'lık oranın altındaki bir borç oranı ise, ülke ekonomisi için bir risk unsuru barındırmaz. Türkiye'de 2005-2013 döneminde toplam borç stoku miktar olarak artmasına rağmen, GSYİH'a oran olarak Maastricht Kriterlerinde geçen %60'lık oranın altında olduğu için ülkemizde mali disiplinin sağlandığını ve borçlarını ödeyememe durumunun gündemde olmadığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Türkiye'de 1990'lı yıllardan farklı olarak toplam kamu borç stoku içerisinde kamu kesimi borçlarının ağırlığı da, özel sektörden azdır. Bu da aslında ülkemizde asıl borçlu olanın devlet değil özel şirketler olduğunu göstermektedir. Üstelik özel firmaların borçlarının artması, ülke ekonomisinde yatırımların arttığını ve ekonominin büyüdüğünü göstermektedir.

1.10.5. Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları

2007 yılının Ağustos ayında ABD merkezli başlayan finansal krizin, 2008-2009 döneminde küresel nitelik kazanması ve Avrupa Birliği ülkelerinde (Yunanistan, İtalya, İzlanda, Macaristan, İspanya ve Portekiz) borç krizine dönüşmesi, Türkiye ekonomisi üzerinde de bazı olumsuz etkiler doğurmuştur.

2007 yılında Amerika'da ortaya çıkan ve kısa zamanda büyük bir küresel çalkantıya dönüşen söz konusu global ekonomik krizin temel nedeni, Amerikan ekonomisinde 'Mortgage' adı verilen ipotekli kredi sisteminin yapısal işleyişinde yapılan yapısal hatalardan kaynaklanmıştır. Söz konusu yapısal hatalardan en büyük kısmı ise bankalara aittir. Amerikan bankaları 2000'li

yılların başından itibaren, hesapsız ve ölçüsüz biçimde, kredi taleplerini karşılamak için, fon talep eden kişi ve kurumlar hakkında yeterli piyasa araştırması yapmadan, kredi verme yarışı içerisine girmişlerdir. Bunun sonucunda piyasada toplam banka kredilerin tutarında çok geniş artışlar yaşanmıştır. Böylece ekonomide kısa ve orta dönemde toplam talep genişlemiş ve büyüme oranları yükselmiştir. Bu ise, Amerikan ekonomisinin geleceğine yönelik olumlu bir ortam oluşturmuştur. Ancak 2006 yılının başından itibaren, mortgage çerçevesinde alınan fonların sisteme geri dönmemesi üzerine, gerçekte kredi almaması gereken kişilerin kredi aldığının farkına varılmıştır. Literatürde bu durum, "ahlaki tehlike (moral hazard)" olgusuyla ifade edilmektedir. Finansal piyasalarda ahlaki tehlike olgusunun yaygınlaşması ile birlikte, finansal sistem likidite sıkışıklığına düşmüştür. Söz konusu likidite sıkışıklığına karşılık, FED (Amerikan Merkez Bankası)'in doların yabancı paralar karşısındaki değerini düşürerek ulusal ihracatçıya rekabet avantajı sağlamak ve böylece cari açık düzeyini azaltmak için kısa vadeli faizleri artırma stratejisi izlemesi, finansal sistemdeki sıkışıklığı daha da artırmıştır. Böylece Amerikan ekonomisinde, reel büyüme oranları da gerilemeye başlamıştır.

Bütün bu yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra, 2008 yılının ikinci yarısına kadar petrol fiyatlarının hızla yükselmesi sonucunda maliyet kaynaklı enflasyon oranı artışları, Amerikan bütçe ve cari açıklarının (ikiz açıklar) artması ve Irak ile Afganistan savaşlarının ekonomiye yüklediği yüksek maliyetler de, Amerikan ekonomisinin kötüleşmesine yol açmıştır. Böylece 2008 yılının ikinci yarısına gelindiğinde, Amerika'da bir çok büyük banka ve finansal kuruluşun zarar açıklaması, New York borsasının sürekli değer kaybetmesi, bir çok Amerikan kökenli firmaların CEO'ların değiştirmesi sonucunda, piyasadaki oyunculara güvensizlik hakim olmuştur. Bunun sonucunda tasarruf sahipleri, bankaların ve diğer finans kurumlarının borçlarını çeviremeyeceğini düşünmeye başlamışlardır. Bu ise tasarruf sahiplerinin mevduatlarını finansal sistemden hızla çekmesine yol açmıştır. Finansal sistemden fon kaçışı likidite sıkışıklığının daha da artmasına ve bankaların durumunun kötüleşmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda Amerikan hazinesi 850 Milyar $'lık kurtarma paketi açıklamış, sorunlu bankalara destek vermiş, reel sektöre yoğun devlet teşvikleri vermiş ve Amerikan merkez bankası FED (Federal Reserve Bank)'de kısa vadeli nominal faiz oranlarını aşamalı olarak %0.25'e kadar düşürmüştür. Böylece ABD'de finansal piyasaların ateşi bir nebze olsun düşürülmüştür. Ancak finansal ve ekonomik kriz, 2008-2009 döneminde Avrupa'ya sıçramış ve başta Yunanistan, İtalya, Macaristan, İzlanda, İspanya ve Portekiz

gibi ülkelerin borçlarını çevirememesine ve krizin bir borç krizine dönüşmesine yol açmıştır.

Türkiye ekonomisi, küresel kriz ortamından görece az etkilenmiştir. Burada Türkiye'nin en büyük şansı, ihracatını AB ülkeleri içindeki en istikrarlı ülkeler olan Almanya ve Fransa ile yapması olmuştur. Türkiye'nin ihracatında ABD'nin payının da görece düşük olması, küresel krizden olumsuz etkilenmemesine popüler deyimle krizin "teğet geçmesine" yol açmıştır. Türkiye ekonomisi son on yıl içinde yalnızca 2009 yılında ekonomik olarak küçülmüştür. 2009 yılındaki küçülme ise, %4.8 olmuştur. Bu anlamda Türkiye'de küresel krizin etkisinin en fazla hissedildiği yıl 2009 yılı olmuş ve makro ekonomik göstergeler geçici de olsa bozulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de 2009 yılında bir krizin yaşandığı söylenebilir. Buna karşılık bu kısa süreli şok ve kriz atmosferinden çabuk çıkan Türkiye ekonomisi, 2010 yılından itibaren yeniden pozitif büyümeye başlamıştır.

Fakat küresel krizin uzun süreler bu şekilde devam etmesi ve özellikle altın ve petrol gibi emtia fiyatlarında yaşanan dalgalanmaların durdurulamaması durumunda, Türkiye ekonomisinde önümüzdeki yıllarda çok ciddi olumsuzluklar meydana gelebilir. Çünkü dünya ekonomisinin küçülmeye devam etmesi, kaçınılmaz olarak Türkiye'nin de büyümesinin yavaşlamasına, ihracat artışlarının durmasına ve milli gelirin düşmesine yol açacaktır. Burada Türkiye'nin alması gereken önlemler arasında özel sektörün ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığını mikro sanayi planları ile azaltmaya çalışmak, özel sektöre devletin vermiş olduğu destek ve kolaylıkları artırmak yoluyla cari açıkları daraltmak, dış ticaretini Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki Latin Amerika, Afrika, Yakın ve Uzak Doğu (özellikle de Çin ve Hindistan) pazarları ile daha fazla çeşitlendirmek sayılabilir. Ayrıca fiyat istikrarından, enflasyon hedeflemesi rejiminden ve merkez bankası bağımsızlığından da kesinlikle taviz verilmemelidir. Yine 2001 yılından beri sağlanan finansal istikrarın görünmez kahramanlar olan "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)" ve "Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF)" nun finansal sistem üzerindeki sıkı gözetim ve denetim faaliyetleri de devam etmelidir.

1.10.6. 2000 Yılından Günümüze Kadarki Gelişmeler İle İlgili Çözümlü Sorular

1. **Türkiye'de çok sayıda kamu ve özel bankanın yüksek faiz ve kur riski taşımaları sonucunda battıkları dönem aşağıdakilerden hangisidir?**

A) 1994 krizi
B) 2000 ve 2001 krizleri
C) 1973 Stagflasyon krizi
D) 2009 finansal krizi
E) 1998 ve 1999 bankacılık krizi dönemi

Çözüm:

Türkiye'de 2000-2001 finansal krizi sırasında tam 16 finans kurumu borçlarını ödeyemediğinden TMSF'ye devredilmiştir. Bunun en önemli nedeni de, 1994 Krizi sonrasında alınan 5 Nisan kararlarında mevduatlara %100 garanti getirilmesi ve sonrasında buna güvenen bankaların yüksek faizle mevduat toplama yarışına girmeleridir. Böylece 2000-2001 dönemine gelindiğinde aşırı borçlanan ve özellikle de açık pozisyon vererek döviz cinsinden borçlanan bankaların bir çoğu (küçük ölçekli ve sermaye tabanı zayıf olanlar), yükümlülüklerini yerine getiremeyerek iflas etmişlerdir. Doğru seçenek, B'dir.

2. **Türkiye'de kamu kesimi iç borçlanma aracı olarak aşağıdaki yöntemlerden hangisi hiç kullanılmamıştır?**

A) Tahkim tahvili
B) Enflasyona bağlı tahvil
C) Hazine bonosu
D) Devlet tahvili
E) Kısa vadeli avans

Çözüm:

Tahkim tahvili gibi bir tahvil türü, Türkiye'de günümüze kadar iç borçlanma aracı olarak hiç kullanılmamıştır. Buna karşılık devlet, merkez bankasından uzun yıllar boyunca kısa vadeli avans kullanmış, para ve sermaye piyasalarına devlet tahvili ve hazine bonosu ihracında bulunmuş ve tahvil alıcılarını enflasyon artışlarından korumak için enflasyona bağlı tahvil de çıkarmıştır. Doğru cevap, A'dır.

3. **Türkiye'de 2001 yılının Şubat ayında yaşanan finansal krizinin temel sebebi arasında aşağıdakilerden hangisi yer almamaktadır?**

A) Ek rezerv kolaylığı programının yer almaması
B) Bankacılık sektöründeki yapısal düzenlemelerin yetersiz ve gecikmeli yapılması
C) Dış ticaret açığının artması
D) TL'nin aşırı değerlenmesi
E) Tüketici kredisi faiz oranlarının düşürülmesi

Çözüm:

Şubat 2001 krizi öncesinde merkez bankası, sıcak para çıkışlarını durdurmak için yüksek faiz-düşük kur politikası izlemiştir. Dolayısıyla bu dönemde tüketici kredisi faiz oranları da oldukça yüksektir. Hatta Şubat-2001 krizinde gecelik faizler %2600'e kadar yükselmiştir. Doğru cevap, E'dir.

4. **I. Personel giderleri**
II. Sosyal güvenlik harcamaları
III. Faiz ödemeleri
IV. Mal ve hizmet alımları
V. Sermaye harcamaları

Türkiye'de 2000'li yıllar boyunca devlet bütçesinden yapılan harcama payları büyükten küçüğe doğru aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak sıralanmıştır?

A) III, II, IV, I, V
B) V, IV, I, III, II
C) I, III, V, IV, II
D) III, I, IV, V, II
E) I, II, V, IV, III

Çözüm:

Bütçe gider kalemlerinin 2006 bütçe tahmininde aldıkları paylar arasında ilk sırada Türkiye'de bütçe açıklarının ve kamu borç stokunun uzun yıllardır yüksek olması nedeniyle faiz ödemeleri yer alır. Daha sonra ise yaklaşık olarak kamu kesiminde çalışan personelin sayısının 3.5 Milyon olduğu dikkate alınırsa personel harcamaları gelmektedir. Doğru cevap, D'dir.

5. **2001 Krizi sonrasında Türk bankalarının en çok kredi verdiği alan aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Mortgage kredileri
B) Evlilik kredileri
C) Eğitim kredileri
D) İhtiyaç kredileri
E) Taşıt kredileri

Çözüm:

Bankacılık sektörü tüketici kredileri, kullanım alanlarına göre sıralandığında, son dönemde en çok konut kredisi (mortgage) verilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

6. **Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke grupları aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?**

A) OPEC ülkeleri
B) LAFTA ülkeleri
C) Şanghay Beşlisi ülkeleri
D) ASEAN ülkeleri
E) OECD ülkeleri

Çözüm:

Türkiye'nin ihracatı ülke gruplarına göre değerlendirildiğinde, en yüksek paya sahip ülke grubu, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)'dır. Türkiye'nin son yıllarda en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla Almanya, Fransa, Rusya ve ABD'dir. Bu ülkelerin tamamı da OECD üyesidir. Doğru cevap, E'dir.

7. **Aşağıdakilerden hangisini Türkiye'de devlet kamu iç borçlanma senetlerini ihraç etmek amacıyla kullanmamıştır?**

A) Repo yöntemi
B) Halka arz yöntemi
C) Musluk (tapping) yöntemi
D) Doğrudan satış yöntemi
E) İhale yöntemi

Çözüm:

Repo yöntemi, bir para politikası aracıdır ve geri satış vadiyle tahvillerin alınmasını ifade eder. Dolayısıyla devlet iç borçlanma senetlerinin ihraç yöntemleri ile hiç bir ilgisi bulunmamaktadır. Doğru cevap, A'dır.

8. **Türkiye'de 2008 yılından itibaren devletin verdiği tarımsal destekleme araçlarından hangisi en yüksek paya sahip olmuştur?**

A) Tarım sigortası ödemeleri
B) Hayvancılık destekleri
C) Doğrudan gelir desteği ödemeleri
D) Kırsal kalkınma destekleri
E) Telafi edici ödemeler

Çözüm:

2001 yılında uygulanmaya başlayan doğrudan gelir desteği ödemelerinin toplam destekler içerisindeki payı, diğer tarımsal destekleme

araçlarını 2007 yılı sonu itibariyle geride bırakmıştır. Doğru cevap, C'dir.

9. 2007 yılından itibaren Türkiye'nin dünyaya sattığı ürünler içerisinde en yüksek pay aşağıdakilerden hangisine aittir?

A) Tarım ürünleri
B) Motorlu kara taşıtları
C) Gıda ürünleri
D) Beyaz eşya ürünleri
E) Tekstil ürünleri

Çözüm:

2007 yılı sonu itibarıyla, Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında en yüksek paya sahip ekonomik faaliyet alanı motorlu kara taşıtlarıdır. Ülkemizde otomotivin ihracattaki payı her geçen gün tekstil sektörüne göre artmakta ve aradaki makas otomotiv lehine açılmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

10. 2007 yılı sonu itibarıyla, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı kaç milyar ABD Dolarıdır?

A) 20
B) 28
C) 30
D) 38
E) 45

Çözüm:

2007 yılı sonu itibarıyla, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı 38 milyar ABD Dolarıdır. Doğru cevap, D'dir.

11. 2007 yılında en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında Türkiye kaçıncı sırada yer almıştır?

A) 23
B) 25
C) 27
D) 29
E) 33

Çözüm:

UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu'na göre, 2007 yılında en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında Türkiye, 23. sırada yer almıştır. Doğru cevap, A'dır.

12. Aşağıdakilerden hangisi Türk Sanayi Sektörü'nün temel yapısal özelliklerinden birisi <u>değildir</u>?

A) Özel kesimin dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları üretiminde egemen olması
B) Kamu kesiminin altyapı ve üst yapı gibi yatırım malları üretiminde egemen olması
C) Finansman ve enerji maliyetlerinin yüksek olması
D) İşletmelerin ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde toplanması
E) KOBİ'lerin yaygın olması

Çözüm:

Finansman ve enerji maliyetlerinin yüksek olması, Türk Sanayi Sektörü'nün yapısal değil konjonktürel bir özelliğidir. Dünyada petrol fiyatları ve faiz oranları arttıkça bu maliyetler artar, azaldıkça da düşer. Diğer seçeneklerdeki verilenlerin hepsi ise kısa vadede değişmesi mümkün olmayan yapısal özelliklerdir. Doğru cevap, C'dir.

13. Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin, istihdam ve işsizlik üzerindeki etkileriyle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Kriz işsizlik oranlarını artırarak %7'ye yükseltmiştir
B) Kriz işsizlik oranlarını artırarak %9'a yükseltmiştir
C) Kriz işsizlik oranlarının ilk kez %10 sınırını aşmasına yol açarak %10,6'ya yükselmiştir
D) Kriz işsizlik oranlarının ilk kez %15 sınırını aşmasına yol açarak %16,8'e yükselmiştir
E) Kriz işsizlik oranlarının ilk kez %20 sınırını aşmasına yol açarak %21'e yükselmiştir

Çözüm:

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda, işsizlik oranı ilk kez %10 sınırını aşarak, %10,6'ya yükselmiştir. Doğru cevap, C'dir.

14. Türkiye'nin 2000-2006 dönemindeki ihracatının sektörel yapısı ve gelişimi konusunda, aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Toplam ihracat içinde en büyük pay, kimya sektörünündür ve bu pay artık sabitleşmiştir

B) Toplam ihracat içinde en büyük pay, otomotiv sektöründedir

C) Toplam ihracat içinde en büyük pay, gıda sektörünündür ve bu pay hızla yükselmektedir

D) Toplam ihracat içinde en büyük pay, tekstil sektöründedir; ancak otomotiv sektörünün payı da hızla yükselmektedir

E) Toplam ihracat içinde en büyük pay, demir-çelik sektöründedir

Çözüm:

Türkiye'nin ihracatında 2007 yılına kadar tekstil sektörü ilk sıradadır otomotiv ikinci sıradadır. 2007'den sonra ise otomotiv ilk sırayı almıştır. Doğru cevap, D'dir.

15. Türkiye ekonomisinde ödemeler dengesinin 2000'li yıllardaki durumuyla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) 2001 yılında cari işlemler hesabı açık vermiştir.

B) 2005-2007 döneminde cari işlemler hesabı fazla vermiştir.

C) 2001 Krizi sonrasında cari işlemler hesabı her yıl açık vermiştir.

D) 2003-2005 döneminde cari işlemler hesabı fazla vermiştir.

E) 2001 Krizi sonrasında finans hesabı her yıl açık vermiştir.

Çözüm:

2001 yılı Türkiye ekonomisinde kriz yılı olduğu için milli gelir çok önemli oranda azalmıştır. Bu da ithalatın hızla düşmesine neden olmuştur. Böylece 2001 yılında cari işlemler hesabı fazla vermiştir. Ancak Türkiye ekonomisi, 2001 yılından günümüze kadar da sürekli olarak cari açık vermiştir. Diğer taraftan Türkiye cari açıkları, yurt dışından sermaye çekerek kapattığı için finans hesabı ise 2000'li yıllarda fazla vermiştir. Doğru cevap, C'dir.

16. Türkiye'nin 2000 yılındaki cari işlemler dengesi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Cari işlemler açığı 10 milyar doları bulmuştur.

B) Cari işlemler açığı 15 milyar doları bulmuştur.

C) Cari işlemler açığı 20 milyar doları bulmuştur.

D) Cari işlemler açığı 25 milyar doları bulmuştur.

E) Cari işlemler açığı 30 milyar doları bulmuştur.

Çözüm:

2000 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin cari işlemler açığı 10 Milyar $'ı aşmıştır ve enflasyonu düşürme programı da 22 Şubat 2001'de dalgalı kur rejmine geçilmesi ile son bulmuştur. Doğru cevap, A'dır.

17. Türkiye'nin 2011 yılı sonundaki cari işlemler açığı kaç milyar ABD doları olmuştur?

A) 63,6

B) 68,4

C) 73,6

D) 77,2

E) 82,4

Çözüm:

TC Merkez Bankası Ödemeler Dengesi İstatistiklerine göre, 2011 yılı sonunda yıllık cari işlemler açığı 77.2 milyar ABD doları olmuştur. Cevap, D'dir.

18. Aşağıdakilerden hangisi, "tezgâh üstü (over the counter)" bir piyasadır?

A) İstanbul altın borsası
B) Bankalar arası repo piyasası
C) Tahvil ve bono piyasası
D) İnterbank para piyasası
E) TCMB açık piyasası

Çözüm:

Bankalararası repo piyasası, bankaların kendi aralarında tahvil ve bono gibi finansal enstrümanları alıp satabildikleri tezgah üstü bir piyasadır. Tezgah üstü piyasaların en önemli özelliği, kişilerin değil kurumların finansal alım ve satım faaliyetlerinde bulunabilmesidir. Doğru cevap, B'dir.

19. Aşağıdakilerden hangisi veya hangileri, kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları arasında yer almaktadır?

A) Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası ve İlbank
B) Türkiye Kalkınma Bankası ve Türkiye İhracat Kredi Bankası
C) Türkiye Kalkınma Bankası ve İlbank
D) Türkiye İhracat Kredi Bankası ve İlbank
E) Yalnızca Türkiye Kalkınma Bankası

Çözüm:

Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank) ve İlbank, kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları arasındadır. Türkiye Kalkınma Bankası, ekonomik kalkınmanın tamamlanmasına yönelik yatırım projelerine kredi verirken, Türkiye İhracat ve Kredi Bankası ise ihracatçı kuruluşlara piyasa faiz oranının altında kredi vermektedir. İlbank ise, illerin gelişimine yönelik kredi sağlamaktadır. Cevap A'dır.

20. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisini Kasım 2000 tarihinde Likidite Krizi'ne sürükleyen etkenlerden birisi <u>değildir</u>?

A) Döviz kurlarında yaşanan hızlı artışlar
B) Cari işlemler açıklarının beklentilerin üzerinde gelmesi
C) Enflasyonun programda öngörüldüğü kadar düşürülememesi
D) Ulusal paranın aşırı değerlenmesi
E) Özelleştirmelerde çok fazla mesafe alınamaması

Çözüm:

Türkiye ekonomisini Kasım 2000'de yaşanan likidite krizine götüren unsurlar şunlardır: Enflasyon oranlarının programda öngörüldüğü kadar düşürülememesi, TL'nin aşırı değerlenmesi, cari açıkların beklenenden fazla artması, özellikle Türk Telekom'un özelleştirilmesinde iktidar içinde yaşanan tartışmalar sonucunda yapısal reformların ertelenmesi. Tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda piyasa ajanlarının beklentileri olumsuza dönmüş ve hızlı bir sermaye kaçışı başlamıştır. 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı, sabit kur sistemine dayandığı için döviz kurlarının artışına TCMB yaptığı müdahaleler ile izin vermemiştir. Dolayısıyla doğru cevap, A'dır.

21. Türkiye'de yaşanan 2000-2001 Krizleri sırasında ilk iflas eden ve hükümet tarafından TMSF'ye devredilen banka aşağıdakilerden hangisidir?

A) İmar Bankası
B) Pamukbank
C) Demirbank
D) Sümerbank
E) Adabank

Çözüm:

Türkiye'de yaşanan 2000-2001 Krizleri sırasında ilk iflas eden ve TMSF'ye devredilen banka "Demirbank" tır. Enflasyonu Düşürme Programına güvenerek aşırı ölçüde açık pozisyon veren ve kur riskini üstlenen Demirbank, Kasım 2000'de likidite sıkışıklığı içine girmiştir. Demirbank'ın uzun vadeli alacakları olmasına rağmen kısa vadede interbank piyasasından ve TCMB'den yeterli miktarda borç bulamadığı için iflas etmiştir. Bunun üzerine hükümet Demirbank'ı TMSF'ye devretmek zorunda kalmıştır. Doğru cevap, C'dir.

22. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 2001 yılında yaşanan finansal krizin sonuçlarından birisi <u>değildir</u>?

A) Interbank piyasasında faiz oranlarının artması
B) Cari açığın artması
C) Milli gelirin düşmesi
D) İşsizlik oranlarının yükselmesi
E) Negatif büyümenin gerçekleşmesi

Çözüm:

Merkez Bankası'nın 22 Şubat 2001'de, döviz kuru çıpasını yürürlükten kaldırarak dalgalı kura geçildiğini ilan etmesi ile başlayan finansal krizin sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

- Türk Lirası, serbest piyasada %100 devalüe olmuş ve döviz kurları 1$ =650.000 TL seviyesinden 1$ = 1.250.000 TL düzeyine yükselmiştir
- Ekonomi yıl sonunda -%9.4 oranında negatif büyümüştür
- İşsizlik oranları ilk kez %10 sınırını aşmıştır
- Ekonominin durgunluğa girmesine paralel olarak milli gelir düşmüştür
- Interbank piyasasında gecelik borçlanma faizleri %7.500'e kadar yükselmiştir
- Düşen milli gelire bağlı olarak ithalat hızla azalmış ve 2001 yılı sonunda ekonomi cari fazla vermiştir. Doğru cevap, B'dir.

23. Türkiye ile IMF arasında bugüne kadar toplamda kaç "stand-by" anlaşması yapılmıştır?

A) 13
B) 15
C) 17
D) 19
E) 21

Çözüm:

Türkiye ile IMF arasında bugüne kadar toplamda 19 "stand by" anlaşması yapılmıştır. İlk stand by anlaşması 1961 tarihinde, sonuncusu ise 2004 tarihinde yapılmıştır. Son anlaşmanın süresi 2007 yılında dolmuş ve Türkiye'de hükümet IMF ile yeni bir kredi anlaşması yapmamıştır. 2013 yılının Haziran ayında ise IMF'ye olan toplam borç, son taksit tutarının da ödenmesi ile sıfırlanmıştır. Doğru cevap, D'dir.

24. Aşağıdakilerden hangisi 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nın başarısız olmasında önemli bir rol oynayan gelişmelerden birisi <u>değildir</u>?

A) Bankaların açık pozisyon vermeleri
B) Mali disiplinin sağlanamaması
C) Parasal tabanın artış göstermesi
D) Merkez Bankası'nın piyasaları yeterince fonlamaması
E) Yapısal reformların tamamlanamaması

Çözüm:

2000 Yılında uygulanmaya başlayan fakat ekonomiyi önce Kasım 2000 ve daha sonra da Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizi olan Şubat 2001 Krizine sürükleyen "Enflasyonu Düşürme Programı" nın başarısız olma-

sına yol açan temel etkenler şunlardır: Bankaların yurt dışından dövizle borçlanmaları yani açık pozisyon vermeleri sebebiyle kur risklerinin artması, mali disiplinin sağlanamaması, Merkez Bankası'nın sabit kuru gerekçe göstererek piyasaları yeterince fonlamaması ve yapısal reformların tamamlanamaması.

Türkiye'de 2000-2001 döneminde kamu harcamalarının istenildiği kadar azaltılamaması ve vergilerin tabana yayılamaması nedeniyle mali disiplin sağlanamamıştır. Bu da borçlu devlet yapısının devam etmesine sebep olarak, faiz oranlarının daha da yükselmesini beraberinde getirmiştir.

Merkez Bankası'nın sabit kur sitemini gerekçe göstererek likidite sıkıntısına düşen finansal kurumları yeterince fonlamaması da, söz konusu kurumların borçlarını ödeyemeyerek iflas etmelerine neden olmuştur.

Türk Telekom, Petkim, Tüpraş, Tekel ve THY gibi önemli özelleştirmelerin tamamlanamaması ve yapısal reformların gerçekleştirilememesi ülke ekonomisinin kırılgan niteliğinin ve kamu ekonomisinin ağırlığının devam etmesine yol açmıştır.

Buna karşılık 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı, sabit kur sistemine dayandığı için parasal tabanın artması ancak döviz girişlerine bağlıdır. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizi sonrasında önemli bir miktarda yabancı sermaye ülkeyi terk etmiştir. Bunu yaparken de elindeki TL'yi dövize çevirmektedir. Dolayısıyla 2001 Krizine giden süreçte yabancıların artan döviz talebi ve buna bir de devalüasyon korkusuyla yerli yatırımcıların da döviz talep etmesi eklenince, merkez bankası piyasalara döviz satmak zorunda kalmıştır. Bu da merkez bankasının döviz rezervlerini hızla eritirken, diğer taraftan parasal tabanı da düşürmüştür. Çünkü merkez bankası piyasaya döviz satarken, piyasadan fazlalık TL'yi de toplamıştır. Buna göre 2001 Krizi öncesinde parasal taban genişlemediği tersine daraldığı için doğru cevap, C'dir.

25. Türkiye'de 2005-2010 döneminde gerçekleşen istihdam oranlarının aldığı değerler aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

A) %30-35
B) %35-40
C) %40-45
D) %45-50
E) %50-55

Çözüm:

Türkiye'de 2005-2010 döneminde gerçekleşen istihdam oranları, %40-45 bandında kalmıştır. Doğru cevap, C'dir.

26. Türkiye'nin 2012 yılı itibariyle Cari İşlemler açığı kaç milyar dolar olmuştur?

A) 40 Milyar $
B) 44 Milyar $
C) 48 Milyar $
D) 52 Milyar $
E) 56 Milyar $

Çözüm:

Türkiye'nin 2012 yılı itibariyle Cari İşlemler açığı, 48 Milyar $ olmuştur. Doğru cevap, C'dir.

27. Türkiye ekonomisinin 2012 yılı büyüme oranı aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) %1.3
B) % 1.6
C) %1.9
D) %2.2
E) %2.5

Çözüm:

Türkiye ekonomisinin 2012 yılı büyüme oranı %2.2 olmuştur. Doğru cevap, D'dir.

28. Aşağıdakilerden hangisi 2001 Krizi sonrasında uygulanmaya başlanılan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" nın temel hedefleri arasında yer almaktadır?

A) KİT'lerin verimli çalışmasını sağlamak
B) Kamu borçlarının sürdürülebilirliğini sağlamak
C) Reel ücretlerin artmasını sağlamak
D) Dış ticaret hesabının fazla vermesini sağlamak
E) Döviz rezervlerini artırmak

Çözüm:

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi, sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan "borç dinamiğini kırmak" tır. Doğru cevap, B'dir.

29. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de 2000 yılında başlanılan "Enflasyonu Düşürme Programı" nın dayandığı temel unsurlardan birisi değildir?

A) Mali disiplin
B) Sabit kur sistemi
C) Gelirler politikası
D) Yapısal reformlar
E) Bağımsız para politikası

Çözüm:

Sabit kur sistemine dayanan Enflasyonu Düşürme Programı'nda fiyat istikrarının sağlanması mali disiplinin gerçekleşmesine, gelirler politikası ile ücret ve maaşlara verilen zamların enflasyon oranına endekslenmesine ve yapısal reformlar yoluyla özelleştirmenin hız kazanmasına bağlıdır. Sabit kur sisteminde bağımsız bir para politikası uygulama imkânı yoktur. Çünkü sabit kurda merkez bankaları, döviz rezervleri nispetinde piyasaya para çıkarabilir. Diğer bir ifadeyle sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde, parasal taban net döviz girişlerine bağlanmıştır. Zira para politikası, sadece kurları sabit tutmak amacıyla uygulanır. Bu da para politikasının bağımsızlığına zarar verir. Doğru cevap, E'dir.

30. Aşağıdaki tarihlerden hangisi Türkiye ekonomisinin 2002-2012 döneminde makro ekonomik krize düştüğü bir yıldır?

A) 2005
B) 2007
C) 2009
D) 2011
E) 2012

Çözüm:

Türkiye ekonomisi, 2002-2012 döneminde çok hızlı ve istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir. Bu anlamda Türkiye, dünyada Çin'den sonra en hızlı büyüyen ülke olmuştur. Türkiye ekonomisinin son on yılında büyüme oranlarının negatife döndüğü ve ekonominin küçüldüğü tek yıl 2009 yılıdır. 2009 yılında Türkiye ekonomisi -%4.8 oranında küçülmüştür. Dolayısıyla 2009 yılı Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerinin bozulması anlamında bir kriz yılıdır. Doğru cevap, C'dir.

31. Aşağıdaki tarihlerin hangisinde Türkiye'de "örtük enflasyon hedeflemesi" uygulanmıştır?

A) 2000-2001
B) 2002-2006
C) 2006-2008
D) 2008-2010
E) 2010-2012

Çözüm:

Türkiye'de Mayıs 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı TCMB Kanunu ile merkez bankası bağımsız olmuştur. Böylece enflasyon hedeflemesine geçişin ilk ve en önemli koşulu tamamlanmıştır. Ancak açık enflasyon hedeflemesine geçilebilmesi için para politikasının şeffaflığı, hesap verebilirliği, kurala dayalı politika, mali disiplinin sağlanması ve finansal piyasaların derinliğinin artırılması gibi bir çok ön koşul bulunmaktadır. Söz konusu ön

koşullar 2006 yılında tamamlanmış ve Türkiye ekonomisinde aynı yıl açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Fakat 2006 yılına kadar merkez bankası kamuoyuna duyurmadan kendi içinde bir enflasyon hedefi belirlemiş ve para politikasını bu hedef doğrultusunda uygulamıştır. Dolayısıyla 2002-2006 tarihleri arasında Türkiye'de örtük enflasyon hedeflemesinin benimsendiği söylenebilir. Doğru cevap, B'dir.

32. Türkiye'de 2005-2010 döneminde gerçekleşen işsizlik oranlarının aldığı değerler aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

A) %3-5
B) %5-7
C) %7-9
D) %9-11
E) %11-13

Çözüm:

Türkiye'de 2005-2010 döneminde gerçekleşen işsizlik oranları, %9-11 bandında kalmıştır. Doğru cevap, D'dir.

33. Aşağıdakilerden hangisi 2001 Krizi sonrasında uygulanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" nın sonuçlarından birisi değildir?

A) Faizlerin düşme eğilimine girmesi
B) Cari açıkların azalması
C) Ekonominin pozitif ve istikrarlı büyümeye başlaması
D) Fiyat istikrarının sağlanması
E) İhracatın artması

Çözüm:

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmaya başlanması ile Türkiye ekonomik krizden çıkmaya başladı, faizler düşme eğilimine girdi, döviz kurları geriledi, reel ekonomide üretim artışları kendini gösterdi. Nitekim 2001 yılında % 9.5 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, arka arkaya 8 yıl istikrarlı biçimde büyümüştür. 2004 yılında ekonomik büyümede Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılmış ve ekonomi de %9.9'luk bir büyüme oranına ulaşılmıştır. Diğer taraftan kronikleşmiş enflasyonist süreç kırılarak fiyat istikrarı da sağlanmıştır. Ayrıca artan büyüme ve düşen enflasyon sebebiyle, ihracat miktarları da hızlı bir yükselişe girmiştir. Ancak ne var ki Türkiye'de 2001 sonrası dönemde ithalat artışları daima ihracat artışlarının üzerinde olduğu için, cari açıklarda giderek genişlemiştir. 2001 yılı haricinde günümüze kadar cari fazla verdiğimiz bir dönem olmamıştır. Doğru cevap, B'dir.

34. Aşağıdakilerden hangisi 2000 yılında uygulamaya koyulan "Enflasyonu Düşürme Programı" nın temel amaçlarından birisi değildir?

A) Fiyat istikrarını sağlamak
B) Reel faiz oranlarını düşürmek
C) Ekonomik büyümeyi uyarmak
D) Ulusal paranın aşırı değerliliğine son vermek
E) Kaynakların etkin ve verimli dağılımını sağlamak

Çözüm:

1 Ocak 2000 tarihinde uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı'nın temel amacı enflasyon oranını 2000 yılı sonunda %25'e, 2001 yılı sonunda %12'ye ve 2002 yılında ise %7'ye indirerek fiyat istikrarını sağlamaktır. Programın diğer amaçları ise reel faiz oranlarını düşürmek, ekonomik büyümeyi artırmak ve kaynak dağılımında etkinliği ve adaleti sağlamak olarak belirlenmiştir. Enflasyonu düşürme programı, sabit kur sisteminde dayandığı için ilerleyen dönemlerde ulusal paranın aşırı değerlenmesine de yol açmıştır. Doğru cevap, D'dir.

35. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye ekonomisinde 2003-2013 döneminde meydana gelen gelişmelerden birisi değildir?

A) İstikrarlı bir ekonomik büyüme performansının yakalanması

B) Cari işlemler hesabının fazla vermesinin sağlanamaması

C) Para kurulu sistemine geçilmesi

D) Enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmesi

E) Mali disiplinin sağlanması

Çözüm:

Türkiye ekonomisinde 2003-2013 döneminde özelleştirmelerin tamamlanması, mali disiplinin sağlanması, enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmesi gibi bir çok yapısal reform yapılmıştır. Söz konusu bu reformlar ile istikrarlı bir ekonomik büyüme performansına ulaşılmıştır. Ancak ülke sanayisinin ara ve yatırım mallarındaki dışa bağımlılığı nedeniyle cari işlemler hesabı açık vermeye devam etmiştir. Diğer taraftan merkez bankasının tüm yetkilerinin teknokratlar sınıfına devredilmesini öngören ve piyasaya ulusal para çıkarılmasını döviz girişlerine bağlayan "para kurulu" sistemi ise Türkiye'de hiç kullanılmamıştır. Dolayısıyla doğru cevap, C'dir.

İKİNCİ KİTAP
PARA TEORİSİ VE POLİTİKASI/ BANKACILIK

"Para önemlidir, fakat para politikası her zaman etkin değildir"

John Maynard Keynes

"Uzun dönemde hepimiz ölüyüz"

John Maynard Keynes

"Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur"

Milton Friedman

KPSS/A grubu sınavında "Para/Banka" alanından her yıl 3 soru sorulmaktadır. Bu sorular genellikle para politikası araçları, para çarpanları, parasal aktarım mekanizması, para teorisi ve politikası konularından gelmektedir. Bu soruların doğru yapılabilmesi için kitabın bu bölümündeki açıklamaların son derece iyi okunması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Kitabın bu bölümünde para teorisi, para politikası ve bankacılık literatüründe yer alan tüm bilgiler, KPSS/A ile uzmanlık ve müfettişlik adaylarına girecekleri sınavlarda en yüksek doğruyu yaptırmak amacıyla kolay anlaşılır ve yalın bir anlatım tarzında verilmeye çalışılmıştır.

KPSS/A adayları ile uzmanlık ve müfettişlik sınavlarına hazırlanan adayların, kitabımızın özellikle de para teorisi alanındaki piyasa yanlısı görüşler ile (Klasikler, Monetarister, Yeni Klasikler) devlet müdahalesi yanlısı görüşler (Keynesyenler ve Yeni Keynesyenler) arasındaki teorik tartışmalarla ilgili bölümleri son derece dikkatli biçimde okumaları kendi menfaatlerine olacaktır. Çünkü genel iktisat netlerinin artırılabilmesi, ancak iktisat teorileri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların doğru biçimde bilinmesi ile mümkün olabilecektir. İktisat teorilerinin temel iddialarını (hipotezlerini) ve karşı çıktıkları noktaları (anti tezlerini) iyi öğrenmeniz, iktisadi mantığı çözmenizi sağlayarak yorum yapma (sentez) gücüne erişmenizi de beraberinde getirecektir.

Çalışmanın bu bölümünün planı ise şu şekilde oluşturulmuştur: Öncelikle paranın tanımı, tarihsel gelişimi, özellikleri, fonksiyonları ve para talebi teorilerine yer verilmiştir. Daha sonra para politikasının amaçları, araçları ve parasal büyüklükler üzerinde durulmuştur. Arkasından bankacılık ve merkez bankacılığı konusuna değinilerek, bankaların para arzının belirlenme mekanizması (para çarpanları) üzerinde oynadığı rol açıklanmıştır. Son olarak ise parasal aktarım mekanizması ile alternatif para politikası stratejilerine ve para teorisi literatüründe yer alan teorik yaklaşımlara değinilmiştir.

2.1.İktisadi Açıdan Paranın Tanımı

İktisadi açıdan para, mal ve hizmetlerin değişiminde ve borçların ödenmesinde insanlar tarafından genel kabul gören varlıklara denilir. Bu anlamda bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi, ülkede yaşayan tüm vatandaşlar tarafından ekonomik yaşamın tüm evrelerinde kullanılmasına diğer bir ifadeyle benimsenmesine bağlıdır.

Günlük yaşamda para denilince, genellikle banknot para akla gelir. Ancak gerçekte para, asli para ve kaydi para olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre asli para, merkez bankası tarafından üretilen nakdi paralar (banknotlar) ile hazineye bağlı darphane tarafından çıkarılan bozukluk paraların toplamından oluşur.

Kaydi para ise, bankalar tarafından oluşturulan ve banka hesaplarında gözüken paralardır. Bankalar kendilerine yatırılan mevduatların bir kısmını karşılık olarak ayırıp, geri kalan kısmını yatırımcılara kredi olarak verirler. Bu da ticari bankaların da, merkez bankası gibi doğrudan olmasa da dolaylı olarak para oluşturabildiklerini göstermektedir.

Kaydi para gerçekte somut olarak olmayan, sadece banka hesaplarında gözüken sanal bir paradır. Ancak parasal çarpan etkisi düşünüldüğünde, kredi yoluyla oluşturulan toplam kaydi para miktarı, asli paradan bile daha fazladır. Dolayısıyla dolaşımdaki para miktarı, asli para ile kaydi paraların toplamından oluşmaktadır.

Asli Para = Banknot Para + Bozukluk Para

Dolaşımdaki Toplam Para Miktarı = Asli Para + Kaydi Para

2.2.Paranın Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda nesne para yerine kullanılmıştır. Milattan önceki çağlarda ve ilk çağ boyunca pirinç, mısır, buğday, deniz kabukları gibi ürünler para rolünü üstlenmiştir. Orta çağ ve yeni çağda ise, "altın ve gümüş" para olarak kabul edilen metaller olmuştur. Altın ve gümüşün para yerine geçtiği dönemlere, "mal para veya metal para sistemi" denir.

Altın rezervlerinin gümüş rezervlerinden daha az olması nedeniyle, tarih boyunca altın gümüşten daha değerli olmuştur. Bu nedenle ticari hayatta insanlar altını tasarruf etme yani "gömüleme (iddihar)" amaçlı olarak kullanmışlardır. Gümüş ise çoğunlukla alış veriş işlemlerinde kullanılmıştır. Böylece ticari yaşamda iyi para olarak nitelendirilen altın piyasadan çekilmiş ve kötü para olarak değerlendirilen gümüş ise piyasada kalmıştır. Bu da **"kötü para iyi parayı kovar"** şeklinde ifade edilen **"Gresham Yasası"** nın doğmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan altın ve gümüşün aynı anda dolaşımda bulunduğu "çift metal sistemi" nde, yeni madenlerin keşfi nedeniyle altın arzındaki artışlar nedeniyle altının değerinde yaşanan kayıplar, darphane tarafından gümüş arzının yükseltilmesiyle telafi edilmekteydi. Ünlü Fransız iktisatçı Leon Walras, bu uygulamaya **"Paraşüt Teorisi"** adını vermiştir. Burada gümüş adeta bir paraşüt işlevi üstlenerek altında yaşanan değer kaybını önlemektedir.

18. Yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ile birlikte, üretim yapısının değişmesi ve ticari hayatın canlanması sonucunda altın ve gümüşün taşınma güçlüğü, çalınma ve kaybolma riski gibi nedenlerle, bazı bankalar tarafından müşterilerine altın ve gümüş karşılığı olarak makbuzlar (banka notları) dağıtılmaya başlamıştır. Söz konusu makbuzların ekonomik işlemleri kolaylaştırması ile birlikte, zamanla devletler banknot adı verilen kağıt parayı dolaşıma sunmuşlardır. Böylece 19. Yüzyılda "kağıt para sistemi", metal para sisteminin yerini almıştır. Kağıt paraların nominal (itibari) bir değere sahip olması ise, yani mutlaka altın ve gümüş karşılığı çıkartılmak zorunda olmamaları, devlete "senyoraj geliri" imkanı sağlamıştır.

Senyoraj Geliri: Devletin para basma yetkisine dayanarak elde ettiği bir gelirdir. Devletin karşılıksız para basarak (emisyon yaparak), paranın basım maliyeti dışında ekstra bir maliyete katlanmadan elde ettiği gelirlere denilir. Net senyoraj gelirleri şu şekilde hesaplanır;

Net Senyoraj Geliri = Paranın Nominal Değeri – Para Basım Maliyeti

2.3. Paranın Özellikleri

Bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi için, aşağıdaki beş farklı özelliği aynı anda taşıması gerekir:

- **Bölünebilirlik:** Para olacak nesne, ticari yaşamın en küçük işlemlerini bile gerçekleştirebilecek kadar bölünebilir olmalıdır.
- **Taşınabilirlik:** Bir şeyin para olabilmesi, bir yerden başka bir yere kolaylıkla taşınabilmesine bağlıdır.
- **Dayanıklılık:** Para olacak nesneler, çabuk bozulmamalı ve uzun süre kullanılabilmelidir.
- **Taklit Edilememe:** Paraya güven duyulabilmesi ve toplum tarafından benimsenmesi için taklit edilememesi gerekir.
- **Homojenlik:** Paranın görüldüğünde kolaylıkla tanınabilmesi için, belirli bir standardının olması gerekir.

Yukarıda sıraladığımız özelliklerden bir tanesinin bile olmaması durumunda, söz konusu varlık para yerine kullanılamaz.

2.4. Paranın Fonksiyonları

Paranın mübadele (değişim) aracı olma, değer saklama aracı olma ve hesap birimi olmak üzere üç temel işlevi vardır.

2.4.1. Mübadele Aracı Olma Fonksiyonu

Para, günlük yaşamda mal ve hizmetlerin değişiminde kullanılan bir ödeme aracıdır. Diğer bir ifadeyle ticari hayatta ödemeler para ile yapılır. Satın alınan bir mal, hizmet ya da faktörün karşılığında satıcıya para verilir. Ya da alınan borçların geri ödenmesi para ile yapılır. Dolayısıyla para, ticari yaşamda alıcı ve satıcılar arasına giren bir mübadele aracıdır.

2.4.2. Değer Saklama Aracı Olma Fonksiyonu

Para mübadele aracının olması yanında, satın alma gücünün korunması için kullanılan bir değer saklama aracıdır. Bu anlamda insanlar, tasarruflarını para olarak da tutabilirler. Bu ise paranın, dünyadaki en likit varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Bir varlığın likit olup olmadığı, paraya çevrilebilme hızı ile ölçülür. Bir varlık ne kadar kısa sürede nakde dönüşüyorsa, o kadar likittir. Dolayısıyla en likit varlık, nakit paradır. Nakit paradan sonra ise, en likit olan varlıklar sırasıyla vadesiz mevduatlar, vadeli mevduatlar, çekler, senetler, hisse senetleri, bonolar ve tahvillerdir.

2.4.3. Hesap Birimi Olma Fonksiyonu

Para, mal ve hizmetlerin diğer mal ve hizmetler karşısındaki değerlerini yansıtan bir hesap birimidir. Diğer bir ifadeyle mal ve hizmetlerin değerleri, para yardımıyla ölçülür veya ifade edilir. Paranın kullanılmadığı takas ekonomilerinde malların değerleri, diğer mallarla ifade edilmekteydi. Örneğin 1 Elma = 2 Armut, 1 Armut = 2 Ayva ise, 1 Elma = 4 Ayva şeklinde bir hesaplama yapmak durumundaydık.

Takas ekonomisinde n kadar mal varsa,

$$\frac{n.\,(n-1)}{2}$$

kadar fiyat olacaktır.

Buna göre sözgelimi ekonomide 20 mal varsa, 190 farklı fiyat oluşacaktır. Ancak paralı ekonomiye geçişle birlikte böyle bir ayrım yapılmasına gerek kalmamıştır. Çünkü paralı ekonomilerde malların değerleri para ile ifade edilmektedir. Sözgelimi 1 Elma = 3 TL, 1 Armut = 2 TL, 1 Ayva = 1 TL gibi. Bu da işlem kolaylığı sağladığı için ticari hayatın hızlanmasına neden olmuştur.

2.5.Para Politikasının Amaçları

Para politikası, merkez bankalarının fiyat istikrarını gerçekleştirebilmek için faiz oranları ve açık piyasa işlemleri gibi politika araçlarını kullanmak yoluyla, ekonomideki toplam para ve kredi miktarının düzenlenmesini içeren uygulamalara denir. Para politikasını yürütme görevi merkez bankalarına aittir. Çünkü tüm ülkelerde para basma yetkisi, yalnızca merkez bankalarına verilmiştir. Dolayısıyla merkez bankaları emisyon hacmini artırıp azaltmak suretiyle, ekonomideki toplam para miktarını belirlerler.

Merkez bankalarının para politikasını uygularken ulaşmak istediği belli başlı para politikası amaçları şunlardır:

2.5.1. Fiyat İstikrarı

Bir ekonomide iktisadi birimlerin geleceğe ilişkin tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararlarını verirlerken enflasyon oranlarını dikkate almamaları "fiyat istikrarı" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre fiyat istikrarı kavramı,

fiyatlar genel düzeyinde sık aralıklarla değişme gözlenmemesi veya diğer bir deyişle fiyatlar genel düzeyinin standart bir çizgi de artması durumuna denir.

Genel kabul gören bir anlayışa göre gelişmiş ülkelerde yıllık enflasyon oranları %0-3, gelişmekte olan ülkelerde ise %3-6 arasında artıyorsa fiyat istikrarının olduğu söyenebilir. Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide, enflasyonist ve deflasyonist baskılar gözlenmeyecektir. Böylece iktisadi birimler, ekonomik kararlarını fiyat hareketlerinden bağımsız biçimde belirleyeceklerdir. Bu da daha optimal kararların alınmasını sağlayarak, ekonomideki toplam verimliliğin yükselmesine yol açacaktır. Fiyat istikrarı, para politikasının en önemli hedefidir. Hatta Monetarist ve Yeni Klasik İktisatçılar'a göre, para politikasının uzun dönemde tek hedefi de fiyat istikrarı olmalıdır. Çünkü bir ekonomide fiyat istikrarı sağlanmadığı sürece, diğer hedeflere ulaşılması mümkün değildir.

2.5.2. Ekonomik Büyüme

Para politikasının bir diğer hedefi ise, iktisadi büyümeyi sağlamaktır. İktisadi büyüme, ekonomide bir yıl içerisinde üretilen reel mal ve hizmet miktarının artması olarak tanımlanmaktadır. Ancak iktisadi büyümenin kalıcı hale gelmesi için, fiyatlar genel düzeyinin istikrarlı bir trend izlemesi gerekir. Çünkü fiyatların istikrarsız olduğu ülkelerde, yatırımların risk primi yükseleceğinden, yerli ve yabancı yatırım miktarı düşecektir. Ekonomide fiyat istikrarının sağlanabilmesi için ise, para arzı büyüme oranına veya para talebine eşit biçimde artırılıp azaltılmalıdır. Sözgelimi ekonomik büyüme oranı %5 ise, para arzı da %5 artırılmalıdır. Para arzının ekonominin büyüme oranından daha fazla artırılması durumunda enflasyon, daha düşük artırılması durumunda ise durgunluk (resesyon) problemi ortaya çıkacaktır.

2.5.3. Tam İstihdam

Para politikasının diğer bir amacı da, tam istihdama ulaşmaktır. Tam istihdam, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin üretim faaliyetlerinde kullanıldığı ve hiçbir faktörün atıl (boş) kalmadığı durumdur. Merkez bankaları ekonomide eksik istihdamın (işsizlik) olduğu dönemlerde para miktarını artırarak, aşırı istihdamın olduğu dönemlerde ise para miktarını azaltarak ekonomileri tam istihdama ulaştırabilir.

2.5.4. Faiz Oranlarında İstikrarın Sağlanması

Bir ekonomide faiz oranları tüketim, tasarruf ve yatırım miktarları üzerinde doğrudan etkilidir. Dolayısıyla faiz oranların da istikrarsızlıkların olduğu bir durumda, tüketim harcamaları, tasarruf ve yatırım miktarlarında da dalgalanmalar gözlenecektir. Bu da ekonomik istikrarın bozulmasına yol açacaktır. Dolayısıyla faiz oranların da istikrarın sağlanması, ekonomik istikrarın (fiyat istikrarı + tam istihdam) ön koşuludur. Merkez bankaları ekonomide büyüme oranlarının düştüğü ve işsizlik oranlarının arttığı dönemlerde, politika faiz oranlarını düşürerek tüketim ve yatırım miktarlarını artırabilir. Böylece ekonomi yeniden tam istihdama geri dönecektir. Tersine ekonomide enflasyonist eğilimlerin arttığı dönemlerde ise, merkez bankaları politika faiz oranlarını yükselterek, tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasını ve tasarruf oranlarının yükselmesini sağlayarak ekonomiyi fiyat istikrarına ulaştırabilirler.

2.5.5. Finansal İstikrar

Para politikasının bir başka amacı da, finansal piyasalarda istikrarın sağlanmasıdır. Finansal istikrar, bir ekonomide finansal sistemin finansal krizlere uğramadan işlevlerini yerine getirmesidir. Finansal piyasalardan (para ve sermaye piyasaları) beklenen temel işlev ise, fon fazlası olanlardan fon ihtiyacı olanlara doğru kaynak aktarımının sağlıklı biçimde yapılabilmesidir. Bu bağlamda finansal piyasalar, tasarruf sahipleri ile yatırımcıları buluşturan piyasalardır. Ancak tasarrufların yatırımlara dönüşebilmesi ve ekonomide üretim ile istihdamın artabilmesi için, finansal piyasaların istikrarlı biçimde işlemesi gerekir.

Finansal istikrarın sağlanamaması durumunda (örneğin finansal kriz dönemlerinde), tasarruf sahipleri fonlarını finansal piyasalardan çekeceklerinden fon arzı azalacak ve faiz oranları hızla artacaktır. Bu ise fon ihtiyacı içinde bulunan yatırımcıların üretim maliyetini artıracağından, yatırımcılar üretim kararlarını erteleyecekler veya yatırım yapmaktan vazgeçeceklerdir. Böylece ekonomide toplam üretim azalacağından, istihdam oranları da gerileyecektir. Dolayısıyla finansal istikrarsızlıklar, kısa bir süre içerisinde reel bir krize dönüşecektir. Bu nedenle finansal piyasalarda faiz oranlarının arttığı dönemlerde, genişlemeci bir para politikası izlenerek faiz oranları azaltılmalı ve finansal istikrar desteklenmelidir.

2.5.6. Döviz Piyasasında İstikrarın Sağlanması

Ulusal ekonomilerin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, döviz piyasalarında istikrarın sağlanmasına da bağlıdır. Çünkü döviz kurundaki oynaklıklar, ülkenin rekabet gücünü azaltarak ihracat ve ithalat dengesinin bozulmasına yol açacaktır. Bu anlamda para politikası, döviz piyasasında istikrarı gözetecek biçimde uygulanmalıdır. Sözgelimi ulusal paranın aşırı değerlendiği dönemlerde, merkez bankası para arzını artırarak döviz kurlarının yükselmesini sağlamalıdır. Böylece ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önüne geçilmiş olur ve ülke sanayisinin rekabetçi gücü de gelişeceğinden ihracat artış gösterir. Tersine ulusal paranın eksik değerlendiği dönemlerde ise, merkez bankaları daraltıcı para politikaları izleyerek para arzını düşürmelidir. Bu da döviz kurlarını azaltarak, ihracatın düşmesini ve ithalatın yükselmesini sağlayacağından dış denge kendiliğinden kurulacaktır.

2.6. Para Politikasının Araçları

Para politikasını yürütmekten sorumlu merkez bankaları, para politikası araçlarını kullanmak suretiyle fiyat istikrarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu anlamda para politikası araçları, merkez bankasının para ve kredi hacmini değiştirmek için kullandığı enstrümanlardır. Para politikasının araçları şu başlıklar altında incelenecektir: Açık piyasa işlemleri, reeskont oranları, mevduat munzam karşılık oranları, disponobilite oranları, zorunlu döviz devir oranı, ithalat teminatları, selektif kredi kontrolleri ve ikna etme.

2.6.1. Açık Piyasa İşlemleri

Açık piyasa işlemleri (APİ), merkez bankasının dolaşımdaki para miktarını etkilemek için devlet tahvili, hazine bonosu ve döviz alıp satmasını ifade eder. Açık piyasa işlemleri, merkez bankaları tarafından en çabuk değiştirilebilen ve ekonomiyi en hızlı etkileyen para politikası aracıdır.

Açık piyasa işlemlerinin dört türü vardır: Doğrudan Alım Politikası, Doğrudan Satım Politikası, Repo ve Ters Repo'dur.

- Doğrudan Alım Politikası: Merkez bankasının para ve sermaye piyasalarından devlet tahvili satın alarak, piyasaya ulusal para çıkarmasını ifade eder. Ekonomide toplam para arzını ve toplam talebi yükselteceğinden, durgunluk dönemlerinde kullanılır.

- Doğrudan Satım Politikası: Merkez bankasının piyasaya devlet tahvili satarak, piyasadan ulusal parayı çekmesini ifade etmektedir. Ekonomide toplam para arzını ve toplam talebi düşüreceğinden, enflasyonist dönemlerde kullanılır.
- Repo (Geri Satış Vadiyle Alım): Merkez bankalarının belirli bir süre sonra geri satmak vadiyle piyasadan tahvil alıp yerine para sürmesi işlemine repo denir. Ekonomide toplam para arzını ve toplam talebi yükselteceğinden durgunluk dönemlerinde kullanılır.
- Ters Repo (Geri Alış Vadiyle Satım): Merkez bankasının bir süre sonra geri almak için piyasaya tahvil sürerek piyasadan ulusal parayı toplamasını ifade etmektedir. Ekonomide toplam para arzını ve toplam talebi düşüreceğinden enflasyonist dönemlerde kullanılır.

Merkez bankası ekonomide likidite sıkışıklığının olduğu bunalım dönemlerinde, doğrudan alım veya repo politikası uygular. Ekonomide durgunluk eğilimlerinin arttığı dönemlerde, merkez bankası piyasadan tahvil toplayarak karşılığında piyasaya ulusal para sürer. Böylece ekonomide toplam para miktarı artacağından, kredi hacmi ve üretim düzeyi de yükselecektir. Bu da işsizliği düşürecek ve ekonomi durgunluktan çıkarak tam istihdama yönelecektir.

Ekonomide enflasyonist baskıların arttığı dönemlerde ise, doğrudan satım veya ters repo politikası benimsenir. Enflasyon oranlarının artması üzerine, merkez bankası piyasaya ya doğrudan ya da bir süre sonra geri almak vaadiyle tahvil satışı yaparak ulusal parayı toplar. Böylece ekonomide toplam kredi hacmi ile talep düzeyi azalır ve fiyatlar genel düzeyi düşer.

2.6.2. Reeskont Oranları

Reeskont, bankaların vade tarihinden önce ödedikleri (kırdıkları veya iskonto ettikleri) senetleri, merkez bankasına ikinci kez iskonto ettirmeleri işlemidir. Bu işlemle banka, belirli bir faiz ödeyerek merkez bankasından kısa vadeli nakit sağlamış olur. Merkez bankasının bu işlem için yürüttüğü faiz oranına, "reeskont oranı" denir.

Merkez bankaları ekonomide durgunluk eğilimlerinin arttığı dönemlerde reeskont oranlarını düşürerek, bankaların nakit varlıklarının artmasını sağlar. Böylece bankaların kasalarında daha fazla fon bulunacağından, verdikleri kredileri yükselteceklerdir. Bu da ekonomide toplam para ve kredi hacminin genişlemesine yol açacaktır. Dolayısıyla toplam üretim hacmi de yükseleceğinden ekonomi tam istihdama ulaşacaktır.

Merkez bankaları ekonomide enflasyonist eğilimlerin arttığı dönemlerde ise, reeskont oranlarını yükselterek, bankaların nakit varlıklarının azalmasını sağlar. Böylece bankaların kasalarında daha az fon bulunacağından, verdikleri kredilerde azalacaktır. Bu da ekonomide toplam para ve kredi hacminin daralmasına yol açacaktır. Dolayısıyla ekonomide toplam üretim hacmi hızla azalacağından, enflasyon oranları da düşecektir.

2.6.3. Zorunlu Karşılık Oranları

Bankalar yasalar gereğince topladıkları mevduatın belli bir oranını merkez bankasına yatırmak zorundadırlar. Bu orana "zorunlu karşılık oranı" denilir ve bunu belirleme yetkisi merkez bankasına aittir. Merkez bankaları yasal karşılık oranını belirleyerek, bir taraftan mevduatların ödenmesini garanti altına alırken, diğer taraftan ise bankaların oluşturdukları kaydi para ve kredi hacmini etkileyerek ekonomideki toplam para arzını kontrol edebilirler.

Merkez bankaları ekonomide deflasyonist eğilimlerin arttığı durgunluk dönemlerinde, zorunlu karşılık oranlarını düşürürler. Böylece bankaların daha fazla kaydi para oluşturarak, daha çok kredi vermesini sağlarlar. Dolayısıyla ekonomide toplam para miktarı artacağından, toplam talep ile üretim düzeyi de yükselecek ve tam istihdama ulaşılacaktır.

Tersine ekonomide enflasyonist eğilimlerin arttığı dönemlerde ise, merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını yükseltirler. Böylece bankaların daha az kaydi para oluşturarak, daha az kredi vermesini sağlarlar. Dolayısıyla ekonomide toplam para miktarı azalacağından, enflasyon oranları düşecek ve fiyat istikrarı sağlanacaktır.

Türkiye'de önceki dönemlerde zorunlu karşılık oranı yerine "mevduat munzam karşılık oranları" kullanılmaktaydı. Merkez bankalarının disponobiliteye ek olarak, bankaların kaynaklarından kendisine yatırılması zorunlu olarak miktara "mevduat munzam karşılık oranı" denilmektedir. Günümüzde mevduat munzam karşılık oranları kullanılmamaktadır.

2.6.4. Disponobilite Oranları

Merkez Bankası'nın bankaların kabul ettiği mevduata karşılık olarak kasalarında tutulmasını zorunlu kıldığı parasal karşılıklardır. Merkez bankaları bankaların kasalarında ne kadarlık karşılık ayıracaklarını, disponobilite oranları yoluyla belirlemektedir.

Resesyon (ekonomik durgunluk) dönemlerinde merkez bankası disponobilite oranlarını düşürür. Böylece bankaların kredi verebilecekleri fon miktarı artacağından, toplam para miktarı ve üretim düzeyi artış gösterir. Dolayısıyla ekonomi tam istihdama ulaşır.

Ekonomide enflasyonist baskıların arttığı ve fiyatlar genel düzeyinin hızla arttığı dönemlerde ise, merkez bankası disponobilite oranlarını yükseltir. Böylece bankaların kredi verebilecekleri fon miktarı azalacağından, toplam para miktarı ve toplam üretim düzeyi azalış gösterir. Dolayısıyla ekonomide fiyatlar genel düzeyi düşecektir.

2.6.5. Zorunlu Döviz Devir Oranı

Döviz kazancı olan kişi ve kurumlar, döviz gelirlerinin bir kısmını merkez bankası tarafından belirlenen bir oran üzerinden bankaya devretmek zorundadırlar. Söz konusu orana "zorunlu döviz devir oranı" denir. Bu oran yardımıyla merkez bankası, ihracatçı kurumların döviz varlıklarını kontrol ettiği gibi döviz kurlarını da etkileyebilmektedir. *Durgunluk dönemlerinde zorunlu döviz devir oranı yükseltilir, enflasyonist dönemlerde ise düşürülür.*

2.6.6. İthalat Teminatları

İthalatçılar yapacakları ithalatın bedelinin belirli bir kısmını, merkez bankası tarafından belirlenen bir oran çerçevesinde teminat olarak bankalara yatırmak zorundadırlar. Söz konusu orana ithalat teminatı adı verilmektedir. *Durgunluk dönemlerinde merkez bankaları ithalat teminat oranını düşürür, enflasyonist dönemlerde ise yükseltir.*

2.6.7. Kredi Tavanı

Merkez bankaları bankalara açacakları kredilere tavan getirebilir. Merkez bankasının kredi tavanını yükseltmesi, bankalara daha fazla kredi açılacağı anlamına gelir. Dolayısıyla durgunluk dönemlerinde kredi tavanı yükseltilir, enflasyonist dönemlerde ise düşürülür.

2.6.8. Asgari Ödeme Oranı

Bankadan kredi çekerek menkul kıymet alan ve borsada yatırım yapan finansal yatırımcılar, finansal kriz dönemlerinde büyük zararlarla karşılaşmaktadır. Bu da alınan kredilerin bankalara geri dönmesini zorlaştırdığı için finansal istikrar bozulmaktadır. Merkez bankaları finansal sistemin istikrar-

lı işlemesi için menkul kıymet yatırımcılarının bankalardan kredi almasına belirli bir sınırlama getirmiştir. Buna göre menkul kıymet satın almak için bankalardan kredi çekecek olan finansal yatırımcılar, almak istedikleri menkul kıymetlerin tamamı için değil sadece bir kısmı için kredi talep edebilir ve geri kalan kısmını nakit olarak kendileri karşılarlar. Finansal yatırımcıların menkul kıymetlerin ne kadarlık kısmını kendilerinin karşılayacağı ise, "asgari ödeme oranı" tarafından belirlenmektedir. Durgunluk dönemlerinde asgari ödeme oranları düşürülür, enflasyonist dönemlerde yükseltilir.

2.6.9. Selektif Kredi Kontrolleri

Merkez bankaları selektif kredi kontrolü politikası ile bankaların verecekleri kredi miktarı üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu politika ile merkez bankası, bankaların açacakları krediler için bir üst sınır belirler. Bu sınır toplam krediler için miktar olarak belirlenebileceği gibi, sektörlere açılacak kredi miktarları için ayrı ayrı olarak da belirlenebilir. Bu bağlamda merkez bankaları, A.P.İ., mevduat munzam karşılık oranları, reeskont oranları ve disponobilite oranları aracılığıyla toplam para miktarını dolaylı olarak etkilerken, selektif kredi kontrolleri ile toplam para miktarını doğrudan etkilemektedir. Toplam para miktarının doğrudan etkilenebilmesi, selektif kredi kontrollerinin en büyük avantajıdır.

2.6.10. İkna Etme

Merkez bankası yönetim kurulunun, bankalar başta olmak üzere finansal kurumlar ve özel sektör birimleri ile görüşerek, uygulayacağı para politikasının hedefleri ve araçları yönünden bilgilendirme yapmasıdır. Burada merkez bankası, finansal kurumlar ve özel sektör birimlerinin politikalarını, para politikası hedefleri ile uyumlu hale getirmeye çalışır. Örneğin enflasyonla mücadele eden bir merkez bankası, finansal kurumlardan kredi hacmini azaltmasını ve özel sektör birimlerinden de mal ve hizmet fiyatlarına çok fazla zam yapmamasını isteyebilir.

Önemli Not: Türkiye'de önceki dönemlerde kullanılan disponobilite ve munzam karşılıklar kalkmış, bunun yerine bankaların TCMB'ye yatırmak zorunda oldukları zorunlu karşılıklar almıştır. Dolayısıyla günümüzde geçerli olan uygulamada bankalar TCMB'ye sadece yasal karşılık oranı üzerinden mevduat yatırmak zorundadırlar.

EKONOMİDE DURGUNLUK VARSA;

Doğrudan Alım veya Repo (Geri Satış Vadiyle Alım) Politikası İzlenir, Zorunlu Karşılık Oranları, Reeskont Oranları ve Disponobilite Oranları Düşürülür

↓

Toplam Para Miktarı (Parasal Taban) Artar

↓

Toplam Talep Düzeyi Yükselir

↓

İktisadi Faaliyet Hacmi (Üretim Seviyesi) Artar

↓

Ekonomi Durgunluktan Çıkar ve Tam İstihdama Ulaşır

EKONOMİDE ENFLASYON ORANLARI YÜKSEKSE;

Doğrudan Satım veya Ters Repo (Geri Alış Vadiyle Satım) Politikası İzlenir, Zorunlu Karşılık Oranları, Reeskont Oranları ve Disponobilite Oranları Yükseltilir

↓

Toplam Para Miktarı (Parasal Taban) Düşer

↓

Toplam Talep Düzeyi Azalır

↓

Toplam Üretim Düzeyi Düşer

↓

Enflasyon Oranları Azalır ve Ekonomik İstikrar Sağlanır

2.7. Merkez Bankalarının Faiz Kararları ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri

Para politikasının fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme ile tam istihdam gibi nihai hedefleri dışında **"ara hedefler"** ve **"faaliyet hedefleri (operasyonel hedefler)"** de bulunmaktadır. Ara hedefler, para politikası araçlarıyla nihai hedefler arasında yer almaktadır. Merkez bankalarının kullandığı para politikası araçları (açık piyasa işlemleri, munzam karşılıkları ve reeskont oranları gibi...) ile nihai hedefler (fiyat istikrarı, iktisadi büyüme, tam istihdam gibi...) arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Oysa ki ara hedefler (kısa vadeli piyasa faiz oranları ve parasal büyüklükler), nihai hedeflerle daha yakından ilişkilidir. Para politikası araçlarının ara hedeflerle, ara hedeflerin de nihai hedeflerle yakın ilişki içinde olması nedeniyle, merkez bankaları ara hedefleri kullanarak nihai hedefleri gerçekleştirmeye çalışırlar. Faiz oranları ve parasal büyüklükler (rezerv para ve parasal taban gibi...), en fazla kullanılan ara hedeflerdir. Ancak ara hedefler, doğrudan merkez bankasının kontrolünde olan büyüklükler değildir. Bu nedenle ara hedef olarak seçilecek değişkenlerin aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:

i. Ara hedef olarak seçilecek olan değişkenler, para politikası araçları ile kolayca etkilenebilmeli ve nihai hedefi en kısa sürede istenen yönde değiştirebilmelidir. Diğer bir ifadeyle ara hedef olarak seçilecek değişkenlerin, önsel ve gerisel bağlantı derecesi yüksek olmalıdır.

ii. Ara hedefler, para politikası uygulama sürecinde kolay biçimde izlenebilen değişkenler olmalı ve merkez bankası gerekli gördüğü takdirde ara hedefleri istediği biçimde yönlendirebilmelidir.

iii. Ara hedeflerin, para politikası dışındaki diğer politikalar ve faktörler tarafından etkilenme gücü düşük olmalıdır.

Para politikası uygulamalarında ara hedeflerin dışında faaliyet hedefleri (operasyonel hedefler) de kullanılmaktadır. Faaliyet hedefleri, para politikası araçlarıyla ara hedefler arasında yer alır. Ekonomik yaşamın karmaşıklaşması üzerine merkez bankalarının, para politikası araçlarını kullanarak ara hedefleri doğrudan doğruya etkileme gücü azalmıştır. Bu da merkez bankalarını faaliyet hedeflerini belirlemeye yöneltmiştir. İki tür faaliyet hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kısa dönem faiz oranları, diğeri ise rezerv para, parasal taban ve merkez bankası parası gibi rezerv büyüklüklerdir. Merkez bankaları

politika araçlarıyla öncelikle faaliyet hedeflerini, sonra ara ve nihai hedefleri gerçekleştirmeye çalışır.

Günümüzde tüm dünyada FED başta olmak üzere gelişmiş ülke merkez bankalarının aldıkları faiz kararları, sermaye giriş ve çıkışları üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle küresel bir dünyada ulusal para politikalarının etkinliği, gelişmiş ülke merkez bankalarının aldıkları faiz kararları ile yakından bağlantılıdır.

Örneğin FED başkanı Ben Bernanke'nin 2013 yılının Haziran ayındaki para politikası kurulu toplantısı sonrası yaptığı "FED'in 2007'den beri devam eden tahvil alım programını 2014 yılından itibaren durduracağı ve 2015 yılında faizleri yükselterek parasal sıkılaştırmaya geçeceği" değerlendirmesi üzerine Türkiye, Brezilya, Endonezya, Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkelerden yabancı sermaye kaçışları yaşanmıştır. Bu da söz konusu ülkelerde ulusal paraların ABD doları karşısında hızla değer kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Böylece "kırılgan beşli" tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmalara göre adı geçen ülke ekonomileri, gelişen piyasa ülkeleri içerisinde ekonomileri ve finansal sistemleri en zayıf olan ülkelerdir. Buna gerekçe olarak da cari açıkların yüksekliği, yüksek kamu kesimi borçları ve sıcak para girişlerine dayalı ekonomik yapı gösterilmektedir.

Sözgelimi Türkiye'de 2013 yılının Haziran ve Temmuz aylarında yaklaşık olarak 10 Milyar $'lık bir döviz çıkışı olmuştur. Böylece 2013 yılının Mayıs ayında 1 $ = 1.75 TL olan $/TL paritesi, Temmuz ayına gelindiğinde 1 $ = 1.95 TL seviyesini görmüştür. TCMB'nin üst üste yaptığı döviz satım ihalelerine rağmen doların ateşi sönmemiş ve kurlar 1 $= 1.90-1.95 TL bandında dalgalanmaya devam etmiştir. Aynı zamanda TCMB'nin Mayıs ayında açıkladığı verilere göre 135 Milyar $ olan döviz rezervleri de, 120 Milyar $'ın altına inmiştir.

Diğer taraftan 2013'ün Mayıs ayında tarihi bir rekora imza atarak 90.000 Puan'ı geçen Borsa İstanbul Endeksi, FED'in para politikasını daraltacağı haberleri üzerine yaşanan sermaye kaçışlarıyla birlikte Temmuz ayında 70.000 Puana kadar düşmüştür.

Çok kısa bir zaman diliminde olan bu gelişmeler bize ara hedef olarak kullanılan politika faizlerindeki değişikliklerin, nihai hedef olan enflasyon oranları üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Çünkü FED'in 2014'de sıkı para politikasına geçmesinin altında yatan asıl sebep, ABD'de 2012 yılından itibaren artan enflasyon oranlarıdır. Özellikle emtia ve enerji

fiyatlarındaki yükselişler karşısında tedirginliğe kapılan FED, mortgage krizi ile mücadele çerçevesinde 2007'den beri uyguladığı genişletici para politikasını değiştirme ihtiyacı hissetmiştir.

Ancak küresel bir ekonomik sistemde, FED'in aldığı kararların sadece ABD ile sınırlı kalması mümkün değildir. Nitekim FED'in ve Avrupa Merkez Bankası (ECB)'nın genişletici para politikası izleyerek politika faizlerini düşürdükleri ve böylece ekonomilerindeki resesyonla mücadele ettikleri dönemlerde, küresel sermaye yüksek faizlerden yararlanmak için gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. 2013 yılının ortalarına kadar devam eden dünyadaki bu dolar ve sermaye bolluğu, şimdilerde tersine dönmeye başlamıştır.

Dolar musluklarının 2014'den itibaren kesilmesi, gelişmekte olan ülkelerin eskisi kadar yüksek büyüyemeyecekleri anlamına da gelmektedir. Nitekim dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi olan Çin'in büyüme verileri de bunu doğrulamaktadır. Çin'de 2000'li yıllar boyunca sürekli olarak %10'unun üzerinde kalan ekonomik büyüme oranları, 2012'de yavaşlamaya başlamış ve 2013 yılında da %8'e düşmüştür. 2000'li yıllar boyunca Çin'den sonra dünyada en fazla büyüyen ekonomiler arasında olan Türkiye'de ekonomi, 2012'de %2.2 ve 2013'de de %4 büyümüştür.

TCMB'nin yabancı sermaye çıkışlarını önlemek için politika faizlerini 2013 yılının Temmuz ayının son haftasında yapılan para politikası kurulu toplantısında %0.75 oranında yükseltmesi piyasalar tarafından yeterli görülmemiştir. Nitekim 17 Aralık Yolsuzluk Operasyonu sonrasında, siyasi istikrarın bozulacağı korkusuyla ülkemizi terk etmeye başlayan yabancı sermayenin döviz talebi nedeniyle $/TL kuru serbest piyasada 2.35'e ve €/TL kuru ise 3.20'ye yükselmiştir.

Bunun üzerine açığa döviz satışı yapmasına rağmen kurları düşüremeyen TCMB, 2014 yılının Ocak ayında yaptığı para politikası kurulu toplantısında politika faizlerini %6'dan %11.5'e yükseltmiştir. TCMB'nin beklentilerin çok üzerinde bir faiz artışı yapması nedeniyle, bu politika Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen literatürde geçen "sürpriz ya da şok para politikası" olarak ifade edilebilir. Çünkü finansal piyasalarda TCMB'nin faizleri %1 ile %1,5 arasında artıracağı beklenmekteydi.

TCMB'nin faizleri artırmasının yanı sıra 30 Mart 2014'deki yerel seçimlerden de iktidar partisinin oylarını yükselterek çıkması üzerine, yabancı yatırımcıların Türkiye ekonomisine yönelik beklentileri pozitife dönmüş ve yeniden güven ortamı sağlanmıştır. Böylece Türkiye söz konusu dönemde yüksek düzeyde sıcak para çekmiştir. Diğer bir ifadeyle spekülatif yabancı

fonlar yüksek faizlerden yararlanmak için yeniden ülkemize gelmiştir. Bu da döviz piyasalarında döviz arzını artırmış ve döviz kurlarının hızla düşmesine yol açmıştır. 2014 yılının Mayıs ayında $/TL kuru 2.05'e ve €/TL kuru ise 2.85'e düşmüştür.

Dolayısıyla günümüzde tüm merkez bankalarının para politikasının nihai hedeflerine ulaşabilmek için, politika faizleri ile gecelik borçlanma ve borç verme faiz oranlarını ellerinde hazır bir silah olarak bulundurduklarını söyleyebiliriz. Çünkü merkez bankalarının uyguladıkları faiz oranları, bankalar başta olmak üzere tüm finansal piyasalar için bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Merkez bankalarının faiz artırım kararı vermesi üzerine, bir süre sonra bankalar da kredi faizlerini yükseltmektedirler. Zira bankaların borç alabilecekleri yegane kaynak merkez bankasıdır. Çünkü merkez bankaları "son ödünç verme mercî" dir. Merkez bankası borç verme faizlerini artırınca, bankaların borçlanma maliyetleri artmaktadır. Bu da bankaların artan maliyetlerini müşterilerine yansıtmalarına yol açmaktadır. Böylece kredi faizleri artmakta, kredi talebi düşmekte, tüketim ve yatırım harcamaları azalmaktadır. Dolayısıyla merkez bankası, faizleri yükselterek başlangıçta hedeflediği toplam talebi düşürmek yoluyla enflasyon oranlarını kontrol altına almak amacına da ulaşmış olmaktadır.

Sonuçta merkez bankalarının ara hedef olarak kullandıkları faiz oranı değişiklikleri, nihai hedef olan enflasyon oranları üzerinde dolaylı olarak büyük bir etkiye sahiptir. Buraya kadar anlatılanlar ışığında merkez bankalarının faiz kararlarının makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1-) Enflasyonu düşürmek isteyen bir merkez bankası, faiz oranlarını yükselterek daraltıcı para politikası uygulamalıdır. Böylece artan faizlere bağlı olarak, bankalardan talep edilen kredi miktarı azalacaktır. Bu da toplam talebi, üretimi, istihdamı ve milli geliri düşürecektir.

2-) Reel üretimi uyararak işsizliği azaltmak isteyen bir merkez bankası, faiz oranlarını düşürmeli ve genişletici bir para politikası takip etmelidir. Böylece düşen faizlere bağlı olarak, bankalardan talep edilen kredi miktarı artacaktır. Bu da toplam talebi, üretimi, istihdamı ve milli geliri yükseltir.

3-) Esnek (dalgalı) döviz kuru rejiminde, faiz oranları ile döviz kurları arasında ters bir orantı vardır. Faiz oranları arttıkça, döviz kurları düşer. Çünkü faiz oranları arttıkça, sıcak para (hot money) olarak adlandırılan kısa vadeli yabancı sermaye ülkeye gelecektir. Bu da o ülkede dövizin bollaşması-

na, ulusal paranın kıtlaşmasına yol açacaktır. Artan döviz arzına bağlı olarak, döviz kurları düşecektir. Dolayısıyla döviz kurlarını düşürerek ulusal paranın değerini artırmak isteyen bir merkez bankası, faiz oranlarını yükseltmelidir.

4-) Esnek (dalgalı) döviz kuru rejiminde, faiz oranları ile döviz kurları arasında ters bir orantı vardır. Faiz oranları azaldıkça, döviz kurları artar. Çünkü faiz oranları azaldıkça, kısa vadeli yabancı sermaye ülkeden kaçacaktır. Bu da o ülkede dövizin kıtlaşmasına, ulusal paranın bollaşmasına yol açacaktır. Azalan döviz arzına bağlı olarak, döviz kurları yükselecektir.

5-) İhracatı artırmak yoluyla cari açıkları kapatmak isteyen bir merkez bankası, faiz oranlarını düşürmelidir. Çünkü faiz oranları düştükçe, döviz kurları yükselecek ve ulusal para yabancı paralar karşısında değer kaybedecektir. Bu da yurt içi malların yabancı mallar karşısında ucuzlamasına yol açarak, ülkenin dış rekabet gücünü artıracaktır. Dolayısıyla ülkenin ihracatı yükselecek, ithalatı azalacak ve ödemeler dengesi sağlanacaktır.

6-) Aşırı cari fazla veren ve bu nedenle ihracatı düşürmek isteyen bir merkez bankası ise, faiz oranlarını yükseltmelidir. Çünkü faiz oranları arttıkça, döviz kurları düşecek ve ulusal para yabancı paralar karşısında değer kazanacaktır. Bu da yurt içinde üretilen malların yabancı mallar karşısında pahalılaşmasına yol açarak, ülkenin dış rekabet gücünü zayıflatacaktır. Dolayısıyla ülkenin ihracatı düşecek, ithalatı artacak ve cari fazlalığının ortadan kalkmasıyla birlikte ödemeler dengesi sağlanacaktır.

Merkez bankalarının faaliyet hedefi olarak uyguladıkları politika faiz oranlarının (bir haftalık repo faizi) ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin olarak verilebilecek en somut örnek olay, 2014 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Merkez Bankası Başkanı Erdem Başçı arasında basın üzerinden yaşanan sözlü tartışmadır.

ÖRNEK OLAY: BAŞBAKAN RECEP TAYYİP ERDOĞAN VE TCMB BAŞKANI ERDEM BAŞÇI ARASINDAKİ FAİZ TARTIŞMASI

2014 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'de merkez bankasının uyguladığı politika faiz oranlarını çok yüksek bulduğunu defalarca açıklamıştır. Başbakan'a göre bu yüksek faizler, Türkiye'nin yatırım hacmini düşürerek büyümesini engellemektedir. Faizlerin yüksek olması sadece "faiz lobisi" tarafından istenmektedir.

Burada faiz lobisi kavramı ile Başbakan, devletin çıkardığı tahvil ve bono gibi menkul değerlere büyük miktarlı fonlar ile yatırım yapanlar ile bankalar-

da yüksek düzeyde vadeli mevduatları olan yerli ve yabancı büyük sermaye sahiplerini kastetmektedir. Başbakan'a göre FED'in %0.25 ve Avrupa Merkez Bankası olan ECB'nin %0.15 düzeyinde faiz verdiği bir dünyada, Türkiye'nin %11.5 faiz vererek rekabetçi bir ekonomiye sahip olması mümkün değildir. Bu yüksek faizler Türkiye'nin sıcak para çekmesine yol açmakta fakat sıcak parayla kalkınan bir ülke bulunmamaktadır.

Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin sıcak paraya değil doğrudan yabancı yatırıma ihtiyacı bulunduğunu, fakat faizlerin bu kadar yüksek olduğu bir ülkeye doğrudan yatırımdan ziyade kısa vadeli rant kazanmak isteyen spekülatif sermaye yatırımlarının geleceğini defalarca ifade etmiştir. Dolayısıyla Başbakan Erdoğan, merkez bankasına bir çok kez çağrı yaparak faizleri düşürmesini istemiştir. TCMB'nin 2014 yılının Mayıs ayında yaptığı toplantıda politika faiz oranlarını %0.50 oranında düşürmesi ise, Başbakan Erdoğan'ın sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Başbakan Erdoğan, Merkez Bankası'nı "artırırken 5 puan artırıyorsunuz, düşürürken yarım puan indiriyorsunuz. Dalga mı geçiyorsunuz? Yarım puan indirerek ne yapmak istiyorsunuz? Böyle bir yaklaşımı doğru bulmak mümkün değildir. Temenni ederim ki Merkez Bankası, en kısa sürede kendisine çeki düzen verir" sözleri ile eleştirmiştir.

Bunun üzerine TCMB Başkanı Erdem Başçı bir açıklama yaparak, politika faiz oranları konusunda her kesimin istediği sözleri söyleme özgürlüğüne sahip olduğunu fakat bu konudaki kararın kendilerine ait olduğunu ifade etmiştir. Başçı'ya göre Türkiye'nin 2014 ve 2015 yılı sonu için önceden ilan ettiği %5'lik enflasyon hedeflerine ulaşabilmesi için politika faizlerinin bir süre daha yüksek kalması gerekmektedir.

Üstelik E. Başçı'ya göre faizlerin birdenbire düşürülmesi sadece enflasyon oranlarını yükseltmekle kalmayacak, diğer taraftan döviz talebini yükselterek döviz kurlarının yeniden artışa geçmesine yol açacaktır. Çünkü bu durumda yabancı yatırımcılar merkez bankasının bağımsızlığını sorgulayacak ve para politikasına yönelik güven kaybı yaşanacaktır. Dolayısıyla Başçı, TCMB'nin siyasal değil teknokratik bir kurum olduğunu ve politik ile ekonomik bağımsızlığa sahip olduğunu altını çizerek ısrarla vurgulamıştır. Başçı'ya göre politika faizleri, siyasal iktidar istediği için düşürülemez. Fakat ilerleyen dönemlerde gerçekleşen enflasyon oranları hedeflenen düzeylere yaklaşırsa, faizlerde kademeli bir indirime gidilebilir.

Başbakan Erdoğan ise, TCMB Başkanı'nın bu açıklamalarına yanıt olarak "merkez bankasının faiz politikalarını kesinlikle beğenmiyorum. Yüksek faizi ülkemdeki yatırımların önünde bir engel ve yüksek enflasyonun sebebi

olarak görüyorum. Merkez bankası yüksek faiz politikası uygulamasına rağmen, 5 yıldır enflasyon hedeflerini tutturamıyor. Biz atmosferi balans etmekle görevliyiz. Onun için de bizim düşüncelerimiz çok açık nettir. Bu faiz oranı yüksektir. Bunun düşmesi lazım ki, reel yatırım artsın. Bir defa biz sıcak parayla bir ülkenin kalkındığına inanan bir ülke değiliz. Kimse bizi bununla aldatmasın. Biz reel yatırım için gelene mukayese edilemeyecek derecede hoş bakar ve gereken desteği veririz. Eğer siz yüksek faizle kredi vermeye kalkarsanız benim ülkemdeki özellikle iç sermaye, yerli sermaye yatırım yapabilir mi? Yapamaz. Neyle yapacak? Eğer finansın maliyeti ucuzsa onun yatırım yapma şansı vardır. Finans sektörü şöyle kar etmiş böyle kar etmiş. E tabi, öyle ballandıra ballandıra anlatılıyor ki, bazı vatandaşlarımız bankaların kapısına üşüşüyor ama birileri kârda yarışıyor. Tamam da kardeşim, bir buçuk kazanacağına 750 kazan arkadaş. Buradaki yatırımcıya daha düşük ver. Ama dert daha fazla kazanmanın hırsı, ülkeyi yüceltmenin hırsının çok ötesinde. Kendilerine şunu söylüyorum. ABD'de faiz oranı %1, Japonya'da eksi. Onlar bunu bu şekilde yapıyor da siz niye bunu düşüremiyorsunuz? Elli dereden elli yerden su getiriyorlar. Onlar bu faizle kazanmıyor mu? Onlar kendi ülkelerini düşünüyor. Benim ifadelerim onları rahatsız edecek. Kendi öz sermayeleriyle değil ha, bütün mudinin imkanlarıyla. Tabi ki açarken bir sermaye koyacak, bu kadar da olsun. Merkez Bankamıza da söylüyorum. Siz bugüne kadar açıkladığınız enflasyon oranlarını hiçbir zaman tutturabildiniz mi? Hep revize ettiniz. Faizi de aynı şekilde. Ama artık yetti. Bunu söylemek zorundayız. Faiz sebeptir, enflasyon neticedir. Bize değişik yerlerden değişik gerekçeler getiriyorlar. Bırakın o işi. Bir temel unsur söylüyorum. Biz ekonomiyi %63 borçlanma faiziyle aldık. Faiz inmeye başladı indi indi enflasyon da indi. Bundan daha güzel bir örnek olur mu?"

Erdem Başçı ise, 16 Haziran 2014'de yaptığı açıklama ile Başbakan Erdoğan'a şu sözlerle yanıt vermiştir: "Merkez Bankası siyasetin dışındadır. Merkez Bankası bir vesayet kurumu değildir. Bir acentadır. 5 yıl sonra bakarsınız Merkez Bankası Başkanı başarılı mı başarısız mı, sabır gerekli. Enflasyon ölçülür. Hedef bellidir. Tutturdun mu tutturamadın mı? 5 yılın sonunda bakarsınız kaç yıl tutturdunuz kaç yıl tutturamadınız? Başkan başarılı mı başarısız mı? Belli olur. Neden 5 yıl? Çünkü parasal aktarım mekanizması gecikmeli çalışır. Bugün aldığınız bir karar 2 veya 3 yıl sonra etkisini gösterir. O yüzden sabır gerekir. Türkiye'de tasarruf oranları düşük. Tasarruf oranının düşük olması cari açığın yüksek olmasına sebep oluyor. Döviz kuru gelişmeleri enflasyon artışında önemli bir rol oynamıştır. Finansal eğitim yoluyla aşırı borç-

lanmanın önüne geçilmesi piyasa faiz oranının düşmesine yol açabilecektir. İlk tartışmamız gereken şey "değirmenin suyu nereden gelecek" sorusu. Bunu tartıştıktan sonra para politikasının nasıl olması gerektiğine karar verebiliriz. Büyüme oranlarımız aşırı tüketim yapan ülkelere göre oldukça düşük. Buradan çıkaracağımız ders mümkünse tüketerek değil üreterek büyüyelim. Yakın zamanda üretimle büyümeyi başardık. Bankaların üretime yönelik kredi vermesi olumlu bir gelişme fakat tüketime yönelik kredilerde dikkatli davranması gerekmektedir. Soru şu: Faizler artarsa enflasyon artar mı? Bu sorunun cevabında maliyet kanalı vardır. Döviz kurunun yarattığı maliyet baskısı çoğunlukla kısa vadelidir. Kurların istikrara kavuşması enflasyon için oldukça önemlidir. Enflasyon üzerinde döviz kurunun etkisi, faizlerin etkisinden daha fazla. 2015 yılı Türkiye için çok önemli bir yıl. G7 toplantısına gidip o toplantıda, enflasyonu % 5'e düşürüyoruz diyebilmem gerekiyor. Enflasyon düşene kadar sıkı para politikası duruşu devam edecek sözü faiz indirimini dışlamaz. Piyasalar ölçülü faiz indiriminden %0.25, %0.50 ve %0.75 baz puanlık indirimi algılıyor".

Başbakan Erdoğan ile Erdem Başçı arasında farklı zamanlarda basına yapılan bu açıklamalar, hükümet ile merkez bankası arasında faiz oranı konusunda çok ciddi bir ayrışmanın olduğunu göstermektedir. Ülke ekonomisinin geleceği ve merkez bankasının bağımsızlığı konusunda bu tartışmanın hiç kimseye bir yarar sağlamayacağı ortadadır. Yapılması gereken politika faizleri konusunda merkez bankası ile hükümetin görüş alış verişinde bulunması, fakat son sözü merkez bankasının söylemesidir. Aksi takdirde merkez bankası, hükümet istediği için faiz oranlarını düşürürse politik bağımsızlık açısından çok büyük bir yara alacaktır. Bu da merkez bankalarının güvenilirliğini azaltacak ve enflasyon hedeflerine ulaşmayı imkansızlaştıracaktır.

2.8. Para Talebinin Nedenleri

Kişi ve kurumlar, paranın likit olması ve satın alma gücünü ifade etmesi nedeniyle, gelirlerinin bir kısmını para olarak muhafaza etmek isterler. İktisadi birimlerin gerektiğinde kullanmak üzere hazır tuttukları para miktarına "para talebi" denir. Diğer bir tanıma göre para talebi, insanların belirli bir anda yanlarında bulundurmak istedikleri para miktarlarıdır.

İktisadi birimlerin para talep etmelerinin üç temel sebebi bulunmaktadır. Bunlar "işlem amaçlı para talebi", "ihtiyat amaçlı para talebi" ve "spekülasyon amaçlı para talebi" dir. Aşağıda kısaca bu sebepler açıklanmıştır.

2.8.1. İşlem Güdüsüyle Para Talebi

Ekonomideki tüm kişi ve kurumlar, günlük işlerini yürütmek ve ödemelerini yapabilmek için para bulundurmak zorundadırlar. Buna işlem amaçlı para talebi denilir. Klasiklere göre para, sadece işlem amaçlı olarak talep edilir. İşlem amaçlı para talebi, kişilerin gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir. İşlem amaçlı para talebini şu şekilde formüle edebiliriz;

$$Md = f(Y)^{+}$$

Yukarıdaki eşitlikte Md para talebini, Y ise gelir seviyesini göstermektedir.

Buna göre gelir seviyesi yükseldikçe, işlem amaçlı para talebi de artar.

$$Y\uparrow \rightarrow M_d\uparrow \quad \text{ve} \quad Y\downarrow \rightarrow M_d\downarrow$$

Örneğin ayda 1.500 TL kazanan bir kişinin ortalama günlük para talebi 50 TL olacaktır. Bu kişinin geliri 1.800 TL'ye çıkarsa ortalama günlük para talebi de 60 TL'ye yükselir.

Tersine gelir seviyesi düştükçe ise, işlem amaçlı para talebi azalır. Örneğin ayda 1.500 TL kazanan bir kişinin ortalama günlük para talebi 50 TL iken, bu kişinin geliri 1.200 TL'ye düşerse ortalama günlük para talebi de 40 TL'ye iner.

2.8.2. İhtiyat Güdüsüyle Para Talebi

Cambridge Üniversitesine mensup Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall'a göre, para sadece işlem amaçlı değil ihtiyat amaçlı da talep edilebilir. Çünkü iktisadi birimler ihtiyat (tedbir) güdüsüyle de yanlarında para bulundurmak isteyebilirler. İnsanlar günlük seyahat, yemek-içmek ve alışveriş gibi işlemlerin dışında geleceğin ne getireceğinin belirsiz olması sebebiyle, daha önceden kestirilemeyen doğal afet, işsizlik, hastalık gibi beklenmedik olaylar karşısında ihtiyatlı davranarak bugünden belli bir miktar para tutarlar. Buna ihtiyat amaçlı para talebi denir.

İhtiyat amaçlı para talebi de, aynı işlem amaçlı para talebi gibi kişilerin gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir. İhtiyat amaçlı para talebini şu şekilde formüle edebiliriz;

$$Md = f(Y)^{+}$$

Buna göre gelir seviyesi yükseldikçe, ihtiyat amaçlı para talebi de artar. Tersine gelir seviyesi düştükçe ise, ihtiyat amaçlı para talebi azalacaktır.

2.8.3. Spekülasyon Güdüsüyle Para Talebi

Keynesyen iktisatçılara göre, işlem ve ihtiyat güdüsünün yanı sıra spekülasyon güdüsüyle de elde para tutulabilir. İktisadi birimlerin (hane halkları, firmalar, devlet ve dış alem) tahvil fiyatları ve tahvil faiz oranlarındaki değişmelerden yararlanmak için ellerinde tutmak istedikleri para miktarlarına "spekülatif amaçlı para talebi" denir.

Burada spekülasyon kelimesinin karşılığı tahmin olarak kullanılmaktadır. *Keynes'e göre tahviller sıfır opsiyonludur. Yani insanlar "ya para ya da tahvil tutarlar". İnsanların aynı anda hem tahvil hem de para tutma şansları yoktur.*

Örneğin aylık geliri 1.000 TL olan bir kişinin iki alternatifi vardır. Bu kişi ya parasının tamamıyla tahvil alacak fakat bu durumda para talebi sıfır olacaktır. Ya da bu 1.000 TL'nin tamamını yanında bulunduracaktır, fakat bu defada tahvil talebi sıfır olacaktır. Söz konusu kişinin yanında paramı bulunduracağı yoksa tahvil mi alacağı ise, tahvillerin faiz oranına ve tahvilin fiyatına bağlı olarak değişecektir.

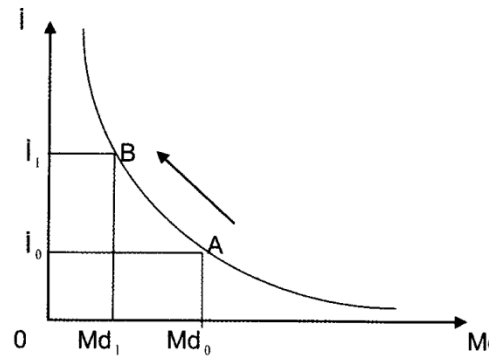
Eğer tahvillerin faiz oranları artarsa, ellerinde para bulunduranlar faiz gelirinden mahrum kalacakları için alternatif maliyetleri yükselir. Bu nedenle tahvil faizleri arttıkça, insanlar tahvil taleplerini artırıp para taleplerini ise azaltırlar. Tahvil talebindeki artışlar bir süre sonra tahvil fiyatlarının da yükselmesine yol açacaktır.

Tersine tahvillerin faiz oranları düştükçe ise, faiz gelirleri azalacağı için insanlar günlük ihtiyaçları için yanlarında daha fazla para tutmayı ve daha az tahvil satın almayı tercih edeceklerdir. Bu nedenle tahvil faizleri azaldıkça, insanlar tahvil taleplerini azaltıp para taleplerini ise artırırlar. Tahvil talebindeki düşüşler ise beraberinde tahvil fiyatlarının azalmasını getirir.

Dolayısıyla spekülatif amaçlı para talebinin, faiz oranlarına bağlı olduğu söylenebilir. Spekülatif amaçlı para talebini şu şekilde formüle edebiliriz;

$$Md = f(\dot{I})^{-}$$

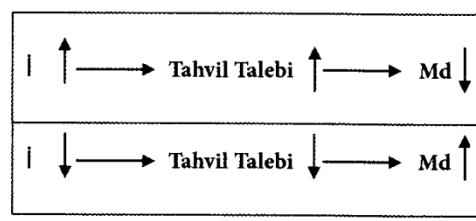
Yukarıdaki eşitlikte Md para talebini, İ ise faiz oranlarını göstermektedir. Faiz oranı ile para talebi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranları arttıkça, para talebi azalır. Tersine faiz oranları azaldıkça ise, para talebi artar. Söz konusu ters yönlü ilişki aşağıda yer alan Şekil 1'de gösterilmiştir.



Şekil 1: Faiz Oranı İle Para Talebi İlişkisi

Şekil 1'e göre başlangıçta ekonomi A noktasındadır ve faiz oranları $\dot{I}_0$, para talebi ise Md_0'a eşittir. Faiz oranlarının artarak $\dot{I}_1$'e yükselmesi üzerine, para talebi de azalarak Md_1'e düşer. Böylece ekonomi B noktasında dengeye gelir.

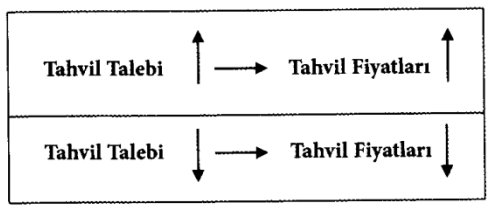
Faiz oranları yükseldikçe spekülatif amaçlı para talebinin azalmasının nedeni, iktisadi birimlerin daha yüksek faiz geliri elde etmek amacıyla tahvil taleplerini artırmalarıdır. Tersine faiz oranları düştükçe ise, tahvillerin getirisi de azalacağı için iktisadi birimlerin para talebi artacaktır. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:



Faizlerin en düşük düzeye düştüğü ve para politikasının etkinliğini yitirdiği likidite tuzağı gibi bir noktada ise, tahvil fiyatları en yüksek düzeye ulaşmış olacağı için bireyler zarar etmemek için hiç tahvil almazlar. Bu neden-

le sadece faizlerin düşük olması (getiri yönü) nedeniyle değil, yüksek tahvil fiyatları (maliyet yönü) nedeniyle de, faiz oranları azaldıkça tahvil talebi düşer ve para talebi artar.

Faiz oranındaki değişiklikler, tahvil fiyatlarının da değişmesine neden olur. Şöyle ki faiz oranının düşük olduğu dönemlerde, spekülasyon amaçlı para talebi artar. Çünkü faiz oranı çok fazla düşmüştür ve artık yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle iktisadi birimler faizlerin tekrardan yükseleceği beklentisi ile ellerinde âtıl fon tutarlar ve tahvil almazlar. Bu da tahvil talebini azaltarak tahvil fiyatlarını düşürür. Tahvil talebi ile tahvil fiyatları arasındaki doğru yönlü ilişkiyi aşağıdaki gibi gösterebiliriz:



2.9. Parasal Büyüklükler

Para arzı (para stoku), bir ekonomide belirli bir anda mevcut parasal varlıkların toplam miktarını ifade eder. Dar anlamda para arzı kavramı, genellikle dolanımda bulunan para miktarı ile vadesiz banka mevduatlarının toplamını anlatmak için kullanılırken, geniş anlamda para arzı kavramı, bunlara bankalardaki vadeli mevduat miktarının da eklenmesiyle ortaya çıkar.

Merkez bankalarının faaliyet hedefi veya ara hedef olarak kullandığı ve fiyat istikrarına ulaşmak için kullandığı parasal büyüklükler, kendi içerisinde "talep edilen para miktarı tanımları" ve "arz edilen para miktarı tanımları" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.9.1. Talep Edilen Para Miktarı Tanımları

Talep edilen para miktarı tanımları, parasal büyüklüklere talep edenler açısından bakılması ile oluşur. Dolayısıyla talep edilen para miktarı tanımları, ekonomide iktisadi birimler tarafından talep edilen para miktarlarını göstermektedir. Talep edilen para miktarlarında bankalara yatırılan mevduatlar dikkate alınmaktadır.

Talep edilen para miktarı tanımları Tablo 5'de gösterilmiştir.

TABLO 5: TALEP EDİLEN PARA MİKTARI TANIMLARI

M_0 = Dolaşımdaki Para Miktarı – Banka Kasalarındaki Para
$M_1 = M_0$ + Bankalardaki TL ve Döviz Cinsinden Vadesiz Mevduatlar
$M_2 = M_1$+ Bankalardaki TL ve Döviz Cinsinden Vadeli Mevduatlar
$M_3 = M_2$+ Repo ve Para Piyasası Fonları + Bankalarca İhraç Edilen Menkul Kıymetler

Tablo 5'de M_3 büyüklüğü içerisinde yer alan Repo işlemi, kısa dönemli bir menkul değerin belirli bir dönem sonunda geri alınmasını öngören bir satış anlaşmasını ifade etmektedir. Yine M_3 büyüklüğüne dahil olan para piyasası fonları; piyasada yatırım fonu adı altında bankalarca oluşturulan fonları ve bankalarca ihraç edilen menkul kıymetler ise bankaların çıkardıkları 2 yıla kadar vadeli tahvil ve bonoları ifade etmektedir.

Tablo 5'den anlaşılacağı üzere M_0, en dar kapsamlı ve likidite düzeyi en yüksek para miktarı tanımıdır. Bir varlığın paraya çevrilebilme hızı yükseldikçe likiditesi de artmaktadır. Dünyadaki en likit varlık paranın kendisidir. M_0'da dolaşımdaki nakit parayı gösterdiğine göre, en likit varlık olmaktadır. M_3 ise, en geniş para miktarını göstermektedir. Çünkü içine M_0, M_1 ve M_2'yi almaktadır. Üstelik M_3 içerisinde bu büyüklüklere ilave olarak, repo ve para piyasası fonları ile bankalarca ihraç edilen menkul kıymetlerde bulunmaktadır.

2.9.2. Arz Edilen Para Miktarı Tanımları

Arz edilen para miktarı tanımları, parasal büyüklüklere para arz edenler yani merkez bankası açısından bakılması ile oluşur. Arz edilen para miktarı tanımları, kendi içerisinde rezerv para, parasal taban ve merkez bankası parası olmak üzere üçe ayrılır.

Tablo 6'da arz edilen parasal büyüklükler gösterilmiştir. Buna göre + işaretinden sonra yer alan büyüklükler, bankaların veya kamu kuruluşlarının merkez bankasına yatırdıkları rezervleri ifade etmektedir. Söz konusu büyüklükler daha dar kapsamda olandan daha geniş kapsama doğru sıralanmıştır.

TABLO 6: ARZ EDİLEN PARA MİKTARI TANIMLARI

Rezerv Para = Emisyon + Merkez Bankasında Bulunan Bankaların Zorunlu ve Serbest Karşılıkları
Parasal Taban (Baz Para) = Rezerv Para + Açık Piyasa İşlemleri
Merkez Bankası Parası = Parasal Taban + Merkez Bankasında Bulunan Kamu Mevduatları

Tablo 6'dan izlenebileceği gibi arz edilen para miktarları içerisinde en dar kapsamlı olanı rezerv paradır. Parasal taban ise, rezerv parayı içermektedir. Merkez bankası parası da, rezerv para ve parasal tabanı kapsamaktadır. Buna göre en geniş para arzı büyüklüğü, merkez bankası parasıdır. Fakat genellikle merkez bankalarının uyguladığı parasal hedefleme stratejilerinde, parasal taban kullanılmaktadır. Çünkü parasal taban, açık piyasa işlemlerini içerdiği için merkez bankası tarafından kontrol edilme gücü daha yüksektir. Bu anlamda parasal tabana, aynı zamanda baz para da denilmektedir.

2.10. Para Çarpanları

Bir ülkede merkez bankalarını, diğer bankalardan ve finansal kurumlardan ayıran en temel farklılık, para basabilmeleri yani emisyon faaliyetlerinde bulunabilmeleridir. Merkez bankalarının, para basma faaliyetleri ya da açık piyasa işlemleri gibi para politikası araçlarını kullanmaları, ekonomideki toplam para hacminin belirlenmesinde oldukça önemlidir. Buna karşılık bankaların kredi verme ya da vermeme kararları da, para miktarları üzerinde etkili olmaktadır.

Merkez bankaları dışında, hiçbir kişi veya kurumun para basma yetkisi yoktur. Ancak bankalar kendilerine yatırılan mevduatları kredi vermek suretiyle, kaydi para oluştururular. Kaydi para, fiziki olarak mevcut olmayan fakat hesaplarda gözüken bir paradır. Kaydi para miktarındaki genişlemeler, rezerv parayı ve parasal tabanı artırır. Bu da dolaşımdaki para miktarının artması anlamına gelir.

Bankalar kaydi para üretme sürecinde öncelikle kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden, merkez bankasınca belirlenmiş bir karşılık oranını ayırarak, geri kalan tutarı kredi olarak verirler. Bu anlamda merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını, reeskont oranlarını ve disponobilite oranlarını de-

ğiştirerek, kaydi para oluşturma sürecini de etkileyebilir. Örneğin söz konusu oranlar arttıkça bankalar daha az kredi verebileceğinden kaydi para miktarı düşer, tersine bu oranlar azaldıkça ise bankalar daha fazla kredi açabileceğinden kaydi para miktarı artar.

Dolayısıyla bir ülkede para arzının belirlenmesinde merkez bankası kararları oldukça önemli olmakla birlikte, bankaların ve halkın yapacağı tercihlerde dolaşımdaki para miktarı üzerinde etkilidir. Bankaların kaydi para oluşturma süreci, merkez bankasının piyasaya çıkardığı para miktarından daha fazla bir paranın dolaşıma çıkmasını sağlar. Bu durum literatürde para politikasının çarpanları veya çoğaltanları kavramıyla açıklanır. Buna göre örneğin merkez bankası piyasaya 1 TL çıkarmışsa ve para çarpanı 5 ise, ekonomideki toplam para miktarı da 5 TL olacaktır. Bu 5 TL'nin 1 TL'si asli para yani merkez bankasının bastığı para, geri kalan 4 TL ise kaydi para yani ticari bankaların ürettiği kaydi paradır.

Para arzının belirlenme mekanizması sürecinde 5 farklı para çarpanı (çoğaltanı) ortaya çıkmaktadır. Aşağıda söz konusu çarpanlar incelenmiştir.

2.10.1. Basit Mevduat Çarpanı

Bankalar kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden, merkez bankalarınca belirlenen bir oranı (mevduat munzam karşılık oranı) karşılık olarak ayırarak, geri kalan tutarı kredi olarak verirler.

Örneğin A bankasına yatırılan mevduat miktarı 1.000 TL olsun. Mevduat munzam yasal karşılık oranı da %10 olmuş olsun. Bu durumda bankalar 1.000 TL'nin %10'u olan 100 TL'yi merkez bankasına yatıracak ve geri kalan 900 TL'yi kredi vereceklerdir.

Eğer merkez bankası zorunlu karşılık oranını %5'e düşürürse, banka 1.000 TL'lik mevduatın %5'i olan 50 TL'yi merkez bankasına yatıracak ve geri kalan 950 TL'yi kredi olarak piyasaya verecektir. Bu durumda ilk baştaki duruma göre piyasaya çıkan para miktarı artış gösterecektir.

Eğer merkez bankası zorunlu karşılık oranını %15'e çıkarırsa, banka 1.000 TL'lik mevduatın %15'i olan 150 TL'yi merkez bankasına yatıracak ve geri kalan 850 TL'yi kredi olarak piyasaya verecektir. Bu durumda ilk baştaki duruma göre piyasaya çıkan para miktarı azalış gösterecektir.

Basit mevduat çarpanı veya kaydi para çoğaltanı aşağıdaki formülde $1/(r_D)$ oranına eşittir. Basit mevduat çarpanına dayalı olarak para arzında (Ms=Money Supply) meydana gelen değişme aşağıdaki formülle gösterilebilir:

$$Ms = \frac{1}{r_D} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Örnek Soru: Zorunlu karşılık oranının %10 ve mevduat miktarının 1.000 TL olduğu bir ekonomide basit mevduat çarpanı ve toplam para arzı ne kadardır?

Çözüm: Soruda verilen bilgiler formülde yerine konacak olursa, (r_D) = %10 ve D=1.000 TL'den, basit mevduat çarpanı 10 ve toplam para arzı da 10.000 TL olarak bulunabilir. Buna göre bankalar, kendilerine yatırılan 1.000 TL'lik mevduatın %10'u olan 100 TL'yi karşılık olarak ayıracaklar ve geri kalan 900 TL'yi kredi olarak vereceklerdir. Kredi olarak verilen 900 TL ise para çarpanına $[1/(r_D)]$ bağlı olarak, ilk mevduatın tam 10 katı bir etki doğuracaktır. Böylece bankalara yatırılan 1.000 TL'lik mevduat, ekonomide 10.000 TL'lik bir kaydi para miktarı oluşturacaktır.

Yukarıda yapılan örneklerden ve para çarpanı formülünde zorunlu karşılık oranı (r_D)'nın payda da yer almalarından anlaşılacağı gibi, zorunlu karşılık oranı ile kaydi para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir orantının olduğu söylenebilir.

Buna karşılık para çarpanın aldığı değerler ile para arzı arasında ise doğru yönlü bir korelasyon vardır. Dolayısıyla para politikasının etki gücü, para çarpanına bağlıdır. Merkez bankaları para çarpanını istedikleri yönde değiştirebildikleri ölçüde, para politikasının etkinliği artacaktır.

Zorunlu Karşılık Oranları ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (MS) ↓
Zorunlu Karşılık Oranları ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Ekonomide likidite sıkışıklığının yaşandığı durgunluk dönemlerinde, merkez bankalarının zorunlu karşılık oranlarını düşürmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı, piyasaya çıkacak para miktarını artırmak ve toplam talebi yükselterek üretim ile milli geliri artırmaktır.

Ekonomide enflasyon probleminin yaşandığı genişleme dönemlerinde ise, merkez bankalarının zorunlu karşılık oranlarını yükseltmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı ise, piyasaya çıkacak para miktarını azaltmak ve toplam talebi düşürerek üretim ile milli geliri azaltmaktır.

2.10.2. Serbest Rezerv Çarpanı

Bankalar kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden, hiçbir yasal zorunluluk olmadan tamamen ihtiyat amaçlı olarak da merkez bankası kasalarında karşılık tutabilirler. Söz konusu karşılıklara serbest karşılık denilir. Aşağıdaki formülde bankaların serbest karşılıkları (e) simgesi ile gösterilmiştir.

Örneğin A bankasına yatırılan mevduat miktarı 1.000 TL olsun. Mevduat munzam yasal karşılık oranı %20 ve serbest karşılıklar da %10 olmuş olsun. Bu durumda bankalar 1.000 TL'nin %20'si olan 200 TL'yi yasal karşılık olarak merkez bankasına yatıracak, 1.000 TL'nin %10'u olan 100 TL'yi ise ihtiyat amaçlı olarak merkez bankasına gönderecek ve geri kalan 700 TL'yi kredi vereceklerdir.

Eğer bankalar serbest karşılık oranını %5'e düşürürse, banka 1.000 TL'lik mevduatın 100 TL'si yerine sadece 50 TL'sini merkez bankası kasasında serbest karşılık olarak tutacaktır. Bu durumda kredi verilebilecek tutar ise 750 TL'ye çıkacaktır.

Eğer bankalar serbest karşılık oranını %15'e çıkarırsa, banka 1.000 TL'lik mevduatın 100 TL'si yerine 150 TL'sini merkez bankası kasasında serbest karşılık olarak tutacaktır. Bu durumda kredi verilebilecek tutar da 650 TL'ye düşecektir.

Serbest rezerv oranının (e) da dikkate alınması durumunda, para arzı eşitliği şu şekilde değişir;

$$Ms = \frac{1}{r_D + e} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını, e bankalarca belirlenen serbest karşılık oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Örnek Soru: Zorunlu karşılık oranının %10 olduğu ve bankaların da kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden %10 serbest karşılık ayırdığı bir ekonomide, bankalara yatırılan toplam mevduat miktarı da 1.000 TL ise, para çarpanı ve toplam para arzı hangi değerleri almaktadır?

Çözüm: Soruda verilen bilgiler formülde yerine konacak olursa, (r_D) = %10 ve e= %10 iken D=1.000 TL'den, para çarpanı 5 ve toplam para arzı da 5.000 TL olarak bulunabilir. Buna göre bankalar, kendilerine yatırılan 1.000 TL'lik mevduatın %20'si olan 200 TL'yi zorunlu ve serbest karşılık olarak ayırarak geri kalan 800 TL'yi kredi olarak vereceklerdir. 800 TL ise para çarpanına [1/(r_D)+e] bağlı olarak, ilk mevduatın tam 5 katı bir etki doğuracaktır. Böylece bankalara yatırılan 1.000 TL'lik mevduat, ekonomide 5.000 TL'lik bir para arzı oluşturacaktır.

Yukarıda yapılan örneklerden ve para çarpanı formüllerinde zorunlu karşılık oranı (r_D) ile serbest rezerv oranı (e)'nın payda da yer almalarından anlaşılacağı gibi, bu oranlar ile para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Serbest Rezerv Oranı ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (Ms) ↓
Serbest Rezerv Oranı ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Serbest rezerv oranı ile para çarpanı ve para miktarı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Serbest karşılık oranı arttıkça, kaydi para miktarı azalmakta ve para çarpanı ile para arzı düşmektedir. Tersine serbest karşılık oranı azaldıkça ise, kaydi para miktarı ile para çarpanı ve para arzı artmaktadır.

Bankaların merkez bankasında serbest mevduat bulundurmasının temel nedeni, mevduat hesabı açtırmış olan mudilerinin mevduatlarını zamanında ödemektir. Dolayısıyla serbest mevduat bulundurmak, bankaların yükümlülüklerini yerine getirmek için kendi lehlerine olan bir işlemdir. Bankalar ekonomideki gelişmelere göre nakit sıkıntısına düştüklerinde, merkez bankasına daha önceden yatırdıkları serbest mevduatları istedikleri zaman çekebilirler. Bankaların ne kadar serbest mevduat bulunduracakları ise, bazı faktörlere bağlı olarak belirlenir. Aşağıda söz konusu faktörler incelenmiştir.

-SERBEST REZERV MİKTARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER-

Bir ekonomide serbest rezerv miktarını belirleyen üç temel temel faktör bulunmaktadır. Bunlar piyasa faiz oranları, mevduat giriş-çıkış hareketliliği ve rezerv borçlanma maliyetidir.

a-) Kredi Faiz Oranları: Bir ekonomide kredi faiz oranları (i) arttıkça, bankalar faiz geliri elde etmek için serbest rezerv miktarlarını (e) azaltacaklardır. Bu da daha fazla kredi verilmesi anlamına geleceğinden, para çarpanı büyür ve piyasaya çıkan para miktarı artar.

(i↑ e ↓ Ms ↑)

Diğer taraftan kredi faiz oranlarının (i) azalması durumunda ise, bankaların faiz kazançları azalacağı için serbest rezerv miktarlarını (e) artırırlar. Bu da daha az kredi verilmesi anlamına geleceğinden, para çarpanı küçülür ve para arzı düşer.

(i↓ e ↑ Ms ↓)

b-) Mevduat Çekilişleri: Ekonomik istikrarsızlık veya başka bir nedenle bankalardaki mevduat çekilişlerinin arttığı dönemlerde, bankalar sahip oldukları mevduatlardan daha fazla serbest karşılık ayırarak daha az kredi verirler. Bu da kredi çarpanının küçülmesine ve para arzının daralmasına yol açar.

c-) Rezerv Borçlanma Maliyetleri: Bankaların ödemelerini yapmak için yeterli kaynağa sahip olmadıklarında borçlanabilecekleri iki temel piyasa vardır. Bunlar merkez bankası ve interbank (bankalararası) piyasasıdır. Ticari bankalar merkez bankasından reeskont faizi karşılığında, interbank piyasasından ise gecelik (overnight) faiz oranı karşılığında borçlanırlar. Reeskont ve gecelik faizlerinin arttığı dönemlerde, rezerv borçlanma maliyeti de yükseleceğinden, bankalar daha az borçlanıp daha çok serbest rezerv bulundurmayı tercih edeceklerdir. Bu da para çarpanının değerini düşürerek, ekonomideki toplam para arzını azaltır.

2.10.3. Nakit Çarpanı

Gerçek hayatta insanlar tasarruflarının tamamını mevduat olarak bankaya yatırmayıp, yanlarında nakit olarak da tutabilirler. Halk yanında ne kadar çok nakit tutarsa, bankaların verebileceği kredi miktarı da o nispette azalır. Tersine halk yanında daha az nakit bulundurup, bankalara daha çok mevduat yatırırsa kredi verilecek miktar da artar.

Diğer bir ifadeyle halkın nakit tutma oranı (c) arttıkça, kaydi para çarpanı ile para miktarı azalır. Tersine halkın nakit tutma oranı (c) azaldıkça ise, kaydi para çarpanı ile para miktarı artar. Nakit çarpanını yer aldığı para arzı eşitliği aşağıda gösterilmiştir;

$$Ms = \frac{1}{r_D + e + c} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını, e bankalarca belirlenen serbest karşılık oranını, c halkın nakit tutma oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Örnek Soru: Zorunlu karşılık oranının %20 olduğu, bankaların kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden %20 serbest karşılık ayırdığı ve halkın da %10 oranında nakit tuttuğu bir ekonomide, bankalara yatırılan toplam mevduat miktarı 1.000 TL ise, para çarpanı ve toplam para arzı hangi değerleri almaktadır?

Çözüm: Soruda verilen bilgiler formülde yerine konacak olursa, (r_D) = %20 ve e = %20 ve c = %10 iken, para çarpanı 2 değerini alır ve toplam para arzı da 2.000 TL olarak bulunabilir.

Bu bağlamda zorunlu karşılık oranı (r_D), serbest rezerv oranı (e) ve halkın nakit tutma oranı (c)'nı ile para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir korelasyonun olduğu söylenebilir.

Halkın Nakit Tutma Oranı ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (Ms) ↓
Halkın Nakit Tutma Oranı ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Halkın nakit tutma oranı (c)'nın artması durumunda, para çarpanı ve toplam para miktarı azalır. Tersine halkın nakit tutma oranı (c)'nın azalması durumunda ise, para çarpanı ve toplam para miktarı artar.

Halkın nakit tutma oranı, bazı mikro ve makro ekonomik faktörler tarafından etkilenir. Aşağıda söz konusu faktörler incelenmiştir.

-HALKIN NAKİT TUTMA ORANINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER-

Halkın nakit tutma oranını belirleyen toplam 5 faktör vardır. Bunlar gelir düzeyi, enflasyon oranları, vadesiz mevduat faiz oranları, finansal sistemdeki istikrarsızlıklar ve yasal olmayan işlemlerdir.

a-) Gelir Düzeyi: Hane halklarının gelir düzeyi arttıkça, insanlar yanlarında daha fazla nakit tutarlar. Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça, nakit tutma oranları yükselir.

b-) Enflasyon Oranları: Enflasyon oranları arttıkça, insanlar fiyat artışlarından olumsuz etkilenmemek için tüketim harcamalarını artırırlar. Bu da halkın nakit tutma tercihini yükselteceğinden, enflasyon oranları ile nakit tutma oranları arasında doğru yönlü bir ilişkiden bahsedilebilir.

c-) Vadesiz Mevduat Faiz Oranları: Vadesiz mevduat faiz oranları arttıkça, elde para tutmanın alternatif maliyeti de yükselir. Bu da yüksek faiz oranlarından yararlanmak isteyen tasarruf sahiplerinin yanlarında daha az nakit tutup, tasarruflarını mevduatlara yönlendirmesine yol açar. Bu nedenle vadesiz mevduat faiz oranlarının artması, nakit tutma oranlarının azalmasına neden olur.

d-) Finansal Sistemdeki İstikrarsızlıklar (Banka Panikleri): Finansal sistemde yaşanan istikrarsızlıklar ve banka panikleri, mevduat sahiplerinin bankalardan mevduatlarını çekmelerine yol açar. Çünkü mevduat sahipleri, finansal istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde, bankaların yükümlülüklerini yerine getirebileceğinden kuşku duyarlar. Bu nedenle mudiler, bu tür dönemlerde bankalardan mevduatlarını çekerek, yanlarında nakit olarak tutarlar. Dolayısıyla finansal istikrarsızlıklar arttıkça, nakit tutma oranlarının yükseleceği söylenebilir.

e-) Kayıt Dışı Ekonomi: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yüksek olduğu ülkelerde, tasarruf sahipleri vergi vermemek ve mali idare tarafından parayı nereden buldun tarzında sorulara maruz kalmamak için, tasarruflarını bankalara mevduat olarak yatırmayıp yanlarında nakit olarak bulundurmayı tercih ederler. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması, nakit tutma oranlarını yükseltir.

2.10.4. M1 Çarpanı

Basit mevduat çarpanı, serbest rezerv çarpanı ve nakit çarpanı dışında M1 ve M2 çarpanları da bulunmaktadır. M1 çarpanı şu şekilde gösterilir;

$$Ms = \frac{1+c}{r_D + e + c + r_T.t} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını, e bankalarca belirlenen serbest karşılık oranını, c halkın nakit tutma oranını, r_T vadeli mevduat zorunlu karşılık oranını gösterirken, t ise vadeli mevduat oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Merkez bankası vadesiz ve vadeli mevduat yasal karşılık oranlarını değiştirmek suretiyle, bankaların piyasaya çıkaracakları kredi miktarını etkileyerek para arzı büyüklüğü üzerinde etkili olurlar. Halkın ve bankaların da para çarpanı ve para arzı üzerinde etkisi olmakla birlikte, asıl etki merkez bankasına aittir. Çünkü merkez bankası, para çarpanı formülünde ki iki büyüklüğü (r_D ve r_T) doğrudan kontrol etmektedirler.

Bu bağlamda vadesiz mevduat zorunlu karşılık oranı (r_D), vadeli mevduat zorunlu karşılık oranı (r_T), serbest rezerv oranı (e) ve halkın nakit tutma oranı (c)'nı ile para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir korelasyonun olduğu söylenebilir.

Vadesiz ve Vadeli Mevduat Yasal Karşılık Oranı, Serbest Rezerv Oranı, Halkın Nakit Tutma Oranı ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (Ms) ↓
Vadesiz ve Vadeli Mevduat Yasal Karşılık Oranı, Serbest Rezerv Oranı ve Halkın Nakit Tutma Oranı ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Ekonomide likidite sıkışıklığının yaşandığı durgunluk dönemlerinde, merkez bankalarının vadesiz ve vadeli mevduatlar üzerinden alınan zorunlu karşılık oranlarını düşürmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı, piyasaya çıkacak para miktarını arttırmak yoluyla toplam talebi, üretim ve milli geliri yükseltmektir.

Ekonomide enflasyon probleminin yaşandığı genişleme dönemlerinde ise, merkez bankalarının vadesiz ve vadeli mevduatlar üzerinden alınan zorunlu karşılık oranlarını yükseltmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı ise, piyasaya çıkacak para miktarını azaltmak yoluyla toplam talebi, üretim ve milli geliri düşürmektir.

2.10.5. M2 Çarpanı

M2 çarpanı ise, aşağıda eşitlikte gösterilmiştir;

$$Ms = \frac{1+c+t}{r_D + e + c + r_T.t} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını, e bankalarca belirlenen serbest karşılık oranını, c halkın nakit tutma oranını, r_T vadeli mevduat zorunlu karşılık oranını gösterirken, t ise vadeli mevduat oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Dolayısıyla vadesiz mevduat zorunlu karşılık oranı (r_D), vadeli mevduat zorunlu karşılık oranı (r_T), serbest rezerv oranı (e) ve halkın nakit tutma oranı (c)'nı ile para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir korelasyonun olduğu söylenebilir.

Vadesiz ve Vadeli Mevduat Yasal Karşılık Oranı, Serbest Rezerv Oranı, Halkın Nakit Tutma Oranı ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (Ms) ↓
Vadesiz ve Vadeli Mevduat Yasal Karşılık Oranı, Serbest Rezerv Oranı ve Halkın Nakit Tutma Oranı ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Ekonomide likidite sıkışıklığının yaşandığı durgunluk dönemlerinde, merkez bankalarının vadesiz ve vadeli mevduatlar üzerinden alınan zorunlu karşılık oranlarını düşürmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı, toplam talebi yükselterek üretim ile milli geliri artırmaktır.

Ekonomide enflasyon probleminin yaşandığı genişleme dönemlerinde ise, merkez bankalarının vadesiz ve vadeli mevduatlar üzerinden alınan zorunlu karşılık oranlarını yükseltmeleri gerekir. Bu politikada merkez bankasının amacı ise, toplam talebi düşürerek üretim ile milli geliri azaltmaktır.

Buraya kadar anlatılan ışığında parasal tabanın, merkez bankasının oluşturduğu para olduğu anlaşılmaktadır. Parasal tabanın hacmi tamamen merkez bankasınca belirlenir ve para çarpanı katsayısına bağlı olarak para arzını değiştirir. Parasal taban ile para arzı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Parasal taban arttıkça, para arzı da artar.

Ancak parasal tabandaki genişlemenin para arzını ne kadar artıracağı ise, para çarpanı tarafından belirlenir. Para çarpanı değerleri (M_1 ve M_2) arttıkça, para arzı da artış gösterir. Tersine para çarpanın değeri düştükçe ise, para arzı azalır.

Parasal taban merkez bankasının oluşturduğu paradır. Parasal taban hacmi, yalnızca merkez bankası tarafından belirlenir. Yine zorunlu karşılık oranları da, merkez bankasınca belirlenir. Ancak serbest rezerv oranı, ticari bankalarca belirlenir. Her banka kendi varlıkları ve yükümlülüklerine bakarak, ne kadar serbest rezerv bulunduracağına karar verir. Nakit oranı ise, mevduat sahiplerince belirlenir. Ancak bütün bu oranlar, sonuçta para çarpanının ve dolayısıyla ekonomideki toplam para arzının büyüklüğünü belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle halkın, bankaların ve merkez bankasının kararları, ekonomideki para miktarı üzerinde doğrudan etkilidir.

Bu nedenle merkez bankaları ekonomide durgunluk eğilimlerinin olduğu dönemlerde, bir taraftan açık piyasa işlemleri yoluyla doğrudan alım ve repo yaparak parasal tabanı artırırken, diğer taraftan ise zorunlu karşılık oranlarını düşürerek bankaların daha fazla kredi vermesini sağlayarak para çarpanının büyüklüğünü artırmak ister. Buna göre durgunluk dönemlerinde merkez bankaları genişlemeci bir para politikası takip ederek parasal tabanı artırırlar. Böylece ekonomide toplam talebin yükselmesi ve bunun da toplam üretim ile istihdamı uyarması amaçlanır.

Tersine merkez bankaları ekonomide enflasyonist eğilimlerinin olduğu dönemlerde, bir taraftan açık piyasa işlemleri yoluyla doğrudan satım ve ters repo politikası izleyerek, parasal tabanı azaltmaya çalışırlarken, diğer taraftan ise zorunlu karşılık oranlarını artırarak bankaların daha az kredi vermesini sağlamak ve para çarpanının büyüklüğünü düşürmek isterler. Buna göre enflasyonist dönemlerde merkez bankaları daraltıcı bir para politikası takip ederek

parasal tabanı azaltırlar. Böylece ekonomide toplam talebin düşmesi ve bunun da toplam üretim ile istihdamı azaltması amaçlanır.

2.11. Bankacılık ve Finansal Piyasalar

Bankalar, mevduat kabul edip kredi veren finansal kuruluşlardır. Bankaların kârı, topladıkları mevduata ödedikleri faiz oranı ile kredilerden sağladıkları faiz oranı arasındaki farktan kaynaklanır.

Bankaların temel işlevi, tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengeyi kurmaktır. Bu da bankaların elinde fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile yatırım yapmak için ödünç fon talep eden yatırımcıları buluşturması ile olmaktadır. Eğer bankalar olmasaydı tasarruf sahipleri ile yatırımcıların birbirlerini aramaları gerekecekti ki, bu ise işlem maliyetlerini ve zaman kaybını önemli ölçüde artırarak ekonomik verimliliği düşürecektir.

Bankaların mekansal zorlukları aşarak, tasarruf sahipleri ve yatırımcılara yasal güvence sağlaması sayesinde tasarrufların etkin bir şekilde reel yatırımlara dönüşmesi mümkün olmaktadır. Bankaların bu işlevlerinin bütününe "finansal aracılık" denir.

Diğer taraftan bankalar müşterilerine finansal yenilikler ve alternatif finansal araçlar da sunarak ulusal tasarrufların yükselmesine katkı sağlar. Örneğin katılım hesapları, A ve B tipi fonlar, özel emeklilik sistemleri ve özel sağlık sigortaları gibi yenilikler, insanları bu hizmetlerin avantajlarından yararlanmak için daha çok tasarruf yapmaya teşvik etmektedir.

Öte yandan bankalar, verdikleri krediler yoluyla para arzının da belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Bankalar her ne kadar doğrudan para basma yetkisine sahip olmasalar bile, topladıkları mevduatları kredilere dönüştürerek kaydi para oluştururlar. Bu da bankaların parasal genişleme sürecinde yer aldığını kanıtlamaktadır.

"Finansal piyasalar" ise, çeşitli finansal araçların alınıp satıldığı piyasalardır. Finansal piyasaların temel işlevi, zaman ve mekan açısından fon sıkışıklığını gidermektir. Aşağıda söz konusu işlevler açıklanmaya çalışılmıştır.

2.11.1. Finansal Piyasaların İşlevleri

Finansal piyasaların ekonomideki işlevlerini likidite sağlama, enformasyon sağlama ve risk paylaşma olarak sıralayabiliriz.

A-) Likidite Sağlama: Finansal piyasalarda, tasarruf sahiplerini enflasyon artışından koruyacak ve onlara reel getiri sağlayacak finansal araçlar alım satıma konu olmaktadır. Yapılan tasarrufların ise en düşük maliyetlerle yatırımcılara aktarılması son derece önemlidir. Etkin çalışan finansal piyasalarda likidite gereksinimleri düşük maliyetlere karşılanmaktadır. Bu da ekonomideki toplam verimliliği yükseltir.

B-) Enformasyon Sağlama: Tasarruf sahipleri açısından en büyük belirsizlik, ödünç verilen fonların faiz getirisi ile birlikte zamanında geri ödenip ödenemeyeceğidir. Tasarruf sahiplerinin borç talep edenlerin gerçek mali durumları hakkında bilgi sahibi olmaları çok zordur. Çünkü borç talep edenler yanlış bilgi ve belgelerle, tasarruf sahiplerini kandırabilirler.

"Asimetrik enformasyon problemi" de denilen bu durum, çoğu zaman yanlış kişilere kredi verilmesine (ters seçim-adverse selection) veya aşırı riskli projelere yatırım yapılmasına (ahlaki tehlike-moral hazard) yol açmaktadır. Böylece verilen kredilerin geri dönmemesi üzerine, tasarruf sahiplerinin finansal piyasalara güveni kaybolmaktadır. Bu da tasarruf oranını düşürerek finansal piyasaların etkinliğini zayıflatmaktadır.

Oysa ki tasarruf sahipleri tek başlarına altından kalkamayacakları ödünç fon talep edenler hakkında bilgi toplama işlemini, finansal piyasalardan çok düşük maliyetlerle elde edebilirler. Örneğin X firmasının hisse senetlerini satın almak isteyen bir yatırımcı, X firması hakkındaki tüm bilgilere (karlılık oranı, borç geri ödeme gücü gibi) bilgi işlem teknolojilerini kullanarak finansal piyasalardan kolayca ulaşabilir. Dolayısıyla finansal piyasalar, tasarruf sahipleri için enformasyon sağlama işlevini de üstlenmektedir.

C-) Risk Paylaşma: Finansal piyasalardaki alternatif yatırım araçları, rasyonel bir tasarruf sahibine riskleri dağıtma imkânı da vermektedir. Örneğin parasını sadece dövizde değerlendiren bir kişi, döviz kurları düştükçe zarara uğrar. Bu nedenle tasarruf sahipleri tasarruflarını döviz, altın, tahvil, bono, hisse senedi, vadeli mevduat gibi çok sayıda yatırım aracı arasında dağıtarak risk paylaşımı yapmalıdır. Buna finansal iktisat derslerinde "yumurtaları aynı sepete koymamak" denilir.

2.11.2. Finansal Piyasaların Sınıflandırılması

Finansal piyasalar kendi içinde "borçlanma ve hisse senedi piyasası", "birinci ve ikincil piyasalar", "borsalar ve tezgah üstü piyasalar", "para ve sermaye piyasaları" ve "ödünç verilebilir fonlar piyasası" olarak 5 ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Aşağıda söz konusu finansal piyasa türleri kısaca incelenmiştir.

A-) Borçlanma ve Hisse Senedi Piyasası: Tahvil ve bono gibi belirli bir faiz getirisi olan borçlanma senetlerinin ya da kâr payı (temettü) getirisi sağlayan hisse senetlerinin alınıp satıldığı piyasalardır.

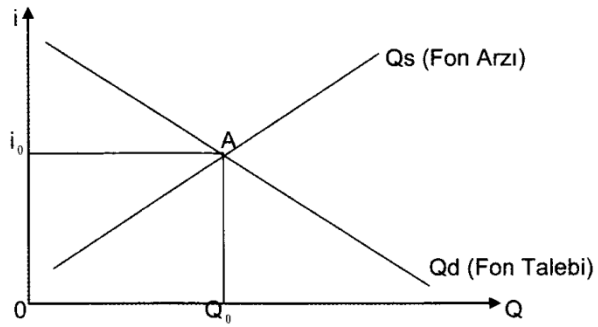
B-) Birincil ve İkincil Piyasalar: Tahvil ve hisse senedi gibi enstrümanların ilk defa çıkarıldığı piyasalara birincil piyasalar denirken, daha önce alım satıma konu olmuş kıymetli senetlerin yeniden alınıp satıldığı piyasalara ise ikincil piyasalar denilir. Menkul kıymet borsaları ve döviz piyasaları ikincil piyasaların en önemli örneğidir. Birincil piyasalardaki senetlerin alım satımına yatırım bankaları yardımcı olurken, ikincil piyasalarda ise işlemler çoğunlukla senet aracıları (brokers) ve satıcıları (dealers) tarafından yürütülmektedir.

C-) Borsalar ve Tezgah Üstü Piyasalar: İkincil piyasalar borsalar şeklinde organize bir biçimde örgütlenebilecekleri gibi elektronik ortamda tezgah üstü olarak da kurulabilirler. Borsalar genellikle menkul kıymet alıcı ve satıcılarının karşılaşmasını kolaylaştırmak için ticari yönetim merkezlerinin bulunduğu yerlerde kurulurlar. Tezgah üstü piyasalar ise, bilgisayarlar aracılığıyla alıcıların ve satıcıların farklı yerlerde olduğu ve elektronik ortamlarda işlemlerin yürütüldüğü yer yada ortamlardır.

D-) Para ve Sermaye Piyasaları: Para piyasası, vadesi en fazla bir yıl olan finansal araçların işlem gördüğü piyasalardır. Sermaye piyasası ise, vadesi bir yıldan daha fazla olan uzun vadeli borçlanma ve hisse senetlerinin işlem gördüğü piyasalardır. Örneğin bonolar para piyasasında tahviller ise sermaye piyasasında alım satıma konu olurlar.

E-) Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası: Ödünç fon arzı ile talebinin buluştuğu piyasalardır. Bu piyasada ödünç fon arz edenler tasarruf sahiplerini, ödünç fon talep edenler ise yatırımcıları temsil etmektedir. Fon piyasasında denge fon arzı ile fon talebinin birbirine eşit olduğu faiz oranlarında sağlanır.

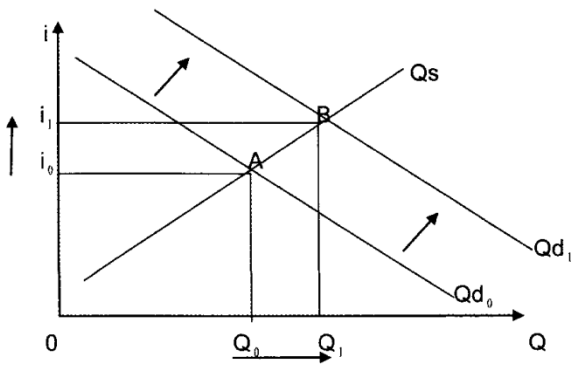
Şekil 2'de ödünç verilebilir fonlar piyasasında denge gösterilmiştir.



Şekil 2: Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasasında Denge

Şekil 2'ye göre ödünç verilebilir fonlar piyasasında denge, fon arzı ile fon talebinin birbirine eşit olduğu yerde sağlanır. Şekilde i_0 denge faiz haddini ve Q_0'da denge miktarını göstermektedir. A noktasında fon arzı (Qs) ile fon talebi (Qd) birbirine eşit olduğu için fon piyasası dengededir.

Ödünç fon arzında bir değişme yokken milli gelirin yükselmesi sonucunda artan fon talebinin etkileri Şekil 3 yardımıyla gösterilmiştir.



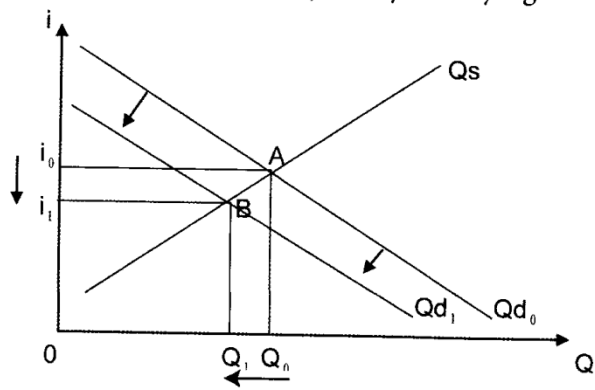
Şekil 3: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Artışlar

Şekil 3'e göre ödünç fon arzı değişmezken, örneğin milli gelir artışı nedeniyle para talebinin (fon talebi) artış göstermesi durumunda, fon talep eğrisi sağ yukarıya doğru kayarak Qd_0'dan Qd_1'e gelmiştir. Bu da dengeyi A noktasından B noktasına taşıyarak, faiz oranlarını i_0'dan i_1'e yükseltmiştir. Do-

layısıyla para talebi (Md) arttıkça, faiz oranlarının da yükseleceği söylenebilir. Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

$$Md \uparrow \rightarrow İ \uparrow$$

Ödünç fon arzında bir değişme yokken, herhangi bir sebeple fon talebinde ortaya çıkan azalışın etkisi ise, Şekil 4 yardımıyla gösterilmiştir.



Şekil 4: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Azalışlar

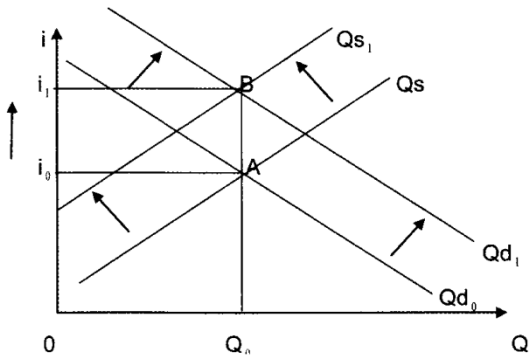
Şekil 4'e göre ödünç fon arzı değişmezken, örneğin milli gelir azalışı nedeniyle para talebinin (fon talebi) azalış göstermesi durumunda, fon talep eğrisi sol aşağıya doğru kayarak Qd_0'dan Qd_1'e gelmiştir. Böylece fon piyasasında denge A noktasından B noktasına ulaşmış ve faiz oranları i_0'dan i_1'e düşmüştür. Dolayısıyla para talebi azaldıkça, faiz oranlarının da düşeceği söylenebilir. Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

$$Md \downarrow \rightarrow İ \downarrow$$

Beklenen enflasyon oranlarındaki artışlarda fon talebini değiştirir. Eğer iktisadi birimler gelecekte enflasyon oranlarının yükseleceğini bekliyorlarsa, ödünç verilebilir fonlar piyasasında fon talebini artar. Çünkü enflasyon oranı arttıkça borçların reel değeri azalacağı için yatırımcılar daha fazla borçlanmak isterler. Bu da fon talep eğrisini sağa doğru kaydırır.

Buna karşılık beklenen enflasyon oranlarındaki artışlar, fon arz miktarını ise azaltır. Zira enflasyon oranındaki artışlar tasarruf sahiplerinin reel gelirini düşürür. Bu da fon arz eğrisini sola kaydırır. Böylece fon piyasasında

fon miktarı değişmezken, faiz oranları ise yükselir. Beklenen enflasyon oranlarındaki artışların, fon piyasası üzerindeki etkileri Şekil 5'de açıklanmıştır.



Şekil 5: Beklenen Enflasyon Oranlarındaki Artışların Etkisi

Şekil 5'e göre beklenen enflasyon oranlarındaki (P^e) artışlar, fon talebini artırmış ve fon arzını ise düşürmüştür. Bu da fon piyasasında dengeyi A noktasından B noktasına sürüklemiştir. Böylece faiz oranları i_0'dan i_1'ye yükselmiştir. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları arttıkça, faiz oranlarının yükseleceğini söyleyebiliriz. Bu durumu aşağıdaki şekilde formüle edebiliriz:

$$P^e\uparrow \rightarrow i\uparrow$$

2.11.3. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Başlıca Riskler

Bankaların büyük zarar etmesine ve hatta iflasına yol açan belli başlı riskler bulunmaktadır. Bunlar kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risktir. Aşağıda söz konusu riskler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

A-) Kredi Riski: Bankaların en temel görevi, tasarrufların yatırımlara dönüşmesine aracılık etmektir. Bu bağlamda bankalar mevduat kabul eden ve reel sektöre kredi açan finansal kurumlardır. Bankalar için en önemli risk, verdikleri kredilerin geri dönmemesidir. Sisteme geri dönmeyen krediler, bankaların zarar etmelerine ve hatta iflaslarına bile yol açabilir.

Kredi riski, bankalardan kredi çeken müşterilerin sözleşmeden kaynaklı borçlarını kısmen veya tamamen ödeyememeleri durumudur. Kredi riskini azaltmanın tek yolu, bankaların kredi açacakları müşterilerinin gerçek ekonomik durumlarını iyi araştırmaları ve kredi sicili bozuk kimselere kredi vermemeleridir.

B-) Piyasa Riski: Bankaların döviz kurlarında, faiz oranlarında veya hisse senedi fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle zarara uğramaları "piyasa riski" kavramıyla ifade edilmektedir.

Bankaları iflasa ve ekonomiyi finansal krize sürükleyen en önemli neden, döviz cinsinden yapılan borçlanmaların döviz cinsinden sahip olunan varlıkları aşmasıdır. Açık pozisyon adı verilen bu süreç, çoğunlukla bankaların yurt dışından dövizle borçlanarak yurt içinde yüksek faizli devlet tahvillerine yatırım yapmasından kaynaklanır.

Bu işlem ile bankalar uzun vadede yüksek faiz getirisi elde edecek olmalarına karşılık, kısa vadede yaşanabilecek olan bir döviz kuru artışı veya devalüasyon karşısında büyük zararlar elde ederler. Çünkü döviz kurlarının artması, bankaların borçlarının da katlanarak yükselmesi anlamına gelir. Böylece bankalar kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getiremedikleri için kapanma noktasına gelebilirler.

C-) Likidite Riski: Bankaların topladıkları mevduatların büyük bölümünü kredi vermeleri durumunda ortaya çıkan riske "likidite riski" denir. Bankaların mevduatların tamamını krediye yönlendirmeleri ile birlikte kasalarındaki nakit miktarı azalır. Bu da mevduat sahiplerinin kısa vadeli ihtiyaçlarının karşılanmasını güçleştirir. Böylece bankaların batacağı yönünde duyulan korkular, finansal piyasalarda paniğe yol açarak mevduat çekilişlerinin yaşanmasına neden olur. Kısa vadeli nakit ihtiyaçları artan ve bunu diğer bankalar ya da merkez bankasından borçlanarak da kapatamayan bankalar iflas etmekle karşılaşırlar.

D-) Operasyonel Risk: Bankacılık sektörünün iç işleyişindeki hatalardan kaynaklanan bir risktir. Operasyonel riski artıran en önemli faktörler ise banka yöneticilerinin ve personelinin müşterilere karşı kötü davranışlar sergilemesi, teknolojik altyapının yetersiz oluşu, aşırı büyümeye gidilmesi ve bunun oluşturduğu kontrol eksikliğidir.

2.12. Merkez Bankacılığı

Bir ülkede para oluşturma yetkisi olan tek kurum, merkez bankasıdır. Buna göre merkez bankası dışında hiçbir kurumun para çıkarma yetkisi bulunmaz. Bu anlamda merkez bankaları, para arzını belirlemek ve dolayısıyla da para politikasını yürütmek ile sorumludurlar. Aynı zamanda merkez bankaları finansal sistemde yer alan ticari bankaların rezervlerini tutma, onlara

avans ile kredi verme ve para piyasasını düzenleme işlevine sahip kurum oldukları için, "bankaların bankası" olarak da adlandırılmaktadırlar.

Dolayısıyla merkez bankaları, "temel görevi ülkedeki para miktarını kontrol etmek olan kurum" şeklinde tanımlanabilir. Merkez bankaları, bir ülkede finansal sistem içerisinde yer alan en önemli aktördür. Merkez bankası dışında finansal aracılar (en önemlisi bankalar), fon fazlası olanlar (tasarruf sahipleri) ile fon açığı olanlar (yatırımcılar) da finansal sistemin diğer aktörleridir. Ancak merkez bankaları, diğer finansal aktörlerinden farklı olarak, finansal sistemin istikrarından da sorumludur. Bu da merkez bankalarının, finansal sistemin diğer aktörlerinin özellikle de bankacılık kesiminin işlemlerini kontrol etmesi ve denetlemesini gerektirmektedir.

2.12.1. Merkez Bankalarının Fonksiyonları

Merkez bankaları para politikasının yürütülmesi, ekonomik istikrarın ve ulusal paranın değerinin korunması bakımından oldukça önemli kurumlardır. Bir ekonomide merkez bankalarının üstlendiği fonksiyonlar, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genellikle dört başlıkta toplanabilir:

a-) Para Piyasalarında İstikrarı Sağlama: Bir ülkede merkez bankalarından beklenen en önemli işlev, ulusal finansal sistemi kontrol ederek istikrarlı bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Merkez bankaları söz konusu amaç çerçevesinde para ve kredi arzını düzenler, kredi maliyetlerini (faiz oranlarını) kontrol eder, banknot ihraç eder, bankalara kredi açar, açık piyasa işlemleri yapar, munzam karşılıklarını düzenler ve reeskont işlemlerini yürütür. Böylece para piyasalarında ödünç fazlası olanlar ile ödünç fon talep edenler arasındaki işlemlerin sorunsuz olarak devam etmesini sağlar. Dolayısıyla para piyasalarında istikrar sağlanmış olur.

b-) Bankaların Bankası Olması: Merkez bankaları, bankaların bankasıdır. Buna göre merkez bankaları, ticari bankaların müşterilerine sunduğu hizmetlerin bir benzerini bankalara vermektedir. Bu çerçevede merkez bankaları bankaların rezervlerini tutar, ticari bankalara kısa vadeli avans ve kredi verir, para piyasalarına doğrudan katılır ve söz konusu piyasaları yönlendirir, toplanan çeklerin takasına aracılık eder, banknotları bankalara dağıtır ve ticari bankaları denetler. Dolayısıyla merkez bankası, bankaların bankası niteliğine sahiptir.

c-) Likiditenin Son Kaynağı Olma: Ticari bankalar, günlük işlemlerini yapabilmek için belirli bir nakit varlığa (likiditeye) ihtiyaç duyarlar. Bankalar

likit varlıkları azaldığında, diğer bankalardan veya para piyasasından borçlanırlar. Ancak özellikle ekonomide durgunluk eğilimlerinin arttığı dönemlerde, bankaların borç bulması zorlaşır. Bankaların borç bulamadıkları durumda, nihai olarak borçlanmak için başvurabilecekleri tek kurum merkez bankasıdır. Dolayısıyla merkez bankasının bankaların bankaları olması demek, ticari bankalara son ödünç verme (likiditenin son kaynağı) yetkisine sahip bir kurum olmasını ifade etmektedir.

Merkez bankasının likiditenin son kaynağı olması, finansal paniklerin yaşanmasını önleyerek, finansal krizlerin çıkmasını engeller. Çünkü merkez bankalarının ticari bankalara kredi vermemeleri durumunda, ticari bankalar mevcut likit fonları ile yükümlülüklerini yerine getiremeyeceklerdir. Diğer bir ifadeyle bankalar, mevcut kaynakları ile müşterilerinin (mudilerin) kendilerine yatırdıkları mevduatları zamanında ödeyemeyecektir. Bu da bankalardan mevduat çekilişlerinin artmasına, faiz oranlarının yükselmesine ve kredi hacminin düşmesine yol açmak suretiyle finansal krizleri tetikleyecektir.

d-) Devletin Bankacılığını Yapması: Merkez bankaları, kamu fonlarını toplayarak, stoklayarak, aktarım yaparak ve söz konusu fonlardan devlet adına ödeme yaparak, devletin bankacılığını yapmış olurlar. Tüm bu işlemlerin dışında merkez bankaları, hazineye kısa vadeli avans açma ve kamu borçlarının yönetimini üstlenme gibi hizmetlerde sunarlar.

2.12.2. Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve TCMB Örneği

Dünyadaki ilk merkez bankası 1668 yılında kurulan İsveç Merkez Bankası (Sveriges Riksbank) iken, ikinci merkez bankası ise 1694 yılında kurulan İngiltere Merkez Bankası (Bank of England)'dır.

İngiltere Merkez Bankası'na tekelci bir güç olarak para çıkarma yetkisi, İngiltere hükümetince 1833 yılında verilmiş ve banka 1844 tarihli Peel Yasası ile merkez bankası gücü kazanmıştır. İsveç Merkez Bankası ise, para çıkarma konusunda tekel gücünü ancak 1897 yılında elde etmiştir.

19. Yüzyılda yalnızca söz konusu iki banka, merkez bankası gücüne sahiptir. 20. Yüzyılda ise, tüm dünyada merkez bankalarının sayısı hızla artmıştır. Sözgelimi ABD'de 1913 yılında merkez bankası olarak Federal Reserve Bank (FED) kurulmuş ve 1914 yılında faaliyete geçmiştir.

Türkiye'de ise, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (T.C.M.B.) 11 Haziran 1930 yılında 1715 sayılı kanun ile kurulmuş ve 3 Ekim 1931 yılında faa-

liyete geçmiştir. T.C.M.B. Kanunu'nda 1970 yılında bir değişiklik yapılmış ve 1211 sayılı kanun kabul edilmiştir.

Ancak Mayıs 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı yasa ile T.C.M.B.'nin temel amacı, fiyat istikrarını sağlamak ve korumak olarak belirlenmiştir. Söz konusu yasaya göre, T.C.M.B. fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Yasada geçen bu hüküm ile T.C.M.B. yasal bağımsızlığa kavuşmuştur. Bu da T.C.M.B.'nin 2001 yılından itibaren para politikası araçlarını hükümetin, meclisin veya başka bir kurumun talimatları veya etkisi altında kalmadan, yalnızca ekonomik gerçeklere dayanarak para politikası hedefleri doğrultusunda özgürce belirlediği anlamına gelmektedir.

-T.C.M.B.'NİN TEMEL GÖREVLERİ-

Mayıs 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı yasa ile T.C.M.B.'nin görevleri açık biçimde tanımlanmıştır. Söz konusu görevleri aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralayabiliriz:

i. Açık piyasa işlemleri yapmak.

ii. Hükümetle birlikte, Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve TL'nin yabancı paralar ile altın karşısındaki değerinin tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek.

iii. Bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak, zorunlu karşılıklar ve genel disponobilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek.

iv. Reeskont ve avans işlemlerini yapmak.

v. Ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek.

vi. Türk Lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak.

vii. Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı, para ve döviz piyasası ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak.

viii. Mali piyasaları izlemek.

ix. Bankalardaki mevduatın vade ve türleriyle, özel finans kurumlarındaki katılım hesaplarının vadesini belirlemek.

- T.C.M.B.'NİN TEMEL YETKİLERİ-

Mayıs 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı yasa ile T.C.M.B.'nin kendisine verilen görevleri yapabilmesi sahip olduğu yetkiler de belirtilmiştir. Söz konusu yetkileri aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralayabiliriz:

i. Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden T.C.M.B.'ye aittir.

ii. Banka, hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.

iii. Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla T.C.M.B. Kanunu'nda belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya yetkilidir.

iv. Banka, olağanüstü hallerde ve TMSF kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, bu fona avans vermeye yetkilidir.

v. Banka, likiditenin son kaynağı olarak, bankalara kredi verme işlerini yürütür.

vi. Banka, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre, bankalardan istemeye yetkilidir.

vii. Banka, mali piyasaları izlemek amacıyla, bankalar ve diğer mali kurumlardan gerekli bilgileri istemeye ve istatistiki bilgi toplamaya yetkilidir.

2.12.3. Merkez Bankası Analitik Bilançosu

Merkez bankası analitik bilançosu, merkez bankasının sahip olduğu varlıklar ile bankanın yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden oluşur. Merkez bankası analitik bilançosunda varlıklar bilançonun aktif tarafında yer alırken, yükümlülükler ise pasif tarafında yer alırlar.

Merkez bankası, açık piyasa işlemleri veya bankacılık kesimi ile kamu kesimine açtığı krediler yoluyla parasal tabanı değiştirebilir. Parasal taban ise, net iç varlıklar ile net dış varlıkların toplamından oluşur. **(Parasal Taban = Net İç Varlıklar + Net Dış Varlıklar)**

Net iç varlıklar ve net dış varlıklar, merkez bankası bilançosunun aktif tarafında yer almaktadır. Net iç varlıkların içinde yer alan kalemler arasında nakit işlemler, hazine borçları, bankanın portföyü, ikincil piyasalardan alınan devlet iç borçlanma senetleri, bankalara açılan krediler, TMSF'ye açılan kredi-

ler, değerleme kalemi ve IMF acil yardım takip hesabı bulunmaktadır. Net dış varlıklar ise, uluslararası altın ve döviz rezervlerinden oluşmaktadır.

Merkez bankası bilançosunun pasif tarafında ise, toplam döviz yükümlülükleri (iç ve dış yükümlülükler) ile merkez bankası parası (rezerv para, emisyon, banka mevduatları, fon hesapları, banka dışı kesimin mevduatı, açık piyasa işlemleri, kamu mevduatı) yer almaktadır. TCMB Analitik Bilançosu aşağıda gösterilmiştir.

T.C. MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU

VARLIKLAR (AKTiF)	YÜKÜMLÜLÜKLER (PASiF)
1-) DIŞ VARLIKLAR	1-) TOPLAM DÖVİZ YÜKÜMLÜLÜKLERİ
• Altın	A-) Dış Yükümlülükler
• Döviz	B-) İç Yükümlülükler
2-) İÇ VARLIKLAR	2-) MERKEZ BANKASI PARASI
A-) Nakit İşlemler	A-) Rezerv Para
a-) Hazine Borçları	a-) Emisyon
b-) Bankalara Açılan Nakit Krediler	b-) Bankalar Mevduatı
c-) TMSF'ye Açılan Krediler	c-) Zorunlu Karşılıklar
d-) Bankanın Portföyü	d-) Serbest Karşılıklar
e-) İkincil Piyasalardan Alınan DİBS'ler	e-) Fon Hesapları
f-) Diğer Kalemler	f-) Banka Dışı Kesim Mevduatları
B-) Değerleme Hesabı	B-) Diğer Merkez Bankası Parası
C-) IMF Acil Yardım Hesabı	a-) Açık Piyasa İşlemleri
3-) HAZİNENİN İHRAÇ ETTİĞİ UFAKLIK PARALAR	b-) Kamu Mevduatı
4-) DİĞER KAYNAKLAR	

TCMB Analitik bilançosuna göre, merkez bankası parasına aşağıdaki eşitlikler yardımıyla ulaşılmaktadır;

+ Emisyon
+ Bankaların TCMB nezdindeki zorunlu ve serbest mevduatları
+ Fon Hesapları (TMSF ve Diğer Fonlar)
+ Banka Dışı Sektörün TCMB nezdindeki mevduatları

= REZERV PARA

+ Açık Piyasa İşlemlerinden Doğan Net Yükümlülükler

= PARASAL TABAN

+ TCMB'de Bulunan Kamu Mevduatı

= MERKEZ BANKASI PARASI

+ Döviz Cinsinden İç Yükümlülükler

= TOPLAM iÇ YÜKÜMLÜLÜKLER

Merkez Bankası Analitik Bilançosu'nun pasif tarafında yer alan emisyon faaliyetleri, bankaya "senyoraj" adı verilen bir gelirde sağlamaktadır. Ancak ekonomide para talebinden daha fazla emisyon da bulunulması, enflasyon oranlarını yükseltir. Bu da ekonomideki istikrarsızlıkları artırır.

Diğer taraftan enflasyon oranının yükselmesi, halkın nominal gelirlerini artırırken, reel gelirini yani satın alma gücünü düşürür. Böylece özellikle artan oranlı gelir vergisi uygulayan ülkelerde kamu kesimi, daha fazla vergi toplayarak "enflasyon vergisi" adı verilen bir gelir daha elde eder. Ancak enflasyon vergisindeki artışlar, gelir dağılımındaki adaleti de bozar.

Dolayısıyla merkez bankaları, ekonomik istikrarı bozmamak için para talebi oranında piyasaya para çıkarmalıdırlar. Para piyasasında denge de para arzı ile para talebi eşitliğinin sağlandığı nokta da oluşur. Bu nedenle merkez bankaları, para talebi verilerini iyi takip ederek para miktarını para piyasası dengesini bozmayacak biçimde ayarlamalıdır. İzleyen kısımda senyoraj gelirleri, Fisher Etkisi ve enflasyon vergisi konusu detaylı biçimde açıklanmaya çalışılmıştır.

2.12.4. Senyoraj Gelirleri, Fisher Etkisi ve Enflasyon Vergisi

Senyoraj (tuğra hakkı), devletin para basma monopolü karşılığında elde ettiği bir kamu geliridir. Bir ülkede para basma hakkı, devlet adına faaliyette bulunan merkez bankasına aittir. Merkez bankasının para çıkarma işlemlerine ise emisyon denir. Devletin karşılıksız para basması sonucunda senyoraj gelirleri artmaktadır.

Bir ekonomide reel (enflasyondan arındırılmış) senyoraj oranları aşağıdaki formülle hesaplanır;

Reel Senyoraj $= \frac{\Delta M}{M} \cdot \frac{M}{P} \Rightarrow$ Bu formülde $(\frac{\Delta M}{M})$ nominal para arzı artış oranını, $(\frac{M}{P})$ ise reel para arzını göstermektedir. Para piyasasının dengede olduğu bir ekonomide, reel para arzı ile reel para talebi birbirine eşit olacaktır. Dolayısıyla reel senyoraj, nominal para arzı artış oranı ile reel para talebine bağlı olacaktır. Bu bağlamda reel senyoraj, reel para talebi değişmezken nominal para arzı arttıkça artacaktır.

Bütçe açıklarının tamamen para basılarak finanse edildiği bir ekonomide, reel senyoraj $(\frac{\Delta M}{P})$, reel bütçe açığına $(\frac{\Delta B}{P})$ eşit olacaktır.

$$(\frac{\Delta M}{P}) = (\frac{\Delta B}{P})$$

Diğer taraftan bir ekonomide senyoraj gelirleri de, sonsuza kadar artırılamaz. Başka bir deyişle senyoraj gelirlerinin de bir sınırı vardır. Merkez bankası para bastıkça, nominal para arzı artar. Ancak enflasyondaki artışlar bir süre sonra faiz oranlarını yükseltir ve reel para talebi $(\frac{M}{P})$ azalır. Bu da reel senyoraj gelirlerini düşürecektir.

Dolayısıyla sürekli parasal genişlemeye yani emisyon gidilmesi, başlangıçta nominal senyoraj gelirlerini artırsa da, bir süre sonra artan enflasyonun nominal faizleri yükseltmesi neticesinde reel senyoraj gelirleri düşecektir. O halde senyoraj gelirlerinin, merkez bankasına sadece kısa vadeli bir getiri sağladığı söylenebilir.

Enflasyon oranlarındaki artışların nominal faiz oranlarını yükseltmesine ve enflasyon oranlarındaki azalışların da nominal faiz oranlarını düşürmesine literatürde "Fisher Etkisi" denir.

FISHER ETKİSİ ⟹ $P \uparrow$ İ $\uparrow$, $P \downarrow$ İ $\downarrow$

Fisher Etkisi, nominal ve reel faiz oranlarını hesaplamak içinde kullanılmaktadır. Fisher Etkisi'nin nominal faiz oranlarına göre düzenlenmiş biçimi aşağıdaki formülle gösterilebilir:

FISHER ETKİSİ ⟹ $\text{İ} = R + P^e$

Bu formülde İ nominal faiz oranlarını, R reel faiz oranlarını ve P^e ise beklenen enflasyon oranını göstermektedir. Örneğin reel faiz oranının %10 ve beklenen enflasyon oranının %5 olduğu bir ekonomide, nominal faiz oranı %15'e eşit olacaktır. Fisher Etkisi'ne göre beklenen enflasyon oranları sözgelimi %10'a çıkarsa, reel faizlerde değişme yokken nominal faizler %20'ye yükselecektir.

Dolayısıyla Fisher Etkisi'ne göre nominal faiz oranları, beklenen enflasyon oranlarına bağlıdır. Beklenen enflasyon oranları arttıkça, nominal faizlerde artar. Tersine beklenen enflasyon oranları düştükçe ise, nominal faizler azalacaktır.

Diğer taraftan Fisher Etkisi'nin bir diğer türünde ise, beklenmeyen enflasyon oranı (P^U) da hesaplamaya dahil edilmiştir. Buna göre Fisher Etkisi'nin beklenmeyen enflasyon oranlarına göre düzenlenmiş biçimi aşağıdaki formülle gösterilebilir:

FISHER ETKİSİ ⟹ $\text{İ} = R + P^e + P^U$

Örneğin reel faiz oranının %9 ve beklenen enflasyon oranının %2 ve beklenmeyen enflasyon oranının %1 olduğu bir ekonomide, nominal faiz oranları %12'ye eşit olacaktır.

Fisher Etkisi'nin ortaya koyduğu bu sonuçlar, piyasadaki gerçeklerle de örtüşmektedir. Şöyle ki enflasyonun arttığı bir ekonomik ortamda, tasarruf sahipleri ancak daha yüksek faiz karşılığında borç vermeye razı olacaklardır.

Bu bağlamda enflasyon yükseldikçe, merkez bankası tasarrufu teşvik etmek için ve ticari bankalar da daha çok mevduat çekmek için faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak faizlerin yükselmesi, reel yatırımları ve toplam talebi düşüreceğinden ekonomiyi durgunluğa götürür. Böylece üretim düşer, emek talebi azalır ve işsizlik oranları yükselir.

Ekonomideki tüm bu olumsuz sonuçların arkasında enflasyon oranlarının artması yatmaktadır. Enflasyonun temel kaynağı ise, merkez bankasının senyoraj gelirlerini artırmak veya bütçe açığını kapatmak için aşırı parasal genişlemeye gitmesidir. Bu bağlamda bir analiz yaptığımızda, senyoraj gelirlerine güvenerek piyasaya sürekli para çıkarılmasının, istikrarı bozarak ekonomik krizlere kapı aralayacağını söylemek mümkündür.

Fisher Etkisi'ne göre, reel faiz oranlarının hesaplanması da mümkündür. Bunun için nominal faiz oranları, enflasyon oranından çıkarılmalıdır. Aşağıda Fisher Etkisi'nin reel faiz oranlarına göre hesaplanış biçimi de formüle edilmiştir.

FISHER ETKİSİ ⟹ $R = \text{İ} - P^e$

Örneğin nominal faiz oranının %25 ve beklenen enflasyon oranının %15 olduğu bir ekonomide, reel faiz oranları %10'a eşit olacaktır. Fisher Etkisi'ne göre beklenen enflasyon oranları sözgelimi %20'ye çıkarsa, nominal faizlerde değişme yokken reel faizler %5'e düşecektir. Buna göre parasını bankaya mevduat faizine yatıran veya faizi geliri elde etmek için tahvil ve bono satın alan bir yatırımcı, enflasyon oranları arttıkça reel gelir kaybına uğrayacaktır.

Beklenmeyen enflasyon oranında (P^U) dikkate alınması durumunda, Fisher Etkisi aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

FISHER ETKİSİ ⟹ $R = \text{İ} - P^e - P^U$

Örneğin nominal faiz oranının %25, beklenen enflasyon oranının %15 ve beklenmeyen enflasyon oranlarının da %5 olduğu bir ekonomide, reel faiz oranları da %5'e eşit olacaktır.

Fisher Etkisi analizinden elde edilen sonuç, beklenen ve beklenmeyen enflasyon oranlarındaki artışların faiz oranlarını yükselttiğidir. Bu bağlamda borç verenler enflasyon oranlarındaki artışlardan reel olarak zarar edecekleri için enflasyonist dönemlerde borç vermeyi tercih etmezler.

Borç alanlar açısından ise, enflasyonun artması lehlerine bir durum oluşturacaktır. Çünkü enflasyon oranı arttıkça, ulusal para cinsinden borçların reel değeri de azalacaktır. O halde enflasyonist bir ortamda ulusal parayla borçlanmak cazip bir seçenektir.

Enflasyon oranlarındaki artışlar, sadece ulusal para cinsinden borçlananlar için değil, devlet açısından da avantajlı bir durum ortaya çıkarır. Şöyle ki enflasyon oranının yükselmesi, halkın nominal gelirlerini artırırken, reel gelirini yani satın alma gücünü düşürür. Böylece özellikle artan oranlı gelir vergisi uygulayan ülkelerde kamu kesimi, daha fazla vergi toplayarak "enflasyon vergisi" adı verilen bir gelir daha elde eder.

Emisyon hacminin artması, ekonomide enflasyon oranlarını da yükseltecektir. Enflasyon oranlarının arttığı durumlarda, halkın satın alma gücü devlete transfer edilecektir. Bu nedenle enflasyon, aynı zamanda bir vergidir. Enflasyon vergisi, iktisadi birimlerin ellerinde bulunan nominal para miktarının satın alma gücünün, enflasyon oranlarındaki artış nedeniyle reel olarak azalmasıdır. Dolayısıyla devletin kamu gelirleri, enflasyon oranları arttıkça yükselecektir.

Bir ekonomide enflasyon vergisinin matrahını oluşturan reel parasal tabanı ($\frac{M}{P}$) ile ve enflasyon oranını da (P) ile gösterirsek, enflasyon vergisine ulaşabiliriz;

$$\text{ENF. VERGİSİ} = P.\left(\frac{M}{P}\right)$$

Enflasyon vergisinin tam hesaplanabilmesi için ise, aşağıdaki eşitlik kullanılmaktadır;

$$\text{ENF. VERGİSİ} = \frac{P}{1+P}.\frac{M}{P}$$

2.12.5. Merkez Bankasının Bağımsızlığı

Genel olarak merkez bankasının bağımsızlığı, "merkez bankasının fiyat istikrarını korurken uygulayacağı para politikası rejimini ve kullanacağı parasal araçları kendi kararları ile seçmesi ve uygulaması olarak tanımlanabilir".

Diğer bir tanımlamaya göre merkez bankasının bağımsızlığı ise, "merkez bankasının, para politikasını, siyasi otoritenin nüfuzuna ve tasarrufuna maruz kalmadan, kendisine verilen hedefler doğrultusunda uygulayabilme ve gerektiğinde değişiklik yapabilme esnekliğine ve insiyatifine sahip olmasıdır".

Başka bir tanıma göre merkez bankasının bağımsızlığı ise, "merkez bankasının enflasyon hedefini tutturabilmek amacıyla politika araçlarını özgürce seçebilmesidir".

Merkez bankası bağımsızlığı kendi içerisinde amaç ve araç bağımsızlığı ile yasal ve fiili bağımsızlık olarak ikiye ayrılmaktadır.

A-) Amaç ve Araç Bağımsızlığı (Politik ve Ekonomik Bağımsızlık)

Merkez bankasının bağımsızlığı, para politikası amaçlarını belirleme yetkisinin merkez bankasına verilmesi biçiminde geniş bir anlamda olabileceği gibi, para politikası amaçlarını belirleme yetkisinin siyasi iktidarlara bırakılarak merkez bankasına operasyonel bağımsızlık verilmesi şeklinde de olabilir. Bunlardan birincisine amaç bağımsızlığı ya da politik bağımsızlık, diğerine ise araç bağımsızlığı veya ekonomik bağımsızlık denilir. Her iki durumda da merkez bankası politikalarının başarısı, önceden belirlenen ve kamuoyuna duyurulan amaçlara ulaşmak doğrultusunda merkez bankasının, para politikasını sahip olduğu politika araçlarını belirli bir kurala bağlı olarak ve siyasi iktidarların para politikası amaçları ile çelişkili politikalarından etkilenmeden yürütebilmesi ile mümkün olabilir.

B-) Yasal ve Fiili Bağımsızlık

Merkez bankası bağımsızlığı, amaç ve araç bağımsızlığının yanı sıra, yasal ve uygulamada bağımsızlık açısından da değerlendirilebilir. Yasal bağımsızlık, merkez bankasının kurumsal yapısının yasayla belirlenmesidir. Bu anlamda yasal bağımsızlık, merkez bankasını siyasal iktidarların tek taraflı işlemlerine karşı yasal güvence altına alır. Ancak uygulamada bağımsız olmayan bir merkez bankasına yasal bağımsızlık sadece politika başarısızlığı sonuçlarının sorumluluğunu verecektir. Çünkü siyasal iktidarlar merkez bankasının yasal bağımsızlığını gerekçe göstererek para politikasının başarısızlı-

ğını merkez bankalarına yükleyecektirler. Bu nedenle yasal bağımsızlığın tek başına bir anlamı olmadığı ve önemli olanın merkez bankalarına uygulamada bağımsızlık verilmesi olduğu söylenebilir.

Siyasal iktidarların para politikası üzerindeki yetkilerinin kısıtlanması tartışmaları, merkez bankası bağımsızlığının yanı sıra "para kurulu (currency board)" kavramını da gündeme getirmiştir. Para kurulu sistemi, aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.13. Para Kurulu Sistemi

Para kurulu sistemi, 1970'li yılların başında ABD'nin doların altına olan konvertibilitesini kaldırması sonucunda, Bretton Woods sisteminin çökmesi ve böylece merkez bankalarının ihtiyari para politikaları izlemeleri nedeniyle ortaya çıkan yüksek oranlı enflasyonu kontrol altına almak amacıyla gündeme gelmiştir. Para Kurulu sistemi, altın standardına benzer bir biçimde, döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden ulusal para arz edilmesi esasına dayanır. Para Kurulu'nun altın standardından tek farkı, ulusal paranın değerinin altın yerine bir rezerv ülke parasına endekslenmesidir.

Bu anlamda para kurulu, sabit bir kur üzerinden tamamı rezerv para tarafından desteklenen kağıt ve bozuk parayı tedavüle çıkaran parasal bir kurumdur. Rezerv para, ulusal paranın endekslendiği konvertibil ve istikrarlı bir yabancı para birimidir. Rezerv ülkede, rezerv parayı çıkaran ülkedir. Para kurulu, dolaşımdaki kağıt ve bozukluk para miktarının %100'üne denk bir rezerv parayı kasasında tutar. Bu nedenle para kurulunun, kağıt ve bozukluk para miktarını belirleme yetkisi yoktur.

Dolayısıyla para kurulu sisteminde, dolaşıma çıkacak bütün para arzı piyasa güçleri tarafından belirlenir. Buna göre para kurulu sisteminde tipik merkez bankacılığından farklı olarak para arzı üzerinde herhangi bir siyasal baskı mevcut olamayacaktır. Yine tipik bir merkez bankacılığı genelde durağan veya dalgalı bir döviz kuruna sahip olmasına karşılık; para kurulu sisteminin ayırt edici özelliği sabit kur sistemine dayanmasıdır.

Öte yandan geçmişteki bazı uygulamaları bir kenara bırakırsak para kurulu, merkez bankalarından farklı olarak mevduat da kabul etmez. Ancak para kurulu mevduat kabul etse bile, para kurulunun mevduatları da tıpkı kağıt ve bozukluk paralar gibi yabancı rezervlere tabidir.

Ayrıca para kurulu, borç verme yetkisine sahip olmadığından kamu harcamalarını finanse edemez. Çıkardığı ulusal para belirli bir kurala bağlı olduğundan oldukça istikrarlıdır ve bu da para kurulunun kredibilitesini yükseltir. Oysa ki gelişmiş ülke merkez bankaları dışında kalan merkez bankalarının kredibilitesi oldukça düşüktür. Çünkü söz konusu merkez bankaları, para politikalarına ait takdir yetkilerini kullanarak, döviz kuru ve enflasyona ilişkin taahhütlerinden sık sık cayma eğilimindedirler.

2.13.1. Para Kurulu Sisteminin Avantajları

İşleyişi yukarıda kısaca açıklanan para kurulunun avantajlarını ise, genel olarak üç başlık altında toplayabiliriz: Makro ekonomik disiplini sağlaması, dış ödemeler dengesini otomatik olarak gerçekleştirmesi ve ulusal paraya güven kazandırması.

A-) Makro Ekonomik Disiplini Sağlaması

Ülke deneyimleri incelendiğinde, enflasyonun temel sebebinin bütçe açıkları ve bu açıkların para basılarak finanse edilmesi olduğu görülmektedir. Para kurulunun getireceği disiplin, para otoritesinin senyoraj gelirini ortadan kaldırarak hükümeti bütçe sınırları içerisinde kalmaya zorlamasından kaynaklanır. Para kurulu sisteminin, parasal finansman yolunu kapatması nedeniyle hükümet için bütçe açıklarını kapatmanın tek yolu olarak borçlanma kalmaktadır. Ancak hükümetin borç talebinin artması, bir taraftan hazinenin faiz yükünü artıracak ve diğer taraftan da faiz oranlarındaki artış sebebiyle de yatırımları azaltacaktır. İşte bu nedenle para kurulu sisteminde borçlanma yolu da pek fazla tercih edilemeyeceğinden, hükümetin önünde geriye sadece kamu harcamalarını kısarak bütçe denkliğine önem verme seçeneği kalmaktadır. Böylece para kurulu sistemi, ekonomide makro ekonomik disiplini gerçekleştirmiş olacaktır. Makro ekonomik disiplin bir kez sağlandıktan sonra ise, popülist nitelikteki genişlemeci politikalara tekrar geri dönülemez. Çünkü bütçe açığına yol açacak popülist politikalara geri dönmenin siyasi maliyeti çok yüksek olacaktır.

B-) Ödemeler Bilançosunu Dengeye Getirmesi

Para kurulu sisteminin ikinci bir avantajı ise, ödemeler dengesinin kendiliğinden sağlanmasıdır. Şöyle ki para kurulu sistemini benimseyen bir ülkede, ödemeler bilançosu açığının oluşması durumunda ithalat yapabilmek için, özel sektör ve bankacılık kesimi ulusal para karşılığında para kurulundan döviz satın alırlar. Bu ise yurt içi para piyasalarında ulusal para arzının da-

ralması anlamına geleceğinden faiz oranları yükselecektir. Bu da bir taraftan ülkeye döviz girişini teşvik ederken, diğer taraftan da yurt dışı mallara yönelik iç talebi azaltacağından dolayı ihracat artar ve ithalat azalır. Bunun sonucunda ise dış denge kendiliğinden sağlanmış olur.

C-) Ulusal Paraya Güven Kazandırması

Para kurulu sisteminin son bir avantajı ise, ulusal paraya güveni tekrar sağlamasıdır. Para kurulunun pasiflerinin tamamını karşılığı olarak rezerv para cinsinden yabancı varlıklar bulundurması, ulusal paranın konvertibilitesini garanti eder. Bu ise özellikle enflasyonun kronikleştiği ve ulusal paradan kaçışın yaşandığı ekonomilerde ulusal paraya olan güveni yeniden sağlayarak dövize kaçış sürecini tersine çevirecektir. Böylece yastık altında ve yurt dışında tutulan tasarrufların geri dönmesi ile birlikte hem mali sistem derinleşecek hem de devalüasyon beklentilerinin azalması ile birlikte risk primi ve dolayısıyla faiz oranları düşecektir.

Sabit kur sistemi altında işleyen bir para kurulu, kredibilite açısından makro ekonomik istikrara önemli katkılar yapmakla birlikte döviz kurunun sabitlenmesi, bir çok problemi de beraberinde getirecektir. Aşağıda para kurulunun dezavantajları incelenmiştir.

2.13.2. Para Kurulu Sisteminin Dezavantajları

Para Kurulu sisteminin dezavantajları şunlardır: Parasal daralmaya ve işsizliğe yol açması, finansal krizlere neden olabilmesi ve enflasyon oranlarını artırmasıdır.

A-) Parasal Daralmaya ve İşsizliğe Yol Açması

Para kurulu sisteminde, ulusal paranın aşırı veya eksik değerlenmesinin önüne yurt içi fiyatların ve ücretlerin yeterince esnek olması durumunda geçilebilir. Yurt içi fiyat ve ücretlerin yeterince esnek olmaması durumunda ise, ülke uzun süreli bir işsizlik veya parasal daralma ile karşı karşıya kalacaktır. Bu ise, para kurulunun devamını tehlikeye sokacaktır.

B-) Finansal Krizlere Neden Olması

Para kurulu sisteminde, parasal tabanın döviz rezervleri ile sınırlandırılmış olması nedeniyle merkez bankacılığı sisteminin aksine son ödeme mercii olma görevi olmayacaktır. Bu nedenle para kurulunun, bankacılık kesiminde ortaya çıkabilecek olan krizlerin önlenmesi veya hafifletilmesine yö-

nelik bir müdahale imkânı da olmayacaktır. Dolayısıyla böyle bir durumda para kurulunu uygulayan ülke, finansal piyasalarının çökmesi sonucu ile karşı karşıya kalabilir.

C-) Enflasyon Oranlarını Artırması

Para kurulu sisteminin devam edebilmesi, iç enflasyon oranlarının rezerv ülkenin enflasyon oranlarına eşit olmasını da gerekmektedir. Ancak özellikle para kurulunu uygulayan ülkenin büyük ülke olması ve dışa açıklık derecesinin de düşük olması durumunda, yurt içi enflasyon oranları rezerv ülkenin enflasyon oranından daha yüksek olacaktır. Bu ise para kurulunu uygulayan ülkenin rekabet gücünün azalmasına yol açacaktır. Para kurulunun bu özelliği sebebiyle, para kurulu daha çok küçük ülkelerde uygulanmaktadır. Yurt içi enflasyon oranının rezerv ülkenin enflasyon oranını aşmasının sebeplerinden en önemlisi, dış ticarete konu olmayan malların arbitraj imkânının bulunmaması dolayısıyla bu malların fiyatlarının dünya fiyatlarından farklılaşmasıdır.

Para kurulu sisteminin avantajları ve dezavantajları, bu sistemin başarılı olabilmesi için bazı ön koşulların yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır. Söz konusu ön koşullar ise, mali disiplinin sağlanması ve finansal sistemin güçlendirilmesidir.

Para kurulunun başarısı, mali disiplinin sağlanmasına bağlıdır. Çünkü para kurulu sisteminde, bütçe açıklarının para basılarak finanse edilme şansı yoktur. Bütçe açıklarının finansmanı için, iç veya dış borçlanmaya gitmenin maliyeti de oldukça yüksektir. Bu nedenle para kuruluna geçmek isteyen bir ülke, öncelikle mali disiplini sağlamak zorundadır.

Para kurulunun başarılı olabilmesinin diğer bir ön koşulu ise, finansal sistemin güçlendirilmesidir. Çünkü finansal sistemi kırılgan olan ülkelerde, bankalar likidite sıkıntısı içine gireceklerdir. Bu da para kurulunun likidite sıkıntısı içine giren bankaları desteklemesini zorunlu kılacaktır. Fakat para kurulunun bankalara likidite sağlayabilmesi için, rezerv fazlasına sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla finansal sistemini güçlendirmeden ve derinliğini artırmadan para kurulu sistemine geçen bir ülke de ortaya çıkacak güçlü bir finansal kriz, para kurulunu ortadan kaldıracaktır.

2.14. Parasal Aktarım Mekanizmasının Kanalları

Parasal aktarım mekanizması, para politikası değişikliklerinin büyüme, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik değişkenleri hangi yollardan geçerek etkilediğini ifade etmektedir. Parasal değişikliklerin reel büyüklükleri etkileme yolları ise, iktisadi birimlerin para politikalarına dair beklentilerini değiştirdiği ölçüde başarılı olacaktır. Buna göre iktisadi birimlerin beklentilerini, politika hedeflerine göre değiştiremeyen bir para politikasının reel ekonomiyi etkileme şansı olmayacaktır.

Sözgelimi genişlemeci bir para politikasının reel büyümeyi artırabilmesi için, piyasa faiz oranlarının azaltılması gerekir. Ancak iktisadi birimler faiz oranlarının düşebileceği en düşük seviyeye ulaştığına inanıyorlarsa yani ekonomi likidite tuzağına yakalanmışsa, genişlemeci para politikası sonucunda piyasada oluşan fazlalık para âtıl olarak yastık altında bekletilir. Bu da faiz oranlarının düşmemesine ve dolayısıyla reel büyümenin artmamasına yol açar. Dolayısıyla genişlemeci para politikası faiz oranlarını düşüremediğinden, parasal aktarımın faiz kanalı işlemez ve para politikası nihai hedef olan reel büyümeyi artıramayacağından başarısız olur.

Parasal aktarım mekanizması, modern finansal sistemler göz önüne alındığında oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu süreç ülkenin finansal sisteminin altyapısına, makroekonomik koşullara, finansal birimlerin bilanço yapılarına (aktif ve pasiflerinin vadesi, döviz-yerel para kompozisyonu v.b), para otoritelerinin prestijine, finansal piyasaların derinliğine ve etkinliğine v.b koşullara bağlı olarak değişmektedir.

Parasal aktarım mekanizmasının kanalları beş ayrı başlık altında toplanabilir. Söz konusu kanallar faiz kanalı, kredi kanalı, varlık fiyatları kanalı, döviz kuru kanalı ve beklentiler kanalıdır.

2.14.1. Faiz Kanalı

Faiz kanalı, para arzındaki değişmelerin kısa vadeli faiz oranları aracılığıyla reel ekonomiye yansımasıdır. Merkez bankası (parasal otorite), para miktarını artırdığında piyasada para bollaşır ve paranın değeri olan faiz oranları düşer. Faiz oranlarındaki düşüşler ise, sermaye (kredi) maliyetlerinin azalmasına yol açar. Bu da yatırımcıları daha fazla kredi almaya ve daha fazla yatırım yapmaya teşvik eder. Böylece toplam yatırım hacmi ve reel ekonomik büyüme oranı artacaktır. Dolayısıyla faiz kanalı işleyecek ve para otoritesinin

para arzında yapmış olduğu değişiklikler, kısa vadeli nominal faiz oranları aracılığıyla reel ekonomiye yansıyacaktır. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s\uparrow \Rightarrow \dot{I}\downarrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow AD\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$$

Faiz kanalına göre daraltıcı bir para politikasının uygulanması durumunda ise, para arzı azalacak ve faiz oranları yükselişe geçecektir. Bu da sermaye maliyetlerinin artmasına yol açacak ve sonuçta reel yatırımlar azalacaktır. Bu bağlamda parasal aktarımın faiz kanalı işleyecek ve daraltıcı para politikası faiz oranlarını yükseltmek yoluyla milli geliri azaltmayı başaracaktır. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s\downarrow \Rightarrow \dot{I}\uparrow \Rightarrow I\downarrow \Rightarrow AD\downarrow \Rightarrow Y\downarrow$$

2.14.2. Kredi Kanalı

Para miktarındaki değişikliklerin banka kredilerini etkilemek yoluyla reel ekonomiye yansıması, kredi kanalını oluşturmaktadır.

Banka kredisi kanalı, genişletici/daraltıcı bir para politikası sonucu bankacılık sisteminin firmalar kesimine toplam kredi verme yeteneğinin artması/azalması şeklinde işler. Banka kredi kanalının çalışması için gerekli olan temel koşul ise, krediler ile diğer borçlanma enstürmanlarının (finansman bonosu, hisse senedi v.b), bankaların ve firmaların bilançolarında birbirlerinin tam ikameleri olmamasıdır. Bankaların aktiflerinde yer alan kredi stoku ile diğer aktifler -mesela hisse senedi- genellikle firmalar kesiminin pasifinde yer alan kalemlerdir. Kredi kanalı bu kalemlerin aynı nitelikte olmaması, yani birbirlerinin tam ikamesi olmamaları durumunda çalışır.

Para otoriteleri genişlemeci bir para politikası uyguladığında artan para miktarı, banka rezervlerini (mevduatlarını) yükseltir. Böylece bankalar müşterilerine daha fazla kredi verme olanağına kavuşacaklardır. Böylece ekonomideki toplam kredi hacmi yükselir. Bu da yatırımcıların daha çok kredi temin ederek, daha fazla yatırım yapmalarını sağlar. Ekonomideki toplam yatırım miktarının artması ile birlikte toplam üretim ve milli gelir seviyesi de yükselir. Dolayısıyla para miktarındaki değişmeler, banka kredileri aracılığıyla ekonominin reel sektörüne yansımaktadır. Parasal aktarımın kredi

kanalı, Monetarist iktisatçılar tarafından savunulmaktadır. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s\uparrow \Rightarrow$ **Banka Rezervleri (Mevduatları)**$\uparrow \Rightarrow$ **Banka Kredileri**$\uparrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$

Eğer para otoriteleri daraltıcı bir para politikası uygularlarsa, ekonomideki para miktarı azalır. Bu da kullanılabilir banka rezervlerini yani mevduat hacmini düşürür. Böylece bankalar müşterilerine daha az kredi verebileceklerinden, ekonomideki toplam kredi hacmi düşer. Bu da yatırımcıların daha az kredi temin edebilmesine ve daha az yatırım yapmalarına yol açar. Ekonomideki toplam yatırım miktarının azalması ile birlikte toplam üretim ve milli gelir seviyesi de düşer. Dolayısıyla para miktarındaki azalışlar, banka kredileri aracılığıyla ekonominin reel sektörüne yansımakta ve milli gelir seviyesini azaltmaktadır. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s\downarrow \Rightarrow$ **Banka Rezervleri (Mevduatları)**$\downarrow \Rightarrow$ **Banka Kredileri**$\downarrow \Rightarrow I\downarrow \Rightarrow Y\downarrow$

2.14.3. Varlık Fiyatları Kanalı

Para miktarındaki değişiklikler, varlık fiyatlarını etkilemek suretiyle de reel ekonomi üzerinde değişiklik oluşturabilir. Varlık fiyatları kanalı, para politikalarının yurtiçi varlıkların fiyatları (değerleri) üzerindeki etkisi aracılığıyla çalışan bir aktarım mekanizmasıdır. Varlık fiyatları kanalı, kendi içinde *"Servet Etkisi"* ve *"Tobin Q"* su olarak iki ayrı etki oluşturmaktadır.

Merkez bankalarının doğrudan alım veya repo yaparak, ekonomide toplam para miktarını genişlettiği bir durumu ele alalım. Bu durumda *para arzındaki artışlar, ev, arsa ve arazi gibi reel varlıkların talebini ve fiyatını yükseltecektir. Böylece bu varlıkları daha önceden ucuzken satın alan bireylerin reel servet düzeyleri yükselecektir. Bu da toplam harcamalarının yükselmesini sağlayarak milli geliri artıracaktır.* Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s\uparrow \Rightarrow$ **Reel Varlık Talebi** $\uparrow \Rightarrow$ **Servet Düzeyleri** $\uparrow \Rightarrow$ **Toplam Harcamalar** $\uparrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$

Merkez bankalarının doğrudan satım veya ters repo yaparak, ekonomide toplam para miktarını azalttığı bir durumu ele alalım. Bu durumda *ev, arsa ve arazi gibi reel gayri menkul varlıkların talebini ve fiyatını düşürecektir. Böylece bu varlıkları daha önceden pahalıyken satın alan bireylerin reel servet*

düzeyleri düşecektir. Bu da toplam harcamalarının azalmasını sağlayarak milli geliri düşürecektir. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s \downarrow \Rightarrow$ **Reel Varlık Talebi** $\downarrow \Rightarrow$ **Servet Düzeyleri** $\downarrow \Rightarrow$ **Toplam Harcamalar** $\downarrow \Rightarrow I\downarrow \Rightarrow Y\downarrow$

Tobin'in "Q" teorisi ise, para politikasının hisse senetlerinin değerlerinin değişimi yolu ile ekonomiyi nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Ünlü iktisatçı James Tobin "Q" yu, firmaların borsada oluşan piyasa değerinin sermayenin yenilenme maliyetine oranı olarak tanımlamaktadır. Q değerinin 1'den büyük olması halinde yeni yatırımlar yapılır, aksi takdirde yapılmaz.

$$\text{Q Değeri} = \frac{\text{Borsa Değeri}}{\text{Sermayenin Yenileme Maliyeti}}$$

$$Q > 1 \Longrightarrow \text{Yatırım Yapılır}$$

Para arzındaki artışlar, finansal varlıkların (hisse senetlerinin) talebini ve fiyatını yükseltecektir. Bu da borsa değerini ve dolayısıyla Q değerini artıracaktır. Bu da firmaların elinde yatırım yapmak için fon fazlasının oluşmasına yol açarak, reel yatırımların miktarını ve milli gelir seviyesini yükseltecektir. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s \uparrow \Rightarrow$ **Finansal Varlık Talebi** $\uparrow \Rightarrow$ **Borsa Değeri** $\uparrow \Rightarrow$ **Q** $\uparrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$

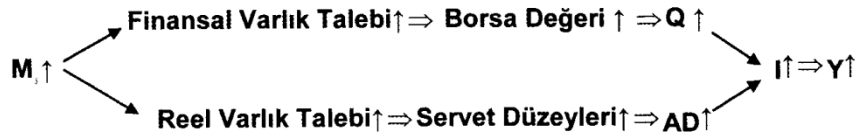
Diğer taraftan para arzındaki azalışlar ise, finansal varlıkların (hisse senetlerinin) talebini ve fiyatını düşürecektir. Bu da borsa değerini ve dolayısıyla Q değerini de azaltacaktır. Bu da firmaların elinde yatırım yapmak için yeterli fonun oluşmasını önleyerek, reel yatırımların miktarını ve milli gelir seviyesini düşürecektir. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$M_s \downarrow \Rightarrow$ **Finansal Varlık Talebi** $\downarrow \Rightarrow$ **Borsa Değeri** $\downarrow \Rightarrow$ **Q** $\downarrow \Rightarrow I\downarrow \Rightarrow Y\downarrow$

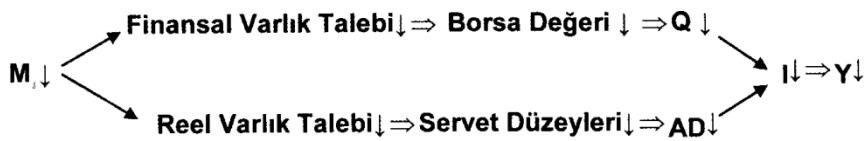
Yukarıdaki açıklamalardan hareketle para arzındaki değişmelerin bir taraftan finansal varlık fiyatlarını etkileyerek borsa değeri ve diğer taraftan da reel varlık fiyatlarını değiştirmek suretiyle Tobin Q'su üzerinde etkiler bırak-

tığını söyleyebiliriz. Bu da yatırımları, toplam talebi ve milli gelir seviyesini değiştirmektedir.

Genişletici para politikasının finansal ve reel varlık fiyatları üzerindeki etkileri toplu halde aşağıdaki gibi gösterilebilir:

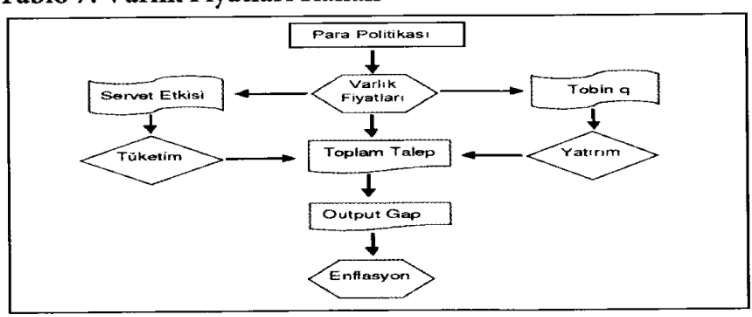


Daraltıcı para politikasının finansal ve reel varlık fiyatları üzerindeki etkileri ise toplu halde şu şekilde ifade edilebilir:



Varlık fiyatları kanalının işleyişi aşağıdaki tablo yardımıyla da gösterilmiştir:

Tablo 7: Varlık Fiyatları Kanalı



Yukarıdaki tabloya göre para arzındaki değişiklikler, öncelikle finansal ve reel varlık fiyatlarını değiştirerek "Servet Etkisi" ni ve "Tobin Q" sunu değiştirmektedir. Servet Etkisi toplam tüketim harcamalarını, Tobin Q'su ise toplam yatırım harcamalarını değiştirmek suretiyle, toplam talebi ve üretim (output) düzeylerini etkilemektedir.

2.14.4. Döviz Kuru Kanalı

Para miktarındaki değişmeler, döviz kurlarını etkilemek suretiyle dış ticaret bilançosu ve milli gelir üzerinde de bir takım değişiklikler meydana

getirirler. Esnek döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bir ekonomide parasal değişikliklerin, döviz kurları aracılığıyla ihracat ve ithalat miktarları üzerinde meydana getirdiği değişim, döviz kuru kanalını oluşturmaktadır.

Esnek döviz kuru rejiminde merkez bankasının genişlemeci para politikası izlemesi durumunda, piyasada artan ulusal para miktarı nedeniyle faiz oranları azalır. Bu da yurt içinden yurt dışına doğru yabancı sermaye kaçışlarının yaşanmasına ve ülkede döviz arzının düşmesine neden olur. Böylece ulusal para birimi yabancı paralar karşısında değer yitirir ve döviz kurları artış gösterir. Ulusal paranın değer kaybetmesi ise, yurt içinde üretilen malların yabancı mallardan daha ucuz olmasına yol açar. Diğer bir ifadeyle ülkenin dış rekabet gücü artar. Bu da ihracatı artırır, ithalatı azaltır ve net ihracatta artış olur. Böylece milli gelir seviyesi artar. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

$M_s \uparrow \Rightarrow$ **İ** $\downarrow \Rightarrow$ **Döviz Kurları** $\uparrow \Rightarrow$ **Ulusal Paranın Değeri** $\downarrow \Rightarrow$ **Net İhracat** $\uparrow \Rightarrow$ Y$\uparrow$

Esnek döviz kuru rejiminde merkez bankasının daraltıcı para politikası izlemesi durumunda ise, piyasada azalan ulusal para miktarı nedeniyle faiz oranları yükselir. Bu da yurt dışından yurt içine doğru yabancı sermaye girişlerinin yaşanmasına ve ülkede döviz arzının bollaşmasına neden olur. Böylece ulusal para birimi, yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanır ve döviz kurları düşüş gösterir. Ulusal paranın aşırı değer kazanması ise, yurt içinde üretilen malların yabancı mallara göre pahalı olmasına yol açar. Diğer bir ifadeyle ülkenin dış rekabet gücü azalır. Bu da ihracatı azaltır, ithalatı artırır ve net ihracat düşer. Böylece milli gelir seviyesi de azalır. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

$M_s \downarrow \Rightarrow$ **İ** $\uparrow \Rightarrow$ **Döviz Kurları** $\downarrow \Rightarrow$ **Ulusal Paranın Değeri** $\uparrow \Rightarrow$ **Net İhracat** $\downarrow \Rightarrow$ Y$\downarrow$

2.14.5. Beklentiler Kanalı

Parasal değişiklikler, iktisadi birimlerin bekleyişlerini etkilemek suretiyle de ekonomide reel değişmeler meydana getirebilir. Para arzının arttığı dönemlerde, iktisadi birimlerin yanlarında harcamalara yöneltebilecekleri çok miktarda para olacağı için beklentileri olumlu yönde değişir ve toplam talep genişler. Bu da üretimi ve istihdamı artarak milli geliri yükseltir. Diğer bir deyişle para arzındaki artışlar, tüketicilerin ve yatırımcıların ertelenen tüketim

ile yatırım kararlarının cari dönemde yapılmasına yol açacaktır. Bu da toplam talebi ve milli geliri artıracaktır. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s \uparrow \Rightarrow \text{Beklentiler Olumlu Yönde Değişir} \uparrow \Rightarrow \text{Toplam Talep (AD)} \uparrow \Rightarrow Y\uparrow$$

Para arzının azaldığı dönemlerde ise, iktisadi birimlerin yanlarında harcamalara yöneltebilecekleri az miktarda para olacağı için beklentileri olumsuz yönde değişir ve toplam talep daralır. Bu da üretimi ve istihdamı düşürerek milli geliri azaltır. Diğer bir deyişle para arzındaki azalışlar, tüketicilerin ve yatırımcıların cari dönemde yapmak istedikleri tüketim ile yatırım harcamalarını gelecek dönemlere ertelemelerine neden olur. Bu da toplam talebi ve milli geliri düşürecektir. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s \downarrow \Rightarrow \text{Beklentiler Olumsuz Yönde Değişir} \downarrow \Rightarrow \text{Toplam Talep (AD)} \downarrow \Rightarrow Y\downarrow$$

2.15. Alternatif Para Politikası Stratejileri

Monetarist ve Yeni Klasik iktisatçıların yapmış oldukları teorik ve ampirik çalışmalar, para politikasının nihai hedefinin fiyat istikrarı olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Para politikasının öncelikle fiyat istikrarı doğrultusunda uygulanması gerektiğini öne çıkaran gelişmeler şunlardır:

- Rasyonel beklentiler yaklaşımı çerçevesinde beklentilerin iktisadi modellere dahil edilmesi.
- Phillips Eğrisi analizinde enflasyon ile işsizlik arasında olduğu kabul edilen değiş-tokuş (trade-off) ilişkisinin uzun dönemde geçersiz olduğunun anlaşılması.
- Para politikalarının etkilerinin belirli bir gecikme ile ortaya çıkması.
- Enflasyonla mücadelenin hasıla ve istihdam kayıplarına yol açması.

Literatürde para politikasının birincil amacının fiyat istikrarı olması konusunda bir uzlaşma olmasına rağmen, bu amaç doğrultusunda para politikalarının nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin olarak ise bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Bu bağlamda para politikasının fiyat istikrarı hedefini gerçekleştirebilmesi için döviz kurlarının, parasal büyüklüklerin ve nominal GSYİH'ın program çıpası olarak seçilmesini öneren alternatif para politikaları stratejileri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra son yıllarda geniş bir uygulama alanı bulan ve

uygulandığı ülkelerde fiyat istikrarını sağlayan enflasyon hedeflemesi stratejisi de alternatif bir para politikası rejimi olarak öne çıkmaktadır.

Alternatif para politikası stratejileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Döviz Kuru Hedeflemesi Stratejisi
2. Parasal Hedefleme Stratejisi
3. Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi
4. Nominal Gelir (GSYİH) Hedeflemesi Stratejisi

Ülke deneyimleri çerçevesinde söz konusu stratejiler arasında fiyat istikrarını sağlamakta en başarılı olan para politikası stratejisinin enflasyon hedeflemesi stratejisi olduğu söylenebilir. Günümüzde bir çok ülkede merkez bankaları, enflasyon hedeflemesi stratejisini benimsemiştir. Aşağıda söz konusu stratejiler, avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle açıklanmıştır.

2.15.1. Döviz Kuru Hedeflemesi Stratejisi

Döviz kuru hedeflemesi stratejisinde, döviz kuru nominal çıpa olarak belirlenerek fiyat istikrarı gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu sistemde ulusal paranın değeri, enflasyon oranı düşük bir ülkenin parasına bağlanır. Böylece döviz kurlarının enflasyon beklentileri için bir çıpa (sabitleyici) işlevi görmesi beklenir. Merkez bankası da sabit kur üzerinden, kendisine gelen döviz alım-satım taleplerini karşılayacağını ilan eder. Böylece döviz kurlarının geleceğine ilişkin belirsizliklerin azaltılarak, kurdan kaynaklı fiyat yükselişlerinin önüne geçilmek istenir.

Ancak döviz kuru hedeflemesinin fiyat istikrarını sağlamaktaki başarısı, yeterli döviz rezervine sahip olmasına bağlıdır. Eğer iktisadi birimler merkez bankasının yeterli döviz rezervine sahip olmadığını fark ederlerse veya banka piyasanın döviz talebini karşılayamazsa, serbest piyasa kuru ile sabit kur arasındaki fark büyür ve ulusal paraya yönelik spekülatif saldırılar başlar. Bu da merkez bankasının kurları sabit tutmasını imkansız hale getireceğinden, sabit kur sistemi çöker ve enflasyonla mücadele de başarısız olunur. Uygulamada bir çok ülkede döviz kuru hedeflemesinin başarısız olmasının temel nedeni de, ulusal paraya yönelik spekülatif saldırılar olmuştur.

Nitekim Türkiye'de 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe konulan ve 3 yıl boyunca uygulanması düşünülen sabit döviz kuru sistemine dayalı "Enflasyonu Düşürme Programı", yerli ve yabancı yatırımcılar ile bankaların aşırı döviz

talebinde bulunması (ulusal paraya yönelik spekülatif saldırılar) ve merkez bankasının döviz rezervlerinin erimesi sonucunda Şubat 2001 Krizi ile birlikte esnek kur sistemine geçmesiyle birlikte son bulmuştur. Dolayısıyla bir çok ülke de olduğu gibi Türkiye'de de sabit döviz kuru sistemi, fiyat istikrarını sağlamakta başarısız olmuştur.

Dünya uygulamalarına bakıldığında döviz kuru hedeflemesinin, katı döviz kuru sistemleri olarak da bilinen, *"tam parasal ikame (tam dolarizasyon) sistemi"* ile *"para kurulu sistemi"* uygulamaları da bulunmaktadır. Tam parasal ikame sistemi, ulusal paranın tamamen ortadan kaldırılarak yabancı bir para biriminin yasal ödeme aracı olarak kullanılmasını içermektedir. *Para kurulu sistemi* ise, altın standardına benzer bir biçimde, döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden ulusal para arz edilmesi esasına dayanır. Para kurulu sisteminin altın standardından tek farkı, ulusal paranın değerinin altın yerine bir rezerv ülke parasına endekslenmesidir. Söz konusu rezerv para ise, çoğu kez Amerikan doları olmaktadır. Ancak her iki sistemde, merkez bankasının para politikası üzerindeki gücünü tamamen yitirmesi ve senyoraj gelirlerinin sıfır olması nedeniyle, yalnızca dünya ekonomisindeki ağırlığı fazla olmayan az gelişmiş ülkelerde uygulama alanı bulabilmiştir.

- DÖVİZ KURU HEDEFLEMESİNİN AVANTAJLARI-

Döviz kuru hedeflemesinin belli başlı avantajları aşağıdaki 3 başlık altında toplanabilir:

A-) Ulusal Paranın Değerine İstikrar Kazandırması

Döviz kuru hedeflemesi stratejisinde, ulusal paranın değerinin yabancı para birimine veya kur sepetine endekslenmesi nedeniyle, merkez bankaları kuru hedeflenen düzeyde tutabilmek amacıyla ulusal para aşırı değerlendiğinde para arzını artırarak, ulusal para eksik değerlendiğinde ise para arzını kısarak döviz piyasasına müdahale ederler. Bu ise ulusal paranın değerinin istikrar kazanmasını sağlar.

B-) Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanması

Kurun sabitlenmesi, ödemeler bilançosu dengesinin de sağlanmasına yardım eder. Çünkü ödemeler bilançosunda bir açık veya fazla ortaya çıkınca merkez bankası döviz piyasasına müdahale ederek, döviz kurunu yükseltip/alçaltmak yoluyla ödemeler bilançosu dengesini yeniden sağlar. Örneğin ithalat artışı nedeniyle ödemeler bilançosu açık verince, iktisadi birimler daha

fazla ithalat yapabilmek amacıyla ellerindeki ulusal paraları merkez bankasına getirerek döviz alırlar. Bu ise bir taraftan döviz talebini yükselterek ve ithalatı pahalılaştırarak ödemeler bilançosu açığını daraltırken, diğer yandan da merkez bankasının döviz piyasasında yapmış olduğu döviz satışları sonucunda kurun hedeflenen aralıkta kalmasını sağlayacaktır.

C-) Basit ve Kolay Anlaşılır Olması

Döviz kurları iktisadi birimlerce yakından takip edilen ve oldukça kolay anlaşılır bir değişkendir. Dolayısıyla döviz kuru hedeflerinin, halk tarafından algılanması son derece basittir. Bu da ulusal paranın yabancı para birimlerine endekslenmesi ile birlikte, iktisadi birimlerin kurun aşırı yükseleceği veya düşeceğine ilişkin beklentilerinin azalmasına yol açar. Böylece yatırımcılar açısından kur riski ortadan kalkmış olur.

- DÖVİZ KURU HEDEFLEMESİNİN DEZAVANTAJLARI-

Döviz kuru hedeflemesinin dezavantajları 4 maddede toplanabilir:

A-) Ulusal Paranın Aşırı Değerlenmesi

Finansal serbestleşmenin en yoğun biçimde yaşandığı çağımızda, ulusal para birimleri yabancı yatırımcıların spekülatif saldırılarına maruz kalabilirler. Özellikle de mali disiplinin sağlanamadığı, faiz oranlarının arttığı ve cari açıkların yükseldiği ekonomilerde, ulusal paraya yönelik güven kaybolur ve devalüasyon beklentileri artar. Bu da ulusal parayı spekülatif saldırılara açık hale getirir ve bir süre sonra merkez bankasının döviz rezervleri tükenme noktasına ulaşır. Bu nedenle de merkez bankalarının, kuru hedef düzeyde tutması imkansızlaşacağından döviz kuru hedeflemesi stratejisi başarısızlıkla sonuçlanabilir.

B-) Para Politikasının Bağımsızlığını Yitirmesi

Döviz kuru hedeflemesi stratejisinde para politikası, kur taahhüdünü tutturmak için uyguladığından, para politikası nominal ve reel şoklara cevap verme elastikiyetini kaybedecektir. Diğer bir ifadeyle döviz kuru hedeflemesinde, merkez bankasının temel görevi sabit kur sisteminin devamını sağlamak olduğu için, ekonomide yaşanan diğer gelişmelere karşı bir politika geliştiremez. Bu da para politikasının bağımsızlığını yitirmesine yol açacaktır.

C-) Finansal İstikrarsızlığa Yol Açması

Özellikle finansal derinliği yeterli düzeyde olmayan ülkelerde uygulanan döviz kuru hedeflemesi stratejisi, finansal istikrarsızlığa yol açar. Çünkü finansal derinliği yeterince gelişmemiş olan ülkelerde, finansal piyasalardan borçlanabilme olanağı son derece kısıtlı olduğu için, kamu kesiminin borçlanma talebi arttıkça faiz oranları yükselecektir. Yüksek faiz oranları ise, sabit kur sistemine güvenerek devalüasyon olma ihtimalini göz ardı eden finansal kurumları, yurt dışından döviz cinsinden borçlanarak kamu kağıtlarını satın almaya yöneltecektir. Bu da finansal kurumların açık pozisyon (döviz borçlusu) vermesine yol açacaktır. Böylece ülkede yaşanacak bir devalüasyon, finansal kurumların döviz borçlarının çevrilememesine ve dolayısıyla da finansal krize yol açacaktır.

D-) Mali Disiplinin Sağlanamaması

Döviz kuru hedeflemesinin başarısı, sıkı maliye politikası uygulanmasına ve mali disiplinin sağlanmasına bağlıdır. Ancak döviz kuru hedeflemesinde merkez bankalarının parasal büyüklükler üzerinde bir taahütünün olmaması (yalnızca sabit kurun sürdürülmesi ile ilgilenmesi), özellikle az gelişmiş ekonomilerde kamu kesimi açıklarının artmasına yol açacaktır. Bu da bir taraftan para piyasasında faiz oranlarının yükselmesine, diğer taraftan ise merkez bankaları üzerindeki monetizasyon baskısının artmasına yol açarak, sabit kur sisteminin devamlılığını tehdit edecektir.

2.15.2. Parasal Hedefleme Stratejisi

Döviz kuru hedeflemesi stratejilerinin fiyat istikrarını sağlamada ki başarısızlığı, parasal hedefleme stratejisini gündeme getirmiştir. Parasal hedefleme stratejisinde belirli bir parasal büyüklük (Rezerv Para, Parasal Taban ve Merkez Bankası Parası gibi...) hedef olarak seçilir. Böylece para miktarı kontrol altına alınmak suretiyle fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi amaçlanır. Parasal hedefleme stratejisi, para politikası uygulamalarında parasal büyüklükleri temel alır. Enflasyon beklentilerinin kırılması için parasal büyüklüklere ait hedeflerin ilan edilmesine dayanır ve parasal hedeflerden sapmaların önlenebilmesi için kamuoyuna hesap verebilir biçimde uygulanır. Türkiye'de parasal hedefleme stratejisi 1990, 1994, 1996 ve 1998 yıllarında uygulanmıştır. Fakat enflasyon oranları kontrol altına alınamamıştır. Dünyada parasal hedefleri uygulayıp da, fiyat istikrarını sağlayan yalnızca iki ülke vardır. Söz konusu ülkeler Almanya ve İsviçre'dir.

-PARASAL HEDEFLEME STRATEJİSİNİN AVANTAJLARI-

Parasal hedefleme stratejisinin avantajları aşağıdaki 4 başlık altında toplanabilir:

A-) Merkez Bankası Üzerindeki Politik Baskıları Azaltması

Parasal büyüklüklerin hedeflenmesinin sağladığı en önemli avantaj, parasal hedeflemenin merkez bankası üzerindeki politik baskıları azaltmasıdır. Çünkü parasal büyüklüklerin ara hedef olarak belirlenmesi ile birlikte, siyasal iktidarlar bütçe açıklarını karşılamak için merkez bankası kaynaklarına başvuramayacaklardır. Diğer bir ifadeyle hükümetler, merkez bankasından bütçe açıklarının para basılarak kapatılmasını isteyemeyeceklerdir. Bu da merkez bankasının, hedeflenen parasal büyüklüklere ulaşma olasılığını yükseltecektir.

B-) Para Politikasının Bağımsız Biçimde Uygulanabilmesi

Parasal hedefleme stratejisinde merkez bankaları döviz kurlarına ilişkin olarak herhangi bir tâahhüt de bulunmazlar. Bu nedenle parasal hedefleme stratejisinde, para arzı dışsal (egzojen) bir değişken olmaktadır. Dolayısıyla da merkez bankası parasal hedefleme stratejisinde, döviz kuru hedeflemesinin tersine para arzı üzerindeki kontrolünü kaybetmeyecektir. Buna bağlı olarak da merkez bankası, iç ekonomik koşulların gerektirdiği değişmeleri gözeterek bağımsız bir para politikası uygulama şansına sahip olmaktadır. Belirli bir parasal büyüklüğün hedef olarak ilan edilmesi merkez bankası açısından yerine getirilmesi gereken bir söz niteliğindedir. Bu da merkez bankasına uygulayacağı politikaları disipline etme sorumluluğu yüklemektedir. Merkez bankasının para politikasını disipline etmesi sonucunda ise, para politikasının takdire bağlı (ihtiyari/gelişi güzel) bir biçimde uygulanma şansı kalmayacaktır. Bu ise merkez bankası bağımsızlığını artıracaktır.

C-) Merkez Bankasının Zaman Tutarsızlığına Düşmemesi

Parasal hedefleme stratejisinde hükümetin merkez bankasına para arzını genişletme konusunda baskı yapamaması sonucunda, zaman tutarsızlığı problemi de meydana gelmeyecektir. Zaman tutarsızlığı, t döneminde ilan edilen bir politikadan beklentiler oluştuktan sonra, t+1 döneminde vazgeçilmesidir. Zaman tutarsızlığının doğal sonucu ise, merkez bankasının güvenilirliğini yitirmesidir. Ancak parasal hedefleme stratejisinde, merkez bankaları başlangıçta (t döneminde) ilan ettikleri politikalara sıkı sıkıya bağlı kalacaklarından (politik baskıların olmaması nedeniyle) zaman tutarsızlı-

ğına düşmeyeceklerdir. Dolayısıyla da merkez bankasının uygulamış olduğu para politikasına olan güven artacaktır. Böylece parasal hedefleme stratejisinin, enflasyonist beklentileri ve dolayısıyla da enflasyon oranlarını azaltması mümkün olacaktır.

D-) Para Politikasının Şeffaflığı İle Hesap Verebilirliğinin Artması

Parasal hedefleme stratejisinde, merkez bankası, parasal büyüklüklere ait bilgileri çok kısa süreli gecikmeler ile açıklamak zorunda olduğu için, iktisadi ajanlar para politikasına ait değişmeleri kolayca tahmin edebileceklerdir. Bu nedenle parasal hedefleme stratejisinin oldukça şeffaf olduğu söylenebilir. Diğer taraftan parasal hedefleme stratejisinde merkez bankasının parasal büyüklükler için kamuoyuna vermiş olduğu sözler, merkez bankasını kamuoyuna hesap verme yükümlülüğü altına da sokmaktadır.

- PARASAL HEDEFLEME STRATEJİSİNİN DEZAVANTAJLARI-

Parasal hedefleme stratejisinin dezavantajları ise, 3 başlık altında toplanabilir:

A-) Parasal Büyüklüğün Seçilmesinde Yaşanan Potansiyel Güçlükler

Parasal hedefleme stratejisinde, hedef olarak hangi parasal büyüklüğün seçileceği konusu, literatürde en çok tartışılan konulardan birisidir. Parasal hedefleme stratejisini ilk kez ortaya atan Monetaristler, dar kapsamlı parasal büyüklüklerin (M1 ve M2 gibi) hedef olarak seçilmesini önermişlerdir. Çünkü dar kapsamlı parasal büyüklüklerin, merkez bankası tarafından kontrol edilmesi daha kolaydır. Ancak uygulamada parasal hedefleme stratejisinin, daha geniş kapsamlı parasal büyüklükleri temel alındığı gözlenmektedir.

B-) Parasal Büyüklükler İle Enflasyon Arasında Her Zaman Güçlü Bir İlişkinin Olmaması

Parasal hedefleme stratejisinin uygulanabilmesi için, ara hedef olarak seçilen parasal büyüklüğün merkez bankası tarafından kontrol edilebilmesi ve seçilen parasal büyüklük ile enflasyon oranı arasında güçlü bir ilişkinin olması gerekir.

Buna karşılık son yıllarda ortaya çıkan yeni finansal araçlar (banka kartları, kredi kartları, elektronik para, e-cüzdan, mortgage kredisi vb...) para stoku hedeflerini anlamsız kılmıştır. Çünkü günümüzde merkez bankasının uyguladığı sıkı para politikaları, bankaların tüketicilere dağıtmış oldukları kredi kartları ile anlamsız kılınmaktadır. Merkez bankaları para arzını artırmasa bile, hane halkları tüketici kredileri ve kredi kartları yardımıyla olmayan bir parayı harcamaktadırlar. Bu da para arzı azalsa bile toplam talebin düşmesini engelleyerek, fiyat istikrarına ulaşmayı güçleştirmektedir.

Dolayısıyla yeni finansal araçların merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünü zayıflattığı ve para miktarı ile enflasyon arasındaki istikrarlı ilişkiyi ortadan kaldırdığı söylenebilir.

C-) Parasal Hedeflerden Sapmalar Olabilmesi

Parasal hedefleme stratejisi, para ikamesinin olmadığı ve paranın dolaşım hızının istikrarlı bir trend izlediği ekonomilerde fiyat istikrarını sağlayabilir. Eğer bir ekonomide para ikamesi güçlüyse (yabancı paranın yerli para yerine kullanılması) ve paranın dolanım hızı değişkenlik gösteriyorsa, parasal büyüklükler merkez bankasının kontrolünden çıkacak ve parasal hedeflerin tutma şansı olmayacaktır.

2.15.3. Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi

Döviz kuru ve parasal büyüklüklerin ara hedef olarak kullanılmasının fiyat istikrarını sağlamada başarısız olması, alternatif bir para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesi stratejisini ortaya çıkarmıştır. Dünyada ilk kez enflasyon hedeflemesine geçen ülke 1990 yılında Yeni Zelanda'dır. 1991'de İsveç ve 1992'de İngiltere'de enflasyon hedeflemesi rejimine ilk geçen ülkeler arasında yer almaktadır. Enflasyon hedeflemesi stratejisi, merkez bankasının daha önceden belirlenmiş ve kamuoyuna duyurulmuş olan orta vadeli sayısal bir enflasyon hedefini tutturabilmek amacıyla para politikasını bu doğrultuda uygulaması şeklinde tanımlanabilir. Dünyada enflasyon hedeflemesine geçen hemen her ülke, fiyat istikrarını sağlamakta başarılı olmuştur. Ülkemizde de 2006 yılında enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmiştir. Ancak bir ülkede enflasyon hedeflemesinin uygulanabilmesi için, bir takım ön koşulların sağlanması gerekir.

- ENFLASYON HEDEFLEMESİNİN ÖN KOŞULLARI-

Enflasyon hedeflemesinin uygulanabilmesi için, merkez bankası bağımsız olmalı, para politikası şeffaf ve hesap verebilir biçimde uygulanmalı, para politikası bir kurala bağlanmalı, mali disiplin sağlanmalı ve gelişmiş bir finansal sistem bulunmalıdır.

A-) Merkez Bankası Bağımsız Olmalıdır

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin birinci ön koşulu, merkez bankasının bağımsız olmasıdır. Merkez bankası bağımsızlığı, "merkez bankasının fiyat istikrarını korurken uygulayacağı para politikası rejimini ve kullanacağı parasal araçları kendi kararları ile seçmesi ve uygulaması" olarak tanımlanabilir. Merkez bankasının bağımsızlığı, para politikası amaçlarını belirleme yetkisinin merkez bankasına verilmesi biçiminde geniş bir anlamda olabileceği gibi, para politikası amaçlarını belirleme yetkisinin siyasi iktidarlara bırakılarak merkez bankasına operasyonel bağımsızlık verilmesi şeklinde de olabilir. Bunlardan birincisine "amaç bağımsızlığı (politik bağımsızlık)", diğerine ise "araç bağımsızlığı (ekonomik bağımsızlık)" denilir.

Merkez bankası bağımsızlığı, parasal otoritelere para politikasını, siyasi iktidarların para politikası amaçları ile çelişkili politikalarından etkilenmeden yürütebilme imkânı vermektedir.

B-) Para Politikası Şeffaf ve Hesap Verebilir Olmalıdır

Son yıllarda ekonomik davranışların belirlenmesinde beklentilere verilen önemin giderek artması, ekonomi politikası çerçevesinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğe daha fazla önem verilmesine neden olmuştur. Çünkü şeffaflık ve hesap verebilirlik, piyasa katılımcılarının doğru karar vermeleri için gerekli bilgilerin sağlanmasına yardımcı olmakta ve böylece piyasa katılımcılarının beklentilerini daha doğru bir biçimde belirlemesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla günümüzde şeffaflık ve hesap verebilirliğin ekonomi politikasının vazgeçilemeyecek iki unsuru olduğu söylenebilir. Bu bağlamda enflasyon hedeflemesi politikasının da, şeffaf ve hesap verebilir olması zorunludur.

Enflasyon hedeflemesi stratejisi çerçevesinde, fiyat istikrarı amacına odaklanan bağımsız bir merkez bankasının karşılaşabileceği en büyük sorun arz ve talep şoklarıdır. Çünkü arz ve talep şokları, merkez bankalarının uygulayacağı para politikalarının etkilerini azaltır ve fiyat dalgalanmalarına yol açar. Bu nedenle para politikasına olan güvenin devam ettirilebilmesi için,

merkez bankası fiyatlarda ortaya çıkan değişmeleri kamuoyuna iyi anlatmalıdır. Diğer bir ifadeyle merkez bankası, para politikası hedefleri ile bu hedeflere ulaşmada hangi araçları kullanacağı konusunda son derece şeffaf ve hesap verebilir olmalıdır.

C-) Para Politikası Kurala Bağlı Olmalıdır

Enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilebilmesi için, para politikasının belirli bir kural dahilinde uygulanması da gerekmektedir. Kurala bağlı politika ise, "merkez bankasının beklenmedik durumlarda seçilen para politikası aracında değişiklik yapma koşullarının somut ve net bir biçimde belirlenmesi" dir. Para politikasının önceden belirlenmiş bir kural çerçevesinde uygulanması sonucunda, para arzının artırılması yönünde merkez bankası üzerinde oluşan politik baskılar kırılacağından, fiyat istikrarı amacına daha rahat ulaşılacaktır. Ancak bunun için para politikası kuralları, halkın para politikasını anlayabileceği, gözleyebileceği ve para politikasının etkilerini tahmin edebileceği kadar açık olmalıdır. Yine para politikası kuralı, merkez bankasının arz ve talep şokları gibi beklenmedik gelişmeler karşısında gerekli önlemleri alabilmesi için esneklik (flexibility) özelliğine de sahip olmalıdır.

D-) Mali Disiplin Sağlanmalıdır

Enflasyon hedeflemesinin bir başka ön koşulu ise, mali disiplinin sağlanmasıdır. Fiyat istikrarının sağlanabilmesi, tutarlı iktisat politikaları ile mümkün olabilir. Enflasyonla mücadele etmek için bir taraftan sıkı para politikası tedbirleri uygulanırken, diğer taraftan bütçe açığı artarsa iktisat politikaları birbiriyle çelişmiş olacaktır. Dolayısıyla fiyat istikrarı amacına ulaşılabilmesi için, para politikasının maliye politikası tarafından da desteklenmesi gerekir. Diğer bir deyişle para politikasının başarısı, maliye politikasının disipline edilmesine bağlıdır.

Mali disiplin ise, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin denk olması veya bütçe açıklarının para politikası üzerinde baskı oluşturmayacak kadar önemsiz olmasını ifade etmektedir. Çünkü bütçenin sürekli açık verdiği bir ekonomide, merkez bankaları üzerinde para politikasını genişlemeci yönde uygulaması için siyasal baskılar oluşacaktır. Bu da merkez bankasının araç bağımsızlığını ortadan kaldıracağı için, fiyat istikrarı amacına da ulaşılamayacaktır. Dolayısıyla fiyat istikrarı amacına varılabilmesi için, para politikasının maliye politikası ile eş güdümlü bir biçimde uygulanmasının zorunlu olduğu

söylenebilir. Bu bağlamda enflasyon hedeflemesi stratejisinin fiyat istikrarını sağlamaktaki başarısı, maliye politikasının disipline edilmesine bağlıdır.

E-) Gelişmiş Bir Finansal Sistemin Bulunması

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin bir başka ön koşulu ise, gelişmiş bir finansal sistemin bulunmasıdır. Çünkü kırılgan ve sığ (derin olmayan) bir finansal sistem, iç ve dış şoklardan oldukça çabuk etkilenecektir. Bu da merkez bankası kaynaklarının, fiyat istikrarını sağlamak için değil de finansal sistemi desteklemek için kullanılmasına yol açacaktır. Bu durumda merkez bankası, zor duruma düşen bankaların iflas etmesini önlemek ve finansal istikrarı korumak için onlara kredi verecektir. Dolayısıyla para politikasının fiyat istikrarı çerçevesinde bağımsız bir şekilde uygulanma olanağı kalmayacaktır. Bu nedenle gelişmiş bir finansal sisteme sahip olma, enflasyon hedeflemesi stratejisine geçiş için zorunlu bir ön koşuldur.

-ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİNİN AVANTAJLARI-

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin avantajları aşağıdaki 4 başlık altında toplanabilir:

A-) Enflasyonist Beklentileri Azaltması

Enflasyon hedeflemesinin uygulanması ile birlikte, iktisadi birimler enflasyonist beklentilerini azaltırlar. Çünkü enflasyon hedeflemesi, merkez bankasının enflasyonla mücadele konusunda kamuoyuna vermiş olduğu bir taahhüttür. Dolayısıyla enflasyon hedeflerinde sapmalar olması durumunda, para politikasına yönelik güvenin kaybolacağını bilen merkez bankaları fiyat istikrarı konusunda çok daha dikkatli davranacaklardır. Böylece bağımsız merkez bankaları daha şeffaf, hesap verebilir ve kurala dayalı politikalar uygulayacaklarından, enflasyonist beklentilerin ve enflasyon oranlarının azalmasına yol açacaktır.

B-) Şeffaf ve Hesap Verebilir Olması

Enflasyon hedeflemesi rejimin bir diğer avantajı ise, oldukça şeffaf ve hesap verebilir olmasıdır. Enflasyon hedeflemesi rejiminde merkez bankaları, basın duyuruları, başkanın konuşmaları, para politikası komitesinin tutanaklarının yayınlanması, enflasyon raporları ve yıllık raporlar gibi çok geniş bir iletişim setini kullanarak, iktisadi birimlerin beklentilerini enflasyon hedefleri doğrultusunda etkilemektedirler. Bu da iktisadi birimlerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını alırken, gelecek enflasyon oranlarını hedef enflasyon

oranı ile eş düzeyde belirlemesine yol açacaktır. Böylece enflasyon hedeflemesi politikasının, fiyat istikrarını sağlamaktaki başarı şansı yükselecektir.

C-) Parasal Büyüklükler ile Enflasyon Oranları Arasında Sabit Bir İlişkinin Varlığına Gerek Duyulmaması

Enflasyon hedeflemesi rejiminde parasal hedefleme stratejisinin tersine, parasal büyüklükler ile enflasyon oranları arasında sabit bir ilişkinin bulunmasına gerek duyulmaz. Çünkü enflasyon hedeflemesi stratejisinde, merkez bankalarının parasal büyüklüklere veya döviz kurlarına ilişkin herhangi bir taahhüdü bulunmaz. Bu da merkez bankalarına para politikasını bağımsız bir biçimde yürütme şansı verir. Böylece merkez bankaları ekonomide ortaya çıkan gelişmelere göre, para politikasında değişiklik yapma inisiyatifini elinde tutar. Dolayısıyla da enflasyon hedeflemesi stratejisinde, para politikasının iç ve dış şoklarla mücadelede etkinliği oldukça yüksektir.

D-) Para ve Maliye Politikasına Disiplin Getirerek Zaman Tutarsızlığına Düşülmesini Önlemesi

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin parasal çıpası olan enflasyon hedefi, para ve maliye politikalarına bir disiplin getirecek ve dolayısıyla zaman tutarsızlığı problemine yol açan güdüleri zayıflatacaktır. Nitekim bu stratejiyi uygulayan ülkelerin çoğunda, enflasyon hedefinin belirlenmesi sürecine hükümet de iştirak etmektedir. Bu da para ve maliye politikalarının uyumlandırılmasını destekleyecektir. Üstelik enflasyon hedefinin belirlenmesi sürecine hükümetin de dahil olması nedeniyle, hedeflere ulaşılamaması hükümetin bir başarısızlığı olarak da görülebilecektir. Bu nedenle hem hükümetin genişletici para politikası talepleri azalacak, hem de maliye politikaları üzerinde dolaylı bir disiplin sağlanarak kamu harcamalarındaki aşırı artışlar önlenebilecektir.

-ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİNİN DEZAVANTAJLARI-

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin dezavantajları aşağıdaki 3 başlık altında toplanabilir:

A-) Finansal Krizlere Yol Açabilmesi

Enflasyon hedeflemesi yalnızca esnek kur sistemlerinde uygulanabilir. Çünkü sabit kur sisteminde para politikasının temel görevi, enflasyonla mücadeleden ziyade kurlarda aşırı veya eksik değerlenmeye izin vermemek-

tir. Bu nedenle sabit kur sistemi ile enflasyon hedeflemesi rejimi birbiriyle çelişmektedir. Ancak esnek kur sistemi altında uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi, özellikle de finansal sistemi oldukça sığ olan gelişmekte olan ülkelerde finansal krize yol açabilir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde, kamu kesimi açıkları oldukça yüksektir. Dolayısıyla bu ülkelerde kamunun yüksek borçlanma talebi, finansal piyasalarda baskınlığa yol açar ve faiz oranları artar. Bu da finansal kurumları açık pozisyon verme pahasına dış ülkelerden döviz cinsinden borçlanarak, yüksek getiri vadeden kamu kağıtlarına yatırım yapmaya yöneltir. Ancak döviz kurlarında ortaya çıkabilecek olan ani artışlar, finansal piyasaların yeterince gelişmemiş (finansal sığlık) olması nedeniyle, açık pozisyon veren finansal kurumlar yeni borç bulamayacak ve iflas riski ile karşı karşıya kalacaklardır. Böylece ekonomide finansal bir kriz baş gösterecektir.

B-) Enflasyon Oranlarının Merkez Bankalarının Doğrudan Kontrolünde Olmaması

Enflasyon oranları merkez bankalarının doğrudan kontrolünde değildir. Merkez bankaları parasal büyüklükleri, döviz kurlarını veya faiz oranlarını değiştirmek suretiyle enflasyon oranlarını etkilemeye çalışır. Ancak bu konuda her zaman başarılı olduğunu söylemek zordur. Çünkü enflasyon oranları, yalnızca para politikası tarafından değil maliye politikası, gelirler politikası, yabancı sermaye giriş ve çıkışları ile dış ticaret politikasından da etkilenmektedir. Dolayısıyla bir ekonomide enflasyon oranlarının çok sayıda belirleyicisi vardır. Enflasyon oranlarının merkez bankası tarafından doğrudan etkilenememesi ise, enflasyon hedeflerinin tutmamasına ve enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısızlığına yol açabilir.

C-) Mali Disiplinin Sağlanamamasının Enflasyon Hedeflerini Anlamsız Kılması

Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde, mali disiplin sağlanamazsa enflasyon hedeflemesi stratejisinin hiçbir önemi kalmayacaktır. Çünkü kamunun borç yükü arttıkça, finansal piyasalar kırılganlaşacak ve iç/dış şoklara açık hale gelecektir. Bu nedenle ekonomide faiz oranları hızla artacak, yatırım hacmi düşecek ve yabancı sermaye çıkışları yaşanacaktır. Bu da enflasyon oranlarının artmasına yol açacaktır. Dolayısıyla enflasyon hedefi aşılacak, para politikasının kredibilitesi kalmayacak ve enflasyon hedeflemesi stratejisi başarısız olacaktır.

2.15.4. Nominal Gelir (GSYİH) Hedeflemesi Stratejisi

Dünya uygulamalarına bakıldığında oldukça sınırlı sayıda uygulama alanı bulan bu strateji de, merkez bankaları para arzını nominal milli gelir büyüklüğüne göre belirler. Örneğin geçen yıl milli gelir 500.000.000 TL artmış ise, cari yılda merkez bankası da para arzını 500.000.000 TL yükseltir. Böylece ekonomide toplam talep fazlalığı ve noksanlığının önüne geçilerek fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılır.

2.16. Para Politikasına İlişkin Teorik Kavramlar

Bu bölümde para teorisi literatüründe yer alan ve ulusal düzeyde yapılan KPSS/A ve kurum sınavlarında en çok çıkan kavramlara sırasıyla ayrıntılı olarak yer verilecektir.

• **STERİLİZASYON:** Merkez bankasının döviz piyasasında kurları değiştirmek için yapmış olduğu bir işlemin tam tersini para piyasasında yaparak, piyasadan fazlalık parayı toplaması veya piyasaya para vermesi işlemidir.

Örneğin merkez bankası döviz kurlarının hızla düştüğü bir ekonomide, piyasadan döviz alarak karşılığında ulusal parayı piyasaya verir. Bu işlem sonucunda döviz piyasasında kurlardaki düşüşler durur ve kurlar denge değerine yeniden döner. Ancak para piyasasında ulusal para arzı artacağı için, enflasyonist baskılar şiddetlenecektir. Bunu önlemek için merkez bankası açık piyasa işlemleri ile "doğrudan satış" veya "ters repo" yaparak, piyasadaki fazlalık parayı toplar ve yerine tahvil verir. Böylece toplam talebin genişlemesi ve enflasyonun yükselmesi de önlenmiş olur.

Tersine merkez bankası döviz kurlarının hızla yükseldiği bir ekonomide ise, piyasaya döviz satarak karşılığında ulusal parayı piyasadan toplar. Bu işlem sonucunda döviz piyasasında kurlardaki artışlar durur ve kurlar denge değerine yeniden döner. Ancak para piyasasında ulusal para arzı azalacağı için, deflasyonist baskılar şiddetlenecektir. Bunu önlemek için merkez bankası açık piyasa işlemleri ile "doğrudan alış" veya "repo" yaparak, piyasaya para verir ve karşılığında tahvil alır. Böylece toplam talebin düşmesi önlenmiş olacağından, resesyon (durgunluk) riski de ortadan kalkar.

• **DOLARİZASYON:** Kronik ve yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde, ulusal paranın değeri hızla düşer. Bu da tasarruf sahiplerinin ulusal paradan kaçarak, yabancı para birimlerine olan taleplerini artırmasına yol açar. Paranın değer saklama aracı olma fonksiyonu ortadan kalkar. İnsanların ulusal paraya olan güvenini yitirmesi ve tasarruflarını döviz cinsinden tutması "dolarizasyon" olarak adlandırılır.

Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyonun yaşandığı ve paraya altı sıfır eklendiği 1990'lı yıllarda dolarizasyon en şiddetli biçimde yaşanmıştır. Bu dönemde maaş veya ücretini alan kişiler, TL'deki değer kaybından zarara uğramamak için döviz büfelerine giderek "dolar" ve "mark" gibi para birimlerine sürekli olarak yatırım yapmışlardır.

• **TAM PARASAL İKAME:** Dolarizasyonun en ileri aşaması, "tam parasal ikame" olarak isimlendirilir. Bu durumda para değer saklama aracı olma fonksiyonunun yanı sıra mübadele aracı olma fonksiyonunu da yitirir. İnsanlar alış veriş işlemlerinde bile döviz kullanmaya başlarlar. Hatta ev ve dükkan kiraları, depozitolar, maaş ve ücretler ile ürün fiyatları bile yabancı para birimleri ile belirlenir.

• **EMİSYON:** Merkez bankalarının karşılıklı veya karşılıksız para basma işlemidir. Teknik anlamda merkez bankaları karşılıksız para basamazlar. Paranın karşılığı ise altın ve gümüş gibi kıymetli madenler ile rezerv para olarak kabul edilen yabancı ülke paralarıdır.

Örneğin TCMB, emisyon hacmini 1.000.000 TL artıracağı zaman, karşılığında piyasadan 1.000.000 TL'nin değerine eşit miktarda altın veya döviz almak zorundadır.

Ancak uygulamada merkez bankaları piyasaya karşılıksız kağıt para sürmektedirler. Bu da toplam talebin genişlemesine ve enflasyon oranlarının artmasına yol açar. Türkiye'de 1973-2006 döneminde yaşanan yüksek enflasyonun en önemli nedeni, merkez bankalarının KİT'lerin görev zararlarını ve bütçe açıklarını kapatmak için hükümete kısa vadeli avans açması yani emisyon hacmini artırmasıdır.

2001 yılında TCMB'nin bağımsız bir statüye kavuşturulması ile birlikte, merkez bankasının hükümetlere kısa vadeli avans açması ve kamu kağıtlarını (devlet tahvil ve bonoları) birincil piyasalardan satın alması yasaklanmıştır. Böylece emisyon hacmi düşmüş ve paradan 2005 yılında altı sıfır atılması ile birlikte de fiyat istikrarı sağlanmıştır.

• **MONETİZASYON:** Kamu borçlarının parasallaşmasına denir. Devletin yüksek bütçe açığı verdiği ülkelerde, bütçe açıkları genellikle para basılarak kapatılmaya çalışılır. Çünkü bütçe açıklarını kapatmanın dört yöntemi vardır. Bunlar para basmak, vergileme, iç ve dış borçlanma.

Söz konusu yöntemler arasında politikacılar için en maliyetsiz ve kolay olanı para basmaktır. Çünkü vergileme yapılırsa siyasal iktidar oy kaybeder ve gelecek seçimlerde kazanma olasılığı düşer. İç ve dış borçlanma yoluna başvururusa faiz oranları artar ve yatırımlar düşer. Bu da ekonomik büyümeyi yavaşlatıp, işsizlik oranlarının yükselmesine yol açacağından yine iktidar oy kaybedecektir. Halbuki para basmak toplam talebi yükseltip, ekonominin kısa vadede daha fazla büyümesine yol açacağından siyasal iktidara oy kazandırır.

Dolayısıyla merkez bankasının bağımsız olmadığı ülkelerde, hükümetler bütçe açıklarını para basarak kapatma yoluna giderler. Bu da borçların parasallaşmasına yani monetizasyona yol açar. Ancak monetizasyonun en önemli tehlikesi, enflasyon oranlarını yükselterek fiyat istikrarını bozmasıdır. Uzun vadede artan enflasyon oranları, paranın değerini ve halkın satın alma gücünü düşürecektir. Üstelik enflasyonun en önemli maliyeti de kendisidir. Yani enflasyon oranları arttıkça, gelecekte enflasyonun daha da yükseleceğine olan inançlar kuvvetleneceği için fiyat istikrarının sağlanması güçleşecektir.

• **DEVALÜASYON:** Sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde ulusal paranın değerinin hükümet kararıyla düşürülmesidir. Böylece yurt içinde üretilen mallar ucuzlayacak ve yabancı mallar pahalı hale gelecektir. Bu da ihracatı artırıp ithalatı azaltacağından, cari işlemler açıkları kapanacaktır.

Devalüasyonun başarılı olabilmesi için, "Marshall-Lerner Koşulu" nun sağlanması gerekir. Marshall-Lerner koşulu ise şu şekilde gösterilir:

$$e_x + e_m > 1$$

Burada e_x ile ihraç mallarının talep esnekliği, e_m ile ithal malların talep esnekliği gösterilmiştir.

Marshall-Lerner koşulunun sağlanması demek, yurt içi yerleşiklerin yabancı malların fiyatlarına ve yabancıların da ülke içinde üretilen ve ihraç amaçlı olarak satılmak üzere dışarıya gönderilen malların fiyatlarına duyarlı olması demektir.

Marshall-Lerner koşulunun sağlanmadığı bir durumda sürekli olarak devalüasyon yapılsa bile, ihracat artmayacağından ve ithalat azalmayacağından dolayı, dış ticaret açıkları kapanmayacaktır.

Örneğin Türkiye'nin ihraç ürünü olan buğdaya Alman halkının ihtiyacı yoksa (ihraç mallarının talep esnekliğinin düşük olması) veya Alman otomobillerine Türk vatandaşları yoğun bir talep gösteriyorlarsa, Türkiye'nin devalüasyon yaparak buğday fiyatlarını görece düşürmesinin veya ithal otomobillerin fiyatlarını görece yükseltmesinin hiçbir anlamı olmayacaktır. Almanlar, Türkiye devalüasyon yaptı ve Türk buğdayı ucuzladı diye ihtiyaç duymadığı buğdaydan daha fazla almayacaktır. Türkler'de otomobil fiyatları pahalandı diye kaliteli gördükleri Alman otomobillerinden vazgeçmeyeceklerdir. Diğer bir deyişle Türkiye'nin buğday ihracatı artmazken, otomobil ithalatı da azalmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye dış ticaret açığı vermeye devam edecektir.

• **REVALÜASYON:** Sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde ulusal paranın değerinin hükümet kararıyla yükseltilmesidir. Böylece yurt içinde üretilen mallar pahalılaşacak ve yabancı mallar ucuz hale gelecektir. Bu da ihracatı azaltıp ithalatı artırır.

Revalüasyonun başarılı olabilmesi için de, "Marshall-Lerner Koşulu" nun sağlanması gerekir. Devalüasyon cari açık veren ülkelerce yapılırken, revalüasyon ise cari fazla veren ülkelerce yapılır. Türkiye'de bir çok kez devalüasyon yapılmasına karşılık, hiç revalüasyon yapılmamıştır.

• **KUR SAVAŞLARI:** Ülkelerin daha fazla ihracat yapabilmek ve ithalatı sınırlandırmak için ulusal paralarının değerini devalüasyon yapmak yoluyla düşürmeleridir.

Bretton Woods Sistemi'nin 1971 yılında dağılması üzerine, ulusal paraların Amerikan dolarına ve doların da altına bağlılığı ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine her ülke kendi parasının değerini rekabetçi biçimde belirlemeye çalışmıştır. Diğer bir deyişle ülkeler, ulusal paralarının aşırı değerlenmesinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Çünkü ulusal paranın aşırı değerlenmesi, yurt içinde üretilen malları görece pahalı ve ithal malları ise ucuz hale getireceği için, dış ticaret açıklarının genişlemesine neden olmaktadır.

Dolayısıyla her ülke sabit kur uyguluyorsa devalüasyon yaparak, esnek kur uyguluyorsa para arzını artırmak yoluyla ulusal paralarının dış değerini düşürmeye çalışırlar. Böylece artan ihracat ve azalan ithalat yoluyla cari açıklarını kapatmak isterler.

Başta Çin ve Hindistan olmak üzere yeni sanayileşen ülkelerin daha fazla ihracat yapabilmek için sürekli devalüasyon yapmaları, "kur savaşları" adını verdiğimiz yeni bir olguyu doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler karşısında sahip olduğu ucuz işgücü ve bol doğal kaynak avantajına bir de düşük değerli ulusal para eklenince, sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere nerdeyse mal satma şansı kalmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin izledikleri kur savaşları politikası, özellikle ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ileri sanayi ülkeleri tarafından şiddetle eleştirilmektedir.

Son yıllarda tüm dünya ülkeleri arasında ulusal paralarının değerini düşürmek ve ihracat gelirlerini artırmak konusunda büyük bir rekabet vardır. Kur savaşları olarak nitelendirilen bu rekabet özellikle Çin, ABD ve AB ülkeleri arasında yapılmaktadır. Söz konusu ülkeler para politikası faizlerini düşürerek, ulusal paralarının değerini azaltmaya ve döviz kurlarını yükseltmeye çalışmaktadırlar.

Örneğin Çin hükümeti sürekli olarak devalüasyon yaparak, ulusal parası olan "Yuan" ın dış değerini düşürmektedir. Yuan, dünya piyasalarındaki en değersiz paralardan birisidir. Yuan, her geçen gün Amerikan doları ve Euro karşısında değer kaybetmektedir.

Fakat Çin'de enflasyon oranları %1,5-2 seviyesinde olduğu için, Yuan'ın iç değeri çok yüksektir. Bu da Çin'e ABD ve AB karşısında zaten ucuz işgücü ve bol hammadde nedeniyle sahip olduğu doğal avantajların yanı sıra, bir de kur avantajı sağlamaktadır. Dolayısıyla ABD'li ve Avrupa'lı ihracatçıların Çin'e mal satma şansları neredeyse imkansız hale gelmiştir.

Çin'in izlediği "düşük faiz, yüksek kur politikası" ve bunun sonucunda ortaya çıkan "yurt içinde değerli para" fakat "yurt dışında değersiz para" olgusu, ABD ve AB'yi de devalüasyon yapmaya ve dolar ile Euro'nun değerini sürekli olarak düşürmeye yöneltmiştir. Çünkü hem ABD hem de AB ülkeleri, ihracat yapabilmek için Çin ile "kur savaşları" na girmişlerdir.

Yurt içi enflasyon oranlarının düşmesi, ulusal paranın iç değerini artırır. Bu ise yurt içinde üretilen malların ucuzlaması anlamına geleceği için, ihracatı artırıp ithalatı düşürür. Çünkü yurt içinde fiyatların düşmesi, yerli tüketiciler için yabancı malların pahalılaşması anlamına gelecektir. Aynı şekilde yurt içi malların fiyatları düştükçe, yabancılar açısından ulusal malların ucuzlamasına yol açar. Bu da dış ticaret hesabının fazla vermesine yol açar.

Bu duruma bir örnek vermek gerekirse dünyada sadece iki ülke ABD ve Türkiye olsun. Her iki ülkede yalnızca kazak üretsinler ve aralarında serbest dış ticaret yapılsın. Döviz kurları kolaylık sağlamak amacıyla 1$ = 2 TL olarak belirlensin. Türkiye'de 1 kazağın fiyatı da 2013 yılında 2 TL olsun. Bu durumda ABD vatandaşları (ithalatçılar) 1 $ ile Türkiye'den 1 kazak alabileceklerdir. Yani Türkiye'nin 2013 yılındaki kazak ihracatı 1'e eşit olacaktır.

2014 yılına geldiğimizde döviz kurlarının 1 $ = 2 TL olarak değişmeden kaldığını varsayalım, Türkiye'de kazak fiyatları 1 TL'ye düşerse (enflasyon oranlarının azalması), TL'nin iç değeri artmış olur. Bu durumda ABD vatandaşları (ithalatçılar) için Türkiye, çok ucuz bir ülke olacaktır. Çünkü 1$'ı bozduklarında aldıkları 2 TL ile 2013 yılında 1 kazak alabiliyorlarken, şimdi 2 kazak alabileceklerdir. Bu da Türkiye'nin ihracatını yükselterek, ülkenin dış ticaret fazlası vermesine yol açacaktır.

Reel döviz kurlarının artması ise, ulusal paranın dış değerini azaltarak, yurt içinde üretilen malların yabancı mallar karşısında görece ucuzlamasına yol açar. Böylece ihracat artar, ithalat azalır ve dış ticaret hesabı fazla verir. Çünkü döviz kurlarının yükselmesi, yurt içinde üretilen malların ucuzladığı ve yabancı malların pahalılaştığı anlamına gelecektir.

Bunu da yukarıda verdiğimiz örnek üzerinden açıklayalım. Döviz kurlarının 2013 yılında 1$ = 2 TL olduğunu ve Türkiye'de 1 kazağın fiyatının da 2 TL olduğunu düşünelim. Bu durumda ABD vatandaşları (ithalatçılar) 1 $ ile Türkiye'den 1 kazak alabileceklerdir. Yani Türkiye'nin 2013 yılındaki kazak ihracatı 1'e eşit olacaktır.

2014 yılına geldiğimizde kazak fiyatları 2 TL olarak değişmeden kalsın (Enflasyon oranları aynı kalıyor). Döviz kurları ise 1 $ = 4 TL'ye yükselmiş olsun (Kur artışı). Bu durumda TL'nin dış değeri düşer. Böylece ABD vatandaşları (ithalatçılar) için Türkiye, yine çok ucuz bir ülke olacaktır. Çünkü 1$'ı bozduklarında 2013 yılında ellerine geçen 2 TL ile geçen sene 1 kazak alabiliyorlarken, şimdi 1 $ karşılığında ellerine geçen 4 TL ile 2 kazak alabileceklerdir. Bu da Türkiye'nin ihracatını yükselterek, ülkenin dış ticaret fazlası vermesine yol açacaktır.

Bu analizden çıkan sonuç şudur: Bir ülke parasının içeride değerli, dışarıda değersiz olması gerekir. Ülke parasının içeride değerli olabilmesi için ise, yurt içi enflasyon oranları düşük tutulmalıdır. Ülke parasının dışarıda değersiz olabilmesi için ise, döviz kurları yükseltilmelidir.

• **REEL DÖVİZ KURLARI:** Reel döviz kurları, ulusal paraların yabancı paralar karşısındaki enflasyondan arındırılmış (gerçek) değerini gösteririr. Reel döviz kurları aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$R = E \bullet \frac{Pf}{Pd}$$

Yukarıdaki eşitlikte;

R: Reel döviz kurlarını

E: Nominal döviz kurlarını

Pf: Yurt dışı enflasyon oranını

Pd: Yurt içi enflasyon oranını

göstermektedir.

Buna göre nominal ve reel döviz kurlarının artması, ülkenin dış rekabet gücünü artıracağı için ihracatı yükseltir ithalatı ise düşürür. Tersine nominal ve reel döviz kurları azaldıkça ise, ihracat düşer ithalat artar. Aynı şekilde *"yurt içi enflasyon oranları (Price of domestic-Pd)"* arttıkça da, yerli mallar görece pahalı hale geleceği için, net iharacat düşecektir. *Tersine yurt dışı enflasyon oranları (Price of foreign-Pf) arttıkça* ise, yerli mallar görece ucuz hale geleceği için, net ihracat (NX) yükselecektir.

Bu sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

i. E ↑ , R ↑, NX ↑

ii. E ↓, R ↓, NX↓

iii. Pf ↑, R ↑, NX↑

iv. Pf ↓, R ↓, NX↓

v. Pd ↑, R ↓, NX↓

vi. Pd↓, R ↑, NX ↑

• **BAUMOL-TOBIN MODELİ:** 1950'li yıllarda bir portföy teoremi olarak William Baumol ve James Tobin tarafından ileri sürülen bu modele göre, insanların yanlarında para tutmasının temel nedeni "paranın sağladığı faydadır". Elde para tutmanın bireylere sağladığı en büyük fayda ise ticari işlemler sırasında rahatlık ve kolaylık sağlamasıdır. Böylece sık aralıklarla bankaya gitmek zorunluluğu ortadan kalkar. Ancak elde para tutmanın fırsat

maliyeti ise, faiz gelirlerinden mahrum kalmaktır. Çünkü bireyler ellerinde para tutarak, faiz getirisi vadeden mevduat hesaplarından veya devlet tahvillerinden vazgeçmiş olurlar.

Amerikalı iktisatçılar William Baumol ve James Tobin tarafından geliştirilen "Baumol-Tobin Para Talep Modeli"nin, para talebi modellerine yapmış olduğu en temel katkı, "işlem güdüsüyle para talebinin faiz oranlarına bağlı olarak değiştiği" görüşüdür.

Zira geleneksel para talep modellerine göre, "işlem ve ihtiyat güdüsü ile para talebi gelirin, spekülasyon güdüsüyle para talebi ise, faiz oranlarının bir fonksiyonu" dur. Bu ise, işlem ve ihtiyat güdüsü ile para talebinin faiz oranlarındaki değişmelerden etkilenmediği anlamına gelmektedir.

"Baumol-Tobin Para Talep Modeli" ne göre ise, ihtiyat ve spekülasyon güdüsü ile para talebinin olmadığı ve sadece işlem (muamele) amaçlı olarak para talebinde bulunulan bir ekonomide, işlem amaçlı para talebi faiz oranlarındaki değişmelere karşı duyarlı olacaktır.

Buna göre işlem maliyetlerinin sabit olduğu varsayımı altında, faiz oranlarındaki değişmeler ile işlem amaçlı para talebi arasında ters yönlü bir ilişki söz konusu olacaktır. Diğer bir deyişle faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde işlem amaçlı para talebi düşerken, faiz oranlarının azaldığı dönemlerde ise işlem amaçlı para talebi yükselecektir.

• **TAYLOR KURALI:** Merkez bankasının, beklenmedik durumlarda seçilen para politikası aracında değişiklik yapma koşullarının somut ve net bir biçimde belirlenmesi olarak tanımlanan araç kurallardan birisi olan "Taylor Kuralı",

$$\dot{I} = P + 0{,}5.(P - P^*) + 0{,}5.(yt)$$

olarak formüle edilmektedir.

Bu formülde İ kısa vadeli nominal faiz oranlarını, P gerçekleşen (fiili) enflasyon oranını, P* hedeflenen enflasyon oranını ve yt ise üretim açığını göstermektedir. Taylor kuralına göre eğer bir ekonomide gerçekleşen enflasyon oranları beklenen enflasyon oranından yüksekse, kısa vadeli nominal faiz oranları yükseltilmelidir. Tersine gerçekleşen enflasyon oranları beklenen enflasyon oranından düşükse, kısa vadeli nominal faiz oranları azaltılmalıdır.

• **AYAKKABI KÖSELESİ MALİYETİ:** Yeni Keynesyenler tarafından ortaya atılan bu kavrama göre, yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde bireyler fiyat artışlarından zarara uğramamak için paralarını vadeli mevduat hesabına yatırarak bankada tutarlar. Ancak bireylerin paralarını bankada tutması, onları ihtiyaç duydukları her an bankaya gitmek zorunda bırakır. Bu da ayakkabılarının köselelerinin aşınmasına yol açar. Dolayısıyla enflasyon oranları arttıkça, ayakkabı köselesi maliyetleri de yükselir.

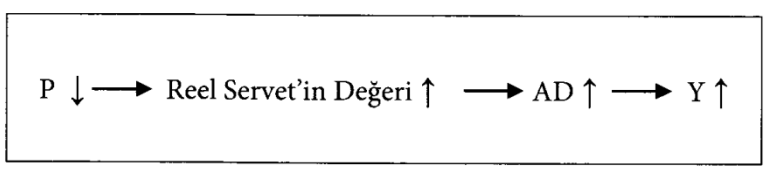
• **DİKOTOMİ:** Piyasaların parasal (mali) ve reel piyasalar olarak ikiye bölünerek ayrı biçimde değerlendirilmesidir.

Klasik iktisatçılara göre ekonomide "dikotomi ayrımı" geçerlidir. Para arzındaki değişiklikler "Miktar Teorisi" gereğince yalnızca fiyatlar genel düzeyini etkiler ve üretim, istihdam ile milli gelir gibi reel büyüklükler üzerinde hiçbir etki meydana getirmezler. Dolayısıyla para yansızdır yani nötrdür.

Keynesyenler dikotomi ayrımının geçersiz olduğunu ve para piyasaları ile reel piyasalar arasında yakın bir bağ bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Keyensyenlere göre para arzı arttıkça, faiz oranları düşer ve yatırım hacmi ile milli gelir yükselir. Dolayısıyla para yanlıdır ve nötr değildir.

• **KAYDİ PARA:** Ticari bankalar tarafından üretilen ve gerçekte fiziki varlık olarak olmayan sadece hesaplarda gözüken paralardır. Bankalar kendilerine yatırılan mevduatlar üzerinden kredi vererek, kaydi para üretebilirler. Para arzı arttıkça bankalara yatırılan mevduat miktarı da genişleyeceğinden, kredi hacmi yani kaydi para miktarı da artış gösterecektir.

• **SERVET (PIGOU) ETKİSİ:** Neoklasik bir iktisatçı olan A. C. Pigou tarafından savunulan "servet etkisi" görüşüne göre, fiyatlar genel düzeyinin düşmesi iktisadi birimlerin satın alma güçlerini (reel servetlerinin değerini) artırır. Bu da toplam talebi genişleterek, ekonomide milli gelirin yükselmesine yol açar. Servet etkisi aşağıdaki gibi formüle edilebilir:



• **AKSAK MİKYAS (TOPAL ÖLÇEK):** Çift maden sisteminin geçerli olduğu yani piyasada hem altın paranın hem de gümüş paranın dolaşımda bulunduğu ülkelerde, piyasadaki iki para biriminden birinin piyasadan çekilmesine "aksak mikyas (topal ölçek)" denir. Amerikan Kıtası'nın keşfi

sonrasında yeni gümüş yataklarının bulunması, gümüş arzını artırarak gümüşün değerinin hızla erimesine yol açmıştır. Böylece gümüş para piyasadan çekilmiş ve piyasada sadece altın para kalmıştır. Bu da "aksak mikyas" a yol açmıştır.

• **STAND-BY TEORİLERİ:** Merkez bankalarının piyasada toplam talebin düştüğü resesyon dönemlerinde, daha aktif bir tutum içerisine girerek ticari bankaları desteklemesidir. Bunun için merkez bankalarının parasal bir genişlemeye giderek, politika faizlerini düşürmesi gerekir. Böylece ticari bankalar, merkez bankasından daha düşük maliyetle borçlanacağından kredi faizlerini de azaltacaklardır. Bu da kredi talebini artıracağından, toplam talep ve üretim yükselecektir. Dolayısıyla ekonomi durgunluktan çıkacak ve tam istihdama geri dönecektir.

• **AÇIK FİNANSMAN POLİTİKASI:** Devletin sürekli olarak bütçe açığı vermesi sonucunda kamu kesimi açıklarının genişlemesine "açık finansman politikası" denilir. 1929 Dünya Buhranı sonrasında Keynesyen iktisatçılarca savunulan bu politikaya göre, kamu harcamalarının artırılması yoluyla devlet özel sektörü ikame etmelidir.

Diğer bir deyişle özel sektörün yapmadığı tüketim ve yatırım harcamaları devlet tarafından yapılmalıdır. Devlet bütçe açıklarından korkmayarak "dereleri doldurmalı ve tepeleri de düzlemelidir".

Literatürde "pump-priming policy" olarak da adlandırılan bu politikaya göre, su kuyusundan su çıkarmak için tulumbaya bir miktar su konulması gerektiği gibi, ekonominin de tam istihdama ulaşması için devlet kamu harcamalarını artırarak ekonomiye müdahale etmelidir. Böylece artan toplam talep, üretimi ve milli geliri yükselteceğinden eksik istihdamdan tam istihdama dönülebilecektir.

• **PARASAL ALDATMACA (MONEY ILLUSION):** Monetaristlere göre iktisadi birimler adaptif (uyumcu) beklentiler sahiptirler. Bu da onların parasal otoriteler tarafından aldatılmasına neden olur.

Şöyle ki iktisadi birimlerin adaptif olması, geleceğe ilişkin kararlarını alırlarken sadece geçmiş dönem verilerini dikkate almaları ve cari dönem verilerine bakmamaları anlamına gelmektedir. Bu durumda cari dönemde merkez bankası para arzını artırarak enflasyon oranlarını yükseltir. Fakat geçmiş döneme bakan iktisadi birimler, cari dönemde artan enflasyon nedeniyle reel ücretlerindeki erimeyi fark edemezler. Bu da işverenlerin emek taleplerini artıracağından, ekonomide kısa dönemde üretim artarken işsizlik oranları ise azalır.

Dolayısıyla merkez bankaları iktisadi birimlerin adaptif beklentilere sahip olmasından faydalanarak, parasal genişlemeye giderek onları kandırmış olur. Buna "parasal aldatmaca (money illusion)" denilir.

• **ÖZVERİ RASYOSU (SACRIFICE RATIO):** Enflasyon oranlarını düşürmek için katlanılması gereken maliyetlere "özveri rasyosu" adı verilir. Enflasyonu düşürmenin en önemli maliyeti, üretim ve istihdam oranlarında meydana gelen kayıplardır. Şöyle ki enflasyonu düşürmek için para arzının azaltılması sonucunda, toplam talep gerileyecek ve bu da üretim ile istihdam düzeylerinin düşmesine neden olacaktır. İstihdam ve üretimde yaşanan bu düşüşler, özveri rasyosunu oluşturur. Buradan hareketle enflasyonu düşürmenin ekonomik açıdan oldukça yüksek maliyetli bir olgu olduğu söylenebilir.

• **TOBIN VERGİSİ (TOBIN TAX):** 1990'lı yıllarda tüm dünyada yaşanan finansal liberalizasyon süreci sonunda, özellikle yapısal sorunlarla ve ekonomik istikrarsızlıklarla uğraşan gelişmekte olan ülkelerde sık aralıklarla finansal krizler yaşanmıştır.

Söz konusu krizlere örnek olarak 1994 yılında Latin Amerika Bölgesinde yaşanan Tekila Krizi, 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 1999 Brezilya Krizi örnek olarak verilebilir. Bu krizlerin ortak yanı ise, daha önceden yüksek faiz geliri için ülkeye gelmiş olan yabancı sermayenin, borsalardan ve para piyasalarından aniden çekilmesi ile finansal krizlerin başlamasıdır.

Bunun üzerine ünlü iktisatçı James Tobin tarafından ileri sürülen ve literatürde "Tobin Vergisi" olarak bilinen bir görüşe göre finansal krizlere düşmek istemeyen ülkeler, yabancı sermaye giriş ve/veya çıkışlarından vergi almalıdır. Böylece yabancı sermaye ülkeyi terk ederken ilave bir vergi ödeyeceğinden, bu maliyete katlanmak istemeyecektir. Bu da ani sermaye çıkışlarının yaşanmasını önleyerek, ülke ekonomilerinin finansal krizlere düşme olasılığını azaltacaktır.

• **PREMATÜRE ENFLASYON:** Ünlü İngiliz iktisatçısı John Maynard Keynes'e göre, "enflasyon tam istihdam düzeyi geçildikten sonra ortaya çıkan bir olgudur". Ancak uygulamada ekonomiler aynı anda hem eksik istihdam da bulunabilir, hem de yüksek enflasyon oranlarına sahip olabilirler. 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ve Stagflasyon Problemi, Keynes'in enflasyon konusundaki görüşlerinin doğru olmadığını kanıtlamıştır. Ekonominin tam istihdama ulaşmasından önce ortaya çıkan enflasyona ise "prematüre enflasyon" denilir.

Prematüre enflasyon, Şekil 7'deki toplam arz eğrisinin üç bölgesi analizindeki "ara bölge" de yani AS eğrisinin pozitif eğimli olduğu kısımla temsil edilir. Ara bölge, Klasikler tarafından da Keynesyenlerce savunulmaz. Çünkü Klasikler'e göre ekonomi tam istihdamda dengeye gelir. Keynes'e göre ise ekonomiler eksik istihdamda da dengeye gelebilir. Dolayısıyla Klasikler AS'nin yatay eksene dik olduğunu, Keynesyenler ise AS'nin yatay eksene paralel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki Şekil 7 incelendiğinde AS'nin pozitif eğimli olduğu ara bölgede, ekonominin henüz tam istihdama ulaşmadığı buna karşılık toplam talepteki artışların, hem üretimi düzeyini hem de fiyatlar genel düzeyini yükselttiği görülmektedir.

• **PONZİ FİNANSMANI:** Yükümlülüklerini yerine getirebilmek (aldığı borçları ve faizlerini geri ödeyebilmek) için sürekli olarak yeni borçlar bulmak zorunda olan birimler için "Ponzi Finansmanı" terimi kullanılır. "Ponzi Finansmanı" yapan bir birimin yükümlülüklerini yerine getirmesini önleyen en önemli risk, "faiz oranlarının yükselmesi" dir.

Çünkü bu tür finansman yapan bir birim, aslında spekülatif bir birimdir ve topladığı fonlara ödemiş olduğu faiz miktarı net gelirlerini aşmaktadır. Bu nedenle "Spekülatif Ponzi Finansmanı" yapan bir birim için en önemli risk, faiz oranlarında bir yükselmenin ortaya çıkmasıdır. Faiz oranlarındaki artışlar, pozitif şimdiki değeri negatif şimdiki değere dönüştürür.

Bu tür spekülatif finansman yapan birimler, borç aldıkları kişi ve kurumlarla yapmış oldukları sözleşmeler gereği anlaştıkları ödemeleri yapabilmeleri için yeni borçlar bulmaları gerekmektedir. Bundan dolayı finansal piyasalarda meydana gelen karışıklıklar ve özelliklede faiz oranlarında yaşanan artışlar, "Spekülatif Ponzi Finansmanı" yapan birimler için büyük bir risk teşkil etmektedir.

Zira faiz oranlarında yaşanacak olan bir artış, spekülatif finansman yapan birimleri yeni borç bulmaya iterek daha yüksek bir risk sınıfına çıkmalarına yol açar. Bir firmanın risk sınıfının artması ise, söz konusu firmanın borçlarını ödeyememe ihtimalinin yükseldiği anlamına gelmektedir. Daha yüksek risk sınıflarına çıkan Ponzi birimleri için tek çıkar yol, daha fazla spekülatif borçlanmaktır. Ancak bu türden bir spekülatif borçlanmanın artması beraberinde finansal kriz olasılığını da yükseltecektir.

• **ÜÇLÜ AÇMAZ (BAĞDAŞMAYAN ÜÇLÜ):** Literatürde sermaye hareketliliğin tam olduğu ve sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide, para otoritelerinin bağımsız bir para politikası izleyemeyeceğini ifade eden kavram, *"üçlü açmaz (impossible trinity veya trilemma)"* olarak bilinmektedir. Üçlü açmaz yaklaşımına göre, sermaye hareketliliğinin tam olduğu bir ekonomide, eğer para otoritelerinin bağımsız bir para politikası izlemesi isteniyorsa esnek döviz kuru sitemi uygulanmalıdır. Çünkü sabit döviz kuru sistemi uygulaması altında, para politikaları döviz kuru hedefinin tutturulmasına yönelik uygulanacağından, para politikasının diğer amaçları (sözgelimi fiyat istikrarı amacı) ikinci plana düşecektir. Oysa ki esnek kur sistemi altında ise, para otoriteleri bir döviz kuru taahhüdü altına girmediklerinden dolayı, para politikalarını döviz kuru hedefinden bağımsız olarak yönlendirebileceklerdir.

• **REZERV OPSİYON KATSAYISI (ROK):** TCMB'nin bankaların kendisine yatırmak zorunda oldukları zorunlu karşılıkların bir bölümünü, döviz veya altın cinsinden yatırmalarına izin vermesidir. Rezerv opsiyon işlemleri, bankalar için bir zorunluluk olarak değil, kendi insiyatiflerine bağlı bir tercih (opsiyon) olarak düzenlenmiştir.

Türkiye'deki uygulamada zorunlu karşılık oranları %11 ve rezerv opsiyon katsayısı da %60 olarak belirlenmiştir. Örneğin A bankasına 100.000 TL'lik mevduat yatırılmış olsun. Banka bunun %11'ine eşit olan 11.000 TL'lik kısmını TCMB'ye yasal karşılık olarak yatırmak zorundadır. Ancak söz konusu 11.000 TL'nin de eğer isterse %60'na eşit olan 6.600 TL'yi, o günkü döviz kurundan döviz olarak veya altın fiyatlarından altın olarak da yatırabilir. Sözgelimi 1$ = 2 TL ise, banka TCMB'ye 6.600 TL yerine 3.300 $ yatırabilir.

Rezerv Opsiyon uygulaması, bankaların TL likiditelerini artırmaları bakımından bankalar için oldukça yararlı bir işlemdir. Özellikle günlük işlemlerini ağırlıklı olarak TL ile yapan bankalar, ROK sayesinde TL cinsinden fonlama maliyetlerini düşürmüş olurlar. Üstelik ROK uygulaması, bankaların yurt dışından daha düşük maliyetlerle borçlanmalarını da teşvik etmektedir.

ROK uygulaması TCMB'nin döviz rezervlerini artırmasına imkan verir ve dövizlerin merkezde toplanması sonucunda para ikamesi (dolarizasyon) probleminin yaşanma şansını düşürür.

• **TÜRK LİRASI DEPO İŞLEMLERİ:** Merkez Bankasının belirli gün ve vadeler için ilan ettiği faiz oranlarından, TL cinsinden borç almak veya vermek isteyen bankaların, Merkez Bankası ile gerçekleştirdikleri mevduat işlemlerine denilir.

Bu işlemler gün içinde 10.00-12.00 ile 13.00-16.00 saatleri arasında gerçekleştirilir. Bunlara uygulanacak faiz oranları ile depo işlemlerinin valör ve vade tarihleri ile gerçekleşen işlemlerin hacmi, TCMB'nin internet sayfasında ilan edilir.

Bankalar yeterli teminat bulundurmak kaydıyla limit sınırlaması olmaksızın EFT sistemi ile para göndererek TCMB'ye borç verebilirler veya aynı sistem üzerinden borçlanabilirler.

• **İKİZ AÇIK VE ÜÇÜZ AÇIK:** Devlet bütçesinin açık vermesine "birincil açık", dış ticaret dengesinin açık vermesine "ikincil açık", özel kesimin açık vermesine ise "üçüncül açık" denilir.

Eğer bir ekonomide hem bütçe açığı (G > T), hemde dış ticaret açığı varsa (M > X) buna "ikiz açık (twin deficit)" denilir. İkiz açığa ilave olarak özel sektör de tasarruf açığı veriyorsa (S < I) buna da "üçüz açık" denilir.

Bir ekonomide iç ve dış ekonomik dengeler birbirine eşittir. Ya da aynı anlama gelmek üzere iç ve dış ekonomik dengelerin toplamı sıfıra eşittir.

$$(S - I) + (G - T) = (X - M)$$

Bu denklemde S tasarrufları, I yatırımı, G kamu harcamasını, T vergileri, X ihracatı ve M ise ithalatı göstermektedir. İki alt dengenin toplamı bize iç ekonomik dengeyi vermektedir.

$$(S - I) + (G - T) = \text{İç Ekonomik Denge}$$

Dış denge ise yurt dışı yerleşiklerden elde edilen döviz gelirleri (X) ile, yurt dışı yerleşiklere ödenen döviz giderlerinin (M) farkından oluşur.

$$(X - M) = \text{Dış Ekonomik Denge}$$

(S - I) + (G - T) toplamı yani iç ekonomik dengenin toplamı eksi ise, iç ekonomik denge açık veriyor demektir. Bu durumda dış ekonomik dengede (X - M), aynı miktarda açık verecektir.

Bu üç dengeden hem kamu kesimi dengesinin hem de cari açığın olduğu duruma "ikiz açık" denilmektedir. Buna özel kesimin tasarruf açığını da (S > I) ilave edecek olursak, "üçüz açık" durumu ortaya çıkmaktadır.

Örneğin Türkiye ekonomisinde bazı istisna dönemler olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren ikiz açık ve üçüz açık verilmektedir. Bunun temel nedeni Türkiye'de yurt içi tasarrufların düşük oluşu, ara ve yatırım mallarında dışa bağımlı oluşumuz ve sanayileşme sürecimizi tamamlayamamış oluşumuzdur. Tüm bu faktörler nedeniyle yabancı sermayeye yani yurt dışı tasarruflara çok büyük ihtiyaç duymaktayız. Bu da ülke ekonomisinde dış borç stokunu hızla yükseltmektedir.

• **ANKES:** Bankaların mevduat çekilişi veya günlük işlemlere ilişkin ödemelerini karşılayabilmek için kasalarında hazır bulundurdukları paraya "ankes" denilmektedir. Bunun miktarı ve şekli bir zorunluluğa bağlı olmayıp, bankaların kendi karar ve uygulamaları ile olmaktadır. Bankalar genellikle gün sonunda bu değerleri TCMB'ye borç olarak verirler.

• **BITCOIN:** İnternet aracılığıyla kullanılan ve herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmayan sanal para birimlerine "bitcoin" denilmektedir. Bitcoin aracılığıyla bireyler gerçek dünyada yaptıkları tüm alış veriş işlemlerini sanal ortamda yapabilmektedirler.

Bitcoin işlemi ile ticaret yapan bireyler, internet üzerinden oluşturdukları sanal cüzdanlar ile harcamadıkları bitcoinlerini saklayıp tasarruf da yapabilme imkanına sahiptirler. Bitcoin kurları ise, para ve döviz piyasalarında olduğu gibi arz ve talep güçlerine bağlı olarak belirlenmektedir. Bitcoin işlemlerinin bireylere sağladığı en büyük avantaj ise, kimliklerini açıklamadan işlem yapabilme şanslarına sahip olmalarıdır.

• **CDS (CREDIT DEFAULT SWAP) PRİMİ:** Bir kişi ya da kuruluşun, kredi sahibinin karşılaşabileceği alacağın ödenmemesi riskini üstlenmeyi kabul etmesinin bedelidir. Bir anlamda kredi sigortasına benzetilebilir. Bir ülkenin veya şirketin CDS'i ne kadar yüksekse, borçlanma maliyetleri de o derece fazla olacaktır. Çünkü CDS'deki artışlar eninde sonunda faiz oranlarına yansıyacaktır.

Örneğin elinde kredi derecelendirme kuruluşları tarafından kötü notlar verilen İspanya'nın tahvillerini bulunduran bir tahvil yatırımcısının durumunu düşünelim. Bu yatırımcı tahvilin vadesi geldiğinde İspanya Hazinesi'nin borcunu ana para ve faiziyle geri ödeyebileceğinden kuşku duyuyorsa, CDS işlemi yapan bir kuruluşa gidecek ve belirli bir bedel karşılığında tahvilin ödenmeme riskini devredecektir. Söz konusu tahvil yatırımcısının CDS kuruluşuna ödediğe prime, "CDS Primi veya risk primi" denilmektedir.

• **DİBS (DEVLET İÇ BORÇLANMA SENETLERİ):** Hazine'nin bir yıl veya daha uzun vadeli iç borçlanmada kullandığı senetlere "Devlet Tahvili", bir yıldan kısa vadeli iç borçlanmada kullandığı senetlere ise "Hazine Bonosu" adı verilir. Her iki borçlanma senedine de DİBS veya devlet iç borçlanma senetleri denilmektedir. DİBS'ler sabit veya değişken faizli olarak ihraç edilmektedir. Değişken faizli DİBS'lerde faiz oranlarının belirlenmesinde, vade tarihindeki TÜFE kullanılmaktadır. Böylece tahvil yatırımcılarının enflasyon artışları nedeniyle zarar etmesinin önüne geçilmiş olunur.

• **GÖSTERGE FAİZ ORANI:** Vadesine 2 yıl kalmış olan ve alım-satım hacmi açısından piyasada en çok işlem gören Devlet Tahvilinin ikincil piyasada oluşan faizine verilen isimdir. Söz konusu faiz oranı, pek çok işlem için referans olarak alındığı için "gösterge faiz oranı" adıyla anılmaktadır.

• **HEDGE FON:** Yüksek kar güdüsüyle farklı piyasalara ve yatırım araçlarına kısa vadeli yatırım yapan fonlara, "hedge fon" denilmektedir. Hedge fonların gelmesi bir ülkede borsayı yükseltir, döviz kurlarını düşürür. Fakat hedge fon'lar ülkeden çıkarken, borsa endeksinin düşmesine ve döviz kurlarının yükselmesine yol açarak finansal bir krizi de tetikleyebilir.

• **KIRILGAN BEŞLİ:** Kırılgan beşli tanımlaması 2013 yılının Mayıs ayında FED'in yaptığı para politikası toplantısı sonrasında, ulusal paraları en çok değer kaybeden beş ülke için kullanılmıştır.

2007'de ABD'de yaşanan "Mortgage Krizi" sonrasında Amerikan Merkez Bankası olan FED, finansal krizle mücadele etmek için genişletici para politikası uygulayarak piyasadan tahvil alıp yerine de dolar vermeye başlamıştır. Ancak ABD ekonomisine ait verilerin 2013 yılında iyileşmesi ve Amerika'nın finansal krizden çıkmaya başlaması üzerine FED, Mayıs ayındaki toplantıda tahvil alım programının azaltılacağını duyurmuştur. Bu da küresel piyasalarda ABD'nin sıkı para politikasına geçeceği olarak algılandığı için, bol dolar döneminin bittiği şeklinde yorumlanmıştır.

Bunun üzerine ABD'de faizlerin artacağına olan inanç, tüm gelişmekte olan ülkelerden sıcak paraların çıkarak ABD'ye yönelmesine yol açmıştır. Bu da ulusal paraların Amerikan doları karşısında çok hızlı biçimde değer kaybetmesine neden olmuştur. Ulusal parası en çok değer kaybeden beş ülke ise *"kırılgan beşli"* olarak adlandırılmıştır. Söz konusu beş ülke ise Hindistan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye'den oluşmaktadır.

• **LIBOR:** Londra'da kurulu olan bankalararası (interbank) piyasada geçerli olan faiz oranıdır. İngilizcesi "London Inter Bank Offered Rate" olan cümlenin baş harflerinin kısaltılmasından oluşur. Geleneksel ve uzun zamandır kullanılan bir uygulama olduğu için, pek çok ülkede temel alınan bir faiz oranıdır.

Bankalar fazla tanınmayan ve itibarı olmayan müşterilerine kredi verirlerken, (Libor +) denilen ve Libor faizine ilave bir faiz daha isterler. +'dan sonra eklenen ek faiz oranına "spread" de denilmektedir. Örneğin Libor faiz oranı %5 olsun ve A bankası çok fazla tanımadığı ve kredi geçmişini bilmediği Müşteri X'e %10'luk piyasa faiz oranından 1.000.000 $ kredi verecek olsun. Müşteri X ile Banka A arasında yapılan bir anlaşma ile 1.000.000 $'lık kredinin faiz oranlarına, %5'lik Libor faizi daha ilave edilebilir. Bu durumda müşteri X'in Banka A'ya ödeyeceği toplam faiz oranı %15 olmaktadır.

• **ORTA GELİR TUZAĞI (MIDDLE INCOME TRAP):** Bir ekonominin belirli bir kişi başına gelir düzeyine ulaştıktan sonra, orada sıkışıp kalmasına "orta gelir tuzağı" denilir. Genellikle en gelişmiş ülke olan ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'si, orta gelir tuzağının ölçüsünü oluşturmaktadır. Günümüzde ABD'nin kişi başına düşen geliri 50.000$'dır. Bunun %20 'si 10.000 $'a eşit olduğu için, orta gelir tuzağı kişi başına 10.000 $'lık sınırı aşamayan ülkeler için kullanılmaktadır.

Türkiye'de kişi başına düşen gelir 2000 yılında 3.500 $'dı. 2001 yılında yaşanan finansal krizle birlikte kişi başına düşen gelir 1.700 $'a kadar düşmüştür. Ancak sonrasında uygulanan Kemal Derviş reformları, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve tek başına iktidara gelerek siyasal istikrarı sağlayan AK Parti hükümetleri sayesinde, kişi başına düşen gelir 12.000 $'a kadar çıkmıştır.

Buna karşılık 2012 yılından beri ülkemizde kişi başına gelir düzeyi aynı yerinde saymaktadır. Bu da Türkiye'nin orta gelir tuzağına düştüğünü ileri süren görüşlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. AK Parti hükümeti 2023 vizyonu olarak, gelişmiş ülkelerin seviyesi olan 25.000 $'lık kişi başına düşen gelir hedefini koymuştur. Türkiye'nin kalan yıllar içerisinde söz konusu hedefe varabilmesi için, "orta gelir tuzağı" nı aşması gerekmektedir.

Orta gelir tuzağını aşabilmek için ise ileri teknolojili ve yüksek katma değerli ürünler üretilerek dünya pazarlarına ihraç edilmeli, enerji bağımlılığı alternatif kaynaklara yönelerek azaltılmalı, ulusal tasarruf oranları artırılmalı, yeni finansal araçlar geliştirilmeli ve ara mallar ile yatırım mallarının ithal

ikamesi tamamlanmalıdır. Bu da mikro ile makro düzeyde hazırlanacak ve ülkenin kronik hale gelmiş cari açık problemi ile sanayileşememe sorununu ortadan kaldıracak kapsamlı politikalar ile mümkün olabilir.

- **SLUMPFLASYON:** Bir ekonomide enflasyon olgusu yaşanıyorken, aynı zamanda ekonominin küçülmesine "slumpflasyon (enflasyon içinde küçülme)" denilmektedir.

Normalde enflasyon oranlarının artması, üreticilerin ve satıcıların lehine olduğu için toplam arzın artması beklenir. Buna göre enflasyon oranları arttıkça, ekonomi daha hızlı büyür. Ancak bazı durumlarda enflasyon oranlarının yükselmesi, üreticilerin girdi maliyetlerini de yükselteceği için üretim azaltılabilir. Bu da enflasyonist bir ekonomide, büyümenin yavaşlamasına yol açabilir. İşte bu durumda ekonomide "slumpflasyon" olgusu gözlenir.

- **STAGNASYON:** Gayri safi yurt içi hasıladaki artış hızının ortalamadan daha düşük bir hızda büyümesine "stagnasyon" denir. Kelime karşılığı durgunluktur. Stagnasyon'un bir sonraki aşaması resesyon ve depresyondur. Enflasyonla birlikte ortaya çıkması durumunda stagflasyon'a da yol açabilir.

2.17. Para Politikasına İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Para politikasına ilişkin teorik yaklaşımlar başlığı altında literatürde yer alan "Klasik Teori" , "Keynesyen Teori", "Monetarist Teori", "Yeni Klasik Teori" ve "Yeni Keynesyen Teorilerin" para arzı, para talebi ve para politikasıyla ilgili görüşleri incelenecektir.

2.17.1. Klasik Yaklaşım

Fizyokratların "laissez faire-laissez paisser (bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler)" ilkelerini izleyerek bu görüşleri destekleyecek bir iktisat teorisi geliştiren Klasik Okul içerisindeki en önemli çalışma, ünlü İngiliz iktisatçı Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Ulusların Zenginliği" adlı kitabıdır. 1776 tarihi sadece Klasik iktisadın değil aynı zamanda ilk sosyal bilim dalı olan iktisat biliminin de başlangıç tarihi kabul edilir. Bu nedenle Adam Smith'e iktisadın kurucusu veya babası denilmektedir.

Klasik Okul A. Smith, D. Ricardo, J. B. Say, J. S. Mill, T. R. Malthus ve K. Marx tarafından temsil edilmektedir. Klasik iktisatçılar devletin ekonomiye para ve maliye politikaları ile yapacağı tüm müdahalelere karşı çıkmışlardır. Çünkü onlara göre arz ve talebin kendiliğinden işleyişi ekonomiyi tam istihdam dengesine yöneltecektir.

2.17.1.1. Temel Varsayımları

Klasikleri piyasa sisteminin etkinliği sonuca ulaştıran bazı varsayımlar bulunmaktadır. Söz konusu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a. Tüm iktisadi birimler rasyoneldir. Dolayısıyla üreticiler kâr maksimizasyonu, tüketiciler ise fayda maksimizasyonu peşinde koşarlar. Buna göre herkesin kendi menfaati peşinde koşması, toplumsal refahı da artırır.

b. Ücretler ve fiyatlar esnektir.

c. İktisadi birimler piyasa koşulları ve piyasa fiyatları hakkında tam bilgi sahibidir.

d. Mübadele, sadece tüm piyasaları dengeye getiren fiyatlardan yapılır.

e. Ekonomide görünmez bir el vardır.

Klasiklere göre yukarıdaki varsayımlar gerçekleştiği takdirde ekonomi daima kendiliğinden tam istihdama ulaşacaktır. Üretilen her mal satılacak stok artışı ve üretim yetersizliği gibi dengesizliklerle karşılaşılmayacaktır.

Klasik iktisat düşüncesi, bireysel girişimciliğe oldukça önem vermiş ve bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördükleri devlete çok az görev yüklemişlerdir. Klasikler zorunlu bir fena olarak gördükleri devleti güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi hizmetlerini yerine getirecek bir organizasyon olarak görürler. Devletin ekonomiye müdahale etmek gibi bir görevi kesinlikle yoktur.

Klasik iktisatçılar küçük ve denk bütçeden yanadırlar. Buna göre devlet bütçe açığı veya fazlası vermemelidir. Çünkü David Ricardo'nun ifadesiyle bütçe açıklarının vergileme veya borçlanma ile kapatılmak zorunda olması, faiz oranlarını yükselterek özel sektör yatırımlarını azaltacaktır. Diğer bir ifadeyle devletin kamu harcamalarını artırması, özel sektörü yatırımlardan dışlayarak "dışlama etkisi (crowding-out)" ne yol açacaktır. Bu da yatırımların verimliliğini düşürerek, milli geliri azaltacaktır.

Klasikler için "en iyi politika politikasızlıktır". Diğer bir ifadeyle devlet ne para ne de maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmemelidir. Fakat illa ki bir politika uygulanacaksa, para politikası maliye politikasına tercih edilmelidir. Çünkü onlara göre maliye politikası aslında para politikasının bir aracıdır. Örneğin devlet harcamalarının artırılması aynı zamanda para arzını artırmak demektir. Zira artan kamu harcamaları nedeniyle ortaya çıkacak olan bütçe açıkları, eninde sonunda para basılarak finanse edilmek zorunda kalacaktır.

Buna "monetizasyon" denilmektedir. Monetizasyon nedeniyle enflasyon oranları yükselecek ve ekonomik istikrar bozulacaktır. Dolayısıyla Klasikler'e göre maliye politikasının ekonomide yol açtığı sorunlar para politikasından daha fazladır. Ucuz para politikası yerine pahalı maliye politikasının kullanılmasına iktisat yazınında "domuzu kızartmak için evi yakmak" veya "pire için yorgan yakmak" da denilmektedir. O halde devlet hiçbir koşulda bütçe açığı vermemeli ve maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmeye kalkışmamalıdır.

Klasik teorinin temel taşlarından birisi de J. B. Say tarafından ileri sürüldüğü için "Say Kanunu" veya "Mahreçler Kanunu" olarak adlandırılan görüştür.

2.17.1.2. Say Yasası

Klasik teori arz ağırlıklı bir teoridir. Ünlü Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say'in ifadesiyle "her arz kendi talebini oluşturacaktır". Bir mal üretilirken aynı zamanda diğer mallara da talep doğacaktır. Örneğin ayakkabı üretilirken piyasadan kösele, makas, iğne, yapıştırıcı gibi malzemeler alınmak zorundadır. Dolayısıyla genel bir talep yetersizliği söz konusu olamaz.

J. B. Say'a göre tasarrufların artması tüketimi azaltmaz. Çünkü para sadece bir mübadele aracıdır ve bugün tasarruf yapılmasının temel sebebi faiz geliri elde ederek gelecekte daha fazla tüketim yapmaktır. Diğer bir ifadeyle faiz, tüketimden vazgeçmenin bedelidir. O halde takas ekonomisi koşulları altında bir mal üretilir üretilmez, kendi kıymetine eşit değerde diğer mallar içinde bir pazar meydana getirecektir. Klasik deyimle "her arz kendi talebini oluşturacaktır".

Say Yasasından çıkan temel sonuca göre, mal talebi her zaman için mal arzına eşit olacaktır. Bu sonuç ekonominin her zaman için tam istihdam dengesinde olacağını gösterir. Bütün ekonomi için her arz kendini talebini doğurduğuna göre, para sadece mübadeleyi kolaylaştıran bir araçtır ve "bütün kötülüklerin üstünü örten bir peçe işlevi" görür. Buna göre parasal değişkenlerde meydana gelen değişmeler, reel değişkenleri etkileyemez.

Dolayısıyla mutlak fiyatlar parasal kesimde, nispi fiyatlar reel kesimde oluşur şeklinde ifade edilen "dikotomi (dichotomy)" ayrımı, ekonomiyi parasal ve reel alanlara bölmektedir. Klasikler dikotomi ayrımından hareketle, para politikasının fiyat istikrarı hedefine odaklanması konusunda görüş birliği içindedirler. Fiyat istikrarının sağlanabilmesi ise, ancak para arzının kontrolü ile mümkündür. Örneğin İngiliz iktisatçı David Ricardo'ya göre merkez bankaları %100 altın karşılığında para basmalı ve piyasaya karşılıksız para ke-

sinlikle sürmemelidirler. Çünkü eğer para arzı kontrolsüz biçimde artırılırsa enflasyon oranları artar ve fiyat istikrarı bozulur.

Klasik iktisatçılar, Say Yasasının ekonomik analizini Miktar Teorisi ile desteklemişlerdir.

2.17.1.3. Miktar Kuramı

Klasik miktar kuramı, kendi içinde "Fisher Tipi Miktar Teorisi", "Cambridge Tipi Miktar Teorisi" ve "Pigou'nun Servet Etkisi" olarak üçe ayrılır.

A-) Fisher Tipi Miktar Kuramı

ABD'li iktisatçı Irving Fisher tarafından 1911 yılında formüle edilen Fisher Tipi Miktar Teorisi, aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\underline{M.\ V = P.\ Y}$$

Bu denklemde M para arzını, V dolanım hızını, P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade eder. Denklemin sağ tarafında yer alan P ile Y'nin çarpımı nominal GSYİH'ı verir. Bu bağlamda mübadele denkleminin sağ tarafı toplam arzı gösterirken, sol tarafı ise toplam talebi göstermektedir.

Fisher'in Miktar Teorisine göre, V kurumsal faktörler tarafından belirlendiği için, Y ise ekonominin daima tam istihdam dengesinde olması nedeniyle sabittir. Dolayısıyla para arzında meydana gelecek olan bir değişme, aynı yönde ve oranda fiyatlar genel düzeyini değiştirecektir. Örneğin para arzı %10 artırılırsa, fiyatlar genel düzeyi de %10 artacaktır.

Diğer taraftan Fisher Tipi Miktar Kuramı'na göre para sadece bir mübadele aracı olduğu için, insanlar sadece işlem amaçlı para tutarlar. İşlem amaçlı para talebi de gelire bağlıdır. Gelir seviyesi arttıkça işlem amaçlı para talebi artar, gelir seviyesi azaldıkça ise para talebi düşer.

B-) Cambridge Tipi Miktar Kuramı

Fisher Tipi Miktar kuramı, daha sonraları Cambridge Üniversitesi'nden Neoklasik bir iktisatçı olan Alfred Marshall tarafından geliştirilmiştir. Marshall'a göre para sadece işlem amaçlı olarak değil, fakat aynı zamanda ihtiyat amaçlı olarak da talep edilebilir. Hem işlem hem de ihtiyat amaçlı para talebi ise, gelirin artan bir fonksiyonudur. Yani gelir seviyesi arttıkça işlem ve ihtiyat amaçlı para talebi artar, gelir seviyesi azaldıkça ise para talebi düşer.

Marshall'ın miktar kuramına ihtiyat amaçlı para talebini eklemesiyle birlikte Klasik miktar kuramı da bir dönüşüme uğramıştır. Böylece Fisher Tipi Miktar Kuramı'na halkın likidite oranını gösteren ve paranın dolaşım hızının tersini gösteren ve k ile ifade edilen bir büyüklük daha eklenmiştir.

Cambridge Tipi Miktar Kuramı, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$M = k \,.\, P.\, Y$$

Bu denklemde M para miktarını, k halkın likit tutma oranını (para talebini), P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade etmektedir.

Paranın dolaşım hızı (v) ise, halkın likidite oranını gösteren k'nın tersine eşittir:

$$\mathbf{k}= \frac{1}{v}$$

Dolaşım hızı (v) arttıkça, halkın likit tutma oranı (k) azalacaktır. Tersine dolaşım hızı (v) azaldıkça ise, halkın likit tutma oranı (k) artacaktır. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı, Fisher Tipi Miktar Kuramı'ndan farklı olarak sabit değil değişkendir.

Fisher Tipi Miktar Kuramı ile Cambridge Tipi Miktar Kuramını birlikte değerlendirdiğimizde, paranın dolaşım hızını (v) şu şekilde hesaplayabiliriz:

$$\mathbf{V}= \frac{P.Y}{M}$$

Bu eşitlikte yer alan M terimi ise, artık sadece para arzının değil aynı zamanda halkın likit tutma oranını gösteren k'nın da yerini tuttuğu için para talebini de temsil etmektedir. Buna göre para arzı veya para talebindeki artışlar, nominal milli gelir (P.Y) sabitken, paranın dolaşım hızını (V) düşürür. Tersine para arzı veya para talebindeki azalışlar ise, nominal milli gelir (P.Y) sabitken, paranın dolaşım hızını (V) yükseltecektir.

Paranın dolaşım hızı, nihai malları satın almak için paranın ortalama olarak kaç kez kullanıldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle paranın dolaşım hızı, paranın tur atma sayısıdır. Bunu bir örnekle açıklamak mümkündür: Ekonomide tek bir malın ve paranın kullanıldığını varsayalım. Malımız takım elbise olsun ve fiyatını da 1.000 TL kabul edelim. Ekonomideki para arzının da 100 TL olduğunu varsayalım. Bu durumda 1.000 TL'lik takım elbiseyi sa-

tın almak için 100 TL, 10 tur atacağından paranın dolaşım hızı 10'dur. Şimdi merkez bankası para arzını artırarak 200 TL'ye çıkarmış olsun. Takım elbise fiyatı ise, 1.000 TL olarak kalsın. Yeni durumda dolaşımdaki para miktarı 200 TL'ye yükseldiği için, tur sayısı yani dolaşım hızı 5'e düşmüştür. O halde para arzı arttıkça, dolaşım hızının düşeceği söylenebilir. Buna göre "çok para az dolaşır, az para ise çok dolaşır".

Fisher Tipi Miktar Kuramı ile Cambridge Tipi Miktar Kuramı'ndan çıkarılan ve sınavlarda çok sık soru gelen sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

• Ms↑ → v↓ → k↑
• Ms↓ → v↑ → k↓
• Md↑ → v↓ → k↑
• Md↓ → v↑ → k↓

Klasik Miktar Kuramından çıkarılacak en önemli sonuç, parasal değişikliklerin sadece enflasyon oranını değiştirebileceği ve milli gelir gibi reel değişkenler üzerinde bir etki doğuramayacağıdır. O halde Klasikler'e göre para politikasının etkin olmadığını söyleyebiliriz.

C-) Pigou Tipi Miktar Kuramı

Neo klasik bir iktisatçı olan Arthur Cecil Pigou, insanların servet amaçlı olarak da para tutabileceğini ileri sürerek Miktar Teorisini geliştirmiştir. Pigou'ya göre insanların servet düzeyleri arttığında para talebi de yükselir. Diğer bir ifadeyle servet düzeyleri ile para talebi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

Pigou'nun servet (wealth) kavramını dikkate aldığımızda, Cambridge Tipi Miktar Kuramı şu şekilde değişmektedir:

$$M = k \,.\, P \,.\, w$$

Bu denklemde M para miktarını, k halkın likit tutma oranını, P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, w ise reel serveti ifade etmektedir. Buna göre servet düzeyindeki artışlar, para talebini de yükseltecektir. Tersine servet düzeyi azaldıkça ise, para talebi düşecektir.

Pigou'ya göre stok bir değişken olan servet düzeyleri, para talebinin belirlenmesinde oldukça önemli bir işlev görmektedir. Klasikler'in para talebini

sadece akım değişken olan gelirle ilişkilendirmeleri büyük bir eksikliktir. Diğer taraftan Pigou, paranın dolaşım hızı kavramı yerine, servetin ne kadarlık bir kısmının para olarak tutulacağını da incelemeye çalışmıştır. Burada para Fisher Tipi Miktar Kuramı'ndan farklı olarak yalnızca bir işlem aracı olarak düşünülmemekte, aynı zamanda toplam servetin bir parçası olarak da ele alınmaktadır.

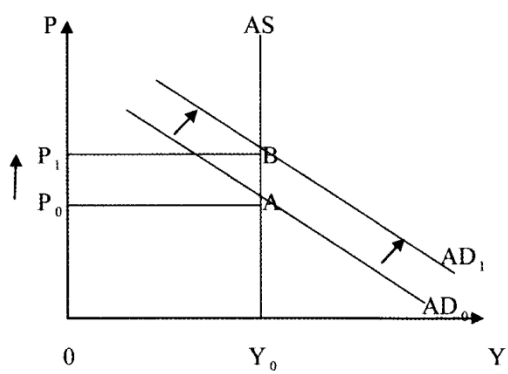
Servetin para talebi üzerinde etkili olan bir değişken olarak modele eklenmesi, para talebinin işlem ve servet amaçlı güdülerden etkilendiğini de göstermektedir. Fisher Tipi Miktar Kuramı'ndan farklı olarak paranın sadece işlem güdüsüyle elde tutulacağına vurgu yapılmaması, belirli bir servet düzeyine ulaşmak için de paranın elde tutulabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Üstelik para talebi teorileri açısından bu gelişme bir devrim niteliğinde olup, daha sonraları Keynes tarafından paranın spekülatif güdülerle de elde tutulabileceği görüşlerinin gündeme gelmesine yol açan gelişmelerin öncüsü olmuştur.

2.17.1.4. Para Politikası

Klasik yaklaşımda ekonomi daima tam istihdam dengesinde olduğu ve dikotomi ayrımı bulunduğu için parasal değişmeler yalnızca fiyatlar genel düzeyi üzerinde bir etki bırakacaktır. Buna göre para arzının artırılması ile izlenen genişlemeci bir para politikası sadece enflasyon oranlarını yükseltecektir.

Tersine para arzı düşürülerek daraltıcı bir para politikasının uygulanması durumunda ise enflasyon oranları azalacaktır.

Klasik yaklaşıma göre parasal genişlemenin reel değişkenler üzerindeki etkileri Şekil 6'da gösterilmiştir.



Şekil 6: Para Arzındaki Artışların Etkileri

Şekil 6'da dikey eksende fiyatlar genel düzeyi, yatay eksende ise milli gelir düzeyi gösterilmiştir. Klasik modele göre ekonomi daima tam istihdamda olduğu için, toplam arzı gösteren AS eğrisi yatay eksene dik çizilmiştir. Şekilden görüleceği üzere, para arzı arttığında toplam talep artar ve toplam talep eğrisi AD_0'dan yukarıya doğru kayarak AD_1 haline gelir. Fakat para arzındaki artışlar, toplam arzı etkileyemeyeceği için toplam arz Y_0 düzeyinde sabit kalır ve fiyatlar genel düzeyi de P_0'dan P_1'e yükselir.

Sonuç olarak Klasiklere göre, para arzı artışları ne kısa ne de uzun dönemde üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel değişkenlerde herhangi bir değişiklik meydana getirmez. Dolayısıyla da para politikası iktisadi aktivite düzeyini değiştiremediği için etkin değildir.

2.17.2. Keynesyen Yaklaşım

Birinci Dünya Savaşı ve 1929 Dünya İktisat Buhranı sonrası dönemde gelişmiş sanayi ülkelerinde ortaya çıkan yaygın işsizlik ve ekonomik durgunluk, ekonominin daima tam istihdamda dengeye geleceğini söyleyen Klasik Teorinin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

1929 Krizi sırasında ABD ve İngiltere gibi dönemin sanayileşmiş ülkelerinde işsizlik oranları %40'a ulaşmış, borsalar kapanmış, üretim ve milli gelir hızla düşmüştür. Klasik iktisatçılar yaşanan bu kriz sırasında denk bütçe politikalarına devam edilmesini, karşılıksız para basılmamasını ve piyasaların kendiliğinden tam istihdama döneceğini savunmaya devam ediyorlardı. Ancak krizin olumsuz etkileri azalmak bir tarafa her geçen gün daha da büyümekteydi.

Klasik iktisatçılara güvenin sıfırlandığı ve ABD'nin bile "New Deal Planı" tarzında planlar hazırlayarak sosyalizme geçmeyi ciddi olarak düşündüğü bir durumda, Kapitalizmi kurtarmak yine bir İngiliz iktisatçıya düşmüştür. 1936 yılında "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserini yayınlayan İngiliz iktisatçı J. M. Keynes (1883-1946), ekonomilerin eksik istihdam da dengeye gelebileceğini ileri sürerek Klasiklerin görüşlerini çürütmüştür.

Keynes'in kitabına *"İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi"* adını vermesinin nedeni, Klasiklerin istihdam, faiz ve para teorisine acımasız saldırılar yapmasıdır. Keynes, ekonominin her zaman tam istihdam da dengeye gelemeyeceğini iddia ederek, Klasiklerin ekonominin her zaman tam istihdamda dengede olacağı görüşünü eleştirmiştir. Yine Keynes'e göre faiz, Klasiklerin dediği

gibi tasarruf ve yatırım eşitliğince belirlenen reel bir değişken olmayıp, para arzı ve para talebi tarafından belirlenen nominal bir değişkendir. Ayrıca Keynes, Klasiklerin dikotomi ayrımını reddederek paranın nötr (yansız) olmadığını ve parasal değişmelerin reel değişkenleri etkileyebileceğini de ileri sürmüştür. Bu bağlamda Keynes'e göre para yansız (tarafsız) değil yanlıdır (taraflıdır).

Keynes'e göre kapitalist tarihin gördüğü en büyük kriz olan 1929 Dünya Buhranı, toplam talebin yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Toplam talepte başlayan düşüş eğilimleri nedeniyle üretimde hızla düşmüştür. Azalan üretim sebebiyle daha az işçiye ihtiyaç duyulması, emek talebini kısarak işsizliğin artmasına yol açmıştır.

Krizin nedenlerini son derece doğru tespit eden Keynes, çözüm olarak ise devletin ekonomiye müdahale ederek toplam talebi artırmasını önermiştir. Ancak Keynes'e göre ekonomiye yapılacak müdahale para politikası ile değil maliye politikası ile olmalıdır. Çünkü maliye politikasının etkinliği, para politikasından daha fazladır.

Bu nedenle Keynes, durgunluk dönemlerinde devletin bütçe açığı, genişleme dönemlerinde ise bütçe fazlası vererek ekonomiye müdahale etmesini savunmuştur. Keynes'e göre para politikasının etkinliğini azaltan temel nedenler ise, para arzı artışlarının ekonomiyi eninde sonunda likidite tuzağına düşürecek olması ve para talebinin faiz esnekliğinin oldukça yüksek oluşudur.

Keynesyen yaklaşımın temel görüşleri ve para politikasına ilişkin yaklaşımları izleyen bölümlerde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.17.2.1. Eksik İstihdam Dengesi

Keynes, ekonomilerin tam istihdamda dengeye gelememesinin nedeni olarak ücretlerin ve fiyatların aşağıya doğru rijit (katı) olmasını göstermiştir. Ücretlerin esnekliğini azaltan en önemli faktörler ise asgari ücret yasaları, işçi sendikalarının varlığı ve işsizlik ödemeleridir. Fiyatların esnekliğini azaltan unsurlar ise, mal ve hizmet piyasalarındaki monopolistik ve oligopolistik eğilimlerdir.

Keynes, fiyat ve ücretlerin aşağıya doğru esnek olmadığından hareket ederek ekonomide genel bir talep yetersizliği sorununun olabileceğini ve dolayısıyla Say Kanununun geçerli olmadığını savunmuştur. Keynes'e göre "her talep kendi arzını doğurur". Dolayısıyla üretimi belirleyen asıl unsur taleptir ve toplam arzdaki değişmeler toplam talebe bağlıdır. Bu bağlamda Klasiklerin arz yanlı görüşlerinin aksine, Keynesyenler talep yanlı bir düşünce sistemi ortaya koymuşlardır.

Keynesyen Teorinin ayırt edici niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

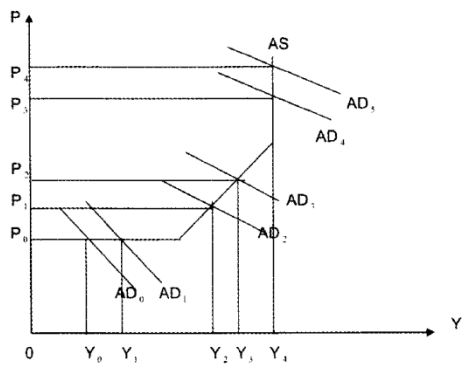
a. Ekonomi kararsız şoklara gebedir. Şoklar öncelikli olarak iş çevrimlerindeki değişikliğin ya da Keynes'in dediği gibi yatırımcıların hayvansal iç güdülerindeki (animal spirits) farklılıkların devamında ortaya çıkan sermayenin marjinal etkinliğindeki bir değişmenin sonucudur.

b. Ekonomik bunalım sonrasında, ekonomi kendi haline bırakıldığında tam istihdam dengesine ulaşılamaz.

c. Toplam üretim ve istihdam düzeyi toplam talep tarafından belirlenir. Bu nedenle tam istihdama ulaşılabilmesi için, devletin ekonomiye müdahale ederek toplam talebi artırması gerekir.

d. Maliye politikası, toplam talep üzerinde doğrudan ve önceden tahmin edilebilir sonuçlar doğurur. Bu nedenle maliye politikası para politikasına tercih edilmelidir.

Devletin uygulayacağı genişlemeci maliye politikalarının fiyatlar genel seviyesi ve milli gelir üzerindeki etkileri Şekil 7'de toplam arz ve toplam talep (AS-AD) analizi yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 7: Genişlemeci Maliye Politikasının Etkileri

Şekil 7'de dikey eksende fiyatlar genel düzeyi (P) ve yatay eksende ise milli gelir (Y) yer almaktadır. Şekilde toplam arz eğrisi (AS), üç farklı biçimde çizilmiştir. AS'in yatay eksene paralel çizildiği bölge, ekonominin eksik istihdamda olduğunu göstermekte ve "Keynesyen Bölge" olarak bilinmektedir. AS'nin pozitif eğimli olduğu bölge ise, ekonominin eksik istihdam ile tam istihdam arasında olduğunu göstermektedir ve "Ara Bölge" olarak isimlendi-

rilir. AS'nin yatay eksene dik çizildiği bölge ise, ekonominin tam istihdamda olduğunu göstermekte ve "Klasik Bölge" olarak bilinmektedir.

Keynesyenlere göre ekonomi başlangıçta AS'nin yatay eksene paralel olduğu eksik istihdam bölgesinde dengede iken, örneğin kamu harcamalarının artırılması ile uygulanacak olan genişlemeci maliye politikaları sonucunda, ekonomide toplam talep düzeyi artar. Toplam talep eğrisi de sağa doğru kayarak AD_0'dan AD_1'e gelir. Böylece milli gelir Y_0'dan Y_1'e yükselmiş olur. Dolayısıyla genişletici maliye politikası, ekonomiyi tam istihdama ulaştırır. Üstelik genişlemeci maliye politikaları, fiyatlar genel seviyesini de P_0'da bırakır. Diğer bir ifadeyle kamu harcamalarındaki artışlar, enflasyona yol açmaz. Keynes'e göre enflasyon, tam istihdamdan sonra ortaya çıkan bir olgudur.

AS'nin pozitif eğimli olduğu bölge ise, Keynesyenler ve Klasikler tarafından kabul edilmediği için "ara bölge" olarak isimlendirilmiştir. Ara bölgede uygulanacak genişlemeci maliye politikaları ise, hem toplam talep düzeyini hem de fiyatlar genel seviyesini artırır. Böylece toplam talep eğrisi sağ yukarıya doğru kayarak AD_2'den AD_3'e yükselirken, fiyatlar genel seviyesi de P_1'den P_2'ye çıkar. Böylece milli gelir de Y_2'den Y_3'e yükselmiş olur.

AS'in yatay eksene dik çizildiği bölge ise "Klasik bölge" olarak bilinir. Çünkü Klasikler ekonominin daima tam istihdamda olduğunu savunurlar. Buna göre uygulanacak genişlemeci maliye politikaları, sadece toplam talep seviyesini ve enflasyon oranlarını yükseltir. Buna karşılık milli gelirde bir değişiklik meydana getirmez. Kamu harcamalarındaki artışlar toplam talep eğrisi sağa doğru kaydırarak A_4'den AD_5'e getirmesine karşılık, ekonomi tam istihdam da olduğu için milli gelir Y_4 düzeyinde kalır. Enflasyon oranları ise, P_3'den P_4'e yükselir. Dolayısıyla Klasiklere göre genişlemeci maliye politikaları, ekonomide sadece enflasyonu artırır ve üretim, istihdam, milli gelir gibi reel değişkenler üzerinde hiçbir etki meydana getiremez.

Keynes'in para talebi ve faiz oranları konusundaki görüşleri ise, "likidite tercihi teorisi" başlığı altında aşağıda incelenmiştir.

2.17.2.2. Likidite Tercihi Teorisi

Keynes, Klasik Teori'nin Miktar Teorisi ile ilgili görüşlerini de eleştirmiştir. Keynes, paranın işlem ve ihtiyat güdüsünün yanı sıra spekülasyon güdüsü ile de talep edileceğini ileri sürmüştür.

İşlem ve ihtiyat güdüsü ile para talebi, gelir düzeylerine bağlıdır. Buna karşılık spekülasyon güdüsü ile para talebi ise, faiz oranlarına bağlıdır ve faizlerle ters yönlü bir ilişkiye sahiptir. Keynes'e göre, tahviller sıfır opsiyonludur ve

insanlar ya para ya da tahvil tutarlar. Kişilerin tahvil alma yada elde para tutma kararları ise, tahvillerin faiz oranı ve fiyatına göre değişkenlik göstermektedir.

Dolayısıyla faiz oranları arttığında, bireyler yanlarında nakit para tutarlarsa belirli bir faiz gelirden yoksun kalacaklardır. Diğer bir deyişle elde para tutmanın alternatif maliyeti artacaktır. Bu nedenle faiz oranları arttıkça, bireyler tahvil satın alacakları için para talebi düşecektir. Keynes'e göre, para talebi ile faiz oranları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Keynes'in bu düşünceleri likidite tercihi yaklaşımı olarak bilinmektedir.

Keynesyen para talebi fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Md = f(Y^{+}, İ^{-})$$

Bu eşitlikten anlaşılabileceği gibi işlem ve ihtiyat amaçlı para talebi gelir düzeylerine bağlıdır. Gelir düzeyleri arttıkça işlem ve ihtiyat amaçlı para talebi yükselir. Spekülatif amaçlı para talebi ise faiz oranları ile ters yönlü bir ilişkiye sahiptir. Faizler arttıkça spekülatif amaçlı para talebi azalırken, faizlerin düşmesi durumunda ise spekülatif para talebi artış göstermektedir.

Diğer taraftan tahvillerin getirisi faiz oranı iken, maliyeti ise tahvil fiyatıdır. Buna göre insanlar faiz oranları artınca tahvil alırlar. Çünkü tahvillerin getirisi yükselmekte ve elde para tutmanın alternatif maliyeti artmaktadır. Ancak tahvillerin fiyatı artarken ise tahvil taleplerini azaltacaklardır. Çünkü bu durumda tahvil almanın maliyeti yükselmekte ve tahvil fiyatları düşerse zarar elde etme olasılığı artmaktadır.

Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine göre iktisadi birimler ya para ya da tahvil tutarlar. Yani tahviller sıfır opsiyonludur. İktisadi birimlerin tahvil alırlarken güttükleri temel amaç, faiz geliri elde etmektir. Bunu yaparken ise, tahvil faizlerinin artmasını isterler fakat aynı zamanda gelirleri ile orantılı olarak tahvil fiyatlarının ise düşmesini beklerler. Tahvil arz edenler ise, düşük faiz oranlarıyla borçlanmak isterler. Buna göre tahvil alanlar faizlerin yükselmesini, tahvil arz edenler ise faizlerin düşmesini isterler. Tahvil piyasasında denge, tahvil arzı ile tahvil talebinin kesiştiği yerde sağlanır.

Dolayısıyla tahvil talebi, faiz oranlarına bağlıdır. Tahvil faiz oranları arttıkça, tahvil talebi artarken, para talebi düşer. Tersine tahvil faiz oranları düştükçe ise, tahvil talebi azalırken, para talebi yükselir.

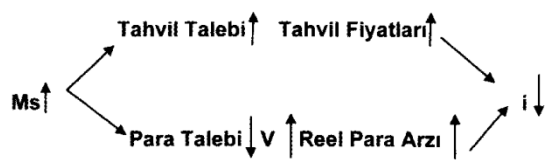
Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse Hazinenin yıllık %1 faizle 1.000.000 TL'lik tahvil ihracı yaptığını varsayalım. Bu durumda 1.000.000 TL'si olan bir kişi bu tahvili aldığında, devletten yılda 10.000 TL faiz alacaktır. Ancak devlet bu kadar yüksek bedelli bir tahvili satın alabilecek çok fazla kişi bulamayacaktır. Dolayısıyla tahvil yatırımcıları tahvil fiyatlarının düşmesini beklerler. Fakat aynı zamanda tahvil faizlerinin artması da, tahvil alıcıları için karlı olacaktır.

Sözgelimi Hazine %50 faizle 100.000 TL'lik tahvil ihalesi açarsa, ilk duruma göre bu ihaleye daha fazla talep gelir. Çünkü 100.000 TL verebilecek kişi sayısı daha fazladır. Üstelik tahvil faizleri de ilk duruma göre daha yükselmiştir. Bu da tahvilleri alan kişilere yılda 50.000 TL'lik getiri sağlayacaktır. Dolayısıyla tahvil faiz oranları ile tahvil fiyatları arasında ters yönlü bir ilişki olmasının sebebi budur. O halde tahvil fiyatları düştükçe, tahvil talebi artış gösterecektir.

Tahvil de diğer mallardan farksız olduğu için, nasıl ki bir malın talebinin artması malın fiyatını artırıyorsa, tahvil talebini artması da tahvil fiyatlarını yükseltir. Aynı şekilde bir malın talebinin azalması malın fiyatını düşürüyorsa, tahvil talebinin düşmesi de tahvil fiyatlarını azaltacaktır.

Tersine tahvili bir mal veya hizmet gibi düşündüğümüzde, nasıl ki bir malın fiyatının artması talebini düşürüyorsa, tahvil fiyatlarının artması da tahvil talebini azaltacaktır. Benzer biçimde nasıl ki bir malın fiyatının azalması talebini artırıyorsa, tahvil fiyatlarının azalması da tahvil talebini artıracaktır.

Şimdi faiz oranları, tahvil talebi ve tahvil fiyatları arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için merkez bankasının genişletici bir para politikası izlediğini varsayalım. Aşağıdaki akış diyagramında para arzındaki artışların tahvil piyasasında ve faiz oranlarında ortaya çıkardığı etkiler gösterilmiştir.

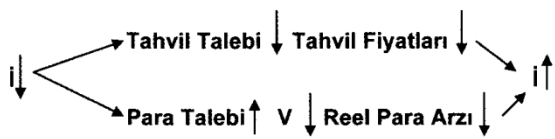


Merkez bankasının izlediği genişletici para politikaları sonucunda para arzı artıkça, artan fazlalık para tahvillere yönlendirilir ve tahvil fiyatları artar.

Buna karşılık Keynes'in "Likidite Tercihi Teorisi" ne göre "tahviller sıfır opsiyonlu" olduğu için insanlar "ya para ya da tahvil tutacakları" için para talebi azalır.

Tahvil talebindeki artışlar ise, tahvil fiyatlarını yükseltir. Diğer taraftan para talebi azaldığı için Cambridge Tipi Miktar Teorisi'ndeki bilgilerden hatırlanacağı üzere paranın dolaşım hızı düşer. Bu da enflasyonun değişmediği bir ekonomide, ($\frac{Ms}{P}$) olarak gösterilen reel para arzını artırır. Bir taraftan tahvil fiyatları arttığı için diğer taraftan reel para arzındaki yükselişler sebebiyle faiz oranları ise düşer.

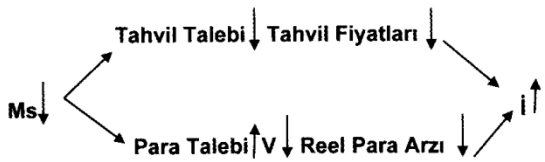
Ancak faizlerdeki düşüşler, bir süre sonra tahvil talebini ve tahvil fiyatlarını azaltarak para talebini artırır. Bu da paranın dolaşım hızını ve reel para arzını azaltarak, faiz oranlarını yükseltmeye başlar. Böylece para piyasasında dengelenme süreci ortaya çıkar. Faizlerdeki düşüşlerin tahvil piyasası üzerindeki etkileri ise aşağıda gösterilmiştir:



Keynesyenler, likidite tercihi yaklaşımından hareketle kısa dönem sermaye kazanç ve kayıplarının, finansal varlıkların değerini ve dolayısıyla da finansal varlıkların alım ile satımını belirleyeceğini öne sürerler. Bu bağlamda Keynesyenler tahvillerin faiz oranlarının artması durumunda, tahvil fiyatlarının ve para talebinin azalarak, tahvil talebinin artacağını ileri sürmektedirler.

Ancak Keynesyenlere göre genişletici para politikalarının, faizleri düşürücü etkisi sınırlıdır. Çünkü her ekonomide faizlerin önceki beklentiler dahilinde düşebileceği alt bir sınır vardır ve ekonomi bu sınıra ulaştığında, iktisadi birimler faiz oranlarının tekrar yükseleceği beklentisine girerler. Bu da insanların tahvil almayarak ellerinde âtıl olarak para tutmasına yol açarak, ekonomiyi likidite tuzağına düşürür. Likidite tuzağında ise para politikasının hiçbir etkinliği yoktur.

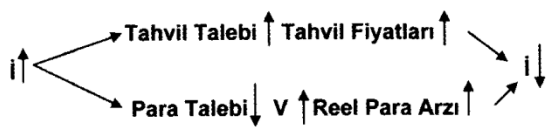
Aşağıdaki akış diyagramında ise merkez bankasının daraltıcı bir para politikası izlediği varsayılarak, para arzındaki azalışların tahvil piyasasında ve faiz oranlarında ortaya çıkardığı etkiler gösterilmiştir.



Merkez bankasının izlediği daraltıcı para politikaları sonucunda para arzı azaldıkça, tahvil talebi ve tahvil fiyatları düşer. Buna karşılık "tahviller sıfır opsiyonlu" olduğu için insanların para talebi artar.

Diğer taraftan para talebi arttığı için Cambridge Tipi Miktar Teorisi'ndeki bilgilerden hatırlanacağı üzere paranın dolaşım hızı düşer. Bu da enflasyonun değişmediği bir ekonomide, $(\frac{Ms}{P})$ olarak gösterilen reel para arzını azaltır. Bir taraftan tahvil fiyatları arttığı için diğer taraftan reel para arzındaki düşüşler sebebiyle faiz oranları yükselir.

Ancak faizlerdeki artışlar, bir süre sonra tahvil talebini ve tahvil fiyatlarını yükselterek para talebini azaltır. Bu da paranın dolaşım hızını ve reel para arzını artırarak, faiz oranlarını düşürmeye başlar. Böylece para piyasasında dengelenme süreci ortaya çıkar. Faizlerdeki yükselişlerin tahvil piyasası üzerindeki etkileri ise aşağıdaki akım şemasında gösterilmiştir:



Bu bağlamda Keynesyenler tahvillerin faiz oranlarının artması durumunda, para talebinin azalarak, tahvil talebinin artacağını ileri sürmektedirler.

Diğer taraftan Keynesyenlere göre beklenen enflasyon oranları (P^e) arttıkça ise, tahvil talebi düşerken, tahvil arzı ve faiz oranları yükselir. Çünkü beklenen enflasyonun artması, paranın gelecekteki değerini düşüreceği için borç verenlerin (tahvil alıcılarının) aleyhine bir durum oluşturur. Bu da tahvil talebini azaltır. Diğer taraftan borç alanlar (tahvil arz edenler) ise bu süreçten

karlı olarak çıkacaklardır. Zira aldıkları borçların reel değeri azalacaktır. Dolayısıyla tahvil arzlarını artırırlar.

Tahvil talebi düştükçe ve tahvil arzı arttıkça, tahvil piyasasının yeniden dengeye gelebilmesi için tahvil faiz oranları yükselmelidir. Tahvil faizleri arttıkça tahvil piyasasında arz ve talep dengesi yeniden kurulacaktır.

Tersine beklenen enflasyon oranları (P^e) azaldıkça ise, tahvil talebi yükselirken, tahvil arzı ve faiz oranları ise düşer. Çünkü beklenen enflasyonun azalması, paranın gelecekteki değerini yükselteceği için borç verenlerin (tahvil alıcılarının) lehine bir durum oluşturur. Bu da tahvil talebini artırır. Diğer taraftan borç alanlar (tahvil arz edenler) ise bu süreçten zararlı olarak çıkacaklardır. Zira aldıkları borçların reel değeri artacaktır. Dolayısıyla tahvil arzlarını düşürürler.

Tahvil talebi arttıkça ve tahvil arzı azaldıkça, tahvil piyasasının yeniden dengeye gelebilmesi için tahvil faiz oranları düşmelidir. Tahvil faizleri azaldıkça tahvil piyasasında arz ve talep dengesi yeniden kurulacaktır.

Bu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:

$P^e \uparrow$, Tahvil Talebi$\downarrow$, Tahvil Arzı$\uparrow$, i $\uparrow$
$P^e \downarrow$, Tahvil Talebi$\uparrow$, Tahvil Arzı$\downarrow$, i $\downarrow$

2.17.2.3. Portföy Dengesi ve Servet Uyumlanması Yaklaşımı

"Portföy dengesi yaklaşımı", Keynesyen iktisatçılar *James Tobin* ve *Gurley Shaw* tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım Likidite Tercihi Teorisi'nin değişik bir versiyonu olarak kabul edilmektedir. Portföy Dengesi Yaklaşımı'na göre bireyler, portföylerinde tahvil ile birlikte para da tutabilirler. Ancak para, alternatif varlıklardan yalnızca bir tanesidir. Diğer bir deyişle iktisadi birimler varlıklarını para ve tahvil dışında hisse senedi gibi enstrümanlara da yatırabilirler.

James Tobin'e göre yatırımcılar risk alanlar ve almayanlar olarak kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır. Risk alan yatırımcılar, ellerinde tahvil tutarak faiz getirisi elde etmeye çalışırlar. Risk üstlenmeyenler yatırımcılar ise, "portföy çeşitlendirmesi" ne giderek, servetlerini bir çok varlık arasında bölüştürürler. Böylece varlık fiyatlarındaki düşüşlerden zarara uğramazlar. Örneğin

bir kişinin hem nakit tutması, hem de portföyünde tahvil, bono, hisse senedi bulunması durumunda portföy çeşitlendirmesine gittiği söylenebilir.

Ancak bir yatırımcı portföyünde sadece tahvil bulundurursa, tahvil fiyatlarının veya faiz oranlarının düşmesi durumunda zarara uğrayacaktır. Bu nedenle iktisadi birimler portföylerini oluştururlarken, alternatif getiri araçlarının risk durumlarını ve kazanç oranlarını hesaplayarak, servetlerini söz konusu alternatif araçlar arasında marjinal faydaları eşit olacak şekilde dağıtırlar.

1960'lı yıllarda *"Karl Brunner"* ve *"Allan Meltzer"* geliştirilen "Servet Uyumlanması (Wealth Adjustment)" Yaklaşımı ise, Miktar Teorisi ile Portföy Dengesi yaklaşımına benzemektedir. Buna göre Miktar Teorisi'nde öngörüldüğü gibi para talebi istikrarlıdır. Aynı zamanda portföy çeşitlendirmesi görüşü de kabul edilmiştir. Para talebi ile servet arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Servet düzeyindeki artışlar, para talebini de yükseltecektir. Para arzındaki değişiklikler ise, faiz oranlarını ve servet düzeylerini etkileyerek para piyasası dengesinin sağlanmasına yol açar.

2.17.2.4. Likidite Tuzağı ve Keynes Etkisi

Keynes, fiyatlar genel düzeyindeki düşüşlerin reel para arzını artıracağını ve bunun da faiz oranlarını düşürerek, yatırım harcamalarını ve milli geliri yükselteceğini ileri sürmüştür. Buna literatürde "Keynes Etkisi" adı verilir.

Keynes Etkisi, şu şekilde gösterilebilir:

$$P\downarrow \longrightarrow \left(\frac{Ms}{P\downarrow}\right)\uparrow \longrightarrow i\downarrow \longrightarrow I\uparrow \longrightarrow Y\uparrow$$

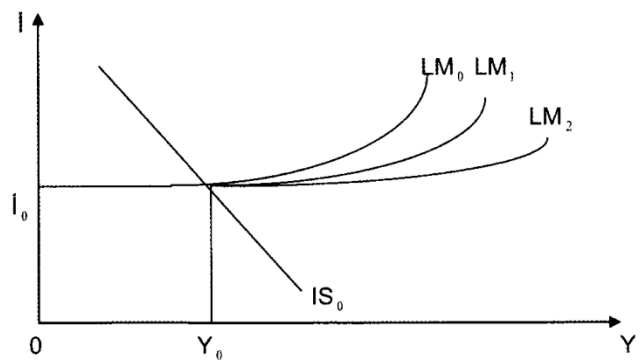
Keynes'e göre para arzını artırarak faiz oranlarını düşürmek ve yatırımlar ile milli geliri artırmak mümkünse de, bunun bir sınırı vardır. Bu sınırdan sonra para miktarı ne kadar artarsa artsın, faiz oranları belli bir noktanın altına düşmeyecektir. Keynes buna "likidite tuzağı" adını vermiştir.

Keynes'e göre ekonomi likidite tuzağına yakalandığında para arzındaki artışlar, faizleri düşüremeyeceğinden yatırımlar ve milli gelir de artmayacaktır. Bu nedenle para politikası etkin olmayacağından, maliye politikası önlemleri uygulanmalıdır. Diğer bir ifadeyle ekonomi likidite tuzağına düştüğünde, *"Keynes Etkisi"* geçerliliğini yitirecektir.

Keynesyenler ekonominin likidite tuzağına düşmesine yol açan unsur olarak, insanların faizlerin daha fazla düşmeyeceğine olan yanlış inanışlarını gösterirler. Onlara göre insanlar faiz oranlarına ilişkin beklentilerini oluştururken, önceki dönemlerdeki faiz oranlarına bakarak karar verirler. Geçmiş yıllarda faiz oranları örneğin %0.50'nin altına hiç düşmemişse, genişletici para politikaları ile faiz oranları %0.50'ye kadar düştükten sonra, artan para arzının tamamını ellerinde âtıl olarak tutarlar ve tahvil almazlar. Çünkü insanlar ileride faizlerin tekrar yükseleceğini ve tahvil fiyatlarının da düşeceğini beklerler. Zira faizlerin en düşük olduğu seviyede tahvil fiyatları da en yüksek olduğundan, tahvil alanlar zarara uğrayacaklardır.

Böyle bir durumda merkez bankası piyasaya ne kadar para çıkarırsa çıkarsın, artan para arzının tamamı yastık altına yani gömülemeye (iddihar) gidecek ve para talepleri para arzındaki artışlar kadar artacaktır. Faiz, paranın fiyatı olduğu için ve artan para arzı tahvil alımına yönelerek piyasaya çıkmadığı için faizler daha fazla düşmeyecektir. Faizlerin düşmemesi nedeniyle yatırımlar ve milli gelir de yükselmeyecektir. Bu da genişletici para politikasının likidite tuzağında etkinliğini yitirmesine yol açar.

Likidite tuzağı Şekil 8'de IS-LM eğrileri yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır.



Şekil 8: Likidite Tuzağı ve Para Politikasının Etkinsizliği

Şekil 8'de LM para piyasası denge eğrisini göstermektedir. Şekilde LM'in yatık çizilmesi, para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu anlamına gelmektedir. Bunun anlamı yatırımcıların faizlerdeki değişime son derece duyarlı olduklarıdır. Faizlerdeki küçük bir düşüşte tahvil talebi sıfıra düşmekte ve para talebi sonsuza çıkmaktadır. Tersine faizlerdeki küçük bir yükselişte ise, para talebi sıfıra düşmekte ve yatırımcılar tüm paralarını tahvil alımına yönlendirmektedirler.

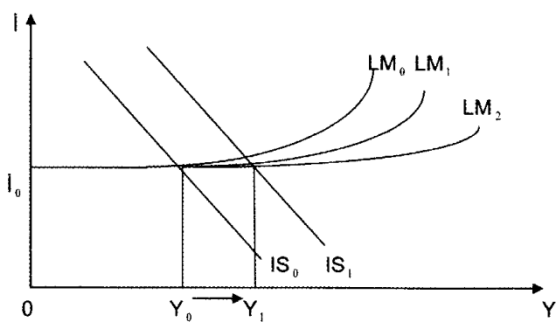
Şekil 8'de IS ise, mal piyasası denge eğrisini temsil etmektedir. Ekonomi başlangıçta $İ_0$ faiz oranı ve Y_0 milli gelir seviyesinde dengede iken, merkez bankasının para arzını artırması LM eğrisini sağa kayarak LM_0'dan LM_1 konumuna ulaşacaktır. Ancak insanlar önceki tecrübelerine dayanarak faizlerin daha fazla düşmeyeceğine inandıkları için, artan para arzının tamamını âtıl ankeslere yönlendirecek ve hiç tahvil almayacaklardır. Böylece piyasaya para çıkmadığı için, faiz oranları $İ_0$'da kalacaktır. Merkez bankası yeniden para arzını artırırsa, aynı süreç bir kez daha işleyecek ve LM eğrisi yine sağa doğru kayarak bu kez LM_2'ye gelecektir.

Dolayısıyla ekonomi likidite tuzağına yakalandığı için merkez bankasının uyguladığı para politikası faizleri düşüremeyecek ve milli geliri de artıramayacaktır. Milli gelir başlangıçtaki Y_0 düzeyinde sabit kalacaktır. Bu nedenle Keynesyenler para politikasının likidite tuzağına kadar etkin olduğunu kabul etmekle birlikte, ekonomi likidite tuzağına yakalandıktan sonra para politikasının hiçbir etkinliğinin kalmadığını savunmaktadırlar.

Onlara göre likidite tuzağına düşmüş bir ekonomide genişlemeci maliye politikaları ise oldukça etkindir. Kamu harcamalarının artırılması mal piyasası dengesini gösteren IS eğrisini sağa doğru kaydırır ve faiz oranları değişmeden (dışlama etkisi olmadan) sadece milli gelir düzeyleri artar. Dolayısıyla likidite tuzağı durumunda maliye politikası uygulanmalıdır.

Keynesyenler'e göre, likidite tuzağında para politikasının etkinsiz olmasının en temel gerekçesi, para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olmasıdır. Bu durumda Keynesyenler, para arzı artışlarının faiz oranlarını düşüremeyeceğini ve yatırımlar ile hasıla düzeyini yükseltemeyeceğini savunarak para politikası önlemlerine karşı çıkmışlardır.

Şekil 9'da ise likidite tuzağına yakalanmış bir ekonomide genişlemeci maliye politikasının etkileri gösterilmiştir.



Şekil 9: Likidite Tuzağı ve Maliye Politikasının Etkinliği

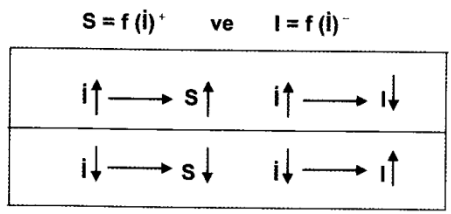
Şekil 9, para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu ve ekonominin likidite tuzağına yakalandığı bir durumu göstermektedir. Ekonomi başlangıçta LM_0 ve IS_0 eğrilerinin kesiştiği noktada dengededir. Bu noktada faiz oranları $İ_0$ ve milli gelir de Y_0 düzeyine eşittir. Böyle bir durumda kamu harcamalarının artırılarak genişlemeci maliye politikasının izlendiğini varsayalım. Kamu harcamalarındaki artışlar IS eğrisini sağa doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1'e getirecektir. Bu da faiz oranlarını değiştirmeden $İ_0$ seviyesinde bırakarak, milli geliri Y_0'dan Y_1'e getirecektir. Dolayısıyla likidite tuzağı durumunda maliye politikasının milli geliri artırdığı için son derece etkin olduğu söylenebilir.

2.17.2.5. Faiz ve Yatırım Teorisi

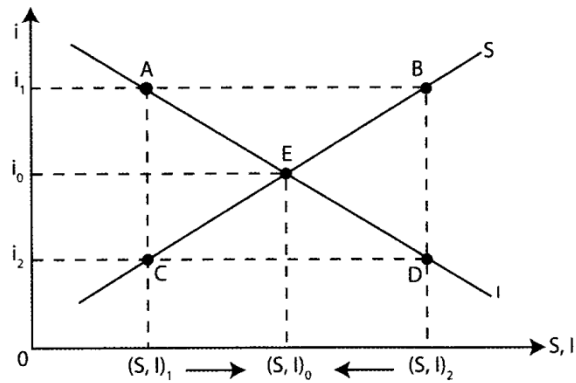
Keynes'in Genel Teori adlı kitabında istihdam konusu dışında, Klasiklere yönelttiği en büyük ikinci eleştiri ise faiz teorisine yöneliktir.

Klasikler'e göre faiz, tüketimden vazgeçmenin bedelidir. İnsanların belirli bir miktar parayı harcamayıp tasarruf etmelerinin temel sebebi, faiz geliri elde ederek ileride daha çok tüketmektir. Buna göre faiz reel bir olgudur. Çünkü mal piyasasında tasarruf ve yatırım eşitliği tarafından belirlenir.

Dolayısıyla Klasikler'e göre tasarruf ve yatırım, faiz oranlarına bağlıdır. Faiz oranları arttıkça tasarruflar da artar, buna karşılık yatırımlar düşer. Tersine faiz oranlarının düşmesi durumunda ise, tasarruflar azalırken yatırımlar artış gösterir. Buna göre tasarruflar faizler ile doğru yönlü, fakat yatırımlar ise faizlerle ters yönlü bir ilişkiye sahiptir. Mal piyasasında denge ise, faizlerin aşağı ve yukarı yönlü esnekliği sayesinde kendiliğinde sağlanır. Bu durum aşağıdaki şekilde simgeleştirilebilir:



Şekil 10'da Klasik yaklaşımda mal piyasasında dengenin nasıl sağlanacağı gösterilmiştir. Şekle göre mal piyasasında denge, tasarrufların ve yatırımların birbirine eşit olduğu faiz oranlarında sağlanır.



Şekil 10: Klasik Yaklaşımda Mal Piyasası Dengesi

Şekil 10'da dikey eksende faiz oranları (İ), yatay eksende ise tasarruf (S) ve yatırım miktarı (I) yer almaktadır. Tasarruf doğrusunun pozitif eğimli çizilmesinin nedeni, faizlerle tasarruflar arasında doğru yönlü bir ilişki olmasındadır. Yatırım doğrusunun negatif eğimli çizilmesi ise, faizlerle yatırımlar arasındaki ters orantılı ilişki nedeniyledir.

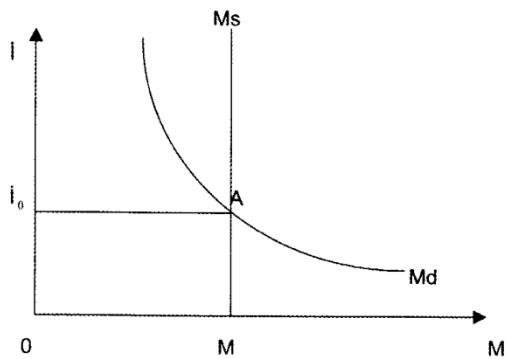
Şekil 10'da mal piyasası dengesi, faizlerin aşağı ve yukarı yönde esnek olması sayesinde kendiliğinden sağlanır. Başlangıçta mal piyasasının E noktasında dengede olduğunu ve faiz oranlarının $İ_0$ olduğunu varsayalım. Şimdi herhangi bir nedenle faiz oranlarının yükselerek $İ_1$'e ulaştığını düşünelim. Böyle bir durumda tasarruflar artacak ve yatırımlar azalacağı için ekonomide A-B aralığı kadar tasarruf fazlası (yatırım noksanlığı) oluşacaktır. Ancak Klasikler'e göre bu tasarruf fazlası faizlerin esnekliği sayesinde kendiliğinden ortadan kalkacağı için, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur. Şöyle ki artan tasarruflar nedeniyle faizler bir süre sonra düşmeye başlayacaktır. Faizlerdeki bu düşüş, başlangıçtaki $İ_0$ seviyesine kadar devam edecek ve ekonomi yeniden E noktasında dengeye gelecektir.

Şimdi de ekonominin E noktasında dengede iken, faizlerin $İ_0$'dan $İ_2$'ye düştüğünü varsayalım. Böyle bir durumda tasarruflar azalacak ve yatırımlar artacağı için ekonomide C-D aralığı kadar tasarruf noksanlığı (yatırım fazlası) oluşacaktır. Klasiklere göre tasarruf noksanlığı bir süre sonra faizlerin yüksel-

mesine yol açacaktır. Faizlerdeki bu yükseliş trendi, başlangıçtaki $İ_0$ seviyesine kadar devam edecek ve ekonomi yeniden E noktasında dengeye gelecektir.

Keynes'e göre ise, faizler likiditeden vazgeçmenin bedelidir. Dolayısıyla faiz oranları, Klasiklerin iddia ettikleri gibi tasarruf ve yatırım eşitliği tarafından reel piyasalarda değil, para arzı ve para talebi eşitliği tarafından para piyasalarında belirlenmektedir.

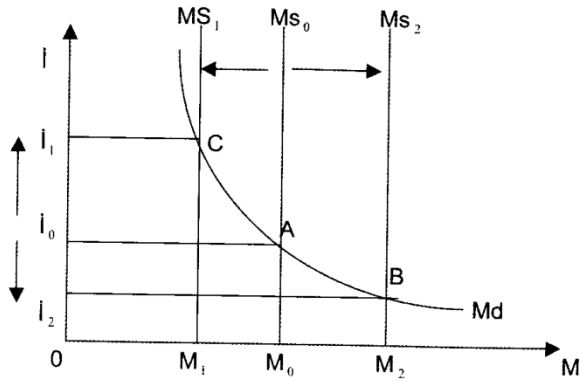
Şekil 11'de Keynesyen yaklaşıma göre para piyasasında denge ve faiz oranlarının belirlenişi gösterilmiştir. Şekilde Ms ile gösterilen para arzı eğrisinin yatay eksene dik çizilmesinin nedeni, para arzının merkez bankası tarafından dışsal (egzojen) olarak belirlenmesidir.



Şekil 11: Keynesyen Yaklaşımda Para Piyasası Dengesi

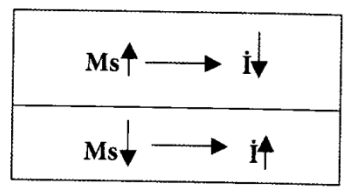
Şekil 11'de dikey eksende İ ile gösterilen faiz oranları, yatay eksende ise M ile gösterilen para arzı ve para talebinin toplamından oluşan para miktarı yer almaktadır (M = Ms + Md). Şekil 11'e göre faizler, para piyasasında para arzı ile para talebi eşitliği tarafından belirlenir. A noktasında para arzı ile para talebi birbirine eşittir ve para piyasasında denge sağlanmıştır. Para arzı ile para talebini birbirine eşitleyen faiz oranı ise $İ_0$'dır.

Para arzındaki değişikliklerin para piyasası dengesi üzerinde meydana getirdiği etkiler ise Şekil 12 yardımıyla gösterilmiştir.

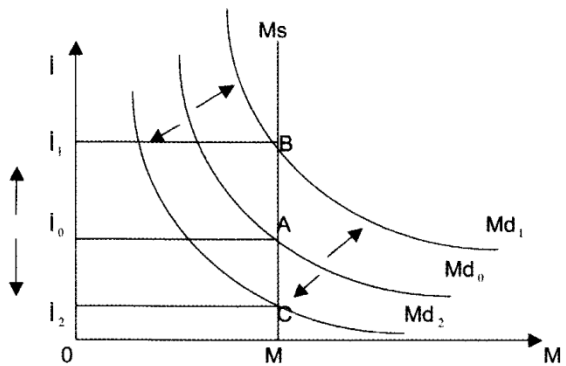


Şekil 12: Para Arzı Değişikliklerinin Para Piyasası Dengesi Üzerindeki Etkileri

Şekil 12'ye göre para arzı artışları Ms doğrusunu sağa doğru kaydırarak faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_2$'ye düşürmektedir. Böylece para piyasasında denge A noktasından B noktasına kaymaktadır. Tersine para arzı azalışları ise Ms doğrusunu sola doğru kaydırarak faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e yükseltmektedir. Böylece para piyasasında denge A noktasından C noktasına kaymaktadır. Buradan elde edilen sonuçları aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:

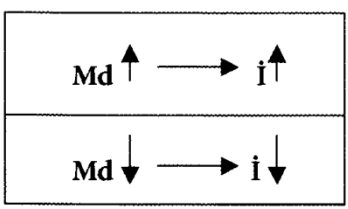


Para talebindeki değişikliklerin para piyasası dengesi üzerinde meydana getirdiği etkiler ise Şekil 13 yardımıyla gösterilmiştir.



Şekil 13: Para Talebi Değişikliklerinin **Para Piyasası Dengesi Üzerindeki Etkileri**

Şekil 13'e göre para talebi artışları Md doğrusunu sağa doğru kaydırarak faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e yükseltmektedir Böylece para piyasasında denge A noktasından B noktasına kaymaktadır. Tersine para talebi azalışları ise, Md doğrusunu sola doğru kaydırarak faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_2$'ye düşürmektedir. Böylece para piyasasında denge A noktasından C noktasına kaymaktadır. Buradan elde edilen sonuçları aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:



Diğer taraftan Keynesyenlere göre, tasarruf oranları da faiz oranlarının değil gelir düzeyinin bir fonksiyonudur. Bu anlamda gelir düzeyleri arttıkça tasarruflar artmakta ve gelir seviyesi düştükçe de tasarruflar azalmaktadır. Yatırımlarda sadece faiz oranlarına değil "Sermayenin Marjinal Etkinliğine (Marginal Efficency Capital-MEC)" de bağlıdır. Sermayenin marjinal etkinliği, bir sermaye malından beklenen getiriyi o sermaye malının maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır. Buna göre Keynesyenler'e göre yatırım yapılıp yapılmama kararı, sermayenin marjinal etkinliğine, diğer bir deyişle yatırımcıların beklentilerine bağlıdır. MEC ne kadar yüksekse yatırımlar o kadar fazla olur. Çünkü MEC'in artması, yatırımdan beklenen karlılığın yükselmesi demektir. Buradan elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde gösterebiliriz:

$S = f(Y)^{+}$
$I = f(\dot{I}^{-}, MEC^{+})$

Yukarıdaki eşitliklere göre Keynesyenler, tasarrufların gelirle pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu kabul ederler. Keynesyenlere göre yatırımlar ise, faiz oranlarıyla negatif ve sermayenin marjinal etkinliği (MEC) ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Dolayısıyla tasarrufların artması, gelir seviyesinin yükselmesine bağlanmıştır. Buna bağlı olarak yatırımların artması ise, faizlerin düşmesine ve yatırımdan umulan karlılığın yani MEC'in yükselmesine bağlıdır.

Dolayısıyla MEC değeri faiz oranlarından yüksek olduğu sürece yatırım yapılacaktır. Çünkü bu durumda hem kredi alma maliyetleri düşük, hem de yatırımlardan beklenen getiri fazladır. Eğer MEC değeri yani yatırımcıların karlılık beklentileri faiz oranlarından düşükse yatırım yapılmayacaktır. Çünkü bu durumda yatırımların getirisi düşük olacağından, paralarını faiz geliri getirecek tahvil, bono ve vadeli mevduat gibi unsurlara yatırarak değerlendireceklerdir. MEC'in faiz oranlarına eşit olması durumunda ise yatırımcılar, yatırım yapıp yapmama konusunda kararsız kalacaklardır. Bu açıklamaları aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:

MEC > İ	⟶ Yatırım Yapılır
MEC < İ	⟶ Yatırım Yapılmaz
MEC = İ	⟶ Yatırımcılar Kararsız Kalır

Ancak Keynesyenlere göre faizlerin düşmesi, her zaman için yatırımların artmasını garanti etmez. Çünkü faiz oranlarının düşmesi, firmaların daha düşük maliyetlerle borçlanmasını kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık toplam talep seviyesinin son derece düşük olduğu durgunluk dönemlerinde girişimciler olumsuz beklentilere sahip olduklarından, faiz oranları ne kadar düşük olursa olsun yatırım yapmazlar. Bu da ekonomide üretimi ve hasılayı düşürerek işsizliği artırır. Dolayısıyla durgunlukla mücadele de devletin maliye politikası ile ekonomiye müdahale ederek, kamu harcamalarını artırması ve özel sektör tarafından yapılmayan yatırımın devletçe yapılması gerekir. Böylece artan toplam talebe bağlı olarak özel sektörde tekrardan yatırım yapmaya başlayacağı için üretim, istihdam ve milli gelir artacaktır.

Keynes, makro ekonomiye psikolojik faktörleri ilave eden ilk iktisatçıdır. Keynes'e göre yatırımcılar "hayvansal içgüdüleri (animal spirits)" ile "sürü psikolojisi" içerisinde hareket ederler. Eğer büyük bir yatırımcı piyasadan çekilirse, diğer yatırımcılarda onu takip edecektir. Bu da ekonomiyi finansal ve reel bir iktisadi krize sürükleyecektir. Keynes'e göre toplam harcamalar içerisinde en fazla değişkenlik gösteren unsur da yatırım harcamalarıdır. Çünkü yatırımcılar korkaktırlar ve riskten kaçarlar. Ekonomideki en ufak bir istikrarsızlık, bekleyişleri kötümser hale getirerek risk primini yükseltir. Bu durumda faiz oranları düşse bile yatırımcılar üretecekleri malları satamayacaklarını düşünerek yatırım miktarlarını azaltırlar.

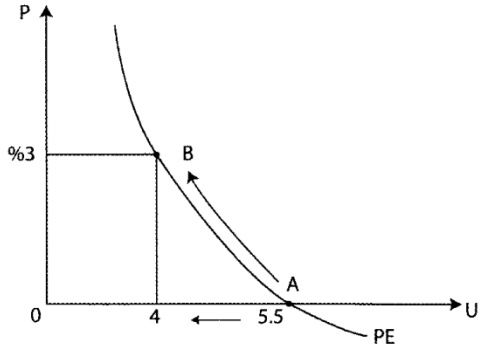
1929 yılının Ekim ayında ABD'de başlayan ve kısa zamanda dünya ekonomisini etkisi altına alan "Büyük Buhran" sırasında, reel faiz oranları negatif olmasına rağmen yatırımcılar yatırım harcamalarını artırmamışlardır. Bunun temel sebebi ekonomide oluşan talep yetersizliğidir. Toplam talebin düştüğü bir ekonomide üreticiler arz fazlasına sahip oldukları için, yeni yatırım projelerine girişmeyeceklerdir. Keynes'e göre bu durumda devlet genişletici maliye politikası yoluyla ekonomiye müdahale ederek, toplam talebi artırmalı ve düşen özel sektör yatırımlarını ikame etmelidir. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir artacak, işsizlik oranları düşeceğinden ekonomi yeniden tam istihdama ulaşacaktır.

2.17.2.6. Phillips Eğrisi

Keynesyen Teori, parasal ücretlerin katılığı olgusunu ise, Alban William Phillips'in ortaya attığı parasal ücretler ile işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ve istikrarlı ilişkiyi gösteren Phillips Eğrisini kabul ederek açıklamaya çalışmıştır. A. W. Phillips, 1958 yılında yayınlanan makalesinde İngiltere'nin 1861-1957 yılları arasındaki verilerini inceleyerek, parasal ücretlerdeki artışlar ile işsizlik oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin mevcut olduğunu bulmuştur.

Daha sonra yapılan çalışmalar ile Phillips Eğrisi, enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasındaki ters yönlü ilişkiyi gösteren bir eğri haline getirilmiştir. Bu da Keynesyen Teorinin hakim olduğu 1950'li ve 1960'lı yıllarda politikacılara iki alternatif sunmuştur: "Ya daha düşük enflasyon buna karşılık daha yüksek işsizlik", "ya da daha düşük işsizlik fakat buna karşılık daha yüksek enflasyon".

Phillips Eğrisi Şekil 14'de gösterilmiştir. Şeklin dikey ekseninde enflasyon oranları, yatay ekseninde ise işsizlik oranları yer almaktadır.



Şekil 14: Phillips Eğrisi

Şekil 14'e göre başlangıçta ekonomi A noktasında tam istihdam dengesindedir ve fiili işsizlik oranı %5.5'e yani doğal işsizlik oranlarına eşittir. Para arzındaki bir genişleme, toplam talebi artırarak enflasyon oranlarını %3'e çıkarırken, işsizlik oranlarını da %4'e düşürür ve ekonomiyi B noktasına sürükler. Çünkü artan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler düşecek ve emek talebi artacaktır. Artan emek talebi ise ekonomide işsizlik oranlarının doğal düzeylerinin altına düşmesine yol açacaktır.

Para arzındaki azalmaların etkisi de Şekil 14'den izlenebilir. Şekil 14'e göre başlangıçta ekonomi B noktasında eksik istihdam düzeyinde dengede iken, para arzındaki bir azalma toplam talebi düşürerek ekonomiyi B noktasından A noktasına sürükleyecektir. Bu da enflasyon oranlarını %3'den %0'a düşürecektir. Böylece reel ücretler artacağından emek talebi azalacak ve işsizlik oranları da %4'den %5.5'e yükselecektir. Dolayısıyla ekonomi tam istihdam düzeyine geri dönecektir.

Phillips Eğrisi yaklaşımı, parasal değişikliklerin reel ücretler ve işsizlik oranları gibi büyüklükleri etkileyebileceğini göstermesi ve Klasik Dikotomi görüşünün çürütülmesine yol açması bakımından Keynesyenler açısından oldukça önemlidir. Ancak Keynesyenler ekonomik istikrarsızlıklarla mücadelede para arzının değil kamu harcamalarının yani maliye politikası önlemlerinin kullanılmasını önermiştir. Çünkü onlara göre para politikası aslında maliye politikasının bir uzantısıdır. Şöyle ki merkez bankasının para arzını artırmasının temel gerekçesi, kamu harcamalarındaki genişlemelerden kaynaklanan bütçe açıklarının kapatılmasıdır. O halde para politikası ile ekonomiye müda-

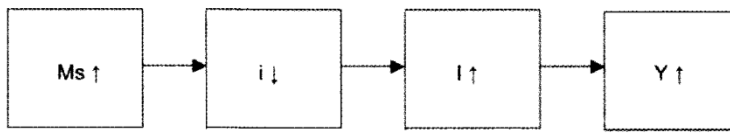
hale etmeye gerek yoktur. Çünkü para politikası maliye politikası uygulamalarının bir nedeni değil sonucudur.

2.17.2.7. Parasal Aktarım Mekanizması

Keynesyenlere göre para politikasının milli geliri etkilemesinde iki aktarım aşaması vardır. Bunlardan birincisi para arzındaki artışların öncelikle iktisadi bireylerin portfolyö dengesini değiştirmesidir. Para arzı arttıkça iktisadi birimlerin ellerinde daha fazla para bulunacağı için, daha az para tutmak ve daha çok tahvil satın almak isterler. Böylece para talebinde yaşanan düşüşler, faiz oranlarını azaltır. Dolayısıyla para politikası ilk olarak faiz oranlarını değiştirmek suretiyle ekonomi üzerinde etkili olur.

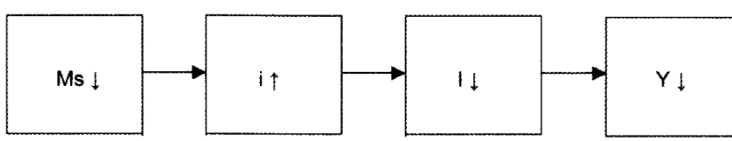
Para politikasının ikinci aktarım aşaması ise, faiz oranlarına bağlı olarak yatırım ve tüketim harcamaları üzerinde görülür. Para arzındaki artışın neden olduğu faiz düşmesi, yatırım harcamalarını artırır. Bu da milli gelir düzeyini yükseltir. Dolayısıyla para politikası, faiz değişmeleri yoluyla ekonomide dolaylı olarak reel etkiler doğuracaktır.

Keynesyen parasal aktarım mekanizmasına göre para arzında meydana gelecek değişmelerin etkileri aşağıda gösterilmiştir:



Yukarıdaki aktarım mekanizmasının işleyebilmesi, ekonominin likidite tuzağında olmamasına bağlıdır. Buna göre eğer ekonomi likidite tuzağına düşerse, Keynesyen parasal aktarım kanalı işlemeyecektir. Bu da para politikasının likidite tuzağında etkin olmayacağı anlamına gelir.

Keynesyen parasal aktarım mekanizmasına göre, para arzında ortaya çıkacak düşüşlerin etkisi ise aşağıda gösterilmiştir:



Yukarıdaki aktarım mekanizmasına göre, para arzındaki azalışlar faiz oranlarını yükseltir. Bu da yatırım harcamalarını azaltır. Yatırım harcamalarındaki azalışlar ise, milli gelir düzeyini düşürecektir.

2.17.2.8. Para Politikasının Etkinsizliği

Keynes, Genel Teori adlı kitabında "*Money is important but monetary policy is not effective always (Para önemlidir fakat para politikası her zaman etkin değildir)*" diyerek, devletin ekonomiye para politikası ile müdahale etmesine karşı çıkmıştır.

Keynesyenlere göre para politikasının etkinliğini sınırlandıran iki faktör vardır. Bunlar para talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması (LM'in yatıklaşması) ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük (IS'in dikleşmesi) olmasıdır.

Keynes'e göre para politikası likidite tuzağına kadar ekonomi üzerinde etki doğurur. Ancak para arzındaki artışlar eninde sonunda ekonomiyi likidite tuzağına sürükleyecektir. Çünkü faiz oranlarının düşebileceği bir alt sınır vardır. Ekonomi likidite tuzağına düştüğünde ise, para politikası etkinliğini kaybedecektir.

Para politikasının yukarıda izah edilen nedenlerle ekonomi üzerinde etkili olamaması, Keynesyenleri iktisat politikası aracı olarak yalnızca maliye politikasına yöneltmiştir. Keynesyenlerin yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğunu ve kamu harcamalarındaki bir artışın çoğaltan mekanizması yoluyla milli gelir düzeyinde başlangıçtaki kamu harcamaları artışından daha fazla bir yükseliş meydana getireceğini düşünmeleri de, onların maliye politikası önlemlerine ağırlık vermesinin bir diğer nedenini oluşturmaktadır.

Öte yandan Keynesyenlere göre, faiz oranları ile toplam talebin önemli bir unsuru olan yatırım harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranları artarsa yatırım harcamaları azalır, faiz oranları azalırsa yatırım harcamaları artar. Keynesyenler yatırım harcamalarının artabilmesi için faiz oranlarının düşük düzeylerde tutulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Dolayısıyla Keynesyenlere göre durgunluk dönemlerinde toplam talepte meydana gelen azalmayı telafi edecek bir biçimde kamu harcamaları artırılmalıdır. Kamu harcamaları artışı faiz oranlarını yükseltse bile yatırım talebinin faiz esnekliği düşük olduğu için, faizlerdeki artış yatırımları çok fazla azaltmayacaktır. Buna literatürde *"kısmi dışlama etkisi"* denilir. Öte yandan kamu harcamaları çarpanının ortaya çıkardığı milli gelir artışı, faizlerin yükselmesinin yol açtığı yatırım harcamalarındaki azalışından daha fazla olduğu için de maliye politikası etkin olacaktır.

Kısmi dışlama konusunu bir örnekle açıklamak gerekirse başlangıçta 1.000 $'lık bir kamu harcaması yapıldığını ve marjinal tüketim eğiliminin (c) 0.80 olduğunu varsayalım. Bu durumda kamu harcaması çarpanı (α_g), formül gereğince $\alpha_g = \frac{1}{1-c}$'den çapan 5 olarak bulunur. Böylece kamu harcamalarındaki artış, mili geliri 5.000 $ yükseltir. Fakat artan kamu harcamaları devletin bütçe açıklarını yükselterek, ödünç fon talebini artırır. Yükselen fon talebi ise faiz oranlarını artıracağından özel sektör yatırımları düşecektir. Dolayısıyla milli gelirde ortaya çıkan 5.000 $'lık artışın bir kısmı örneğin 1.000 $'lık bölümü faiz artışı nedeniyle geri alınacak teknik deyimle dışlanmış olacaktır. Sonuçta kamu harcamalarında başlangıçta yapılan artışların milli gelir üzerindeki net etkisi 4.000 $ olacağından, maliye politikası Keynesyenlere göre ekonomiyi eksik istihdamdan tam istihdama ulaştırmada kullanılabilecek başarılı bir politikadır.

Bu son açıklamalardan Keynesyenlerin, üretim ve istihdamı belirleyen değişken olarak toplam talebi gördükleri ve toplam arzı ikinci plana ittikleri sonucu çıkmaktadır. Çünkü Keynesyenler toplam arzı, toplam talebin bir fonksiyonu olarak düşünmektedirler.

Keynesyenler para politikasının etkin olmadığını ispatlamak için IS-LM analizi adı verilen bir analiz yöntemini de kullanmaktadırlar. Keynesyen iktisat ekolüne mensup olan İngiliz iktisatçı John Richard Hicks ve ABD'li Alvin Hansen tarafından 1940'larda ortaya atılan IS-LM analizi, makro iktisat teorisinde para ve maliye politikalarının etkinliği tartışmalarında en fazla yer verilen analiz araçları arasındadır.

LM eğrisi para piyasası dengesini, IS eğrisi ise mal piyasası dengesini gösterir. Para piyasasının dengeye gelebilmesi için para arzı para talebine, mal piyasasının dengeye gelebilmesi için ise tasarrufların yatırımlara eşit olması gerekir. LM eğrisi üzerindeki her noktada para arzı ile para talebi, IS eğrisi üzerindeki her noktada ise yatırımlar ve tasarruflar birbirine eşittir.

Bankacılık sisteminin sahip olduğu rezervlerin değişmesi, bireylerin likidite tercihlerinin değişmesi ve para talebi işlemlerinde meydana gelen değişiklikler dinamik bir ekonomide LM eğrisinde kaymalara yol açar. IS-LM modeli dışsal (egzojen) değişkenleri ve fiyat düzeylerini açıklamayıp fiyat düzeylerini veri olarak alır. IS-LM modeli, para politikası aracı olarak sadece para arzını, maliye politikası aracı olarak da kamu harcamalarını, vergi oranlarını ve net ihracatın otonom kısmını kabul eder.

Öte yandan LM eğrisinin solunda faiz oranları yüksek olacağı için para talebi düşük olur; bu nedenle de LM eğrisinin solunda para arzı para talebinden daha fazla olacaktır. Aynı şekilde LM eğrisinin sağ tarafında ise, faiz oranları daha düşük olacağı için para talebi para arzından daha yüksek olacaktır. Sonuç olarak para politikası değişmelerinin LM eğrisi üzerinde, maliye politikası değişmelerinin ise IS eğrisi üzerinde etkili olacağını söyleyebiliriz.

IS eğrisinin azalan eğimli olması gelir arttıkça tasarrufların artmasına, faizler yükseldikçe de yatırımların azalmasına dayandırılır. LM eğrisinin artan eğimli olmasını ise, gelir arttıkça ekonomik faaliyetleri sürdürebilmek için daha fazla para gerekmesine ve gelir azaldıkça da o geliri sağlayacak ekonomik faaliyetler için daha az para gerekmesine bağlayabiliriz. Para ihtiyacının artıp azalması faiz düzeyini de aynı yönde değiştirecektir. Dolayısıyla LM eğrisi koordinatlardaki değişkenlerle aynı yönde değişen yani pozitif eğimli bir eğridir.

Mikro analizde nasıl arz ve talep değişmelerinin fiyatları mı yoksa üretim miktarını mı etkileyeceği esnekliklere bağlı olarak belirleniyorsa; burada da aynı şekilde, IS ve LM eğrilerinin esneklikleri para ve maliye politikalarının hangisinin daha etkili olacağını belirleyecektir.

LM eğrisinde iki değişken yer almaktadır. Bunlar h ile gösterilen para talebinin faiz esnekliği ve k ile gösterilen para talebinin gelir esnekliğidir. LM denklemini şu şekilde formüle edebiliriz:

LM = k. Y ve h.i

Para talebinin faiz esnekliği (h) ve gelir esnekliği (k) birbirleriyle ters orantılı olarak hareket ederler. Para talebinin faiz esnekliği (h) arttıkça, gelir esnekliği (k) azalır. Tersine para talebinin faiz esnekliği (h) azaldıkça ise, gelir esnekliği (k) artmaktadır.

Para talebinin faiz esnekliğinin azalması ($h<1$) ve gelir esnekliğinin artması ($k>1$) durumunda, LM eğrisi dikleşir. Bu durumda para politikasının etkinliği artarken, maliye politikasının etkinliği ise azalmaktadır.

Para talebinin faiz esnekliğinin sıfır (h=0) ve gelir esnekliğinin sonsuz (k=∞) olması durumunda, LM eğrisi yatay eksene tam dik çizilir. Bu durumda para politikası tam etkinken, maliye politikası ise tam etkisiz olur.

Para talebinin faiz esnekliğinin artması (h>1) ve gelir esnekliğinin azalması (k<1) durumunda ise, LM eğrisi yatıklaşır. Bu durumda para politikasının etkinliği azalırken, maliye politikasının etkinliği ise artmaktadır.

Para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz (h=∞) ve gelir esnekliğinin sıfır (k=0) olması durumunda, LM eğrisi yatay eksene paralel olarak çizilir. Bu durumda para politikası tam etkisizken, maliye politikası ise tam etkili olur.

IS eğrisinde de iki değişken yer almaktadır. Bunlar ke ile gösterilen harcama çarpanı ve b ile gösterilen yatırım talebinin gelir esnekliğidir. IS denklemini şu şekilde formüle edebiliriz:

IS = ke. Y ve b.i

Harcama çarpanını gösteren yatırım talebinin gelir esnekliği (ke) ve yatırım talebinin faiz esnekliği (b) birbirleriyle doğru orantılı olarak hareket ederler. Harcama çarpanı (ke) arttıkça, yatırım talebinin faiz esnekliği (b) de artar. Tersine harcama çarpanı (ke) azaldıkça, yatırım talebinin faiz esnekliği (b) de azalır.

Harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin artması durumunda (ke>1, b>1), IS eğrisi yatıklaşır. Bu durumda para politikasının etkinliği artarken, maliye politikasının etkinliği ise azalmaktadır.

Harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin azalması durumunda (ke<1, b<1) ise, IS eğrisi dikleşir. Bu durumda para politikasının etkinliği azalırken, maliye politikasının etkinliği ise artmaktadır.

Harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin sıfır olması durumunda (ke=0, b=0) ise, IS eğrisi yatay eksene tam dik olarak çizilir. Bu durumda para politikası tam etkisiz iken, maliye politikası ise tam etkin olur.

Harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olması durumunda (ke=∞, b=∞) ise, IS eğrisi yatay eksene paralel olarak çizilir. Bu durumda para politikası tam etkin iken, maliye politikası ise tam etkisiz olur.

LM para politikasının, IS ise maliye politikasının etkinliğini temsil etmektedir. LM dikleştikçe para politikasının etkinliği artarken, IS dikleştikçe ise maliye politikasının etkinliği yükselmektedir. O halde dikleşen eğrinin etkinliği artar.

LM yatıklaştıkça para politikasının etkinliği azalırken, IS yatıklaştıkça ise maliye politikasının etkinliği azalmaktadır. O halde yatıklaşan eğrinin etkinliği azalır.

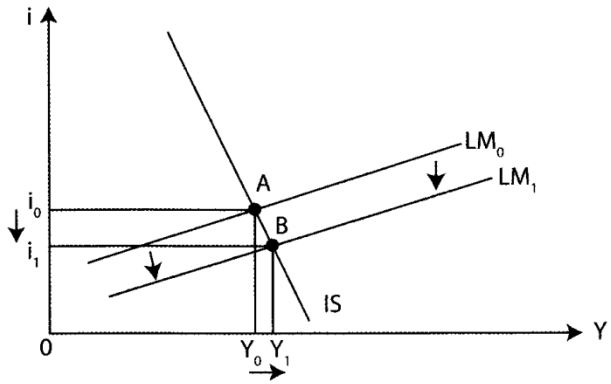
Para politikasının en etkin olduğu durum ise, LM'in yatay eksene tam dik ve IS'in de yatay eksene tam paralel olarak çizildiği durumdur. Bunun için ise para talebinin faiz esnekliğinin sıfır (h=0) ve gelir esnekliğinin sonsuz (k=∞) olması, ayrıca buna ilave olarak harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin de sonsuz olması gerekmektedir (ke=∞, b=∞).

Maliye politikasının en etkin olduğu durum ise, LM'in yatay eksene paralel ve IS'in de yatay eksene tam dik olarak çizildiği durumdur. Bunun için ise para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz (h=∞) ve gelir esnekliğinin sıfır (k=0) olması, ayrıca buna ilave olarak harcama çarpanının ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin de sıfır olması gerekmektedir (ke=0, b=0).

Keynesyenler'e göre, para talebinin faiz esnekliği yüksek, yatırım talebinin faiz esnekliği ise düşüktür. Dolayısıyla Keynesyenlere göre, LM eğrisi gelir eksenine doğru daha yatık bir eğri iken, IS eğrisi ise gelir eksenine daha dik bir eğridir. Bu nedenle de Keynesyenler, ekonomi üzerinde en etkin iktisat politikası aracının maliye politikası olduğunu düşünmüşlerdir. Diğer yandan Keynesyenlerin likidite tuzağının varlığını kabul etmeleri, faizlere karşı duyarsız otonom yatırımlar yapılmasını önermelerine de yol açmaktadır. Likidite tuzağı durumunda para talebinin faiz esnekliği tam olacağından ve LM eğrisi yatay eksene paralel olarak çizileceğinden, Keynesyenler'e göre likidite tuzağı durumunda para politikasının hiçbir etkinliği yoktur.

LM eğrisi yatıklaştıkça ve IS eğrisi dikleştikçe para politikasının etkinliği azalmakta ve maliye politikasının etkinliği artmaktadır. Tersine LM eğrisi dikleştikçe ve IS eğrisi yatıklaştıkça ise para politikasının etkinliği artmakta ve maliye politikasının etkinliği azalmaktadır. Bu iki durum Şekil 15 ve Şekil 16'da gösterilmiştir.

Şekil 15'de yatırımların faiz esnekliğinin düşük (b<1) ve para talebinin faiz esnekliğinin yüksek (h>1) olduğu ve dolayısıyla para politikasının etkin olmadığı bir durum gösterilmiştir.

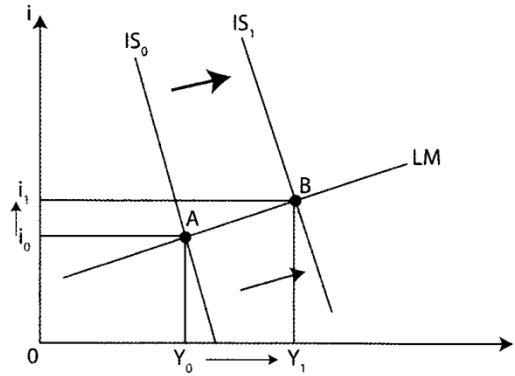


Şekil 15: Para Politikasının Etkin Olmadığı Durum

Şekil 15'de IS eğrisi yatay eksene daha dik, LM eğrisi ise yatay eksene daha yatık bir biçimde çizilmiştir. IS'in dikleşmesinin nedeni yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük olması (b<1) iken, LM'in yatıklaşmasının sebebi ise para talebinin faiz esnekliğinin yüksek oluşudur (h>1).

Şekil 15'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Para arzındaki bir artış, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Bu da faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e düşürerek, milli gelirin Y_0'dan Y_1'e yükselmesine yol açarak ekonomiyi B noktasına götürür. Ancak milli gelirdeki artış, Şekil 16'da kamu harcamalarının yol açtığı milli gelir artışından daha az olduğu için, para politikasının görece etkin olmadığı söylenebilir.

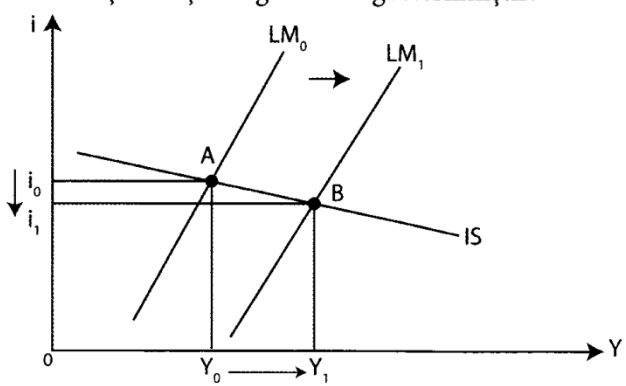
Maliye politikasının etkinliğinin açıklandığı Şekil 16'da, para talebinin faiz esnekliği yüksek olduğu için **(h>1)**, LM eğrisi yatay eksene daha yatık çizilmiştir. Buna karşılık yatırım talebinin faiz esnekliği ise düşük olduğu için (b<1), IS eğrisi yatay eksene daha dik biçimde çizilmiştir.



Şekil 16: Maliye Politikasının Etkin Olduğu Durum

Şekil 16'da başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Kamu harcamalarındaki bir artış, IS eğrisini sağa doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1 haline getirir. Bu da faiz oranlarının $İ_0$'dan $İ_1$'e ve milli gelirin de Y_0'dan Y_1'e yükselmesine yol açarak ekonomiyi B noktasına taşır. Kamu harcamalarının milli gelirde ortaya çıkardığı artışlar, Şekil 15'de para arzının yol açtığı milli gelir artışından daha fazla olduğu için, maliye politikasının görece etkin olduğu söylenebilir.

Şekil 17'de ise, yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olduğu (b>1) ve bu nedenle IS eğrisinin yatay eksene daha paralel çizildiği, buna karşılık para talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu (h<1) yani LM eğrisinin yatay eksene daha dik bir biçimde çizildiği durum gösterilmiştir.

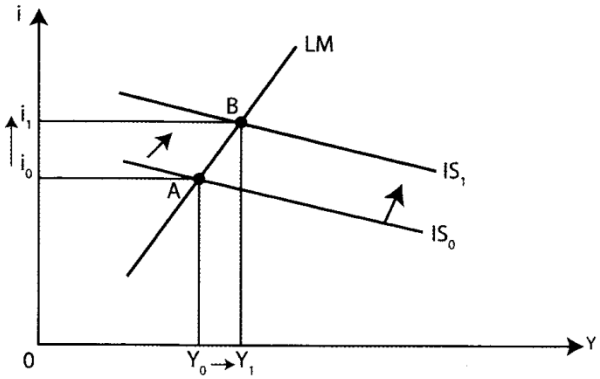


Şekil 17: Para Politikasının Etkin Olduğu Durum

Şekil 17'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Para arzındaki bir artış, LM eğrisini

sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Bu da faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e düşürerek, milli gelirin Y_0'dan Y_1'e yükselmesine yol açarak ekonomiyi B noktasına sürükler. Milli gelirdeki artış, Şekil 18'de kamu harcamalarının yol açtığı milli gelir artışından daha fazla olduğu için, para politikasının görece etkin olduğu söylenebilir.

Maliye politikasının etkinliğinin açıklandığı Şekil 18'de de Şekil 17'ye benzer biçimde, IS eğrisi yatay eksene daha yatık ve LM eğrisi ise yatay eksene daha dik bir biçimde çizilmiştir.



Şekil 18: Maliye Politikasının Etkin Olmadığı Durum

Şekil 18'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Kamu harcamalarındaki bir artış, IS eğrisini sağa doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1 haline getirir. Bu da faiz oranlarının $İ_0$'dan $İ_1$'e ve milli gelirin de Y_0'dan Y_1'e yükselmesine yol açarak ekonomiyi B noktasına sürükler. Kamu harcamalarının milli gelirde ortaya çıkardığı artışlar, Şekil 17'de para arzının yol açtığı milli gelir artışından daha az olduğu için, maliye politikasının görece etkin olmadığı söylenebilir.

Keynesyenlere göre para talebinin faiz esnekliği yüksektir ($h>1$). Yani LM eğrisi Şekil 15 ve 16'da olduğu gibi yatay eksene yatık biçimde çizilir. Buna karşılık Keynesyenler yatırım talebinin faiz esnekliğinin ise düşük olduğunu savunurlar ($b<1$). Dolayısıyla IS eğrisi de yine Şekil 15 ve 16'da olduğu gibi yatay eksene göre dik çizilmelidir. Dolayısıyla Keynesyenler'e göre maliye politikasının ekonomi üzerindeki etkinliği, para politikasından çok daha fazladır.

Monetaristler ise Keynesyenlerin tersine para talebinin faiz esnekliğinin düşük ($h<1$) ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin ise yüksek olduğunu savunurlar ($b>1$). Monetaristlere göre LM eğrisi, Şekil 17 ve 18'de olduğu gibi ya-

tay eksene dik biçimde çizilir. Buna karşılık IS eğrisi de yine Şekil 17 ve 18'de olduğu gibi yatay eksene paralel olarak çizilmelidir. Çünkü LM'in dikleşmesi ve IS'in yatıklaşması, para politikasının ekonomi üzerindeki etkinliğinin artması anlamına gelecektir. Dolayısıyla Monetaristler para politikasının üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik büyüklükler üzerinde etkin olduğunu savunurlarken, maliye politikasının ise etkin olmadığını ileri sürerler.

2.17.3. Monetarist Yaklaşım

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran deneyiminin Klasik görüşlerin gözden düşmesine yol açmasına benzer şekilde, 1970'ler de petrol fiyatlarındaki artışlardan kaynaklanan ve dünya ekonomisinde ilk kez gözlenen "Stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon)" sorunu da Keynesyen görüşlerin geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur.

1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC), petrol fiyatlarını 10 kat birden artırmıştır. Bu da sanayileşmiş ülkelerde üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Firmaların üretim maliyetlerindeki bu artışları üretikleri malların fiyatlarına yansıtmaları sonucunda enflasyon oranlarını hızla yükselmiştir. Bu da toplam talebi düşürerek, üretimin azalmasına yol açmıştır. Üretimdeki azalış ise, firmaların emek talebini azaltarak işsizlik oranlarını genişletmiştir. Böylece dünya tarihinde ilk kez enflasyon ve işsizlik oranları birlikte artmış ve bu yeni duruma "stagflasyon" adı verilmiştir.

Keynesyen Teori işsizlik ve durgunluk sorununun çözülmesi üzerine kurulmuştu ve bu sorunun çözümü için genişlemeci politikalar önermişti. Dolayısıyla Keynesyen Teori, hem işsizliğin hem de enflasyonun bir arada görüldüğü stagflasyon sorunu karşısında çaresiz kaldı. Bu da iktisat teorisinde yeni yaklaşımları gündeme getirmiştir. Chicago Üniversitesi'nden Milton Friedman'ın başını çektiği ve kendilerine Monetaristler denen bir grup iktisatçı, Keynes'in talep yanlı ilkelerini reddederek para stokundaki değişmelerin ekonomi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir.

Monetaristlerin başlıca ilgi konusu enflasyon problemidir. Monetaristler enflasyonun nedenlerini araştırmaya yönelmişler ve enflasyonla mücadele de hangi politikaların kullanılması gerektiğini belirlemeye çalışmışlardır. Milton Friedman'ın meşhur ifadesi ile, "Inflation is always and everywhere a monetary phenomenon (*enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir) olgudur*".

Buna göre enflasyonun nedeni para arzında yaşanan aşırı artışlardır. O halde enflasyonla mücadele etmek isteyen bir merkez bankası, aşırı parasal genişlemeden kaçınmalıdır. Enflasyonla mücadele için de bir ölçü olarak para arzı artışlarının, ekonominin büyüme oranına endekslenmesi gerektiğini savunmuş-

lardır. Buna *"kurala dayalı para politikası (rules policy)"* denilmektedir. Örneğin ekonomi yıllık olarak %3 büyümüşse, para arzı da %3 oranında artırılmalıdır. Eğer para arzı büyüme oranından fazla artırılırsa enflasyon problemi, büyüme oranından az artırılırsa deflasyon (durgunluk) problemi ortaya çıkacaktır.

Dolayısıyla Monetaristlerin ekonomideki tüm istikrarsızlıkları hatalı para politikalarına bağladıkları söylenebilir. Onlara göre enflasyonun (fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması) nedeni para arzındaki aşırı artışlar iken, deflasyonun (fiyatlar genel düzeyinin sürekli azalması) nedeni ise para arzındaki aşırı azalışlardır.

Monetaristlere göre 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve 1973 yılında başlayan Stagflasyon Krizi, yanlış para politikalarından kaynaklanmıştır. 1929 Krizinin nedeni, FED'in para arzını yeterince artırmamasıdır. Friedman, ünlü "Kapitalizm ve Özgürlük" adlı eserinde Keynesyen iktisadı eleştirerek, 1929 Ekonomik Bunalımı'nın piyasanın yapısal istikrarsızlığından değil, devletin yanlış düzenlemeleri nedeniyle ortaya çıktığını savunmuştur. Friedman'a göre devletçe kurulan ve para politikasından sorumlu olan FED'in bu sorumluluğu beceriksizce kullanması sorucunda, küçük bir ekonomik daralmayla geçiştirilebilecek olan durum büyük bir depresyona neden olmuştur. Bunun sonucunda ekonomide para kıtlığı başlamış ve bu da resesyona yol açarak işsizlik oranlarını artırmıştır.

1973 yılında yaşanan Stagflasyon'un nedeni ise, FED'in aşırı parasal genişlemeye gitmesinden kaynaklanmıştır. Şöyle ki artan para arzıyla birlikte genişleyen toplam talep, bir süre sonra enflasyon oranlarını yükseltmiştir. Artan enflasyonist baskılar üzerine toplam talep düşmeye başlamıştır. Bu da reel üretimin ve emek talebinin gerilemesine yol açarak, işsizlik oranlarını tırmandırmıştır. Böylece dünyada ilk kez enflasyon ile işsizlik oranlarının aynı anda arttığı ve "stagflasyon" adı verilen yeni bir istikrarsızlık durumu ortaya çıkmıştır.

Monetaristlerin öncüsü, Milton Friedman'dır. Karl Brunner, Anna Schwartz ve Allan H. Meltzer de tanınmış Monetarist iktisatçılardandır. Monetaristlerin ortak özelliklerini yedi maddede toplamak mümkündür:

a. Geçmiş yıllarda görülen para stoku artışları, cari dönem nominal milli gelir artışlarının temel nedenidir. Diğer bir deyişle para arzı ve milli gelir arasında doğrusal bir ilişki vardır. Ancak para arzı değişmelerinin milli gelire yansıması zaman alır. Para arzındaki artışlar 6 ile 9 ay arasında bir zaman sonra hasılayı artırabilir. Bu nedenle para politikası etki gecikmesine sahiptir.

b. Maliye politikaları faiz oranlarını etkileyebilir, buna karşılık milli geliri değiştiremez. Örneğin kamu harcamaları arttığında, bu harcamaların finansmanı için devlet borçlanmak zorunda kalır. Bu da ödünç fon talebini artıracağı için, fon piyasasında faiz oranları artar. Böylece dışlama etkisi ortaya çıkar ve reel yatırımlar ile milli gelir düşer. Bu nedenle maliye politikaları etkin değildir.

c. İktisadi birimler adaptif (uyumcu) beklentiler sahiptirler. Bunun anlamı iktisadi birimlerin cari dönemdeki kararlarını verirlerken, sadece geçmiş dönem verilerini dikkate almalarıdır. Bu ise onların kısa dönemde para aldatmacısına (money illusion) düşmesine yani politika yapıcılar tarafından kandırılmasına neden olur. Bu süreç şu şekilde işlemektedir: İnsanlar beklentilerini geçmiş yılların enflasyon verilerine bakarak oluşturduktan sonra, merkez bankaları para arzını artırırsa toplam talep ve enflasyon oranları yükselir. Bu da reel ücretleri düşürerek emek talebini artıracağı için, kısa dönemde para politikaları istihdamı ve milli geliri yükseltebilir. Dolayısıyla para kısa dönemde yanlıdır ve para politikası da etkindir.

d. Uzun dönemde para politikalarının hiçbir etkinliği yoktur. Çünkü kısa dönemde merkez bankaları tarafından kandırılan iktisadi birimler uzun dönemde hatalarını telafi ederler. Şöyle ki kısa dönemde artan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretleri düşen ve zarar eden işçiler daha yüksek ücret artışı isterler. Bu da emek talebini ve istihdam oranını düşürerek, ekonomiyi yeniden tam istihdam dengesine geri getirir. Böylece ekonomi uzun dönemde tam istihdam milli gelir seviyesinde dengeye gelir. Dolayısıyla uzun dönemde para yansızdır ve para politikalarının reel ekonomi üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

e. Para politikası uzun dönemde etkisiz olduğuna göre, para politikası sadece fiyat istikrarı doğrultusunda uygulanmalıdır. Devlet ekonomiye sadece maliye politikası ile değil para politikası ile de müdahale etmemelidir. Friedman'a göre enflasyon parasal kaynaklı bir sorundur ve enflasyonun temelinde para arzı artışları yatmaktadır. Hükümetlerin para politikası araçları aracılığıyla ekonomiye müdahalesi parasal büyüklükler üzerinde etkili olmakta ve enflasyonist sonuç doğurmaktadır. Bu nedenle hükümetlerin para politikalarına yaptıkları keyfi müdahaleler önlenmelidir. Çözüm siyasi otoritenin bu yetkisini kurallarla sınırlandırmaktır. Fiyat istikrarının sağlanabilmesi için ise, para arzındaki değişiklikler büyüme oranına endekslenmelidir. Örneğin ekonominin büyüme oranı %5 ise, para arzı da %5 oranında artırılmalıdır. Eğer para arzı artış oranları büyüme oranındaki artışlardan fazla olursa enflasyon

oranları artar. Tersine para arzı artış oranları büyüme oranındaki artışlardan düşük olursa da, ekonomide durgunluk ve işsizlik problemleri baş gösterir.

f. Ekonomide doğal bir işsizlik oranı vardır. Doğal işsizlik, ekonomideki yapı değişikliklerinin ve iş arama süresinin sonucudur. Kısa dönemde fiili işsizlik oranları (U), doğal işsizlik oranından (Un) sapsa bile uzun dönemde mutlaka doğal işsizlik oranlarına eşitlenir (U = Un). Friedman'ın ABD ekonomisi için yaptığı çalışmalarda doğal işsizlik oranı %5.5 bulunduğu için, iktisat teorisinde doğal işsizlik oranları %5.5 olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla para ve maliye politikalarının işsizlik oranlarını düşürmek için uygulanması anlamsızdır.

g. Enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında istikrarlı ve sürekli bir değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi yoktur. Para arzını artırarak, fiili işsizlik oranlarını doğal işsizlik oranlarının altına düşürmeye çalışan bir merkez bankası, uzun dönemde işsizliği azaltamadığı gibi enflasyon oranlarının da artmasına da yol açar. Bu nedenle Phillips Eğrisi analizinde ortaya konulan ve enflasyon ile işsizlik oranları arasında olduğu söylenen ters yönlü ilişkiler, sadece kısa dönemde geçerlidir. Uzun dönemde Phillips Eğrisi analizi kesinlikle geçerli değildir.

2.17.3.1. Modern Miktar Teorisi

Monetaristler, Klasik Miktar Kuramını yeniden ele alarak incelemişler ve bu teoriyi "Modern Miktar Teorisi" adı ile yeniden canlandırmışlardır. Fisher'in Klasik Miktar Teorisi, paranın mübadele aracı olma fonksiyonunu temel alırken, Friedman'ın geliştirdiği Modern Miktar Teorisi ise para talebini sürekli gelirin bir fonksiyonu olarak düşünmekteydi. Sürekli gelir, "geçmişten bu yana varlık birikimi oluşturarak belirli bir doğrultuda gerçekleştirilmiş gelir akımıdır". Diğer bir deyişle sürekli gelir, "geçmiş, şimdiki ve gelecek gelirlerin ağırlıklı bir ortalamasıdır". Milton Friedman, harcamaların ve para talebinin söz konusu sürekli gelirin etkisinde olduğunu düşünür. Dolayısıyla Friedman'a göre para talebi, paranın dolaşım hızı ve tüketim düzeyleri sürekli gelire bağlı olduğu için istikrarlıdır. Söz konusu makro ekonomik büyüklükler istikrarlı olduğu içinde, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek duyulmaz.

Friedman'a göre, bireylerin para talep etmesinin nedeni paranın bireylere sağladığı faydadır ve bireylerin tuttuğu para miktarı bireylerin gelirleri ile yakından ilişkilidir. Öte yandan Friedman'a göre elde para tutmanın bir de alternatif maliyeti vardır. Bu maliyet iki türlüdür. Birincisi, paranın elde nakit olarak tutulması bireylerin belirli bir miktar faizden yoksun kalması anlamı-

na gelmektedir. İkinci olarak, bireylerin ellerinde tuttuğu paranın satın alma gücü fiyatlar genel düzeyi arttığında azalacaktır.

Bütün bunların sonucunda Friedman, para talebini etkileyen dört unsur olduğunu ileri sürer. Bunlar; sürekli gelir, beşeri servet, beşeri olmayan servet ve beklenen enflasyon oranıdır. Modern Miktar Teorisi şu şekilde gösterilebilir:

$$M/P = f(Y_p, R_h, R_u, P^e)$$

Burada M/P reel para talebini, Y_p sürekli geliri, R_h beşeri serveti, R_u beşeri olmayan serveti ve P^e ise beklenen enflasyon oranını temsil etmektedir. Beşeri servet, insanların eğitim yoluyla kendilerine yatırım yapmasını ifade eder ve yaş, mesleki tecrübe ve deneyim gibi unsurları da kapsar. Beşeri olmayan servet ise, insanların sahip olduğu her türlü menkul ve gayri menkul varlığı ifade etmektedir.

Bu şekilde ifade edilen Modern Miktar Teorisi, bireyin sahip olduğu toplam servetin çeşitli servet türleri arasında nasıl dağılacağını incelemektedir. Modern Miktar Teorisin'de, para talebi sürekli gelirin bir fonksiyonu olarak düşünüldüğü için para talebi istikrarlı olacaktır. Yine Keynesyen Teoriden farklı olarak para talebi, sadece gelir düzeyinin ve faiz oranlarının fonksiyonu olmadığı için, para talebinin faiz elastikiyeti de Monetarist Yaklaşım'da düşük olacaktır.

Modern miktar teorisinde yer alan beklenen enflasyon oranı dışındaki tüm unsurlar ile para talebi arasında doğru orantı vardır. Buna göre sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet arttıkça para talebi de artacaktır. Tersine sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet azaldıkça ise para talebi de azalacaktır.

Ancak beklenen enflasyon oranları ile para talebi arasında ters bir korelasyon vardır. Beklenen enflasyon oranları arttıkça iktisadi birimler gelecekteki fiyat artışından zarara uğramamak için mal ve hizmetleri bugünden alırlar. Bu da yanlarındaki paranın bitmesine yani para talebinin azalmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları yükseldikçe para talebi düşecektir.

$$P^e\uparrow \longrightarrow M_d\downarrow$$

Tersine beklenen enflasyon oranları azaldıkça ise iktisadi birimler bugünkü fiyatları yüksek buldukları için mal ve hizmetleri gelecekte alırlar. Bu da gelecekte mal ve hizmet almak için bugünden para biriktirmelerine yol açacağından para talebinin artmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları düştükçe para talebi yükselecektir.

$$P^e \downarrow \longrightarrow M_d \uparrow$$

Modern Miktar Teorisi'nden çıkarılan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Para talebi, Keynesyenlerin iddia ettiğinin tersine cari harcanabilir gelirin ve faizlerin bir fonksiyonu olmayıp sürekli gelire bağlıdır. Sürekli gelir istikrarlı olduğu için para talebi de istikrarlı olacaktır. Para talebi, sürekli gelir arttıkça artacak ve azaldıkça da azalacaktır.
- Paranın dolaşım hızı istikrarlı ve öngörülebilirdir. Çünkü dolaşım hızı, para talebine göre belirlenmektedir. Para talebinin istikrarlı olması, dolaşım hızına da istikrar kazandırır.
- Beşeri servet ve beşeri olmayan servet ile para talebi arasında pozitif bir ilişki vardır. Beşeri servet ve beşeri olmayan servet arttıkça, para talebi de artış gösterecektir.
- Beklenen enflasyon oranları ile para talebi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Beklenen enflasyon oranları arttıkça, para talebi azalacaktır. Tersine beklenen enflasyon oranlarının düşmesi ise, para talebini artıracaktır. Para talebi ve dolaşım hızının istikrarlı olması, parasal değişmelerin sadece kısa dönemde reel üretimi ve istihdam düzeyini etkileyebileceğini göstermektedir. Uzun dönemde para politikasının ekonomi üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Buna göre para arzındaki artışlar kısa dönemde toplam talebi ve üretimi yükseltebilir, ancak uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini yükseltecektir.

2.17.3.2. Adaptif (Uyumcu) Beklentiler Teorisi

Monetaristler, iktisadi birimlerin beklentilerinin adaptif (uyumcu) olduğunu ve geçmiş dönem verilerince belirleneceğini iddia etmişlerdir. Buna göre iktisadi birimler tasarruf, tüketim ve yatırım gibi kararlarını verirlerken geçmişteki bilgileri dikkate alırlar. Bu da onların kısa dönemde hata yapmasına yol açar, ancak uzun dönemde hatalarını telafi ederler. Dolayısıyla para politikaları yalnızca kısa dönemde etkili olabilir, uzun dönemde para politikasının üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik büyüklükler üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır.

Adaptif Beklentiler Teorisine göre, iktisadi birimler geleceğe ilişkin beklentilerini oluştururlarken, geçmiş dönem beklenen ve gerçekleşen enflasyon oranlarını dikkate alacaklardır. Diğer bir ifadeyle iktisadi birimlerin cari

döneme ait beklentileri, önceki dönemlerdeki tecrübelerine bağlıdır. Adaptif beklentiler hipotezi şu şekilde formüle edilebilir;

$$P_t^e = \theta P_{t-1} + (1-\theta) P_{t-1}^e$$

Formülde yer alan P_t^e, t dönemi beklenen enflasyon oranını; P_{t-1}, t-1 döneminde gerçekleşen enflasyon oranını; P_{t-1}^e, t-1 döneminde beklenen enflasyon oranını göstermektedir. θ ve (1-θ), ağırlıklı ortalamaları göstermektedir. Dolayısıyla bu formülasyondan hareketle, cari dönem enflasyon beklentilerinin, önceki dönem beklenen ve gerçekleşen enflasyon oranlarının ağırlıklı ortalaması olduğunu söyleyebiliriz.

Adaptif beklentiler yaklaşımına göre para arzındaki artışların ekonomi üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkisini bir örnek yardımıyla açıklayabiliriz. 2013 yılında olduğumuzu ve gerçekleşen enflasyonun %10, ücretlerin ise 1.000 TL olduğunu varsayalım. 1 Ocak 2014 tarihine gelindiğinde yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler adaptif beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın beklenen enflasyon oranı %10 olduğu için, enflasyon artışından zarara uğramamak için ücretlerine %10 zam isteyeceklerdir.

İşverenler ise işçilerin talep ettiği ücretler, geçmiş yılların enflasyon oranlarına eşit olduğu için %10'luk zammı kabul edeceklerdir. Şimdi ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzını %50 oranında artırdığını varsayalım. Bu durumda 2014 yılında gerçekleşen enflasyon oranı %50 olduğu için, reel ücretler düşecek ve işçiler %40 oranında reel bir kayba uğrayacaklardır. İşverenler ise düşen reel ücretler üzerine emek taleplerini artıracaklardır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir artarken, işsizlik oranları ise düşecektir. Dolayısıyla fiili işsizlik oranları (U), doğal işsizlik oranlarının (U_N) altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

Ancak söz konusu bu etkiler ücret sözleşmelerinin yenileneceği 1 Ocak 2015 tarihine kadar geçerli olacaktır. Çünkü bu tarihte yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler adaptif beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın beklenen enflasyon oranı (P_{t-1}^e) %10 olmasına rağmen, gerçekleşen enflasyon oranı (P_t) %50 oranında arttığı için ücretlerine enflasyon oranı kadar zam isteyeceklerdir. İşverenler ise bu durumda artan ücretlerin yol açtığı maliyet artışları nedeniyle, önceki dönemde işe aldığı işçileri işten çıkaracak ve fiili işsizlik oran-

ları (U) doğal işsizlik oranlarına (U_N=%5.5) eşit olacağından ekonomi yeniden tam istihdam dengesine geri dönecektir.

Dolayısıyla Monetaristlere göre para arzındaki artışlar, kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmasına karşılık, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını yükseltecek ve reel bir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W}}{P\uparrow})\downarrow \rightarrow L_d\uparrow \rightarrow U\downarrow \rightarrow Y\uparrow$

$(P > P^e), (Y > Y_N), (U < U_N)$

Uzun Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P^e\uparrow \rightarrow W\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W\uparrow}}{P\uparrow}) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$

$(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Yukarıdaki formülasyonda;

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

AD = Toplam Talep,

W = Nominal Ücretler,

$(\frac{W}{P})$ = Reel Ücretler,

L_d = Emek Talebi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Adaptif beklentiler yaklaşımına göre para arzındaki azalışların ekonomi üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkisini de benzer bir örnek yardımıyla açıklayabiliriz. 2013 yılında olduğumuzu ve gerçekleşen enflasyonun %50, ücretlerin ise 1.500 TL olduğunu varsayalım. 1 Ocak 2014 tarihine gelindiğinde yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler adaptif beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın gerçekleşen enflasyon oranı %50 olduğu için, enflasyon artışından zarara uğramamak için ücretlerine %50 zam isteyeceklerdir.

İşverenler ise işçilerin talep ettiği ücretler, geçmiş yılların enflasyon oranlarına eşit olduğu için %50'lilik zammı kabul edeceklerdir. Şimdi ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzını %10 oranında azalttığını varsayalım. Bu durumda 2014 yılında gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında kalacağı için, reel ücretler yükselecek ve işverenler emek taleplerini azaltacaklardır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir azalırken, işsizlik oranları ise yükselecektir. Dolayısıyla fiili işsizlik oranları (U), doğal işsizlik oranlarının (U_N) üzerine çıkacak ve ekonomi eksik istihdamda dengeye gelecektir.

Ancak söz konusu bu etkiler ücret sözleşmelerinin yenileneceği 1 Ocak 2015 tarihine kadar geçerli olacaktır. Çünkü bu tarihte yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler adaptif beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın beklenen enflasyon oranı (P_{t-1}^{e}) %50 olmasına rağmen, gerçekleşen enflasyon oranı (P_t) %10 olduğu için ücretlerinde indirime razı olacaklardır. İşverenler ise düşen ücretler nedeniyle, önceki dönemde işten çıkardığı işçileri yeniden işe alacak ve fiili işsizlik oranları (U) doğal işsizlik oranlarına (U_N=%5.5) eşit olacağından, ekonomi yeniden tam istihdam dengesine geri dönecektir.

Dolayısıyla Monetaristlere göre para arzındaki azalışlar, kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmasına karşılık, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını düşürecek ve reel bir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

$$\text{Kısa Dönemde; } Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow L_d\downarrow \rightarrow U\uparrow \rightarrow Y\downarrow$$

$$(P < P^e),\ (Y < Y_N),\ (U > U_N)$$

Uzun Dönemde; Ms ↓ → AD ↓ → P^e↓ → W ↓ → P ↓ → $(\frac{\overline{W\downarrow}}{P\downarrow}) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$

$(P = P^e)$, $(Y = Y_N)$, $(U = U_N)$

Monetaristlerin adaptif beklentiler yaklaşımına dayalı olarak genişlemeci ve daraltıcı para politikasına ilişkin açıklamalarını, kısa ve uzun dönem olarak ikiye ayırarak aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz.

	Kısa Dönem	**Uzun Dönem**
Ms ↑	$P > P^e$ $Y > Y_N$ $U < U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$
Ms ↓	$P < P^e$ $Y < Y_N$ $U > U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$

Yukarıdaki formülasyonda;

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

Y = Fiili Milli Gelir Düzeyi,

Y_N = Tam İstihdam Milli Gelir Düzeyi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Monetarizmin kurucusu Milton Friedman, ekonomilerin uzun dönemli bir işsizlik oranına sahip olup olmadığına yönelik araştırmalar yapmıştır. Söz konusu araştırmalarda her ekonomide doğal bir işsizlik oranının mevcut olduğunu bulmuştur. Friedman, ABD ekonomisi için yapmış olduğu çalışmalarda doğal işsizlik oranlarının %5.5'e eşit olduğu sonucuna ulaşmıştır. İktisadi analizlerde kolaylık olması amacıyla tüm ülkelerde doğal işsizlik oranlarının %5.5 olduğu kabul edilmiştir.

Monetaristlere göre para politikaları yalnızca kısa dönemde işsizlik oranlarını ve hasıla düzeylerini doğal düzeylerinden saptırabilir. Genişletici para politikaları kısa dönemde fiili işsizlik oranlarını doğal işsizlik oranlarının altına düşürerek, ekonomide aşırı bir istihdama neden olabilir. Ancak uzun dönemde ekonomide fiili işsizlik oranları ile doğal işsizlik oranları birbirine eşit olacak ve ekonomi yeniden tam istihdama ulaşacaktır.

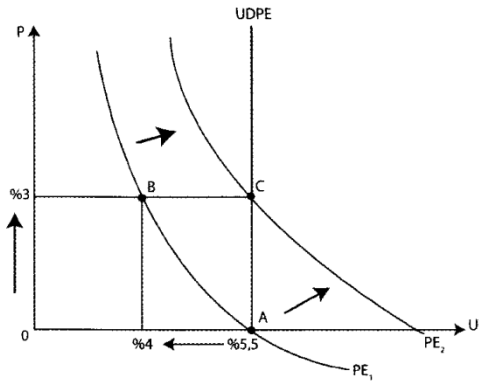
Monetaristlere göre daraltıcı para politikaları ise kısa dönemde fiili işsizlik oranlarını doğal işsizlik oranlarının üzerine çıkararak, ekonomiyi eksik istihdama sürükleyecektir. Ancak uzun dönemde ekonomide fiili işsizlik oranları ile doğal işsizlik oranları birbirine eşit olacak ve ekonomi yeniden tam istihdama ulaşacaktır.

Para politikalarının uzun dönemde işsizlik oranlarını doğal düzeylerinden saptıramaması nedeniyle Monetaristler, devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkmışlardır. Buna göre piyasa sistemi istikrarlıdır ve dışarıdan bir müdahaleye gerek kalmadan ekonomiyi kendiliğinden dengeye getirecektir.

2.17.3.3. Phillips Eğrisi

Monetaristler adaptif beklentiler yaklaşımını Phillips Eğrisi'ne eklemleyerek söz konusu eğride değişiklik yapmışlardır. Buna göre Monetaristler, Keynesyenlerin Phillips Eğrisi yaklaşımına dayanarak var olduğunu iddia ettikleri enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasındaki ters yönlü ilişkinin (trade-off), sadece kısa dönemde geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Uzun dönemde ise enflasyon oranları ile işsizlik oranları aynı yönde hareket etmektedir. Diğer bir ifadeyle uzun dönemde enflasyon oranları arttıkça işsizlik oranları da yükselir. Yani Phillips Eğrisi analizi geçersizdir.

Şekil 19'da adaptif beklentiler yaklaşımını dikkate alarak çizilen Phillips Eğrisi görülmektedir. Şeklin dikey ekseninde enflasyon oranları, yatay ekseninde ise işsizlik oranları bulunmaktadır.



Şekil 19: Adaptif Beklentiler ve Phillips Eğrisi

Şekil 19'a göre ekonomi ilk başta A noktasında dengede bulunmaktadır. Gerçekleşen enflasyon oranları %0 ve fiili işsizlik oranları da doğal işsizlik oranı olan %5,5'e eşittir. Şimdi merkez bankasının para arzını artırdığını varsayalım. Para arzındaki artışlar toplam talebi yükseltmek suretiyle gerçekleşen enflasyon oranlarını %3'e çıkaracaktır. Ancak kısa dönemde işçiler adaptif beklentilere sahip olduklarından enflasyon oranlarının yükseldiğini fark edemeyeceklerdir. Şekilde PE_1 ile gösterilen Phillips Eğrisi bu durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla işçiler reel ücretlerindeki azalmayı göremeyeceklerinden çalışmaya devam edeceklerdir. Diğer taraftan işverenler ise işçiler karşısında bilgi avantajına sahip olduklarından reel ücretlerin düştüğünü bilecekler ve daha fazla emek talep edeceklerdir. Böylece işsizlik oranları doğal düzeylerinin altına düşerek %4'e gerileyecek ve ekonomi kısa dönemde A noktasından B noktasına ulaşacaktır. Buna göre kısa dönemde Phillips eğrisi analizi geçerlidir ve enflasyon ile işsizlik oranları arasında bir değiş-tokuş (trade-off) bulunmaktadır.

Ancak Monetaristler'e göre uzun döneme gelindiğinde işçiler, enflasyon oranlarının arttığını fark edecekleri için ücretlerine zam isteyeceklerdir. Bu durum şekilde PE_2 ile gösterilen Phillips Eğrisi ile temsil edilmiştir. PE_2 adaptif beklentilere göre çizilmiş Phillips Eğrisini göstermektedir. İşverenler ise artan ücretler üzerine emek taleplerini azaltacaklardır. Bu da ekonominin C noktasında dengeye gelmesine yol açar. Yeni durumda enflasyon oranları %3'e ve işsizlik oranları da doğal düzeylerine (%5,5) eşitlenmiştir. A ve C nok-

talarının birleştirilmesi ile de, işsizlik oranlarının bulunduğu yatay eksene dik çizilen "Uzun Dönem Phillips Eğrisi (UDPE)" elde edilmiştir. Ekonomi uzun dönemde UDPE doğrusu üzerinde bulunan C noktasında dengeye gelecektir.

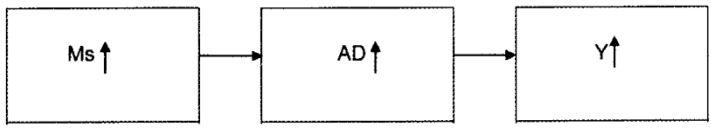
Sonuç olarak Monetaristler genişlemeci politikaların kısa dönemde işsizlik oranlarını doğal düzeylerinin altına düşürebileceğini, fakat uzun dönemde yalnızca enflasyon oranlarını artırabileceğini savunmaktadırlar. Diğer bir deyişle Monetaristler'e göre Phillips eğrisi kısa dönemde geçerli ancak uzun dönemde geçersizdir. Enflasyon oranları ile işsizlik oranları kısa dönemde ters orantılı hareket edebilir. Buna karşılık uzun dönemde enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Enflasyondaki artışlar işsizlik oranlarını kısa dönemde düşürür, fakat uzun dönemde enflasyondaki yükselişler işsizliğinde artmasına neden olur.

2.17.3.4. Parasal Aktarım Mekanizması

Monetaristler, Keynesyenler tarafından dile getirilen para arzı değişmelerinin portfolyö ayarlamaları yolu ile ekonominin reel kesimine ulaştığı görüşünü temelde kabul ederler. Ancak Monetaristler, Keynesyenlerden farklı olarak iktisadi birimlerin portfolyölerin de finansal varlıkların yanı sıra ev, arsa, arazi, araba vb... reel varlıkların da bulunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Monetaristlerin, para politikası değişmelerinin kriteri olarak faiz oranını değil de, para arzını temel almalarının bir nedeni de budur. Çünkü finansal aktiflerin getiri oranı faiz olduğu için daima bellidir; buna karşılık reel aktiflerin çoğunun getiri oranı belli değildir. Bunun ikinci nedeni ise, faiz oranının bir gösterge olarak ele alınmasına Monetaristlerin güvenmemesidir.

Parasal aktarım mekanizması konusunda, Keynesyenler ve Monetaristler birbirlerinden farklı düşünmektedirler. Keynesyenler, para arzı değişmelerinin reel ekonomi üzerinde faiz oranları aracılığıyla dolaylı bir etki meydana getireceğini ileri sürerlerken; Monetaristler ise, para arzı değişmelerinin toplam talebi değiştirmek suretiyle ekonomi üzerinde doğrudan doğruya bir etki meydana getireceği iddiasındadırlar. Diğer yandan Monetaristler, para arzındaki değişmelerden kaynaklanan toplam talep değişikliklerinin uzun dönemde üretim ve istihdamı değil sadece fiyatlar genel düzeyini etkileyeceği iddiasındadırlar. Çünkü onlara göre para kısa dönemde yanlı, uzun dönemde ise yansızdır. Bu nedenle Monetaristler, enflasyonun kontrolünde sadece para

politikasının kullanılabileceğini ileri sürmektedirler. Buna göre Monetarist Parasal Aktarım mekanizmasını şu şekilde gösterebiliriz:



Keynesyenler ise parasal aktarımın toplam talep değişmeleri ile doğrudan değil, faiz değişmeleri ile dolaylı olarak meydana geleceğini savunmaktadırlar. Şimdi ekonomide ilk başta bütün piyasaların dengede olduğunu ve böyle bir durumda merkez bankasının para arzını arttırdığını varsayalım. Para arzındaki artış sonucunda bireylerin elinde tutmak isteyeceklerinden daha fazla bir nakit balansı oluşacaktır. Keynesyenler'e göre, para yalnızca finansal aktiflerin yakın bir ikamesi olduğu için bireyler artan para arzını finansal varlıklara yönlendireceklerdir. Bunun sonucunda ekonomide tahvil fiyatları artarken, tahvil faiz oranları düşecektir. Faiz oranlarındaki bu düşme yatırım harcamalarını artıracaktır. Yatırım harcamalarındaki artış ise sonuçta hasıla ve istihdam düzeyini yükseltecektir.

Friedman'a göre ise, para arzındaki artışlar bireylerin ellerindeki nakit miktarını diğer varlıklara oranla yükseltir. Bu durumda bireyler, artan nakit balanslarını sadece tahvil yerine diğer varlıklara da yönlendirerek portföylerini dengelemeye çalışırlar. Ancak burada önemle belirtmek gerekir ki Monetaristler, Keynesyenlerden farklı olarak paranın hem finansal hem de reel varlıkların yakın bir ikamesi olduğunu düşünmektedirler.

Dolayısıyla Friedman'a göre, para arzındaki artışlar sadece tahvil, bono ve hisse senedi gibi finansal varlıklara değil; fakat aynı zamanda ev, arsa, otomobil gibi reel varlıklara da yönelecektir. Böylece Friedman, para arzı artışlarının başta tüketim ve yatırım harcamaları olmak üzere, toplam talebin bütün kalemlerini artırarak ekonomiyi doğrudan doğruya etkileyeceğine inanır.

Burada anlatılan mekanizmanın en önemli özelliği, parasal büyümedeki değişikliğin, ilk olarak faiz oranlarını azaltması fakat daha sonra ise artırmasıdır. Para arzındaki artış, faiz oranlarını ilk başta düşürür. Ancak daha sonra harcamalar artacağı ve bu da enflasyonu artıracağı için, aynı zamanda borçlanma talebi de artar. Bu ise faiz oranlarını yükseltecektir. Para arzı ve faizler arasındaki bu iki yönlü ilişki, Monetaristlerin faiz oranlarına neden güvenmediklerini de açıklamaktadır.

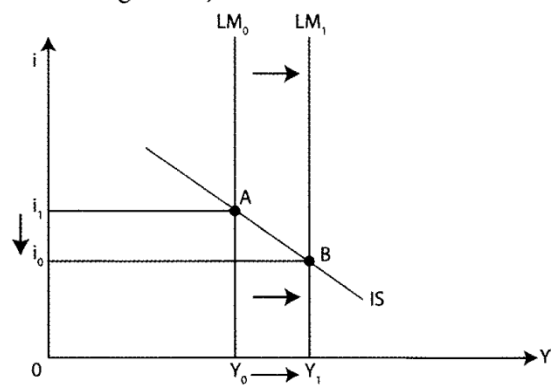
Friedman, para otoritelerinin para miktarını kontrol ederek, parasal büyüklükleri kontrol altında tutabileceğini; buna karşılık uzun dönemde reel büyüklükleri kontrol edemeyeceğini ileri sürmektedir.

2.17.3.5. Para Politikasının Etkinliği

Monetaristler'e göre, reel hasıla düzeyi üzerinde para politikası kısa dönemde de olsa etkilidir; buna karşılık maliye politikasının reel hasıla düzeyi üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Monetaristleri bu sonuca ulaştıran temel neden ise, para talebinin faiz esnekliğinin düşük; buna karşılık yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olduğuna duydukları inançtır.

Öte yandan Monetaristler, yatırımcıların yatırım kararlarını alırken piyasa faiz oranı ile yakından ilgilendiklerini de ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle Monetaristlere göre, yatırım talebinin faiz esnekliği de yüksek olacaktır. Para talebinin faiz esnekliğinin düşük olması LM eğrisini dikleştirirken, yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması ise IS eğrisini yatıklaştırır.

Şekil 19'da ve 20'de Monetaristlerin görüşleri doğrultusunda çizilmiş IS ve LM eğrileri görülmektedir. Şekillerde para talebinin faiz esnekliğinin sıfır olduğundan hareket edilerek LM eğrisi yatay eksene tam dik çizilmiştir. Bu da para politikasının etkinliğinin tam olduğunu gösterir. Öte yandan para politikasının etkinliğini artıran bir diğer önemli sebep ise, yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olmasıdır. IS eğrisinin şeklinden de yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

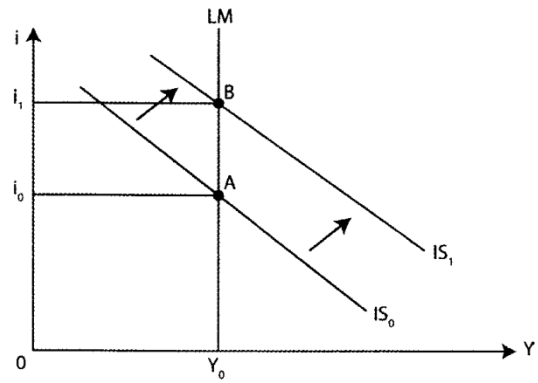


Şekil 20: Para Politikasının Etkinliği

Şekil'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Para arzındaki bir artış, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Bu da faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e

düşürürken, milli gelirin ise Y_0'dan Y_1'e yükselmesine yol açarak ekonomiyi B noktasına sürükler. Dolayısıyla para politikasının milli geliri artırması sebebiyle oldukça etkin olduğu söylenebilir.

Şekil 21'de ise Monetaristlerin maliye politikasının etkinsizliğine gerekçe olarak sundukları "tam dışlama (crowding-out)" durumu gösterilmiştir.



Şekil:21 Tam Dışlama (Crowding-Out) ve Maliye Politikasının Etkinsizliği

Şekil'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. Kamu harcamalarındaki bir artış, IS eğrisini sağa doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1 haline getirir. Bu da ekonomiyi B noktasında dengeye ulaştırırken faiz oranlarını $İ_0$'dan $İ_1$'e yükseltir, fakat milli gelirde hiçbir değişikliğe yol açmaz.

Çünkü kamu harcamalarındaki artışlar sonucunda devletin bütçe açıklarını kapatmak için ödünç verilebilir fonlar piyasasında fon talebinde bulunması faiz oranlarını artırdığı için, özel sektör yatırımcıları yatırım yapabilmek için yeterli fon bulamadıklarından yatırımlarını azaltırlar. Buna literatürde "dışlama (crowding-out) etkisi" denilmektedir. Dolayısıyla artan faiz oranları nedeniyle özel sektör için kredi çekmek pahalı hale gelmiş ve özel kesim yatırımlardan dışlanmış olur. Bunun sonucunda milli gelirde hiçbir değişiklik meydana gelmediği için, maliye politikasının etkin olmadığı söylenebilir.

Dolayısıyla kamu harcamalarındaki artışın başlangıçta oluşturacağı gelir etkisi ortadan kalkacağı için Monetaristler, maliye politikasının reel bir etki doğuramayacağına inanırlar. Onlara göre toplam harcamaları ve milli geliri etkileyen en önemli değişken para arzıdır. Diğer bir ifadeyle para politikası ekonomi üzerinde kısa dönemde bile olsa etkinken, maliye politikasının ise hiçbir etkinliği yoktur.

2.17.4. Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni Klasik Yaklaşım, Keynesyen İktisadın 1970'li yılların başında karşı karşıya kaldığı makro ekonomik krize bir tepki olarak doğmuştur. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımına göre, ekonomilerin 1970'ler de stagflasyonist baskı altında kalmasının temel sebebi, devletin ekonomiye para ve maliye politikaları ile yaptığı müdahalelerdir. Dolayısıyla Yeni Klasik İktisat, devlet müdahalesine karşı çıkarak ve ekonominin kendi haline terk edilmesi gerektiğini savunarak, 19. Yüzyılın klasik döneminin mesajını tekrar vermeye çalışmıştır. Yeni Klasikler denge temelli mikro iktisada, makro ekonomik katkılar bulmaya çalışmışlardır. Bunun içinde iktisadi birimlerin rasyonel oldukları ve ücretler ile fiyatların esnek olduğu varsayımlarından hareket etmişlerdir.

2.17.4.1. Rasyonel Beklentiler Hipotezi

Yeni Klasik Yaklaşım, her ne kadar 1970'li yılların başında ortaya çıkmış olsa da, temelleri J.Muth'un 1961 yılında yazdığı "Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi" adlı bir makale ile atılmıştır. Söz konusu makalesinde Muth, iktisadi ajanların beklentilerinin rasyonel olduğunu ileri sürmüştür. Muth'un bu düşüncelerini makro ekonomik analizlerde ilk gündeme getiren iktisatçı 1972'de yazdığı "Doğal Oran Hipotezinin Ekonometrik Testi" ve 1976'da yazdığı "Ekonometrik Politikanın Değeri: Bir Eleştiri" adlı çalışmaları ile Robert Lucas olmuştur.

Robert Lucas, rasyonel hareket eden bireylerin ekonomik kararlarını verirken ekonomide mevcut olan tüm bilgileri kullanacaklarını ve böylece geleceği doğru tahmin edeceklerini ileri sürmüştür. Beklentilerin rasyonel olması durumunda, müdahaleci politikalara da ihtiyaç duyulmayacaktır. Dolayısıyla rasyonel beklentiler hipotezinin en önemli özelliği Keynesyen politikaları anlamsız kılmasıdır.

Yeni Klasiklere göre iktisadi birimler rasyonel hareket edeceklerinden dolayı ekonomide mevcut kullanılabilir bütün bilgileri kullanarak beklentilerini oluşturacaklar ve böylece beklenti hatalarına düşmeyeceklerdir. Ancak iktisadi birimlerin rasyonel hareket etmeleri hata yapmayacakları anlamına gelmez. Yeni Klasiklere göre iktisadi birimler hata yapabilirler, fakat bu hatalar sürekli olmaz. Diğer bir deyişle iktisadi birimler sistematik hatalar yapmazlar.

Yeni Klasiklerin iktisadi birimlerin sistematik hata yapmayacağını düşünmeleri "eksik bilgi (imperfect information)" tezine inanmalarından kaynaklanır. Eksik bilgi tezine göre iktisadi birimler beklentilerinde yanılmazlar. Ancak piyasa sistemi mükemmel olarak çalışmadığından, haber almada eksiklikler ve

gecikmeler ortaya çıkabilir. Bu da ekonomide beklenmeyen (sürpriz) politikaların, iktisadi birimleri kısa dönemde yanıltarak etkin olabilmesine yol açar.

Diğer yandan rasyonel beklentiler ve Yeni Klasik iktisat çoğu kez eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak rasyonel beklentiler varsayımı, Yeni Klasik iktisadı diğer iktisat okullarından ayırmak için yeterli değildir. Çünkü Yeni Keynesyenler de iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu ileri sürmektedir. Yeni Klasikleri diğer iktisat okullarından ayırt eden varsayım ücretlerin ve fiyatların esnekliğidir. Ortodoks (Geleneksel) Keynesyenler ile Yeni Keynesyenler'e göre ise, ücretler ve fiyatlar yukarı doğru esnek fakat aşağı doğru yapışkan yani rijittir. Bu da piyasaların temizlenmesini engelleyeceği için devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Halbuki Yeni Klasikler, ücretlerin ve fiyatların hem yukarı hem de aşağı yönde esnek olduğunu iddia ederek piyasaların kendiliğinden temizleneceğini ileri sürmüşlerdir.

Yeni Klasik İktisat, geleneksel makro iktisat anlayışına gerek teorik gerekse ampirik düzeyde gösterilen bir tepkidir. Teorik düzeyde Yeni Klasikler, geleneksel makro modellerin beklentiler konusunda ileri sürdükleri görüşleri eleştirmektedirler. Keynesyenler ve Monetaristler iktisadi birimlerin beklentilerini çok dar kapsamda ele alarak, geleceğe ilişkin kararların sadece geçmiş verilere dayalı olarak verildiğini ileri sürmüşlerdir.

Yeni Klasiklere göre makro iktisattaki geleneksel beklenti anlayışı, mikro iktisat teorisinin temel varsayımları ile tutarsızdır. Mikro iktisat teorisi bireylerin amacının fayda maksimizasyonu, firmalarının amacının ise kar maksimizasyonu olduğunu varsaymaktadır. Oysa ki geleneksel beklenti anlayışı, iktisadın bu en temel varsayımlarına aykırı düşer. Çünkü bireyler ve firmalar ekonomik davranışlarını geleneksel beklenti anlayışı çerçevesinde sadece geçmiş dönem verilerine göre düzenlerlerse, bu durumda beklentileri çok büyük olasılıkla yanlış çıkacaktır. Bu durumda bireyler faydalarını, firmalarda karlarını maksimize edemeyeceklerdir. İşte bu noktadan hareket eden Yeni Klasikler, Keynesyen makro iktisadın mikro temellerinin olmadığını iddia ederek makro iktisadı mikro iktisada benzetmeye çalışmışlardır.

Keynesyen iktisadın mikro temellerinin yetersizliği, 1960'lı yılların ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak Keynesyen iktisadın mikro temellerinin eleştirilmesine ilk olarak 1970'li yılların başında Yeni Klasikler ile başlanmıştır. Yeni Klasikler'e göre makro iktisadın temelinde iktisadi birimlerin almış oldukları kararlar yatmaktadır. İktisadi birimler ise karar alma süreçlerini beklentilerine bağlı olarak oluştururlar. Yeni Klasiklere göre iktisadi birimler rasyonel oldukları için beklentilerini sadece geçmiş dönem verileri ile değil, cari döneme ait verileri de kullanarak oluştururlar.

2.17.4.2. Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik

Lucas'ın görüşlerinden etkilenen Thomas Sargent ve Neil Wallace, 1975 yılında yaptıkları bir çalışma ile rasyonel beklentiler varsayımı altında aktif para ve maliye politikalarının etkin olamayacağını ortaya koydular. Sargent ve Wallace, rasyonel iktisadi birimlerin hükümet faaliyetlerini izleme, değişkenlerin değerlerini tahmin etme ve karmaşık ekonometrik modelleri çözme becerisine sahip olduklarını ileri sürerek onlara merkezi bir rol vermektedirler.

Sargent ve Wallace, Monetaristlerin bütçe açıklarının para basılarak kapatılmasının enflasyon oranlarını artıracağı ve bu nedenle para basmak yerine borçlanmaya gidilmesi gerektiği tezine karşı çıkmışlardır. Literatürde "hoş olmayan monetarist aritmetik" olarak ifade edilen Sargent ve Wallace'nin düşüncesine göre, bütçe açıklarının borçlanma ile kapatılması para basmaya göre daha fazla enflasyonisttir. Şöyle ki eğer bütçe açıkları para basılarak kapatılırsa enflasyon oranları hemen yükselir, fakat borçlanma ile kapatılırsa uzun dönemde alınan borçlar faizleri ile birlikte geri ödeneceğinden toplam talep daha fazla artacak ve bu da enflasyonu çok daha fazla yükseltecektir.

Dolayısıyla Sargent ve Wallace'ye göre bütçe açıkları borçlanarak kapatılmak yerine para basılarak kapatılmalıdır. Bütçe açıklarının borçlanarak kapatılması durumunda kısa dönemde enflasyon oranları düşer, fakat uzun dönemde daha fazla artar. Buna göre bütçesi açık veren bir ülkede politika yapıcılar bugün daha düşük bir enflasyon oluşturmak ile yarın daha fazla enflasyon meydana getirmek arasında bir tercih yapmak durumunda kalacaklardır.

Sargent ve Wallace, iç borçlanmanın sürekli olarak yükselmesinin faiz yükünü artırmak suretiyle, borç yükünü çevrilemez hale getirdiğini iddia etmişlerdir. Borçların ödenmesi için para arzının artırılması ise, enflasyon oranlarını yükseltmektedir.

Hoş olmayan monetarist aritmetiğin ortaya çıkması üç koşulun gerçekleşmesine bağlıdır:

i. Borçlanma için ödenen reel faizin ekonominin büyüme oranından yüksek olması.

ii. Merkez bankasının para basarak senyoraj geliri sağlayabilmesi.

iii. Mali baskınlığın yüksek olması ve artan bütçe açıklarının monetizasyon yoluyla kapatılması.

Hoş olmayan monetarist aritmetiği bir örnek yardımıyla açıklayabiliriz. Hükümetlerin bütçe açıklarını borçlanma yöntemiyle finanse ettiğini varsayalım. Bu durumda hükümet borçlanmak amacıyla piyasaya yeni tahviller satacağından tahvil arzı yükselecektir. Tahvil arzının artmasıyla tahvil faizleri yükselir ve tahvil fiyatları düşer. Burada tahvil faizi, devletin yapmış olduğu borçlanma karşılığında katlanacağı maliyeti temsil etmektedir. Yeni tahviller sattıkça faiz oranları yükseleceğinden, yeni tahvillerin satışı daha yüksek borçlanma maliyeti anlamına gelmektedir. Devletin bütçe açığının sürekli bir borçlanma gerektirmesi, devlet tarafından daha fazla finanse edilemeyecek bir borç ve faiz yükü oluşturur. Buna "hoş olmayan monetarist aritmetik" denilmektedir. Burada önemli olan nokta devletin borçlandıkça faizleri de yükseltmek zorunda kalmasıdır. Faizler yükseldikçe ise enflasyon beklentileri de yükselir. Bu da fiili enflasyon oranlarını artıracaktır.

Sonuçta devlet sürekli artan faiz ve enflasyonu engelleyebilmek amacıyla para arzını arttırmak zorunda kalacaktır. Burada dikkat çekici olan nokta devletin ilk adımda borçlanmak yerine para basma yoluna gitmiş olsaydı, daha düşük bir enflasyonun ortaya çıkacak olmasıdır.

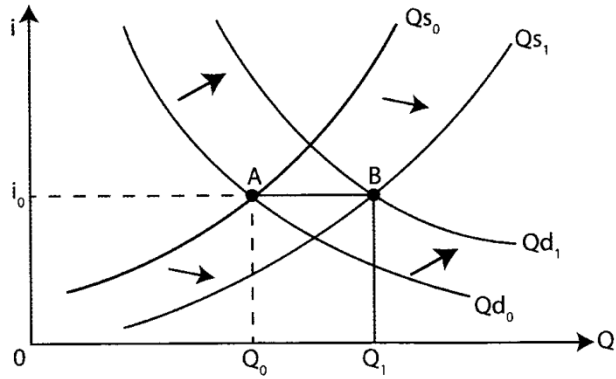
Bu sonuç devlet borçlarının, milli gelirden daha hızlı büyüdüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Milli gelirin borç stokundan daha hızlı büyümesi durumunda, Toplam Kamu Borç Stoku/Milli Gelir oranı zaman içinde düşecek ve devlet için borcun sürdürülebilirliği sorun olmayacaktır. Dolayısıyla hoş olmayan monetarist aritmetiğin ortaya çıkmaması için, kamu borç stokları düşürülerek faiz dışı bütçe fazlası artırılmalıdır. Devlet bütçesini denkleştiremeyen ve mali disiplini sağlayamayan ülkeler de hoş olmayan monetarist aritmetiğin ortaya çıkma ihtimali oldukça yüksek olacaktır.

2.17.4.3. Ricardocu Denklik Teoremi

Yeni Klasik iktisat içerisinde öne çıkan bir diğer isimde Robert Barro'dur. Barro özellikle temelleri David Ricardo tarafından ortaya atılan ve rasyonel hareket eden bireylerin maliye politikası önlemlerini anlamsız kılacağını ifade eden görüşlerini geliştirmesi ile tanınmaktadır.

Literatürde "Ricardo'cu Denklik Teoremi (Ricardo-Barro Hipotezi)" olarak bilinen yaklaşıma göre, rasyonel bireyler cari dönemde yapılan bir kamu harcaması artışının gelecekte vergileme veya borçlanma ile finanse edileceğini bildikleri için bugünden tasarruflarını artırmaktadırlar. Bu da reel faiz

oranlarının değişmeden kalmasına yol açarak maliye politikalarını geçersiz kılmaktadır. Şekil 22'de "Ricardocu Denklik Teoremi" açıklanmıştır.



Şekil 22: Ricardocu Denklik Teoremi

Şekil'de ödünç verilebilir fonlar piyasasına yer verilmiştir. Dikey eksende faiz oranları, yatay eksende ise ödünç fon miktarı yer almaktadır. Fon piyasasında başlangıçta denge A noktasında sağlanmıştır. Faiz oranları $İ_0$ ve fon miktarı da Q_0'a eşittir. Şimdi devletin genişlemeci maliye politikası yoluyla ekonomiye müdahale ettiğini varsayalım. Bu durumda devletin bütçe açıkları genişleyeceğinden, artan bütçe açıklarını kapatmak için fon talebinde bulunacaktır. Böylece ödünç fon talebi eğrisi sağa doğru kayarak Q_{d0}'dan Q_{d1}'e gelecektir. Ancak rasyonel iktisadi birimler de devletin bütçe açıklarını kapatmak için borçlanacağını veya vergi koyacağını önceden bildikleri için, eğer devlet borçlanırsa yükselecek faizlerden yararlanmak için, eğer vergi koyarsa da zarara uğramamak için bugünden tasarruf yapacaklardır. Bu durumda ödünç fon arzı artacak ve fon arz eğrisi de sağa doğru kayarak Q_{S0}'dan Q_{S1}'e gelecektir. Sonuçta ödünç verilebilir fonlar piyasasında denge yeni fon talep eğrisi olan Q_{d1} ile yeni fon arz eğrisi olan Q_{S1}'in kesiştiği B noktasında oluşacaktır. Ancak faiz oranları değişmeden $İ_0$ düzeyinde kalacağı için, maliye politikasının ekonomi üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır.

2.17.4.4. Lucas Arz Fonksiyonu

Chicago Üniversitesi hocalarından Robert E.Lucas'ın geliştirdiği Lucas arz fonksiyonu, Yeni Klasik makro ekonominin çok önemli bir parçasıdır. Lucas arz fonksiyonu, sürpriz politika sonuçlarını göstermektedir. Buna göre göre reel hasıla, beklenen fiyat düzeyleri ile gerçekleşen fiyat düzeyleri arasındaki farka eşittir.

Lucas arz fonksiyonu şu şekilde gösterilir:

$$Y = f(P - P^e)$$

Burada Y, reel hasıla düzeyini, P fiili fiyat düzeyini, P^e ise beklenen fiyat düzeyini göstermektedir. Gerçekleşen fiyat düzeyinden beklenen fiyat düzeyinin çıkarılması ile bulunan değere fiyat sürprizi denir. Lucas, bireylerin ve firmaların üretimde uzmanlaşabileceklerini; fakat tüketimde uzmanlaşamayacaklarını ileri sürmektedir. Örneğin, bir avukat sadece avukatlık hizmetlerinde uzmanlaşabilirken, söz konusu bu kişi avukatlık hizmetlerinden elde ettiği geliri ile bir çok mal satın alacaktır.

Aynı şey firmalar için de geçerlidir. Örneğin bir firmada herhangi bir malın üretiminde uzmanlaşabilir; fakat bu malın üretimi için faktör piyasasından hammadde, emek, enerji ve sermaye gibi bir çok girdi talep edecektir. Lucas'a göre satın alma ve satma faaliyetleri arasındaki bu fark bir asimetri doğurur. Buna göre iktisadi birimler satın aldıkları şeylerin fiyatlarından ziyade, kendi sattıkları şeylerin fiyatları hakkında daha fazla bir bilgiye sahip olacaklardır. Bu nedenle her iktisadi birim satın aldığı malların fiyatlarını tam olarak bilemeyeceği için, satın aldığı mallara ilişkin ortalama bir fiyat beklentisi içerisine girer. Ancak fiyatların iktisadi birimlerin beklentilerinin üzerinde çıkması fiyat sürprizini doğurur. Bu durumda firmalar ve işçiler ilk başta bu durumu fark edemeyecekleri için, firmalar üretimlerini ve dolayısıyla emek taleplerini, işçiler ise reel ücretlerinin arttığını düşünerek emek arzlarını artırırlar. Böylece ekonomide reel hasıla düzeyi yükselir. Dolayısıyla Lucas arz fonksiyonuna göre ancak beklenmeyen politika değişiklikleri sonucunda ortaya çıkan sürpriz fiyat artışları reel hasıla düzeyini artırabilir. Beklenen politika değişmelerinin ise, reel hasıla düzeyi üzerinde hiç bir etkisi yoktur.

Yeni Klasiklerle ilgili olarak buraya kadar yapılan açıklamaları toparlarsak, Yeni Klasiklerde anahtar olarak dört nokta olduğu görülecektir:

i. İktisadi ajanlar, rasyonel beklentilere sahip oldukları için sistematik hata yapmayacaklardır.

ii. Fiyat ve ücretler esnektir. Dolayısıyla arz ve talep fazlası ya da noksanlığı söz konusu olamaz.

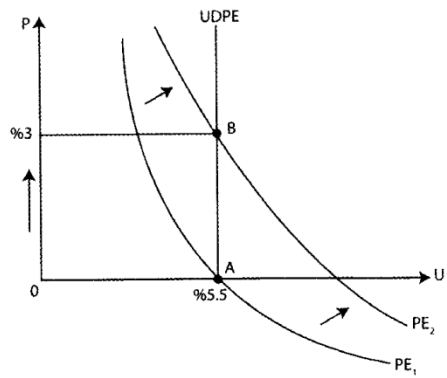
iii. İktisadi ajanlar için eksik haber alma söz konusu olabilir. Çünkü, piyasa mekanizması her zaman tam olarak işlemeyebilir.

iv. Bir politikanın sonuçları (örneğin para arzı artışının) bu olayın tahmin edilip edilememesine bağlıdır. Eğer bir politika önceden bilinirse herhangi bir reel etki doğmaz. Dolayısıyla sadece ve sadece tahmin edilemeyen sürpriz politikalar reel etki doğurabilir.

2.17.4.5. Phillips Eğrisi

Yeni Klasik Yaklaşım, bireylerin en son verileri ve en iyi ekonomik modelleri kullanarak, ekonomik değişkenleri doğru tahmin edeceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla işsizlikle enflasyon arasında kısa dönemde bile bir değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi yoktur. Bu nedenle Yeni Klasikler, işsizlik oranlarını doğal işsizlik oranının altına düşürmek için uygulanan genişlemeci para politikalarının, hem kısa hem de uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini artıracağını iddia etmektedirler.

Şekil 23, rasyonel beklentiler eklentili Phillips Eğrisini göstermektedir. Şeklin dikey ekseninde enflasyon oranı, yatay ekseninde ise işsizlik oranı yer almaktadır. Şekil de, Un doğal işsizlik oranını göstermektedir. Şekilde PE_1 ve PE_2 ise kısa dönem Phillips Eğrileri'ni göstermektedir.



Şekil 23: Rasyonel Beklentiler ve Phillips Eğrisi

Ekonominin ilk başta A noktasında olduğunu düşünelim. Bu noktada enflasyon oranları %0'a ve fiili işsizlik oranları da doğal işsizlik oranı olan %5.5'e eşittir (P =%0 ve U = Un).

Şimdi merkez bankasının para arzında önceden ilan edilen bir artış yaptığını varsayalım. Rasyonel beklentiler hipotezi gereğince, iktisadi birimler artan para arzının enflasyona yol açacağını düşünürler. Dolayısıyla çalışanların enflasyon beklentileri artacağından, Phillips Eğrisi sağ yukarıya doğru kayarak PE_1'den PE_2'ye ulaşacaktır. Bu da işçilerin işverenlerden daha yüksek ücret zammı istemesine yol açacağından, reel ücretler, emek talebi ve çıktı seviyesi

değişmeden kalacaktır. Sonuçta para arzındaki genişlemenin tek etkisi fiyatlar genel düzeyinde gözlenir ve ekonomi A noktasından B noktasına ulaşır. Böylece enflasyon oranları sözgelimi %3'e yükselirken, işsizlik oranları ise doğal düzeylerinde değişmeden kalacaktır (P = %3 ve U = Un).

Phillips Eğrisi yaklaşımından görüleceği üzere, Yeni Klasik Yaklaşım para politikasının reel hasıla ve istihdam düzeyi üzerinde hiçbir etki doğuramayacağını ileri sürmektedir.

2.17.4.6. Para Politikası

Keynesyenlere göre piyasa ekonomisinin istikrarı için toplam talep üzerinde etkili olacak bir devlet müdahalesine gereksinim duyulmaktadır. Yeni Klasikler ise aktivist bir toplam talep yönetim politikası ile üretim ve istihdam gibi reel değişkenlere istikrar kazandırılamayacağını ileri sürmektedirler. Çünkü Yeni Klasiklere göre para hem kısa hem de uzun dönemde yansızdır. Dolayısıyla para ve maliye politikasının üretim ve istihdam düzeyi üzerinde ne kısa ne de uzun dönemde bir etkinliği yoktur.

Diğer bir deyişle sistematik toplam talep yönetim politikaları reel değişkenlerin değerlerini etkileyemez. Yeni Klasiklerin bu görüşleri literatürde *"Politika Etkisizliği Teoremi"* olarak bilinmektedir. Yeni Klasikleri bu sonuca ulaştıran temel neden ise, rasyonel beklentiler varsayımıdır. Yeni Klasikler, rasyonel beklentiler hipotezine dayanarak, iktisadi birimlerin ekonomik değişmeleri önceden tahmin edeceğine ve böylece kendi davranışlarını buna göre ayarlayarak, para ve maliye politikalarını anlamsız kılacağına inanmaktadırlar.

Yeni Klasiklere göre rasyonel hareket eden iktisadi ajanlar, toplam talep politikaları ile fiyat düzeyleri arasındaki ilişkileri kavrayarak fiyat beklentileri yoluyla fiyat düzeylerinin belirlenmesinde anahtar bir rol oynamaktadırlar. Ancak rasyonel beklentiler altında beklenen ve beklenmeyen politika değişmeleri çok farklı etkiler doğuracaktır.

Şimdi öncelikle *"beklenen (öngörülen) para politikası"* değişmelerini ele alalım. Beklenen para politikası değişmelerini para otoriteleri kamuoyuna duyururlar. Örneğin 2013 yılında olduğumuzu ve ücretlerin ise 1.000 TL olduğunu varsayalım. Şimdi merkez bankasının para arzında %20'lik ilave bir artış yapılacağını duyurduğunu düşünelim. Bu durumda rasyonel hareket eden bireyler enflasyon oranlarının %20 oranında yükseleceğini bilecekleri için, kendi konumlarını buna göre yeniden ayarlayacaklardır. Örneğin işçiler enflasyon artışından zarara uğramamak için ücretlerine %20 ilave zam isteyeceklerdir. İşverenler de rasyonel hareket ettiğinden artan para arzının yol açacağı toplam talep artışının, kendi sattıkları malların fiyatlarını %20 yükselteceğini

öngörmektedirler. Bu da işverenlerin işçiler için talep ettiği %20'lik ücret zammının kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü işçilerin istediği zam oranı, enflasyon oranlarında beklenen artışa eşittir. Bu nedenle nominal ücretler artmasına karşılık, reel ücretler değişmeyeceğinden emek talebinde, üretimde ve işsizlik oranlarında kısa dönemde bile bir değişiklik olmayacaktır.

Dolayısıyla Yeni Klasiklere göre para arzındaki öngörülen artışlar, kısa ve uzun dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmayacak ve sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını yükseltecektir.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P^e\uparrow \rightarrow W\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W\uparrow}}{P\uparrow}) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$
Uzun Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P^e\uparrow \rightarrow W\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W\uparrow}}{P\uparrow}) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Yukarıdaki formülasyonda;

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

AD = Toplam Talep,

W = Nominal Ücretler,

$(\frac{W}{P})$ = Reel Ücretler,

L_d = Emek Talebi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Rasyonel beklentiler yaklaşımına göre para arzındaki öngörülen azalışların, ekonomi üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkisini de benzer bir örnek

yardımıyla açıklayabiliriz. Beklenen para politikası değişmelerini para otoriteleri kamuoyuna duyururlar. Örneğin 2013 yılında olduğumuzu ve ücretlerin ise 1.000 TL olduğunu varsayalım. Şimdi merkez bankasının para arzında %20'lik ilave bir azalış yapılacağını duyurduğunu düşünelim. Bu durumda rasyonel hareket eden bireyler enflasyon oranlarının %20 oranında düşeceğini bilecekleri için, kendi konumlarını buna göre yeniden ayarlayacaklardır. Sözgelimi işverenler enflasyon azalışı nedeniyle kayba uğramamak için işçilerin ücretlerinde %20 indirime gideceklerdir. İşçiler de rasyonel hareket ettiğinden azalan para arzının kendi satın aldıkları malların fiyatlarını %20 düşüreceğini öngörmektedirler. Diğer bir ifadeyle işçilerin nominal ücretlerindeki %20 düşüşten bir kayıpları olmayacaktır. Bu da işverenlerin talep ettiği %20'lik ücret düşüşünün, işçiler tarafından kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü işverenlerin istediği ücretlerdeki düşüş oranı, enflasyon oranlarında beklenen azalışa eşittir. Bu nedenle nominal ücretler azalmasına karşılık, reel ücretler değişmeyeceğinden emek talebinde, üretimde ve işsizlik oranlarında kısa dönemde bile bir değişiklik olmayacaktır.

Dolayısıyla Yeni Klasiklere göre para arzındaki öngörülen azalışlar, kısa ve uzun dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmayacak ve sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını düşürecektir.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P^e\downarrow \rightarrow W\downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W\downarrow}}{P\downarrow}\right) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$
Uzun Dönemde; $Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P^e\downarrow \rightarrow W\downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W\downarrow}}{P\downarrow}\right) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Şimdi ise Yeni Klasik yaklaşımda *"beklenmeyen (şok) para politikası"* değişmelerini ele alalım. 2013 yılında olduğumuzu ve gerçekleşen enflasyon oranının %10 olduğunu, ücretlerin ise 1.000 TL olduğunu varsayalım. 1

Ocak 2014 tarihine gelindiğinde yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler rasyonel beklentilere dayalı olarak geçmiş yıl olan 2013'ün ve cari yıl olan 2014'ün gerçekleşen enflasyon oranlarını dikkate alarak ücretlerine %10 zam isteyeceklerdir.

İşverenler ise işçilerin talep ettiği ücretler, geçmiş yılların enflasyon oranlarına eşit olduğu için %10'luk zammı kabul edeceklerdir. Şimdi ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzını önceden ilan etmeksizin (şok politika) %20 oranında artırdığını varsayalım. Bu durumda 2014 yılında gerçekleşen enflasyon oranı artacaktır. Ancak uygulanan politika şok niteliğinde olduğu için, işçiler rasyonel olmalarına rağmen enflasyonun arttığını kısa vadede anlayamazlar. Artan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler düşecek ve işverenlerin emek talepleri artacaktır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir artarken, işsizlik oranları ise düşecektir. Fiili işsizlik oranları (U) ise, doğal işsizlik oranlarının (U_N) altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

Ancak söz konusu bu etkiler ücret sözleşmelerinin yenileneceği 1 Ocak 2015 tarihine kadar geçerli olacaktır. Çünkü bu tarihte yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler rasyonel beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın beklenen enflasyon oranı (P_{t-1}^{e}) %10 olmasına rağmen, gerçekleşen enflasyon oranı (P_t) beklenenden %20 daha fazla arttığı için, ücretlerine %20 zam isteyeceklerdir. İşverenler ise artan nominal ücretler nedeniyle, önceki dönemde işe aldığı işçileri işten çıkaracak ve fiili işsizlik oranları (U) doğal işsizlik oranlarına (U_N=%5.5) eşit olacağından, ekonomi yeniden tam istihdam dengesine geri dönecektir.

Dolayısıyla Yeni Klasiklere göre para arzındaki beklenmedik artışlar, kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmasına karşılık, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını yükseltecek ve reel bir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

$$\text{Kısa Dönemde; } Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\uparrow}\right)\downarrow \rightarrow L_d\uparrow \rightarrow U\downarrow \rightarrow Y\uparrow$$

$$(P > P^e),\ (Y > Y_N),\ (U < U_N)$$

$$\text{Uzun Dönemde; } Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P^e\uparrow \rightarrow W\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W\uparrow}}{P\uparrow}\right) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$$

$$(P = P^e),\ (Y = Y_N),\ (U = U_N)$$

Şimdi ise Yeni Klasik yaklaşımda para arzında yaşanan *"beklenmeyen (şok)"* nitelikte azalışlarının ekonomide meydana getirdiği etkileri ele alalım. 2013 yılında olduğumuzu ve gerçekleşen enflasyon oranının %10 olduğunu, ücretlerin ise 1.000 TL olduğunu varsayalım. 1 Ocak 2014 tarihine gelindiğinde yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler rasyonel beklentilere dayalı olarak geçmiş yıl olan 2013'ün ve cari yıl olan 2014'ün gerçekleşen enflasyon oranlarını dikkate alarak ücretlerine %10 zam isteyeceklerdir.

İşverenler ise işçilerin talep ettiği ücretler, geçmiş yılların enflasyon oranlarına eşit olduğu için %10'luk zammı kabul edeceklerdir. Şimdi ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzını önceden ilan etmeksizin (şok politika) %5 oranında azalttığını varsayalım. Bu durumda 2014 yılında gerçekleşen enflasyon oranı düşecektir. Ancak uygulanan politika şok niteliğinde olduğu için, işçiler rasyonel olmalarına rağmen enflasyonun azaldığını kısa vadede anlayamazlar. Azalan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler artacağından işverenler emek taleplerini kısacaklardır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir düşerken, işsizlik oranları ise yükselecektir. Fiili işsizlik oranları (U), doğal işsizlik oranlarının (U_N) üzerine çıkacak ve ekonomi eksik istihdamda dengeye gelecektir.

Ancak söz konusu bu etkiler ücret sözleşmelerinin yenileneceği 1 Ocak 2015 tarihine kadar geçerli olacaktır. Çünkü bu tarihte yeni ücret sözleşmeleri imzalanırken, işçiler rasyonel beklentilere dayalı olarak geçmiş yılın beklenen enflasyon oranı (P_{t-1}^e) %10 olmasına rağmen, gerçekleşen enflasyon oranı (P_t) %5 azaldığı için, ücretlerinde %5'lik bir düşüşe razı olacaklardır. İşverenler ise azalan nominal ücretler nedeniyle, önceki dönemde işten çıkardığı işçileri yeniden işe alacak ve fiili işsizlik oranları (U) doğal işsizlik oranlarına (U_N=%5.5) eşit olacağından, ekonomi yeniden tam istihdam dengesine geri dönecektir.

Dolayısıyla Yeni Klasiklere göre para arzındaki beklenmedik azalışlar, kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmasına karşılık, uzun dö-

nemde sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını düşürecek ve reel bir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms \downarrow \rightarrow AD \downarrow \rightarrow P \downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow L_d \downarrow \rightarrow U \uparrow \rightarrow Y \downarrow$

$(P < P^e), (Y < Y_N), (U > U_N)$

Uzun Dönemde; $Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P^e\downarrow \rightarrow W \downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W\downarrow}}{P\downarrow}\right) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$

$(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Yeni Klasiklerin rasyonel beklentiler yaklaşımına dayalı olarak genişlemeci ve daraltıcı para politikasına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamaları, kısa ve uzun dönem olarak ikiye ayırarak aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz.

	Kısa Dönem		
	Öngörülen Politika	Şok Politika	Uzun Dönem
Ms↑	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$	$P > P^e$ $Y > Y_N$ $U < U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$
Ms↓	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$	$P < P^e$ $Y < Y_N$ $U > U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

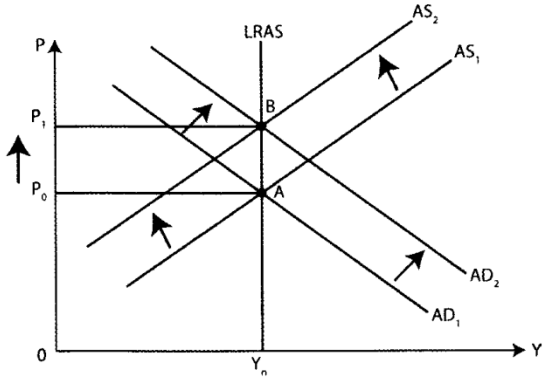
Y = Fiili Milli Gelir Düzeyi,

Y_N = Tam İstihdam Milli Gelir Düzeyi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

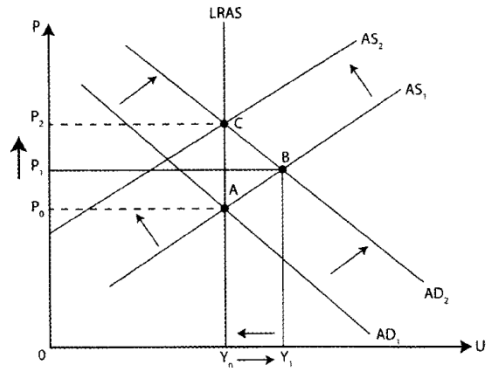
U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Yeni Klasik Yaklaşımda beklenen ve beklenmeyen (şok) para politikasının etkilerini aşağıdaki şekiller üzerinde inceleyebiliriz. Şekil 24 öngörülen para politikası değişmelerinin etkilerini göstermektedir. Şekil de yatay eksende hasıla düzeyi, dikey eksende ise fiyatlar genel düzeyi yer almaktadır. AD toplam talep eğrisini, AS ise kısa dönem toplam arz eğrisini göstermektedir. LRAS ise, uzun dönem toplam arz eğrisini temsil etmektedir.



Şekil 24: Öngörülen Para Politikası

Ekonominin ilk başta A noktasında olduğunu düşünelim. Şimdi ise merkez bankasının para arzını artıracağını ilan ettiğini varsayalım. Bu durumda rasyonel hareket eden işçiler, para arzı artışlarının fiyatlar genel düzeyini yükselteceğini bildiklerinden dolayı daha fazla ücret talep ederler. Dolayısıyla para arzı arttığında, artan para arzı toplam talebi artırarak AD eğrisini AD_1'den AD_2'ye doğru sağa kaydırmasına karşılık, nominal ücretlerdeki artış sebebiyle AS eğrisi de sola doğru kayarak AS_1'den AS_2'ye ulaşacaktır. Böylece ekonomi A noktasından B noktasına doğru sürüklenecektir. Bu nedenle beklenen para arzı artışları kısa ve uzun dönemde sadece enflasyon oranlarını artırarak P_0'dan P_1'e yükseltecektir. Beklenen nitelikteki para arzı artışları, hasıla düzeyi üzerinde hiçbir reel etki meydana getiremeyecektir. Dolayısıyla milli gelir Y_n ile gösterilen tam istihdam seviyesinde değişmeden kalacaktır.



Şekil 25: Öngörülmeyen (Şok) Para Politikası

Şimdi para arzı artışlarının rasyonel ajanlar tarafından öngörülemediği bir durumu ele alalım. Şekil 25'de böyle bir durum gösterilmiştir. Para arzındaki beklenmedik artışlar, kısa dönemde AD eğrisini AD_1'den sağa doğru kaydırarak AD_2 konumuna getirir. Bu da enflasyon oranlarını artırarak P_0'dan P_1'e yükseltecektir. Ekonomi ise B noktasında dengeye ulaşır. Ancak işçiler fiyatlar genel düzeyinin artmasını beklemedikleri için, ücret artışı talebinde bulunmayacaklardır. Dolayısıyla da AS eğrisinde başlangıçta bir değişme olmayacağı için, hasıla düzeyleri doğal oranın üzerine çıkarak Y_n'den Y_1'e çıkacaktır. Böylece ekonomide aşırı istihdam oluşur.

Ancak söz konusu reel etkiler kısa bir dönem için geçerli olacaktır. Çünkü rasyonel hareket eden işçiler uzun dönemde enflasyon oranlarının arttığını fark edecekler ve kendi durumlarını yeniden ayarlayacaklardır. Dolayısıyla işçiler, işverenlerden daha yüksek ücret talep edeceklerdir. Bunun sonucunda artan emek maliyetleri nedeniyle, işverenler kısa dönemde işe aldıkları işçileri işten çıkaracakları için toplam arz (üretim) azalacaktır. Bu da AS eğrisi sola doğru kayarak AS_1'den AS_2 haline getirir. Böylece yeni denge noktası artık B'de değil C'de oluşacaktır. Hasıla düzeyi de tekrar tam istihdamı gösteren Y_n seviyesine geri dönecektir. Enflasyon oranları ise P_1 seviyesinden P_2 düzeyine yükselecektir. Sonuç olarak Yeni Klasikler para arzındaki şok niteliğindeki değişmelerin sadece kısa bir dönem için reel etkiler doğurabileceğini, uzun dönemde ise yalnızca enflasyon oranlarını yükseltebileceğini savunmaktadırlar.

2.17.4.7. Zaman Tutarsızlığı Problemi

Zaman tutarsızlığı problemi, Kydland ve Prescott'un 1977 yılında yazdıkları bir makaleye dayanır. Bu makalede Kydland ve Prescott, J. Tinbergen tarafından ortaya atılan optimal kontrol teorisini eleştirmişlerdir. Optimal kontrol teorisi, politika yapıcıların iktisat politikası hedeflerini açık bir biçimde belirlemesi, bu hedeflere ulaşmada kullanılacak politika araçlarının tespit edilmesi ve seçilen politika araçlarının alacağı değerleri tahmin etmede kullanılacak modellerin geliştirilmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktaydı.

Optimal kontrol teorisinin, Kydland ve Prescott tarafından eleştirilen yönü, iktisadi ajanların tercihlerini veri almasıdır. Kydland ve Prescott ise, rasyonel hareket eden iktisadi ajanların tercihlerinin veri olamayacağını ileri sürmektedir. Onlara göre rasyonel iktisadi ajanların kararları geçmiş dönem politika eylemlerine bağlı olduğu gibi gelecek dönemlerde uygulanması beklenen politika eylemlerine de bağlıdır. Bu nedenle de politika yapıcıların politika oluşturma sürecini optimal kontrol teorisi çerçevesinde belirlemesi durumunda, uygulanan politikalar zaman tutarsız olacaktır.

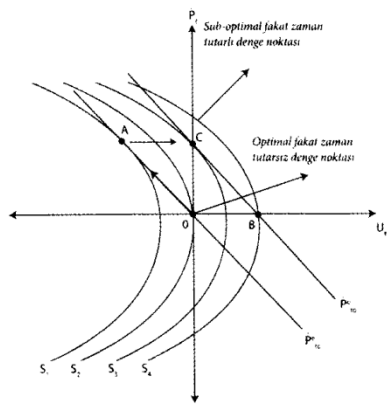
Bu bağlamda zaman tutarsızlığı problemini şöyle açıklayabiliriz: Öncelikle politika yapıcıların içinde bulunulan bir t döneminde kendileri için optimal bir politika belirlediğini ve bunu kamuoyuna duyurduklarını varsayalım. Ancak iktisadi ajanların açıklanan politikalara göre kendi tercihlerini oluşturmaları sonucunda, t+1 döneminde t döneminde açıklanan politikalar politika yapıcılar için optimal olmaktan çıkacaktır. Bu nedenle de politika yapıcılar, t+1 döneminde yeniden optimizasyona gideceklerdir. Böylece başlangıçtaki t döneminde açıklanan politikalar dinamik olarak zaman tutarsız olacaktır.

Diğer bir ifadeyle zaman tutarsızlığı, merkez bankasının önceki dönemde açıkladığı politikalardan farklı hareket etmesi yani sözünü tutmaması durumunda ortaya çıkar. Örneğin merkez bankası 2013 yılında para arzını %10 artıracağını söylemesine karşılık, 2014 yılında %20 yükseltmişse zaman tutarsızlığına düşer.

Zaman tutarsız politikaların, teoride ve uygulamada yol açtığı en büyük sorun ise güvenilirliğin yitirilmesidir. Güvenilirlik ise, oldukça zor sağlanan fakat çok çabuk kaybedilen bir olgudur. Çünkü güvenilirlikte söylenenler değil yapılanlar önemlidir. Bu nedenle politika hedeflerinin kamuoyuna duyurulduğu anda güvenilirliğin kazanılması beklenemez. Dolayısıyla politika yapıcıların ilan ettikleri politikaların güvenilir olması için, politika yapıcıların başlangıçta açıklanan politikalar ile tutarlı hareket etmesi gerekir.

Örnek Olay: 2013 yılının Mayıs ayı itibariyle TCMB'nin döviz rezervleri 152 Milyar $ idi ve 1 $ = 1.75 TL'ydi. 31 Mayıs 2013'de başlayan ve Haziran ayı sonunda biten "Gezi Parkı" olayları sırasında, borsalardan sıcak paranın çekilmesi üzerine artan döviz talebi nedeniyle 1 $ = 2.00 TL oldu. TCMB ise piyasaya döviz sattığından döviz rezervleri 125 Milyar $'a indi. TCMB başkanı Erdem Başçı, 2013 yılının Haziran ayında yaptığı açıklamada 31 Aralık 2013 günü paritenin 1 $ = 1.92 TL olacağını duyurdu. Bu açıklama ile Başçı'nın güttüğü amaç, yatırımcıların panikleyerek döviz almasının önüne geçmek ve kurların yükselmesini engellemekti. Ancak 31 Aralık 2013 tarihinde serbest piyasada 1 $ = 2.20 TL olarak gerçekleşti. Bu da TCMB'yi zaman tutarsızlığına sürüklediği için, iktisadi birimlerin merkez bankasına ve para politikasına olan güvenleri sarsılmıştır. Artık bundan sonra finansal yatırımcılar TCMB'nin önceden ilan ettiği kurların gerçekleşeceğine güvenmedikleri için, merkez bankası 2014 yılında hiç kur tahmini yapmamıştır.

Dinamik zaman tutarsızlığı ve onun yol açtığı güvenilirlik problemi, Şekil 26'da gösterilmiştir. Şekil 26'da P_t enflasyon oranlarını, U_t ise işsizlik oranlarını göstermektedir. P^e_{t0} ve P^e_{tc} ise, farklı enflasyon beklentilerine göre çizilmiş Phillips eğrilerini temsil etmektedir. S_1, S_2, S_3 ve S_4 ise, sosyal amaç fonksiyonunu temsil etmek üzere çizilmiş farksızlık eğrileridir. Enflasyon ve işsizlik arzu edilmeyen sonuçlar olarak düşünülürse S_1'in S_2, S_3 ve S_4'den, S_2'nin S_3 ve S_4'den, S_3'ün ise S_4'den daha yüksek bir refah durumunu yansıttığı söylenebilir.



Şekil 26: Zaman Tutarsızlığı Problemi

Şekil'de O ve C noktaları, fiili işsizlik oranının doğal işsizlik oranına eşit olduğu noktaları göstermektedir. Dolayısıyla bu iki noktada ekonomi tam istihdamdadır. Ancak O noktası C noktasına göre, daha optimal bir noktadır.

Çünkü O noktasında enflasyon oranı sıfıra eşittir. Buna karşılık, C noktasında enflasyon oranı pozitif değerler almaktadır. Yine şekilde yer alan B noktası yüksek bir işsizlik oranını temsil ettiği için en arzulanmayan durumu gösteren bir noktadır. A noktası ise, işsizliğin doğal oranın altında olduğu; buna karşılık enflasyonun yüksek olduğu bir durumu yansıtmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki ekonominin hangi noktalarda dengeye geleceği, politika yapıcılar ile iktisadi ajanlar arasındaki ilişkilere bağlı olarak belirlenecektir. Dolayısıyla iktisadi ajanlar ile politika yapıcılar arasındaki ilişkileri, dinamik ve sürekli olarak tekrarlanan bir oyuna benzetmek mümkündür. Bu oyunda hakim olan oyuncu başlangıçta politika yapıcılardır ve ilk başlarda iktisadi ajanlar kararlarını politika yapıcıların eylemlerine göre belirlerler. Ancak politika yapıcıların zaman tutarsız politikalar izlemeleri sonucunda bir süre sonra bu oyun tutarsız bir *"Nash Dengesi"* ile sonuçlanacaktır. Diğer bir deyişle artık politika yapıcılar, hakim oyuncu olamayacaktır. Dolayısıyla politika yapıcılar iktisadi ajanların güvenini tekrar kazanmak ve böylece zaman tutarlı bir dengeye ulaşmak için, politikalarını iktisadi ajanların beklentileri çerçevesinde oluşturmak zorunda kalacaklardır.

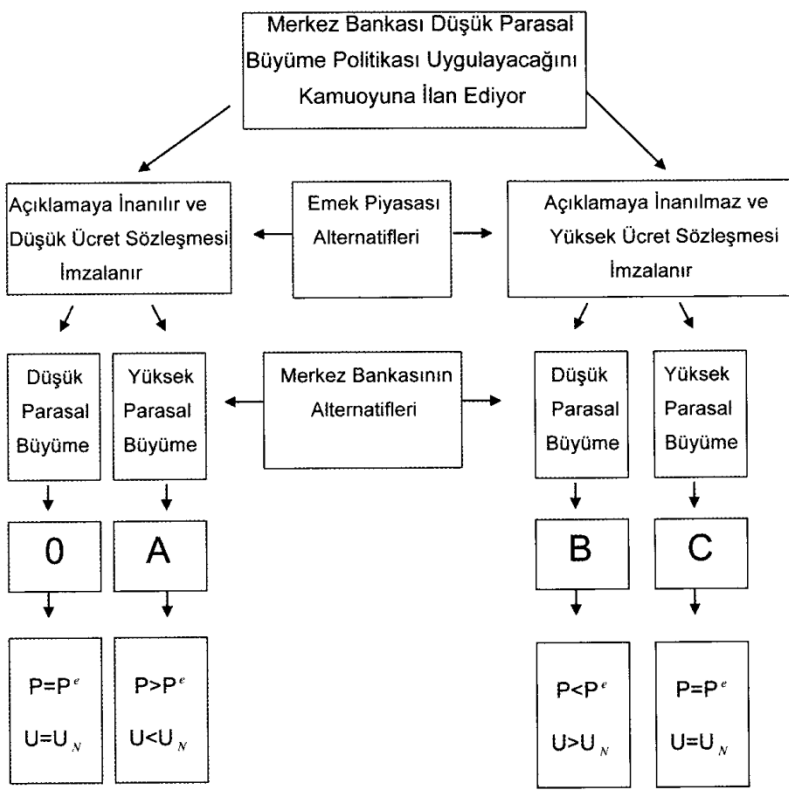
Şimdi t döneminde ekonominin C noktası ile temsil edilen, suboptimal (optimal olmayan) ancak zaman tutarlı bir dengede olduğunu ve merkez bankasının ekonomiyi O noktası ile temsil edilen optimal bir dengeye ulaştırmak için düşük bir parasal büyüme uygulamayı vaat ettiğini ve bunu kamuoyuna duyurduğunu varsayalım. İktisadi ajanlar açıklanan politikaları güvenilir bulurlarsa enflasyon beklentilerini kıracaklardır. Böylece iktisadi ajanlar, yaptıkları sözleşmeleri düşük enflasyon beklentilerine göre bağıtlayacaklardır. İktisadi ajanların bu şekilde davranması sonucunda, t+1 dönemine gelindiğinde t döneminde ilan edilen politika parasal otoriteler için optimal olmaktan çıkacaktır. Çünkü parasal otoriteler iktisadi ajanlar enflasyon beklentilerini revize ettikten sonra, parasal şoklar oluşturarak istihdamı artırma şansı bulacaklardır.

Bu durumda merkez bankası, t+1 döneminde para arzını artıracaktır. Bu da fiili işsizlik oranlarını doğal düzeylerin altına düşürerek ekonomiyi O noktasından daha yüksek bir sosyal refah seviyesini gösteren A noktasında dengeye getirecektir. Diğer bir deyişle merkez bankası önceki dönemde verdiği para arzını azaltma sözünü tutmadığı için "zaman tutarsızlığı" na düşmüş olacaktır. Ancak rasyonel hareket eden iktisadi ajanların para otoriteleri tarafından yanıltıldıklarını anlamaları çok kısa bir süre alacağından, A noktasındaki dengenin korunabilmesi imkansızdır.

Uzun dönemde iktisadi ajanlar para otoritelerine olan güvenlerini yitireceğinden sözleşmelerini daha yüksek enflasyon beklentilerine göre yeniden ayarlayacağından, ekonomi C noktasındaki suboptimal dengeye geri dönecektir. Sonuçta merkez bankasının iktisadi birimleri yanıltarak parasal genişlemeye gitmesi kısa dönemde işsizliği düşürmesine karşılık, uzun dönemde işsizlik oranları doğal düzeylerinde dengede olacaktır.

Dinamik zaman tutarsızlığı ve güvenilirlik problemi ile ilgili olarak yukarıda anlatılan süreç aşağıdaki tabloda özetlenmeye çalışılmıştır.

TABLO 8: ZAMAN TUTARSIZLIĞI VE PARA POLİTİKASININ GÜVENİLİRLİĞİ



Tablo'ya göre merkez bankasının örneğin 2013 yılı için para arzında %10'luk bir azalış meydana getireceğini duyurduğunu varsayalım. Bu durumda emek piyasasında işçilerin iki alternatifi vardır: İlan edilen politikaya inan-

mak veya inanmamak. Eğer rasyonel işçiler merkez bankasının politikasına inanırlarsa enflasyonun %10 oranında azalacağını bildikleri için ücretlerinde %10'luk bir düşüşe razı olurlar. Eğer işçiler merkez bankasına inanmazlarsa, ücretlerini aynı düzeyde değiştirmeden bırakırlar.

Ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra bir sonraki yıl olan 2014'de merkez bankasının da iki alternatifi olacaktır: Sözünü tutmak ve düşük parasal büyüme yapmak veya sözünü tutmayarak yüksek parasal büyüme yapmak.

İşçilerin para politikasına ilişkin beklentileri ve merkez bankasının kararları ekonomide toplamda 4 farklı senaryonun ortaya çıkmasına yol açar. Aşağıda bu senaryoların tamamı sırayla incelenmiştir.

I. **Senaryo:** İlk senaryo, işçilerin ilan edilen politikaya inanması ve merkez bankasının da sözünü tutması durumudur. Bu durumda merkez bankası, işçileri kandırmamış ve zaman tutarsızlığına düşmemiştir. Ekonomi Şekil 26'da gösterilen 0 noktasında dengededir. Gerçekleşen enflasyon ile beklenen enflasyon oranları ve fiili işsizlik oranları ile doğal işsizlik oranları birbirine eşit olacaktır. Diğer bir deyişle ekonomi tam istihdam dengesinde bulunmaktadır.

II. **Senaryo:** İkinci senaryo, işçilerin ilan edilen politikaya inanması fakat merkez bankasının ise sözünü tutmaması durumudur. Bu durumda merkez bankası, işçileri kandırmış ve zaman tutarsızlığına düşmüştür. Ekonomi Şekil 26'da gösterilen A noktasında dengededir. Gerçekleşen enflasyon, beklenen enflasyon oranlarını aşmıştır. Fiili işsizlik oranları ise doğal işsizlik oranlarının altına düşmüştür. Diğer bir deyişle ekonomi aşırı istihdam dengesinde bulunmaktadır.

III. **Senaryo:** Üçüncü senaryo, işçilerin ilan edilen politikaya inanmaması ve merkez bankasının da sözünü tutması durumudur. Bu durumda merkez bankası, işçileri kandırmamış ve zaman tutarsızlığına düşmemiştir. Ekonomi Şekil 26'da gösterilen B noktasında dengededir. Gerçekleşen enflasyon oranları beklenen enflasyondan düşükken, fiili işsizlik oranları ise doğal işsizlik oranlarından yüksektir. Diğer bir deyişle ekonomi eksik istihdam dengesinde bulunmaktadır.

IV. **Senaryo:** Dördüncü senaryo, işçilerin ilan edilen politikaya inanmaması ve merkez bankasının da sözünü tutmaması durumudur. Bu

durumda merkez bankası, işçileri kandırmış ve zaman tutarsızlığına düşmüştür. Ekonomi Şekil 26'da gösterilen C noktasında dengededir. Gerçekleşen enflasyon ile beklenen enflasyon oranları ve fiili işsizlik oranları ile doğal işsizlik oranları birbirine eşit olacaktır. Diğer bir deyişle ekonomi tam istihdam dengesinde bulunmaktadır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda hem merkez bankası hem de işçiler için en iyi senaryonun birinci senaryo olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü birinci senaryo da hem ekonomi tam istihdamdadır hem de gerçekleşen enflasyon oranları %0'a eşittir. Bu durumda çalışmak isteyen ve cari ücretlere razı olan herkes iş bulabilecektir. Diğer taraftan enflasyonda olmadığı için "hayat pahalılığı" ve "satın alma gücünün düşüklüğü" gibi söylemlerde söz konusu olmayacaktır. Merkez bankası da sözünü tuttuğu için güvenilir bulunacak ve enflasyonu düşürmenin istihdam ile milli geliri azaltmak gibi maliyetleri ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla merkez bankalarının fiyat istikrarını sağlayabilmesi için güvenilir olması, bunun içinde sözlerini tutarak zaman tutarsızlığına düşmemeleri gerektiğini söyleyebiliriz.

İşçiler ve merkez bankası açısından en kötü senaryo ise 4. Senaryo'dur. Çünkü bu senaryoda merkez bankası sözünü tutmayarak zaman tutarsızlığına düşmüştür. Rasyonel hareket eden işçiler de önceki tecrübelerine dayanarak, merkez bankasının sözünü tutmayacağını tahmin ederek ücretlerinde bir indirme gitmemişlerdir. Bu da enflasyon oranlarının düşmesini engelleyen önemli bir faktör olmuştur. Diğer bir deyişle ekonomide tam istihdam olmakla birlikte, enflasyon oranları oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Dolayısıyla böyle bir ekonomide enflasyonu düşürmenin reel maliyetlerinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

2.17.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

1973 yılında yaşanan petrol şoku sonrasında görülen stagflasyon sorunu, makro iktisatta bir çok yeni gelişmeye kapı açmıştır. Şöyle ki petrol şoku sonrasında enflasyon ile işsizliğin bir arada gözlenmesi, enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ileri süren Phillips eğrisi analizinin geçersizliğini ortaya çıkarmıştır. Bu ise Keynesyen makro iktisadın mikro temelleri olmadığı eleştirisinin daha yoğun bir biçimde gündeme gelmesine neden olmuştur.

Öte yandan stagflasyon probleminin yol açtığı bu iki önemli sonuç, Büyük Buhran sonrasında makro iktisat konusunda oluşan büyük uzlaşmanın da

yıkılmasına neden olmuştur. Phillips eğrisi analizinin geçersizliği bu uzlaşmanın yıkılmasının ampirik nedenini oluştururken; Keynesyen makro iktisadın mikro temellerinin zayıflığı ise teorik nedenini oluşturmaktadır. Bu iki neden aynı zamanda geleneksel makro ekonomi anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Yeni Klasik iktisat yaklaşımının, iktisat teorisine hakim olmaya başlamasına yol açmıştır.

Ancak 1980'li ve 1990'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde yaşanan uzun süreli durgunluklar sonrasında işsizlik oranlarının yükselmesi, Yeni Klasik iktisat yaklaşımının ileri sürdüğü "piyasaların sürekli temizleneceği" görüşüne yönelik kuşkuların artmasına yol açmıştır. Nitekim homojen bir grup olmamalarına karşılık kendilerine Yeni Keynesyenler denilen bir grup iktisatçı, ücret ve fiyat rijitlikleri temelinde yaptıkları çalışmalarda "Walrasyan Genel Denge" analizine karşı çıkarak ve Keynesyen makro iktisada mikro temeller getirmeye çalışarak, makro iktisada "stagflasyon" krizinden sonra hakim olmaya başlayan neo-liberal piyasacı paradigmayı eleştirmişlerdir.

Yeni Keynesyen iktisatçıların iktisat teorisine getirdiği yenilikler şu başlıklar altında toplanabilir: "Zımni ücret sözleşmeleri", "etkin ücret teorileri", "histerezis etkisi", "menü maliyetleri", "limon problemi" ve "kredi tayınlamasıdır".

Yeni Keynesyenler özellikle zımni ücret sözleşmeleri, etkin ücret teorileri ve histerezis etkisini kullanarak emek piyasasında nominal ücretlerin Yeni Klasiklerin ileri sürdüğünün aksine yapışkan olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre menü maliyetleri sebebiyle de, mal piyasasında fiyatlar yapışkandır. Bu bağlamda Yeni Keynesyenler'in eleştirileri, Yeni Klasiklerin homo economicus veya rasyonel insan varsayımına değil, ücret ve fiyatların esnek olduğu varsayımına yöneliktir.

2.17.5.1. Temel Özellikleri

Yeni Keynesyen terimi ilk defa 1984'de "Michael Parkin" tarafından kullanılmasına karşılık, aslında bu yaklaşımın rasyonel beklentiler ile ilgili ilk şüphelerin oluştuğu 1970'li yılların başında ortaya çıktığı söylenebilir. Keynesyen teori, toplam talebe ağırlık vererek toplam arzı ihmal etmesi nedeniyle ve yine mikro temellerden yoksun olması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu nedenle Yeni Keynesyen teorisyenler, Ortodoks Keynesyen modelin mikro temellerini ve arz yönüne işleyen teorik eksikliklerini düzelterek, Keynesyen ekonominin kurumlarını yeniden inşa etmeye çalışmışlardır.

A. Okun, J. Stiglitz, A. Blinder, J. Yellen, M. Parkin ve G. Mankiw, Yeni Keynesyenlerin önde gelen isimlerindendir. Önem verdikleri konular arasında "gayri iradi işsizlik", "kredi tayınlaması" ve "konjonktür dalgalanmaları" gelen Yeni Keynesyenler, iktisadi analizlerinde piyasa temizlenmesinin olmadığı görüşünü temel almaktadırlar.

Diğer bir deyişle Yeni Keynesyenler, iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu kabul eder. Fakat iktisadi birimler rasyonel olsa bile nominal ücret ve fiyatlar esnek olmadığı için, Yeni Klasiklerin aksine sadece beklenmeyen nitelikteki şok politikaların değil; fakat aynı zamanda beklenen politikalarında çıktı ve istihdam düzeyinde reel bir etki doğuracağını ileri sürerler. Çünkü ücret ve kira gibi sözleşmeler kısa dönemde bağıtlı olduğu için, ancak uzun dönemde değiştirilebilir. Bu nedenle iktisadi birimler rasyonel olsa bile, kısa dönemde toplam talepte beklenen nitelikte değişmeler meydana getiren politikalar reel çıktı ve istihdam düzeyini etkileyebilir.

Yeni Keynesyenler, rasyonel hareket eden iktisadi birimlerin kendilerini değişen duruma göre yeniden ayarlayacaklarını, bu bağlamda toplam talepte başlangıçta ortaya çıkan ve hasıla ile istihdam düzeyinin değişmesine yol açan etkilerin uzun dönemde giderileceğini ve ekonominin potansiyel düzeylerine geri döneceğini ileri sürerler.

Zira uzun dönemde sözleşmeler bağıtlı değildir ve rasyonel iktisadi birimler yeni dönemde sözleşme koşullarını belirlerken cari dönemdeki değişmeleri de dikkate alırlar. Bu da kısa dönemde toplam talep üzerinde etkili olan politikaların uzun dönemde etkisiz olacağı anlamına gelmektedir.

O halde uzun dönemde Yeni Klasikler ile Yeni Keynesyenlerin "politikaların etkisizliği hipotezini" savunduklarını söyleyebiliriz.

Yeni Keynesyen yaklaşımın temel özellikleri ise şunlardır:

i. Menü maliyetleri ve mark-up (üretim maliyetlerine ilave bir kar marjı koyulması) fiyatlama, kısa dönemli fiyat yapışkanlıklarının temel sebebidir.

ii. Etkin ücret kuramları, uzun dönemli sözleşmeler, sendikalı-sendikasız işçilerin varlığı ve emeğin heterojenliği sebebiyle emek piyasasında gayri iradi işsizlik olgusu söz konusudur.

iii. Sermaye piyasasındaki aksaklıklar, kredi miktarının sınırlandırılmasına (kredi tayınlaması) yol açar.

iv. Homojen bir grup değildirler. Diğer bir deyişle Yeni Keynesyen iktisatçılar benzer konular hakkında farklı düşüncelere de sahiptirler.

Yeni Keynesyen Yaklaşım'ın emek, mal ve para piyasalarına ilişkin görüşleri aşağıda sırasıyla ele alınmıştır. Bu noktada Yeni Keynesyenlerin bütün piyasalardaki temel amacının, ücretlerin ve fiyatların katılığını (yapışkanlık veya rijitlik) açıklamaya yönelik olduğunu önemle belirtmek gerekmektedir.

2.17.5.2. Emek Piyasası

Yeni Keynesyenler'in emek piyasasına ilişkin görüşleri "etkin ücret sözleşmeleri", "içeridekiler-dışarıdakiler teorisi", "süre teorisi", "zımni (örtük) ücret sözleşmeleri" ve "hysterezis etkisi" başlıkları altında toplanabilir.

• **Etkin Ücret Teorileri:** Etkin ücret teorilerine göre, ekonomide yaygın bir işsizlik durumunda bile firmalar çalışanlarına ödedikleri ücretleri azaltmazlar. Çünkü eğer firmalar ücretleri azaltırlarsa emeğin marjinal verimliliği, firmaya olan sadakat ve işçilerin moral motivasyonu azalır. Dolayısıyla firmaya olan sadakatin ve çalışanların moral motivasyonunun azalmaması için, işçilere ödenen yüksek ücret düzeyleri emek piyasasında nominal ücret katılıklarının temel nedenlerinden birisi olmaktadır. Bu da emek piyasasında görünmez bir elin var olduğunu savunan Klasik ve Yeni Klasik iktisatçıların görüşlerinin geçerli olmadığını göstermektedir.

• **İçeridekiler-Dışarıdakiler Teorisi:** Bu teoreme göre ise, içeridekiler (sendika üyesi çalışan işçiler), potansiyel olarak kendi yerlerini alabilecek dışarıdakilerin (sendika üyesi olmayan ve çalışmayan) düşük ücretle çalıştırılmasına negatif tepkiler gösterirler. Diğer yandan yeni işçilerin işe alınması, işverenler için hem tecrübesiz yeni işçiler için eğitim maliyetlerini, hem de işgücü devrinden kaynaklanan maliyet (örneğin kıdem tazminatları gibi) artışlarını ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle işverenler, ekonomide toplam talebin düştüğü dönemlerde bile, yeni işçileri işe almak yerine eski işçileri çalıştırmayı tercih edecektir. Bu da emek piyasasının temizlenmesine engel olacaktır.

• **Süre Teorisi:** Süre teorisi ise, uzun süren bir işsizliğin iş arayanların motivasyonlarını ve güvenlerini olumsuz yönde etkileyerek emek arzı ve emek talebi üzerinde negatif bir etki bırakmasını ifade eder. Uzun süreli işsiz kalanların çalışma güç ve yeteneklerinde ortaya çıkan körelmeler, bu durumda-

ki bireylerin istihdam edilebilirliklerini azaltır. Çünkü işverenler uzun süreli işsiz kalan bireyleri niteliksiz işçiler olarak görürler. Bu da işverenlerin, söz konusu kişilere yönelik emek talebini azaltmasına neden olur. Bu bağlamda süre teorisi çerçevesinde, uzun süreli bir resesyonun doğal işsizlik oranlarını artıracağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla emek piyasasının liberal iktisatçıların savundukları gibi kendiliğinden tam istihdam dengesine geri dönmesi, devletin talep yanlı müdahaleci politikaları olmadan mümkün gözükmemektedir.

• **Zımni (Örtük) Ücret Teorileri:** Zımni Ücret Teorisine göre, işçiler ile işverenler arasında resmi iş sözleşmeleri dışında yazılı belgelere dayanmayan gizli (örtük) kontratlar da yapılabilmektedir. Bu sözleşmeler hiçbir hukuki geçerliliğe sahip değildir. İşverenler yüksek vergilerden kurtulmak için, işçiler ise iş bulabilmek için bu tür sözleşmelere başvurabilmektedirler.

Örtük kontrat sözleşmelerinde, işverenler işçilerle resmi bir sözleşme imzalayarak bu sözleşmedeki ücretleri asgari ücret veya ona yakın düzeylerden gösterirler. Daha sonra işçiler ve işverenler sadece kendi aralarında düzenledikleri informel bir sözleşme ile de, işçilere ilave olarak ne kadar daha bir ücret verileceğini belirlerler.

Sonuçta söz konusu örtük sözleşmeler, emek piyasasında ücretleri yükselttiği için "ücret katılıkları" na neden olmakta ve emek piyasasının temizlenmesi önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bu tür sözleşmeler belirli bir dönemi kapsadığı için çok kısa dönemli dalgalanmalardan etkilenmemektedir. Dolayısıyla sözleşme süresi içerisinde fiyatlarda meydana gelen artışlar, sözleşmede belirlenen ücretlere kısa dönemde yansımayacağı için Yeni Keynesyenler, bu durumu da emek piyasasında olduğunu ileri sürdükleri nominal ücret katılığını açıklamakta kullanmaktadırlar.

• **Hysterezis Etkisi:** Eski Yunanca'da "geriden gelen" anlamına gelen Hysterezis kelimesi, Yeni Keynesyenler tarafından fiili işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranlarını bir mıknatıs gibi kendisine doğru çekerek yükseltmesi manasında kullanılmıştır. Buna göre ekonomilerde doğal işsizlik oranları sürekli olarak aynı düzeyde kalmaz. Fiili işsizlik oranları yükseldikçe, doğal işsizlik oranları da filli işsizlik oranlarını takip edecektir. Dolayısıyla emek piyasasının kendi haline bırakılması durumunda, fiili ve doğal işsizlik oranları giderek yükselecektir. Diğer bir ifadeyle Yeni Klasiklerin iddia ettiğinin tersine emek piyasasında ücretler ve fiyatlar esnek olmadığından, piyasaların süpürülmesi varsayımı gerçekçi değildir.

Hysterezis etkisi, aşağıdaki gibi formülize edilebilir:

$$U_{Nt} = U_{Nt-1} + a\,(U_{t-1} - U_{Nt-1}) + b_t$$

U_{Nt}: t dönemindeki doğal işsizlik oranı.

U_{Nt-1}: Önceki dönemdeki doğal işsizlik oranı.

U_{t-1}: Önceki dönemdeki fiili işsizlik oranı.

a: Sabit bir katsayı.

b_t: Doğal işsizlik oranı üzerinde etkili olan diğer faktörler.

b_t'nin 0'a eşit olduğu varsayıldığında, denklem aşağıdaki gibi düzenlenebilir:

$$U_{Nt} = U_{Nt-1} + a\,(U_{t-1} - U_{Nt-1})$$

Bu denklemde $U_{t-1} > U_{Nt-1}$ olması durumunda, $U_{Nt} > U_{Nt-1}$ olacaktır. Buna göre fiili işsizlik oranları yükseldikçe, doğal işsizlik oranları da artış gösterecektir.

Bu açıklamalardan hareketle Yeni Keynesyen iktisatçıların emek piyasasının ücretlerin katılığı nedeniyle kendiliğinden temizlenemeyeceğini iddia ettiklerini söyleyebiliriz.

2.17.5.3. Mal Piyasası

Yeni Keynesyenler, mal piyasasında ki fiyat katılığına gerekçe olarak ise, "menü maliyetleri (menu cost)"ni göstermektedirler. Firmaların ürünlerinin fiyatını değiştirdiğinde karşılaştıkları maliyetlere "menü maliyeti" denir.

Firmalar ürünlerinin fiyatlarını değiştirdikleri zaman, bu fiyat değişikliğinden müşterilerini haberdar etmek zorundadırlar. Bunun içinde firmaların yeni fiyat broşürleri bastırması gerekir. Bu ise firmaların marjinal maliyetinin artması anlamına gelir. Eğer firmaların fiyatlarını yükseltmesi sonucu oluşacak söz konusu maliyet artışı, firmaların fiyat artışından sağlayacağı gelir artışından fazla ise firmalar fiyatlarını değiştirmeyeceklerdir. Dolayısıyla menü maliyetlerinin kısa dönemde fiyat yapışkanlığının temel sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

Yeni Keynesyenler, bir durgunluk sırasında esas sorunun işgücü maliyetlerinden ziyade düşük satışlar olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre bir durgunluk sırasında monopolcü rekabet piyasasında faaliyet gösteren firmalar, fiyatları düşürmekten ziyade üretimlerini kısmayı tercih edeceklerdir. Firmaları bu şekilde davranmaya iten temel faktör, fiyatların esnekliğini azaltan menü maliyetleridir.

2.17.5.4. Sermaye Piyasası

Yeni Keynesyenlere göre sermaye piyasalarının kendiliğinden temizlenmez. Bunun temel sebebi ise iktisadi birimler arasındaki "asimetrik enformasyon problemi" dir. Asimetrik enformasyon, "herhangi bir piyasada alıcı veya satıcıların işlemleri sağlıklı bir şekilde yürütmesini engelleyecek ölçüde yeterli bilgiye sahip olamama durumudur". Asimetrik enformasyonun yol açtığı temel problemler ise şunlardır: "Kötü seçim", "ahlaki tehlike" ve "limon problemi".

Yeni Keynesyenler, sermaye piyasası üzerine yaptıkları çalışmaları George Akerlof'un *"Limon Problemi"* adını verdiği ikinci el otomobil piyasaları örneği üzerinden açıklamaktadırlar.

Otomobil piyasalarında genel olarak dört çeşit araba vardır: Yeni arabalar, eski arabalar, iyi arabalar ve Amerikalıların deyişiyle limonlar yani kötü arabalar. Otomobil piyasalarında arabaların gerçek durumunu satıcılar, alıcılardan daha iyi bilmektedirler. Bu ise otomobil piyasalarında alıcılar ve satıcılar arasında bir *"asimetrik enformasyon problemi"* olduğunu göstermektedir. Alıcılar arabaların gerçek değerini bilemedikleri için arabalara ortalama bir fiyat teklif edeceklerdir. Dolayısıyla otomobil piyasalarında tek bir fiyat geçerli olacaktır. Ancak böyle bir durumda iyi durumda olan araba sahipleri, bu fiyattan araba satmayı kabul etmeyeceklerdir. Bu da kötü otomobillerin iyi otomobilleri piyasadan kovması ile yani otomobil piyasasında sadece kötü otomobillerin satılması ile sonuçlanacaktır. Söz konusu durum *"kötü seçim (adverse selection)"* kavramı ile ifade edilmektedir.

Yeni Keynesyenlerin sermaye piyasası üzerine yaptığı çalışmalar, sermaye piyasasına fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki *"asimetrik enformasyon (bakışımsız bilgilenme)"* problemi üzerine oturmaktadır.

Buna göre sermaye piyasasında hisse senedi ve tahvilleri ellerinde bulunduranlar, söz konusu menkul kıymetlerin gerçek değerlerini bu senetleri satın almak isteyenlerden daha iyi bilecektir. Bu nedenle de hisse senetlerini satın almak isteyenler, hisse senetlerine ortalama bir fiyat verecek; fakat senetleri iyi durumda olanlar bu fiyatları kabul etmeyeceğinden piyasada sadece kötü durumdaki senetler kalacaktır. Buna karşılık rasyonel hareket eden alıcılar da kötü durumdaki senetleri satın almayacağı için, sonuçta menkul kıymetler piyasasında aksaklıklar ortaya çıkacaktır.

Aynı durum tahvil piyasası için de geçerlidir. Şöyle ki tahvil talep edenler, tahvillerin ana para ve faiz ödemelerinin zamanında yapılamama olasılığına karşı, tahvil ihraç edenlerden belirli bir risk primi talep ederler. Fakat iyi durumdaki firmalar bu ekstra faiz yükünü kabul etmeyeceklerinden dolayı tahvil piyasasına sadece kötü durumdaki tahviller arz edilecektir. Kısa dönemde kötü durumdaki tahvilleri satın alanlar, uzun dönemde tahvillerin ana para ve faiz ödemeleri yapılmayacağı için uzun dönemde tahvil satın almayacaklardır. Bu da tahvil piyasasının finansman piyasası olma niteliği ortadan kalkacaktır.

Dolayısıyla Yeni Keynesyenler, sermaye piyasasının kendi haline bırakılması halinde temizlenemeyeceği sonucunu çıkarmışlardır. Onlara göre devlet sermaye piyasasına müdahale ederek firmaların borçlarını zamanında ödememesinden kaynaklanan *"ahlaki risk (moral hazard)"* olgusunu azaltmalıdır. Ahlaki risk problemi ise, finansal piyasalardan borçlanan iktisadi birimlerin, aldıkları borçları yüksek riskli yatırım projelerine aktarmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır.

2.17.5.5. Para Politikası

Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerden farklı olarak iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu kabul etmekle birlikte, ücretlerin ve fiyatların esnek olmadığını iddia ederler. Ücretlerin ve fiyatların katı (rijit) olması ise, beklenmeyen (şok) nitelikteki para politikası değişmelerinin yanı sıra beklenen (öngörülen) para politikası değişmelerinin de ekonomi üzerinde kısa dönemli etkiler doğurmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Yeni Keynesyenler'e göre para politikası ister şok nitelikte isterse de öngörülen biçimde uygulansın üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik değişkenler üzerinde etki doğuracaktır. Ancak para politikasının şok niteliğinde olması durumunda ortaya çıkacak reel etkiler, öngörülen nitelikte olmasına göre daha fazla olacaktır.

Öncelikle para arzında *"beklenen (öngörülen) veya beklenmeyen (şok)"* nitelikteki artışları ele alalım. Örneğin 1 Ocak 2014 tarihinde ücret sözleşmelerinin imzalandığını ve sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzında %20'lik ilave bir artış yapılacağını duyurduğunu (öngörülen politika) veya para arzını beklenmedik bir biçimde %20 oranında artırdığını düşünelim.

Bu durumda rasyonel hareket eden işçiler, enflasyon oranlarının %20 oranında yükseleceğini bilmelerine rağmen, ücret sözleşmeleri daha önceden imzalandığı için yeni sözleşme dönemi olan 1 Ocak 2015'e kadar ücretlerinde bir artış talep edemezler. İşverenler de rasyonel hareket ettiğinden artan para arzının yol açacağı toplam talep artışının, kendi sattıkları malların fiyatlarını %20 oranında yükselteceğini öngörmektedirler. Dolayısıyla işverenler reel ücretlerin düştüğünü de bildikleri için, üretimlerini artırırlar ve daha fazla emek talep ederler. Böylece kısa dönemde üretim ve istihdam, doğal düzeylerinin üzerine çıkacaktır. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

Yeni Keynesyenlere göre para arzındaki öngörülen ve öngörülemeyen nitelikteki artışlar, ücretler katı (rijit) olduğu için kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakacaktır.

Ancak uzun dönemde yani 1 Ocak 2015'de işçiler, yeni ücret sözleşmelerini imzalarlarken artan enflasyon oranı kadar işverenlerden zam isteyeceklerdir. Bu da ücretleri yükselteceğinden, işverenlerin emek talebi azalır. Böylece bir taraftan üretim ve istihdam tekrardan doğal düzeylerine geri dönerken, diğer taraftan ise artan emek maliyetlerini işverenler fiyatlara yansıtacağı için enflasyon oranları da yükselecektir.

Sonuçta uzun dönemde para arzındaki öngörülen veya şok nitelikteki artışlar yalnızca enflasyon oranlarını yükseltecek, üretim ve istihdam gibi reel büyüklükler üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W}}{P\uparrow})\downarrow \rightarrow L_d\uparrow \rightarrow U\downarrow \rightarrow Y\uparrow$ $(P > P^e), (Y > Y_N), (U < U_N)$
Uzun Dönemde; $Ms\uparrow \rightarrow AD\uparrow \rightarrow P^e\uparrow \rightarrow W\uparrow \rightarrow P\uparrow \rightarrow (\frac{\overline{W\uparrow}}{P\uparrow}) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Yukarıdaki formülasyonda;

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

AD = Toplam Talep,

W = Nominal Ücretler,

$(\frac{W}{P})$ = Reel Ücretler,

L_d = Emek Talebi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Şimdi ise para arzında *"beklenen (öngörülen) veya beklenmeyen (şok)"* nitelikteki azalışları ele alalım. Örneğin 1 Ocak 2014 tarihinde ücret sözleşmelerinin imzalandığını ve sözgelimi 1 Şubat 2014'de merkez bankasının para arzında %20'lik bir azalış yapılacağını duyurduğunu (öngörülen politika) veya para arzını beklenmedik bir biçimde %20 oranında azalttığını düşünelim.

Bu durumda rasyonel hareket eden işçiler, enflasyon oranlarının %20 oranında düşeceğini bilmelerine rağmen, ücret sözleşmeleri daha önceden imzalandığı için yeni sözleşme dönemi olan 1 Ocak 2015'e kadar ücretlerinde bir azalış talep edemezler. İşverenler de rasyonel hareket ettiğinden azalan

para arzının yol açacağı toplam talep düşüşünün, kendi sattıkları malların fiyatlarını %20 oranında azaltacağını öngörmektedirler. Dolayısıyla işverenler reel ücretlerin yükseldiğini de bildikleri için, üretimlerini azaltırlar ve emek taleplerini düşürürler. Böylece kısa dönemde üretim ve istihdam, doğal düzeylerinin altına düşer. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin üzerine çıkacak ve ekonomide eksik istihdamda dengeye gelecektir.

Yeni Keynesyenlere göre para arzındaki öngörülen ve öngörülemeyen nitelikteki azalışlar, ücretler katı (rijit) olduğu için kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakacaktır.

Ancak uzun dönemde yani 1 Ocak 2015'de işçiler, yeni ücret sözleşmelerini imzalarlarken düşen enflasyon oranları nedeniyle ücretlerinin azalmasına razı olacaklardır. Bu da ücretleri düşürerek, işverenlerin emek talebini artırır. Böylece üretim ve istihdam tekrardan doğal düzeylerine geri dönecektir. Diğer taraftan ise azalan emek maliyetleri, işverenlerin kendi sattıkları mallarının fiyatlarını düşürmelerine yol açacağı için enflasyon oranları da gerileyecektir.

Sonuçta uzun dönemde para arzındaki öngörülen veya şok nitelikteki azalışlar yalnızca enflasyon oranlarını düşürecek, üretim ve istihdam gibi reel büyüklükler üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayacaktır.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde; $Ms \downarrow \rightarrow AD \downarrow \rightarrow P \downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow L_d \downarrow \rightarrow U \uparrow \rightarrow Y \downarrow$ $(P < P^e), (Y < Y_N), (U > U_N)$
Uzun Dönemde; $Ms \downarrow \rightarrow AD \downarrow \rightarrow P^e \downarrow \rightarrow W \downarrow \rightarrow P \downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W\downarrow}}{P\downarrow}\right) \rightarrow \overline{L_d} \rightarrow \overline{U} \rightarrow \overline{Y}$ $(P = P^e), (Y = Y_N), (U = U_N)$

Yeni Keynesyenlerin rasyonel beklentiler yaklaşımına dayalı olarak genişlemeci ve daraltıcı para politikasına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamaları, kısa ve uzun dönem olarak ikiye ayırarak aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz.

	Kısa Dönem		
	Öngörülen Politika	Şok Politika	Uzun Dönem
Ms↑	$P > P^e$ $Y > Y_N$ $U < U_N$	$P > P^e$ $Y > Y_N$ $U < U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$
Ms↓	$P < P^e$ $Y < Y_N$ $U > U_N$	$P < P^e$ $Y < Y_N$ $U > U_N$	$P = P^e$ $Y = Y_N$ $U = U_N$

P = Gerçekleşen Enflasyon Oranı,

P^e= Beklenen Enflasyon Oranı,

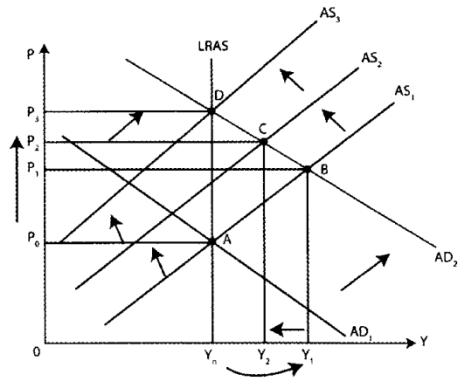
Y = Fiili Milli Gelir Düzeyi,

Y_N = Tam İstihdam Milli Gelir Düzeyi,

U = Fiili İşsizlik Oranı,

U_N = Doğal İşsizlik Oranı'nı göstermektedir.

Yeni Keynesyen yaklaşımda beklenen ve beklenmeyen (şok) para politikasının etkilerini Şekil 27 yardımıyla da inceleyebiliriz. Şekil de yatay eksende hasıla düzeyi, dikey eksende ise fiyatlar genel düzeyi yer almaktadır. AD toplam talep eğrisini, AS ise kısa dönem toplam arz eğrisini göstermektedir. LRAS ise, uzun dönem toplam arz eğrisini temsil etmektedir.



Şekil 27: Öngörülen (Beklenen) ve Öngörülmeyen (Şok) Para Politikası

Ekonominin ilk başta A noktasında olduğunu düşünelim. Şimdi ise merkez bankasının para arzını artıracağını ilan ettiğini, diğer bir deyişle "öngörülen (beklenen)" para politikası uyguladığını varsayalım. Bu durumda rasyonel hareket eden işçilerden henüz yeni sözleşme imzalamamış olanlar, para arzı artışlarının fiyatlar genel düzeyini yükselteceğini bildikleri için, işverenlerden daha fazla ücret talep ederler. Bu da AS eğrisini AS_1'den AS_2'ye doğru kaydıracaktır. Ancak işçilerin bir kısmı ise, daha önceden ücret sözleşmesi imzaladıkları için, yeni sözleşme dönemine kadar daha yüksek ücret talep edemezler. Dolayısıyla AS eğrisi kısa dönemde AS_2'den AS_3'e kaymaz. Diğer taraftan artan para arzı, toplam talebi artırarak AD eğrisini AD_1'den AD_2'ye doğru sağa kaydırır. İşverenlerde kendi mallarının fiyatlarındaki artışların, emek maliyetlerindeki yükselişlerden daha fazla olması nedeniyle (reel ücretlerin azalması), daha fazla emek talebinde bulunacaklardır. Bu da üretimi ve istihdamı yükseltecektir.

Böylece öngörülen para politikası, ekonomiyi kısa dönemde A noktasından C noktasına doğru sürükleyecektir. Milli gelir ise Y_n ile gösterilen doğal düzeylerinin üzerine çıkarak Y_2 konumuna ulaşırken ($Y>Y_n$), işsizlik oranları ise doğal düzeylerinin altına düşecektir ($U<U_N$). Ayrıca beklenen para arzı artışları kısa dönemde enflasyon oranlarını da artırarak P_0'dan P_2'ye yükseltir. Buna göre beklenen nitelikteki para arzı artışlarının, kısa dönemde hasıla düzeyini yükselteceğini söylemek mümkündür.

Ancak söz konusu reel etkiler yalnızca kısa dönemde geçerli olacaktır. Çünkü rasyonel hareket eden fakat kısa dönemde ücret sözleşmelerinin önceden imzalanması nedeniyle (ücretlerin katılığı) zam alamayan işçiler, uzun

dönemde yeni sözleşmeler imzalanırken artan enflasyon oranları kadar işverenlerden zam isteyerek kendi durumlarını yeniden ayarlayacaklardır. Bunun sonucunda artan emek maliyetleri nedeniyle, işverenler kısa dönemde işe aldıkları işçileri işten çıkaracakları için toplam arz (üretim) azalacaktır. Bu da Şekil 27'de gösterildiği gibi AS eğrisini sola doğru kayarak AS_2'den AS_3 haline getirir. Böylece yeni denge noktası artık C'de değil D'de oluşacaktır. Hasıla düzeyi de tekrar tam istihdamı gösteren Y_n seviyesine geri dönecektir. Enflasyon oranları ise işverenlerin artan emek maliyetlerini kendi mallarının fiyatlarına yansıtması sonucunda P_2'den P_3'e yükselecektir.

Sonuç olarak Yeni Keynesyenler para arzındaki öngörülen (beklenen) nitelikteki artışların sadece kısa bir dönem için reel etkiler doğurabileceğini, uzun dönemde ise yalnızca enflasyon oranlarını yükseltebileceğini savunmaktadırlar.

Şimdi ise ekonominin Şekil 27'de başlangıçta A noktasında dengede iken, merkez bankasının para arzında önceden ilan etmeksizin *"şok (beklenmeyen)"* nitelikte bir artışa gittiğini varsayalım. Para arzındaki beklenmedik artışlar, kısa dönemde AD eğrisini AD_1'den sağa doğru kaydırarak AD_2konumuna getirir. Bu da enflasyon oranlarını artırarak P_0'dan P_1'e yükseltecektir. Ekonomi ise B noktasında dengeye ulaşır. Ancak işçiler rasyonel olmalarına rağmen para arzının artacağını beklemedikleri için, kısa dönemde fiyatlar genel düzeyinin arttığının farkına varamayacaklardır. Bu da onların kısa dönemde ücret artışı talebinde bulunmamalarına yol açar. Dolayısıyla da AS eğrisinde başlangıçta bir değişme olmayacak ve AS_1 düzeyinde kalmaya devam edecektir. İşverenler ise düşen reel ücretler üzerine, üretimlerini artırarak daha fazla emek talep edeceklerdir. Bu da ekonomide hasıla düzeylerini, doğal oranın üzerine çıkararak Y_n'den Y_1'e ulaştıracaktır. Böylece ekonomide aşırı istihdam oluşur.

Ancak şok nitelikteki parasal genişlemenin ortaya çıkaracağı reel etkiler de yalnızca kısa bir dönem için geçerli olacaktır. Çünkü rasyonel hareket eden işçiler uzun dönemde enflasyon oranlarının arttığını fark edecekler ve kendi durumlarını yeniden ayarlayacaklardır. Dolayısıyla işçiler, işverenlerden daha yüksek ücret talep edeceklerdir. Bunun sonucunda artan emek maliyetleri nedeniyle, işverenler kısa dönemde işe aldıkları işçileri işten çıkaracakları için toplam arz (üretim) azalacaktır. Bu da Şekil 27'de görüleceği üzere AS eğrisi sola doğru kayarak AS_1'den AS_3'e ulaştırır. Böylece yeni denge noktası

artık B'de değil D'de oluşacaktır. Hasıla düzeyi de azalarak tekrar tam istihdamı gösteren Y_n seviyesine geri dönecektir. Enflasyon oranları ise artan emek maliyetlerini işverenlerin kendi mallarının fiyatlarına yansıtması neticesinde P_1'den P_3 seviyesine yükselir.

Sonuç olarak Yeni Keynesyenler para arzındaki öngörülemeyen (şok) nitelikteki değişmelerin sadece kısa bir dönem için reel etkiler doğurabileceğini, uzun dönemde ise yalnızca enflasyon oranlarını yükselteceğini savunmaktadırlar.

Ancak burada bir noktayı önemle hatırlatmak gerekir ki, Yeni Keynesyenlere göre şok niteliğindeki bir parasal genişlemenin kısa dönemde milli gelir üzerindeki etkisi, beklenen nitelikteki para arzı değişmelerinden çok daha fazladır. Şekil 27'den izlenebileceği gibi şok niteliğindeki parasal genişlemeler milli geliri Y_n'den Y_1'e kadar artırmayı başarırken, beklenen nitelikteki parasal genişlemeler ise ekonomiyi Y_n'den sadece Y_2'ye kadar yükseltebilecektir.

2.18. Para Teorisi ve Politikası İle Bankacılık Alanlarıyla İlgili Çözümlü Sorular

1. Petrol fiyatlarının arttığı bir ekonomide, merkez bankasının buna karşı uyguladığı para politikasının etkisi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Politika kısa dönemli toplam arz eğrisini sağa kaydırır

B) Politika hem kısa dönemli toplam arz eğrisini hem de uzun dönemli toplam arz eğrisini sağa kaydırır

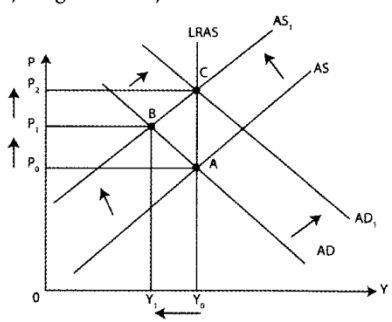
C) Politika toplam talep eğrisini sağa kaydırır

D) Politika kısa dönemli toplam arz eğrisini değiştirmez, ancak uzun dönemli toplam arz eğrisini sola kaydırır

E) Politika hem toplam talep eğrisini hem de kısa dönemli toplam arz eğrisini sola kaydırır

Çözüm:

Petrol fiyatlarının artması olumsuz bir arz şokuna işaret eder. Bu durumda toplam arz eğrisi (AS) sol yukarıya doğru kayar. Bu da bir taraftan enflasyon oranlarını yükseltirken, diğer taraftan milli geliri tam istihdam düzeyinin altına düşürür. Böylece ekonomide stagflasyon (enflasyon + işsizlik) problemi oluşur. Stagflasyonla mücadelede merkez bankası para arzını artırırsa toplam talep eğrisi (AD) sağa doğru kayar. Aşağıdaki şekilde stagflasyon durumu ve buna karşı merkez bankasının uyguladığı genişletici para politikasının sonuçları gösterilmiştir.



Şekil 28: Olumsuz Arz Şoku ve Stagflasyon

Şekil 28'de ekonomi ilk başta A noktasında dengede bulunmaktadır. Toplam arz ve toplam talep birbirine eşittir. Milli gelir ise tam istihdamı gösteren Y_0 düzeyine eşittir. Şimdi petrol fiyatlarının yükseldiğini ve olumsuz bir arz şokunun oluştuğunu varsayalım. Bu durumda toplam üretim maliyetleri artacağından firmalar üretimlerini kısarak, artan maliyetleri fiyatlara yansıtacaklardır. Böylece AS eğrisi sol yukarıya doğru kayarak, AS_1 haline gelecektir. Bu da enflasyon oranlarını P_0'dan P_1'e yükseltirken, milli geliri ise tam istihdamın altına düşürerek Y_0'dan Y_1'e geriletecektir. Dolayısıyla ekonomi B noktasında dengeye gelir ve stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon) olur.

Merkez bankası stagflasyonla mücadele etmek için para arzını artırdığında AD sağa doğru kayarak, AD'den AD_1 konumuna gelir. Böylece ekonomi B noktasından C noktasına kayarken, milli gelir tekrardan tam istihdamı gösteren Y_0'a geri dönecek ve fiyatlar genel düzeyi ise P_1'den P_2'ye yükselecektir. Sonuçta merkez bankasının uyguladığı para politikaları, toplam arz eğrisi üzerinde değil toplam talep eğrisinde bir değişmeye yol açacağı için doğru cevap, C'dir.

2. Millî gelirde bir azalış olduğunda para talebi ile faiz oranı nasıl değişir?

	Para Talebi	Faiz Oranı
A)	Artar	Azalır
B)	Artar	Artar
C)	Azalır	Artar
D)	Azalır	Azalır
E)	Azalır	Değişmez

Çözüm:

Milli gelirdeki düşüşler, "Paranın Miktar Teorisi" ve "Likidite Tercihi Teorisi" görüşleri çerçevesinde para talebini azaltır. Para talebindeki düşüşler ise, ödünç verilebilir fonlar piyasasındaki fon talebini azaltmak suretiyle faiz oranlarının düşmesine yol açar. Dolayısıyla doğru cevap, D seçeneğidir. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz;

$$Y \downarrow \longrightarrow Md \downarrow \longrightarrow i \downarrow$$

3. Genişletici bir para politikasının daraltıcı bir maliye politikasıyla aynı anda uygulandığı bir politika karmasının, faiz oranı ve GSYİH üzerindeki etkisi nedir?

	Faiz Oranı	GSYİH
A)	Artar	Düşer
B)	Artar	Belirsizdir
C)	Düşer	Artar
D)	Düşer	Düşer
E)	Düşer	Belirsizdir

Çözüm:

Genişletici para politikası (para arzının artması), faiz oranlarını düşürürken milli geliri ise artırır. Daraltıcı maliye politikası (kamu harcamalarının azaltılması) ise, faiz oranlarını ve milli geliri düşürür. Bu iki politikanın birlikte uygulanması durumunda faiz oranları kesin olarak düşecektir. Ancak milli gelirin alacağı değer belirsizdir. Çünkü soruda para arzının hangi düzeyde arttığı ve kamu harcamalarının hangi oranda azaldığı verilmemiştir. Doğru cevap, E'dir.

4. Aşağıdakilerden hangisi para çarpanını etkileyen para politikası araçlarından birisi değildir?

A) Gelir vergisi
B) Reeskont oranı
C) Repo
D) Disponobilite oranı
E) Zorunlu karşılık oranı

Çözüm:

Parasal tabanı ve para çarpanını etkileyen para politikası araçları şunlardır: Açık piyasa işlemleri (doğrudan alım, doğrudan satım, repo ve ters repo), mevduat munzam karşılık oranları (zorunlu karşılık oranı), reeskont oranı ve disponobilite oranı. Gelir vergisi ise, maliye politikası aracıdır. Dolayısıyla gelir vergilerindeki değişmeler, para çarpanını etkilemez. Doğru cevap, A'dır.

5. Merkez bankasının zorunlu karşılık oranlarını %15 ve bankaların da serbest karşılık oranını % 10 olarak belirlediği bir ekonomide para çoğaltanının değeri aşağıdakilerden hangisine eşit olur?

A) 1'e eşittir.
B) 4'e eşittir.
C) 5'e eşittir.
D) 10'a eşittir.
E) 15'e eşittir.

Çözüm:

Serbest rezerv çarpanı aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$Ms = \frac{1}{r_d+e} .D$$

Bu formülasyonda Ms para arzını, r_d zorunlu karşılık oranlarını, e serbest karşılık oranını, D ise bankalara yatırılan mevduat miktarını ifade etmektedir. Para çarpanı ise, $\frac{1}{r_d+e}$ ifadesine eşittir. Soruda verilen değerler yerine konulduğunda, para çarpanı 4 olarak bulunur. Doğru cevap, B'dir.

$$\frac{1}{0,15+0,10} = \frac{1}{0,25} = 4$$

6. Bankaların daha az kredi vermesi isteniyorsa, merkez bankası aşağıdaki politikalardan hangisini yapmalıdır?

A) Repo
B) Reeskont oranlarının azaltılması
C) Ters repo
D) Doğrudan alış
E) Zorunlu karşılık oranının düşürülmesi

Çözüm:

Bankaların daha az kredi vermesi isteniyorsa, merkez bankası daraltıcı para politikası uygulamalıdır. Bunun içinde merkez ban-

kası doğrudan satış veya ters repo yapmalı ve zorunlu karşılık oranlarını yada reeskont oranlarını artırmalıdır. Merkez bankası *"ters repo (geri alış vadiyle satış)"* yaparsa, piyasaya tahvil satmış ve piyasadan para almış olur. Bu da bankaların elinde kredi verebilecek daha az fon kalmasına yol açacağından, toplam kredi miktarı ve toplam talep daralır. Doğru cevap, C'dir.

7. **Para arzındaki artışlar Phillips Eğrisinde nasıl bir değişmeye yol açar?**

A) Eğri boyunca yukarıdan aşağı doğru bir hareket gerçekleşir.

B) Eğri boyunca aşağıdan yukarı doğru bir hareket gerçekleşir.

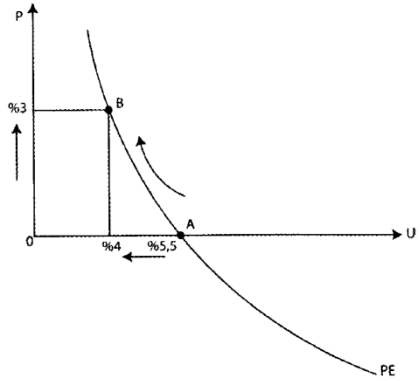
C) Eğri aşağı kayar.

D) Eğri yukarı kayar.

E) Eğri yatay eksene paralel hâle gelir.

Çözüm:

Phillips Eğrisi, enflasyon ile işsizlik oranları arasındaki ters yönlü ilişkileri gösterir. Enflasyon oranları arttıkça işsizlik oranları düşerken, enflasyon oranlarının düşmesi ise işsizlik oranlarını artırır. Buna göre enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Buna değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi denilmektedir. Para arzındaki artışlar, şekilden izlenebileceği gibi Phillips Eğrisi boyunca aşağıdan yukarıya doğru bir hareketin gerçekleşmesine yol açar.



Şekil 29: Para Arzı Artışları ve Phillips Eğrisi

Dolayısıyla para arzındaki değişmeler, Phillips Eğrisini yukarı veya aşağıya kaydırmaz. Phillips Eğrisi'nin aşağıya veya yukarıya doğru kayabilmesi için, beklenen enflasyon oranları değişmelidir. Beklenen enflasyon oranları arttıkça, Phillips Eğrisi sağ yukarıya doğru kayar. Beklenen enflasyon oranları azaldıkça ise, Phillips Eğrisi sol aşağıya doğru kayar. Doğru cevap, B'dir.

8. **Aşağıdakilerden hangisi parasal aktarımın reel ekonomik etkileri ile ilgili olarak doğru kabul edilebilir?**

A) Keynesyenlere göre para arzındaki artışlar, likidite tuzağına kadar faizleri düşürür ve yatırımları olumlu yönde etkiler.

B) Esnek kur sisteminde para arzındaki artışlar, faiz oranlarını düşürerek yerel para birimlerinin değer kaybetmesine ve net ihracatın azalmasına yol açar.

C) Para arzındaki artışlar, hisse senedi fiyatlarını yükseltir; bu da serveti ve tüketimi azaltır.

D) Para arzındaki artış, banka mevduatlarını ve kredi miktarını yükseltir; bu da yatırımları negatif etkiler.

E) Para arzındaki artışlar, iktisadi beklevişleri olumsuza çevirerek yatırımları düşürür.

Çözüm:

Parasal aktarım mekanizmasının beş kanalı vardır. Para arzındaki değişiklikler bu beş kanal yardımıyla reel ekonomiyi etkilemektedir. Söz konusu kanallar faiz kanalı, kredi kanalı, varlık fiyatları kanalı, döviz kuru kanalı ve beklentiler kanalıdır. Keynesyenlere göre para arzındaki artışlar, likidite tuzağına kadar faiz oranlarını düşürmek suretiyle yatırım harcamalarını artıracaktır. Doğru cevap, A'dır.

9. Genişletici para politikası uygulaması sonucunda para arzı, faizler, toplam talep ve GSYİH nasıl değişir?

	Para Arzı	Faizler	Toplam Talep	GSYİH
A)	Artar	Düşer	Artar	Düşer
B)	Artar	Düşer	Düşer	Artar
C)	Artar	Artar	Artar	Artar
D)	Artar	Düşer	Düşer	Düşer
E)	Artar	Düşer	Artar	Artar

Çözüm:

Genişletici para politikaları para arzını artırır, faiz oranlarını düşürür, bu da toplam talebin ve GSYİH'ın yükselmesine yol açar. Doğru cevap, E'dir.

10. Aşağıdakilerden hangisi enflasyon hedeflemesinin bir ön koşulu değildir?

A) Mali disiplinin sağlanması
B) Finansal piyasaların sığ olması
C) Para politikası şeffaflığının geliştirilmesi
D) Bağımsız merkez bankasının varlığı
E) Dalgalı kur sistemine geçilmesi

Çözüm:

Enflasyon hedeflemesinin uygulanabilmesi için şu ön koşulların sağlanması gerekir: Merkez bankasının bağımsız olması, para politikasının şeffaf ve hesap verebilir biçimde uygulanması, mali disiplinin sağlanması, finansal piyasaların gelişmişliği ve derinliğinin artırılması ve esnek (dalgalı) kur sistemine geçilmesi. Finansal piyasaların sığ olması durumunda ise, enflasyon hedeflemesi rejimine geçilemez. Çünkü finansal sığlık, finansal sistemde zayıf ve yeterli döviz rezervi bulunmayan bankaların ağırlıkla bulunması demektir. Finansal sığlığın doğal sonucu ise, finansal krizlerdir. Dolayısıyla doğru cevap, B'dir.

11. Keynesyenler ile Monetaristlerin para politikasıyla ilgili olarak ortaya attıkları görüşler arasındaki en önemli fark aşağıdakilerden hangisidir?

A) Monetaristlere göre para politikası etkisizdir, Keynesyenlere göre ise para politikası ekonomide reel etkiler bırakabilir.
B) Keynesyenler'e göre para politikası değişiklikleri yalnızca enflasyon oranları üzerinde bir etki bırakırken, Monetaristler ise para politikasının üretim ve istihdam düzeyleri üzerinde de etkili olabileceğini ileri sürerler.
C) Monetaristler para arzının ekonominin büyüme oranına endekslenmesini savunurlarken, Keynesyenler para arzının kurala dayalı biçimde uygulanmasına karşı çıkarlar.
D) Keynesyenlere göre para politikası etkisizdir, Monetaristlere göre ise para politikası uzun dönemde ekonomide reel etkiler bırakabilir.
E) Monetaristler ekonomiye yalnızca para politikası yoluyla müdahale edilmesi gerektiğini savunurlarken, Keynesyenler ise para politikasıyla ekonomiye müdahale edilmesine karşı çıkarlar.

Çözüm:

Keynesyenler ile Monetaristlerin para politikasıyla ilgili olarak ortaya attıkları görüşler arasındaki en önemli fark, Monetaristlerin para politikasının bir kurala bağlı biçimde uygulanmasını savunurken, Keynesyenlerin ise kurala bağlı politikaya karşı çıkmalarıdır. Monetaristlere göre ekonomideki en önemli sorun enflasyondur, Keynesyenlere göre ise işsizliktir. Monetaristlere göre enflasyonun temel nedeni ise, para arzındaki aşırı genişlemelerdir. Bu nedenle para arzı bir kurala bağlı olarak uygulanırsa, merkez bankaları aşırı parasal genişlemeye gidemeyecekleridir. Bu da enflasyon oranlarını düşürecektir. Monetaristler para arzının ekonominin büyüme oranına endekslenmesini savunurlarken, Keynesyenler para arzının kurala dayalı biçimde uygulanmasına karşı çıkarlar. Doğru cevap, C'dir.

12. Yeni Keynesyen Yaklaşıma göre, para arzındaki beklenmedik bir artış sonucunda kısa dönemde çıktı düzeyi ve fiyatlar genel düzeyi nasıl değişir?

	Çıktı Düzeyi	Fiyatlar Genel Düzeyi
A)	Artar	Düşer
B)	Azalır	Yükselir
C)	Artar	Değişmez
D)	Artar	Yükselir
E)	Değişmez	Yükselir

Çözüm:

Yeni Keynesyenlere göre insanlar rasyoneldir, fakat ücret ve fiyatlar yapışkandır. Bu da insanlar rasyonel olsa bile kısa dönemde para arzındaki değişmelerin, çıktı düzeyi üzerinde etkili olmasına yol açar. Para arzı beklenmedik biçimde artırıldığında, işçiler rasyonel hareket etmelerine rağmen, para arzının artacağını beklemedikleri için kısa dönemde enflasyon oranlarının yükseldiğini fark edemezler. Bu da onların ücret taleplerinin değişmeden kalmasına yol açar. Böylece işverenler düşen reel ücretler nedeniyle, üretimlerini artırarak daha fazla emek istihdam ederler. Dolayısıyla Yeni Keynesyen Yaklaşıma göre, para arzındaki beklenmedik bir artış sonucunda kısa dönemde hem çıktı düzeyi hem de fiyatlar genel düzeyi yükselir. Doğru cevap, D'dir.

13. Aşağıdaki para arzı tanımlarından hangisi "repo ve para piyasası fonları" nı içermektedir?

A) M_0
B) M_1
C) M_2
D) M_3
E) M_3A

Çözüm:

Para arzı tanımlarından M_3 içinde M_2'ye ilave olarak repo ve para piyasası fonları ile bankalarca ihraç edilen menkul kıymetler yer almaktadır. Doğru cevap, D'dir.

14. Para politikasının en hızlı değiştirilebilir ve ekonomiyi en çabuk etkileyen politika aracı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Zorunlu karşılık oranları
B) Açık piyasa işlemleri
C) Reeskont oranları
D) Disponobilite oranları
E) Selektif kredi kontrolleri

Çözüm:

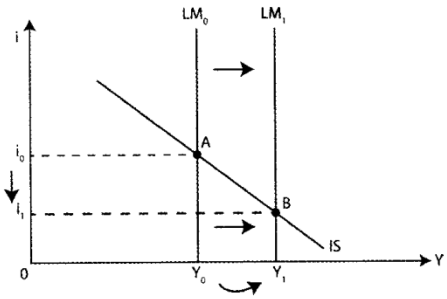
Para politikasının en hızlı değiştirilebilir ve ekonomiyi en çabuk etkileyen politika aracı, "açık piyasa işlemleri" dir. Kısaca A.P.İ. olarak bilinen bu işlemler, günlük haftalık veya aylık olarak yapılabilmektedir. Açık piyasa işlemleri kendi içinde "doğrudan alım", "doğrudan satım", "repo" ve "ters repo" olarak dört ana gruba ayrılmaktadır. Doğrudan alım ve repo işlemleri, ekonomide durgunlukla mücadelede kullanılmaktadır. Doğrudan satım ve ters repo ise, enflasyonla mücadelede kullanılan para politikası araçları arasındadır. Doğru cevap, B'dir.

15. Para talebi eğrisi dikey ise para ve maliye politikalarının etkinliği ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Hem para hem de maliye politikası etkindir.
B) Hem para hem de maliye politikası etkin değildir.
C) Maliye politikası, para politikasından daha fazla etkindir.
D) Para politikası etkin değilken, maliye politikası etkindir.
E) Para politikası etkinken, maliye politikası etkin değildir.

Çözüm:

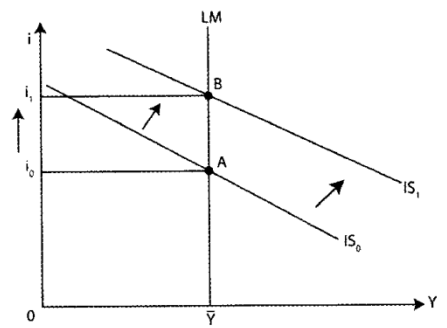
Para talebi eğrisinin dikey olması demek, para talebini faiz esnekliğinin düşük olduğu anlamına gelir. Bu da dikey eksende faiz oranlarının yer aldığı aşağıdaki grafikte gösterildiği gibi LM eğrisinin dikleşmesine yol açar. LM eğrisi dikleştikçe, para politikasının etkinliği artarken, maliye politikasının etkinliği ise azalmaktadır.



Şekil 30: Para Talebinin Faiz Esnekliği Sıfırken Para Politikasının Etkinliği

Para talebinin faiz esnekliğinin sıfır (h = 0) ve gelir esnekliğinin de sonsuz olması (k = ∞) olması durumunda, şekilden görüleceği üzere LM yatay eksene dik çizilir. Böyle bir durumda para arzındaki artışlar LM eğrisini sağa doğru kaydırarak, LM_0'dan LM_1 haline gelmesine yol açar. Bu da ekonomideki dengeyi A noktasından B noktasına kaydırır. Böylece faiz oranları $İ_0$'dan $İ_1$'e düşerken, milli gelir ise Y_0'dan Y_1'e yükselir. Diğer bir ifadeyle para politikası etkin olur.

Para talebi eğrisinin yani LM'in dikey olduğu durumda uygulanacak olan maliye politikaları ise, milli geliri değiştiremeyeceği için etkin olmaz. Aşağıdaki şekilde LM'in yatay eksene dik olarak çizildiği bir durumda, genişletici maliye politikasının etkileri gösterilmiştir.



Şekil 31: Para Talebinin Faiz Esnekliği Sıfırken Maliye Politikasının Etkinsizliği

Para talebinin faiz esnekliğinin sıfır (h = 0) ve gelir esnekliğinin de sonsuz olması (k = ∞) olması durumunda, şekilden görüleceği üzere LM yatay eksene dik çizilir. Böyle bir durumda kamu harcamasındaki artışlar IS eğrisini sağa doğru kaydırarak, IS_0'dan IS_1 haline gelmesine yol açar. Bu da ekonomideki dengeyi A noktasından B noktasına kaydırır. Böylece faiz oranları $İ_0$'dan $İ_1$'e yükselirken, milli gelir ise Y düzeyinde sabit kalır. Buna göre para talep eğrisinin dikey olduğu bir ekonomide, genişletici maliye politikası uygulamaları "tam dışlamaya (crowding-out)" yol açacağından maliye politikası etkin olmaz. Doğru cevap, E'dir.

16. Yatırım talebinin faiz esnekliğine ilişkin olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Yatırımların faiz esnekliği yükseldikçe, para politikasının etkinliği artar.

B) Yatırımların faiz esnekliği düştükçe, para politikasının etkinliği artar.

C) Yatırımların faiz esnekliği yükseldikçe, maliye politikasının etkinliği artar.

D) Yatırımların faiz esnekliği düştükçe, maliye politikasının etkinliği azalır.

E) Yatırımların faiz esnekliği düştükçe, para politikası tam etkin olur.

Çözüm:

Yatırım talebinin faiz esnekliğinin yükseldikçe (b>1), IS eğrisi yatıklaşır. Bu da maliye politikasının etkinliğini azaltırken, para politikasının etkinliğini ise artırır. Dolayısıyla doğru cevap, A'dır.

17. Ekonomide toplam çıktı düzeyinde bir artış olduğunda, para talebi ve faiz oranı nasıl değişir?

	Para Talebi	Faiz Oranı
A)	Artar	Düşer
B)	Azalır	Artar
C)	Artar	Artar
D)	Azalır	Düşer
E)	Artar	Değişmez

Çözüm:

Milli gelirdeki yükselişler, "Paranın Miktar Teorisi" ve "Likidite Tercihi Teorisi" görüş-

leri çerçevesinde para talebini artırır. Para talebindeki artışlar ise, ödünç verilebilir fonlar piyasasında fon talebini yükseltmek suretiyle faiz oranlarının artmasına yol açar. Dolayısıyla doğru cevap, C seçeneğidir. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz;

$$Y\uparrow \longrightarrow Md\uparrow \longrightarrow i\uparrow$$

18. Zorunlu karşılık oranındaki artışlar aşağıdakilerden hangisine neden olmaz?

A) Para arzının düşmesine
B) Bankaların kredi verme olanaklarının azalmasına
C) Parasal tabanın daralmasına
D) Para çarpanının değerinin düşmesine
E) Para arzının artmasına

Çözüm:

Zorunlu karşılık oranındaki artışlar, bankaların merkez bankası kasalarında daha fazla karşılık ayırmasına yol açar. Bu da bankaların verebileceği kredi miktarını azaltacağından, para çarpanı küçülür ve para arzı ile parasal taban daralır. Dolayısıyla zorunlu karşılık oranlarının artırılması, daraltıcı para politikasının uygulandığını göstermektedir. Bu durumda para arzı artmayacak tersine azalacaktır. Doğru seçenek, E'dir.

19. Monetaristlere göre para arzındaki azalışlar uzun dönemde fiyatlar genel düzeyi ve reel millî gelirde nasıl bir değişikliğe yol açacaktır?

	Fiyatlar Genel Düzeyi	Reel Millî Gelir
A)	Artar	Düşer
B)	Düşer	Yükselir
C)	Düşer	Düşer
D)	Düşer	Değişmez
E)	Yükselir	Değişmez

Çözüm:

Monetaristler, kısa dönemde Keynesyenlere uzun dönemde ise Klasikler'e benzerler. Diğer bir deyişle Monetaristler kısa dönemde paranın yanlı olduğunu, fakat uzun dönemde yansız olduğunu ileri sürerler. Onlara göre para arzındaki değişiklikler kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler doğururken, uzun dönemde para politikası sadece fiyatlar genel düzeyini etkileyebilir. Dolayısıyla soruda para arzındaki azalışların uzun dönemdeki etkisi sorulduğuna göre, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyi düşecek ve milli gelirde bir değişme meydana gelmeyecektir. Doğru cevap, D'dir.

20. Yeni Keynesyen iktisat ile Yeni Klasik iktisat düşüncesi arasındaki en temel fark aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yeni Keynesyenlerde nominal ücret ve fiyatların yapışkan, Yeni Klasiklerde esnek olması
B) Yeni Klasiklerde nominal ücret ve fiyatların yapışkan, Yeni Keynesyenlerde esnek olması
C) Yeni Klasiklerde iktisadi birimlerin rasyonel, Yeni Keynesyenlerde adaptif olması
D) Yeni Klasiklerde iktisadi birimlerin adaptif, Yeni Keynesyenlerde rasyonel olmaları
E) Yeni Klasiklerde sadece şok politikaların, Yeni Keynesyenlerde hem şok hem de beklenen politikaların reel etkiler doğurabilmesi

Çözüm:

Hem Yeni Klasikler hem de Yeni Keynesyenler insanların rasyonel olduklarını kabul etmektedirler. Ancak Yeni Keynesyenler nominal ücret ve fiyatların yapışkan, Yeni Klasikler ise esnek olduğunu iddia etmektedirler. Yeni Klasiklere göre ücretler ve fiyatlar esnektir. Dolayısıyla ekonomi kendiliğinden temizlenir ve tam istihdama devlet müdahalesine gerek kalmadan ulaşır. Bu nedenle "en iyi politika politikasızlıktır". Yeni Keynesyenlere göre ise ücret ve fiyatların esnek olmasını engelleyen süre teorileri, içeridekiler-dışarıdakiler teorisi, zımni (örtük) ücret sözleşmeleri, menü maliyetleri ve asimetrik enformasyon gibi bir çok olgu vardır. Dolayısıyla Yeni Keynesyenler, ücret ve fiyatların yapışkan (rijit) olduğunu gerekçe göstererek, devlet müdahalesinin kısa dönemde ekonomide reel etkiler doğurabileceğini ileri sürerler. Doğru cevap, A'dır.

21. Para arzı değişikliklerinin kurala bağlı biçimde belirlenmesini isteyen iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?

A) A. Smith
B) A. Marshall
C) J. M. Keynes
D) M. Friedman
E) R. Lucas

Çözüm:

Monetarizmin kurucusu ve en önemli temsilcisi olan Milton Friedman (1912-2006), 1976 yılında Nobel Ödülü'nü aldığı sırada yaptığı konuşmada *"Enflasyon Her Zaman ve Her Yerde Parasal Bir Olgudur"* diyerek, en tehlikeli ekonomik istikrarsızlık olan enflasyonun temel nedeni olarak, para arzındaki aşırı artışları işaret etmiştir. Friedman'a göre enflasyondan kurtulmanın yolu, para arzını ekonominin büyüme oranına endeksleyerek "kurala bağlı bir para politikası" izlemektir. Buna göre örneğin ekonomi %5 büyüdüğünde, para arzı da %5 artırılmalıdır. Böylece fiyat istikrarı kendiliğinden sağlanacaktır. Doğru cevap, D'dir.

22. Yeni Keynesyenlere göre para arzında meydana gelen % 10'luk bir azalış fiyat düzeyi ile çıktı düzeyi nasıl değiştirir?

	Fiyat Düzeyi	Çıktı Düzeyi
A)	Artar	Artar
B)	Azalır	Azalır
C)	Azalır	Artar
D)	Artar	Azalır
E)	Azalır	Değişmez

Çözüm:

Yeni Keynesyenlere göre para arzında meydana gelen beklenen ve şok nitelikteki azalışlar, ücretler ve fiyatlar yapışkan olduğu için iktisadi birimler rasyonel olsalar bile, kısa dönemde çıktı düzeyini ve fiyatlar genel düzeyini düşürür. Doğru cevap, B'dir.

23. Aşağıdaki iktisatçılardan hangisine göre paranın dolaşım hızı değişkendir?

A) I. Fisher
B) A. Marshall
C) J. M. Keynes
D) M. Friedman
E) R. Barro

Çözüm:

Alfred Marshall tarafından ortaya atılan Cambridge Tipi Miktar Kuramı'na göre paranın dolaşım hızı (V), Irving Fisher'in iddia ettiği gibi sabit olmayıp değişkendir. Para arzı arttığında dolaşım hızı düşer, para arzı azaldığında ise dolaşım hızı artar. "Çok para az dolaşır, az para çok dolaşır". Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

$Ms\uparrow \rightarrow v\downarrow$
$Ms\downarrow \rightarrow v\uparrow$

Doğru cevap, B'dir.

24. Klasik Miktar Teorisine ilk kez para talebini dahil eden yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

A) Cambridge Tipi Miktar Kuramı
B) Pigou'nun Servet Tipi Miktar Kuramı
C) Keynes'in Likidite Tercihi Teorisi
D) Friedman'ın Modern Miktar Teorisi
E) Lucas'ın Arz Eğrisi Modeli

Çözüm:

Klasik miktar kuramına ilk kez para talebini ekleyen iktisatçı Cambridge Üniversitesi'nde ders veren Alfred Marshall'dır. Marshall tarafından ortaya atılan Cambridge Tipi Miktar Kuramı'na göre, halkın likidite oranını gösteren k katsayısı, paranın dolaşım hızının tersine eşittir. Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

$k = 1/V$ veya $V = 1/k$

Bu da para talebindeki artışların dolaşım hızını düşürdüğünü ve para talebindeki azalışla-

rın ise dolaşım hızını artırdığını göstermektedir. Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

Md↑ → v↓
Md↓ → v↑

Doğru cevap, A'dır.

25. Eksik istihdam gelir düzeyi kavramı ilk olarak hangi iktisatçılar tarafından kullanılmıştır?

A) Klasikler
B) Neo Klasikler
C) Keynesyenler
D) Monetaristler
E) Yeni Keynesyenler

Çözüm:

Ekonomilerin eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini ilk kez ortaya atan iktisatçı, John Maynard Keynes (1883-1946)'dir. Keynes'e göre kapitalizmin kendiliğinden işleyişi, devlet müdahalesi olmadan ekonomileri tam istihdamda dengeye getiremez. Keynes, Klasiklerin görünmez el prensibini kabul etmez. Ona göre devlet ekonomileri eksik istihdamdan tam istihdama ulaştırabilmek için, ekonomiye genişletici maliye politikası önlemleri ile müdahalede bulunmalıdır. Doğru cevap, C'dir.

26. Aşağıdakilerden hangisi paranın özelliklerinden birisi <u>değildir</u>?

A) Taklit edilememe
B) Homojen olması
C) Standardize olmaması
D) Taşınabilir olması
E) Bölünebilir olması

Çözüm:

Bir varlığın para olabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir: Bölünebilirlik, taşınabilirlik, homojenlik (standardizasyon), taklit edilememe ve insanlar tarafından genel kabul görmek. Bu özelliklerden birisinin dahi olmaması durumunda, söz konusu varlık para niteliğine sahip olamaz. Dünyadaki tüm ülke paraları belirli bir ölçüye (standarda) sahiptir. Yani homojendir ve görüldüğünde tanınır. Doğru cevap, C'dir.

27. Para arzı ve faiz ilişkisi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Ekonomi tam istihdamdayken para arzı artırılırsa, enflasyon oranları ve buna bağlı olarak faiz oranları yükselir
B) Ekonomi eksik istihdamdayken para arzı artırılırsa, millî gelir düzeyi ve faiz oranları değişmez
C) Para arzı arttığında, ekonomi resesyona düşeceğinden, faiz oranları yükselir
D) Ekonomi tam istihdam duvarını aştıktan sonra para arzının artırılması, faiz oranlarını ve enflasyonu düşürür
E) Enflasyonun artacağı bekleniyorken, para arzı artışları faiz oranlarını düşürür

Çözüm:

Para arzı artışları ekonomi tam istihdama ulaşmadan önceki dönemlerde, faiz oranlarını düşürerek milli geliri artırabilir. Ancak ekonomi tam istihdamdayken para arzı artırılırsa, enflasyon oranları yükseleceğinden "Fisher Etkisi" işler ve buna bağlı olarak faiz oranları da yükselir. Doğru cevap, A'dır.

28. Keynes'in "likidite tercihi teorisi" ne göre aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Para kişilere fayda sağlayan lüks bir maldır
B) Kişiler ihtiyat amaçlı para talep etmezler
C) Kişiler spekülatif amaçlı para talep etmezler
D) Para talebi enflasyon oranlarına bağlıdır
E) Paranın dolaşım hızı istikrarlıdır

Çözüm:

Keynes'in "likidite tercihi teorisi" ne göre para talebi gelire ve faiz oranlarına bağlıdır. Gelir seviyesi arttıkça, işlem ve ihtiyat amaçlı para talebi de yükselir. Faiz oranları arttıkça ise, spekülatif amaçlı para talebi azalır. Paranın kişilere fayda sağlayan lüks mal olduğu görüşü ise, Monetaristler tarafından savunulmaktadır. Keynesyenlere göre para talebi, gelire ve faize bağlı olarak değiştiği için istikrarsızdır. Çünkü gelir düzeyleri ve faiz oranları sık aralıklarla değişmektedir. Bu da para talebinin ve dolayısıyla da paranın dolaşım hızının istikrarsız oluşuna neden olur. Keynes'e göre para talebi enflasyon oranlarına bağlı değildir. Doğru cevap, D'dir.

29. Toplam mevduatların 500.000 TL olduğu bir ekonomide, merkez bankasının zorunlu karşılık oranını % 25 olarak belirlemesi durumunda, toplam para arzı ne kadar olur?

A) 10.000.000 TL
B) 12.500.000 TL
C) 20.000.000 TL
D) 25.000.000 TL
E) 30.000.000 TL

Çözüm:

Burada "basit mevduat çarpanı" formülü kullanılarak sonuca gidilir. Söz konusu çarpan şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s = \frac{1}{rd} .D$$

Yukarıdaki denklemde Ms para arzını, r_d zorunlu karşılık oranlarını ve D ise banka mevduatlarını göstermektedir. Soruda verilen değerler denklemdeki yerlerine konulursa;

$$Ms = \frac{1}{0,25} \times 500.000TL$$

$$Ms = 4 \times 500.000 \text{ TL}$$

$$Ms = 20.000.000 \text{ TL}$$

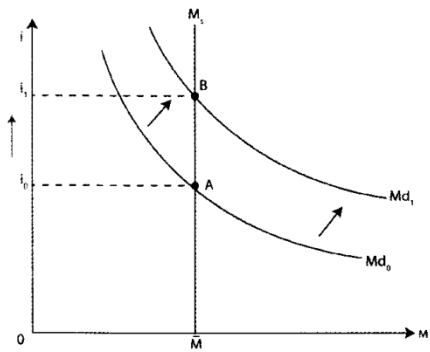
Doğru cevap, C'dir.

30. Para talebinin para arzından yüksek olduğu bir ekonomide, para piyasası dengesinin sağlanması için aşağıdakilerden hangisinin olması gerekir?

A) Faiz oranının artması, para talebinin düşmesi
B) Faiz oranının artması, para arzının düşmesi
C) Faiz oranının artması, para talebinin yükselmesi
D) Faiz oranının artması, para arzının yükselmesi
E) Faiz oranının düşmesi, para talebinin artması

Çözüm:

Para talebi ile faiz oranları arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Para talebi arttıkça faiz oranları yükselir. Çünkü para piyasasında fon talebinin artması, bankaların krediler için daha yüksek faiz oranı istemesine yol açar. Para talebi azaldıkça ise faiz oranları düşer. Çünkü para piyasasında fon talebi azalır. Bu da bankaların krediler için daha düşük faiz oranına razı olmasına neden olur. Bunu dikey eksende faiz oranının (i) ve yatay eksende para miktarının (M) yer aldığı aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:



Şekil 32: Para Talebindeki Artışların Faiz Oranı Üzerindeki Etkisi

Yukarıdaki şekilde para piyasası başlangıçta A noktasında dengededir. Bu durumda faiz oranları $İ_0$'a eşittir. Şimdi herhangi bir nedenle para talebinin arttığını düşünelim. Böylece para talep eğrisi sağ yukarıya doğru kayarak Md_0'dan Md_1 haline gelir. Para piyasasında yeni denge B noktasında oluşur. Faiz oranları ise $İ_1$'e yükselir. Dolayısıyla para talebindeki artışlar faiz oranlarını yükseltir. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

$$Md\uparrow \rightarrow i\uparrow$$

Diğer taraftan Keynes'in spekülatif para talebi teorisine göre, faiz oranları ile para talebi arasında ise ters orantılı bir ilişki vardır. Faiz oranları arttıkça, spekülatif amaçlı para talebi azalır. Bunu da şu şekilde formüle edebiliriz:

$$i\uparrow \rightarrow Md\downarrow$$

Buna göre para talebinin para arzından fazla olduğu bir ekonomide, para piyasasında dengenin sağlanması için faiz oranları yükselmeli ve para talebi de düşmelidir. Doğru cevap, A'dır.

31. Fisher Tipi Miktar teorisine göre, para talebi aşağıdakilerin hangisinde verilenlere bağlıdır?

A) Reel gelir, faiz oranı
B) Fiyatlar genel düzeyi, faiz oranı
C) Reel gelir, fiyatlar genel düzeyi
D) Nominal gelir, faiz oranı
E) Reel gelir, fiyatlar genel düzeyi, faiz oranı

Çözüm:

Fisher Tipi Miktar teorisi (M. V = P. Y)'ne göre para talebi, reel gelir ve fiyatlar genel düzeyine bağlıdır. Denklemdeki P terimi fiyatlar genel düzeyini, Y terimi ise reel gelir düzeyini göstermektedir. C seçeneği dışındaki tüm seçeneklerde faiz oranı geçmektedir. Halbuki Klasik iktisatçılara göre para talebinin faiz oranlarıyla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Faiz oranlarındaki değişmeler, para talebini etkilemez. Keynesyenlere göre ise faiz oranları arttıkça para talebi azalır. Tersine faiz oranlarının düşmesi ise para talebini yükseltecektir. Doğru cevap, C'dir.

32. Daraltıcı bir para politikası, daraltıcı bir maliye politikasıyla birlikte uygulandığında aşağıdakilerden hangisi ortaya çıkar?

A) Millî gelir düzeyi kesinlikle azalır, ancak faiz oranının nasıl değişeceği belirsizdir
B) Faiz oranı kesinlikle artar, ancak millî gelir düzeyinin nasıl değişeceği belirsizdir
C) Faiz oranı artarken millî gelir düzeyi azalır
D) Hem faiz oranı hem de millî gelir düzeyi artar
E) Hem faiz oranı hem de millî gelir düzeyi azalır

Çözüm:

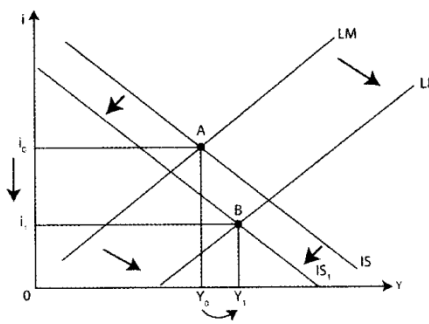
Daraltıcı bir para politikası para arzının azalması anlamına gelir. Para arzı azalınca, faiz oranları yükselir ve milli gelir düşer. Daraltıcı maliye politikası ise, kamu harcamalarının azalması demektir. Bu durumda faiz oranları ve milli gelir düşer. Sonuçta daraltıcı para ve maliye politikası, kesinlikle milli geliri düşürür. Fakat faiz oranlarının alacağı değer konusunda belirsizlik vardır. Çünkü soruda para arzının veya kamu harcamalarının ne kadar azaldığı belirtilmemiştir. Doğru cevap, A'dır.

33. Para arzındaki artışların kamu harcamasındaki azalışlardan daha büyük olduğu bir ekonomide aşağıdakilerden hangisinin gerçekleşmesi beklenir?

A) Faiz oranları düşerken, milli gelir belirsizdir
B) Faiz oranları ve milli gelir artar
C) Faiz oranları ve milli gelir düşer
D) Faiz oranları kesinlikle artar, milli gelir ise azalır
E) Faiz oranları kesinlikle düşer, milli gelir ise artar

Çözüm:

Para arzındaki artışların kamu harcamasındaki azalışlardan daha büyük olduğu bir ekonomide, faiz oranları kesinlikle düşer milli gelir ise artar. Aşağıdaki IS-LM şekli ile bu durum açıklanmıştır.



Şekil 33: Para Arzındaki Artışların Kamu Harcamasındaki Azalışlardan Daha Büyük Olduğu Durum

Şekilde görüleceği üzere para arzındaki artışlar, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM'den LM_1 haline getirmiştir. Kamu harcamasındaki azalışlar ise, IS eğrisini sola doğru kaydırarak IS'den IS_1 konumuna getirmiştir. Ancak para arzındaki artışlar kamu harcamasındaki azalışlardan daha büyük olduğu için, şekilde LM'deki sağa doğru kayma IS'deki sola doğru kaymadan daha fazla olmuştur. Bunun sonucunda faiz oranları $İ_0$dan $İ_1$'e düşerken, milli gelir ise Y_0'dan Y_1'e yükselir. Doğru cevap, E'dir.

34. Aşağıdakilerden hangisi dolarizasyonun veya tam parasal ikamenin sonuçlarından birisi değildir?

A) Merkez bankasındaki dolar mevduatlarını azaltması
B) Reel senyoraj gelirlerini düşürmesi
C) Ulusal paranın değer saklama aracı olma fonksiyonunu yitirmesi
D) Para talebini istikrarsız hale getirmesi
E) Para politikasının etkinliğini azaltması

Çözüm:

Uzun süreler devam eden yüksek ve kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, ulusal paranın sürekli değer kaybetmesi üzerine iktisadi birimlerin tasarruflarını yabancı paralar ile tutmalarına "dolarizasyon" ve ulusal paranın mübadele aracı olma fonksiyonunu yitirmesine ise "tam parasal ikame" denilir.

Tam parasal ikame, dolarizasyonun en ileri aşamasıdır. Çünkü dolarizasyonda paranın mübadele aracı olma fonksiyonu devam etmekte ve sadece değer saklama aracı olma fonksiyonu sona ermektedir. Diğer bir deyişle dolarizasyonun olduğu ülkelerde insanlar, ticari hayatta ulusal parayı kullanmaya devam etmektedirler. Sadece tasarruflarını dövizde değerlendirmektedirler. Tam parasal ikamede ise ulusal paranın sürekli olarak değer kaybetmesi üzerine iktisadi bireyler, sadece tasarruflarını değil ticari hayatta ki tüm işlemlerini de yabancı paralarla yapmaktadırlar. Sözgelimi kira ve ücret sözleşmeleri, depozitolar, krediler, ticari nitelikteki alış-verişler gibi tüm işlemler yabancı paralarla yapılmaktadır. Bu da ulusal paranın değer saklama aracı olma fonksiyonun yanı sıra, mübadele aracı olma fonksiyonun da sona ermesi anlamına gelmektedir.

Dolarizasyon veya tam parasal ikamenin sonuçları şu şekilde sıralanabilir: Reel senyoraj gelirlerini düşürmesi, ulusal paranın değer saklama aracı olma fonksiyonunu yitirmesi, para talebini istikrarsız hale getirmesi ve para politikasının etkinliğini azaltması. A seçeneğinde yer alan merkez bankasındaki dolar mevduatlarının düşmesinin ise, dolarizasyon veya tam parasal ikame kavramı ile hiçbir ilişkisi yoktur. Merkez bankası döviz piyasasındaki gelişmelere göre döviz alıp sattığı için, zaman zaman döviz mevduatları artar veya azalır. Doğru cevap, A'dır.

35. Aşağıdakilerden hangisi para politikasının bir aracıdır?

A) Döviz kurları
B) Kamu harcamaları
C) Zorunlu döviz devir oranı
D) Vergi oranları
E) İç ve dış borçlanma

Çözüm:

Kamu harcamaları, vergi oranları ve eğer devlet bütçesi açık veriyorsa iç ve dış borçlanma, maliye politikasının araçları arasında sayılmaktadır. Döviz kurları, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerini göstermektedir. Dolayısıyla döviz kurları, para veya maliye politikasının bir aracı değildir. Zorunlu döviz devir oranı ise, para politikası araçlarından birisidir. Döviz geliri elde eden kişi ve kuruluşlar elde ettikleri döviz kazançlarının bir kısmını, merkez bankasının belirlediği bir oran üzerinden bankaya yatırırlar. Buna zorunlu döviz devir oranı denilir. Dolayısıyla doğru cevap, C'dir.

36. Nominal faiz oranı azalırsa, reel para talebi nasıl değişir?

A) Azalır, çünkü nakit tutmanın fırsat maliyeti yükselir
B) Azalır, çünkü paranın dolaşım hızı düşer
C) Artar, çünkü nakit tutmanın fırsat maliyeti yükselir
D) Artar, çünkü paranın dolaşım hızı yükselir
E) Artar, çünkü nakit tutmanın fırsat maliyeti düşer

Çözüm:

Nominal faiz oranları azalırsa, reel para talebi artar. Çünkü Keynes'e göre tahviller sıfır opsiyonludur. Yani insanlar ya para ya da tahvil tutarlar. Faiz oranları düştüğünde, nakit tutmanın fırsat maliyeti de azalır. Zira faizlerin düşmesi, tahvillerin getirisinin azaldığı anlamına gelir. Bu durumda yatırımcılar faiz oranları yeniden artana dek, tahvil almak yerine ellerinde para tutmayı tercih edeceklerdir. Doğru cevap, E'dir.

37. Aşağıdakilerden hangisi Fisher denklemini ifade eder?

A) Reel faiz oranı = Nominal faiz oranı - Gerçekleşen enflasyon oranı

B) Nominal faiz oranı = Reel faiz oranı + Gerçekleşen enflasyon oranı

C) Reel faiz oranı = Nominal faiz oranı - Beklenen enflasyon oranı

D) Reel faiz oranı = Nominal faiz oranı + Beklenen enflasyon oranı

E) Nominal faiz oranı = Reel faiz oranı - Gerçekleşen enflasyon oranı

Çözüm:

Fisher denklemi şu şekilde ifade edilmektedir:

Reel Faiz Oranı = Nominal Faiz Oranı - Beklenen Enflasyon Oranı

Dolayısıyla doğru cevap, C'dir.

38. Para arzındaki beklenmeyen (şok) artışlar aşağıdakilerden hangisine <u>neden olmaz</u>?

A) Para talebinin değişmemesine

B) Reel para arzının değişmemesine

C) Ulusal paranın değer kaybetmesine

D) Nominal faiz oranlarının artmasına

E) Enflasyon oranlarının artmasına

Çözüm:

Para arzındaki beklenmeyen (şok) artışlar nominal faiz oranlarını düşürecek, ulusal paranın değer kaybetmesine yol açacak ve enflasyon oranlarını yükseltecektir. Buna karşılık enflasyon oranlarındaki artış başlangıçtaki para arzı artışlarına eşit olduğu için, reel para arzı değişmeden kalacaktır. Bu da para talebinin de değişmemesine yol açar. Dolayısıyla para arzındaki beklenmeyen (şok) artışlar, nominal faiz oranlarını yükseltmeyip tersine düşürmektedir. Doğru cevap, D'dir.

39. Merkez bankasının piyasaya devlet tahvili satmasının etkileri aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	<u>Faiz</u>	<u>Döviz Kuru</u>
A)	Yükselir	Düşer
B)	Yükselir	Yükselir
C)	Yükselir	Değişmez
D)	Düşer	Düşer
E)	Düşer	Yükselir

Çözüm:

Merkez bankası piyasaya devlet tahvili satması durumunda, piyasadan ulusal parayı toplayacağından para arzı azalır. Faiz, paranın fiyatıdır. Piyasada para kıtlaşacağı için, "değer kanunu" işleyecektir. Değer kanununa göre "bollaşan bir şey değer kaybeder, kıtlaşan bir şey değer kazanır". Bu kural gereğince paranın kıtlaşması, faiz oranlarını yükseltecektir.

Faizlerin yükselmesi ise, ülkeye yabancı sermayenin gelmesine yol açacaktır. Bu da ülke içinde dövizin bollaşmasına yani döviz arzının artmasına neden olur. Böylece değer kanununu yeniden işleyecek ve "bollaşan bir şey değer kaybeder" ilkesi gereğince, ülke içinde bollaşan döviz değer kaybedecek yani döviz kurları düşecektir. Doğru cevap, A'dır.

40. Aşağıdakilerden hangisi yüksek ve kronik enflasyonun en temel sebebidir?

A) Döviz kurlarındaki sürekli artışlar
B) KİT'lerin görev zararları
C) Yüksek bütçe açıkları
D) Para arzında yaşanan aşırı artışlar
E) Vergi oranlarındaki artışlar

Çözüm:

Milton Friedman'a göre "enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur". Diğer bir ifadeyle enflasyonun sebebi, para arzındaki aşırı artışlardır. Para arzı genişletildiğinde toplam talep yükselmekte ve enflasyon oranları hızla artmaktadır. O halde enflasyon, devletin ekonomiye müdahale etmesinin ve hatalı para politikası uygulamasının bir sonucudur. Enflasyonu önlemenin yolu ise, para arzı artışlarını bir kurala bağlamaktır. Literatürde **"rules policy"** de denilen ve Monetaristler tarafından önerilen kurala bağlı politika gereğince, para arzı artışları ekonominin büyüme oranına endekslenmelidir. Yani para arzı, büyüme oranı kadar artırılmalıdır. Böylece toplam talepte aşırı artışların önüne geçileceğinden, fiyat istikrarı da sağlanmış olur. Doğru cevap, D'dir.

41. Aşağıdakilerden hangisi "parasal taban" büyüklüğü içerisinde yer almaktadır?

A) Kamu mevduatları
B) Açık piyasa işlemleri
C) Senyoraj gelirleri
D) Temettü gelirleri
E) Yatırım fonları

Çözüm:

Parasal taban, rezerv paraya açık piyasa işlemlerinin ilave edilmesi ile bulunmaktadır. Rezerv para ise, emisyon ile merkez bankasında bulunan serbest ve zorunlu karşılıkların toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla doğru cevap, B'dir.

42. Aşağıdakilerden hangisi Monetarist iktisatçıların savundukları en önemli görüşü yansıtmaktadır?

A) Enflasyonun temel nedeni para arzındaki aşırı azalışlardır
B) Maliye politikası likidite tuzağı nedeniyle etkin değildir
C) Para politikası tam dışlama nedeniyle etkin değildir
D) Devlet ekonomiye yalnızca para politikası ile müdahale etmelidir
E) Devlet ekonomiye hiçbir müdahalede bulunmamalıdır

Çözüm:

Monetarist iktisatçılara göre ekonomideki tüm istikrarsızlıkların kaynağı, devletin ekonomiye yapmış olduğu müdahalelerdir. Örneğin 1929 Dünya Bunalımı, FED'in para arzını yeterince artırmamış olmasından kaynaklanmıştır. Aynı şekilde 1973 Stagflasyon Krizi ise, FED'in aşırı parasal genişlemeye gitmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. O halde enflasyonun ve deflasyonun kaynağı, devletin ekonomiye müdahale ederek uyguladığı hatalı para politikalarıdır. Bu nedenle Monetaristler, devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkarlar. Onlara göre devlet bütçesi denk olmalıdır, merkez bankası ise para arzını ekonominin büyüme oranına göre belirlemelidir. Diğer bir deyişle para politikası kurala bağlı biçimde uygulanmalıdır. Doğru cevap, E'dir.

43. Aşağıdakilerden hangisi bir ekonomide kamu harcamalarının hazine bonosu ve devlet tahvili satışı ile finanse edilmesinin sonuçlarından birisidir?

A) Banka rezervleri genişlerken, parasal taban daralır
B) Banka rezervleri değişmezken, parasal taban genişler
C) Banka rezervleri ve parasal taban daralır
D) Banka rezervleri ve parasal taban genişler
E) Banka rezervleri daralırken, parasal taban değişmez

Çözüm:

Bir ekonomide kamu harcamalarının hazine bonosu ve devlet tahvili satışı ile finanse edil-

mesinin sonucu olarak, bankalar ellerindeki fonları devlete borç olarak verdikleri için banka rezervleri azalır. Bu da bankaların ellerinde müşterilerine vermek amacıyla daha az kredi kalması anlamına geleceğinden, parasal taban daralır. Doğru cevap, C'dir.

44. Para arzı artırıldığında faiz oranlarının düşmesini sağlayan etki aşağıdakilerden hangisidir?

A) Fisher etkisi
B) Keynes etkisi
C) Pigou etkisi
D) Tobin etkisi
E) Lucas etkisi

Çözüm:

Para arzı artırıldığında faiz oranlarının düşmesini sağlayan etkiye "Keynes etkisi veya likidite etkisi" denilmektedir. Buna göre fiyatlar genel düzeyi düştüğünde, reel para arzı artar, bu da faiz oranlarını azaltarak, yatırımları ve milli geliri yükseltir. Keynes etkisini şu şekilde formüle edebiliriz:

$$P\downarrow \rightarrow \left(\frac{Ms}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow \text{İ}\downarrow \rightarrow \text{I}\uparrow \rightarrow \text{Y}\uparrow$$

Doğru cevap, B'dir.

45. Bir tahvilin faiz oranı denge faiz oranının altında ise, bu durumda tahvil piyasası dengesi için aşağıdaki ifadelerden hangisi doğru olmaktadır?

A) Tahvil piyasasında arz fazlası vardır, faiz oranı yükselir
B) Tahvil piyasasında arz fazlası vardır, faiz oranı düşer
C) Tahvil piyasasında arz fazlası vardır, faiz oranı değişmez
D) Tahvil piyasasında talep fazlası vardır, faiz oranı yükselir
E) Tahvil piyasasında talep fazlası vardır, faiz oranı düşer

Çözüm:

Tahvil bir borçlanma kağıdıdır. Tahvil çıkaranlar tahvil faizleri düştükçe tahvil arzlarını artırırlar. Tersine tahvil talep edenler ise, tahvil faizleri düştükçe tahvil taleplerini azaltırlar. Bu durumda bir tahvilin faiz oranı denge faiz oranının altında ise, tahvil piyasasında arz fazlası olur. Tahvillerin bir kısmı tahvil çıkaran kurumların elinde kalacağı için, tahvil arz edenler faiz oranlarını yükseltir. Bu da tahvil talebini artırarak, tahvil piyasasını dengeye getirecektir. Doğru cevap, A'dır.

46. Beklenen enflasyon oranlarının azalması durumunda tahvil talebi, tahvil arzı ve faiz oranları nasıl etkilenecektir?

	Tahvil Talebi	Tahvil Arzı	Faiz Oranı
A)	Artar	Artar	Artar
B)	Azalır	Azalır	Azalır
C)	Artar	Azalır	Artar
D)	Artar	Azalır	Azalır
E)	Azalır	Artar	Azalır

Çözüm:

Beklenen enflasyon oranlarının azalması durumunda, bugün tahvil alacak olanlar karlı duruma geçerler. Çünkü gelecekte enflasyon oranları düşeceğinden, paranın reel değeri artacaktır. Dolayısıyla bugünkü faiz oranlarından tahvil almak, tahvil alıcıları için avantajlı olacağından tahvil talebi yükselir. Diğer taraftan beklenen enflasyon oranlarındaki düşüşler, paranın gelecekteki değerini yükseltmek suretiyle, tahvil satıcılarının bugünkü aldıkları borçlar karşılığında gelecekte daha yüksek ödeme yapmalarına da yol açacaktır. Bu da beklenen enflasyon oranları azaldıkça, tahvil arzının düşmesine neden olur. Öte yandan beklenen enflasyon oranının düşmesi "Fisher Etkisi" gereğince faiz oranlarının da azalmasına yol açacaktır. Doğru cevap, D'dir.

47. Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine göre, faiz oranındaki değişmeler aşağıdakilerden hangisine yol açar?

A) Faiz oranı düştüğünde, paranın getirisi tahvillerin getirisine kıyasla yükselir; bu da para talebinin azalmasına yol açar

B) Faiz oranı düştüğünde, paranın getirisi sıfır olduğundan tahvillerin getirisi artar; bu da para talebinin artmasına yol açar

C) Faiz oranı düştüğünde, tahvillerin getirisi paranın getirisine kıyasla yükselir; bu da para talebinin artmasına yol açar

D) Faiz oranı arttığında, tahvillerin getirisi paranın getirisine kıyasla yükselir; bu da para talebinin azalmasına yol açar

E) Faiz oranı arttığında, tahvillerin getirisi paranın getirisine kıyasla düşer; bu da para talebinin azalmasına yol açar

Çözüm:

Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine göre, faiz oranları ile para talebi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Çünkü tahviller sıfır opsiyonludur ve insanlar ya para ya da tahvil tutabilirler. Aynı anda hem tahvil hem de para tutamazlar. Tahvillerin getirisi faiz oranıdır, paranın getirisi ise parayı elde tutmanın ticari hayatta sağladığı kolaylıklardır. Faiz oranları arttıkça, tahvillerin getirisi paranın getirisine kıyasla artacağından, tahvil talebi de yükselir. Tahvil talebindeki yükselişler ise tahvillerin sıfır opsiyonlu olması nedeniyle para talebini azaltacaktır. Tersine tahvil faiz oranları azaldıkça ise, tahvillerin getirisi paranın getirisine kıyasla düşer. Bu da tahvil talebinin azalmasına yol açar. Doğru cevap, D'dir.

48. Aşağıdakilerden hangisi yüksek enflasyon probleminin ekonomide yol açtığı maliyetler arasında yer almaktadır?

A) Kamu borç stoklarını artırması

B) Devalüasyona neden olması

C) İşsizlik oranlarını yükseltmesi

D) Bütçe açığına yol açması

E) Gelir ve servet dağılımını bozması

Çözüm:

Yüksek enflasyon probleminin ekonomide yol açtığı belli başlı maliyetler arasında şunları sayabiliriz: Gelir ve servet dağılımının bozulması, kaynak dağılımının bozulması, ulusal tasarrufların azalması, paranın değerinin düşmesi, ülkenin rekabet gücünün azalması, dış ticaret açıklarının genişlemesi, kamu gelirlerinin reel değerinin düşmesi (Tanzi Etkisi) ve toplam talebin azalması.

Kamu borç stokları ile bütçe açıklarının artması, enflasyonun sonucu değil nedenidir. Devalüasyon ise sabit kur sisteminin uygulandığı ülkelerde ulusal paranın değerinin hükümet kararıyla düşürülmesidir. Phillips Eğrisi yaklaşımına göre enflasyon oranları arttıkça, reel ücretler düşer ve emek talebi artar. Bu da işsizlik oranlarının düşmesine yol açar.

Enflasyon, gelir ve servet dağılımını bozarak, "zengini daha zengin ve fakiri de daha fakir" yapar. Şöyle ki yüksek ve kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde faiz oranları, kiralar ve döviz kurları sürekli olarak yükselir. Bu da rant ve faiz geliri olanların lehine bir durum oluşturur. Halbuki ücretler ise yıllık olarak sözleşmeler ile belirlendiğinden dolayı, enflasyon oranlarındaki artışları geriden takip eder. Buna göre ücret gelirleri ile geçinen çalışan kesimler ile maaş gelirleri ile geçinen emekliler gibi toplumun alt ve orta sınıflarını oluşturan ekonomik gruplar, enflasyon oranlarındaki artışlardan en fazla zarara uğrayan kişilerdir. Dolayısıyla enflasyonun topluma yüklediği en önemli maliyetlerden birisi de, gelir ve servet dağılımını bozmasıdır. Doğru cevap, E'dir.

49. Gayrisafi yurt içi hasıla deflatörünün, paranın dolaşım hızına oranlanması aşağıdakilerden hangisine eşit olacaktır?

A) Para arzı / Nominal GSYİH

B) Nominal GSYİH / Para arzı

C) Nominal GSYİH / Reel GSYİH

D) Para arzı / Reel GSYİH

E) Reel GSYİH / Para arzı

Çözüm:

GSYİH Deflatörü, Nominal GSYİH (P.Y)'ın Reel GSYİH (Y)'a bölünmesi ile bulunur. Bunu da şu şekilde gösterebiliriz:

$$\text{GSYİH Deflatörü} = \frac{P.Y}{Y}$$

Paranın dolaşım hızı, Miktar Teorisinden hareketle hesaplanmaktadır. Miktar Teorisinde yer alan M. V = P. Y eşitliğinde yer alan ve paranın dolaşım hızını temsil eden V yalnız bırakıldığında aşağıdaki eşitliğe ulaşılır:

$$V = \frac{P.Y}{M}$$

GSYİH Deflatörü'nün paranın dolaşım hızına oranlanması durumunda aşağıdaki eşitlik elde edilecektir:

$$\frac{P.Y}{Y}$$

$$\frac{P.Y}{M}$$

Bu eşitliği sadeleştirirsek aşağıdaki eşitliğe ulaşırız:

$$\frac{M}{Y}$$

Son ulaşılan formülasyonda M para arzını, Y ise Reel GSYİH'ı temsil etmektedir. Doğru cevap, D'dir.

50. Yatırım talebinin faiz oranlarına duyarlılığı azalırsa aşağıdakilerden hangisi gerçekleşir?

A) LM eğrisi daha dik olur.
B) LM eğrisi daha yatık olur.
C) IS eğrisi daha dik olur.
D) IS eğrisi daha yatık olur.
E) Harcama çarpanı artar.

Çözüm:

Yatırım talebinin faiz oranlarına duyarlılığı azalırsa IS eğrisi dikleşir. Bu da maliye politikasının etkinliğini yükseltir. Doğru cevap, C'dir.

51. Yeni Keynesyenlerin Yapışkan Ücret Modeli'ne göre aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Nominal ücretler değişmez.
B) İş gücü talebi artar.
C) Hasıla azalır.
D) Reel ücretler düşer.
E) Toplam arz eğrisi negatif eğimli olur.

Çözüm:

Klasiklere göre ekonomi tam istihdamda dengede olduğu için toplam arz eğrisi (AS) yatay eksene dik çizilir. Keynesyenlere göre ekonomi eksik istihdam da dengede olduğu için AS eğrisi yatay eksene paralel olur. Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen iktisatçılara göre ise, AS eğrisi pozitif eğimli olur. Fakat iktisat teorisinde hiçbir zaman toplam arz eğrisi negatif eğimli olarak çizilmez. Doğru cevap, E'dir.

52. Harcanabilir kişisel gelirin azalması aşağıdakilerden hangisine sebep olur?

A) Otonom tasarrufun artmasına
B) Otonom tüketimin yükselmesine
C) Marjinal tüketim eğiliminin azalmasına
D) Uyarılmış tüketimin artmasına
E) Uyarılmış tasarrufun düşmesine

Çözüm:

Harcanabilir kişisel gelirin azalması, uyarılmış tüketimi ve uyarılmış tasarrufları azaltır. Otonom kavramı ise kelime anlamı olarak "gelirden bağımsız" demektir. Dolayısıyla otonom tüketim, gelir sıfırken yapılan tüketimi ifade eder. Otonom tasarruf ise, gelir sıfırken yapılan tasarrufu ifade eder ve otonom tüketimin tersine eşittir. Dolayısıyla harcanabilir kişisel gelirdeki değişmeler, otonom tüketim ve otonom tasarrufları etkilemez. Diğer taraftan marjinal tüketim eğilimi ise, gelir bir birim değiştiğinde toplam tüketimde meydana gelen değişmeyi ifade eder. Soruda gelirdeki ve tüketimdeki değişme düzeyi verilmediği için, marjinal tüketim eğiliminin alacağı değeri bilme şansımız yoktur. Doğru cevap, E'dir.

53. Aşağıdakilerden hangisi, toplam arz eğrisini sola kaydırır?

A) İş gücü verimliliğindeki azalışlar
B) Vergi oranlarındaki azalışlar
C) Üretim teknolojisinin gelişmesi
D) Petrol fiyatlarındaki azalışlar
E) Fiyatlar genel düzeyindeki artışlar

Çözüm:

Toplam arz eğrisi, değişik fiyat seviyelerinden üreticilerin satmak amacıyla piyasaya getirdikleri toplam mal ve hizmet miktarlarını gösterir. Toplam üretim miktarı artarsa, toplam arz eğrisi olan AS sağa kayar. Buna "olumlu arz şoku" denir. Tersine toplam üretim miktarı azalırsa AS eğrisi sola kayar. Buna "olumsuz arz şoku" denir. AS eğrisini sola doğru kaydıran faktörler, üretim maliyetlerini artıran ve verimliliği azaltan unsurlardan oluşur. Söz konusu unsurlar şunlardır: Petrol fiyatlarının yükselmesi, girdi maliyetlerinin artması, ücretlerin ve hammadde fiyatlarının yükselmesi, teknolojinin gerilemesi, işgücü verimliliğinin düşmesi ve vergi oranlarının artmasıdır. Doğru cevap, A'dır.

54. Üçüz açık kavramı, aşağıdakilerden hangisini ifade eder?

A) Bütçe açığı, dış ticaret açığı ve enflasyonist açık
B) Bütçe açığı, dış ticaret açığı ve tasarruf açığı
C) Bütçe açığı, dış ticaret açığı ve deflasyonist açık
D) Bütçe açığı, tasarruf açığı ve deflasyonist açık
E) Bütçe açığı, tasarruf açığı ve enflasyonist açık

Çözüm:

Literatürde devlet bütçesinin açık vermesine **(G > T) "birincil açık"**, dış ticaret dengesinin açık vermesine **(M>X) "ikincil açık"** ve özel sektörün tasarruf açığı vermesine de **(I>S) "üçüncül açık"** denilir. Bu üç açığın toplamı ise "üçüz açık" kavramı ile ifade edilir. Bir ekonominin üçüz açık vermesi oldukça önemli bir makro ekonomik istikrarsızlıktır. Bu da ülkenin ulusal gelir ve tasarruf oranlarının düşük olduğunu gösterir. Üçüz açık veren ülkeler, bu açıkları kapatabilmek için yurt dışından borçlanmak zorundadırlar. Türkiye ekonomisi çok uzun yıllardır üçüz açık veren bir ülkedir. Bu da ülkemizin toplam dış borç stoklarının her geçen yıl artmasına neden olmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

55. Klasiklere göre genişletici maliye politikasının, özel sektör yatırım harcamalarını azaltmasına ne ad verilir?

A) Tam dışlama
B) Say yasası
C) Pigou etkisi
D) Miktar teorisi
E) Görünmez el

Çözüm:

Klasiklere göre genişletici maliye politikasının, özel sektör yatırım harcamalarını azaltmasına "tam dışlama (crowding-out)" denir. Buna göre kamu harcamaları arttıkça, devlet bütçesi açık verecektir. Devlet bütçe açıklarını kapatmak için ödünç verilebilir fonlar piyasasından fon talep edecektir. Bu da fon piyasasında faiz oranlarını yükseltecektir. Buna "finansal dışlama" denir. Artan faiz oranları nedeniyle özel sektör yatırımcıları, yatırım yapabilmek için yeterli fon bulamayacakları için yatırım harcamalarını azaltacaklardır. Buna da "reel dışlama" denilir. Klasiklere göre devletin ekonomiye müdahale etmesi, tam dışlamaya yol açtığı için üretimde, istihdamda ve milli gelirde hiçbir değişiklik meydana getiremeyecektir. Dolayısıyla maliye politikası etkin değildir ve devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Doğru cevap, A'dır.

56. Merkez bankasının döviz piyasasında yapmış olduğu bir işlemin tam tersini para piyasasında yapmasına ne ad verilir?

A) Stagflasyon
B) Slumpflasyon
C) Sterilizasyon
D) Enflasyon
E) Devalüasyon

Çözüm:

Merkez bankasının döviz piyasasında yapmış olduğu bir işlemin tam tersini para piyasasında yapmasına "sterilizasyon" denir. Kelime anlamı olarak "temizleme" demek olan sterilizasyon, merkez bankasının döviz kurlarını istikrara kavuşturmak için piyasaya verdiği fazlalık parayı, açık piyasada ters repo yaparak geri toplamasıdır. Doğru cevap, C'dir.

57. Risklilik düzeyleri ve likiditeleri açısından aralarında hiçbir farklılık olmayan tahvillerin, farklı vade tarihlerindeki faiz oranlarını gösteren eğriye ne ad verilir?

A) Zamanlar arası farksızlık eğrisi
B) Tahvil arz eğrisi
C) Phillips eğrisi
D) J eğrisi
E) Getiri eğrisi

Çözüm:

Risklilik düzeyleri ve likiditeleri açısından aralarında hiçbir farklılık olmayan tahvillerin, farklı vade tarihlerindeki faiz oranlarını gösteren eğriye "getiri eğrisi" denir. Doğru cevap, E'dir.

58. Milli gelir düzeyinin azalmasının yatırım harcamaları ve para talebi üzerindeki etkisi nasıl olmaktadır?

	Yatırım	Para Talebi
A)	Azalır	Artar
B)	Azalır	Değişmez
C)	Değişmez	Azalır
D)	Artar	Azalır
E)	Azalır	Azalır

Çözüm:

Milli gelir düzeyinin azalması, para talebini düşürür. Bu da faiz oranlarını azaltacağı için, yatırım harcamaları artar. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:

$$Y\downarrow \rightarrow Md\downarrow \rightarrow İ\downarrow \rightarrow I\uparrow$$

Doğru cevap, D'dir.

59. Aşağıdakilerden hangisi sermayenin marjinal etkinliğindeki artmanın bir sonucudur?

A) Faiz oranlarının düşmesi
B) Faiz oranlarının artması
C) Yatırım fonksiyonunun sola kayması
D) Yatırım fonksiyonunun sağa kayması
E) Amortismanların azalması

Çözüm:

Sermayenin marjinal etkinliği (Marginal Efficiency of Capital-MEC), sermaye malından beklenen getiriyi sermaye malının maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır. Sermayenin marjinal etkinliğinin yükselmesi, yatırımların karlılık beklentisini olumlu yönde etkileyeceği için yatırım harcamaları da artar. Bu durumda yatırım fonksiyonu sağa doğru kayar. Doğru cevap, D'dir.

60. Faiz oranındaki değişmelerin yatırım harcamaları, toplam talep ve çıktı düzeyi üzerindeki etkilerine ilişkin olarak aşağıda verilenlerden hangisi doğrudur?

A) Faiz oranındaki azalışlar yatırımları, toplam talebi ve çıktı düzeyini artırır.

B) Faiz oranındaki artışlar yatırımları azaltır, toplam talebi ve çıktı düzeyini ise yükseltir.

C) Faiz oranındaki azalışlar yatırımları artırır, toplam talebi ve çıktı düzeyini ise düşürür.

D) Faiz oranındaki azalışlar yatırımları ve toplam talebi artırır, çıktı düzeyini ise etkilemez.

E) Faiz oranındaki artışlar yatırımları ve toplam talebi azaltır, çıktı düzeyini ise yükseltir.

Çözüm:

Faiz oranları ile yatırım harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranlarının yükselmesi yatırımları azaltırken, faizlerin düşmesi ise yatırımları artırır. Çünkü faiz oranları arttıkça, yatırımcılar ellerindeki fonları risk unsurunu her zaman barındıran reel yatırımlara yönlendirmek yerine, faiz getirisi olan tahvil, bono ve vadeli mevduat hesapları gibi enstrümanlarda değerlendirebilirler. Üstelik faiz oranları yükseldikçe, kredi maliyetleri de artmaktadır. Bu da yatırımların ve çıktı düzeyinin azalmasına neden olur.

Tersine faiz oranları azaldıkça ise, yatırımcılar ellerindeki fonları düşük getiri vadeden tahvil, bono ve vadeli mevduat hesapları gibi enstrümanlara yönlendirmek yerine, reel yatırımlara aktarırlar. Ayrıca faizlerin düşmesi, kredi çekmek isteyenler için borçlanma maliyetlerinin de azalmasına yol açar. Bu da reel yatırımları ve çıktı seviyesini artırır. Doğru cevap, A'dır.

61. Takas ekonomisinde 25 tane mal vardır. Buna göre bu malları satın almak için kaç adet işlem yapılması gerekir?

A) 100

B) 200

C) 300

D) 400

E) 500

Çözüm:

Takas ekonomisinde n kadar mal varsa, bu malları satın almak için kaç adet işlem yapılacağı aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$E = \frac{n.(n-1)}{2}$$

Bu formülde E işlem sayısını, n ise mal sayısını göstermektedir. Soruda 25 mal olduğu söylendiği için veriler yerine konulursa

$$E = \frac{25.24}{2},\ E = \frac{600}{2},\ E = 300 \text{ bulunur.}$$

Doğru cevap, C'dir.

62. Sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranı arasındaki ilişki için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranından küçükse yatırım yapmak karlıdır

B) Sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranından büyükse yatırım yapmak karlıdır

C) Sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranına eşitse yatırım yapmak karlıdır

D) Sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranından her zaman küçüktür

E) Sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranından her zaman büyüktür

Çözüm:

Sermayenin marjinal etkinliği (Marginal Efficiency of Capital-MEC), sermaye malından beklenen getiriyi sermaye malının maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır. MEC, yatırımların karlılığına ilişkin beklentileri gösterir. MEC değeri ne kadar yüksekse, yatırımcılar bugün yapacakları bir yatırımın geleceğine ilişkin o kadar iyimser olurlar. Diğer bir deyişle MEC değerinin yükselmesi, yatırımların karlılığının da artacağı anlamına gelir. MEC'in faiz oranlarından yüksek olması durumunda yatırımcılar yeni yatırım yapacaklardır. Tersine MEC değerinin faizlerden düşük olması

durumunda ise, borçlanma maliyetleri yüksek olacağı ve yatırımların karlılığına ilişkin beklentiler olumsuza döneceği için yatırımlar azaltılacaktır. MEC değerinin faiz oranlarına eşit olması durumunda ise, yatırımcılar yeni yatırım yapıp yapmamak konusunda kararsız kalacaklardır.

Buraya kadar anlatılanları aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz:

MEC > İ	⇒ Yatırım Yapılır
MEC < İ	⇒ Yatırım Yapılmaz
MEC = İ	⇒ Kararsız Kalınır

Doğru cevap, B'dir.

63. Aşağıdakilerden hangisi ticari banka bilançolarının pasifinde yer alırken, TCMB analitik bilançosunun aktifinde yer alır?

A) Ticari bankaların aldığı sendikasyon kredileri

B) Ticari bankaların sahip olduğu devlet iç borçlanma senetleri

C) Merkez Bankası'nın bankalara açtığı krediler

D) Ticari bankaların verdiği tüketici kredileri

E) Ticari bankaların zorunlu rezervleri

Çözüm:

Merkez bankası analitik bilançosu, merkez bankasının sahip olduğu varlıklar ile bankanın yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden oluşur. Merkez bankası analitik bilançosunda varlıklar bilançonun aktif tarafında yer alırken, yükümlülükler ise pasif tarafında bulunur. Merkez bankası, açık piyasa işlemleri veya bankacılık kesimi ile kamu kesimine açtığı krediler yoluyla parasal tabanı değiştirebilir. Parasal taban ise, net iç varlıklar ile net dış varlıkların toplamından oluşur. **(Parasal Taban = Net İç Varlıklar + Net Dış Varlıklar)**

Net iç varlıklar ve net dış varlıklar, merkez bankası bilançosunun aktif tarafında yer almaktadır. Net iç varlıklarda yer alan kalemler arasında nakit işlemler, hazine borçları, bankanın portföyü, ikincil piyasalardan alınan devlet iç borçlanma senetleri, bankalara açılan krediler, TMSF'ye açılan krediler, değerleme kalemi ve IMF acil yardım takip hesabı bulunmaktadır. Net dış varlıklar ise, uluslararası altın ve döviz rezervlerinden oluşmaktadır.

Merkez bankası bilançosunun pasif tarafında ise, toplam döviz yükümlülükleri (iç ve dış yükümlülükler) ile merkez bankası parası (rezerv para, emisyon, banka mevduatları, fon hesapları, banka dışı kesimin mevduatı, açık piyasa işlemleri, kamu mevduatı) yer almaktadır. Merkez Bankası'nın bankalara açtığı krediler, ticari banka bilançolarının pasifinde yer alırken, TCMB analitik bilançosunun aktifinde yer alır. Doğru cevap, C'dir.

64. Beklenen enflasyon oranının %12, beklenmeyen enflasyon oranının %3 olduğu bir ekonomide, nominal faiz oranı %20 olduğuna göre, reel faiz oranı % kaçtır?

A) 5

B) 8

C) 12

D) 13

E) 15

Çözüm:

Enflasyon oranlarındaki artışların nominal faiz oranlarını yükseltmesine ve enflasyon oranlarındaki azalışların da nominal faiz oranlarını düşürmesine literatürde "Fisher Etkisi" denir. Beklenmeyen enflasyon oranının (P^U) da hesaplamaya dahil edildiği Fisher Etkisi aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

FISHER ETKİSİ ⇒ $\text{İ} = R + P^e + P^U$

Soruda beklenen enflasyon oranının %12, beklenmeyen enflasyon oranının %3 olduğu bir ekonomide, nominal faiz oranı %20 olarak verildiğine göre, reel faiz oranları %5'e eşit olacaktır. Doğru cevap, A'dır.

65. Çıktı düzeyleri artırmanın tek yolunun enflasyon oranlarını yükseltmekten geçtiğini ileri süren görüş aşağıdakilerden hangisidir?

A) Leontief Paradoksu
B) Solow Paradoksu
C) Lucas Kritiği
D) Tam Dışlama
E) Üçlü Açmaz

Çözüm:

Çıktı düzeyleri artırmanın tek yolunun enflasyon oranlarını yükseltmekten geçtiğini ileri süren görüş, Yeni Klasik iktisatçı olan Robert Lucas'ın ortaya attığı ve Lucas Kritiği (Eleştirisi) olarak bilinen yaklaşımdır. Lucas'a göre iktisadi birimler rasyoneldir. Ancak merkez bankaları para arzını şok biçimde artırarak, kısa dönemde çıktı seviyelerini yükseltebilirler. Ya da tersine merkez bankaları para arzını şok biçimde azaltarak, kısa dönemde çıktı seviyelerini düşürebilirler. Bu durum aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$Y = f(P-P^e)$
$P > P^e \Longrightarrow Y > Yn$
$P < P^e \Longrightarrow Y < Yn$

Doğru cevap, C'dir.

66. Stokları beklemediği biçimde azalan bir firma için aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Planlanan yatırım, gerçekleşen yatırımdan küçüktür
B) Planlanan yatırım, gerçekleşen yatırımdan büyüktür
C) Gerçekleşen yatırım, planlanan yatırımdan büyüktür
D) Planlanan yatırımı azalmıştır
E) Planlanan yatırımı artmıştır

Çözüm:

Stokları beklemediği biçimde azalan bir firmanın planladığı yatırımları, gerçekleşen yatırımlardan büyüktür. Tersinden söylersek gerçekleşen yatırımlar, planlanan yatırımlardan küçüktür. Doğru cevap, B'dir.

67. Aşağıdakilerden hangisi tahvil talebinin azalmasına yol açar?

A) Tahvilin risklilik derecesinin azalması
B) Tahvilin likiditesinin azalması
C) Beklenen enflasyon oranının azalması
D) Tahvil fiyatlarının düşmesi
E) Tahvil faiz oranının artması

Çözüm:

Tahvil talebini azaltan unsurlar şunlardır: Tahvil faiz oranının azalması, tahvil fiyatlarının yükselmesi, beklenen enflasyon oranının artması, tahvilin risklilik derecesinin artması ve tahvilin likiditesinin azalması. Tahvilin likiditesi yani paraya çevrilebilme hızı düştükçe, yatırımcılar nakde ihtiyaç duyduklarında sahip oldukları tahvilleri hemen satamayacaklarını düşündükleri için, tahvil taleplerini azaltırlar. Doğru cevap, B'dir.

68. Aşağıdakilerden hangisi IS ve LM eğrilerinden türetilen bir eğridir?

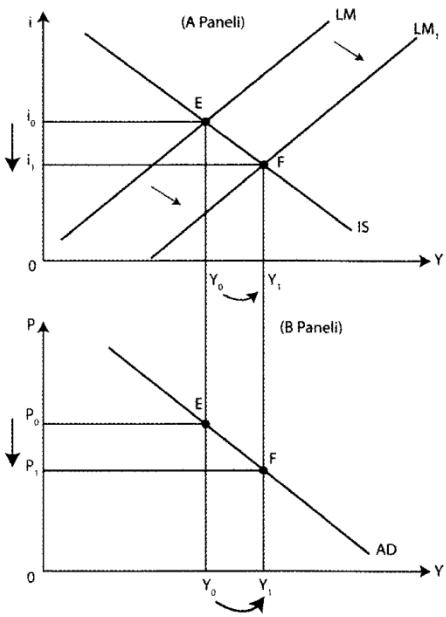
A) Toplam talep eğrisi
B) Toplam arz eğrisi
C) Toplam tasarruf eğrisi
D) Toplam yatırım eğrisi
E) Toplam harcama eğrisi

Çözüm:

Toplam talep eğrisi (AD), IS ve LM eğrilerinden türetilen bir eğridir. Keynesyen iktisatçılar olan İngiliz John Richard Hicks ve ABD'li Alvin Hansen tarafından 1950'li yıllarda geliştirilen IS-LM Analizi (kimilerine göre Hicks-Hansen analizi), fiyatlar genel düzeyini veri (sabit) tutması nedeniyle 1960'lı yılların sonunda Monetarist iktisatçılarca şiddetle eleştirilmiştir. IS-LM analizinde dikey eksende faiz oranı yer almakta ve fiyatlar genel düzeyinin değişmediği varsayılmaktadır. Halbuki gerçek yaşamda fiyatların değişmediği bir ekonomi yoktur. Bu eleştiriler üzerine Keynesyenler IS-LM analizinden türettikleri AD eğrisini ortaya atarak, Monetaristlere cevap vermişlerdir. AD analizinde dikey eksende fiyatlar genel düze-

yi yer almaktadır. Bu da söz konusu analizde fiyatların veri olmadığını yani değişebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla formüle edersek (AD = LM + IS)'dir diyebiliriz.

Aşağıdaki şekillerde AD'nin IS ve LM eğrilerinden elde edilişi gösterilmektedir:



Şekil 34: Toplam Talep Eğrisinin Elde Edilişi

Yukarıdaki şeklin A panelinde IS-LM analizi, B panelinde ise AS-AD analizi yer almaktadır. A panelinde dikey eksende faiz oranı ve yatay eksende milli gelir (çıktı) seviyelerine yer verilmiştir. B panelinde ise dikey eksende fiyatlar genel düzeyi ve yatay eksende milli gelir (çıktı) seviyesi yer almaktadır. A panelinde yer alan ve para piyasası dengesini gösteren LM eğrisinin, para piyasalarındaki bir değişiklik nedeniyle (örneğin para arzının artması) sağ aşağıya doğru kayarak LM'den LM_1 konumuna geldiğini varsayalım. Böylece ekonomi E noktasındaki dengeden F noktasındaki dengeye kaymıştır. Faiz oranları ise $İ_0$'dan $İ_1$'e düşerken, milli gelir ise Y_0'dan Y_1'e yükselmiştir.

Para piyasalarında yaşanan bu değişiklik toplam talep düzeylerini de etkiler. Şeklin A panelinde yaşanan faiz düşüşü ve milli gelir artışını B paneline taşıdığımızda, E ve F noktaları kendiliğinden ortaya çıkacaktır. E ve F noktalarını birleştirdiğimizde ise, toplam talep eğrisine (AD) ulaşılmış olur. AD eğrisinin dikey ekseninde P ile gösterilen fiyatlar genel düzeyi ve yatay ekseninde ise Y ile gösterilen milli gelir seviyesi bulunmaktadır. Dolayısıyla toplam talep eğrisi, IS-LM eğrilerinde türetilen bir eğridir. Doğru cevap, A'dır.

69. Denk bütçe çoğaltanını aşağıdakilerden hangisi tam olarak açıklamaktadır?

A) Devlet bütçesinde giderler sabitken, vergi oranlarını artırmanın milli gelire etkisini gösteren çoğaltandır

B) Devlet bütçesinde gelirler sabitken, kamu harcamalarını artırmanın milli gelire etkisini gösteren çoğaltandır

C) Devlet bütçesinde gelirleri ve giderleri aynı oranda artırmanın milli gelire etkisini gösteren çoğaltandır

D) Devlet bütçesinde gelirler ve giderler sabitken, kamu harcamalarının milli gelire etkisini gösteren çoğaltandır

E) Devlet bütçesinde gelirleri ve giderleri aynı oranda artıran özel yatırım harcamalarının milli gelire etkisini gösteren çoğaltandır

Çözüm:

Denk bütçe çoğaltanı, devlet bütçesinde gelirleri ve giderleri aynı oranda artırmanın GSYİH'a etkisini gösterir. Denk bütçe çoğaltanının rakamsal değeri daima 1'e eşittir. Bu da kamu harcamaları ve vergi miktarları aynı anda artırıldığında bile, milli gelirin kamu harcaması kadar artmasına yol açar. Denk bütçe çoğaltanı aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \cdot \Delta G - \frac{c}{1-c} \cdot \Delta T$$

Bu denklemde ΔY milli gelirdeki değişiklikleri, ΔG kamu harcamalarındaki değişiklikleri, ΔT vergi miktarındaki değişiklikleri, c ise marjinal tüketim eğilimini ifade etmektedir.

Denklemi sadeleştirdiğimizde aşağıdaki gibi bir sonuç elde ederiz:

$$\Delta Y = \frac{1-c}{1-c} \cdot \Delta G$$

$$\Delta Y = 1 \cdot \Delta G$$

Yukarıdaki eşitlikte son ulaştığımız denklemde denk bütçe çarpanının 1'e eşit olduğu görülmektedir. Örneğin kamu harcamaları ile vergilerin 1.000 TL artırıldığı bir ekonomide, yukarıdaki eşitliğe göre milli gelirde kendisi kadar yani 1.000 TL artacaktır. Bu durumda doğru cevap, C'dir.

70. İnsanların rasyonel fakat nominal ücretlerin yapışkan olduğu bir ekonomide, para arzındaki azalışların kısa dönemli etkisi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Üretim düzeyi artar
B) Faiz oranı düşer
C) Döviz kurları düşer
D) Fiyatlar genel düzeyi artar
E) İşsizlik oranı artar

Çözüm:

Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerden farklı olarak iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu kabul etmekle birlikte, ücretlerin ve fiyatların esnek olmadığını iddia ederler. Ücretlerin ve fiyatların katı (rijit) olması ise, beklenmeyen (şok) nitelikteki para politikası değişmelerinin yanı sıra beklenen (öngörülen) para politikası değişmelerinin de ekonomi üzerinde kısa dönemli etkiler doğurmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Yeni Keynesyenler'e göre para politikası ister şok nitelikte isterse de öngörülen biçimde uygulansın üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik değişkenler üzerinde etki doğuracaktır. Ancak para politikasının şok niteliğinde olması durumunda ortaya çıkacak reel etkiler, öngörülen nitelikte olmasına göre daha fazla olacaktır.

Merkez bankasının para arzında şok bir azalış yaptığını varsaylım. Bu durumda rasyonel hareket eden işçiler, enflasyon oranlarının düşeceğini bilmedikleri için, yeni sözleşme dönemine kadar ücretlerinde bir azalışa razı olmazlar. İşverenler ise rasyonel hareket ettiğinden kısa dönemde azalan para arzının toplam talebi ve kendi sattıkları malların fiyatlarını düşüreceğini fark ederler. Dolayısıyla reel ücretler artar, bu da üretimin ve emek talebinin azalmasına yol açar. Böylece kısa dönemde üretim ve istihdam, doğal düzeylerinin altına düşer. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin üzerine çıkacak ve ekonomide eksik istihdamda dengeye gelecektir.

Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde;

$$Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow L_d\downarrow \rightarrow U\uparrow \rightarrow Y\downarrow$$

$$(P < P^e),\ (Y < Y_N),\ (U > U_N)$$

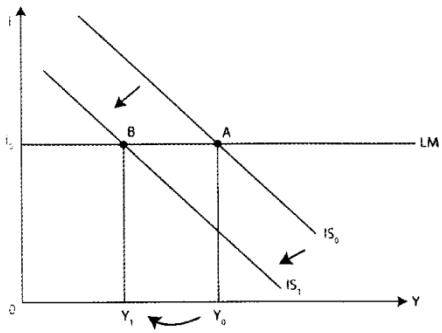
Doğru cevap, E'dir.

71. Para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu bir durumda, kamu harcamalarının düşürülmesi durumunda aşağıdakilerden hangisi ortaya çıkmaktadır?

A) Faiz oranları yükselir, milli gelir düşer
B) Faiz oranlarında değişiklik olmaz, fakat milli gelir artar
C) Faiz oranlarında değişiklik olmaz, fakat milli gelir azalır
D) Faiz oranları düşer, milli gelir artar
E) Faiz oranları belirli bir düzeyin altına inmediği için, yatırımlar ve milli gelir değişmez

Çözüm:

Para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu bir durumda (**h=∞**), para talebinin gelir esnekliği de sıfıra eşit olacaktır (**k=0**). Bu durumda LM eğrisi aşağıdaki şekilden görüleceği üzere yatay eksene paralel çizilecek ve ekonomi likidite tuzağına düşecektir.



Şekil 35: Para Talebinin Faiz Esnekliğinin Sonsuz Olduğu Durum ve Daraltıcı Maliye Politikası

Böyle bir durumda kamu harcamalarının kısılması IS eğrisini sola doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1 haline getirecektir. Dolayısıyla ekonomideki dengede A noktasından B noktasına ulaşacaktır. Buna göre faiz oranları değişmeden $\dot{I}_0$ seviyesinde kalırken, milli gelir ise azalarak Y_0'dan Y_1'e düşecektir. Doğru cevap, C'dir.

72. Aşağıdakilerden hangisi LM eğrisini sağa kaydırır?

A) Elektronik para kullanımının yaygınlaşması sonucunda para talebinin artması

B) Merkez bankasının nominal para arzını yükseltmesi

C) Beklenen enflasyon oranlarındaki azalışların para talebini artırması

D) Servet yükselişlerinin yol açtığı para talebi artışları

E) Reel para arzında azalışa yol açacak şekilde fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi

Çözüm:

LM eğrisini sağa doğru kaydıran faktörler şunlardır:

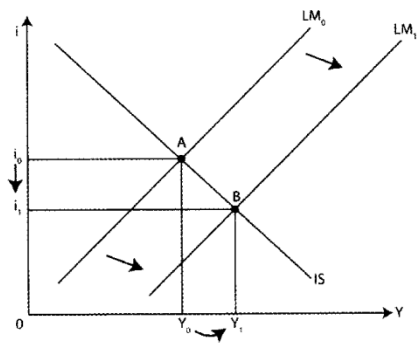
i. Merkez bankasının nominal para arzını artırması

ii. Para talebinin azalması

iii. Fiyatlar genel düzeyinin azalması sonucunda reel para arzının artması

iv. Para talebinin azalması sonucunda paranın dolaşım hızının yükselmesi

LM eğrisinin sağa doğru kaymasının etkileri ise aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Şeklin dikey ekseninde faiz oranları ve yatay ekseninde ise milli gelir seviyesi bulunmaktadır.



Şekil 36: Para Arzındaki Artışların LM Eğrisi Üzerindeki Etkisi

Yukarıdaki şekle göre para arzındaki artışlar, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Ekonomide denge A noktasından B noktasına kayacaktır. Böylece faiz oranları da $\dot{I}_0$'dan $\dot{I}_1$'e düşecektir. Milli gelir ise Y_0'dan Y_1'e yükselecektir. Doğru cevap, B'dir.

73. "Cambridge Tipi Miktar Kuramı" na göre, aşağıdakilerden hangisi paranın dolaşım hızının artmasına yol açar?

A) Para talebinin artması
B) Para arzının artması
C) Para arzının azalması
D) Faiz oranlarının düşmesi
E) Faiz oranlarının yükselmesi

Çözüm:

Cambridge Tipi Miktar Kuramı, Cambridge Üniversitesi'nden Neoklasik bir iktisatçı olan Alfred Marshall tarafından geliştirilmiştir. Cambridge Tipi Miktar Kuramı, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$M = k \,.\, P.\, Y$$

Bu denklemde M para miktarını, k halkın likit tutma oranını (para talebini), P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade etmektedir. Paranın dolaşım hızı (v) ise, halkın likidite oranını gösteren k'nın tersine eşittir:

$$k = \frac{1}{v}$$

Dolaşım hızı (v) arttıkça, halkın likit tutma oranı (k) azalacaktır. Tersine dolaşım hızı (v) azaldıkça ise, halkın likit tutma oranı (k) artacaktır. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı, Fisher Tipi Miktar Kuramı'ndan farklı olarak sabit değil değişkendir. Fisher Tipi Miktar Kuramı ile Cambridge Tipi Miktar Kuramını birlikte değerlendirdiğimizde, paranın dolaşım hızını (v) şu şekilde hesaplayabiliriz:

$$V = \frac{P.Y}{M}$$

Bu eşitlikte yer alan M terimi ise, artık sadece para arzının değil aynı zamanda halkın likit tutma oranını gösteren k'nın da yerini tuttuğu için para talebini de temsil etmektedir. Buna göre para arzı veya para talebindeki artışlar, nominal milli gelir (P.Y) sabitken, paranın dolaşım hızını (V) düşürür. Tersine para arzı veya para talebindeki azalışlar ise, nominal milli gelir (P.Y) sabitken, paranın dolaşım hızını (V) yükseltecektir.

Cambridge Tipi Miktar Kuramı'ndan çıkarılan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

• Ms↑→v↓→k↑
• Ms↓→v↑→k↓
• Md↑→v↓→k↑
• Md↓→v↑→k↓

Doğru cevap, C'dir.

74. Ekonominin likidite tuzağında olduğu bir durumda, milli gelirde ortaya çıkan artışlar aşağıdakilerden hangisine yol açmaktadır?

	Para Talebi	Tahvil Talebi	Faiz Oranı
A)	Azalır	Artar	Değişmez
B)	Artar	Değişmez	Azalır
C)	Azalır	Değişmez	Artar
D)	Artar	Azalır	Değişmez
E)	Artar	Değişmez	Değişmez

Çözüm:

Ekonominin likidite tuzağına düşebilmesi için para talebinin faiz esnekliği sonsuz **(h=∞)** ve gelir esnekliği de sıfır **(k=0)** olmalıdır. Böyle bir durumda LM eğrisi yatay eksene paralel çizilecek ve para politikasının hiçbir etkinliği olmayacaktır. Milli gelirdeki artışlar, para talebini yükseltecektir. Bu da normalde faiz oranlarını artıracaktır. Ancak özel bir durum olan likidite tuzağında faiz oranlarında hiçbir değişiklik olmayacaktır.

Önemli Not: Sorunun tahvil talebi ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü tahvil konusu, Keynes'in spekülatif para talebi teorisinde geçen bir durumdur. Sorunun tahville bir ilgisinin olabilmesi için, faiz oranının en başa para talebi-

nin ise en sona yazılması gerekirdi. Halbuki soruda para talebi en başta yer almış ve faiz oranları ise en sonda bulunmaktadır. Bu da sorunun ödünç verilebilir fonlar piyasasıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla soruda likidite tuzağı kavramının verilmesi nedeniyle bizim Keynesyen düşünmemiz ve tahvil talebine yönelmemiz isteniyor. Halbuki gerçekte cevabın tahville hiçbir ilgisi yoktur. Burada tahvil talebinde hiçbir değişiklik meydana gelmez. Çünkü soru bize ödünç verilebilir fonlar piyasasındaki bir değişikliği sormaktadır. Buna göre milli gelir artarsa para talebi de artar. Diğer bir deyişle insanlar fon piyasasından daha çok fon (kredi) talep ederler. Bu da fon piyasasında faiz oranlarını artırır. Çünkü kredi talebi arttıkça bankalar faizleri yükselteceklerdir. Ancak ekonomi ekstrem (uç) bir durum olan likidite tuzağında bulunduğu için faiz oranları değişmeyecektir. Doğru cevap, E'dir.

75. Enflasyon oranlarının giderek arttığı ve hedeflenen düzeyleri aştığı bir ekonomide, merkez bankası aşağıdaki para politikası önlemlerinden hangisini almalıdır?

A) Faiz oranlarını artırıcı yönde bir politika izleyerek, para politikasını sıkılaştırmalıdır

B) Faiz oranlarını artırıcı yönde bir politika izleyerek, para politikasını gevşetmelidir

C) Faiz oranlarını azaltıcı yönde bir politika izleyerek, para politikasını sıkılaştırmalıdır

D) Faiz oranlarını azaltıcı yönde bir politika izleyerek, para politikasını gevşetmelidir

E) Faiz oranlarını değiştirmeden bırakarak, para politikasını sıkılaştırmalıdır

Çözüm:

Enflasyon oranlarının giderek arttığı ve hedeflenen düzeyleri aştığı bir ekonomide merkez bankası, para arzını azaltarak daraltıcı bir politika izlemelidir. Böylece faiz oranları yükseleceğinden, toplam talep ve enflasyon oranları düşer. Dolayısıyla enflasyonla mücadelede merkez bankalarının, parasal sıkılaştırmaya giderek faiz oranlarını artırıcı yönde bir politika izlemeleri gerektiği söylenebilir. Doğru cevap, A'dır.

76. Likidite sıkışıklığının yaşandığı bir ekonomide izlenecek olan para politikasının sonuçları, aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Zorunlu karşılık oranları artırılır, kredi çarpanı küçülür, toplam para arzı azalır

B) Zorunlu karşılık oranları düşürülür, kredi çarpanı küçülür, toplam para arzı artar

C) Zorunlu karşılık oranları düşürülür, kredi çarpanı büyür, toplam para arzı azalır

D) Reeskont oranları artırılır, kredi çarpanı büyür, toplam para arzı artar

E) Reeskont oranları düşürülür, kredi çarpanı büyür, toplam para arzı artar

Çözüm:

Likidite sıkışıklığının yaşandığı bir ekonomide merkez bankası reeskont oranlarını düşürerek, genişletici para politikası izler. Bu da kredi çarpanının büyümesine ve toplam para arzının artmasına yol açar. Dolayısıyla ekonomideki likidite sıkışıklığı da çözülmüş olur. Doğru cevap, E'dir.

77. Nispi gelir hipotezine göre tüketim düzeyleri aşağıdaki değişkenlerden hangisine bağlıdır?

A) Sürekli gelir düzeylerine

B) Harcanabilir gelir düzeylerine

C) Yaşam boyu elde edilen gelir düzeylerine

D) Önceki yıllarda elde edilen gelirlerin en büyüğüne

E) Cari gelir düzeyine

Çözüm:

James Dusenberry tarafından ortaya atılan "Nispi Gelir Hipotezi" ne göre tüketim düzeyleri, Keynes'in mutlak gelir hipotezinde ileri sürüldüğü gibi harcanabilir gelir düzeyine bağlı olmayıp, önceki yıllarda elde edilen gelirlerin en büyüğüne bağlıdır. Doğru cevap, D'dir.

78. Tam sermaye hareketliliği altında esnek kur sistemi uygulanırken, yurt içi faiz oranlarında meydana gelen bir azalışın ortaya çıkaracağı etkiler aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Döviz kurları azalır, ulusal para değer kazanır ve net ihracat düşer

B) Döviz kurları azalır, ulusal para değer kazanır ve net ihracat artar

C) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder ve net ihracat artar

D) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder ve net ihracat düşer

E) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder ve net ihracat değişmez

Çözüm:

Tam sermaye hareketliliği altında esnek kur sistemi uygulanırken, yurt içi faiz oranlarında meydana gelen bir azalış, ülkeden sermaye çıkışına neden olur. Çıkan sermaye yanında döviz götürdüğü için, ülke içinde döviz kıtlaşır yani döviz arzı azalır. Bu da döviz kurlarını yükseltirken, ulusal paranın değerini düşürür. Ulusal paradaki değer kaybı ise, yurt içinde üretilen malların yabancı mallar karşısındaki değerini düşüreceğinden, ülkenin rekabet gücü artacaktır. Bu da ihracatı yükseltirken, yabancı malların görece pahalı hale gelmesi nedeniyle de ithalatı azaltır. Böylece net ihracat (NX = X – M) artış gösterecek ve ülke dış ticaret fazlası verecek ya da dış ticaret açıklarını kapatacaktır. Doğru cevap, C'dir.

79. Marjinal tasarruf eğiliminin artması durumunda aşağıdakilerden hangisinin geçerli olduğu söylenebilir?

A) Tasarruf fonksiyonunun eğimi azalır, harcama çarpanının değeri büyür, maliye politikasının etkinliği artar

B) Tasarruf fonksiyonunun eğimi artar, harcama çarpanının değeri küçülür, maliye politikasının etkinliği azalır

C) Tasarruf fonksiyonunun eğimi artar, harcama çarpanının değeri büyür, maliye politikasının etkinliği artar

D) Tüketim fonksiyonunun eğimi artar, harcama çarpanının değeri küçülür, maliye politikasının etkinliği artar

E) Tüketim fonksiyonunun eğimi azalır, harcama çarpanının değeri büyür, maliye politikasının etkinliği azalır

Çözüm:

Marjinal tasarruf eğiliminin (MPS) artması durumunda, marjinal tüketim eğilimi (MPC) azalacaktır. Çünkü MPC + MPS = 1 ve MPS = 1 – MPC'dir. Bu durumda tüketim fonksiyonu yatıklaşacak yani eğimi azalacaktır. Buna karşılık tasarruf fonksiyonu ise dikleşecek yani eğimi artacaktır. Harcama çarpanı ise şu şekilde hesaplanır:

$$a_G = \frac{1}{1 - c} = \frac{1}{s}$$

Yukarıdaki denklemde a_G harcama çarpanını, c marjinal tüketim eğilimini ve s ise marjinal tasarruf eğilimini göstermektedir. Denkleme göre marjinal tüketim eğiliminin artması, harcama çarpanının değerini büyütür. Marjinal tasarruf eğiliminin artması ise, harcama çarpanının değerini küçültür.

Harcama çarpanı ne kadar büyükse maliye politikası o kadar etkin olacaktır. Tersine harcama çarpanının düşmesi ise, maliye politikasının etkinliğini azaltacaktır. Harcama çarpanı ile milli gelir arasında kurulan ilişkiyi ise aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$\Delta Y = a_G \bullet \Delta G$$

Yukarıdaki eşitliğe göre kamu harcamaları (ΔG) 1.000 TL artırıldığında, eğer çarpan (a_G)

5 ise milli gelirdeki değişme (ΔY) 5.000 TL'ye eşit olacaktır. Buna karşılık eğer çarpan (a_G) 10 ise, milli gelirdeki değişme (ΔY) 10.000 TL'ye eşit olacaktır. Dolayısıyla maliye politikasının milli gelir üzerindeki etkinliği, çarpanın değerine bağlı olarak değişecektir. Çarpanın değeri arttıkça, maliye politikasının etkinliği de yükselecektir. Buna göre soruda marjinal tasarruf eğiliminin arttığı söylendiğine göre, tasarruf fonksiyonunun eğimi artar, harcama çarpanının değeri küçülür ve maliye politikasının etkinliği azalır. Doğru cevap, B'dir.

80. Yeni Klasiklere göre daraltıcı bir parasal şokun ortaya çıkaracağı kısa dönemli etkiler için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında kalır ve eksik istihdam ortaya çıkar

B) Beklenen enflasyon oranı gerçekleşen enflasyon oranını aşar ve aşırı istihdam ortaya çıkar

C) Beklenen enflasyon oranı gerçekleşen enflasyon oranının altında kalır ve eksik istihdam ortaya çıkar

D) Gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranını aşar ve eksik istihdam ortaya çıkar

E) Gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında kalır ve aşırı istihdam ortaya çıkar

Çözüm:

Yeni Klasikler, rasyonel beklentiler hipotezine dayanarak, iktisadi birimlerin ekonomik değişmeleri önceden tahmin edeceğine ve böylece kendi davranışlarını buna göre ayarlayarak, para ve maliye politikalarını anlamsız kılacağına inanmaktadırlar. Yeni Klasiklere göre para arzında yaşanan *"beklenmeyen (şok)"* nitelikte azalışlar, gerçekleşen enflasyon oranını düşürecektir. Böylece kısa dönemde gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında kalır. Ancak uygulanan politika şok niteliğinde olduğu için, işçiler rasyonel olmalarına rağmen enflasyonun azaldığını kısa vadede anlayamazlar. Azalan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler artacağından işverenler emek taleplerini kısacaklardır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir düşerken, işsizlik oranları ise yükselecektir. Fiili işsizlik oranları (U) ise, doğal işsizlik oranlarının (U_N) üzerine çıkacak ve ekonomi eksik istihdamda dengeye gelecektir. Doğru cevap, A'dır.

81. Esnek (dalgalı) kur rejimini uygulayan dışa açık bir ülkede, ihracat oranlarındaki azalışların etkisi aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Döviz kurları azalır, ulusal para değer kazanır, net ihracat azalır

B) Döviz kurları azalır, ulusal para değer kazanır, net ihracat artar

C) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder, net ihracat değişmez

D) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder, net ihracat artar

E) Döviz kurları artar, ulusal para değer kaybeder, net ihracat düşer

Çözüm:

Esnek (dalgalı) kur rejimini uygulayan dışa açık bir ülkede, ihracat oranlarındaki azalışlar sonucunda yurt içine giren döviz miktarı düşecektir. Bu da döviz arzını azaltarak, döviz kurlarını yükseltecektir. Böylece ulusal para yabancı paralar karşısında değer kaybedeceğinden, ülkenin dış rekabet gücü artar. Çünkü yerli mallar ucuzlar, yabancı mallar pahalı hale gelir. Dolayısıyla ihracat artarken, ithalat azalır yani net ihracat yükselir. Örneğin geçen yıl 1$ = 2 TL iken, 1 kg Fındık = 1 TL olduğunu varsayalım. ABD'li bir vatandaş geçen yıl 1 $ ile Türkiye'den 2 kg Fındık alabilir. Yani Türkiye'nin fındık ihracatı 2 kg'dır.

Bu yıl Amerikan dolarının TL karşısında güçlendiğini, yani döviz kurlarının arttığını ve ulusal paranın değer yitirdiğini varsayalım. Döviz kurlarının da 1 $ = 4 TL olduğunu düşünelim. Fındığın yurt içi fiyatları ise değişmeden 1 TL olarak kalsın. Bu durumda cari yılda Amerikan vatandaşları Türkiye'den 1 $ karşılığında 4 kg fındık alabilirler. Yani Türkiye'nin fındık ihracatı geçen seneye göre 2 kg daha artarak, toplamda 4 kg olmuştur. O halde bir ülke parasının dış değerinin düşmesi, yani döviz kurlarının artması durumunda ülkenin ihracatı artarken ithalatı ise azalır. Böylece net ihracatta (NX = X – M) yükselmiş olur. Doğru cevap, D'dir.

82. Repo ve para piyasası fonları artarsa, parasal büyüklüklerde meydana gelecek olan değişiklikler aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) M_1 büyüklüğü genişlerken, M_0 büyüklüğü aynı kalmaktadır.

B) M_2 büyüklüğü genişlerken, M_1 büyüklüğü aynı kalmaktadır.

C) M_3 büyüklüğü genişlerken, M_2 büyüklüğü aynı kalmaktadır.

D) M_2 büyüklüğü genişlerken, M_1 büyüklüğü azalmaktadır.

E) M_3 büyüklüğü genişlerken, M_2 büyüklüğü azalmaktadır.

Çözüm:

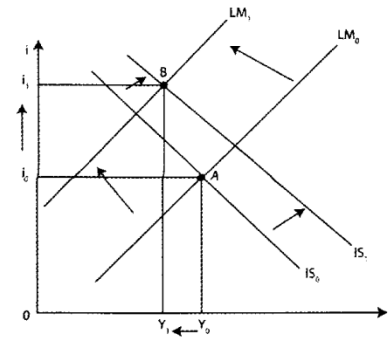
Repo işlemi, kısa dönemli bir menkul değerin belirli bir dönem sonunda geri alınmasını öngören bir satış anlaşmasını ifade etmektedir. Para piyasası fonları ise; piyasada yatırım fonu adı altında bankalarca oluşturulan fonları ifade etmektedir. Repo ve para piyasası fonları, M_3 büyüklüğü içerisinde yer almaktadır. Repo ve para piyasası fonlarındaki artışlar, M_3 büyüklüğünün genişlemesine yol açar. M_2 büyüklüğü içerisinde vadesiz ve vadeli mevduatlar yer aldığından ve soruda mevduatlarla ilgili bir bilgi verilmediğinden M_2'de değişme olmaz. Doğru cevap, C'dir.

83. Para arzındaki azalışların kamu harcamalarındaki artışlardan fazla olmasının, faiz oranları ve GSYİH üzerindeki etkisi nedir?

	Faiz Oranı	GSYİH
A)	Artar	Düşer
B)	Düşer	Artar
C)	Artar	Artar
D)	Düşer	Düşer
E)	Artar	Belirsizdir

Çözüm:

Para arzındaki azalışların kamu harcamalarındaki artışlardan fazla olması durumunda, faiz oranları yükselecek ve GSYİH ise azalacaktır. Çünkü bu durumda para piyasası dengesini gösteren LM eğrisi sola doğru kayarken, mal piyasası dengesini gösteren IS eğrisi ise sağa doğru kayacaktır. Ancak LM'deki sola doğru kayış, IS'deki sağa doğru kayıştan daha fazla olacaktır. Zira para arzındaki azalış, kamu harcamasındaki artıştan daha fazladır. Söz konusu durum aşağıdaki şekil üzerinde daha net biçimde görülebilir.



Şekil 37: Para Arzındaki Azalışların Kamu Harcamalarındaki Artışlardan Daha Büyük Olduğu Durum

Yukarıdaki şekle göre para ve mal piyasaları ilk başta A noktasında dengededir. Para arzındaki azalış LM'i sola doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Kamu harcamalarındaki artışlar ise, IS'i sağa doğru kaydırarak IS_0'dan IS_1 haline getirir. Böylece ekonomi A noktasındaki dengeden B noktasındaki dengeye geçer. Yeni durumda faiz oranları $İ_0$'dan $İ_1$'e gelerek yükselmiş, milli gelir ise Y_0'dan Y_1'e düşmüştür. Doğru cevap, A'dır.

84. Ekonominin tam istihdamda bulunduğu bir durumda, genişletici para politikasının etkilerine ilişkin aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Enflasyon oranları artarken, milli gelir düşer.

B) Enflasyon oranı azalırken, milli gelir artar.

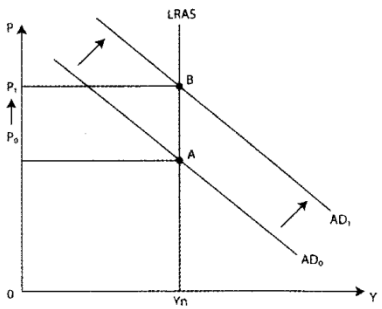
C) Enflasyon oranları değişmezken, milli gelir artar.

D) Enflasyon oranı artar, fakat milli gelirde değişme meydana gelmez.

E) Enflasyon oranı ve milli gelir düzeyleri artar.

Çözüm:

Klasik iktisatçılara göre ekonomi daima tam istihdamdadır. Bu da toplam arz eğrisinin (AS) aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi yatay eksene dik çizilmesine yol açar. Şekilde LRAS, uzun dönem toplam arz eğrisini göstermektedir.



Şekil 38: Tam İstihdamdaki Bir Ekonomide Genişletici Para Politikasının Etkileri

Yukarıdaki şekle göre para ve mal piyasaları ilk başta A noktasında dengededir. Para arzındaki artışlar ise AD'yi sağa doğru kaydırarak AD_0'dan AD_1 haline getirir. Böylece ekonomi A noktasından B noktasına geçer. Bu da enflasyon oranlarını P_0'dan P_1'e ulaştırırken, milli geliri ise değiştirmeden tam istihdamı gösteren Yn seviyesinde bırakır. Dolayısıyla genişletici para politikaları, yalnızca enflasyon oranlarını artırmış fakat milli geliri değiştirememiştir. Doğru cevap, D'dir.

85. Tam sermaye hareketliği ve esnek kur sistemi koşulları altında aşağıdakilerden hangisinin geçerli olduğu söylenebilir?

A) Kamu harcamalarındaki artışlar ulusal paranın değerini düşürerek IS eğrisinin sağa kaymasına yol açar

B) Para arzındaki artışlar ulusal paranın değerini yükselterek IS eğrisinin sola kaymasına yol açar

C) İthalattaki azalışlar ulusal paranın değerini yükselterek IS eğrisinin sola kaymasına yol açar

D) Para talebindeki artışlar ulusal paranın değerini düşürerek IS eğrisinin sola kaymasına yol açar

E) İhracattaki artışlar ulusal paranın değerini düşürerek IS eğrisinin sağa kaymasına yol açar

Çözüm:

Mundell-Fleming analizi çerçevesinde tam sermaye hareketliği ve esnek kur sistemi koşulları altında, ithalattaki azalışlar döviz talebini düşürür. Bu da döviz kurlarını azaltarak, ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açar. Böylece ülke dış rekabette göreceli olarak dezavantajlı olacağından, ihracatı düşerken ithalatı artar. Yani net ihracatı azalır. Dolayısıyla IS eğrisi de sola kayar ve milli gelir düşer. Doğru cevap, C'dir.

86. Aşağıdakilerden hangisi Monetarist yaklaşımın savunduğu görüşlerden birisidir?

A) Para politikası bir kurala dayalı olmaksızın takdire bağlı biçimde uygulanmalıdır

B) Para kısa dönemde yansız, fakat uzun dönemde yanlıdır

C) Para politikası ekonomi üzerinde gecikmesizin çok hızlı bir etki doğurur

D) Enflasyonun temel sebebi parasal genişlemelerdir

E) Ekonominin durgunluğa düşmemesi için para arzı sürekli olarak artırılmalıdır

Çözüm:

Monetaristler enflasyonun temel sebebini para arzındaki aşırı artışlara bağlamışlardır. Onlara göre para arzındaki artışlar, toplam talebi yükseltmek suretiyle fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olur. Diğer taraftan Monetaristlere göre deflasyonun (durgunluğun) sebebi de, para arzındaki aşırı düşüşlerdir. Monetaristler ekonomik istikrarsızlıkları merkez bankalarının uyguladıkları hatalı para politikalarına dayandırdıkları için literatürde "parasalcılar" olarak da bilinmektedir. Onlara göre para arzındaki artışlar, bir kurala dayalı olarak yürütülmelidir. Söz konusu kural da, para arzındaki değişikliklerin ekonominin büyüme oranına endekslenmesidir. Doğru cevap, D'dir.

87. Aşağıdakilerden hangisi "toplam arz ve toplam talep (AS-AD)" analizine uygun düşmez?

A) Para arzı artışları AS eğrisini sağa doğru kaydırarak milli geliri yükseltir

B) Para arzı azalışları AD eğrisini sola doğru kaydırarak milli geliri düşürür

C) Petrol fiyatlarındaki düşüşler AS eğrisini sağa doğru kaydırarak milli geliri yükseltir

D) Kamu harcamalarındaki artışlar AD eğrisini sağa doğru kaydırarak milli geliri yükseltir

E) İşgücü verimliliğindeki artışlar AS eğrisini sağa doğru kaydırarak milli geliri yükseltir

Çözüm:

Toplam arz eğrisi, üretim maliyetlerini ve verimliliği değiştiren faktörlerden etkilenir. Örneğin petrol fiyatlarındaki değişmeler, teknolojik değişmeler, vergi oranlarındaki değişmeler, ücretlerdeki ve hammadde fiyatlarındaki değişmeler toplam arz eğrisini (AS) etkileyerek sağa veya sola kaymasına yol açmaktadır. Fakat para arzındaki değişiklikler toplam arz eğrisini değil, toplam talep eğrisini yani AD'yi değiştirir. Para arzı artışları AD eğrisini sağa doğru kaydırarak milli geliri yükseltir. Para arzı azalışları AD eğrisini sola doğru kaydırarak milli geliri düşürür. Doğru cevap, A'dır.

88. Yeni Keynesyenler'in görüşlerini dikkate aldığımızda para arzındaki şok niteliğindeki bir artışın sonuçlarına ilişkin olarak aşağıdakilerden hangisinin doğruluğundan bahsedebiliriz?

A) Uzun dönemde fiili milli gelir, potansiyel milli gelirin altında kalır ve eksik istihdam oluşur

B) Kısa dönemde fiili milli gelir, potansiyel milli gelirin altında kalır ve eksik istihdam oluşur

C) Kısa dönemde fiili milli gelir, potansiyel milli geliri aşar ve aşırı istihdam oluşur

D) Uzun dönemde fiili milli gelir, potansiyel milli geliri aşar ve aşırı istihdam oluşur

E) Kısa dönemde fiili milli gelir, potansiyel milli gelire eşit olur ve tam istihdam oluşur

Çözüm:

Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerden farklı olarak iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu kabul etmekle birlikte, ücretlerin ve fiyatların esnek olmadığını iddia ederler. Merkez bankasının para arzını beklenmedik bir biçimde artırdığını düşünelim. Bu durumda işçiler rasyonel hareket etmesine rağmen, politika beklenmedik biçimde uygulandığı için enflasyon oranlarının yükseleceğini tahmin edemezler. İşverenler de rasyonel hareket ettiğinden artan para arzının yol açacağı toplam talep artışının, kendi sattıkları malların fiyatlarını yükselteceğini öngörmektedirler. Dolayısıyla işverenler reel ücretlerin düştüğünü de bildikleri için, üretimlerini artırırlar ve daha fazla emek talep ederler. Böylece kısa dönemde üretim ve istihdam, doğal düzeylerinin üzerine çıkacaktır. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

İşçiler ancak uzun dönemde yani ücret sözleşmelerinin yeniden imzalanacağı tarihte enflasyonun arttığını görerek, daha fazla ücret talep edebilirler. Bu da emek talebini azaltarak, uzun dönemde ekonomiyi tam istihdam da dengeye getirir. Dolayısıyla Yeni Keynesyenlere göre uzun dönemde para arzındaki şok veya öngörülen değişikliklerin, reel ekonomi üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır. Doğru cevap, C'dir.

89. Phillips Eğrisi yaklaşımına göre aşağıdaki görüşlerden hangisi doğrudur?

A) Para arzı artışları kısa dönemde işsizlik oranlarını düşürür

B) Para arzı azaldığında kısa dönemde işsizlik oranları düşer

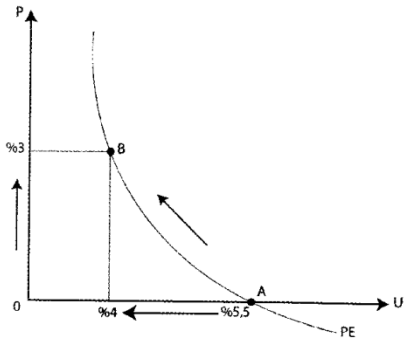
C) Enflasyonu azaltarak işsizliği kısa dönemde düşürmek mümkündür

D) En iyi politika politikasızlıktır

E) Enflasyonist politikalar kısa dönemde işsizlik oranlarında bir artışa neden olabilir

Çözüm:

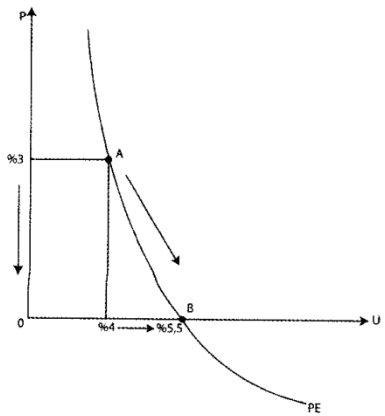
Phillips Eğrisi yaklaşımı, Keynesyen iktisatçılarca savunulan ve enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında olduğu söylenen kısa dönemli ters yönlü ilişkiyi gösterir. Keynesyenlere göre enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi vardır. Para arzı artışının etkileri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Şeklin dikey ekseninde enflasyon oranları, yatay eksende ise işsizlik oranları yer almaktadır.



Şekil 39: Para Arzı Artışlarının Phillips Eğrisi Üzerindeki Etkileri

Yukarıdaki şekil'e göre ekonomi ilk başta A noktasında dengedir. Enflasyon oranları %0'a ve işsizlik oranları da doğal düzeylerini gösteren %5.5'e eşittir. Merkez bankası para arzını arttığında, toplam talep yükselir. Bu da enflasyon oranlarını artırarak, ekonomiyi B noktasında dengeye getirir. Enflasyon oranları sözgelimi %3'e çıkarken, reel ücretler ise düşer. Böylece emek talebi artacağı için, kısa dönemde ekonomide üretim ve milli gelir doğal düzeylerinden saparak yükselirken, işsizlik oranları ise sözgelimi %4'e düşer. Dolayısıyla Phillips Eğrisi yaklaşımına göre enflasyon oranları arttıkça, işsizlik oranları düşmektedir. Diğer bir deyişe enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi vardır.

Para arzı artışının etkileri ise aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Şeklin dikey ekseninde yine enflasyon oranları, yatay eksende ise işsizlik oranları yer almaktadır.



Şekil 40: Para Arzı Azalışlarının Phillips Eğri Üzerindeki Etkileri

Yukarıdaki şekil'e göre ekonomi ilk başta A noktasında dengededir. Enflasyon oranları %3'e ve işsizlik oranları da %4'e eşittir. Merkez bankası para arzını azalttığında, toplam talep düşer. Bu da enflasyon oranlarını düşürerek, ekonomiyi B noktasında dengeye getirir. Enflasyon oranları sözgelimi %0'a gerilerken, reel ücretler ise artar. Böylece emek talebi düşeceği için kısa dönemde ekonomide üretim ve milli gelir doğal düzeylerinden saparak azalırken, işsizlik oranları ise doğal düzeyleri olan %5.5'e kadar yükselir. Dolayısıyla Phillips Eğrisi yaklaşımına göre enflasyon oranları azaldıkça, işsizlik oranları yükselmektedir. Diğer bir deyişe enflasyon oranları ile işsizlik oranları arasında değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi vardır. Doğru cevap, A'dır.

90. Aşağıdakilerden hangisi Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine aykırı bir durumu yansıtmaktadır?

A) Tahvil talebi arttıkça, para talebi azalır

B) Tahvil talebi arttıkça, tahvil fiyatları da yükselir

C) Tahvil faiz oranları ile tahvil fiyatları arasında ters yönlü bir ilişki vardır

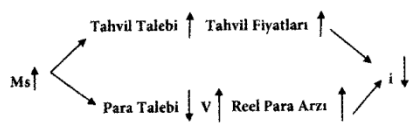
D) Tahvilin faiz oranları yükseldikçe, tahvil talebi de artar

E) Tahvil fiyatları düştükçe, tahvil talebi de düşer

Çözüm:

Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine göre iktisadi birimler ya para ya da tahvil tutarlar. Yani tahviller sıfır opsiyonludur. İktisadi birimlerin tahvil alırlarken güttükleri temel amaç, faiz geliri elde etmektir. Bunu yaparken ise tahvil faizlerinin artmasını isterler. Fakat aynı zamanda gelirleri ile orantılı olarak tahvil fiyatlarının ise düşmesini beklerler. Tahvil faiz oranları arttıkça, tahvil talebi artarken, para talebi düşer. Tersine tahvil faiz oranları düştükçe ise, tahvil talebi azalırken, para talebi yükselir.

Tahvil faiz oranları, tahvil talebi ve tahvil fiyatları arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için merkez bankasının genişletici bir para politikası izlediğini varsayalım. Aşağıdaki akış diyagramında para arzındaki artışların tahvil piyasasında ve faiz oranlarında ortaya çıkardığı etkiler gösterilmiştir.



Merkez bankasının izlediği genişletici para politikaları sonucunda para arzı artıkça, artan fazlalık para tahvillere yönlendirilir ve tahvil fiyatları artar. Buna karşılık Keynes'in "Likidite Tercihi Teorisi" ne göre "tahviller sıfır opsiyonlu" olduğu için insanlar "ya para ya da tahvil tutacakları"ndan para talebi azalır. Tahvil talebindeki artışlar ise, tahvil fiyatlarını yükseltir. Diğer taraftan para talebi azaldığı için Cambridge Tipi Miktar Teorisi'ndeki bilgilerden hatırlanacağı üzere paranın dolaşım hızı düşer. Bu da enflasyonun değişmediği bir ekonomide, reel para arzını artırır. Bir taraftan tahvil fiyatları arttığı için diğer taraftan reel para arzındaki yükselişler sebebiyle faiz oranları ise düşer.

E seçeneğinde tahvil fiyatları düştükçe, tahvil talebinin de düşeceği söylenmiştir. Halbuki Keynes'in Likidite Tercihi Teorisine göre, tam tersi geçerlidir. Söz konusu teoriye göre tahvil fiyatlarının azalması, tahvil talebini artıracaktır. Çünkü tahvili bir mal olarak düşündüğümüzde, fiyatı düşen mallardan nasıl daha çok almak istiyorsak, tahvil fiyatları düştüğünde de daha fazla tahvil almak yatırımcıların lehine olacaktır. Doğru cevap, E'dir.

91. Aşağıdakilerden hangisi Keynes'in "Mutlak Gelir Hipotezi" ne göre doğru kabul edilebilir?

A) Ekonomileri tam istihdama ulaştırmanın yolu para arzını artırmaktan geçer

B) Harcanabilir gelir arttıkça, tasarruflardaki artış tüketimden daha az olur

C) Toplam tüketim, önceki yıllarda elde edilen gelirlerin en büyüğüne bağlıdır

D) Harcanabilir gelir arttıkça, ortalama ve marjinal tüketim eğilimi azalmaktadır

E) Toplam tüketim geçmiş, şimdiki ve gelecek gelirlerin ağırlıklı ortalamasına bağlıdır

Çözüm:

Keynes'in "Mutlak Gelir Hipotezi" ne göre toplam tüketim, cari dönemde elde edilen harcanabilir gelir seviyesine bağlıdır. Harcanabilir gelir arttıkça, toplam tüketimde artar. Harcanabilir gelir ise, kişinin cari dönemde elde ettiği tüm brüt gelirlerden, vergiler ve amortismanlar çıktıktan sonra elinde kalan ve mal ile hizmet alımına yönlendirebileceği gelirlerdir. Keynes, toplam tasarruflarında harcanabilir gelir seviyesine bağlı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre harcanabilir gelir arttıkça, toplam tasarruflar da artar. Ancak harcanabilir gelir arttıkça, toplam tasarruflardaki artışlar, toplam tüketimdeki artışlardan daha fazla olur. Bu

da harcanabilir gelirdeki artışlara bağlı olarak, ortalama tasarruf eğiliminin (APS) ve marjinal tasarruf eğiliminin (MPS) giderek artmasına, buna karşılık ortalama tüketim eğiliminin (APC) ve marjinal tüketim eğiliminin (MPC) giderek azalmasına neden olur.

Dolayısıyla Keynes'e göre harcanabilir gelir arttıkça APC ve MPC sürekli olarak düşeceği için, ekonomide genel bir talep yetersizliği olur. Bu da ekonomiyi eksik istihdama sürükler. Ekonomiyi tam istihdama yeniden getirmek için ise, devlet ekonomiye genişlemeci maliye politikaları ile müdahale ederek, özel sektörün yapmadığı tüketim ve yatırım harcamalarını bizzat kendisi yapmalıdır. Diğer bir deyişle devlet, özel sektörün yerini tutmalı yani özel kesimi ikame etmelidir. D seçeneğinde geçen harcanabilir gelir arttıkça, ortalama ve marjinal tüketim eğiliminin azaldığı görüşü, Keynes'in Mutlak Gelir Hipotezine uygun düşen bir görüştür. Doğru cevap, D'dir.

92. Cambridge Tipi Miktar Kuramı'na göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Paranın dolaşım hızı istikrarlı ve öngörülebilirdir
B) Faiz oranları arttıkça, paranın dolaşım hızı düşer
C) Paranın dolaşım hızı sabittir
D) Para arzı arttıkça, paranın dolaşım hızı yükselir
E) Paranın dolaşım hızı değişkendir

Çözüm:

Cambridge Tipi Miktar Kuramı, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$M = k \,.\, P.\, Y$$

Bu denklemde M para miktarını, k halkın likit tutma oranını (para talebini), P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade etmektedir.

Fisher Tipi Miktar Kuramı ile Cambridge Tipi Miktar Kuramını birlikte değerlendirdiğimizde, paranın dolaşım hızını (v) şu şekilde hesaplayabiliriz:

$$V = \frac{P.Y}{M}$$

Paranın dolaşım hızı, nihai malları satın almak için paranın ortalama olarak kaç kez kullanıldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle paranın dolaşım hızı, paranın tur atma sayısıdır. Para arzı arttıkça, dolaşım hızı düşer. Buna göre "çok para az dolaşır, az para ise çok dolaşır".

Cambridge Tipi Miktar Kuramı'na göre paranın dolaşım hızı sabit değildir. Para arzı ve para talebindeki değişiklikler ile paranın dolaşım hızı arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı değişkendir. Doğru cevap, E'dir.

93. Yeni Klasiklere göre para arzındaki öngörülemeyen (şok) bir artış kısa dönemde aşağıdakilerden hangisine yol açabilir?

A) Hem enflasyon oranlarını hem de milli geliri yükseltir
B) Enflasyon oranlarını artırırken, milli geliri düşürür
C) Enflasyon oranlarında ve milli gelirde hiçbir değişikliğe yol açmaz
D) Enflasyon oranlarını artırırken, milli gelirde bir değişmeye yol açmaz
E) Hem enflasyon oranlarını hem de milli geliri düşürür

Çözüm:

Yeni Klasiklere göre iktisadi birimler rasyoneldir. Ücretler ve fiyatlar esnektir. Ancak iktisadi birimler rasyonel olsalar bile, merkez bankaları öngörülemeyen (şok) politikalar izleyerek kısa dönemde üretim, istihdam ve milli gelir üzerinde reel etkiler meydana getirebilirler.

Yeni Klasiklere göre ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra, merkez bankasının para arzını önceden ilan etmeksizin (şok politika) artırdığını varsayalım. Bu durumda gerçekleşen enflasyon oranı artacaktır. Ancak uygulanan politika şok niteliğinde olduğu için, işçiler rasyonel olmalarına rağmen enflasyo-

nun arttığını kısa vadede anlayamazlar. Artan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler düşecek ve işverenlerin emek talepleri artacaktır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir artarken, işsizlik oranları ise düşecektir. Fiili işsizlik oranları (U) ise, doğal işsizlik oranlarının (U_N) altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

Ancak söz konusu bu etkiler ücret sözleşmelerinin yenileneceği uzun döneme kadar geçerli olacaktır. Çünkü bu tarihte işçiler, gerçekleşen enflasyon oranı beklenenden daha fazla arttığı için, ücretlerine gerçekleşen enflasyon kadar zam isteyeceklerdir. İşverenler ise artan nominal ücretler nedeniyle, önceki dönemde işe aldığı işçileri işten çıkaracak ve fiili işsizlik oranları (U) doğal işsizlik oranlarına (U_N) eşit olacağından, ekonomi yeniden tam istihdam dengesine geri dönecektir.

Dolayısıyla Yeni Klasiklere göre para arzındaki beklenmedik artışlar, kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakmasına karşılık, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranlarını yükseltecek ve reel bir etkiye sahip olmayacaktır. Yeni Klasiklere göre para arzındaki öngörülemeyen (şok) bir artış kısa dönemde, hem enflasyon oranlarını hem de milli geliri yükseltebilmektedir. Dolayısıyla doğru cevap, A'dır.

94. Aşağıdakilerden hangisi Fisher Tipi Miktar Teorisi'nde ileri sürülen görüşlerden birisidir?

A) Para yanlıdır
B) Para arzındaki artışlar reel ekonomik büyümeyi yükseltir
C) Faiz oranları arttıkça para talebi azalır
D) Para arzı artışları sadece enflasyon oranlarını yükseltebilir
E) Paranın dolaşım hızı istikrarlı bir şekilde artar

Çözüm:

ABD'li iktisatçı Irving Fisher tarafından 1911 yılında formüle edilen Fisher Tipi Miktar Teorisi, aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$M.\ V = P.\ Y$$

Bu denklemde M para arzını, V dolanım hızını, P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade eder. V kurumsal faktörler tarafından belirlendiği için, Y ise ekonominin daima tam istihdam dengesinde olması nedeniyle sabittir. Dolayısıyla para arzında meydana gelecek olan bir değişme, aynı yönde ve oranda fiyatlar genel düzeyini değiştirecektir. Örneğin para arzı %10 artırılırsa, enflasyon oranları da %10 artacaktır. Bu anlamda para yansız yani nötrdür. Parasal değişiklikler üretim, istihdam ve milli gelir üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Doğru cevap, D'dir.

95. Yaşam boyu gelir hipotezine göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Çalışılan yıllar boyunca servet düzeyleri önce artar sonra azalır
B) Gençlik dönemlerinde marjinal tüketim eğilimi görece yüksektir
C) Yaşlılık dönemlerinde marjinal tasarruf eğilimleri görece yüksektir
D) Tüketimi belirleyen en önemli değişken harcanabilir gelir düzeyleridir
E) Çalışılan yıllar içerisinde marjinal tüketim eğilimi gençlik ve yaşlılık yıllarına göre yüksektir

Çözüm:

Ando Brumberg ve Franco Modigliani tarafından ortaya atılan "yaşam boyu gelir hipotezi", insanların tüketim harcamalarının yaşam boyu elde edilen gelirlerine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipotez insanların yaşamlarını gençlik yılları, orta yaş dönemleri ve yaşlılık yılları olmak üzere üçe ayırır.

Gençlik ve yaşlılık yıllarında marjinal tüketim eğilimleri oldukça yüksektir. Çünkü gençler, ileriki yıllarda elde edecekleri gelirleri düşünerek, daha sonra ödemek üzere cari dönemde borç alırlar ve tüketimlerini finanse ederler. Üstelik gençlerin bakmakla yükümlü oldukları eşleri ve çocukları da yoktur. Bu da onları daha fazla tüketim yapmaya ve daha az tasarrufa teşvik eder. Yaşlılar ise, hayatlarının sonuna geldiklerinin bilinci içerisinde, çalıştıkları dönemlerde elde ettikleri gelir ve servetlerinin çoğunu harcamaya yöneltirler.

Buna karşılık çalışma çağında olan orta yaştakiler ise, çocuklarını okutabilmek ve onlar ile kendilerine daha güzel bir gelecek hazırlamak için tasarrufa yönelirler. Diğer bir deyişle orta yaştakiler, servet edinme psikolojisi içerisindedirler ve bunun için gelirlerinin çoğunu tasarrufa yöneltirler. Dolayısıyla orta yaştakilerin marjinal tasarruf eğilimi daha yüksektir. Bu da çalışılan yıllar boyunca servet düzeylerinin sürekli olarak artmasına neden olur. Doğru cevap, B'dir.

96. IS eğrisinin sağında ve LM eğrisinin solunda yer alan bir ekonomide aşağıdaki istikrarsızlıklardan hangisi vardır?

A) Mal piyasasında talep noksanlığı, para piyasasında arz fazlalığı vardır

B) Mal piyasasında talep noksanlığı, para piyasasında talep fazlalığı vardır

C) Mal piyasasında ve para piyasasında talep noksanlığı vardır

D) Mal piyasasında talep fazlası, para piyasasında arz fazlalığı vardır

E) Mal piyasasında ve para piyasasında talep fazlası vardır

Çözüm:

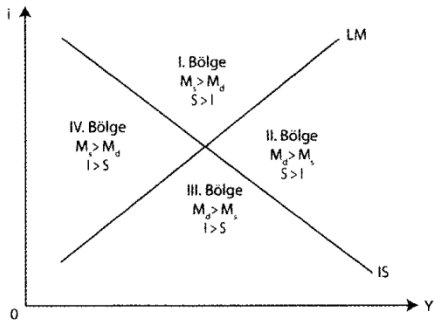
IS eğrisi mal piyasası dengesini ve LM eğrisi de para piyasası dengesini gösterir. IS eğrisi üzerindeki tüm noktalarda yatırımlar ile tasarruflar birbirine eşittir (I = S). Yani mal piyasası dengededir. LM tüm eğrisi üzerindeki tüm noktalarda ise para arzı ile para talebi birbirine eşittir (Ms = Md). Yani para piyasası dengededir.

Ancak LM'in dışında yani solunda veya sağında kalan tüm noktalarda para piyasasında dengesizlik vardır. Aynı şekilde IS'in dışında yani solunda veya sağında kalan tüm noktalarda ise mal piyasasında dengesizlik vardır.

IS eğrisinin solunda kalan noktalarda, yatırımlar tasarruflardan büyüktür (I > S). Yani mal piyasasında talep fazlası vardır. IS eğrisinin sağında kalan noktalarda ise, tasarruflar yatırımlardan büyüktür (S > I). Yani mal piyasasında talep noksanlığı vardır.

LM eğrisinin solunda kalan noktalarda ise, para arzı para talebinden büyüktür (Ms > Md). Yani para piyasasında arz fazlası vardır. LM eğrisinin sağında kalan noktalarda ise, para talebi para arzından büyüktür (Md > Ms). Yani para piyasasında talep fazlalığı vardır.

Aşağıdaki şekilde LM'in ve IS'in dışında kalan tüm dengesizlik noktaları gösterilmiştir.



Şekil 41: LM ve IS'in Dışındaki Noktalar

Yukarıdaki şekilde LM eğrisinin solunda ve IS eğrisinin sağında kalan I. Bölge'de para piyasasında arz fazlası varken (Ms > Md), mal piyasasında ise tasarruf fazlalığı yani talep noksanlığı vardır (S > I).

LM ve IS eğrilerinin sağında kalan II. Bölge'de ise para piyasasında talep fazlası varken (Md > Ms), mal piyasasında ise tasarruf fazlalığı yani talep noksanlığı vardır (S > I).

LM eğrisinin sağında ve IS eğrisinin solunda kalan III. Bölge'de ise para piyasasında talep fazlası varken (Md > Ms), mal piyasasında ise yatırım yani talep fazlalığı vardır (I > S).

LM ve IS eğrisinin solunda kalan IV. Bölge'de ise para piyasasında arz fazlası varken (Ms > Md), mal piyasasında ise yatırım yani talep fazlalığı vardır (I > S).

Soruda IS eğrisinin sağında ve LM eğrisinin solunda yer alan bir ekonomideki ne tür bir istikrarsızlığın olduğu sorulmaktadır. Soruda bahsedilen istikrarsızlığın olduğu yer, I. Bölge'dir. I. Bölge'de para piyasasında arz fazlası varken (Ms > Md), mal piyasasında ise tasarruf fazlalığı yani talep noksanlığı vardır (S > I). Doğru cevap, A'dır.

97. "Üçlü Açmaz (Bağdaşmayan Üçlü)" yaklaşımına göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması halinde ulusal para aşırı değerlenecektir

B) Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması durumunda para politikası etkisiz olur

C) Döviz kurlarının sabitlenmesi durumunda merkez bankası politikalarına ihtiyaç duyulmayacaktır

D) Döviz kurlarının sabitlenmesi durumunda maliye politikasına ihtiyaç duyulmayacaktır

E) Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması durumunda maliye politikasının etkinliği artar

Çözüm:

Literatürde sermaye hareketliliğin tam olduğu ve sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide, para otoritelerinin bağımsız bir para politikası izleyemeyeceğini ifade eden kavram, *"üçlü açmaz (impossible trinity veya trilemma)"* olarak bilinmektedir. Üçlü açmaz yaklaşımına göre, sermaye hareketliliğinin tam olduğu bir ekonomide, eğer para otoritelerinin bağımsız bir para politikası izlemesi isteniyorsa esnek döviz kuru sitemi uygulanmalıdır. Çünkü sabit döviz kuru sistemi uygulaması altında, para politikaları döviz kuru hedefinin tutturulmasına yönelik uygulanacağından, para politikasının diğer amaçları (sözgelimi fiyat istikrarı amacı) ikinci plana düşecektir. Oysa ki esnek kur sistemi altında ise, para otoriteleri bir döviz kuru taahhüdü altına girmediklerinden dolayı, para politikalarını döviz kuru hedefinden bağımsız olarak yönlendirebileceklerdir. O halde üçlü açmaz görüşüne göre, döviz kurlarının sabitlenmesi durumunda merkez bankası politikalarına ihtiyaç duyulmayacaktır. Diğer bir deyişle para politikaları sabit kur sistemi altında etkin olmayacaktır. Doğru cevap, C'dir.

98. Yeni Keynesyenler'e göre para arzında meydana gelen bir azalışın, uzun dönem etkileri için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonu aşar, fiili işsizlik oranı ise doğal işsizlik oranının altına düşer

B) Beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyonu aşar, fiili işsizlik oranı ise doğal işsizlik oranının üzerine çıkar

C) Fiili işsizlik oranları doğal işsizlik oranlarının altına düşer ve gerçekleşen enflasyon da beklenen enflasyonun gerisinde kalır

D) Fiili işsizlik oranları doğal işsizlik oranlarının üzerine çıkar ve beklenen enflasyon da gerçekleşen enflasyonu aşar

E) Gerçekleşen enflasyon ile beklenen enflasyon ve fiili işsizlik oranı ile de doğal işsizlik oranı birbirine eşit olur

Çözüm:

Yeni Keynesyenler, Yeni Klasiklerden farklı olarak iktisadi birimlerin rasyonel olduğunu kabul etmekle birlikte, ücretlerin ve fiyatların esnek olmadığını iddia ederler. Ücretlerin ve fiyatların katı (rijit) olması ise, beklenmeyen (şok) nitelikteki para politikası değişmelerinin yanı sıra beklenen (öngörülen) para politikası değişmelerinin de ekonomi üzerinde kısa dönemli etkiler doğurmasına yol açmaktadır.

Ücret sözleşmeleri imzalandıktan sonra merkez bankasının para arzında bir azalış yapılacağını duyurduğunu (öngörülen politika) veya para arzını beklenmedik bir biçimde azalttığını düşünelim. Bu durumda rasyonel hareket eden işçiler, enflasyon oranlarının düşeceğini bilmelerine rağmen, ücret sözleşmeleri daha önceden imzalandığı için yeni sözleşme dönemine kadar ücretlerinde bir azalış talep edemezler. İşverenler de rasyonel hareket ettiğinden azalan para arzının yol açacağı toplam talep düşüşünün, kendi sattıkları malların fiyatlarını azaltacağını öngörmektedirler. Dolayısıyla işverenler reel ücretlerin yükseldiğini de bildikleri için, üretimlerini azaltırlar ve emek taleplerini düşürürler. Böylece kısa dönemde üretim

ve istihdam, doğal düzeylerinin altına düşer. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin üzerine çıkacak ve ekonomide eksik istihdamda dengeye gelecektir.

Yeni Keynesyenlere göre para arzındaki öngörülen ve öngörülemeyen nitelikteki azalışlar, ücretler katı (rijit) olduğu için kısa dönemde ekonomi üzerinde reel etkiler bırakacaktır. Ancak uzun dönemde işçiler, yeni ücret sözleşmelerini imzalarlarken düşen enflasyon oranları nedeniyle ücretlerinin azalmasına razı olacaklardır. Bu da ücretleri düşürerek, işverenlerin emek talebini artırır. Böylece üretim ve istihdam tekrardan doğal düzeylerine geri dönecektir. Diğer taraftan ise azalan emek maliyetleri, işverenlerin kendi sattıkları mallarının fiyatlarını düşürmelerine yol açacağı için enflasyon oranları da gerileyecektir.

Sonuçta uzun dönemde para arzındaki öngörülen veya şok nitelikteki azalışlar yalnızca enflasyon oranlarını düşürecek, üretim ve istihdam gibi reel büyüklükler üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayacaktır. Diğer bir deyişle uzun dönemde gerçekleşen enflasyon oranları ile beklenen enflasyon oranları birbirine eşit olacaktır. Aynı zamanda fiili işsizlik oranları da, %5.5'lik doğal işsizlik oranlarına eşit olacaktır. Doğru cevap, E'dir.

99. Monetaristlerin para talebi teorilerine temel katkısı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Para talebinin sürekli gelire bağlı olduğunu ileri sürmeleri

B) Para talebinin dolaşım hızı ile ters yönlü işlediğini göstermeleri

C) Beklenen enflasyon oranları ile para talebinin doğru orantılı çalıştığını bulmaları

D) Para talebinin faiz esnekliğinin oldukça yüksek olduğunu iddia etmeleri

E) Para talebindeki artışların para arzını da yükselteceğini ortaya atmaları

Çözüm:

Friedman'ın geliştirdiği Modern Miktar Teorisi'ne göre para talebi, sürekli gelirin bir fonksiyonudur. Sürekli gelir, "geçmiş, şimdiki ve gelecek gelirlerin ağırlıklı bir ortalamasıdır". Friedman'a göre para talebi, paranın dolaşım hızı ve tüketim düzeyleri sürekli gelire bağlı olduğu için istikrarlıdır.

Monetaristlerin para talebi teorilerine temel katkısı, para talebinin sürekli gelire bağlı olduğunu ileri sürmeleridir. Modern miktar teorisinde yer alan beklenen enflasyon oranı dışındaki tüm unsurlar ile para talebi arasında doğru orantı vardır. Buna göre sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet arttıkça para talebi de artacaktır. Tersine sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet azaldıkça ise para talebi de azalacaktır.

Ancak beklenen enflasyon oranları ile para talebi arasında ters bir korelasyon vardır. Beklenen enflasyon oranları arttıkça iktisadi birimler gelecekteki fiyat artışından zarara uğramamak için mal ve hizmetleri bugünden alırlar. Bu da yanlarındaki paranın bitmesine yani para talebinin azalmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları yükseldikçe para talebi düşecektir.

$$P^e \uparrow \rightarrow M_d \downarrow$$

Tersine beklenen enflasyon oranları azaldıkça ise iktisadi birimler bugünkü fiyatları yüksek buldukları için mal ve hizmetleri gelecekte alırlar. Bu da gelecekte mal ve hizmet almak için bugünden para biriktirmelerine yol açacağından para talebinin artmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları düştükçe para talebi yükselecektir.

$$P^e \downarrow \rightarrow M_d \uparrow$$

Doğru cevap, A'dır.

100. Dışa açık bir ekonomide esnek kur rejimi altında, bir ülkeye yönelik olarak yoğun sermaye girişlerinin yaşanmasının sonuçları aşağıdakilerden hangisidir?

A) Merkez bankası ulusal parada yaşanan değer kaybını önlemek için döviz satar ve ulusal parayı piyasadan toplar

B) Yurt içi faiz oranları ve döviz kurları yükselir

C) Yurt içinde enflasyon oranları artar ve ihracat gelirleri düşer

D) Ulusal para yabancı paralar karşısında aşırı değerlenir

E) Ulusal para yabancı paralar karşısında değer kaybeder

Çözüm:

Dışa açık bir ekonomide esnek kur rejimi altında, bir ülkeye yönelik olarak yoğun sermaye girişlerinin yaşanması, yurt içindeki faiz oranlarının yurt dışı faiz oranlarına göre yüksek olmasının bir sonucudur. Bu da yurt içine sıcak para girişinin olmasına ve ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açar. Söz konusu süreç içerisinde döviz kurları ise düşüş eğilimine girer. Böylece ülke dış piyasalarda rekabet gücünü kaybeder ve net ihracat azalır. Doğru cevap, D'dir.

101. Aşağıdakilerden hangisi Lucas Arz Eğrisi yaklaşımında ileri sürülen görüşlerden birisidir?

A) Para politikaları ile milli gelir düzeylerini etkilemek, ne kısa ne de uzun dönemde mümkün değildir

B) Para politikalarındaki beklenen değişmeler, milli gelir seviyesini kısa dönemli olarak değiştirebilir

C) Para politikası, milli geliri uzun dönemli denge değerlerinden saptırabilir

D) Para politikasındaki beklenmedik değişmeler, milli gelir seviyesini kısa dönemde etkileyebilir

E) Para politikasındaki beklenmedik değişmeler, milli gelir seviyesini uzun dönemde etkileyebilir

Çözüm:

"Lucas Arz Eğrisi" pozitif eğimli bir eğridir ve Lucas arz fonksiyonundan türetilmiştir. Lucas arz fonksiyonu, sürpriz politika sonuçlarını göstermektedir. Buna göre reel hasıla, beklenen fiyat düzeyleri ile gerçekleşen fiyat düzeyleri arasındaki farka eşittir. Lucas arz fonksiyonu şu şekilde gösterilir:

$$Y = f(P - P^e)$$

Burada Y reel hasıla düzeyini, P fiili fiyat düzeyini, P^e ise beklenen fiyat düzeyini göstermektedir. Gerçekleşen fiyat düzeyinden beklenen fiyat düzeyinin çıkarılması ile bulunan değere "fiyat sürprizi" denir.

Lucas arz eğrisi yaklaşımına göre ancak beklenmeyen para politikası değişiklikleri sonucunda ortaya çıkan sürpriz fiyat artışları, kısa dönemli olarak milli gelir düzeyini artırabilir. Beklenen politika değişmelerinin ise, kısa dönemde bile milli gelir düzeyi üzerinde hiç bir etkisi yoktur. Lucas Arz Eğrisine göre uzun dönemde ise para politikası değişiklikleri şok niteliğinde bile olsa, milli gelir üzerinde herhangi bir etki doğuramaz. Doğru cevap, D'dir.

102. Yurt içi enflasyon oranlarının düştüğü ve reel döviz kurlarının da arttığı bir ekonomide, dış ticaret hesabı nasıl değişir?

A) Ulusal paranın iç ve dış değeri yükseleceği için, dış ticaret hesabı açık verir

B) Ulusal paranın iç değeri yükselip, dış değeri düşeceğinden dış ticaret hesabı fazla verir

C) Ulusal paranın iç değeri düşüp, dış değeri artacağından dış ticaret hesabı fazla verir

D) İhracattaki azalışlar, ithalattaki artışlardan büyük olacağı için dış ticaret hesabı fazla verir

E) İhracattaki artışlar, ithalattaki azalışlardan büyük olacağı için dış ticaret hesabı açık verir

Çözüm:

Yurt içi enflasyon oranlarının düşmesi, ulusal paranın iç değerini artırır. Bu ise yurt içinde üretilen malların ucuzlaması anlamına geleceği için, ihracatı artırıp ithalatı düşürür. Çünkü yurt içinde fiyatların düşmesi, yerli tüketiciler için yabancı malların pahalılaşması anlamına gelecektir. Aynı şekilde yurt içi malların fiyatları düştükçe, yabancılar açısından ulusal mallar ucuzlar. Bu da dış ticaret hesabının fazla vermesine yol açar.

Reel döviz kurlarının artması ise, ulusal paranın dış değerini azaltarak, yurt içinde üretilen malların yabancı mallar karşısında görece ucuzlamasına yol açar. Böylece ihracat artar, ithalat azalır ve dış ticaret hesabı fazla verir. Çünkü döviz kurlarının yükselmesi, yabancı malların pahalılaşmasına yol açacaktır.

Bu analizden çıkan sonuç şudur: Bir ülke parasının içeride değerli, dışarıda değersiz olması gerekir. Ülke parasının içeride değerli olabilmesi için ise, yurt içi enflasyon oranları düşük tutulmalıdır. Ülke parasının dışarıda değersiz olabilmesi için ise, döviz kurları yükseltilmelidir.

Dolayısıyla yurt içi enflasyon oranlarının düştüğü ve reel döviz kurlarının da arttığı bir ekonomide, ulusal paranın iç değeri yükselip, dış değeri düşeceğinden dış ticaret hesabının fazla vereceği söylenebilir. Doğru cevap, B'dir.

103. Aşağıdakilerden hangisinde para politikasının görece etkin olduğu söylenebilir?

A) Yatırım talebinin faiz esnekliği yüksekse
B) Yatırım talebinin faiz esnekliği düşükse
C) Para talebinin faiz esnekliği yüksekse
D) LM eğrisi yatay eksene paralel çizilmişse
E) IS eğrisi dikey eksene paralel çizilmişse

Çözüm:

LM eğrisi para politikasının, IS eğrisi ise maliye politikasının etkinliğini göstermektedir. Bu durumda LM eğrisi dikleştikçe ve IS eğrisi yatıklatıkça, para politikasının etkinliği yükselecektir. Tersine LM eğrisi yatıklaştıkça ve IS eğrisi de dikleştikçe para politikasının etkinliği azalacaktır. LM'in dikleşebilmesi için ise, LM denkleminde yer alan unsurlardan para talebinin faiz esnekliği (h) düşmeli ve gelir esnekliği (k) artmalıdır. IS'in yatıklaşabilmesi için ise, IS denkleminde yer alan unsurlardan harcama çarpanı (ke) ve yatırım talebinin faiz esnekliği (b) yükselmelidir. O halde yatırım talebinin faiz esnekliği arttıkça, IS'in yatıklaşacağını ve para politikasının etkinliğinin yükseleceğini söyleyebiliriz. Doğru cevap, A'dır.

104. Merkez bankalarının döviz piyasalarına yaptığı bir müdahalenin, tam tersini açık piyasa işlemleri ile para piyasalarında yapmasına ne ad verilir?

A) Emisyon
B) Sterilizasyon
C) Dolarizasyon
D) Revalüasyon
E) Devalüasyon

Çözüm:

Merkez bankalarının döviz piyasalarına yaptığı bir müdahalenin, tam tersini açık piyasa işlemleri ile para piyasalarında yapmasına "sterilizasyon" denilir. Merkez bankaları döviz kurlarının aşırı düştüğü (ulusal paranın aşırı değerlendiği) dönemlerde, piyasaya müdahale ederek döviz alır ve ulusal para verirler. Bu işlemle döviz kurlarının denge değerlerine gelinceye kadar yükselmesini isterler. Ancak piyasaya verilen ulusal para, piyasada bir fazlalık oluşmasına neden olarak enflasyon oranlarını artırabilir. Bunu önlemek isteyen merkez bankası, açık piyasa işlemleri yoluyla ters repo yaparak, piyasaya tahvil verip fazlalık parayı çeker. Bu işleme *"sterilizasyon"* denilir. Böylece enflasyonist baskılar da önlenmiş olur. Doğru cevap, B'dir.

105. Aşağıdakilerden hangisi Merkez Bankası Analitik Bilançosu'nun aktif tarafında yer alan bir unsurdur?

A) Zorunlu karşılıklar
B) Kamu mevduatları
C) Emisyon
D) Açık piyasa işlemleri
E) TMSF'ye Kullandırılan Krediler

Çözüm:

Merkez bankası analitik bilançosu, merkez bankasının sahip olduğu varlıklar ile bankanın yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden oluşur. Merkez bankası analitik bilançosunda varlıklar bilançonun aktif tarafında yer alırken, yükümlülükler ise pasif tarafında yer almaktadır.

Net iç varlıklar ve net dış varlıklar, merkez bankası bilançosunun aktif tarafında yer almaktadır. Net iç varlıkların içinde yer alan kalemler arasında nakit işlemler, hazine borçları, bankanın portföyü, ikincil piyasalardan alınan devlet iç borçlanma senetleri, bankalara açılan krediler, TMSF'ye açılan krediler, değerleme kalemi ve IMF acil yardım takip hesabı bulunmaktadır. Net dış varlıklar ise, uluslararası altın ve döviz rezervlerinden oluşmaktadır.

Merkez bankası bilançosunun pasif tarafında ise, toplam döviz yükümlülükleri (iç ve dış yükümlülükler) ile merkez bankası parası (rezerv para, emisyon, banka mevduatları, fon hesapları, banka dışı kesimin mevduatı, açık piyasa işlemleri, kamu mevduatı) yer almaktadır.

TMSF'ye Kullandırılan Krediler, merkez bankası analitik bilançosunun aktif (varlık) tarafında yer aldığı için doğru cevap, E'dir.

106. Aşağıdakilerden hangisi para çarpanının değerini azaltır?

A) Serbest karşılık oranlarının azalması
B) Reeskont oranlarının düşürülmesi
C) Repo yapılması
D) Nakit tutma oranının düşmesi
E) Zorunlu karşılık oranlarının artırılması

Çözüm:

Bankaların kaydi para oluşturma süreci, merkez bankasının piyasaya çıkardığı para miktarından daha fazla bir paranın dolaşıma sokulmasını sağlar. Bu durum literatürde para politikasının çarpanları veya çoğaltanları kavramıyla açıklanır. Para arzının belirlenme mekanizması sürecinde 5 farklı para çarpanı (çoğaltanı) ortaya çıkmaktadır. Bunlar basit mevduat çarpanı, serbest rezerv çarpanı, nakit çarpanı, M1 çarpanı ve M2 çarpanıdır.
Basit mevduat çarpanı veya kaydi para çoğaltanı aşağıdaki formülde $1/(r_D)$ oranına eşittir. Basit mevduat çarpanına dayalı olarak para arzında (Ms=Money Supply) meydana gelen değişme aşağıdaki formülle gösterilebilir:

$$Ms = \frac{1}{r_d} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını ve D'de bankalara yatırılan ilk mevduat miktarını göstermektedir.

Yukarıdaki para çarpanı formülünde zorunlu karşılık oranı (r_D)'nın payda da yer almasından anlaşılacağı gibi, zorunlu karşılık oranı ile kaydi para çarpanı ve toplam para miktarı arasında ters bir orantının olduğu söylenebilir.

Zorunlu Karşılık Oranları ↑	Para Çarpanı ↓	Para Arzı (Ms) ↓
Zorunlu Karşılık Oranları ↓	Para Çarpanı ↑	Para Arzı (Ms) ↑

Buna göre zorunlu karşılık oranlarının artırılması, para çarpanının değerini düşürecektir. Doğru cevap, E'dir.

107. Enflasyonla mücadele etmek için aşağıdaki para politikası önlemlerinden hangisi alınmalıdır?

A) Zorunlu karşılık oranlarının düşürülmesi
B) Açık piyasa işlemleri çerçevesinde repo yapılması
C) Kredi tavanının artırılması
D) Politika faiz oranlarının yükseltilmesi
E) Reeskont oranlarının düşürülmesi

Çözüm:

Enflasyonla mücadele etmek isteyen merkez bankaları, politika faiz oranlarını yükseltmelidirler. Politika faiz oranlarının yükselmesi sonucunda, bankalar merkez bankasından daha yüksek maliyetle borçlanacaklardır. Bu da bankaların artan maliyetleri müşterilerine yansıtmalarına yol açacaktır. Böylece kredi faiz oranları yükseleceğinden, kredi talebi ve toplam talep azalacaktır. Dolayısıyla enflasyon oranları da düşecektir. Doğru cevap, D'dir.

108. Zorunlu karşılık oranlarının %20, serbest rezerv oranının %20 ve nakit tutma oranının da %10 olduğu bir ekonomide, bankalara yatırılan mevduat miktarı da 1.000.000 TL ise toplam para arzı ne kadardır?

A) 500.000 TL
B) 750.000 TL
C) 1.000.000 TL
D) 1.500.000 TL
E) 2.000.000 TL

Çözüm:

Nakit çarpanının yer aldığı para arzı eşitliği aşağıda gösterilmiştir;

$$Ms = \frac{1}{r_D + e + c} .D$$

Formülde Ms para arzını, r_D merkez bankasının belirlediği yasal karşılık oranını, e bankalarca belirlenen serbest karşılık oranını, c halkın nakit tutma oranını ve D'de bankalara yatırılan mevduat miktarını göstermektedir.

Soruda verilen bilgiler yerine konulursa;

$$Ms = \frac{1}{0{,}20 + 0{,}20 + 0{,}10} \; 1.000.000\ TL$$

$$Ms = \frac{1}{0{,}50} .1.000.000\ TL$$

$$Ms = 2.000.000\ TL$$

bulunur. Doğru cevap, E'dir.

109. Parasal aktarım mekanizması kanallarını dikkate aldığımızda aşağıdakilerden hangisinin doğru olduğunu söyleyebiliriz?

A) Para arzındaki artışlar, reel servetin değerini ve milli geliri azaltır
B) Para arzındaki düşüşler, faiz oranlarını ve yatırım harcamalarını azaltır
C) Para arzı artışları, Tobin Q'sunu, yatırımları ve milli geliri yükseltir
D) Para arzındaki azalışlar, finansal varlık fiyatlarını ve yatırımları artırır
E) Para arzındaki artışlar, döviz kurlarını ve net ihracatı azaltır

Çözüm:

Tobin'in "Q" teorisi, para politikasının borsa değerlerinin değişimi yolu ile ekonomiyi nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Burada Q değeri, firmaların borsada oluşan piyasa değerinin sermayenin yenilenme maliyetine oranı olarak tanımlamaktadır. Q değerinin 1'den büyük olması halinde yeni yatırımlar yapılır, aksi takdirde yapılmaz.

$$\text{Q Değeri} = \frac{\text{Borsa Değeri}}{\text{Sermayenin Yenileme Maliyeti}}$$

Q > 1 ⟹ Yatırım Yapılır

Para arzındaki artışlar, finansal varlıkların (hisse senetlerinin) talebini ve fiyatını yükseltecektir. Bu da borsa değerini ve dolayısıyla Q değerini artıracaktır. Böylece firmaların elinde yatırım yapmak için fon fazlası oluşacak ve reel yatırımların miktarı ile milli gelir seviyesi yükselecektir. Doğru cevap C'dir.

110. Stagflasyon probleminin yaşandığı bir ekonomi aşağıdaki iktisat politikalarından hangilerini çözüm yolu olarak önerirsiniz?

A) Genişletici maliye politikası ve denk bütçe politikası
B) Daraltıcı para ve maliye politikası
C) Daraltıcı para politikası ve denk bütçe politikası
D) Daraltıcı para politikası ve genişletici maliye politikası
E) Daraltıcı maliye politikası ve gelirler politikası

Çözüm:

Stagflasyon, enflasyon oranları ile işsizlik oranlarının aynı anda arttığı bir ekonomik istikrarsızlıktır. Dünya'da ilk kez 1973 yılında yaşanan petrol krizi sırasında gözlenen Stagflasyon olgusuna "durgunluk içinde enflasyon" da denilmektedir. 1929 yılında yaşanan dünya bunalımını çok iyi biçimde açıklayabilen Keynesyen teori, Stagflasyonu açıklamakta başarısız olmuştur. Çünkü Keynesyenlere göre işsizlikle mücadelede genişletici maliye politikası önlemleri, enflasyonla mücadelede ise daraltıcı maliye politikası önlemleri kullanılmalıdır. 1970'li yıllarda ise dünya ekonomisindeki sorun, hem işsizliğin hem de enflasyonun bir arada gözlenmesidir.

Bu durumda Monetaristlerin enflasyonla mücadele için önerdikleri "daraltıcı para politikası" önlemleri ile, Keynesyenlerin işsizlikle mücadelede önerdikleri "genişletici maliye politikaları" birlikte kullanılmalıdır. Böylece kamu harcamalarının artırılması toplam talebi, üretimi ve istihdamı artıracaktır. Bu da işsizlik oranlarının düşmesini sağlayacaktır. Diğer taraftan para arzının düşürülmesi ise, ekonomide enflasyonist baskıların azalmasına yol açacaktır. Doğru cevap, D'dir.

111. Aşağıdakilerden hangisi enflasyonla mücadelede uygulanacak bir para politikası yöntemi <u>değildir</u>?

A) Kredi tavanının düşürülmesi
B) Ters repo yapılması
C) Zorunlu karşılık oranlarının yükseltilmesi
D) Doğrudan alım yapılması
E) Reeskont oranlarının artırılması

Çözüm:

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artmasıdır. Enflasyondaki artışların temel kaynağı, toplam talebin toplam arzı aşmasıdır. Buna "talep enflasyonu" denir. Enflasyon oranlarını düşürmek için merkez bankaları para arzını azaltmalıdır. Bunun için ise daraltıcı para politikası izleyerek zorunlu karşılık oranlarını yükseltmeli, reeskont oranlarını artırmalı, doğrudan satış veya ters repo yapmalı, kredi tavanını düşürmelidir. Merkez bankasının D seçeneğinde geçtiği gibi açık piyasa işlemleri çerçevesinde doğrudan alım yapması durumunda ise, para arzı genişler. Çünkü doğrudan alım politikası, piyasadan tahvil alınarak yerine para verilmesini öngörür. Böylece toplam talep genişleyeceğinden, enflasyon oranları daha da artacaktır. Doğru cevap, D'dir.

112. Aşağıdakilerden hangisi döviz kuru hedeflemesinin dezavantajlarından birisidir?

A) Para politikasının bağımsızlığını yitirmesi
B) Özel kesimin yurt dışından borçlanmasına engel olması
C) Dalgalı kur rejimine ihtiyaç duyması
D) Açık ve şeffaf olmaması
E) Dış ticaret hesabı açıklarını artırması

Çözüm:

Döviz kuru hedeflemesi stratejisinde, döviz kuru nominal çıpa olarak belirlenerek fiyat istikrarı gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu sistemde ulusal paranın değeri, enflasyon oranı düşük bir ülkenin parasına bağlanır. Böylece döviz kurlarının enflasyon beklentileri için bir çıpa (sabitleyici) işlevi görmesi beklenir. Merkez bankası da sabit kur üzerinden, kendisine gelen döviz alım ve satım taleplerini karşılayacağını ilan eder. Böylece döviz kurlarının geleceğine ilişkin belirsizliklerin azaltılarak, kurdan kaynaklı fiyat yükselişlerinin önüne geçilmek istenir.

Döviz kuru hedeflemesinin dezavantajları 4 maddede toplanabilir. Bunlar ulusal paranın aşırı değerlenmesi, para politikasının bağımsızlığını yitirmesi, finansal istikrarsızlığa yol açması ve mali disiplinin sağlanamamasıdır.

Döviz kuru hedeflemesi stratejisinde para politikası, kur taahhüdünü tutturmak için uyguladığından, para politikası nominal ve reel şoklara cevap verme elastikiyetini kaybedecektir. Diğer bir ifadeyle döviz kuru hedeflemesinde, merkez bankasının temel görevi, sabit kur sisteminin devamını sağlamak olduğu için, ekonomide yaşanan diğer gelişmelere karşı bir politika geliştiremez. Bu da para politikasının bağımsızlığını yitirmesine yol açacaktır. Doğru cevap, A'dır.

113. Parasal aktarım mekanizmasına ilişkin olarak aşağıda verilen ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Parasal daralma öngören politikalar, toplam tüketim ve yatırım harcamaları üzerinde negatif etkiler bırakır

B) Para miktarındaki artışlar, ulusal paranın değer kaybetmesine yol açarak net ihracatı yükseltir

C) Parasal aktarımın kredi kanalının etkinliği, merkez bankasının yeterli döviz rezervlerine sahip olmasına bağlıdır

D) Para politikası, nominal faiz oranlarını düşürebildiği sürece reel yatırımlar üzerinde bir etki doğurabilir

E) Para politikasının hasıla etkisinin ortaya çıkabilmesi, likidite etkisinin işlemesine bağlıdır

Çözüm:

Para miktarındaki değişikliklerin banka kredilerini etkilemek yoluyla reel ekonomiye yansıması kredi kanalını oluşturmaktadır. Genişlemeci bir para politikası, banka rezervlerini (mevduatlarını) yükseltir. Böylece bankalar müşterilerine daha fazla kredi verme olanağına kavuşacaklardır. Bu da toplam kredi hacmini, yatırım miktarını ve milli geliri yükseltir. Dolayısıyla para miktarındaki değişmeler, banka kredileri aracılığıyla ekonominin reel sektörüne yansımaktadır. Söz konusu işleyiş şu şekilde gösterilebilir:

$$M_s\uparrow \Rightarrow \text{Banka Rezervleri (Mevduatları)}\uparrow \Rightarrow \text{Banka Kredileri}\uparrow \Rightarrow I\uparrow \Rightarrow Y\uparrow$$

Dolayısıyla parasal aktarımın kredi kanalının etkinliği ile merkez bankasının yeterli döviz rezervlerine sahip olması arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle merkez bankasının yeterli döviz rezervine sahip olmaması durumunda bile, parasal aktarımın kredi kanalı etkin olabilir. Kredi kanalının etkin bir şekilde çalışabilmesi, para arzı artışlarının banka mevduatlarını ve bankaların verdikleri kredileri genişletebilmesine bağlıdır. Doğru cevap, C'dir.

114. Aşağıdakilerden hangisi merkez bankasının politika faiz oranlarını yükseltmesinin sonuçlarından birisidir?

A) Enflasyon oranları artar

B) Döviz kurları düşme eğilimine girer

C) Toplam talep düzeyi artar

D) Milli gelir yükselir

E) Bankaların verdikleri kredi miktarı artar

Çözüm:

Merkez bankaları politika faizlerini yükselttiğinde, ülkeye yönelik yabancı sermaye ilgisi artacaktır. Bu bağlamda yüksek faizlerden yararlanmak için ülkeye sıcak para girişi olacaktır. Böylece artan döviz arzı nedeniyle, döviz kurları düşme eğilimine girerken, ulusal para aşırı değerlenecektir. Doğru cevap, B'dir.

115. Milli gelirdeki artışlar aşağıdakilerden hangisine yol açar?

A) Azalan para talebine bağlı olarak faiz oranları artar

B) Artan para talebine bağlı olarak faiz oranları yükselir

C) Artan para talebine bağlı olarak faiz oranları düşer

D) Artan faiz oranlarına bağlı olarak para talebi düşer

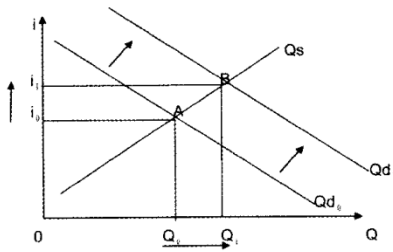
E) Azalan faiz oranlarına bağlı olarak para talebi artar

Çözüm:

Milli gelirdeki artışlar, para talebini yükseltir. Çünkü para talebi, milli gelirle doğru yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:

$$Md = f(Y)^{+}, \quad Y\uparrow, Md\uparrow$$

Para talebindeki genişlemeler ise, ödünç verilebilir fonlar piyasasında faiz oranlarını artıracaktır. Ödünç fon arzında bir değişme yokken, milli gelirin yükselmesi sonucunda artan fon talebinin etkileri, aşağıdaki şekil yardımıyla gösterilmiştir.



Şekil 42: Ödünç Verilebilir Fon Talebindeki Artışların Etkileri

Şekil 42'ye göre ödünç fon arzı değişmezken, örneğin milli gelir artışı nedeniyle para talebinin (fon talebi) artış göstermesi durumunda, fon talep eğrisi sağ yukarıya doğru kayarak Qd_0'dan Qd_1'e gelmiştir. Bu da dengeyi A noktasından B noktasına taşıyarak, faiz oranlarını i_0'dan i_1'e yükseltmiştir. Dolayısıyla para talebi (Md) arttıkça, faiz oranlarının da yükseleceği söylenebilir. Bunu şu şekilde simgeleştirebiliriz:

$$Md \uparrow \longrightarrow i \uparrow$$

Doğru cevap, B'dir.

116. "Likidite Tercihi Teorisi" ne göre para arzındaki artışlar, aşağıdakilerden hangisine yol açmaktadır?

A) Tahvil talebi düşer, para talebi artar, paranın dolaşım hızı ve faiz oranları düşer

B) Tahvil fiyatları yükselir, para talebi düşer, paranın dolaşım hızı azalır ve faiz oranları yükselir

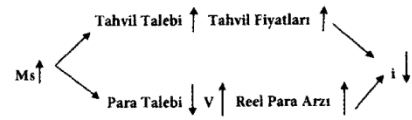
C) Tahvil fiyatları yükselir, para talebi artar, paranın dolaşım hızı ve faiz oranları düşer

D) Tahvil talebi yükselir, para talebi azalır, paranın dolaşım hızı artar ve faiz oranları düşer

E) Tahvil talebi yükselir, para talebi azalır, paranın dolaşım hızı ve faiz oranları düşer

Çözüm:

Aşağıdaki akış diyagramında para arzındaki artışların tahvil piyasasında ve faiz oranlarında ortaya çıkardığı etkiler gösterilmiştir.



Merkez bankasının izlediği genişletici para politikaları sonucunda para arzı artıkça, artan fazlalık para tahvillere yönlendirilir ve tahvil fiyatları artar. Buna karşılık "tahviller sıfır opsiyonlu" olduğu için, insanlar "ya para ya da tahvil tutacakları" ndan para talebi azalır.

Tahvil talebindeki artışlar ise, tahvil fiyatlarını yükseltir. Diğer taraftan para talebi azaldığı için Cambridge Tipi Miktar Teorisi'ndeki bilgilerden hatırlanacağı üzere paranın dolaşım hızı düşer. Bu da enflasyonun değişmediği bir ekonomide, $(\frac{Ms}{P})$ olarak gösterilen reel para arzını artırır. Bir taraftan tahvil fiyatları arttığı için diğer taraftan reel para arzındaki yükselişler sebebiyle faiz oranları ise düşer. Doğru cevap, D'dir.

117. Aşağıdakilerden hangisi Keynesyen para teorisi ve politikasına uygun düşmektedir?

A) Para politikası her zaman enflasyonisttir

B) Para kısa dönemde yansız fakat uzun dönemde yanlıdır

C) Para politikası daima nötrdür.

D) Para politikası hiçbir zaman etkin değildir

E) Para önemlidir fakat para politikası her zaman etkin değildir

Çözüm:

Keynes, Genel Teori adlı kitabında "*Money is important but monetary policy is not effective always (Para önemlidir fakat para politikası her zaman etkin değildir)*" diyerek, devletin ekonomiye para politikası ile müdahale etmesine karşı çıkmıştır. Keynesyenlere göre para politikasının etkinliğini sınırlandıran iki faktör vardır. Bunlar para talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması (LM'in yatıklaşması)

ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük (IS'in dikleşmesi) olmasıdır.

Keynes'e göre para politikası likidite tuzağına kadar ekonomi üzerinde etki doğurur. Ancak para arzındaki artışlar eninde sonunda ekonomiyi likidite tuzağına sürükleyecektir. Çünkü faiz oranlarının düşebileceği bir alt sınır vardır. Ekonomi likidite tuzağına düştüğünde ise, para politikası etkinliğini kaybedecektir. Doğru cevap, E'dir.

118. Para arzındaki beklenmeyen (şok) düşüşlerin etkileri, aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyonun üzerine çıkar ve çıktı seviyesi düşer

B) Beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyonun altında kalır ve çıktı seviyesi artar

C) Gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonun üzerine çıkar ve çıktı seviyesi düşer

D) Beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyonun üzerine çıkar ve çıktı seviyesi artar

E) Gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonun altında kalır ve çıktı seviyesi artar

Çözüm:

Yeni Klasikler'e ve Yeni Keynesyenlere göre, insanlar rasyonel oldukları için, hem geçmiş hem de cari dönem verilerini kullanarak, ekonomide meydana gelen değişmelerin etkilerini doğru olarak tahmin edeceklerdir. Ancak bu durum insanların hiç hata yapmayacakları anlamına da gelmez. Burada önemli olan olgu, iktisadi bireylerin sistematik hata yapmamalarıdır. Örneğin iktisadi birimler para arzında meydana gelen şok niteliğindeki artış veya azalışları önceden bilemedikleri için, bunun etkilerine karşı koyamazlar. Fakat uzun dönemde bu hatalarını telafi edecekleri için, para politikaları şok niteliğinde bile olsa yalnızca kısa dönemde reel ekonomik etkiler meydana getirecektir.

Merkez bankasının para arzını önceden ilan etmeksizin (şok politika) azalttığını varsayalım. Bu durumda gerçekleşen enflasyon oranı düşecektir. Ancak uygulanan politika şok niteliğinde olduğu için, işçiler rasyonel olmalarına rağmen enflasyonun azaldığını kısa vadede anlayamazlar. Azalan enflasyon oranları nedeniyle reel ücretler artacağından, işverenler emek taleplerini kısacaklardır. Böylece ekonomide üretim ve milli gelir düşerken, işsizlik oranları ise yükselecektir. Fiili işsizlik oranları (U) ise, doğal işsizlik oranlarının (U_N) üzerine çıkacak ve ekonomi eksik istihdamda dengeye gelecektir. Söz konusu açıklamalarımızı aşağıdaki gibi formüle edebiliriz;

Kısa Dönemde;

$$Ms\downarrow \rightarrow AD\downarrow \rightarrow P\downarrow \rightarrow \left(\frac{\overline{W}}{P\downarrow}\right)\uparrow \rightarrow L_d\downarrow \rightarrow U\uparrow \rightarrow Y\downarrow$$

$$(P < P^e),\ (Y < Y_N),\ (U > U_N)$$

Dolayısıyla daraltıcı parasal şoklar, kısa dönemde beklenen enflasyonun gerçekleşen enflasyonun üzerine çıkmasına yol açarak çıktı seviyesini düşürür. Doğru cevap, A'dır.

119. Aşağıdakilerden hangisi Monetarist iktisatçılar tarafından ortaya atılmıştır?

A) Beklenen enflasyon oranlarındaki artışlar para talebinin de yükselmesine yol açar

B) Fiyat istikrarını sağlanabilmesi için merkez bankası para arzını sürekli olarak düşürmelidir

C) Bütçe açıklarının kapatılmasında borçlanma yöntemi yerine para basma tercih edilmelidir

D) Para hem finansal hem de reel varlıkların yakın bir ikamesidir

E) Para politikası ekonomi üzerinde doğrudan ve gecikmesizin bir etki doğurur

Çözüm:

Monetaristlere göre para, hem finasal hem de reel varlıkların yakın bir ikamesidir. Şöyle ki Monetaristler insanların yanlarında para, altın döviz, tahvil, bono, hisse senedi gibi varlıkları aynı anda bulundurabileceklerini kabul etmişlerdir. Hatta onlara göre insanlar paralarıyla eğer isterlerse konut, arsa, arazi ve bina gibi gayri menkul varlıkları da alabilirler.

Friedman, para talebini etkileyen dört unsur olduğunu ileri sürer. Bunlar; sürekli gelir, beşeri servet, beşeri olmayan servet ve beklenen

enflasyon oranıdır. Modern Miktar Teorisi şu şekilde gösterilebilir:

$$M/P = f(Y_p, R_h, R_u, P^e)$$

Burada M/P reel para talebini, Y_p sürekli geliri, R_h beşeri serveti, R_u beşeri olmayan serveti ve P^e ise beklenen enflasyon oranını temsil etmektedir. Beşeri servet, insanların eğitim yoluyla kendilerine yatırım yapmasını ifade eder ve yaş, mesleki tecrübe ve deneyim gibi unsurları da kapsar. Beşeri olmayan servet ise, insanların sahip olduğu her türlü menkul ve gayri menkul varlığı ifade etmektedir.

Doğru cevap, D'dir. Diğer seçeneklerin neden doğru cevap olamadığına bakacak olursak şunları söyleyebiliriz: Monetaristler fiyat isitkrarının sağlanabilmesi için, para arzı artışlarının bir kurala bağlanmasını savunmuşlardır. Bu kuralda para arzı artışlarının ekonominin büyüme oranına endekslenmesidir. Merkez bankasının para arzını sürekli olarak düşürmesi durumunda, ekonomide deflasyon (durgunluk) problemi başlayacağı için fiyat istikrarı sağlanamaz.

Monetaristler bütçe açıklarının kapatılmasında para basmak yerine borçlanma yönteminin tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü Monetaristlere göre eğer bütçe açıkları, para basılarak finanse edilirse enflasyon oranları artacaktır.

Monetaristlere göre para politikası, ekonomi üzerinde dolaylı olarak ve gecikmeli bir etki doğurur. Buna göre para arzındaki artışlar, ekonomik büyümeyi 6 ay ile 9 ay arasında artırıken, fiyatlar genel düzeyini ise 12 ay ile 18 ay arasında etkileyecektir.

120. Aşağıdakilerden hangisi enflasyon hedeflemesinin bir ön koşuludur?

A) Merkez bankasının sterilizasyona gitmemesi

B) Merkez bankasının para arzını artırmaması

C) Para kurulu rejimine geçilmesi

D) Para politikasının şeffaf ve hesap verebilir olması

E) Sabit kur sistemine geçilmesi

Çözüm:

Enflasyon hedeflemesinin ön koşulları şunlardır: Merkez bankasının bağımsız olması, para politikasının şeffaf ve hesap verebilir şekilde uygulanması, mali disiplinin sağlanması, para politikasının kurala dayalı biçimde uygulanması, finansal sistemin gelişmiş ve derin olması. Doğru cevap, D'dir.

121. Yeni Keynesyenlere göre para politikasının etkilerine ilişkin olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Para politikası yalnızca şok biçimde uygulanırsa, kısa dönemde milli geliri etkileyebilir

B) Öngörülen ve şok para politikaları, kısa dönemde milli geliri etkileyebilir

C) Para politikası şok biçimde uygulanırsa, uzun dönemli milli gelir seviyesini etkileyebilir

D) Para arzındaki beklenen değişikliklerin reel ekonomi üzerinde kısa dönemde hiçbir etkisi yoktur

E) İktisadi birimlerce öngörülen para politikasının kısa dönemli reel etkileri, şok politikalardan daha fazladır

Çözüm:

Yeni Keynesyenler'e göre para politikası ister şok nitelikte isterse de öngörülen biçimde uygulansın üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel ekonomik değişkenler üzerinde etki doğuracaktır. Merkez bankasının para arzını beklenmedik bir biçimde artırdığını düşünelim. Bu durumda işçiler rasyonel hareket etmesine rağmen, politika beklenmedik biçimde uygulandığı için enflasyon oranlarının yükseleceğini tahmin edemezler. İşverenler ise rasyonel hareket ettiğinden artan para arzının yol açacağı toplam talep artışının, kendi sattıkları malların fiyatlarını yükselteceğini öngörmektedirler. Dolayısıyla işverenler reel ücretlerin düştüğünü de bildikleri için, üretimlerini artırırlar ve daha fazla emek talep ederler. Böylece kısa dönemde üretim ve istihdam, doğal düzeylerinin üzerine çıkacaktır. Diğer bir deyişle işsizlik oranları doğal düzeylerinin altına düşecek ve ekonomi aşırı istihdamda dengeye gelecektir.

İşçiler ancak uzun dönemde enflasyonun arttığını görerek, daha fazla ücret talep edebilirler. Bu da emek talebini azaltarak, uzun dönemde ekonomiyi tam istihdam da dengeye getirir. Dolayısıyla Yeni Keynesyenlere göre uzun dönemde para arzındaki şok veya öngörülen değişikliklerin, reel ekonomi üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır. Doğru cevap, B'dir.

122. Aşağıdakilerden hangisi Monetaristlerce savunulan parasal disiplin politikalarından birisidir?

A) Para miktarının ekonominin büyüme oranına endekslenmesi

B) Para arzının döviz kurlarındaki artışlara göre belirlenmesi

C) Para arzındaki artışların faiz oranlarına göre belirlenmesi

D) Para basımının tamamen yasaklanması

E) Para basım hakkının para kuruluna devredilmesi

Çözüm:

Monetaristlere göre ekonomik isitkrarsızlıkların temel nedeni, hatalı para politikalarıdır. Dolayısıyla para arzındaki aşırı artışlar enflasyona, aşırı azalışlar ise deflasyona yol açar. Bunu önleyebilmek için ise, para arzı artışları ekonominin büyüme oranına endekslenmelidir. Böylece örneğin ekonomi %5 büyürse, para arzıda %5 artırılmalıdır. Bu da enflasyonist ve deflasyonist baskıları önleyeceğinden fiyat istikrarı sağlanır. Doğru cevap, A'dır.

123. Aşağıdakilerden hangisi Klasiklerin para politikasına ilişkin yaklaşımlarına uygun düşmektedir?

A) Para talebi, faiz oranları ile negatif bir ilişkiye sahiptir

B) Para arzı artışları, faiz oranlarını düşürmek yoluyla yatırımları ve milli geliri artırabilir

C) Dikotomi ayrımı geçerli olduğundan, para politikası değişiklikleri milli geliri etkileyemez

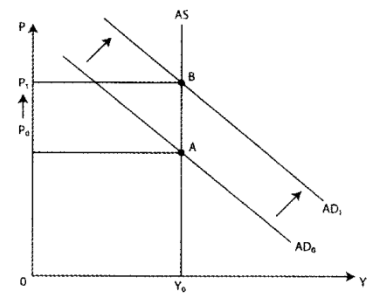
D) Para arzı arttıkça, paranın dolaşım hızı düşer

E) Para arzındaki düşüşler, faiz oranlarını artırır ve milli geliri azaltır.

Çözüm:

Klasik yaklaşımda ekonomi daima tam istihdam dengesinde olduğu için ve dikotomi ayrımı geçerli olduğundan, parasal değişmeler yalnızca fiyatlar genel düzeyi üzerinde bir etki bırakacaktır. Buna göre para arzının artırılması ile izlenen genişlemeci bir para politikası sadece enflasyon oranlarını yükseltecektir. Tersine para arzı düşürülerek daraltıcı bir para politikasının uygulanması durumunda ise enflasyon oranları azalacaktır.

Klasik yaklaşıma göre parasal genişlemenin etkileri Şekil 43'de gösterilmiştir. Şekil'de dikey eksende fiyatlar genel düzeyi, yatay eksende ise milli gelir düzeyi gösterilmiştir.



Şekil 43: Klasik Teoride Para Arzındaki Artışların Etkileri

Klasik modele göre ekonomi daima tam istihdamda olduğu için, toplam arzı gösteren AS eğrisi yatay eksene dik çizilmiştir. Şekilden görüleceği üzere, para arzı arttığında toplam talep artar ve toplam talep eğrisi AD_0'dan yukarıya doğru kayarak AD_1 haline gelir. Fakat para arzındaki artışlar, toplam arzı etkileyemeyeceği için milli gelir Y_0 düzeyinde sabit kalır ve fiyatlar genel düzeyi de P_0'dan P_1'e yükselir.

Sonuç olarak Klasiklere göre, para arzı artışları ne kısa ne de uzun dönemde üretim, istihdam ve milli gelir gibi reel değişkenlerde herhangi bir değişiklik meydana getirmez. Dolayısıyla da para politikası milli geliri değiştiremediği için etkin değildir. Doğru cevap, C'dir.

124. Aşağıdakilerden hangisi "Cambridge Tipi Miktar Kuramı" na göre doğrudur?

A) Para talebi faiz oranlarına bağlıdır

B) Para arzındaki artışlar dolaşım hızını yükseltir

C) Paranın dolaşım hızı sabittir

D) Para arzı istikrarlı bir oranda artırılmalıdır

E) Para arzı arttıkça dolaşım hızı düşer

Çözüm:

Cambridge Tipi Miktar Kuramı, şu şekilde ifade edilmektedir:

$$M = k \,.\, P.\, Y$$

Bu denklemde M para miktarını, k halkın likit tutma oranını (para talebini), P fiyatlar genel düzeyini yani enflasyon oranını, Y ise reel milli geliri ifade etmektedir. Paranın dolaşım hızı (v) ise, halkın likidite oranını gösteren k'nın tersine eşittir:

$$k = \frac{1}{v}$$

Dolaşım hızı (v) arttıkça, halkın likit tutma oranı (k) azalacaktır. Tersine dolaşım hızı (v) azaldıkça ise, halkın likit tutma oranı (k) artacaktır. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı, Cambridge Tipi Miktar Kuramı'na göre değişkendir. Para arzı arttıkça, dolaşım hızı düşer. Buna göre "çok para az dolaşır, az para ise çok dolaşır".

Cambridge Tipi Miktar Kuramı'ndan çıkarılan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- $Ms\uparrow \rightarrow v\downarrow \rightarrow k\uparrow$
- $Ms\downarrow \rightarrow v\uparrow \rightarrow k\downarrow$
- $Md\uparrow \rightarrow v\downarrow \rightarrow k\uparrow$
- $Md\downarrow \rightarrow v\uparrow \rightarrow k\downarrow$

Para arzı ve para talebindeki değişiklikler ile paranın dolaşım hızı arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Dolayısıyla paranın dolaşım hızı değişkendir. Doğru cevap, E'dir.

125. Likidite sıkışıklığının yaşandığı bir ekonomide, para politikasında aşağıdaki değişikliklerden hangisi yapılmalıdır?

A) Merkez bankası açık piyasa işlemleri çerçevesinde repo yapmalıdır

B) Merkez bankası açık piyasa işlemleri çerçevesinde ters repo yapmalıdır

C) Merkez bankası ikincil piyasalarda tahvil satım ihalesi düzenlemelidir

D) Merkez bankası reeskont oranlarını yükseltmelidir

E) Merkez bankası faiz oranlarını artırıcı bir para politikası izlemelidir

Çözüm:

Likidite sıkışıklığının yaşandığı bir ekonomide, piyasada yeterince para olmadığı için toplam talep hızla düşer. Bu da üretimi, isithdamı ve milli geliri düşürerek ekonomiyi eksik istihdam da dengeye getirir. Böyle bir durumda merkez bankası genişletici para politikası izlemelidir. Bunun için de para arzını artırarak faiz oranlarını düşürmeli, reeskont oranlarını ve zorunlu karşılık oranlarını azaltmalı, açık piyasa işlemleri çerçevesinde doğrudan alış veya repo (geri satış vadiyle alış) yapmalıdır. Bu önlemler ile ekonomide toplam talep artar, üretim ve istihdam genişler, milli gelir tam istihdama kadar artış gösterir. Doğru cevap, A'dır.

126. Merkez bankası, kredi hacmini ve kaydi para miktarını düşürmek istiyorsa aşağıdaki önlemlerden hangisini almalıdır?

A) Reeskont oranlarını azaltmak

B) Repo yapmak

C) Disponobilite oranlarını düşürmek

D) Bir haftalık repo faiz oranlarını artırmak

E) Açık piyasadan doğrudan tahvil alışı yapmak

Çözüm:

Merkez bankası, kredi hacmini ve kaydi para miktarını azaltmak istiyorsa "daraltıcı para politikası" uygulamalıdır. Bunun için ise para arzını azaltarak bir haftalık repo faiz oranlarını (politika faizleri) artırmalı, reeskont oranlarını ve zorunlu karşılık oranlarını yükseltmeli, açık piyasa işlemleri çerçevesinde doğrudan tahvil satışı veya ters repo (geri alış

vadiyle satış) yapmalıdır. Bu önlemler ile ekonomide toplam talep düşer, üretim, istihdam ve milli gelir azalır. Doğru cevap, D'dir.

127. Deflasyonla mücadelede nasıl bir para politikası izlenmelidir?

A) Para arzı artırılarak toplam para talebi yükseltilmelidir

B) Para arzı artırılarak toplam arz yükseltilmelidir

C) Para arzı artırılarak toplam talep yükseltilmelidir

D) Para arzı azaltılarak toplam talep düşürülmelidir

E) Para arzı azaltılarak toplam arz düşürülmelidir

Çözüm:

Deflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli azalmasıdır. Deflasyonist bir ekonomide, toplam talep ve milli gelir hızla düşer. Bu da ekonomileri eksik isithdam da dengeye getirir. Deflasyonla mücadelede uygulanacak para politikası, genişletici yönde olmalı ve para arzı artırılmalıdır. Böylece toplam talep yükseleceğinden, üretim artacak ve milli gelir tam istihdam seviyesine geri dönecektir. Doğru cevap, C'dir.

128. Para talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu bir durumda uygulanacak para politikalarının etkinliğine ilişkin olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Para arzı artırıldığında faiz oranları düşer, fakat milli gelir değişmez

B) Para arzı artırıldığında faiz oranları ve milli gelir düşer

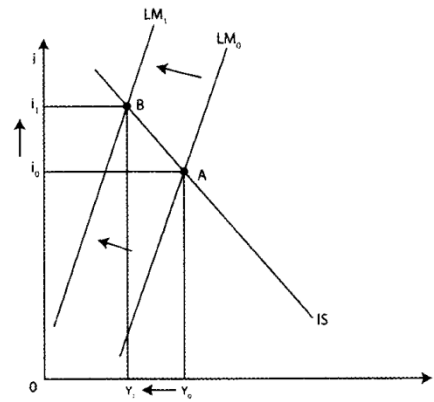
C) Para arzı azaltıldığında hem faiz oranları hem de milli gelir artar

D) Para arzı azaltıldığında faiz oranları artarken milli gelir düşer

E) Para arzı azaltıldığında hem faiz oranları hem de milli gelir düşer

Çözüm:

Para talebinin faiz esnekliğinin düşük (**h<1 ve k>1**) olduğu bir durumda LM eğrisi yatay eksene dik çizilir. Bu durumda para arzındaki artışlar, faiz oranlarını düşürüp milli geliri artırır. Tersine para arzındaki azalışlar ise, faiz oranlarını yükseltip milli geliri düşürür. Dolayısıyla para politikası etkin olur. Aşağıdaki şekilde para talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu bir durumda, para arzındaki azalışların etkileri gösterilmiştir.



Şekil 44: Para Talebinin Faiz Esnekliğinin Düşük Olduğu Bir Durumda Uygulanacak Para Arzı Azalışlarının Etkileri

Yukarıdaki şekilde LM eğrisinin daha dik çizilmesinin sebebi, para talebinin faiz esnekliğinin düşük olmasıdır. Ekonomi ilk başta A noktasında dengede iken, faiz oranları $\dot{I}_0$ve milli gelir de Y_0seviyesinde bulunmaktadır. Para arzı azaltıldığında LM eğrisi sola doğru kayarak, LM_0'dan LM_1 konumuna ulaşır. Bu da faiz oranlarını $\dot{I}_0$'dan $\dot{I}_1$'e yükseltirken, milli geliri ise Y_0'dan Y_1'e düşürür. Dolayısıyla para talebini faiz esnekliği düştükçe, para politikasının etkinliğinin arttığı söylenebilir. Doğru cevap, D'dir.

129. Aşağıdakilerden hangisi "Para kurulu sistemi" nin dezavantajları arasında yer almaktadır?

A) Merkez bankasının para arzını sürekli artırmak zorunda kalması

B) Ulusal paranın değerinin net döviz girişlerine bağlanması

C) Esnek (dalgalı) kur sistemine dayanması

D) Para arzında daralmaya yol açması

E) Yabancı sermaye çekmek için faiz oranlarının sürekli olarak yükseltilmek durumunda kalınması

Çözüm:

Para Kurulu sistemi, altın standardına benzer bir biçimde, döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden ulusal para arz edilmesi esasına dayanır. Para kurulu sisteminde, parasal tabanın döviz rezervleri ile sınırlandırılmış olması nedeniyle merkez bankacılığı sisteminin aksine son ödeme mercii olma görevi olmayacaktır. Bu nedenle para kurulunun, bankacılık kesiminde ortaya çıkabilecek olan krizlerin önlenmesi veya hafifletilmesine yönelik bir müdahale imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda para kurulunu uygulayan ülke, finansal piyasalarının çökmesi sonucu ile karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla "para kurulu sistemi" nin en önemli dezavantajının, ulusal paranın değerinin net döviz girişlerine bağlanması olduğunu söyleyebiliriz. Doğru cevap, B'dir.

130. Aşağıdakilerden hangisi merkez bankasının temel görev ve yetkileri arasında yer almamaktadır?

A) Birincil piyasalardan hazine kağıtlarını satın almak

B) Banknot ihraç etmek

C) Para politikası hedeflerini belirlemek

D) Likit fon sıkışıklığı yaşayan bankalara kredi vermek

E) Para piyasalarında istikrarı sağlama

Çözüm:

Bir ülkede para oluşturma yetkisi olan tek kurum, merkez bankasıdır. Buna göre merkez bankası dışında hiçbir kurumun para çıkarma yetkisi bulunmaz. Bu anlamda merkez bankaları, para arzını belirlemek ve dolayısıyla da para politikasını yürütmek ile sorumludurlar. Aynı zamanda merkez bankaları finansal sistemde yer alan ticari bankaların rezervlerini tutma, onlara avans ile kredi verme ve para piyasasını düzenleme işlevine sahip kurum oldukları için, "bankaların bankası" olarak da adlandırılmaktadırlar.

Merkez bankalarının birincil piyasalardan hazine kağıtlarını satın almak gibi bir görevi yoktur. Çünkü bu durumda para politikası, maliye politikasının bir uzantısı haline gelir. Yani merkez bankası bağımsızlığını kaybeder ve fiyat istikrarı hedefini sağlaması güçleşir. Doğru cevap, A'dır.

131. "Modern Miktar Teorisi" ne göre aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Beşeri servet arttıkça para talebi de artar

B) Beşeri olmayan servet azaldıkça para talebi de düşer

C) Beklenen enflasyon oranındaki artışlar para talebini artırır

D) Para talebi istikrarlıdır

E) Para talebinin en önemli belirleyici değişkeni sürekli gelirdir

Çözüm:

Friedman'ın geliştirdiği Modern Miktar Teorisi'ne göre para talebi, sürekli gelirin bir fonksiyonudur. Friedman'a göre para talebi, paranın dolaşım hızı ve tüketim düzeyleri sürekli gelire bağlı olduğu için istikrarlıdır.

Friedman, para talebini etkileyen dört unsur olduğunu ileri sürer. Bunlar; sürekli gelir, beşeri servet, beşeri olmayan servet ve beklenen enflasyon oranıdır. Modern Miktar Teorisi şu şekilde gösterilebilir:

$$M/P = f(Y_p, R_h, R_u, P^e)$$

Burada M/P reel para talebini, Y_p sürekli geliri, R_h beşeri serveti, R_u beşeri olmayan serveti ve P^e ise beklenen enflasyon oranını temsil etmektedir. Beşeri servet, insanların eğitim yoluyla kendilerine yatırım yapmasını ifade eder ve yaş, mesleki tecrübe ve deneyim gibi

unsurları da kapsar. Beşeri olmayan servet ise, insanların sahip olduğu her türlü menkul ve gayri menkul varlığı ifade etmektedir.

Modern miktar teorisinde yer alan beklenen enflasyon oranı dışındaki tüm unsurlar ile para talebi arasında doğru orantı vardır. Buna göre sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet arttıkça para talebi de artacaktır. Tersine sürekli gelir, beşeri servet veya beşeri olmayan servet azaldıkça ise para talebi de azalacaktır.

Ancak beklenen enflasyon oranları ile para talebi arasında ters bir korelasyon vardır. Beklenen enflasyon oranları arttıkça iktisadi birimler gelecekteki fiyat artışından zarara uğramamak için mal ve hizmetleri bugünden alırlar. Bu da yanlarındaki paranın bitmesine yani para talebinin azalmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları yükseldikçe para talebi düşecektir.

Tersine beklenen enflasyon oranları azaldıkça ise iktisadi birimler bugünkü fiyatları yüksek buldukları için mal ve hizmetleri gelecekte alırlar. Bu da gelecekte mal ve hizmet almak için bugünden para biriktirmelerine yol açacağından para talebinin artmasına yol açar. Dolayısıyla beklenen enflasyon oranları düştükçe para talebi yükselecektir. Dolayısıyla C seçeneğinde yer alan beklenen enflasyon oranındaki artışlar para talebini artırır ifadesi, Modern Miktar Teorisi'ne aykırı düşmektedir. Doğru cevap, C'dir.

132. Ekonomik büyümenin giderek düşmesi nedeniyle resesyonda bulunan bir ekonomide aşağıdakileden hangisinin gerçekleşmesi beklenir?

A) Para talebi düşerken faiz oranları artar
B) Para talebi düşerken faiz oranları azalır
C) Para talebi artarken faiz oranları düşer
D) Para talebi ve faiz oranları artar
E) Faiz oranları artarken para talebi düşer

Çözüm:

Ekonomik büyümenin giderek düşmesi nedeniyle resesyonda bulunan bir ekonomide milli gelir de azalmaktadır. Milli gelir düzeyinin azalması ise, para talebini düşürür. Bu da faiz oranlarını azaltır. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:

$$Y\downarrow \rightarrow Md\downarrow \rightarrow i\downarrow$$

Doğru cevap, B'dir.

133. Aşağıdaki parasal büyüklüklerden hangileri vadeli döviz mevduat hesaplarını içermektedir?

A) M_0 ve M_3
B) M_1 ve M_2
C) M_0 ve M_1
D) M_1 ve M_3
E) M_2ve M_3

Çözüm:

$M_2 = M_1$ + Bankalardaki TL ve Döviz Cinsinden Vadeli Mevduatlar ve $M_3 = M_2$ + Repo ve Para Piyasası Fonları + Bankalarca İhraç Edilen Menkul Kıymetlerden oluşmaktadır. Buna göre M_2 ve M_3 parasal büyüklükleri, vadeli döviz mevduat hesaplarını içermektedir. Doğru cevap, E'dir.

134. Aşağıdaki politikalardan hangisi parasal tabanın yükselmesini sağlar?

A) Emisyon hacminin daraltılması
B) Merkez bankasının zorunlu karşılık oranını artırması
C) Merkez bankasının repo yapması
D) Merkez bankasının politika faizlerini artırması
E) Merkez bankasının açık piyasada doğrudan satış yapması

Çözüm:

Repo, geri satış vadiyle alım demektir. Merkez bankaları ekonomide likidite sıkışıklığının olduğu durgunluk dönemlerinde, açık piyasa işlemleri ile repo yaparak parasal tabanın genişlemesini sağlarlar. Böylece piyasadan tahvil alıp yerine para verirler. Bu da piyasadaki para arzını yükselterek, toplam talebi ve milli geliri artırır. Doğru cevap, C'dir.

135. Aşağıdaki para arzı tanımlarından hangisinde kamu mevduatları yer almaktadır?

A) Baz para
B) Parasal taban
C) Emisyon
D) Merkez bankası parası
E) Rezerv para

Çözüm:

Merkez Bankası Parası = Parasal Taban + Merkez Bankasında Bulunan Kamu Mevduatları'dır. Merkez bankası parası, rezerv para ve parasal tabanı kapsamaktadır. Buna göre en geniş para arzı büyüklüğü, merkez bankası parasıdır. Kamu mevduatları, merkez bankası parası içerisinde yer almaktadır. Doğru cevap, D'dir.

136. Milli gelir düzeylerinin giderek arttığı bir ekonomide, para piyasalarında aşağıdaki değişikliklerden hangisinin olması beklenir?

A) Faiz oranları düşerken tahvil arzı artar
B) Faiz oranları ve tahvil talebi artar
C) Para talebi ve faiz oranları artar
D) Tahvil talebi artarken faiz oranları düşer
E) Para talebi ve faiz oranları düşer

Çözüm:

Milli gelir düzeylerinin giderek arttığı bir ekonomide, para talebi de yükselir. Bu da faiz oranlarını artırır. Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:

$$Y\uparrow \rightarrow Md\uparrow \rightarrow İ\uparrow$$

Doğru cevap, C'dir.

137. Likidite Tercihi Teorisi'ne göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Tahvil faiz oranları arttıkça, tahvil talebi düşer
B) Tahvil faiz oranları düştükçe, tahvil talebi artar
C) Tahvil fiyatları arttıkça, tahvil talebi yükselir
D) Tahvil fiyatları düştükçe, tahvil talebi artar
E) Tahvil talebi arttıkça, tahvil fiyatları düşer

Çözüm:

Keynes'e göre, tahviller sıfır opsiyonludur ve insanlar ya para ya da tahvil tutarlar. Kişilerin tahvil alma yada elde para tutma kararları ise, tahvillerin faiz oranı ve fiyatına göre değişkenlik göstermektedir.

Dolayısıyla faiz oranları arttığında, bireyler yanlarında nakit para tutarlarsa belirli bir faiz gelirden yoksun kalacaklardır. Diğer bir deyişle elde para tutmanın alternatif maliyeti artacaktır. Bu nedenle faiz oranları arttıkça, bireyler tahvil satın alacakları için para talebi düşecektir. Keynes'e göre, para talebi ile faiz oranları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Keynes'in bu düşünceleri likidite tercihi yaklaşımı olarak bilinmektedir.

Diğer taraftan tahvillerin getirisi faiz oranı iken, maliyeti ise tahvil fiyatıdır. Buna göre insanlar faiz oranları artınca tahvil alırlar. Çünkü tahvillerin getirisi yükselmekte ve elde para tutmanın alternatif maliyeti artmaktadır. Ancak tahvillerin fiyatı artarken ise tahvil taleplerini azaltacaklardır. Çünkü bu durumda tahvil almanın maliyeti yükselmekte ve tahvil fiyatları düşerse zarar elde etme olasılığı artmaktadır.

Tahvil de diğer mallardan farksız olduğu için, nasıl ki bir malın talebinin artması malın fiyatını artırıyorsa, tahvil talebinin artması da tahvil fiyatlarını yükseltir. Aynı şekilde tahvil talebinin düşmesi de tahvil fiyatlarını azaltacaktır.

Tersine nasıl ki bir malın fiyatının artması talebini düşürüyorsa, tahvil fiyatlarının artması da tahvil talebini azaltacaktır. Benzer biçimde nasıl ki bir malın fiyatının azalması talebini

artırıyorsa, tahvil fiyatlarının azalması da tahvil talebini artıracaktır. Doğru cevap, D'dir.

138. Tam dışlamanın (crowding-out) yaşandığı bir ekonomide, parasal bir genişleme aşağıdakilerden hangisine yol açar?

A) Faiz oranlarını düşürerek milli geliri artırır

B) Faiz oranlarını düşürür fakat milli geliri değiştiremez

C) Hem faiz oranlarını hem de milli geliri düşürür

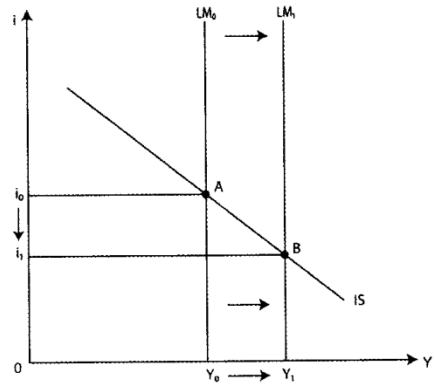
D) Faizlerde bir değişmeye yol açmaksızın milli geliri artırır

E) Faiz oranlarını yükseltir fakat milli gelirde bir değişikliğe yol açmaz

Çözüm:

Kamu harcamalarındaki artışlar sonucunda devletin bütçe açıklarını kapatmak için ödünç verilebilir fonlar piyasasında fon talebinde bulunması faiz oranlarını artırır. Bu durumda özel sektör yatırımcıları, yatırım yapabilmek için yeterli fon bulamadıklarından yatırımlarını azaltırlar. Buna literatürde *"dışlama (crowding-out) etkisi"* denilmektedir.

Monetaristler "tam dışlama (crowding-out)" etkisini savunarak, maliye politikasının etkinsiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre tam dışlama durumunda, para politikası tam etkindir. Aşağıdaki şekilde tam dışlama durumunda uygulanacak genişletici para politikasının etkileri gösterilmiştir. Şeklin dikey ekseninde faiz oranları, yatay ekseninde ise milli gelir yer almaktadır.



Şekil 45: Tam Dışlama Durumunda Genişletici Para Politikasının Etkileri

Şekil'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $\dot{I}_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. LM eğrisi, tam dışlama durumunda yatay eksene dik çizilir. Çünkü para talebinin faiz esnekliği sıfır ve gelir esnekliği sonsuzdur **(h=0 ve k=∞)**. Para arzındaki bir artış, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Bu da ekonomiyi B noktasında dengeye ulaştırırken faiz oranlarını $\dot{I}_0$'dan $\dot{I}_1$'e düşürür ve milli geliri ise Y_0'dan Y_1'e yükseltir. Bu da para politikasının tam dışlama durumunda oldukça etkin olduğunu göstermektedir. Doğru cevap, A'dır.

139. Aşağıdakilerden hangisi parasal hedefleme stratejisinin avantajlarından birisidir?

A) Enflasyon oranlarını doğrudan hedeflemesi
B) Faiz oranlarına istikrar kazandırması
C) Sabit kur sistemine dayandığı için kur riskini ortadan kaldırması
D) Merkez bankası üzerindeki politik baskıları azaltması
E) Ara hedefe ihtiyaç duymaması

Çözüm:

Parasal hedefleme stratejisinde belirli bir parasal büyüklük (Rezerv Para, Parasal Taban ve Merkez Bankası Parası gibi...) hedef olarak seçilir. Böylece para miktarı kontrol altına alınmak suretiyle, fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi amaçlanır.

Parasal hedefleme stratejisinin avantajları şunlardır: Merkez bankası üzerindeki politik baskıları azaltması, para politikasının bağımsız biçimde uygulanabilmesi, merkez bankasının zaman tutarsızlığına düşmemesi ve para politikasının şeffaflığı ile hesap verebilirliğini artırması.

Parasal büyüklüklerin hedeflenmesinin sağladığı en önemli avantaj, parasal hedeflemenin merkez bankası üzerindeki politik baskıları azaltmasıdır. Çünkü parasal büyüklüklerin ara hedef olarak belirlenmesi ile birlikte, siyasal iktidarlar bütçe açıklarını karşılamak için merkez bankası kaynaklarına başvuramayacaklardır. Diğer bir ifadeyle hükümetler, merkez bankasından bütçe açıklarının para basılarak kapatılmasını isteyemeyeceklerdir. Bu da merkez bankasının, hedeflenen parasal büyüklüklere ulaşma olasılığını yükseltecektir. Doğru cevap, D'dir.

140. Aşağıdakilerden hangisi merkez bankasının "revalüasyon" yapmasının ekonomide yol açtığı sonuçlardan birisidir?

A) Ülkenin dış rekabet gücünü azaltması
B) Reel döviz kurlarını yükseltmesi
C) İthalatı azaltması
D) Ulusal paranın değerini düşürmesi
E) Yurt içi malları görece ucuz hale getirmesi

Çözüm:

Revalüasyon, sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde ulusal paranın değerinin hükümet kararıyla yükseltilmesidir. Böylece döviz kurları düşecek ve ulusal para görece aşırı değerlenecektir. Bu da yurt içinde üretilen malları pahalılaştıracak ve yabancı malları ucuz hale getirecektir. Diğer bir deyişle ülkenin dış rekabet gücü azalacağından, ihracat azalacak ve ithalat artacaktır. Revalüasyon politikasına en çok başvuran ülkeler, cari fazla veren gelişmiş ülkelerdir. Revalüasyon yapmaktaki amaç, aşırı cari fazlanın yol açacağı enflasyon probleminin önüne geçmektir. Doğru cevap, A'dır.

141. Aşağıdakilerden hangisi Monetaristlerin para politikasına ilişkin görüşlerine <u>uygun düşmemektedir?</u>

A) Ekonomik istikrarsızlıkların kaynağı olarak para arzındaki aşırı artış veya azalışları görürler
B) Para politikasının uzun dönemde etkin olmayacağına inanırlar
C) İktisadi birimlerinin beklentilerinin rasyonel olduğunu varsayarlar
D) Beklenen enflasyon oranlarındaki artışların para talebini düşüreceğini ileri sürerler
E) Para politikasının ekonomi üzerindeki etkisinin gecikmeli olduğunu savunurlar

Çözüm:

Monetaristlere göre ekonomik istikrarsızlıkların kaynağı, para arzındaki aşırı artış veya azalışlardır. Para arzındaki aşırı artışlar enflasyona, aşırı düşüşler ise deflasyona yani durgunluğa sebep olur. Bunu önlemek için para arzındaki değişiklikler bir kurala bağlı olarak yapılmalıdır. Monetaristlere göre para politikası reel ekonomi üzerinde gecikmeli bir etki doğurur. Para arzındaki artışlar, 6 ay ile 9 ay arasında milli geliri yükseltirken, 12 ay ile 18 ay arasında ise enflasyonu artırır.

Monetaristlere göre iktisadi birimler adaptif (uyumcu) beklentiler sahiptirler. Bu da onların parasal otoriteler tarafından kısa dönemde aldatılmasına neden olur. Merkez bankaları

iktisadi birimlerin adaptif beklentilere sahip olmasından faydalanarak, parasal genişlemeye giderek onları kandırmış olur. Buna *"parasal aldanmaca (money illusion)"* denilir. Ancak Monetaristler iktisadi birimlerin, uzun dönemde hatalarını düzelterek beklentilerini yeni duruma göre ayarlayacaklarını da savunur. Dolayısıyla uzun dönemde para politikaları etkinliğini yitirir. C seçeneğinde iktisadi birimlerin rasyonel olduğu söylenmiştir. Bu ifade Monetaristlere göre doğru değildir. İktisadi birimlerin rasyonel olduğunu Klasik ve Yeni Klasik iktisatçılar savunmaktadır. Doğru cevap, C'dir.

142. Para talebinin gelir esnekliğinin sıfır ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu bir ekonomide, para arzında yaşanacak artışların etkisi aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Faiz oranları düşer fakat milli gelirde bir değişme meydana gelmez

B) Faiz oranları değişmez fakat milli gelir yükselir

C) Faiz oranları ve milli gelirde bir değişme meydana gelmez

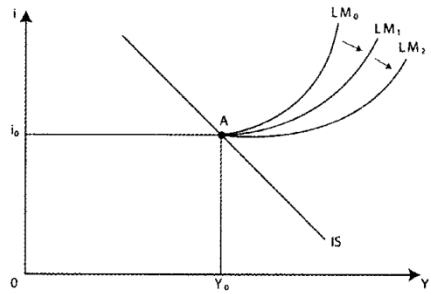
D) Faiz oranları düşer ve milli gelir artar

E) Faiz oranları ve milli gelir düşer

Çözüm:

Para talebinin gelir esnekliği sıfırken, para talebini faiz esnekliği sonsuzdur **(h=∞ ve k =0)**. Bu durumda LM eğrisi yatay eksene paralel çizilir ve ekonomi likidite tuzağına yakalanır. Böyle bir ekonomide para arzı ne kadar artarsa artsın faiz oranlarında bir değişme meydana gelmeyecektir. Dolayısıyla milli gelir de değişmeyeceğinden, para politikası etkin olmayacaktır.

Aşağıdaki şekilde likidite tuzağına düşmüş bir ekonomide, para arzındaki artışların yol açacağı sonuçlar görülmektedir.



Şekil 46: Likidite Tuzağı ve Para Politikasının Etkinsizliği

Şekil'de başlangıçta ekonomi A noktasında dengededir ve faiz oranları $İ_0$, milli gelir ise Y_0 seviyesindedir. LM eğrisi, likidite tuzağı durumunda yatay eksene paralel çizilir. Çünkü para talebinin faiz esnekliği sonsuz ve gelir esnekliği sıfırdır **(h=∞ ve k=0)**.

Para arzındaki bir artış, LM eğrisini sağa doğru kaydırarak LM_0'dan LM_1 haline getirir. Ancak iktisadi birimler önceki dönemlerdeki tecrübelerine dayanarak, faiz oranlarının daha fazla düşemeyeceğine inandıkları için tahvil talebinde bulunmayıp ellerinde atıl olara para tutarlar. Dolayısıyla artan para arzı, atıl ankeslere gideceği için faiz oranlarını değiştiremez ve faiz oranları $İ_0$'da kalmaya devam eder. Dolayısıyla milli gelirde de bir değişme olmaz ve gelir seviyesi Y_0'da kalır. Bu da para politikasının, likidite tuzağı durumunda, tam etkisiz olduğunu göstermektedir. Doğru cevap, C'dir.

143. Döviz kurlarının aşırı arttığı dönemlerde, merkez bankası aşağıdaki politikalardan hangisini yapmalıdır?

A) Piyasaya para çıkarmak
B) Sterilizasyona gitmek
C) Politika faiz oranlarını yükseltmek
D) Kurları sabitlemek
E) Tobin vergisi koymak

Çözüm:

Döviz kurlarının aşırı arttığı dönemlerde, merkez bankası politika faiz oranlarını yükseltmelidir. Böylece yüksek faizlerden yararlanmak için ülkeye daha fazla sıcak para gelecektir. Sıcak para gelirken yanında döviz getirecek ve bu dövizleri ulusal para ile değiştirecektir. Bu da ülkede döviz arzının artmasına ve kurların düşerek denge değerlerine doğru hareket etmesine yol açar. Doğru cevap, C'dir.

144. Aşağıdakilerden hangisi sabit kur sisteminin başarılı olmasının zorunlu koşullarından birisidir?

A) Merkez bankasının güçlü döviz rezervlerine sahip olması
B) Merkez bankasının bağımsız olması
C) Merkez bankasının döviz piyasasına müdahale etmemesi
D) Merkez bankasının piyasaya hiç para sürmemesi
E) Merkez bankasının enflasyon hedeflemesine geçmesi

Çözüm:

Merkez bankasının güçlü döviz rezervlerine sahip olması, sabit kur sisteminin başarılı olmasının zorunlu koşullarından birisidir. Çünkü yeterli döviz rezervi olmayan bir ülkede merkez bankasının sabit kura geçmesi halinde, finansal dalgalanma dönemlerinde ulusal paraya yönelik spekülatif saldırılar artacaktır. Bu da ülkeden önemli miktarda döviz çıkışına yol açacağından, merkez bankası kurların artmasını önlemek için piyasaya döviz satacaktır. Ancak eğer merkez bankasının yeterli döviz rezervi yoksa, piyasaya döviz satamayacağından döviz kurları hızla artacaktır. Bu da sabit kur sisteminin sona ermesine yol açarak, merkez bankasının kredibilitesini düşürür. Böylece fiyat istikrarına ulaşmak da olanaksız olur. Doğru cevap, A'dır.

145. Aşağıdakilerden hangisi merkez bankasının rezerv opsiyon katsayısını (ROK) düşürmesinin sonuçlarından birisidir?

A) Sıcak para girişlerinin azalması
B) Finansal paniklerin yaşanması
C) Reeskont faiz oranlarının düşmesi
D) Dış ticaret bilançosunun açık vermesi
E) Bankaların TL likiditelerinin artması

Çözüm:

Rezerv opsiyon katsayısı (ROK), TCMB'nin bankaların kendisine yatırmak zorunda oldukları zorunlu karşılıkların bir bölümünü, döviz veya altın cinsinden yatırmalarına izin vermesidir. Rezerv opsiyon işlemleri, bankalar için bir zorunluluk olarak değil, kendi insiyatiflerine bağlı bir tercih (opsiyon) olarak düzenlenmiştir.

Rezerv Opsiyon uygulaması, bankaların TL likiditelerini artırmaları bakımından bankalar için oldukça yararlı bir işlemdir. Özellikle günlük işlemlerini ağırlıklı olarak TL ile yapan bankalar, ROK sayesinde TL cinsinden fonlama maliyetlerini düşürmüş olurlar. Üstelik ROK uygulaması, bankaların yurt dışından daha düşük maliyetlerle de borçlanmalarını da teşvik etmektedir. ROK uygulaması TCMB'nin döviz rezervlerini artırmasına imkan verir ve dövizlerin merkezde toplanması sonucunda para ikamesi (dolarizasyon) probleminin yaşanma şansını düşürür.

Merkez bankasının rezerv opsiyon katsayısını (ROK) düşürmesi sonucunda, bankalar zorunlu karşılıklarının daha az bir kısmını döviz veya altın olarak merkez bankasında tutacaklardır. Bu da bankaların döviz talebini azaltarak, TL likiditelerinin artmasına neden olur. Doğru cevap, E'dir.

146. Aldığı borçların ana para ve faizlerini ödeyebilmek için sürekli olarak yeni borç bulmak zorunda olan bankalar için aşağıdaki terimlerden hangisi kullanılır?

A) Zamanlararası Tercih Hipotezi
B) Spekülatif Ponzi Finansmanı
C) Güvenilirlik Problemi
D) Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik
E) Zaman Tutarsızlığı Problemi

Çözüm:

Yükümlülüklerini yerine getirebilmek (aldığı borçların ana para ve faizlerini geri ödeyebilmek) için sürekli olarak yeni borçlar bulmak zorunda olan birimler için "Ponzi Finansmanı" terimi kullanılır. "Ponzi Finansmanı" yapan bir birimin yükümlülüklerini yerine getirmesini önleyen en önemli risk, "faiz oranlarının yükselmesi" dir. Çünkü bu tür finansman yapan bir birim, aslında spekülatif bir birimdir ve topladığı fonlara ödemiş olduğu faiz miktarı net gelirlerini aşmaktadır. Bu nedenle "Spekülatif Ponzi Finansmanı" yapan bir birim için en önemli risk, faiz oranlarında bir yükselmenin ortaya çıkmasıdır. Faiz oranlarındaki artışlar, pozitif şimdiki değeri negatif şimdiki değere dönüştürür. Doğru cevap, B'dir.

147. Merkez Bankasının belirli gün ve vadeler için ilan ettiği faiz oranlarından, TL cinsinden borç almak veya vermek isteyen bankaların, Merkez Bankası ile gerçekleştirdikleri mevduat işlemlerine ne denilmektedir?

A) Disponobilite işlemleri
B) Reeskont işlemleri
C) Repo işlemleri
D) Depo işlemleri
E) Ters repo işlemleri

Çözüm:

Merkez Bankasının belirli gün ve vadeler için ilan ettiği faiz oranlarından, TL cinsinden borç almak veya vermek isteyen bankaların, Merkez Bankası ile gerçekleştirdikleri mevduat işlemlerine "TL Depo işlemleri" denilir. Bu işlemler gün içinde 10.00-12.00 ile 13.00-16.00 saatleri arasında gerçekleştirilir. Bunlara uygulanacak faiz oranları ile depo işlemlerinin valör ve vade tarihleri ile gerçekleşen işlemlerin hacmi, TCMB'nin internet sayfasında ilan edilir. Bankalar yeterli teminat bulundurmak kaydıyla limit sınırlaması olmaksızın EFT sistemi ile para göndererek TCMB'ye borç verebilirler veya aynı sistem üzerinden borçlanabilirler. Doğru cevap, D'dir.

148. İnternet aracılığıyla kullanılan, ticari işlemlerde gerçek kimliklerin açıklanmasına ihtiyaç duymayan ve herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmayan sanal para birimlerine ne ad verilir?

A) Elektronik para
B) Bitcoin
C) Elektronik fon transferi (EFT)
D) Swap
E) Forward

Çözüm:

İnternet aracılığıyla kullanılan ve herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmayan sanal para birimlerine "bitcoin" denilmektedir. Bitcoin aracılığıyla bireyler gerçek dünyada yaptıkları tüm alış veriş işlemlerini sanal ortamda yapabilmektedirler. Bitcoin işlemi ile ticaret yapan bireyler, internet üzerinden oluşturdukları sanal cüzdanlar ile harcamadıkları bitcoinlerini saklayıp tasarruf da yapabilme imkanına sahiptirler. Bitcoin kurları ise, para ve döviz piyasalarında olduğu gibi arz ve talep güçlerine bağlı olarak belirlenmektedir. Bitcoin işlemlerinin bireylere sağladığı en büyük avantaj ise, kimliklerini açıklamadan işlem yapabilme şanslarına sahip olmalarıdır. Doğru cevap, B'dir.

149. Aşağıdakilerden hangisi Londra'da kurulu olan interbank piyasasında geçerli olan faiz oranıdır?

A) Futures
B) Swap
C) Libor
D) Exchange
E) Spread

Çözüm:

Londra'da kurulu olan bankalararası (interbank) piyasada geçerli olan faiz oranına "Libor" denilir. İngilizcesi "London Inter Bank Offered Rate" olan cümlenin baş harflerinin kısaltılmasından oluşur. Geleneksel ve uzun zamandır kullanılan bir uygulama olduğu için, pek çok ülkede temel alınan bir faiz oranıdır.

Doğru cevap, C'dir.

150. Aşağıdakilerden hangisi bir kişi veya kuruluşun, kredi sahibinin karşılaşabileceği alacağın ödenmemesi riskini üstlenmeyi kabul etmesinin bedelidir?

A) Enflasyonist açık
B) Solow paradoksu
C) Zaman tutarsızlığı
D) CDS primi
E) Tasarruf paradoksu

Çözüm:

Bir kişi ya da kuruluşun, kredi sahibinin karşılaşabileceği alacağın ödenmemesi riskini üstlenmeyi kabul etmesinin bedeline "CDS (Credit Default Swap) Primi" denilir. Bir anlamda kredi sigortasına benzetilebilir. Bir ülkenin veya şirketin CDS'i ne kadar yüksekse, borçlanma maliyetleri de o derece fazla olacaktır. Çünkü CDS'deki artışlar eninde sonunda faiz oranlarına yansıyacaktır.

Örneğin elinde kredi derecelendirme kuruluşları tarafından kötü notlar verilen İspanya'nın tahvillerini bulunduran bir tahvil yatırımcısının durumunu düşünelim. Bu yatırımcı tahvilin vadesi geldiğinde İspanya Hazinesi'nin borcunu ana para ve faiziyle geri ödeyebileceğinden kuşku duyuyorsa, CDS işlemi yapan bir kuruluşa gidecek ve belirli bir bedel karşılığında tahvilin ödenmeme riskini devredecektir. Söz konusu tahvil yatırımcısının CDS kuruluşuna ödediğe prime, "CDS Primi veya risk primi" denilmektedir. Doğru cevap, D'dir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA TEORİSİ

"Pour gouverner mieux, il faudrait gouverner (Daha iyi yönetebilmek için daha az yönetmeliyiz)"

Vincent de Gournay

"Le monde va de lui meme (Dünya kendi kendine yürür)"

Vincent de Gournay

"Özgürlük, az bulunan nadir bir bitkidir"

Milton Friedman

KPSS/A grubu sınavında "İktisadi Büyüme ve Kalkınma" alanından her yıl 3 soru sorulmaktadır. Bu sorular ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri ile kalkınma stratejilerinden gelmektedir. Bu soruların doğru yapılabilmesi için kitabın bu bölümünün son derece dikkatli okunması gerekmektedir.

Kitabın bu bölümünde ekonomik büyüme ve kalkınma teorisine ilişkin tüm bilgiler, KPSS/A ile uzmanlık ve müfettişlik adaylarına girecekleri sınavlarda en yüksek doğruyu yaptırmak amacıyla kolay anlaşılır biçimde verilmeye çalışılmıştır.

KPSS/A adayları ile uzmanlık ve müfettişlik sınavlarına hazırlanan adayların, kitabımızın bu bölümünde büyüme ve kalkınma teorilerinin birbirleriyle benzer ve farklı yönlerini karşılaştırmalı olarak iyi öğrenmeleri gerekir. Ayrıca KPSS/A ve kurum sınavlarında büyüme ve kalkınma teorilerinin hangi iktisatçılarca ortaya atıldıkları veya tersinden söylersek hangi iktisatçının hangi teoriyi savunduğu da sıkça sorulmaktadır. Dolayısıyla bu sınavlara hazırlanan adayların özellikle isim ile teorilerin eşleşmesine dikkat ederek, bu konuda pratik yapması da kendi menfaatlerine olacaktır.

Kalkınma iktisadının babası ABD'li "Walt Whitman **Rostow**" ve büyüme iktisadının babası da yine ABD'li "Robert **Solow**" dur. Dolayısıyla sınavlarda bu iki büyüme ve kalkınma iktisatçılarının görüşleri en fazla sorular sorular arasındadır. Özellikle Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Aşamaları Kuramı" ve Solow'un "Neo Klasik Büyüme Modeli" konularından bolca soru geldiğini görmekteyiz. Bu anlamda KPSS/A adaylarının kitabımızın bu kısmındaki bilgileri de yine dikkatlice okuyarak öğrenmeleri gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünün planı ise şu şekilde oluşturulmuştur: Öncelikle iktisadi kalkınmanın tanımı verilecek, az gelişmişliğin ölçütleri üzerinde

durulacak, kalkınma teorileri ve stratejilerine ayrıntılı olarak değinilecektir. Daha sonra ise ekonomik büyüme kavramı üzerinde durulacak ve büyüme teorileri açıklanacaktır.

3.1. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Terminolojisi

Ekonomik büyüme, nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişikliği yansıtmaktadır. Genel olarak bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının, önceki yıla göre artış göstermesine "ekonomik büyüme" denilir. Bu anlamda büyüme dar anlamlı bir kavramdır ve kısa dönemi kapsar.

İktisadi kalkınma sadece az gelişmiş ülkelerle ilgili bir kavram olduğu halde, büyüme kavramı ise hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkeler, kalkınmalarını tamamlamış oldukları için yalnızca büyüme oranları ile ilgilenirler. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerin temel meselesi ise, kalkınma süreçlerini tamamlamaktır. Ancak iktisadi kalkınmanın gerçekleşebilmesi için de, hızlı ve istikrarlı bir büyüme temposuna ihtiyaç duyulmaktadır.

İktisadi kalkınma, ekonomik büyüme gibi yalnızca üretimin ve kişi başına gelirin arttırılması demek olmayıp, "az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapı da meydana gelen pozitif değişmeleri de ifade etmektedir". Kalkınmanın temel unsurları arasında kişi başına düşen gelirin artırılması, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının geliştirilmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının yükseltilmesi gibi yapısal değişikliklerde yer almaktadır. İktisadi kalkınma yerine çoğu kez, iktisadi gelişme kavramı da kullanılmaktadır.

Ekonomik büyüme ise, kalkınmadan çok daha dar anlamlı bir kavram olup yapısal bir değişimi gerektirmez. Büyüme, üretimin ve kişi başına gelirin reel olarak artırılmasıdır. Bu anlamda iktisadi büyüme, nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan değişiklikleri kapsamaktadır.

Azgelişmiş bir ekonomi kalkınmış olmayabilir, fakat büyüme süreci içinde olabilir. Ne var ki bu tür ekonomiler için asıl önemli olan unsur, kalkınma sürecini başlatabilmek ve sürdürebilmektir. Dolayısıyla kalkınma kuramları temelde azgelişmiş ekonomilerin kalkınma sorunlarına ışık tutmaya yönelmişken, büyüme kuramları ise esasen kalkınmış ekonomileri temel alırlar.

Kalkınma ve azgelişmişlik, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın en çok ilgilendiği konuların başında gelmektedir. Dünyanın yaklaşık

3/4'ünü azgelişmiş diye tanımlanan ülkeler oluşturmaktadır. Kalkınmak, azgelişmişlikten kurtulmak isteyen toplumların tüm güçleriyle başarmak istedikleri bir yarışa benzemektedir. Kalkınma kuramları, milli gelirin zaman içinde nasıl artacağını, hangi faktörlerin milli gelir artışını belirlediğini ve bu artış hızının nedenlerini açıklamaya yönelmiştir.

Azgelişmişliği hem tanımlamak hem de ölçmek oldukça zordur. Esasen tek bir ölçütle, ölçme işlemi yapmak sakıncalı olabilmektedir. Bu nedenle karmaşık bir sosyal-ekonomik olgu olan azgelişmişlik, birden fazla kriter kullanılarak ölçülmeye çalışılır.

Bir ülkede iktisadi gelişmenin varlığından söz edebilmek için "kişi başına düşen gelir düzeyinde sürekli ve önemli artışların sağlanmış olması" şarttır. Gelir artışı "süreklilik" göstermiyorsa ya da "önemli" sayılabilecek miktarda değilse, o ülkede iktisadi gelişmenin varlığından söz edilemez. İktisadi gelişmenin bu şekilde tanımlanması, ister istemez bu konudaki araştırmaların uzun dönemli bir perspektif içinde yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca gelişmenin ölçüsü olarak kişi başına düşen gelir düzeyi esas alındığı için, bireyin refah düzeyindeki artışlarla ekonomik yapı ve toplum düzeni arasında da sıkı bir bağ kurulmuş olmaktadır. Gelir düzeyi hızlı bir biçimde artan bireyin satın almak isteyeceği mal ve hizmetler de yükseleceğinden, bu mal ve hizmetleri sağlamak durumunda olan ekonomi de farklı bir yapıya dönüşmek zorunda kalacaktır. Yine aynı şekilde gelir düzeyi sürekli olarak artan bireylerin psikolojileri, bilgi ve görgü düzeyleri, değer yargıları ve sosyal ilişkileri farklılaşacağı için, gelişen ekonomilerin toplumsal yapısı da sürekli olarak değişmek zorunda kalacaktır.

3.2. Gelişmişlik ve Az Gelişmişlik Kavramları

Gerek büyüme, gelişme ve kalkınma gibi kavramların, gerekse de gelişmekte olan, azgelişmiş, gelişmemiş, yoksul, geri kalmış gibi deyim ya da nitelemelerin neyi tanımladıkları konusunda literatürde henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeleri tanımlamada ve sınıflandırmada pek çok kavram kullanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler kavramı, gelişen tüm ülkeleri ifade etmektedir. Bütün ülkeler bir araya getirildiğinde, kalkınma düzeylerini temel alan bir sınıflandırmada gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin önünde yer

alacaktır. Buna karşın gelişmekte olan ülke kavramı, ekonomilerin kalkınma sürecinde geçirmekte olduğu belirli bir dönemi ifade etmektedir.

Tanımlamada en katı ayırım, geri ve ileri ekonomiler arasında ya da geleneksel ve modern ekonomiler arasında yapılmaktadır. ***Geri ekonomiler kavramı***, ekonomik ilişkilerinde gelenekçi yapıya sahip olan ülkeler için kullanılmaktadır.

Bu alanda kullanılan diğer bir deyim ***"Üçüncü Dünya"*** kavramıdır. Birinci dünya, genellikle Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Pasifik Asya Bölgesi'ndeki zengin ülkeleri içine almaktadır. İkinci dünya kavramı ise, sanayileşememiş ve 1980'li yılların öncesinde merkezi planlı ekonomiler olan SSCB'ye bağlı Doğu Avrupa ülkeleri için kullanılmaktadır. Bu ülkeler 1990'lı yıllarda sosyalizmden kapitalizme geçmişlerdir. Diğer bir ifadeyle "emir-kumanda ekonomisi" yerine, "serbest piyasa ekonomisi" ni benimsemişlerdir. Birinci ve İkinci Dünya ekonomileri dışında kalan ülkeler ise, üçüncü dünya ülkelerini oluşturmaktadırlar.

Literatürde çoğunlukla dış ticaret kuramında kullanılan "sanayileşmiş ülkeler", "tarım ülkeleri" ya da "hammadde ülkeleri" olarak isimlendirilen kavramlar da bulunmaktadır. Bu kavramlar ihracatları büyük ölçüde sanayi mallarından oluşan ülkeler ile ihracatları daha çok tarımsal ürünlerden ve mineral hammaddelerden oluşan ülkeleri adlandırmak için kullanılır. Örneğin Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda sanayileşmiş zengin ülkeler grubu içinde sayılmaktadır.

Tarım ülkeleri deyimi, nüfusunun büyük bir bölümü tarım kesiminde istihdam edilen ülkeler için kullanılmaktadır. Bu ülkelerde tarım kesimi, gayri safi yurt içi hasıla da en yüksek paya sahiptir. Sanayileşmiş ülkeler veya sanayi ülkeleri terimi ise, ekonomilerinde sanayi sektörünün egemen olduğu ülkeler için kullanılmaktadır.

Amerikalı iktisatçı H. W. Singer'in deyimiyle azgelişmişlik, ***"görüldüğü zaman tanınması kolay, fakat tanımlanması güç olan zürafaya benzemektedir"***.

S. Kuznets'in yaklaşımına göre ise az gelişmişlik, üç temel kıstasa göre tanımlanabilir. Bunlar azgelişmişliğin uluslararası gelişme farklılıklarına göre, ekonomik kaynakların kullanım potansiyeline göre ve toplumsal ile bireysel temel ihtiyaçların karşılanmasına göre yapılan tanımlarıdır.

3.2.1. Azgelişmişliğin Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Tanımlanması

Azgelişmişliğin tanımlanmasında en çok kullanılan yaklaşım, uluslararası gelişme farklılıklarına göre yapılan tanımlamadır. Buna göre azgelişmiş ülkeler, mevcut tüm ülkelere ilişkin gelişme sıralamasının alt basamaklarında yer alan ülkelerdir. Bu durumda belirlenen kıstaslara göre ülkeleri bir sıralamaya sokmak ve gelişmişlerle azgelişmişleri ayıran sınırları tanımlamak yeterli olacaktır. Bu yaklaşımda sıralamanın ortalarında yer alan ülkelerin durumu belirsizlik gösterecektir. Ayrıca kullanılan kıstaslar değiştikçe, kimi ülkelerin sıralamadaki yerlerini değerlendirmek de güçleşecektir. Bu yaklaşım çerçevesinde azgelişmişliğin tanımlanmasında, gelişmiş ülkelerin yapısal özelliklerinden de hareket edilebilir.

3.2.2. Azgelişmişliğin Kaynak Kullanım Durumuna Göre Tanımlanması

Bu yaklaşıma göre azgelişmişlik, kaynak kullanımında fiili durum ile potansiyel durumun karşılaştırılmasıyla tanımlanmaktadır. Her ülkenin kendisine göre ekonomik kaynaklarını tam ve etkin bir biçimde kullanmasına bağlı olarak ulaşabileceği bir üretim düzeyi vardır. İlgili ülkede gerçekleştirilen (fiili) üretim düzeyi, potansiyel üretim düzeyinden düşükse, bu ülkeyi azgelişmiş sayabiliriz.

Bir ülkenin ekonomik kaynaklarını (sermaye, işgücü, doğal kaynaklar) tam ve etkin bir biçimde kullanmasıyla ulaşabileceği düzey, üretim olanakları eğrisiyle gösterilmektedir. Ülkenin üretmiş olduğu mal bileşimlerinin düzeyi, bu eğrinin altında kaldığı takdirde, bu ülkenin az gelişmiş bir ülke olduğu söylenebilir.

3.2.3. Azgelişmişliğin Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Tanımlanması

Bu grup tanımlamada, insanın temel ihtiyaçlarının bilimsel kıstaslarla saptanmış ölçüler ve kalıplar çerçevesinde karşılanması temel alınır. Bir ülke nüfusunun büyük çoğunluğu toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını (insanca yaşamak için gerekli masraflarını) gideremeyecek durumdaysa, o ülke azgelişmiştir.

Bu tür tanımlamanın yetersizliği, ne tür ihtiyaçların giderilmemesinin az gelişmişlik olduğunun kesin olarak belli olmayışıdır. Bilindiği gibi özellikle bireysel ihtiyaçlar, sosyo-kültürel ortamlara ve zamana göre farklılık gösterir.

Bununla birlikte bu tanımlama, önceki kriterlere göre yapılan tanımlamalarla beraber ele alınırsa yararlı olabilir.

3.3. Az Gelişmişliğin Ölçülmesi

İktisadi kalkınma yarışından çekilmek ya da yarıştan kopmak, hiçbir toplumun arzu edeceği bir durum değildir. Bugün yaşadığımız dünya, daha fazla mal ve hizmet üretiminin vazgeçilmez bir biçimde istenildiği bir dünyadır. Daha fazla mal ve hizmet üretimi ve bunun toplum tarafından tüketimi, toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve giderek o toplumun uygar dünyaya katılması demektir.

Kalkınma ile insan ihtiyaçlarının giderilmesi yolunda öyle ileri aşamalara varılır ki, bunu istememek için bir toplumun irrasyonel (akıl dışı) hareket etmesi gerekir. Çünkü sağlanacak yarar çok yüksek, buna karşılık ödenecek bedel çok düşüktür.

Kalkınma, insan ve toplum açısından sadece maddi yaşamın sürdürülebilmesi için değil, bunun yanında insanlık toplumunun yüksek kültür ürünlerini üretebilmesi için de ülkeler arasında gerçekleşen bir yarıştır. Yarışı bırakmanın maliyeti o kadar yüksektir ki, buna katlanmak rasyonel değildir. Kalkınma tümüyle insana özgüdür, dolayısıyla hep istenir.

Bir ülkenin gelişme sürecindeki yerini bilmesi, gerçek ekonomik durumunun saptanması yönünden oldukça önemlidir. Gerek diğer ekonomilerle -özellikle gelişmiş ekonomilerle- olan ilişkiler gerekse de ülke insanının kendi ekonomisinin durumunu bilmesi bakımından, azgelişmişliğin ölçümü zorunludur. Toplum, gelişmiş ülkelerin neden ve ne yolla geliştiklerini bilmek, dolayısıyla ekonomik sorunlarına çözüm aramak durumundadır. Farkına varılmamış bir sorunun çözümü de mümkün değildir. Toplumun azgelişmişliğinin bilincine varıp, bunu ortadan kaldırmaya karar vermesi, kalkınma yolunda atılmış en önemli adımdır. Bu nedenle azgelişmişliğin ölçülmesi zorunludur.

Azgelişmişliğin ölçülmesi için çok çeşitli ölçütler ve göstergeler geliştirilmiştir. Bu arada kimi kavramların belirsizliği konusunda karşılaşılan sorunlar, ölçme işleminde de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kullanılan istatistiksel verilerin yetersizliği, güvenilirlik derecesinin düşüklüğü ve farklılığı da dikkate alındığında, azgelişmişliği ölçme görevinin ne denli güç olduğu anlaşılır.

Azgelişmişliği ölçmek için geliştirilen belli başlı 5 yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler sırasıyla "uluslararası gelişme farklılıklarına göre azgeliş-

mişliğin ölçülmesi", "kaynakların kullanım durumuna göre azgelişmişliğin ölçülmesi", "kaynak kullanım oranlarıyla azgelişmişliğin ölçülmesi", "potansiyel milli gelir kavramıyla azgelişmişliğin ölçülmesi" ve "toplumsal ile bireysel temel ihtiyaçların karşılanmasına göre azgelişmişliğin ölçülmesi" dir.

3.3.1. Uluslararası Gelişme Farklılıklarına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Bu yaklaşımda önemli olan bir ülkenin ulaştığı mutlak gelişme düzeyi değil, uluslararası alandaki gelişmişlik sıralamasında kaçıncı olduğudur. Dünyada her zaman gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler bulunacaktır. Ancak azgelişmişliğin anlam ve kapsamı sürekli değişme göstermektedir.

Azgelişmişliğin uluslararası sıralama yoluyla ölçülmesinde hangi ölçütlerin kullanılacağı son derece önemlidir. Ülkelerin gelişme sıralamasındaki yerini saptamada kullanılan ölçütleri ise *"Parasal Ölçütler"* ve *"Parasal Olmayan Ölçütler"* olmak üzere iki grupta toplayabiliriz.

A-) Azgelişmişliğin Ölçülmesinde Kullanılan Parasal Ölçütler

Her bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin saptanmasında ve dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik sıralamasındaki yerini belirlemede en çok kullanılan ölçüt, gayri safi yurt içi hasıla'dır. GSYİH, bir ülkenin bir yıl içinde ürettiği mal ve hizmetlerin toplam parasal değeridir.

GSYİH, ülkenin iktisadi gücünün iyi bir ölçüsüdür. Ancak GSYİH'ın bazı eksiklikleri de bulunmaktadır. Bu eksiklerin belli başlılarını şöyle özetleyebiliriz:

- Her ülke GSYİH rakamlarını kendi para birimiyle hesaplar. Karşılaştırma yapabilmek için bunların ortak bir paydaya indirgenmesi gerekir. Bu da bir kur sorunu yaratır. Nitekim resmi döviz kurları, her zaman paraların gerçek değerini yansıtmaz. Çünkü ülkeler ihracatı artırabilmek için ulusal paralarının değerlerini, gerçek değerinin altında tutmaktadırlar.
- Diğer bir eksiklik ise GSYİH değerinin hesaplanışında kullanılan fiyat unsurunun içeriğinden gelmektedir. Mal ve hizmet üretim miktarları aynı olan iki ülkede, piyasaların kendine özgü koşullarında oluşan fiyatlar birbirinden farklı olabilir.

- GSYİH kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik verimlilik gibi niteliksel ve yapısal farklılıkları yansıtmaz.
- GSYİH rakamlarının hesaplanışında uygulanan yöntem ve istatistiksel verilerin nitelik ve niceliği ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu da sağlıklı tahminler yapmaya imkan vermez.
- GSYİH hesaplamalarında bazı ülkeler hizmet kesimini hesaplamalara dahil ederlerken, diğer bazı ülkeler ise hizmet kesimini dikkate almazlar.
- Ayrıca azgelişmiş ülkelerde tarımsal ürünlerin belirli bir kısmı, piyasaya girmeden aile içinde tüketilir. Yine üretim faaliyetinde büyük ölçüde aile bireylerinin işgücünden yararlanılması nedeniyle, parasal bir harcama yapılmaz. Azgelişmiş ülkelerdeki aile ekonomisine özgü bu uygulamalar, ilgili büyüklüklerin GSYİH hesaplamalarında yer almasına olanak vermeyerek, bu ülkelerin milli gelirlerinin olduğundan düşük görünmesine yol açar.

Tüm bu sakıncalarına rağmen GSYİH büyüklüğü, uluslararası refah düzeylerinin karşılaştırılmasında en fazla kullanılan ölçüttür. Bunun temel nedeni ise karşılaştırma ölçüsü olarak daha iyi bir ölçünün olmaması ve GSYİH rakamlarının hesaplama yöntemlerinin giderek standartlaşmasıdır. GSYİH kavramı, azgelişmişliğin ölçülmesinde iki biçimde kullanılır.

i-) Toplam Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Yöntemi

Ülkeleri toplam GSYİH temelinde sıralayarak azgelişmiş ülkelerin saptanması, çok kabaca bir yaklaşım sayılır. Çünkü toplam GSYİH, ekonomilerin bir gelişme düzeyi ölçüsü olmaktan çok, bir faaliyet hacmi ya da ekonomik boyut ölçüsüdür. Bu yöntem, sadece bir ülke ekonomisinin dünyadaki yerini ve dünya ekonomisi içindeki payını göstermede yardımcı olabilir. Nitekim GSYİH düzeyleri temelinde ülkeleri sıraladığımızda, ülkeler arasında gerçekten çok büyük farklılıkların çıktığını görürüz. Bu ölçüte göre dünyanın en gelişmiş ikinci ekonomisi, Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çünkü dünyada en fazla toplam GSYİH'a sahip olan ikinci ülke Çin'dir. Halbuki gerçekte Çin, 1990'lı yıllarda liberal kapitalizme geçen ve henüz sanayileşmesini tamamlayamamış gelişme yolunda olan bir ülkedir.

ii-) Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Yöntemi

Kişi başına düşen GSYİH, azgelişmişliğin ölçülmesinde en çok kullanılan yaklaşımlardan biridir. Bu ölçüt, nüfus büyüklüğünü dikkate aldığı için daha sağlıklı bir değerlendirme yapmaya imkan vermektedir.

Kişi başına düşük gelir, azgelişmişliğin bir göstergesidir. Ancak kişi başına düşen geliri yüksek olup da, az gelişmiş ülkeler arasında yer alan ülkelerde bulunmaktadır. Özellikle petrol ihracatçısı kimi ülkeler (Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt vb...), bu ölçüte göre zengin sayılabilirler. Fakat gerçekte bu ülkeler gelişmiş ekonomiler olarak değil, azgelişmiş ekonomiler olarak kabul edilirler.

Kişi başına gelir ölçütü, ülke ekonomilerinin boyutunu da yansıtmamaktadır. Buna göre nüfusu az olduğu için kimi küçük ekonomiler (örneğin İsviçre), büyük ülkelerle (örneğin Rusya) aynı, bazı ülkelerden de (örneğin Japonya) daha ileri gelişmişlik düzeyinde gösterilebilmektedir.

Dünya Bankası'nın 2011 yılı itibariyle dünya ülkelerinin kişi başına düşen gelir düzeyini temel alarak yaptığı gruplandırma şöyledir:

- **Düşük Gelirli Ülkeler**: Kişi başına 1.025 dolar ve daha az GSYİH'a sahip ülkeler.
- **Düşük Orta Gelirli Ülkeler**: Kişi başına 1.026 dolar ile 4.035 dolar arasında GSYİH'a sahip ülkeler.
- **Üst Orta Gelirli Ülkeler**: Kişi başına düşen geliri 4.036 dolar ile 12.475 dolar ülkeler.
- **Yüksek Gelirli Ülkeler**: Kişi başına 12.476 dolar ve daha fazla gelire sahip olan ülkeler.

B-) Azgelişmişliğin Ölçülmesinde Kullanılan Parasal Olmayan Ölçütler

Uluslararası karşılaştırmalarda parasal ölçütlerin gösterdiği yetersizlikler, bu alanda kimi zaman parasal olmayan ölçütlerin de kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Parasal olmayan ölçütler arasında, fiziksel tüketim düzeylerini gösteren endeksler, elektrik enerjisi üretim ve tüketimi, çimento üretim ve tüketimi, petrokimya ürünleri üretim ve tüketimi sayılabilir. Özellikle bu alanlarda elde edilen düzeyler, ülkenin sanayileşmesi hakkında da bazı ipuçları vererek kalkınmanın ölçülmesine yardımcı olmaktadırlar. Örneğin bir ülkede

kişi başına düşen elektrik enerjisi kullanımı arttıkça, o ülkenin daha fazla gelişmiş olduğu varsayılmaktadır.

3.3.2. Kaynakların Kullanım Durumuna Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Az gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise, kaynak kullanımlarına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu yaklaşımdan yararlanabilmek için, kaynakların kullanım durumunu gösteren doğru verilere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla birinci olarak güvenilir istatistiksel verilerin bulunması; ikinci olarak da kaynak kullanımı kavramının ölçümlemeye olanak verecek biçimde tanımlanması gereklidir. Söz konusu yönteme göre işgücü, sermaye ve doğal kaynakları, üretimde kullanılmaya en elverişsiz olan ülkeler "az gelişmiş ekonomiler" olarak isimlendirilir.

3.3.3. Kaynak Kullanım Oranlarıyla Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Az gelişmişlik, kaynak kullanım oranlarıyla da ölçülebilir. Kaynakların kullanım oranlarının ölçülmesi konusunda, işgücü için işsizlik düzeyi ya da oranı, sabit sermaye için kapasite kullanım oranı ya da atıl kapasite oranı, doğal kaynaklar için ekilebilir arazinin kullanım oranı ve yeraltı zenginliklerinde ise hammadde ihracatı temel alınmaktadır.

Buna göre kapasite kullanım oranı en düşük, işsizlik oranı en yüksek, ekilebilir arazinin kullanım oranı en düşük ve hammadde ihracatı en fazla olan ülkeler ***"az gelişmiş ekonomiler"*** olarak sayılmaktadır.

Ne var ki bu ölçütlerin hemen hepsi için, yeterli ve güvenilir veri bulmak çok kolay olmayabilir. Bu da söz konusu yöntemin, uygulamadaki kullanımını azaltmaktadır.

3.3.4. Potansiyel Milli Gelir Kavramıyla Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Az gelişmişlik, potansiyel milli gelir kavramıyla da ölçülebilmektedir. Potansiyel milli gelir, "bir ülkede belli bir dönemde var olan işgücü, sermaye ve doğal kaynakların, tam ve etkin bir biçimde kullanılmasıyla elde edilebilecek toplam gelir düzeyidir".

Bu tanımdan anlaşılacağı gibi bu ölçüt ile bir ülkenin azgelişmişlik derecesini ölçmek için, potansiyel milli gelir ile gerçekleşen milli gelir arasındaki farkı bulmamız gerekir. Fark gerçekleşen milli gelir aleyhine ne denli fazlaysa, azgelişmişlik derecesi de o denli büyüktür. Her bir ülke için yapılacak bu işlem sonucunda, ülkelerarası bir sıralama elde edilir. Bu ölçüt, kendi içinde

tutarlıdır. Ancak buradaki temel sorun, bu tanıma uygun bir hesaplamanın yapılamamasıdır. Hiçbir ülkede bu tür bir hesaplamanın şimdiye kadar yapılamamış olması, bu ölçütün uygulanabilirlik değerini ortadan kaldırmaktadır.

3.3.5. Toplumsal ve Bireysel Temel İhtiyaçların Karşılanmasına Göre Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Azgelişmişliği, toplumsal ve bireysel temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığına bakarak da ölçebiliriz. Bunun için ise insanların beslenme, sağlık, konut, eğitim v.b. ihtiyaçlarının karşılanması konusunda dünya ölçeğinde geçerli minimum bir düzey belirlenir. Bu düzeyi elde edemeyen ülkeler, az gelişmiş ekonomiler olarak nitelendirilirler.

Dolayısıyla temel ihtiyaçların karşılanma düzeyini gösteren rakamları azgelişmişliğin ölçülmesinde kullanabiliriz. Ne var ki bu yöntemde, niceliksel faktörlerin yanı sıra niteliksel unsurların da dikkate alınması gereği, ölçümü güçleştiren bir noktadır. Bu arada temel ihtiyaçlar kavramını maddi yaşamın sürdürülebilmesi yanında, insanın sosyo-kültürel bir varlık olduğu da düşünülerek, maddi olmayan alanlara da yaydığımızda, ölçümlemede sayısal bir temel bulma olanağı iyice zayıflayacaktır.

3.4. Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri

Azgelişmiş ülkelerin ortak ekonomik ve yapısal özellikleri olarak kişi başına düşük gelir düzeyleri, dengesiz gelir dağılımı, toplam tüketim harcamaları içerisinde zorunlu malların yüksek payı, tasarruf ve yatırımların düşüklüğü ile sermaye birikiminin yetersizliği öne çıkmaktadır.

Sermaye birikimi, kalkınmanın can damarı olarak görülür. Sermaye birikimi, yalnızca tasarruf ve benzeri yollarla beslenen sermaye arzı ile açıklanamaz. Belirli bir kalkınma düzeyine varabilmek için, her ülke milli gelirinin belirli bir oranını tasarruf ederek yatırımlara dönüştürmelidir. Ancak az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi son derece düşüktür. Bu da ülke sanayisinin ihtiyaç duyduğu sermayeyi, yurt dışından borçlanarak sağlamasına neden olmaktadır. Aslında dış borçlanma, yabancı tasarrufların belirli bir süreliğine faiz oranı karşılığında ödünç alınmasıdır. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin en büyük ekonomik sorunlarından birisinin, ulusal tasarrufların yetersizliği olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerde düşük verimlilikle çalışan tarım kesiminin nüfusta, istihdamda, milli gelirde ve ihracatta önemli bir payı vardır. Sanayi kesimi, yeterince ve dengeli bir biçimde gelişmemiştir. Hizmet kesimi ise, tarım kesiminden itilen fakat sanayinin ememediği işsiz kitleyi yapısında barındırmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerdeki mevcut pazar yapısı, fiyatların rekabetçi biçimde serbestçe oluşmasına ve kıt kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasına imkan vermemektedir. Öte yandan bu ülkeler ekonomik, sosyal, bölgesel ve teknolojik açılardan da ikili bir yapı (düalizm) sergilerler.

Azgelişmiş ülkelerde pazarın darlığı, girişimcilerin yatırım yapma istek ve eğilimini zayıflatan temel unsurlardan birisidir. Pazarın dar oluşu, sermaye talebinin de çok düşük olmasına yol açmaktadır. Pazar darlığının temel nedeni ise, üretimde sermayenin yoğun biçimde kullanılmaması sonucunda ortaya çıkan düşük verimlilik düzeyleridir. Başka bir ifadeyle özel girişimcilerin yeterli ölçüde sermaye yatırımlarına gitmemeleri, piyasaları daraltmaktadır. Bu da düşük verimlilik ve piyasanın darlığı arasında bir kısır döngüye yol açmaktadır. Söz konusu kısır döngü, ancak bilinçli, tutarlı ve kapsamlı bir yatırım hamlesini içeren kalkınma politikalarıyla kırılabilecektir.

Azgelişmiş ülkelerdeki yüksek nüfus artışı, sosyo-ekonomik açıdan büyük olumsuzluklar doğuran bir özelliktir. Bu ülkelerde beslenme ve sağlık koşulları yetersiz, kentleşme ve barınma koşulları önemli ölçüde elverişsiz ve çarpıktır. Azgelişmiş ülkelerde toplumun geleneklerine çok sıkı bağlı olması ise, sosyal bütünleşmeyi, modern tekniklerin kullanımını, özel girişimcilik yeteneğinin öne çıkmasını ve yenilikçi organizasyonların kurulmasını önemli ölçüde engellemektedir.

Azgelişmiş ülkelerde kadının toplumda geri planda kalması, geçim derdinden dolayı eğitim çağındaki çocukların çalıştırılması sıkça görülen durumlardır. Toplumdaki ekonomik ve sosyal dengenin en önemli unsuru olan orta sınıfın bu ülkelerde yeterince gelişmemiş olması, kalkınma üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Yine az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmayı geciktiren diğer unsurlar ise genel ve mesleki eğitim düzeylerinin yetersizliği, siyasal istikrarın sağlanamamış olması, aşırı bürokrasiye dayanan ve yavaş işleyen bir kamu yönetim mekanizmasının bulunmasıdır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle az gelişmiş ülkelerin özelliklerini kendi içerisinde "ekonomik özellikler", "sosyo-kültürel özellikler" ve "demografik özellikler" olarak üçe ayırabiliriz.

A-) Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Özellikleri

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik özelliklerini aşağıdaki 7 maddede toplamak mümkündür:

a. Kişi başına düşük gelir ve düşük tasarruf sonucu düşük yatırımlar
b. GSMH içinde tarımın yüksek payı
c. Düşük teknoloji kullanımı ve düşük verimlilik
d. Tarımsal üretimin aile işletmeleri tarafından yapılması ve toprakların çok parçalı bir yapıya sahip olması sonucunda üretimin ve verimliliğin düşmesi
e. Gelir dağılımının bozuk olması
f. İhracatın ağırlıkla tarımsal ürünlerden oluşması
g. Ekonomik düalizm (ikili yapı)

B-) Az Gelişmiş Ülkelerin Sosyo-Kültürel Özellikler

Az gelişmiş ülkelerin sosyo-kültürel özellikleri aşağıdaki 6 maddede toplanabilir:

a. Düşük eğitim düzeyi
b. Okuma yazma bilmeyenlerin çokluğu
c. Kadınların eğitimsiz olmaları
d. Evlenme yaşının düşük olması
e. Yabancı dil bilenlerin sayısının az olması
f. Kişi başına gazete ve kitap okuma düzeyinin düşük olması

C-) Az Gelişmiş Ülkelerin Demografik Özellikler

Az gelişmiş ülkelerin demografik özellikleri ise şunlardır:

a. Hızlı nüfus artışı
b. Yüksek ölüm ve doğum oranı
c. Bebek ölümlerinin yüksekliği
d. Kadın işgücünün azlığı

e. Nüfusun büyük kısmının tarımda istihdam edilmesi

f. Ortalama yaşam süresinin düşük olması

g. Ücretsiz aile işçiliğinin ve çocuk işçiliğinin yaygın olması

3.5. İktisadi Kalkınma Kuramları

İktisadi kalkınma kuramları, az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlıklarının nedenlerini araştıran ve kalkınma süreçlerini tamamlamaları için hangi politikalar izlemeleri gerektiğini ortaya atan ekonomik teorilerdir. KPSS/A ve kurum sınavlarında büyüme ve kalkınma teorisiyle ilgili soruların çoğu söz konusu kalkınma kuramlarından çıkmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde, iktisadi kalkınma kuramları çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. İzleyen kısımda söz konusu kuramlar ayrıntılı biçimde incelenecektir.

3.5.1. Clark ve Fisher'in Üç Sektör Analizi

Colin Clark (1939) ve Irving Fisher (1940), üretim faaliyetlerini birincil (tarım, ormancılık, madencilik vb.), ikincil (imalât, inşaat vb.) ve üçüncül (hizmetler) sektörler olarak ayırmışlardır. Ülkelerin gelişmişliklerini ise birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerin toplam ekonomi içindeki paylarına göre sınıflandırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler kaynaklarını daha çok birincil sektörlere tahsis ederken, gelişmiş olanlar ikincil ve üçüncül sektörlere tahsis etmektedir.

Clark, iktisadî büyüme süreci içerisinde üretim faaliyetlerinin yapısının değişeceğini ileri sürmüştür. Bunun nedenlerinden birisi insanların gelirleri yükseldikçe, birincil ürünlere harcanan kısmın azalması ve diğer ürünlere harcanan miktarın ise artış göstermesidir.

Diğer bir neden ise, birincil ürünlere yönelik talebin gelir esnekliği düşük iken, ikincil ve üçüncül ürünlere olan talebin gelir esnekliğinin yüksek olmasıdır. Diğer bir deyişle mikro iktisatta yer alan "Engel Kanunu" nun geçerli olmasıdır. Bir başka sebep ise temel verimlilik artışıyla birlikte, ücretlerin imalât ve hizmetler sektörlerinde, tarım sektörüne kıyasla daha hızlı artmasıdır. Bu da tarımdan sanayiye geçişi ve köyden şehirlere doğru göçü ortaya çıkarmaktadır.

Colin Clark'a göre bir ülkede iktisadi kalkınmanın başlangıcında tarım sektörü hakim niteliktedir. Nüfusun büyük kısmı tarımda istihdam edilmekte ve milli gelirin de önemli bir kısmı tarımdan kazanılmaktadır. Ancak ekono-

mik ilerleme süreci içerisinde önce sanayi, sonra da hizmetler sektörü iktisadi kalkınmanın liderliğini yapacaktır. Colin Clark'a göre gelişmenin ilk aşamalarında GSYİH içinde se ktörlerin büyüklük sıralamaları şöyledir;

1. Tarım
2. Sanayi
3. Hizmetler

Ekonomiler kalkındıkça sıralama değişir. Kalkınmanın orta düzeylerinde sıralama şöyle olur;

1. Sanayi
2. Hizmetler
3. Tarım

Ekonomiler kalkınmalarını tamamladıklarında ise en son sıralama şöyle olacaktır;

1. Hizmetler
2. Sanayi
3. Tarım

3.5.2. Chenery'in İmalat Sanayi'nin Gelişimi Tezi ve Kuznets'in Ters U Eğrisi Yaklaşımı

Hollis Burnley Chenery (1960)'e göre, "Engel Kanunu" gereğince bir ülkede sanayinin payındaki yükselişe, kişi başına gelirdeki artışlar eşlik eder. Ancak bu her ülkede görülmeyebilir. Zira iç talebin kompozisyonundaki değişim, dış ticaret yolu ile dengelenebilir. Tarımsal üretimde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan bir ülke, sanayi payının yükselmemesine rağmen, daha yüksek bir gelir seviyesine gelebilir.

Chenery'e göre sanayileşme, iktisadî yapıda üç değişimi gerektirir: Birincisi tüm sektörler içerisinde imalât sanayinin öneminde artış; ikincisi sanayi üretiminin kompozisyonunda değişim ve sonuncu olarak da her bir mal için üretim teknikleri ve arz kaynaklarında değişim. Bu bağlamda gelir artıkça tüketim mallarının payının düşeceği, fakat yatırım mallarının payının artacağı söylenebilir.

Simon Kuznets ise, toplam gelirdeki değişim ile tüketim, üretim, ticaret ve gelir dağılımındaki yapısal değişimleri ölçen çalışmasıyla tanınmaktadır. Çalışmasının sonunda büyümenin erken aşamalarında ulusal gelirin eşit olmayan şekilde dağıldığı ve daha sonra büyümenin sonraki aşamalarında bu eşitsizliğin giderildiği sonucuna varmıştır.

Kuznets'e göre ekonomiler büyüdükçe (satın alma gücü arttıkça), gelir dağılımı önce bozulur sonra düzelir. Bunun nedeni ise ekonomide tasarruf ve üretim yapan kesimin başlangıçta sermayeyi kendi tekelinde toplamasıdır. Fakat zaman ilerledikçe toplumun geniş kesimleri de, söz konusu refah artışından daha fazla pay alacaktır.

Kuznets kalkınma süreci içerisinde kişi başına gelirin artacağını, emek ve sermaye verimliliğinin yükseleceğini, yapısal değişimin tarım aleyhine fakat sanayi ve ticaret lehine oluşacağını, şirketlerin büyüyerek küresel rekabete açılacağını, sosyal yapıda kentleşme olgusunun yaşanacağını, ulaşım ve haberleşme teknolojisinin en yoğun şekilde kullanılacağını iddia etmiştir.

Kuznets'in 1955 yılında geliştirdiği bu hipoteze göre, gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta daha sonra azalmaktadır. Bu ilişki *"Ters U Eğrisi"* olarak ifade edilir. Kuznets adı geçen ilişkiyi, tarımdan tarım dışı sektörlere olan istihdam akışıyla izah etmektedir. Tarım dışı sektörlerde verimlilik, tarım sektörüne göre daha yüksektir. Tarımdan sanayi ve hizmetler sektörlerine doğru oluşacak bir göç dalgasıyla, önceleri gelir dağılımı bozulacaktır. Ancak daha sonra elde edilen üretim artışı, gelir dağılımının düzelmesini ve iyileşmesini beraberinde getirecektir. Kuznets'e göre bu süreç içerisinde eğitim düzeyinin artması da, daha adil bir gelir dağılımının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

3.5.3. Lewis'in Sınırsız Emek Arzı İle Kalkınma Görüşü

Lewis (1966)'e göre, gelişmemiş bir iktisadî yapı iki sektörden oluşur: Birincisi geleneksel aşırı nüfusa sahip kırsal sektördür. Bu sektörde işgücünün marjinal verimliliği sıfırdır. Dolayısıyla buradan diğer sektöre aktarılacak işgücü, üretim kaybına yol açmaz. İkincisi ise yüksek verimliliğe sahip modern kentsel endüstriyel sektördür.

Kalkınma sürecinin başlaması, endüstriyel sektörün, tarım sektöründeki gizli işsizleri kendine çekmesi ile başlar. Böylece ekonomi genelinde marjinal verimlilik artacak, üretim ve tasarruf imkânları genişleyecektir. Lewis'e göre emeğin ücreti sabit kalırsa, endüstriyel sektör daha fazla işgücü istihdam

edebilir. Bu da milli gelir içinde kârların payını yükselterek, yeni yatırımları harekete geçirir. Dolayısıyla ekonominin yapısı değişeceğinden, tarımsal sektörlerden endüstriyel sektörlere geçiş kolaylaşır.

Lewis'e göre geri kalmış ekonomileri, aynı zamanda modernleşme sürecindeki toplumlar olarak tanımlamak da mümkündür. Modernleşme sürecindeki toplumlar, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılarını daha yenilikçi olan bir modele göre değiştirirler. Bu nedenle geri kalmış toplumlarda hem modern hem de geleneksel yaşam tarzı birlikte var olur. Dolayısıyla geri kalmış toplumların ekonomileri de tarımsal/geleneksel ve sanayi/modern olmak üzere dualist (ikili) yapıdadır.

Lewis'e göre modern yapı üretim ve verimlilik konusunda daha fazla güce sahiptir. Fakat geleneksel yapının sahip olduğu atıl işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Buna göre iktisadi kalkınmayı, geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş olarak tanımlayabiliriz.

Ayrıca Lewis, tarım kesiminde emek arzının sınırsız olmasına karşı marjinal verimliliğin düşük olduğunu da belirtmektedir. Bu durumda da tarım kesimindeki toplam üretimi azaltmadan, bir kısım emek modern yani kapitalist sisteme doğru kaydırılır. Geleneksel yapıda oluşan düşük verimliliğin düşük ücretle sonuçlanması, sınırsız emeğin daha yüksek verimliğe sahip modern yapıya transfer olmasına neden olmaktadır. Kısacası ekonomik kalkınma, geleneksel sektörde fırsat maliyeti çok düşük olan emeğin, modern sektör tarafından emilmesiyle gerçekleşmektedir.

Lewis'e göre düalizmin hüküm sürdüğü bir ekonomide, nüfusun daha fazla olması, diğer faktörlere göre emeğin sınırsız olmasına yol açar. Bu da ücretlerin yaşamayı sürdürecek düzeyde kalmasına neden olur. Böylece sektörde işgücünün marjinal verimliliği sıfır olacaktır. Diğer bir deyişle tarımda gizli işsizlik olmaktadır. Tarım sektöründeki fazla emeğin çekilerek sanayi sektörüne aktarılması sonucunda tarımsal üretimde hiçbir azalma olmayacaktır. Aksine emeğin marjinal verimliliği yükseldikçe, tarımsal üretimde artışlar bile olabilecektir. Çünkü tarım sektörünün önemli bir özelliği, toprağın sınırlı olması nedeniyle azalan getirilere konu olmasıdır. Eğer nüfus hızlı bir biçimde büyüyor ve işgücü de tarım dışında çok az istihdam olanağı buluyorsa, bir süre sonra tarım sektörünün de işgücünü istihdam etme gücü ortadan kalkar.

Yüksek verimlilikle çalışan modern sektör ise kentlerde yoğunlaşan sanayi kesimidir. Sermaye kullanan bu kesimde üretimin amacı, geleneksel

sektörde olduğu gibi sadece geçinmek değil, kar elde etmektir. Lewis, kar geliri elde eden bu kesime "kapitalist kesim" adını vermiştir. Sanayi kesiminde üretim artışına paralel olarak işgücü talebi de artış göstermiştir. Bu talep doğal olarak işsiz deposu olan tarım kesiminden karşılanabilir. Tarım kesimindeki fazla işgücünü sanayi kesimine transfer edebilmek için, emeğe kırsal kesimde asgari geçimlik düzeyinin biraz üzerinde ücret ödenmesi gerekir.

Hem işgücü transferi hem de modern kesimdeki istihdam artışı sanayi kesiminde üretimi yükseltir. Bu artış hızı sanayideki yatırım oranı ve sermaye birikimine bağlıdır. Bütün bu süreçte tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı azalacak ve sonuçta ekonominin bütününe kapitalist kesim egemen olacaktır. Sınırsız emek arzı ile kalkınma teorisinin geçerli olabilmesi için gerekli koşullar şunlardır:

- Girişimciler karlarını sermaye birikimini artıracak biçimde tekrar yatırıma yöneltmelidir.
- Sermaye birikimi ile birlikte emeğin verimliliğini artırıcı teknolojik yenilikler ortaya çıkarılmalıdır.
- Teknolojik ilerlemeler, emek kullanımını artırıcı yönde olmalıdır.
- Tarımsal ücretlerin ve tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi geciktirilmeli, böylece asgari geçim ücretlerinin yükselmesi önlenmelidir.

3.5.4. Rostow'un İktisadi Kalkınmanın Aşamaları Kuramı

Kalkınma iktisadının babası sayılan ünlü kalkınmacı Walt Rostow (1960)'a göre, gelişme tarihsel bir süreçtir. Her toplum söz konusu bu gelişme aşamalarını kat ederek kalkınmayı sağlayabilir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır:

a-) Geleneksel Toplum Aşaması: Geleneksel toplum aşamasındaki ülkelerde hakim sektör tarımdır. Kişi başına düşen gelir ve verimlilik düzeyleri düşüktür, üretim yöntemleri değişmez, toplam yatırımlar son derece azdır, paranın dolaşım hızı düşüktür, ağırlıklı olarak takas ekonomisi geçerlidir, sosyal ve siyasal değişim sınırlıdır, aile ve aşiret bağları kuvvetlidir, modern bilim/teknik uygulamaları bulunmamaktadır. Bu aşamadaki toplumlara örnek olarak Orta Çağ Feodal Avrupa'sını verebiliriz.

b-) Kalkışa Hazırlık Aşaması: Kalkışa hazırlık aşaması, iktisadi kalkınmanın başlaması için gerekli değişmelerin ortaya çıktığı aşamadır. Bu aşamada eğitim ve altyapı yatırımları artış göstermekte, yeni girişimciler ortaya çıkmaktadır. Toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal değer yargıları hızla değişmektedir. Sermaye birikimi hızlanmakta, teknolojik yenilikler ortaya

çıkmakta ve maddi altyapı (enerji, haberleşme, ulaşım gibi) kurulmaya başlanmaktadır. Milliyetçilik akımları güçlenir, feodal sistem ile imparatorluklar ve krallıklar yerini ulus devletlere bırakmaya başlar. Bu aşamaya ulaşan ilk ülkeler, 18. YY'da İngiltere ve Fransa'dır.

Bu aşamanın en önemli özelliklerinden birisi, kalkınmanın kendi kendine sürdürülebilmesi için milli gelirin en az %5'inin yatırımlara ayrılmasıdır. Yatırımların yapıldığı başlıca alanlar, ulaştırma ve altyapı gibi sabit sermaye yatırımlarıdır.

Bu aşamada genel olarak aşağıda sıralanan değişimlere rastlanmaktadır:

- Tarımın öneminin azalmaya başlaması ve sanayi ile ticaret kesiminin gelişmesi
- Tarımda ve sanayide verimliliğin artması
- Altyapıya yönelik yatırımların başlaması
- Doğum oranlarının ilk kez düşmesi
- Sosyal, ekonomik ve siyasi yapının olumlu yönde değişmesi
- Toplumda modern bilimsel yöntemleri uygulayacak yeni bir sınıfın ortaya çıkması

c-) Kalkış (Take-off) Aşaması: Kalkış ya da kendi kendini besleyen kalkınma süreci, iktisadi gelişmenin süreklilik kazandığı bir aşamadır. İktisadi kalkınma aşamaları içerisindeki, en önemli aşama budur. Bu aşamanın tamamlanması yaklaşık olarak 20-30 yıl sürer. Sanayi devriminin gerçekleştiği aşamadır. Rostow, ekonomik kalkınmayı bir uçağın pistten kalkmasına benzetmiştir. Ancak uçağın kalkabilmesi için önce belirli bir hız yapması gerekir. Kalkışa hazırlık aşaması uçağın pistte hız yaptığı aşama iken, take-off aşaması ise uçağın pistten havalanmasıdır.

Rostow'a göre bir kez "take off" aşamasına ulaşan ülkeler, mutlaka kalkınmalarını tamamlayacaklardır. Rostow, Türkiye'nin kalkış aşamasına Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nı tamamladığı 1939 yılında ulaştığını savunmuştur.

Kalkış aşaması, düzgün bir gelişmeye karşı çıkan engellerin ve karşı koymaların tamamen yıkıldığı bir devredir. İktisadi gelişmeyi gerçekleştiren güçler bu safhada gelişir ve topluma hakim olurlar. Temelleri kalkışa hazır-

lık aşamasında atılmış olan modern kesim, gelişerek ekonominin tamamında etkisini gösterir.

Kalkış aşaması, gelişmenin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Yatırım ve tasarruf oranları bu dönemde milli gelirin %10'nunu alarak gelişmeye başlamaktadır. Toplum yapısı da artık değişime ayak uydurmakta, büyüme kavramını benimsemekte ve daha sonraki yıllar için gelişmişliğin temelini atmaktadırlar. Bu aşamada modern uygulamalar, toplumun her kesimine yayılmakta ve güçlü bir ekonomi ile ülke büyüme serüvenini başarıyla sürdürmektedir. Bu dönemin en önemli özelliği, kalkışa hazırlık aşamasında önemli bir gelişme gösteren öncü sektörlerin artması ve yüksek üretim artışının diğer sektörlere yayılmasıdır.

d-) Olgunluk Aşaması: Kalkış safhasından sonra, yaklaşık olarak 50-60 yıl gibi uzun bir dönemi kapsayan olgunluk aşamasına girilir. Olgunluk safhasında mevcut yapının ilerlediği, değiştiği ve yeniliklerin tüm sektörlere yayıldığı görülür.

Bu aşamanın temel özelliği ve ayırt edici niteliği modernleşmenin ve teknolojinin ekonominin her kesimine yayılmasıdır. Olgunluk safhasında, sektörel gelişmeler açısından yeni bir yapılanma görülür. Yeni modern sektörler hamle yaparak kalkış aşamasında öncü rolü oynayan sektörlerin yerini alır.

Kalkış aşamasında demiryolu hareketiyle gelişme gösteren demir, kömür ve ağır makine sanayi, olgunluk aşamasında yerini çelik, gemi inşaatı, kimyevi maddeler, elektrik ve modern makine sanayilerine bırakmıştır. Bu aşamada modern teknoloji ülkenin her yerine yayılır, milli gelirin en az %10-20'lik kısmı devamlı bir şekilde üretken yatırımlara ayrılır. Gelir artışı nüfus artışını geride bırakır, daha önce ithal edilen mallar yurt içinde üretilip ihraç edilmeye başlanır.

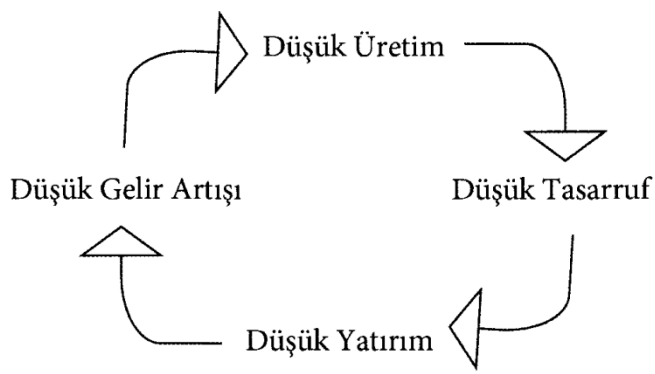
e-) Yüksek Refah Toplumu Aşaması: Olgunluk aşamasından sonra toplumsal refahın arttığı bir döneme girilir. Bu aşamada toplum, artık arz yerine taleple, üretim yerine tüketimle ve refah maksimizasyonuyla ilgilenir. Bu dönemde üretim daha çok dayanıklı tüketim mallarına doğru kayar. Bu dönemde nüfusun yapısı ve niteliğinde de değişmeler başlar. Kentleşme oranı ve kentli nüfusun payı hızla artarken, tarımda çalışanların oranı düşer. Ayrıca bu aşamaya giren bir ülke, dış politika ve askeri alanlara daha fazla kaynak ayırmaya başlar.

Bu aşamaya ilk ulaşan ülke ABD olmuştur. 1913-1914 yıllarında Henry Ford'un otomobil fabrikalarında gerçekleştirdiği kitlevi üretim, bu aşamanın başlangıcı sayılmaktadır. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya, bu aşamaya İkinci Dünya Savaşı sonrasında girmişlerdir. Kişi başına düşen gelirin oldukça yükselmesiyle birlikte insanlar gıda, giyecek ve konut gibi temel ihtiyaçlarının hepsini karşılamışlar ve bunun yanı sıra lüks mallar da talep etmeye başlamışlardır.

3.5.5. Nurkse'un Yoksulluğun Kısır Döngüsü Kuramı

İktisadi kalkınma kuramları içerisinde ekonomik unsurlardan hareket eden *"Yoksulluğun Kısır Döngüsü"* veya *"Fakirlik Tuzağı"* olarak bilinen kuram önemli bir yer tutar. Ragnar Nurkse (1964)'un azgelişmiş ülkeler için kullandığı *"yoksul oldukları için yoksuldurlar"* ifadesiyle ün kazanan bu kuram, belli bir faktörden başlayıp tekrar ona dönen ve dolayısıyla sistemin kendi içinde gelişmeyi olanaksız kılan bir yapısı olduğunu ileri sürmektedir.

Nurkse'a göre " fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler". Yani yoksulluğun nedeni yoksul olmaktır. Gelişmekte olan ülkeler düşük gelire sahip olduklarından fazla tasarruf yapamazlar. Bu durumda yatırım ve gelir artışı da düşük olur. Bu nedenle daha fazla tasarruf yapabilecek bir gelire kavuşamazlar.



Nurkse'a göre az gelişmiş ülkeler, sürekli bu kısır döngü içinde döner dururlar. Buna "yoksulluk tuzağı" da denilmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler, fert başına sermayenin ve fert başına çıktının düşük olduğu bir durumdan çıkmaya çalışsa da yeniden başlangıç durumuna döner. Bu ülkelerin zenginleşmeleri için yabancı tasarruflara yani dış yatırımcılara ihtiyaçları vardır.

Nurkse'a göre az gelişmiş ülkelerde işsizliğin artması ve kişilerin gelir seviyelerinin düşmesi sonucunda tüketim oranları da azalacaktır. Tüketim

oranlarındaki düşmeler ise, ekonomiyi yoksulluk tuzağına sokar. Bu tuzaktan çıkabilmek için, tasarrufların ve sermaye birikiminin artırılması gerekir. Nurkse'a göre az gelişmiş ülkeler, sanayiye yönelik olarak tarım kesimindeki fazlalık emeği mobil hale getirmeli ve kendi içlerinde sermaye birikimini sağlamaya çalışmalıdırlar.

Nurkse, pazar yetersizliği fikrini esas almış ve yatırımların farklı sanayi kollarında olması durumunda pazar bulma güçlüklerinin de nispi olarak ortadan kalkabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca azgelişmişlik çıkmazından kurtulmada, yatırımların çeşitli sanayi kollarına dağıtılmasının işe yarayabileceğini de belirtmiştir. Nurkse'un varsayımlarına göre, talebin gelir esnekliği uyarınca her çeşit malın üretiminde belli miktarda sermaye kullanılırsa, yatırıma yönlendiren güçler harekete geçirilmiş olacaktır. Çeşitli üretim alanlarında aynı anda yapılacak yatırımlar sonucunda, daha yüksek verimlilik düzeylerine ulaşılabilir. Böylece yoksulluk tuzağından çıkılabilir.

3.5.6. Kuzey-Güney Diyaloğu Yaklaşımı

İsveç'li kalkınma iktisatçısı Gunnar Myrdall'a göre, dünyanın kuzey yarım küresinde sanayileşmiş zengin ülkeler, güney yarım küresinde ise az gelişmiş fakir ülkeler yer almaktadır. Zengin ülkeler ile fakir ülkelerin birbirleriyle ticareti, zengin ülkeler lehine olmaktadır. Çünkü zengin ülkelerde sanayi sektörü oldukça gelişmiştir. Bu da fakir ülkelerin zengin ülkelerle rekabet edememesine yol açar. Dolayısıyla fakir ülkeler yani güney yarım kürede yer alan ülkeler, kendi arasında ticaret yapmalıdır. Buna "güney-güney ticareti" denilmektedir. Böylece zengin ülkeler olan kuzey ülkeleri de, kendi arasında ticaret yapmak zorunda kalacaklardır. Buna da "kuzey-kuzey ticareti" denilmektedir.

3.5.7. Sosyo-Kültürel Etkenler Yaklaşımı

Beoke, az gelişmiş ülkeler üzerinde yaptığı çalışmalarda, bu ülkelerin ekonomik birimlerinin iktisadi rasyonellikten uzak olduklarını yani Homo Economicus'luk özellikleri göstermediğini bulmuştur. Beoke'ye göre az gelişmiş ülkelerde kişilerin ihtiyaçları sınırlıdır, firmalar daha yüksek kar bekleyişlerine sahip değildir ve toplumda statüko hakimdir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için öncelikle toplumsal zihniyetin toptan değişmesi gerekir. Beoke'ye göre az gelişmiş toplumların gelişmeye engel olan ortak sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri şunlardır:

- Fiyat değişmelerine karşı duyarsızlık. Fiyatlar yükselince üretimin artmaması.
- Ücret değişmelerine karşı duyarsızlık. Ücretler yükselince işgücünün daha az çalışmak istemesi (Emek arz eğrisinin geriye dönen kısmı gibi).
- Risklere katlanma isteksizliği. Diğer bir deyişle bilinçli olarak yatırımlara katılmama.
- Geleneksel değer yargıları ve ticari yöntemler.
- Süreklilik taşımayan spekülatif kar ve gelir anlayışı.
- Çalışma disiplini ve organizasyon yokluğu.
- Ekonomik kaynakların hareketsizliği.
- Geleneksel mal üretimi, değişmeyen teknoloji ve esnek olmayan arz.

3.5.8. Singer-Prebisch Tezi

Alman iktisatçı Hans Singer ile Arjantinli Raul Prebisch, 1960 yılında yaptıkları bir çalışmada, dünya ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkelerin aleyhine seyrettiğini bulmuşlardır. Az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünleri genellikle tarımsal ürünler olup, ithal ettikleri ise sanayi ürünleridir. İhraç edilen tarımsal malların fiyatları düşük ve ithal edilen sanayi mallarının fiyatları yüksektir. Bu da ihraç malları fiyatlarının (Px) ithal malları fiyatlarına (Pm) oranı olan "dış ticaret hadlerinin", az gelişmiş ülkelerin aleyhine işlemesine neden olmaktadır. Dış ticaret hadleri, aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\text{Dış Ticaret Hadleri} = \frac{Px}{Pm} \cdot 100$$

Singer ve Prebisch'e göre, dış ticaretteki karlılığı gösteren dış ticaret hadlerinin, az gelişmiş ülkeler aleyhine işlemesinin diğer sebepleri ise şunlardır:

- Gıda mallarının (tarımsal ürünlerinin) gelir esnekliğinin birden küçük ($e<1$) ve sanayi ürünlerinin gelir esnekliğinin ise birden büyük ($e>1$) oluşu.

- Gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerini oligopolistik piyasa şartlarından yüksek fiyata satarken, az gelişmiş ülkelerin tarımsal ürünlerini rekabetçi piyasa şartlarında düşük fiyatlara satıyor oluşu.
- Teknolojik gelişmelerin tarımda ürün bollaşmasına yol açıp fiyatları düşürürken, sanayi ürünlerinde verimliliği geliştirerek fiyat artışına yol açması.
- Gelişmiş ülkelerde güçlü sendikalar nedeniyle artan ücretlerin, sanayi ürünlerinin fiyatlarını artırması.

Bu gibi nedenlerle dış ticaret hadleri, az gelişmiş ülkeler aleyhine seyretmektedir. Az gelişmiş ülkeler, söz konusu olumsuz durumdan kurtulmak ve kalkınmak için "ithal ikameci sanayileşme" modeli izlemelidirler.

3.5.9. Gerschenkron'un Özgün Kurumlar Tezi

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmada geç kalmalarının en temel nedeni, tüm sektörler düzeyinde geleneksel yapılara sahip olmalarıdır. Gerschenkron'un modelinde biri kalkınmış lider ülkeler, diğeri de az gelişmiş ülkeler olmak üzere iki yapı vardır. Lider ülkelerin sahip oldukları teknolojik imkanlar oldukça ileri düzeydedir. Bu da söz konusu ülkelerin kalkınmada gecikmiş ülkelerce örnek alınmasına yol açar.

Az gelişmiş ülkeler, lider ülkelerin daha önce kullandıkları sanayi ve teknolojiyi kendi ülkelerine transfer etmelidir. Diğer taraftan kalkınmada geri kalmış ülkelerde gözlenen okuryazarlık oranındaki düşüklük, kurumsal yapının başarılı işlemeyişi ve verimlilikte yaşanan olumsuzluklar, ileri ülkelerin desteği ile atlatılabilir. Gelişmiş ülkeler, kalkınmada geç kalan ülkelere, teknik yardımlar ile nitelikli emek ve sermaye mallarının sağlanmasında kolaylıklar sağlamalıdır.

Gerschenkron'a göre önemli olan nokta, yeniden yapılanma ve kalkınma için asgari koşulları sağlama, sanayileşme hamlesinin öncesinde değil, sanayileşme hamlesiyle eşanlı olmalıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken bu sürecin kendiliğinden meydana gelmeyeceğidir. Bu organizasyona katkıda bulunacak özgün kurumlara gerek vardır. Özgün kurumların katkıları oranında sanayileşmenin hızlanabilir olması ya da arzulanan gelişmeye ulaşması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Gerschenkron'a göre kalkınmakta gecikmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerde geliştirilen teknolojiden yararlanmayı sağlayacak nitelikte özgün kurumlar oluşturmalıdır.

3.5.10. Uluslararası Bağımlılık Teorileri

Yapısalcı ve Marksist düşünceden etkilenen ve Latin Amerika'da doğan **"Bağımlılık Okulu"**, dünya mal ve faktör piyasalarında gücün eşitsiz dağıldığını ve uluslararası sistemde kaynakların bağımlı ülkelerden egemen ülkelere doğru transfer olduğunu öne sürer. *Uluslararası Bağımlılık Teorileri'ne en büyük katkı T. Dos Santos, P. Baran, C. Furtado, O. Sunkel, F. Cardoso tarafından yapılmıştır.*

Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan **"Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu"** dur. Bu okul mensupları üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlığının varlığını ve devamını, uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler.

Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model, üçüncü dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çok uluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan **"Yanlış Paradigma Modeli"dir.**

Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan **"Düalist Kalkınma Tezi"** dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkeler arasında giderek artan ekonomik farklılıkların, az gelişmiş ülkelerde yalnızca iktisadi olarak değil toplumsal ve siyasal olarak da iki kutuplu bir yapı meydana getirdiğini ileri sürmektedir.

3.6. Kalkınma Stratejileri

İktisadi kalkınmanın belirli bir plan ve bütüncül yaklaşım ile gerçekleşebileceğini savunan modellere "kalkınma stratejileri" denilir. Kalkınma stratejileri de, aynı kalkınma kuramları gibi KPSS/A ve kurum sınavlarında çokça soru gelen alanlardan birisidir. Aşağıda söz konusu kalkınma stratejileri incelenmeye çalışılmıştır.

3.6.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi

P.N. Rosentein Rodan, "Problems of Industrialization of Easternand South-Eastern Europe (Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları)" adlı 1943 yılında yayınladığı makalesinde, kalkınmanın başlarında herhangi bir sanayi sektöründe, firmaların yaptıkları yatırımların, ekonomideki diğer sektörlerin karlılığını arttırabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle pek çok sektörün birlikte hareket etmesinden doğacak bir karlılıktan bahsetmiştir.

Rosenstein-Rodan, kaynakları yetersiz olan gelişmemiş ülkeleri ele alarak, bu ülkelerin dengeli kalkınabilmeleri için optimum kaynak dağılımı üzerinde durmaları gerektiğini savunmaktadır. Rodan'a göre, kıt ve yetersiz kaynakların, sektörler arasında optimum bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise daha çok sosyal sabit sermaye yatırımlarına bağlı bulunmaktadır. Sosyal sabit sermaye yatırımları da, karlılığa dayanmayan ve çoğunlukla devlet tarafından yapılan yol, köprü, baraj, liman gibi yatırımlar olarak ele alınmaktadır.

Rodan, sanayileşme sürecinin başlatılabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için başlangıçta bir "Büyük İtiş"in gerekliliğini zorunlu görmektedir. Rodan, yazdığı makalede bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Eğer kalkınma programı bir başarı şansına sahip olacaksa kaynakların asgari bir düzeyinin, bu programa yönlendirilmesi zorunludur. Bir ülkeyi kendini sürdüren bir büyüme sürecine sokmak, kısmen bir uçağı havalandırmaya benzer. Uçağın kalkışa geçmesi için yerde kritik bir hıza ulaşıp bu hızı geçmesi lazımdır".

Rodan'a göre planlanmış büyük ölçekli sanayileşme lehindeki en önemli neden, farklı sanayilerin birbirini tamamlamaları hususudur. Teori burada dışsal ekonomileri analize sokmaktadır. Rodan, hem dışsal ekonomileri, hem de endüstriler arası tamamlanmayı talep yönüyle düşünmektedir. Azgelişmiş ülkelerde yatırımlar çok yavaş arttığı için, söz konusu yatırımların pozitif içsellik ve dışsallıklarından yararlanılamamaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, bir anda yapılacak büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Büyük itiş olarak adlandırılan bu teoriye göre, yatırımların başlayabilmesi için daha fazla tasarruf yapılmalıdır. Böylelikle girişimci için de gerekli koşullar sağlanmış olacak ve sektörler arası kalkınma yoluyla da yeni yatırım imkanları doğacaktır.

Rodan, kalkınma için gerekli atmosferin ancak büyük bir hızla gerçekleştirilecek yatırımlar aracılığıyla ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır. Böylece başlayacak bir "büyük itiş" süreci, iktisadi gelişmenin önündeki tüm ekonomik engelleri ortadan kaldıracaktır. Rodan'a göre ekonomideki bütün sektörler, aynı anda ve dengeli olarak kalkındırılmalıdır. Diğer sektörler geliştirilmeden sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. Çünkü az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden birisi de "talep yetersizliği" dir. Girişimciler yapacakları yatırımlar için müşteri bulup bulmayacaklarını kestiremezler.

"Sürüm Yerleri Yasası"na göre, bir malın sürüm (satış) olanakları nerede müsait ise yatırımlar orada yapılır. Bu nedenlerle diğer sektörleri geliştirip

gelirlerini arttırmadan, sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. Eğer girişimciler kendileri ile birlikte diğer girişimcilerinde hatta devletinde yatırım yapacağına inanırsa, ekonomide yatırımlar birdenbire artacak ve milli gelir de hızla yükselecektir.

"Büyük İtiş" tezine göre, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için dışsal ekonomilerden yararlanan bir yatırım programlamasının yapılması zorunludur. Bu düşüncelerin dayandığı dışsal ekonomilerin ortaya **çıktığı iki alan** ise, altyapı yatırımları ve talebin bölünemezliğidir.

3.6.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi

Dengesiz kalkınma, ekonominin bazı sektörlerine öncelik verip, yatırımları bu sektörlere kaydırmayı gerekli kılan bir modeldir. Bu yaklaşımların ilk temsilcileri Ricardo, Mill ve Marshall'dır. *Modern dengesiz kalınma teorisinin öncüsü ise "Albert Otto Hirschman" dır.* Hirschman'a göre bütün sektörlerde aynı anda yatırım yapmak, ekonomide sermaye birikiminin, girişimci ve yönetici kadronun yeterli olmasına bağlıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bunun olması mümkün değildir. Bu nedenle imkanlar dahilinde seçilecek bir sektörün geliştirilmesi eliyle kalkınma mümkün kılınabilir.

Hirschman'a göre geri kalmış ekonomiler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördüklerinin tersine, bütün sektörlerde eş anlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek bir sermaye miktarına ve pazar genişliğine sahip değildirler. Hirschman, azgelişmiş ülkelerde dengeli kalkınmanın söz konusu olamayacağını iddia etmiştir. İktisadi kalkınma, birbirini takip eden bir dizi dengesizliğin yer aldığı dinamik bir süreçtir.

Bütün sektörlerde aynı anda yatırım yapmak, sermaye birikimi ile girişimci sayısının yeterli olmasına bağlıdır. Bu koşulların sağlanması az gelişmiş ülkelerde mümkün değildir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde kaynakları yatırımlara yönlendirebilecek müteşebbis sınıf son derece sınırlıdır. Bu yüzden var olan imkanlar ancak seçilecek bir sektörün geliştirilmesi ile optimum düzeye ulaştırılabilir. Hangi sektörlere öncelik verilmesi konusunda ise "önsel ve gerisel bağlılık" ayrımına giden Hirschman, buna göre karar verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Önsel bağlılık; bir sektörün diğer sektörlere sattığı ara mallar toplamının toplam talebe oranı ile ölçülür. Gerisel bağlılık ise; bir sektörün diğer sektörlerden aldığı ara mallar toplamının, toplam üretime oranıdır. Rostow'a göre bir ülkede hangi sektörlerin gelişme hızı daha yüksek ise, o sektörler öncü seçilmelidir.

Dengesiz kalkınma yaklaşımını savunan bir diğer isim de "Paul Streeten" dir. Streeten'e göre belli şartlar içinde dengesizlikler, ekonomik gelişmeyi bozmaktan çok canlandırır ve hızlı büyümenin bir engeli olmaktan ziyade bir şartı olabilir. Hatta dengeli kalkınma görüşünde ısrar etmek, ekonomik durgunluğa da neden olabilir. Streeten, ortaya koyduğu görüş çerçevesinde, dengesiz kalkınma durumunu önce tüketim, daha sonra da üretim üzerinden açıklamaya çalışmış, elde ettiği sonuçların da ekonomik kalkınmaya etkisinin ne yönde olduğunu incelemiştir.

3.6.3. Büyüme Kutupları Kriteri

Büyüme kutbu kavramı, iktisat literatürüne 1949 yılında Fransız iktisatçı *Francois Perroux* tarafından dahil edilmiştir. Büyüme kutbu yaklaşımı, eşitsizlik problemini, ulusal düzeyden bölge seviyesine indirgeyen bir görüştür. Bu yaklaşımda ekonomik gelişme için başlıca bölge merkezlerinin önemine değinilmiş, şehirleşme ile gelişme arasındaki ilişkiye ağırlık verilmiş ve bölgeler arasında gelir dağılımını eşitleyecek politikalar üzerinde durulmuştur. Perroux'un kullandığı anlamda büyüme kutupları ise firmalar, endüstriler veya endüstri grupları olabilir. Değişme ve gelişme bu kutuplardan başlatılır. Bölgesel gelişmede en büyük unsurlar, gelişme kutbunun çekirdeğini meydana getiren kilit endüstriler arasındaki karşılıklı etkileşimdir.

Kilit endüstrilerin en önemli özellikleri ise "yüksek temerküz (toplanma) dereceleri", "girdilerin çoğunu faaliyet gösterdikleri bölgelerden temin etmeleri" ve "ileri teknoloji ile yönetim seviyesine sahip olmalarıdır". Büyüme kutbunun oluşabilmesi için bir firma veya endüstrinin, diğer firma ve endüstrilere göre hakim konumda olması gerekir. Bunun için ise hakim firma veya endüstriye olan mal akımının, diğer firma veya endüstrilerin çıktılarının büyük bir kısmını teşkil etmesi gerekir. Diğer bir deyişle hakim firma veya endüstri, çevresindeki firmaların büyük bir kısmını kendine çeker. Hakim firma veya endüstri büyüdükçe, onunla alış veriş içinde bulunan firmalar üzerindeki gücü daha da artacaktır. Perroux, bir büyüme kutbunun kendi bölgesinde en az 10 endüstriyi etkileme gücüne sahip olduğunu düşünür.

Perroux'a göre yatırımlar önce bir bölgede toplanmaya başlar. Bu bölgeler ekonomik kalkınmanın merkezi haline gelirler. Buna "büyüme kutbu" denir. Büyüme kutupları oldukça yararlıdır. Çünkü uzun dönemde kalkınmayı diğer geri kalmış bölgelere aktarma imkanı sağlar. Diğer bir deyişle Perroux, ülkenin bir bölgesinde başlayan sanayileşmenin ve bu sanayi dalındaki uzmanlaşmanın, öncelikle söz konusu bölgenin gelir düzeyini artırırken, bu

büyümenin zamanla komşu bölgelere de yayılarak tüm ülkenin kalkınmasını sağlayacağını savunmaktadır. Bu da ilk başta oluşan bölgesel gelir dağılımı dengesizliklerini ortadan kaldıracaktır.

Perroux'un görüşüne bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de 1950'li yıllarda traktörün Türk tarımına girmesi ve verimliliğin artması, 1960'lı yıllarda uygulanan kalkınma planları ile birlikte sanayinin gelişmesi sonucunda köyden kente göç olgusu başlamıştır. Ülkenin batısı hızla gelişirken doğusu ise geri kalmıştır. Bu da Türkiye'de 1960 sonrasında büyüme kutuplarının oluşmasına yol açmıştır. Perroux'a göre bunda korkulacak bir durum yoktur. Çünkü bir süre sonra gelişen bölgedeki sermaye, yatırım ve teknoloji ülkenin geri kalmış bölgelerine kayacaktır. Diğer bir deyişle "Hakkari, günün birinde İstanbul olacaktır".

G. Myrdal ise, büyüme kutuplarının gelişiminin sakıncalarına değinmiştir. Gelişen bölgelerin diğer bölgeleri daha da geriletebileceğini savunmuştur. Yukarıdaki örneği Myrdall'ın görüşlerine uyarlarsak, İstanbul'un gelişmesi Hakkari'nin geri kalmasına yol açacaktır. Çünkü Hakkari'deki emek ve sermaye de İstanbul'a akacaktır. Yani "Hakkari, asla İstanbul olamayacaktır".

3.6.4. İhracata Dönük Kalkınma Modeli

Bir ekonominin en önemli sorunlarından birisi, büyüme oranının nasıl artırılabileceğidir. Bu sorunun çözümündeki en önemli yollardan birisi de, ihracatı yükseltmektir. Çünkü ihracattaki artışlar, mal ve hizmetlerin üretimini yükseltir. İhracat artışlarının, üretimin büyümesini pozitif olarak etkilediğine ilişkin düşünceler literatürde, *"İhracata Dayalı Kalkınma Modeli (Modern Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi)"* olarak isimlendirilmektedir.

İhracatın ekonomik gelişme üzerinde bir çok önemli etkisi bulunmaktadır. Öncelikle ihracatın artması, rekabeti yükseltir. Uluslararası piyasalara girişte artan rekabet ise kaynak tahsisini iyileştirir, teknik bilgilerin yayılmasını sağlar, yönetim olanaklarının gelişmesini sağlar, yeni teknolojilerin yayılmasına (spill over) imkan verir ve ekonomideki genel verimlilik düzeyini yükseltir. Bu da yüksek nitelik kazandıran yeni becerilerin elde edilmesine ve etkili bir fiyat mekanizmasının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

İkinci olarak ihracatın yükselmesi, yeni teknolojilerin elde edilmesini (teknoloji ithali) ve yayılmasını sağlayarak büyüme oranını da artırmaktadır. Üçüncü olarak ihracatın gelişmesi, dış rekabet avantajlarından yararlanma imkanı da sağlar. Ayrıca içeride ve dışarıda işgücü maliyetlerinin düşürülmesi,

yerli mallara dış talebin artması, bunun yeni yatırımları uyarması, böylece bu sektörlere daha çok yatırım yapılması, uzmanlaşma, karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanma gibi çeşitli yeni fırsatlar ortaya çıkarır.

Dördüncü olarak ihracatın yükselmesi, iç pazarı dar olan ekonomilerin büyük ölçekli üretim yapma imkanları elde etmesini sağlar. Beşinci olarak ihracatın artması, döviz girdilerini yükselterek döviz darboğazının aşılmasına da yol açar. Böylece mal ve hizmet ithalatı devam eder. Dolayısıyla artan ithalat yoluyla sermaye ve ara mallarına bağımlı olan sektörlerde üretim artışlarının meydana gelmesi, ekonomik büyümede itici bir rol oynar. Türkiye'de 1960-80 dönemi arasında "ithal ikameci kalkınma modeli" uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra ise "ihracata dönük kalkınma modeli" ne geçilmiştir. Yine 1980'li yıllarda bir çok gelişmekte olan ülke de Türkiye gibi bu modeli benimsemiştir. İhracata dönük kalkınma modeli Türkiye, Brezilya ve Güney Kore gibi ülkelerde 1980 sonrasında çok yüksek büyüme oranlarına yol açmıştır.

3.6.5. Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım Görüşü

Kalkınma teorisine en önemli katkılardan birisi de "*The Theory of Economic Development*" adlı kitabında girişimciyi, yeniliği sunan birey olarak tanımlayan Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter, girişimci ve inovasyon (yenilik) arasında büyük bir yakınlık olduğunu vurgulayarak, daha önceki bir çok teorinin aksine ekonomik gelişme sürecinde girişimciye önemli bir rol yüklemiştir. Schumpeter, girişimciyi ekonomik gelişmenin merkezine koymaktadır. Girişimcinin görevi, yenilik yapmak veya yeni kombinasyonlar gerçekleştirmektir.

Schumpeter, inovasyonu büyümenin bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynağı olarak görür. Rekabete dayalı kapitalizm, bütün sosyal sınıflardan bireyleri girişimciliğe doğru teşvik ettiği için, yeniliğin gücü bozulmadan olduğu gibi kalır. Piyasada gerekli olan tüm kaynaklar mevcutken sadece küçük bir grup insan (girişimciler) kar fırsatlarını kovalamaktadır. Ekonomik sistemdeki bu girişimci azlığının sebebi aslında yeniliğin etkilerinde yatmaktadır. Mevcut durumun bozulabilmesi ekonomik sistemde kökleşmiş kurumsal ve sosyal engellerin üstesinden gelinmesini gerektirir. Sonuç olarak girişimci zihinsel bir özgürlüğe sahip olmalıdır.

Schumpeteryen girişimci, yaptığı yenilikler sayesinde ekonomiyi bir denge noktasından alıp daha iyi, daha yüksek bir denge noktasına taşıyan kişidir. Girişimci, mevcut dengeyi bozan ve yeni dengeye doğru gidişatı hızlandıran kişi olarak görülmektedir. Schumpeter'e göre tarihsel perspektifte denge

kavramıyla açıklanamayan iktisadi değişim sahnesinin baş aktörü, yaratıcı yıkım sürecinin lideri konumunda olan girişimcidir. Ona göre girişimci, sezgi, irade ve liderlik özellikleriyle iktisadi yenilenmenin hem nedeni hem de önderi konumundadır.

Farklı davranış özelliklerine sahip olan girişimci, özellikle gelecekle ilgili sınırlı bilgi kısıtı karşısında, üstün özellikleri ve yaratıcılığıyla cesurca davranmakta, iktisadi kaynakları beklenmedik, sıra dışı ve şaşırtıcı alanlara sürüklemek yoluyla iktisadi yenilenmenin önündeki engelleri yıkmaktadır. Dolayısıyla da girişimci, çevresindekiler için bir risk ve belirsizlik ortamı oluşturmuş olur. Bu çerçevede Schumpeter, rasyonel üstü özellikleri vasıtasıyla girişimcinin, rasyonel davranışın temsilcileri konumundaki yöneticilere üstünlük sağladığını göstermeye çalışmaktadır.

Schumpeter'e göre iki ayrı dünya vardır. Birinci dünya simetrik bilgi, ekonomik rasyonellik ve belirsizliğin olmamasıyla karakterize edilen durağan piyasa dengesinden oluşmaktadır. Girişimci tarafından oluşturulan ikinci dünyada ise değişimler, ekonominin döngüsel akışı içinde sunulmuştur. Bu değişiklikler aynı zamanda girişimci tarafından kar fırsatları arama yolları olarak nitelendirilir. Mevcut durumu değiştirme gerçeği göz önüne alındığında bu, piyasada var olan bağlantıları değiştirmek ve yerleşik firmaların önceden var olan avantajlı kaynaklarını yok etmek anlamına gelmektedir. Burada *"yaratıcı yıkım"* fikri ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir yenilik olumlu ve olumsuz şekilde birçok piyasayı etkilemektedir. Yenilik nedeniyle piyasaların daralıp yok olmasına "yaratıcı yıkım" denilmektedir. Tersi durumuna, yani yenilik nedeniyle piyasaların gelişmesine ise "yaratıcı birikim" denilmektedir.

Yaratıcı yıkım sürecinde meydana gelen bir yenilik, bir taraftan eski piyasaların daralmasına neden olurken, diğer taraftan ise yeni piyasaların gelişmesine yol açmaktadır. Örneğin elektrik ampulünün icat edilmesi, evlerde ve sokak lambalarında gaz kullanımını ortadan kaldırmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, gaz lambaları ortadan kalkmasına rağmen, dünyada gaz kullanımına devam edilmesidir. Yani gaz piyasadan tasfiye olmamış, aksine kendini farklı alanlara yöneltmiştir. Yenilikler genel olarak yeni firmalar tarafından sağlanmaktadır. Schumpeter'e göre "Yenilikler kural olarak, yeni firmalardan gelir. Eski firmaların yenilik yapma becerileri yoktur. Ancak yeni malların ve hizmetlerin üretim için gerekli ekipmanlar, eski firmalardan çekilir. Üretim sisteminde yeniliklerin yapılması, ekonomik sistemin var olan üretken mal gereçlerinin farklı kullanımı anlamına gelmektedir". Girişimciler bu yüzden eski kaynakları kullanan yeni aktörler olarak ortaya çıkarlar. Onlar

olağan dışıdırlar. Mevcut durumda kazanılan sonuçlarla yetinmezler. Sürekli yeni büyüme fırsatları arayışındadırlar.

Sonuç olarak Joseph Schumepeter'e göre iktisadi gelişme, birbirini izleyen patlamalardan oluşan kesintili ve ahenksiz bir süreçtir. Bu süreçte en büyük patlamalar ise, girişimciler eliyle oluşturulan teknolojik yeniliklerden yani inovasyonlardan kaynaklanır. Üretim sürecinde kullanılan her yeni teknoloji, verimliliği artırmak suretiyle daha fazla mal ve hizmet üretilmesini sağlar. Buna "yaratıcı yıkım" adı verilir.

3.6.6. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı Yaklaşımı

Ülkeler arasında kalkınma düzeyleri karşılaştırıldığında, genel olarak kişi başına gelir veya kişi başına harcanabilir gelir ölçütü kullanılır. Ülkelerarası karşılaştırmalarda sadece bu ölçütlerin kullanılması bir takım sıkıntılar meydana getirmektedir. Bu ölçüt, ülkelerin yaşam kalitesi ve gelir dağılımı açısından bir fikir vermemektedir. Kişi başına gelir ölçütü, o ülkedeki yaşayan insanların bu gelirden ne kadar yararlanabildikleri konusunda bir fikir vermez. Yani o ülkedeki gelirlerin, bireyler arasında nasıl bir dağılıma sahip olduğunu göstermez.

Lorenz eğrisi yaklaşımı ise, gelir dağılımı adaletini ölçmektedir. Lorenz eğrisine göre, nüfusun belirli bir yüzdesi gelirin aynı düzeyde yüzdesini alırsa gelir dağılımı adaleti sağlanır. Örneğin nüfusun %30'u milli gelirin de %30'unu alıyorsa gelir dağılımında adalet sağlanmıştır. Ancak nüfusun %30'u milli gelirin %80'ini alıyorsa gelir dağılımı adaletinden bahsedilemez.

Lorenz eğrisi, gözlenmiş gelir dağılımını göstermekte ve bunu gelir eşitliği doğrusu ile karşılaştırmaktadır. Bir ülkede tam eşit bir gelir dağılımının olabilmesi için, her insanın aynı gelire sahip olması gerekir. Gini katsayısı ise, gelir dağılımlarındaki eşitsizliği bireysel temelde ölçmek, eşitsizliğin derecesini zamana ve bölgelere göre karşılaştırabilmek için geliştirilmiş bir analizdir.

Lorenz eğrisinden türetilen Gini Katsayısı, gelir dağılımı adaletini gösterir. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Bu değer 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı adaleti artarken, 1'e yaklaştıkça ise gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır. Gini Katsayısı'nın küçülmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliğin düzeldiğini göstermektedir. Gini Katsayısı ne kadar küçükse, ülkedeki gelir dağılımı o kadar adildir. Türkiye'nin Gini katsayısı 2013 yılı itibariyle 0,40'dır. Gini Katsayısı'nda dünya ortalaması 0,39 iken, OECD ülkeleri ortalaması 0,31 ve AB ülkeleri ortalaması da 0,30'dur.

3.6.7. Yoksulluk Endeksleri

Bir ülkede yoksulluğun ölçülmesi için kullanılan endeksler şunlardır: *"Kafa Sayısı Endeksi"*, *"Sen Endeksi"*, *"Foster-Greer-Thorbecke Endeksi"* ve *"Yoksulluk Açığı Endeksi"* dir.

En basit ve yaygın biçimde kullanılan yoksulluk ölçütü "kafa sayısı endeksidir". 1901 yılında "Rowntree" tarafından yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun, toplam nüfus içindeki yüzdesini ifade etmek için kullanılmıştır.

Sen (1976), bu ölçütün, yoksul bir kişi daha da yoksullaştığında kafa sayısı yoksulluk endeksi artmayacaktır veya yoksul bir kişi öldüğünde bu endeks düşecektir gibi sakıncalı özelliklerine dikkat çekmiştir.

Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi, yoksulluğun derecesi ve yoksulluğun dağılımı hakkında bilgi vermez. Bu ölçütten, yoksulluk sınırı altında bulunan kişi ve hane halkı oranında meydana gelen değişmelerin izlenmesinde yararlanılabilir. Bu tür bir bilgi, yoksulluğu azaltmak amacıyla uygulamaya konulan politikaların başarılı olup olmadıklarını tespit etmek için kullanılabilmektedir.

Yoksulluk açığı endeksi (poverty gap index), 1971 yılında Batchelder tarafından ortaya atılmıştır. Bu endeks, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen bir ölçütüdür.

Yoksulluk açığı endeksi; yoksulların, yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde etmekte olduklarını göstermektedir. Ancak yoksullar arasındaki gelir dağılımının nasıl olduğu hakkında bilgi vermemektedir. Bu eksiklik, dağılıma duyarlı yoksulluk ölçütlerinin ortaya konmasına yol açmıştır.

Sen Yoksulluk Endeksi (Sen Poverty Index) ise, Sen (1976) tarafından kafa sayısı yoksulluk endeksi, yoksulluk açığı endeksi ve Gini katsayısının birleştirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Sen Endeksi, yoksulların sayısını, yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür.

Tüm yoksullar aynı gelire sahip olduğunda; Sen endeksi, yoksulluk açığı endeksine eşit olmaktadır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumu olması halinde ise; bu durumda Sen endeksi, kafa sayısı yoksulluk endeksine eşit olmaktadır.

İnsanların gelir sıralamasına göre ağırlıklandırılmasına dayalı olan Sen endeksi, "alt grup yoksulluk düzeyindeki artışlar, toplam yoksulluk düzeyini

yükseltir" şeklinde olan temel koşulu sağlamada başarısız olmuştur. Foster, Greer ve Thorbecke (1984), bu yetersizliğin çözümüne istinaden bir endeks geliştirmişlerdir.

Foster, Greer ve Thorbecke Yoksulluk Endeksi (FGT Poverty Index), nüfus oranı ağırlığına göre toplanarak ayrıştırılabilmekte ve Sen tarafından önerilen temel özellikleri sağlamaktadır. Sen endeksinde yoksulluk, yoksulların gelir açığının ağırlıklı toplamı iken FGT endeksi, Sen ölçütünün aksine açığın kendi ağırlığını almaktadır.

3.6.8. Geri Bağlantılı Sektörler Görüşü

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle kişi başına gelir düzeyini hızlı bir şekilde artırmayı amaçlamaktadır. Bu gelir artışına yönelik olarak kalkınma sürecinde yapılan her yeni sektörel yatırım, diğer üreticilere fırsatlar sunmakla birlikte, başka sektörlere de çeşitli girdiler sağlamaktadır. Sektörler arası bu karşılıklı ilişkinin ekonominin bütününe göre sayısal olarak incelenmesinin bir yolu, "girdi-çıktı analizi" dir. Girdi-çıktı analizi, ekonomik yapıyı oluşturan üretim ve tüketim birimleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı, çok sektörlü ve sayısal olarak inceleyen bir genel denge modelidir. Bu modelleme, sektörler arası mal ve hizmet akışını gösteren girdi-çıktı tablosuna dayanmaktadır. Sektörler arası bağlantı, ekonomik kalkınmanın merkezi olarak tanımlanan "kilit sektörleri" belirlemek amacıyla, 1950'lerin sonlarında yoğun bir şekilde çalışılmaya başlamıştır.

Rasmussen (1956), ilk kez Leontief (1936) temeline göre ileri ve geri bağlantılı göstergeleri hesaplayarak, Chenery ve Watanebe (1958) ise Amerika, Japonya, Norveç ve İtalya gibi ülkelerin üretim yapılarını karşılaştırmak için girdi - çıktı analizini uygulayarak bu alana ivme kazandırmışlardır. Rasmussen (1956)'in sektörel bağlantıları tanımlayan ileri ve geri bağlantılar kavramları gibi, Hirschman (1958) da sektörlerin karşılıklı işlem büyüklüğünü ölçerek ve aralarındaki bağlantıları ortaya çıkararak bu alana katkı sağlamıştır.

Üretim arttığında birçok sektörden girdi talebi artan sektörlere "geri bağlantılı sektör" denilir. Örneğin tekstil, inşaat ve otomobil gibi sektörler, katma değerleri oldukça yüksek geri bağlantılı sektörler arasındadır. Geri bağlantı etkisi yüksek olan sektör, ekonominin hareketlenmesini daha kolay sağlamaktadır. Dolayısıyla üretim artışları en yüksek olan sektör, geri bağlantı etki katsayısı en fazla olan sektördür.

3.7. İktisadi Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme temelde, bir ekonominin üretim hacminde yıllar itibarıyla meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da önem taşıyan bir konudur. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye daha fazla önem verirlerken, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınma kavramı üzerinde durmaktadırlar. Ülkelerin ekonomik büyümesine yol açan faktörlerin neler olduğuna yönelik olarak geliştirilmiş çok sayıda model bulunmaktadır. İktisadi büyüme modelleri olarak adlandırılan bu modeller, ülkelerin gelişiminde etkili olan unsurların nasıl daha verimli kullanılarak üretim artışına yol açacağını açıklamaya yönelmişlerdir.

İktisadi büyüme modelleri kendi içinde "Klasik Büyüme Modeli", "Harrod-Domar Modeli", "Neo Klasik Solow Modeli" ve "İçsel Büyüme Modeli" olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Bunlardan ilk üçü teknolojiyi dışsal bir faktör kabul ettiği için "dışsal büyüme modelleri" olarak da adlandırılmaktadırlar. İçsel büyüme modeli ise, teknolojinin dışsal değil içsel bir faktör olduğunu ileri sürmektedir. Aşağıda sırasıyla söz konusu modeller incelenecektir.

3.7.1. Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modeli Smith, Malthus, Ricardo ve Marx gibi Klasik iktisatçıların fikirleri ile gelişmiştir. Adam Smith, iktisat biliminin babası olarak bilinen ve iktisadi büyüme konusunu analiz eden ilk iktisatçılardandır. 1776 yılında yazmış olduğu "***Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma***" adlı eserinde, ekonomik büyümeyi açıklarken kullandığı en önemli faktörler sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşmadır. Uluslararası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el ilkesi, büyümeyi açıklayan diğer faktörlerdir. Kişisel çıkarın önemli olduğu bir piyasada görünmez el, toplumsal çıkarları en üst noktaya çıkarabilir. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekir.

İşbölümü, "aynı firmada bir malın farklı kısımlarının değişik işçiler tarafından üretilmesidir". Smith'e göre dış ticaret, pazarı genişleterek ve iş bölümünü artırarak ekonomiyi büyütmektedir. Bu etki nedeniyle her ülke, serbest dış ticaret politikalarını benimseyerek, ucuza ürettiği mallar konusunda uzmanlaşmalı ve mutlak üstünlük elde etmeye çalışmalıdır.

Burada Smith'in işbölümünün, emeğin verimliliği üzerindeki etkisine ilişkin olarak vermiş olduğu "toplu iğne" örneği oldukça önemlidir. Bu örneğe

göre işbölümünün artması, emeğin verimliliğini yükselterek işçi başına üretim miktarını genişletmektedir. Smith'e göre doğal kaynaklar ve toprak ise, üretim aşamasında doğada hazır bulunan faktörleridir. Doğal kaynaklar Tanrı vergisidir. Ülkelerin doğal kaynaklarını değiştirme şansları yoktur. Fakat her ülke sermaye birikimini, işbölümünü ve uzmanlaşma düzeylerini değiştirebilir. Başlangıçta sermaye birikiminin, doğal kaynaklara ve toprağa göre az olması nedeniyle kar oranları yüksektir. Böylece sermaye birikimi giderek yükseleceğinden, işgücü talebi ve ücretler de artış gösterir. Fakat sermayenin azalan verimlere tabi olmasından dolayı, sermaye birikimi bir süre sonra düşmeye başlar. Buna göre sermaye birikimine, uzmanlaşmış emek gücüne ve işbölümünde dayanan ekonomik büyüme de, tam zenginlik aşamasında duracaktır.

David Ricardo ise, kapitalizmin içsel dinamizmi ile ekonominin kendiliğinden büyüyeceğini, ancak toprakların sınırlı oluşu ve azalan verimler yasası nedeniyle nüfus artışının belli bir noktadan sonra bu büyümeyi durduracağını ileri sürmüştür. Ekonomik büyümenin yavaşlamasını engelleyen tek unsur ise, teknolojik gelişmelerdir. Ricardo ücretleri, "piyasa ücreti" ve "doğal ücret" olarak ikiye ayırmıştır. Doğal ücret düzeyleri, işgücünün asgari beslenmesini sağlayabilecek ücretleri ifade etmektedir. Ricardo modelinde, İngiltere'nin 19. Y.Y. başlarındaki kötü çalışma koşulları öne çıkmaktadır. Modele göre tarım kesiminde düşük verimlilik vardır, ücretler en az geçim düzeyine kadar düşmüştür ve emeğin büyük kısmı da tarımda istihdam edilmiş durumdadır.

Bu noktadan hareket eden Ricardo, nüfus artışının tahıl talebini ve dolayısıyla tarımsal üretim çabalarını geliştireceğini ileri sürmüştür. Böylece önce yoğun tarım metotlarına, sonra gitgide daha kötü nitelikte topraklara başvurulacaktır. Bu da tarımsal malların daha yüksek maliyetlerle elde edilmesine ve besin maddelerinin fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Bu nedenle doğal ücret haddi de yükseleceğinden, tarım ve sanayi kesiminin karları düşecektir. Karların azalarak sermaye birikimini olanaksız kılacak düzeye kadar düşmesi (artı değerin yok olması) ise, net yatırımları durduracaktır. Bu durumda piyasa ücretleri, doğal ücret düzeylerine eşitlenecektir. Böylece nüfus artışı ile net yatırım sıfıra düşecek ve ekonomik büyüme duracaktır. Söz konusu koşullar altında büyümenin yeniden artabilmesi için, emek verimliliğini yükseltecek teknolojik bir gelişmenin olması veya sermaye birikiminin fazlalaşması gerekir. Bunların dışında başkaca bir büyüme yolu yoktur.

Klasik iktisadi düşüncede ekonomik büyüme, sermaye birikimi, makineleşme ve iş bölümüne bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ekono-

mik büyüme, üretim artışı sağlayan teknolojik gelişme ile ilişkilendirilmiştir. Büyümenin kaynağı tasarruflar, yatırımlar ve sermaye birikimidir. Bir ekonomide gelir arttıkça tasarruf da artmakta ve kar amacıyla yatırımlara yöneltilmektedir. Tam rekabet piyasası koşulları altında, sermayenin daha verimli şekilde değerlendirilmesi, maliyetlerin azalmasına ve karlılığın artmasına olanak sağlamaktadır. Bu da sermaye birikimini ve yatırımları yükselterek, ekonominin büyümesine yol açmaktadır.

3.7.2. Harrod-Domar Modeli

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden sonra Keynes öncülüğünde ekonomik durgunluğun giderilmesi ve büyümenin sağlanmasına yönelik olarak, genişletici para ve maliye politikaları kullanılmaya başlamıştır. Keynes ile büyümeyi artırmaya yönelik olarak başlayan teorik çalışmalar, Harrod ve Domar'ın katkılarıyla devam etmiştir. Keynes'in temel makro ekonomik modelini geliştirmeye yönelik ilk girişim, İngiliz Roy Harrod (1939) ile ABD'li Evsey Domar (1940) tarafından yapılmıştır.

Harrod-Domar modeli, Roy F. Harrod ve Evsey Domar tarafından yapılan iki farklı çalışmaya dayanmaktadır. Yapılan iki farklı çalışmanın benzerliklerinin farklılıklarından çok daha fazla olmasından dolayı model, "Harrod-Domar Modeli" olarak anılmaktadır. Model, tek mallı iki faktörlü bir piyasa ekonomisi çerçevesinde oluşturulmuştur. Ekonomide, hem tüketimde, hem de yatırımda kullanılabilecek tek bir mal üretilmektedir. Ekonomide para yer almadığından dolayı, parasal fiyatlar bulunmamaktadır. Modelde devlet, ekonomik faaliyetlerde yer almaz. Ekonomik kararların tamamı, özel karar birimleri tarafından alınmaktadır. Kapalı bir ekonomi vardır. Diğer bir ifadeyle ekonomide ticari ve finansal açıklık yoktur. Devletin dışarıda bırakılmasındaki amaç ise, özel sektör yatırımlarının kapasite artırıcı etkisi üzerinde yoğunlaşmaktır. Ekonomi başlangıçta tam istihdam denge seviyesinde yer almaktadır. Sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları sabittir. Ekonomide gecikmeler yoktur. Yani üretimdeki artışlar aynı anda yatırım harcamalarında bir yükselişe neden olur. Devletin büyüme üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Ekonomide net yatırımlar, bir yandan çıktı için talep meydana getirirken, diğer yandan ekonominin kapasitesini artırmaktadır. Örneğin yeni bir fabrikanın kurulumu, tuğla, demir, makine gibi unsurların talebini yükseltmektedir. Diğer yandan fabrikanın tamamlanmasıyla ekonominin üretim kapasitesinde de bir artış meydana gelmektedir. Üretim tekniklerinin değişmediği varsayıldığında, belirli bir üretimi gerçekleştirmek için belirli miktarda sermaye gereklidir. K sermaye stokunu ve Y üretim düzeyini ifade ederken, ortalama sermaye

çıktı oranını K/Y olarak göstermek mümkündür. Bu durumda örneğin 1 birimlik çıktı üretebilmek için 3 birimlik bir yatırım gerekiyorsa, 100 birimlik bir üretim için de 300 birimlik bir sermaye stokuna ihtiyaç duyulmaktadır. Marjinal sermaye çıktı oranı ($\Delta K/\Delta Y$) ise, üretime belirli bir ilave yapabilmek için ne kadar ek sermayeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Örneğin net yatırım 60 birim ve bu yatırımın üretimde meydana getirdiği artış 20 birim ise, marjinal sermaye çıktı oranı 3 olarak bulunmaktadır. Ortalama sermaye çıktı oranının tersi (Y/K), sermayenin ortalama verimliliğini göstermektedir. 1 birimlik üretim için 3 birimlik sermaye gerekiyorsa, sermayenin ortalama verimliliği 1/3 olmaktadır. $\Delta Y/\Delta K$ üretim kapasitesindeki artışın, sermaye stokundaki artışa oranını göstermektedir ve σ ile ifade edilmektedir. Domar σ'yi potansiyel sosyal ortalama yatırım verimliliği olarak tanımlamıştır. Harrod-Domar modelinde ekonomik büyümenin arttırılabilmesi için, ya tasarruf oranı ya da sermayenin verimliliği yükseltilmelidir.

Keynes'in makro ekonomik modeli, kısa dönemli ve statik bir modeldir. Yatırım harcamaları, sermaye mallarına yönelik bir talep olarak değerlendirilmiştir. Kısa dönemde yapılan yatırım harcamaları, o dönemdeki çıktı için talep oluşturarak "çarpan" etkisi ile cari dönemin gelirini arttırır. Yatırımların kısa dönemdeki bu etkisine "gelir arttırıcı etki" denir. Ancak yatırımların "olgunlaşma süresi" olarak tanımlanan bir kavram da vardır. Olgunlaşma süresi, bir yatırımın yapılmaya başlandığı tarih ile üretime geçtiği tarih arasındaki inşa süresidir. Şüphesiz ki yatırımlar bu süre boyunca devamlı olarak çıktıya talep yaratırlar.

Yatırımlar olgunlaşma süresi sonunda, artık çıktıya talep yaratmayıp, girdi kullanarak çıktıyı yükseltir. Yatırımların uzun dönemde hasıla oluşturma etkisi, Keynes'te eksik kalmıştır. Çünkü Keynes, sadece kısa dönemde talep ve gelir oluşturma etkisini incelemiştir. Harrod ve Domar, yatırımların uzun dönemde hasıla oluşturma etkisini analize katarak, kısa dönemli statik Keynesyen analizi, uzun dönemli dinamik bir analiz haline getirmiştir.

Peki yatırımlar uzun dönemde ne kadar hasıla oluşturacaktır? Harrod ve Domar bunu *"sermaye-hasıla katsayısı"* ile açıklamıştır. Sermaye-hasıla katsayısı, üretimi bir birim artırmak için gerekli olan sermaye miktarını göstermektedir. Diğer bir deyişle ekonomide ne kadarlık sermaye (yatırım) ile, ne kadar hasıla elde edildiğini gösterir. Ortalama sermaye hasıla katsayısı $\frac{K}{Y}$, Marjinal

sermaye hasıla katsayısı ise $\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ ile gösterilmektedir. Teknolojik bir değişim olmadığı sürece $\frac{K}{Y} = \frac{\Delta K}{\Delta Y}$'dir. Örneğin $\frac{\Delta K}{\Delta Y} = 4$ ise, ekonomi 4 birim sermaye ile 1 birim hasıla elde edilebilmektedir. Verimlilik arttıkça sermayeden daha çok hasıla elde edileceğinden sermaye-hasıla katsayısı küçülür.

$\frac{\Delta K}{\Delta Y} = 4$ iken verimlilik artışı sonucu, 4 birim sermayeden 2 birim hasıla elde edilmeye başlandığını düşünelim. Bu durumda $\frac{\Delta K}{\Delta Y} = 2$ olacaktır. Yani sermaye- hasıla katsayısının tersi, sermayenin verimliğine eşit olacaktır.

$\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ bu oranı (g) harfi ile gösterelim. Bu durumda sermaye verimliliği, $g = \frac{\Delta Y}{\Delta K}$'ye eşit olacaktır. Sermayedeki artış (ΔK), yatırım anlamına geleceğinden ΔK=I olarak yazılabilir. $g = \frac{\Delta Y}{I}$ eşitliğindeki yatırımları eşitliğin sol tarafında gösterirsek, hasıladaki artış ΔY = g.I kadar olacaktır. Buradaki (ΔY) ifadesi, yatırımların uzun dönemde hasılayı ne kadar arttırdığını, yani yatırımların arz yönünü gösterir.

Harrod-Domar modelinde, sermaye ve emek belli bir oranda kullanılmak zorundadır. Fiilen gerçekleşen büyüme oranının gerekli büyüme oranına eşit olması için, ya ekonomide kullanılmayan bir işgücü stokunun bulunması ya da işgücü arzının uygun büyüme oranına eşit hızda büyümesi gerekir. Bu oldukça güç gerçekleşebilecek bir durumdur. Bu yüzden Harrod-Domar modeline, dengenin sağlanmasının zor olduğu bir model olduğunu ifade etmek için "Bıçak Sırtı Denge Modeli" de denilmektedir.

Harrod-Domar Modeli'ne göre doğal büyüme hızı, nüfus artışı ile teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme hızıdır. Emeğin tam istihdamını hedeflediği için "tam istihdam büyüme hızı" da denilir. Buradaki doğal kavramı, kendiliğinden ya da serbest piyasa güçlerinin işlemesi sonucunda otomatik olarak oluşan büyüme hızını ifade etmektedir. Gerekli büyüme hızı ise, planlanan yatırımlarla planlanan tasarrufları birbirine eşitleyen büyüme hızıdır. Gerekli büyüme hızına ulaşılması durumunda atıl kapasite oluşması veya kapasite fazlalığı gibi bir durum ortaya çıkmaz. Girişimcilerin ellerinde mal

stoku kalmaz ve üretilen malların tamamı satılır. Durumdan memnun olan girişimciler, bir sonraki dönem içinde aynı oranda üretim artışı planlarlar.

Fiili büyüme hızı ise, dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını temsil eder. Fiili büyüme hızı, cari büyüme hızı olarak da adlandırılmaktadır. Ekonominin bıçak sırtı dengeye yani tam istihdama ulaşabilmesi için, gerekli büyüme hızı ile fiili büyüme hızı birbirine eşit olmalıdır. Böylece üretilen malların tümü dönem sonunda satılmış olacağından, işletmeler stoklarını eriteceklerdir. Bu durumda işletmeler gelecek dönemlerde daha fazla üretim ve yatırım artışı planlarlar.

Harrod-Domar modelinde, tam istihdamın sağlanması veya enflasyonsuz bir ekonominin ortaya çıkması mümkündür. Fakat bu geçici bir durum olacağı için, ekonomiyi tam istihdama ulaştırabilmek için devlet müdahalesi gereklidir. İktisadi planlama anlayışı, bu modelde oldukça önemlidir. Bir ülkenin ne kadar zenginleşmesi gerektiği, bunun için ne kadar yatırım ve tasarruf yapılması gerektiği hesaplanmalıdır. Bu modelde bir ekonominin büyümesi, yatırımların miktarına, bu da tasarrufların düzeyine bağlıdır. Ekonomiler, gelirlerinden ne kadar çok tasarruf edip yatırıma dönüştürebilirse o denli büyüyebilir. Bu da yatırımlarından elde edecekleri ek getiriye bağlıdır. Söz konusu getiri ise, sermaye-hasıla oranınca belirlenmektedir. Dolayısıyla yeni yatırım oranı ile verimliliğinin çarpılması sonucu ulaşılan değer, ulusal gelirin ne kadar artacağını ortaya koymaktadır.

Keynesyen bir büyüme modeli olan Harrod-Domar Modeli açıklandıktan sonra, aşağıda *"Kaldor Büyüme Kriteri"* görüşü de ele alınacaktır.

Post-Keynesyen bir büyüme iktisatçısı olan Nicholas Kaldor, ekonomik sistemin farklı davranışlar sergilemesinde ekonominin talep yönünün anahtar konumunda olduğunu kabul eder. Bu yoğunlaşma, arz faktörlerinin rolüne dikkati çeken Neo-klasik gelenekten farklılık arz ettiği gibi, verimlilik değerlendirmesinde büyük öneme sahip teknolojik gelişmeyi içsel bir olgu olarak kabul eder. Talepteki genişleme, üretim kapasitesi kullanımı artırılarak ve yatırımlar desteklenerek geleceğe dönük ekonomik büyümeyi tetikler. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak talepte meydana gelen genişleme, beraberinde ölçek ekonomilerini ortaya çıkarır. Kaldor, bu büyüme olgusunu, teknolojik gelişme ile ilişkili dinamik ölçek ekonomileri ve uzmanlaşmadan doğan yaparak öğrenme süreci ile açıklar.

Kaldor (1966)'a göre, savaş sonrası dönemde gelişmiş ekonomilerin büyümesindeki en önemli gerçek, ekonominin genel performansı ve sanayi

büyümesi arasındaki ilişkidir. Kaldor'un birinci yasasının temelini oluşturan bu gözlem, sanayi büyümesi ile GSYİH büyümesi arasında yakın bir ilişkinin varlığını ima etmektedir. Kaldor'un bu birinci yasası, "imalat sanayi ekonomik büyümenin motorudur" şeklinde özetlenebilir.

Kaldor'un ikinci büyüme yasası, sanayi üretim artışı ile işgücü verimlilik artışı arasındaki istatistiksel ilişkinin varlığını ifade eder. Kaldor'un ikinci büyüme yasası, sanayi sektöründe statik ve dinamik artan getirilerin varlığına ilişkin bir kanıt getirmektedir.

Kaldor'un üçüncü yasası ise, ekonominin toplam verimlilik artışının imalat sanayi üretim artışıyla pozitif, imalat sanayi dışı sektörlerdeki istihdam ile negatif bir ilişki içinde olduğunu savunur.

3.7.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli

ABD'li ünlü büyüme iktisatçısı Robert Solow, 1956 yılında Harrod-Domar modelini eleştirerek, "Neo-Klasik büyüme modeli" adı verilen denge temelli piyasa yanlısı yeni bir model geliştirmiştir. Daha sonraları İsveç'li iktisatçı Trevor Swan tarafından yapılan katkılarla model daha da geliştirilmiştir. Ancak Neo-Klasik Büyüme modeli, ilk kez Solow tarafından ortaya atıldığı için genellikle "Solow modeli" olarak bilinmektedir.

Solow tarafından büyüme modeline yapılan ilave ve yenilikler şunlardır:

- İşgücü, üretim faktörü olarak dikkate alınmıştır.
- İşgücü ve sermayeye ilişkin azalan getiriler kavramı geliştirilmiştir.
- Sermaye ve işgücünden ayrı olarak zaman içinde değişen teknoloji de modele dahil edilmiştir.
- Sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları, Harrod-Domar modelindeki gibi sabit değildir. Solow için beşerî sermayenin büyümede herhangi bir rolü yoktur.

Solow modelinde nüfus ve işgücündeki artış, teknolojik gelişme gibi modelde dışsal olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayedeki üretkenlik veya verimlilik değişimi dikkate alınmamaktadır. Modelde kişi başına sermaye ve üretimin aynı oranda artış gösterdiği varsayılmaktadır. Denge durumunda kişi başına gelir ve tüketimdeki artış oranı, teknolojik gelişme hızıyla eşit olmaktadır. Diğer bir ifadeyle modelde dışsal bir değişken olarak tanımlanan teknolojik değişme, kişi başına gelirdeki artışı sağlayan tek faktördür. Bu noktada denge durumundaki büyüme hızı, tasarruf eğiliminden bağımsız ola-

rak oluşmaktadır. Modelde nüfus artışı ve teknolojik değişme dışsal olarak tanımlanmakta ve kamu politikalarıyla ekonomik büyüme arasında doğrudan bir bağ kurulmamaktadır. Neoklasik Büyüme Teorisi, aşağıdaki temel varsayımlara dayanmaktadır:

- Ekonomi dışa kapalıdır,
- Piyasalar rekabetçidir,
- Bireyler rasyoneldir,
- Üretim faktörleri olan sermaye ve işgücünün her biri için azalan getiri söz konusudur,
- Üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getiriyi öngören bir üretim teknolojisi vardır.

Neoklasik Büyüme Teorisi'nde, tam rekabet koşulları altında, çıktı düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, azalan verimler ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayılmaktadır. Teknoloji ise emek ve sermayenin verimliliğini artıran ve diğer üretim faktörlerinin katkısını belirleyen bir unsurdur. Bu bağlamda teknolojik ilerleme, ekonominin büyümesine ve diğer faktörlerin üretime yaptıkları katkının da aynı derecede artmasına neden olmaktadır.

Modele göre ekonomik büyüme, aşağıdaki üç şekilde meydana gelmektedir:

- Teknoloji sabitken üretim faktörlerinden kullanılan miktarın artması,
- Üretimde kullanılan faktörler sabitken teknolojinin ilerlemesi,
- Hem üretim faktörleri arzının artması, hem de teknolojinin ilerlemesi.

Solow'un geliştirdiği büyüme modeli, Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonuna dayanır. Üretim, emek ve sermayenin bir fonksiyonudur. Teknoloji ise dışsal olarak üretim üzerinde etkide bulunabilir. Ekonomideki toplam üretim (Y), toplam fizikî sermaye stoku (K), toplam işgücü miktarı (L) ve teknoloji (T) faktörlerinin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır.

$$\mathbf{Y = f\,(K, L, T)}$$

Solow modeli, fizikî sermayenin azalan verimler kanununa tabi olduğunu ima etmektedir. Öte yandan büyüme, dışsal faktörler tarafından belirlenen toplam faktör verimliliği ile gerçekleşmektedir. Modelde faktörlerin kullanım yoğunluklarının sabit olduğu kabul edilir. Buna göre her iki faktörde aynı oranda artmalıdır. Biri diğerinden fazla artarsa, fazla artan kısım kullanılamaz.

Eğer emek ve sermaye %10 artarken, üretim %10'dan daha fazla artmışsa bunun nedeni dışsal olan teknolojik değişmedir. Modelde varsayım olarak, nüfus ve teknoloji değişmemektedir. Üretimin artış oranı $\frac{\Delta Y}{Y}$, emek ve sermayenin artış oranına bağlıdır. Solow modeli şu şekilde gösterilebilir:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = MP_K \cdot \frac{\Delta K}{K} + MP_L \frac{\Delta L}{L} + \frac{\Delta T}{T}$$

Modelde;

$\frac{\Delta Y}{Y}$: Üretimin artış oranını (büyüme hızı)

$\frac{\Delta K}{K}$: Sermayenin artış oranını

MP_K: Sermayenin marjinal verimini

$\frac{\Delta L}{L}$: Emeğin artış oranını

MP_L : Emeğin marjinal verimini

$\frac{\Delta T}{T}$= Teknolojik değişme oranını göstermektedir.

Teknolojik değişme dışsaldır. Teknoloji, etkilenen değil etkileyen bir faktördür. Dışsal değişmelere bağlı olarak değişebilir. Buna **"Solow Artığı veya Katkısı"** denilir. **Solow'a göre teknoloji, "cennetten yağan bir meyvedir".** Yani insanoğlu teknolojiyi değiştiremez. Örneğin sermaye ve emeğin % 10 arttığı bir ekonomide, teknolojik değişme olmadığında üretimde % 10 artar. Çünkü Solow modelinde **"ölçeğe göre sabit getiri"** söz konusudur.

Ölçeğe göre getiri kavramı, iktisat literatürüne "Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu" ile girmiştir. Söz konusu fonksiyon aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = (A K^{a} L^{\beta})$$

Bu fonksiyonda;

A= Teknolojik ilerlemenin etkisini,

K= Sermaye miktarını,

a= Sermayenin marjinal verimliliğini,

L= Emek miktarını,

β= Emeğin marjinal verimliliğini göstermektedir.

Buna göre söz konusu fonksiyonda;

a+β = 1 ise ölçeğe göre sabit getiriyi,

a+β > 1 ise ölçeğe göre artan getiriyi,

a+β < 1 ise ölçeğe göre azalan getiriyi ifade etmektedir.

Modelde teknik ilerleme etkisi sabit tutulmuştur. Emek ve sermaye artışına bağlı bir üretim fonksiyonu vardır. Solow, ölçeğe göre sabit getirinin olabileceğini varsaymaktadır. Ölçeğe göre sabit getiriyi şu şekilde ifade edebiliriz:

$$\mathbf{MP_K + MP_L = 1'dir.}$$

$$\mathbf{MP_K = 0{,}4 \text{ ise } MP_L = 0{,}6 \text{ olacaktır.}}$$

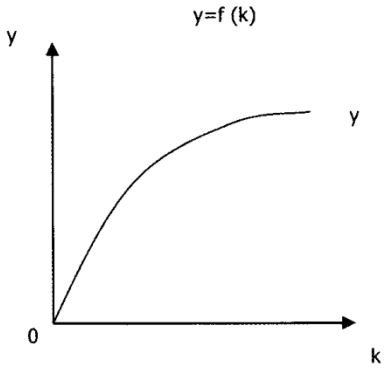
Modelde toplam üretim, emek ve sermaye artış oranı kadar yükseleceği için, kişi başına üretim değişmez. Kişi başına üretimin artması için, kişi başına sermayenin yükselmesi gerekir.

$$\frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}, \frac{L}{K}\right)$$

Üretim fonksiyonu emek miktarına bölünür. Bu durumda kişi başına üretim $\frac{Y}{L} = y$, kişi başına sermaye ise $\frac{K}{L} = k$ fonksiyonu olacaktır.

Aşağıdaki şekilde üretim fonksiyonu gösterilmiştir. Dikey eksende işçi başına düşen çıktı miktarı, yatay eksende ise işçi başına düşen sermaye miktarı

yer almaktadır. Emek miktarı ve doğal kaynaklar gibi, üretim üzerinde etkili olan faktörler ise kısa dönemde sabit kabul edilmiştir.



Şekil 47: Üretim Fonksiyonu

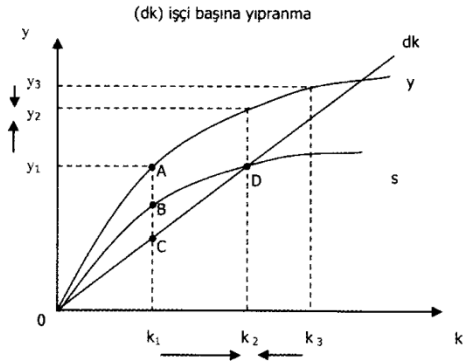
Yukarıdaki şekle göre kişi başına sermaye kullanımının artması, kişi başına çıktıyı yükseltir. Ancak azalan verimler yasası nedeniyle, kişi başına sermaye kullanımı artarken, sermayenin marjinal verimi (MP_K) giderek azalır. Toplam gelir, tüketim ve tasarruf arasında bölüştürülür.

$$\frac{Y}{L} = \frac{C}{L} + \frac{S}{L}$$

Kişi başına gelir, kişi başına tüketim ve kişi başına tasarrufun toplamına eşittir (Y=C+S). Kişi başına gelir artarken, tasarruf ve tüketim de artar. Kişi başına sermayedeki artışlar, gelir düzeyini yükseltirken, sermayenin belli bir oranda yıpranmasına da yol açar.

İşçi başına çıktının ve tüketimin maksimize edildiği yerde, firmalar üretimlerini durdururlar. Buna *"durağan durum"* adı verilir. Çünkü firmalar en düşük maliyetle en yüksek kara ulaşmışlardır. Diğer bir deyişle verimliliklerini maksimize etmişlerdir. Durağan duruma ulaştıktan sonra ekonomide, sermaye miktarının artırılması verimliliği ve üretimi düşürür. Dolayısıyla firmalar açısından rasyonel olan olgu, durağan duruma ulaşmış bir ekonomide üretimi durdurmaktır.

Aşağıdaki şekilde üretim fonksiyonundan türetilen ve işçi başına tasarruf oranı ile yıpranma paylarının da dikkate alınması ile elde edilen *"durağan durum (steady state) dengesi"* gösterilmiştir. Dikey eksende işçi başına düşen çıktı miktarı, yatay eksende ise işçi başına düşen sermaye miktarı yer almaktadır.

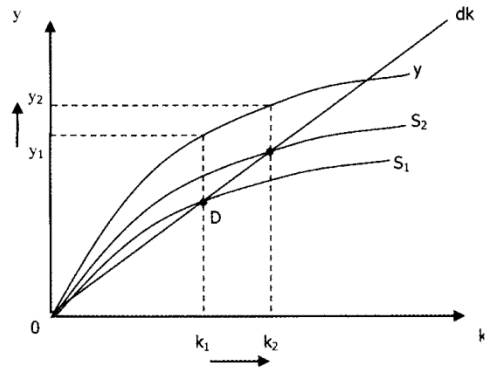


Şekil 48: Durağan Durum (Steady State) Dengesi

Yukarıdaki şekle göre işçi başına sermaye K_1 kadarsa, işçi başına üretim (Y_1) düzeyinde olacaktır. Bu düzeyde (A-B) kadar işçi başına tüketim, (B-K_1) kadar işçi başına tasarruf yapılmaktadır. İşçi başına yıpranma ise (C-K_1) kadardır. Tasarruflar yıpranmadan fazla olduğu için işçi başına sermaye artar. Çünkü tasarruflar yatırıma dönüşmektedir (S=I). Yapılan yatırım, yıpranandan fazladır. Tasarruflar yıpranmayı aştığı sürece işçi başına sermaye ve buna bağlı olarak işçi başına gelir ile tüketim artar. İşçi başına sermaye K_3 gibi bir düzeyde olsaydı, yıpranma tasarrufu yani yatırımı aştığı için, işçi başına sermaye ve buna bağlı olarak gelir ve tüketim azalırdı.

Şekilden görülebileceği gibi ekonomi sürekli olarak K_2 sermaye kullanımı düzeyine yönelmektedir. Bu düzeyde tasarruflar yıpranma kadar olduğu için kişi başına sermaye ve gelir değişmeyecektir. Bu düzeye **"Ekonominin Durağan Durum Sermaye Kullanım Düzeyi"** adı verilir. Tasarruflardaki artışlar "durağan durumu (steady state)" ve çıktı düzeyini yükseltir. Ancak tasarruflardaki artışlar, sürekli olarak çıktıyı yükseltemez. Uzun dönemde durağan durumu etkileyemez. Geçici etkiler oluşturur.

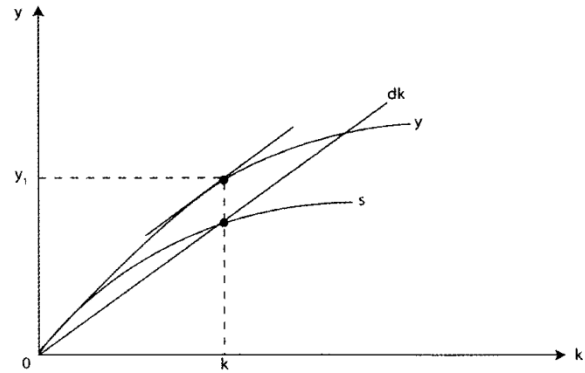
Aşağıdaki şekilde ise durağan duruma ulaşmış bir ekonomide, tasarruflardaki artışların etkileri incelenmiştir.



Şekil 49: Tasarruflardaki Artışların Büyümeye Etkisi

Yukarıdaki şekle göre ekonominin başlangıçta k_1 sermaye düzeyinde durağan duruma ulaştığı ve D noktasında dengeye geldiği varsayılmıştır. Şimdi ekonomi de herhangi bir sebeple tasarrufların arttığını varsayalım. Bu durumda tasarruf doğrusu yukarıya doğru kayarak S_1'den S_2'ye ulaşır. İşçi başına düşen sermaye miktarı ise artarak k_1'den k_2'ye gelecektir. Ekonomide yeni denge S_2 tasarruf doğrusu ile "dk" aşınma payı doğrusunun kesiştiği yerde oluşacaktır. Böylece işçi başına düşen çıktı miktarı da artarak, y_1'den y_2'ye ulaşacaktır. Buna göre Solow, tasarruf oranlarındaki artışların yeniden yatırıma dönüşerek, ülke ekonomisinde büyümeye ve milli gelir yükselişine yol açtığını savunmaktadır.

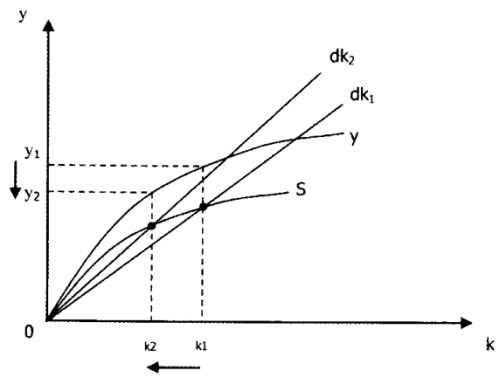
Solow modelinde her alternatif tasarruf oranına tekabül eden bir durağan durum ve her durağan duruma tekabül eden bir üretim düzeyi vardır. Bu alternatif durumlardan tüketimi maksimize edene **"sermaye birikiminin altın kural düzeyi"** denir. İzleyen şekilde söz konusu altın kural düzeyi gösterilmiştir.



Şekil 50: Sermaye Birikiminin Altın Kuralı

Yukarıdaki şekle göre eğer tasarrufların yıpranma doğrusuyla eşitlendiği düzey, çıktı ile yıpranma arasındaki farkın en yüksek olduğu düzeyde ise tüketim maksimize edilir. Y'nin eğimi sermayenin marjinal ürününe (MP_k) ve dk'nın eğimi marjinal yıpranma oranı (d)'na eşittir. O halde altın kural düzeyinde MP_k=d olacaktır. Bir ekonominin altın kural durağan durumda olabilmesi için, tasarruf oranının sermayenin altın kural düzeyinin gerektirdiği düzeyde olması gerekir.

Solow'un altın kural görüşüne göre, sermaye birikimi yükselmeden nüfus artışı olursa, bu işçi başına sermayeyi olumsuz etkiler, yıpranmayı artırır ve çıktıyı azaltır. Çünkü hızlı nüfus artışı, kamu yatırım harcamalarının altyapıdan, eğitim ve sağlık gibi alanlara kaymasına neden olur. Yatırım harcamalarındaki bu azalmalar ise, büyüme oranlarının düşmesine yol açacaktır. Diğer taraftan Solow'a göre teknolojik ilerlemeler ise, nüfus artışının tersine emek verimliliğini artırarak büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. İzleyen şekilde nüfus artışlarının büyüme üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler açıklanmıştır.



Şekil 51: Nüfus Artışının Büyümeye Etkisi

Yukarıdaki şekilde ekonomide başlangıçta işçi başına sermaye k_1 ve işçi başına düşen çıktı seviyesi de y_1'de dengede kabul edilmiştir. Şimdi sermaye birikimi yani tasarruflar yükselmeden nüfusun arttığını düşünelim. Bu durumda yıpranma oranı artacak ve yıpranma paylarını gösteren dK_1'den dK_2'ye ulaşılacaktır. Bu da negatif ekonomik büyümeye (küçülme) yol açarak, çıktı seviyesini düşürecektir. İşçi başına düşen çıktı seviyesi, y_1'den y_2'ye gerileyecektir.

3.7.4. İçsel Büyüme Modeli

İçsel büyüme modeli, Solow modeline alternatif olarak Yeni Klasik iktisatçılar olan Paul Romer (1986) ve Robert Lucas (1988) tarafından geliştirilmiştir. Onlara göre ekonomik büyüme, sistemin kendi içindeki işleyişinde bir takım faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleşir.

İçsel büyüme modelleri, teknolojik değişmelerin dışsal değil içsel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasında asıl önemli olan faktörler, fizikî sermayeden çok beşerî sermaye ve araştırma geliştirme gibi faaliyetlerdir. Bu da büyümeye içsel bir karakter vermektedir. Dolayısıyla iktisadi büyüme, kendi kendini besleyebilen (self-fullfilling) bir süreçtir. Ülkeler arasındaki kalkınma farklılıkları, teorik olarak, ülkelerin kendi koşullarına bağımlı olması ile açıklanmaktadır. Bu teorilerde büyümenin kaynağı olarak fizikî sermaye ile beşerî sermayeye, kamusal yatırımlara, yaparak öğrenme kavramına, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile teknolojik buluşlara atıf yapılmaktadır.

İçsel büyüme modellerine göre teknolojik gelişmeler pozitif bir dışsallığa neden olarak, üretim süreçlerinde verimliliği artırır ve maliyetleri düşürür. Teknolojik yenilikler ile beşeri sermaye yatırımları arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Beşeri sermaye yatırımlarının artması, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlar. Bir ülkenin sahip olduğu beşeri sermaye potansiyelinin gelişmesi, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem veren yeni bir üretici sınıfının da doğmasına neden olur.

İçsel Büyüme Modeli, teknolojik gelişmelerin ekonomik sistemin içinde oluştuğunu, dolayısıyla ekonomik kararlardan etkilendiğini savunmaktadır. Ayrıca İçsel Büyüme Modeli, Neoklasik Büyüme Teorisi'nin yakınsama tezini kabul etmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çok hızlı bir büyüme performansı gösterememesi durumunda, gelişmiş ülkelerle arasındaki gelir farkının zaman içerisinde artabileceğini vurgulamıştır. Solow modelinde;

a. Tasarruf düzeylerinin ekonominin büyüme oranını yalnızca geçiş döneminde etkilediği ileri sürülmüştür.

b. Ekonomik büyümenin nedeninin teknolojik ilerleme olduğu iddia edilmiştir.

c. Teknolojik ilerleme ise dışsal kabul edilmiştir. Bu da teknolojinin kaynağı konusunda bir belirsizliğe yol açmaktadır.

İçsel büyüme modelinde ise, Solow'dan farklı olarak;

- Sermaye faktörünün yalnızca fiziksel sermayeden ibaret olmadığı, beşeri sermayeyi (H) de kapsadığı kabul edilir. Bu teori (AK) modeli çerçevesinde örneklendirilmektedir. Bu durumda üretim fonksiyonu beşeri sermayeyi de kapsar.

$$Y = A\overset{a}{K}(H\overset{\beta}{L})$$

- İşçi başına düşen sermaye miktarının artması, çalışanların bilgi ve becerilerini artırır. Buna göre beşeri sermaye miktarı ile işçi başına düşen sermaye miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.

- Tasarruflardaki artışlar, yatırım hacminin de yükselmesine yol açar. Böylece işçi başına çıktı da istikrarlı bir artış gösterir. Diğer bir deyişle ekonomi dışsal bir teknolojik değişme olmadan da, bilgi ve beceri (içsellik) artışı ile büyüyebilir.

İçsel büyüme modelleri kendi içinde "AK modeli", "beşeri sermaye modeli", "AR-GE modeli", "kamu politikası modeli", "bilgi üretimi ve taşmalar" olarak beşe ayrılmaktadır.

3.7.4.1. AK Modeli

AK modeli, 1991 yılında Sergio Rebelo tarafından ortaya atılmıştır. Bu modelde toprak, hammadde ve işgücü gibi faktörlerin her dönemde aynı miktarda oldukları ve bu nedenle değişmeyecekleri varsayılmıştır. Rebelo'ya göre söz konusu faktörler, yeniden üretilemezler ve biriktirilemezler. Buna göre dışsal etkenler olmadan da, içsel büyüme mümkün olabilir. Dolayısıyla içsel büyüme, sadece biriktirilebilen faktörlere dayandırılmaktadır. Buna göre AK modeli, şu şekilde gösterilebilir:

$$Y = A.K$$

Y: Üretim hacmini,

A: Teknoloji seviyesini gösteren sabit bir sayıyı,

K: Beşerî sermayeyi ifade etmektedir.

Bu formülde beşerî sermaye, birikime tabidir ve doğası gereği yeniden üretilemeyen işgücünün yerine geçmektedir. Dolayısıyla sermayenin azalmayan getirisi, kendi kendine büyümeyi beraberinde getirmektedir.

3.7.4.2. Beşeri Sermaye Modeli

1988 yılında Robert Lucas tarafından geliştirilen bu modelde, bilgi edinmenin, bireysel kararların ve verimliliğinin iktisadî büyümeye etkisini incelemiştir. Lucas, büyümenin itici gücü olarak beşerî sermayeyi görmüştür. Beşeri sermayeyi ise, teknik gelişmenin bir alternatifi ve onun tamamlayıcısı olarak ele almıştır.

Lucas, "genel beceri seviyesini", bireyin fizikî, entelektüel ve teknik yeteneklerinin bir seti olarak tanımlamaktadır. Lucas'a göre beşerî sermaye, artan bir marjinal verimlilikle birikebilir.

Birey, zaman içerisinde kendisini eğiterek önceden sahip olduğu becerileri geliştirir. Bu durumda birey, boş zamanı dışındaki zamanını üretime ve/veya eğitime ayırır. Bu kullanım, verimliliği ve beşerî sermaye seviyesini etkiler. Böylece eğer "h" beceri seviyesinde kabul edilen "N" sayıdaki işçi, boş zaman dışındaki zamanlarının "u" kısmını üretime yönlendirirse, geri kalan

"1-u" 'luk bölüm ise beşerî sermayenin biriktirilmesine ayrılmaktadır. Dolayısıyla üretime ayrılan beşerî beceriler aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

$$\mathbf{Le = uhN}$$

Bu durumda, üretim de toplam fizikî sermaye (K) ile etkin işgücü (Le)'nün bir fonksiyonudur. Lucas, beşerî sermayenin iki etkisini tanımlamıştır: Birincisi içseldir ve beceri sahibi olan bireyin verimliliğini etkilemektedir. İkincisi ise dışsal olarak ele alınır. Çünkü bireyin beşerî sermaye birikimi, diğerlerinin verimliliğinin artmasına katkıda bulunur.

Bu dışsal etki, iktisadî ajanların zaman tahsis kararlarında dikkate alınmaz. Malların üretiminde bu dışsal etki, ortalama beceri seviyesini (ha) temsil eder. Ancak zamanla bireyler eğitimli kalifiye kişilerle birlikte oldukça, beceri seviyeleri ve verimlilikleri artar. Sonuçta dengede tüm bireyler benzer hale gelir, beceri seviyesi "ha" yerine sadece "h" haline dönüşür.

Bu teoriye göre optimum büyüme, iktisadi birimlerin çalışmaya veya öğrenmeye ayrılan zaman tercihlerine bağlı olarak oluşur. Teoride, nüfus artışının sabit bir oranda arttığı varsayımı bulunmaktadır. Teoriye göre bir ekonomi için en büyük itici güç, beşerî sermayenin ortaya çıkması ve bilgi birikimi için ayrılan zamandır. Burada büyüme oranları, eğitim seviyesi için harcanan çabaya bağlı olacaktır. Bir ülkede beşeri sermaye yatırımlarına ne kadar büyük paralar harcanıyorsa ve eğitime uzun süreler ayrılıyorsa, ekonomide o kadar hızlı gelişecektir.

3.7.4.3. AR-GE Modeli

1990 yılında Paul Romer tarafından ortaya atılan AR-GE modeli, teknolojiyi büyümenin temel itici gücü olarak ele alır. Bu modelde teknoloji, mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan üretim bilgilerini gösterir. Romer'e göre daha iyi eğitim almış bireyler, daha fazla sayıda buluş yapabilirler. Bu da teknik gelişmenin içsel kaynağını oluşturmaktadır. Buna göre beşerî sermaye stoku ne kadar fazla ise, ekonomik büyüme de o kadar yüksek olacaktır.

Romer'e göre ekonomik büyüme, karlarını en üst seviyeye çıkarmak isteyen yatırımcıların meydana getirdikleri teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Teknolojik yenilikler, büyümenin temel kaynağıdır. Ayrıca teknolojik gelişmeler marjinal verimliliği de artırmaktadır. Teknolojik yenilikler, firma bazında pazar payının büyümesine ve karlılığın artmasına olanak sağlarken, makro açıdan bakıldığında ise ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

Ar-Ge sektöründeki teknolojik gelişmeler büyümenin itici gücüdür. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve beşeri sermaye açısından zengin ülkelerle ekonomik entegrasyon sağlanması da, büyümeyi olumlu yönde etkiler.

Romer için üç sektörlü bir ekonomi vardır. Birinci sektör, teknolojinin üretildiği araştırma sektörüdür. İkinci sektör, ara malların üretildiği üretim sektörüdür. Üçüncü sektör ise, nihaî malların üretildiği sektördür. Üretimde dört girdi kullanılır. Fizikî sermaye (K), tüketim malları üniteleri ile ölçülür. İşgücü (L), insan sayısı ile ölçülür. Beşerî sermaye (H), öğrenim veya eğitim için harcanan yıllar ile ölçülür. Teknoloji seviyesi (A) ise, kişiye bağlı olmadığından, limitsiz olarak büyüyebilir.

Bu durumda bilgi, eğitimin değil fakat araştırmanın bir ürünüdür. Modelin temelinde beşerî sermayenin bir tarafta buluşlar ile üretim faaliyetlerine, diğer tarafta ise tüketim ve yatırıma tahsis edilmesi yatar. Böylece toplam beşerî sermaye miktarı ve onun kişi başına düşen seviyesi, büyüme oranlarını belirleyecektir. Büyüme, araştırma sektörüne tahsis edilen beşerî sermaye tutarı arttıkça yükselir. Bilgi birikimi büyümenin motorudur ve beşerî sermayesinin daha geniş bir kısmını araştırmaya tahsis eden ülkeler görece daha hızlı büyürler.

3.7.4.4. Kamu Politikası Modeli

Robert Barro (1990) tarafından ortaya atılan kamu politikası modeline göre, verimli alanlara yönelik olarak yapılan kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi artırabilir. Bu modelde devlete geleneksel Keynesyen anlayıştan farklı olarak mal ve hizmet üretmek yerine, eğitim, Ar-Ge, teknoloji transferi, mülkiyet haklarının korunması ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi gibi roller verilmiştir.

Modelde ekonominin tek sektörlü olduğu, üretimin rekabetçi firmalarca yapıldığı, milli gelirin hane halkı tüketimi ile yatırımcılar ve hükümet arasında bölüşüldüğü varsayılmıştır. Basitlik olması açısından işgücü modele dahil edilmemiş, beşeri ve beşeri olmayan sermaye unsurları birlikte ele alınmış ve sabit bir getiriye sahip oldukları kabul edilmiştir. Buna karşılık tüm girdiler tek başlarına düşünüldüklerinde ise, azalan bir getirinin olabileceği benimsenmiştir. Bu modele göre küresel ekonomide devlet, malların ve bilgilerin dolaşımını kolaylaştıran ve serbest ticaretin önünü açan bir rol oynamalıdır. Devlet bütçesi denkleştirilmeli, vergi oranları özel sektör üzerinde baskı oluş-

turmayacak bir düzeyde tutulmalıdır. Kamu harcamaları ise altyapı yatırımlarına, mülkiyet haklarını korumaya, ticari sözleşmeleri güvence altına almaya ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönlendirilmelidir.

Diğer bir ifadeyle kamu politikası modeli, kamu kesimine özel yatırımların girdisi olma görevini vermektedir. Devlet sadece özel kesimin üretemediği kamusal hizmetleri yerine getirmek veya tasarruf oranlarını artırmak için ekonomiye müdahale etmelidir. Barro, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandıran bir faktör olduğunu savunmuştur. Kamusal mallarının üretimi devletçe gerçekleştirilir. Devlete düşen görev araştırma ve geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek, eğitim-sağlık-alt yapı gibi beşeri sermayeyi geliştiren alanlara yüksek kaynaklar aktarmak olmalıdır. Maliye politikalarının bu şekilde kullanılması, ekonomik büyüme ve refah üzerinde olumlu etkiler yapar. Ancak vergi oranlarının yükseltilmesi, özel tasarrufları azaltacağı için ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir.

3.7.4.5.Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli

1962 yılında Kenneth Arrow'un yayınladığı "The Economic Implications of Learning by Doing (Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Sonuçları)" adlı makalesine dayanan bu model, yaparak öğrenme kavramına dayanmaktadır. Arrow, bilgi üretimindeki artışların *"yayılma (spillover)"* ve *"yaparak öğrenme (learning by doing)"* yoluyla tüm ekonomiye sağlayacağı katkının, firmanın kendi kazanımlarından daha fazla olduğunu savunmaktadır.

Arrow'a göre bazı sektörlerde zaman içinde maliyetler düşerken, ürün kalitesi ise artmaktadır. Bu da üretim artışına neden olur. Buna "yaparak öğrenme" denir. Öğrenmeyi işgücü deneyiminin bir ürünü olarak alan Arrow, firmaların zamanla işlerini daha iyi yapmasının ekonomide toplam bir verimlilik artışına neden olacağını ileri sürmektedir. Ülkede çok sayıda firma olduğundan, bir firmanın yaparak öğrenme yoluyla ulaştığı yeni bilgiler ve deneyimler, orta ve uzun dönemde tüm firmalara yayılacaktır. Diğer bir ifadeyle pozitif dışsallık oluşacak ve yeni bilgiler bedava bir girdi olarak tüm firmaların kullanımına sunulacaktır. Buna bilgi üretiminin taşması adı verilir.

Yeni bilgi ve deneyimlerin taşma etkisiyle ekonomiye yayılması, rekabetçi bir piyasa yapısının gelişmesine yol açacaktır. Böylece üretim kapasitesi artacak ve ekonomi istikrarlı bir şekilde büyüyecektir. Burada devlete düşen görev ise, patent ve lisans hakları yoluyla ürünlerin mülkiyetlerini korumaktır. Mülkiyetin korunması, yenilik yapmayı teşvik ederek yatırımların yükselmesini sağlayacaktır.

Bilgi üretimi ve taşmalar modeline en büyük katkı ise, 1986 yılında David Romer tarafından yapılmıştır. Romer'e göre üretim süreci içerisinde teknik bilgiler, bir yan ürün olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni ürünlerin daha düşük maliyetlerle ve yüksek kalite de üretilmesi de teknik bilgilerle mümkün olmaktadır. Teknik bilgiler, "dışsallıklar ve yayılma" yoluyla tüm firmaları olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda Romer, yapılan yatırımların artmasının teknolojik bilgileri de yükselteceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda büyümenin kaynağı, toplam sermaye stokundaki artışlar sonucunda verimlilikte gözlenen yükselişler olmaktadır.

3.8. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Alanlarıyla İlgili Çözümlü Sorular

1. Brezilya, Kore ve Türkiye'de 1980'li yıllarda uygulanan aşağıdaki kalkınma modellerinden hangisi, ekonominin çok hızlı biçimde büyümesine yol açmıştır?

A) İhracata dayalı kalkınma modeli
B) Dengeli kalkınma modeli
C) Dengesiz kalkınma modeli
D) Harrod-Domar modeli
E) Solow modeli

Çözüm:

Bir ekonominin en önemli sorunlarından birisi, ekonomik büyüme oranının nasıl artırılabileceğidir. Bu sorunun çözümünde en önemli yollardan birisi de, ihracatı artırmaktır. Çünkü ihracattaki artış ekonomideki mal ve hizmetlerin üretimini de yükseltmektedir. İhracat artışının, üretimi pozitif yönde etkilediğine ilişkin düşünceler literatürde, *"İhracata Dayalı Kalkınma Modeli (Modern Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi)"* olarak isimlendirilmektedir.

Brezilya, Kore ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, 1980'li yıllarda uyguladıkları serbest piyasa ekonomisine dayalı ihracata yönelik kalkınma politikaları ile çok hızlı biçimde büyümüşlerdir. Söz konusu ülkeler gösterdikleri etkileyici büyüme performansı nedeniyle, literatürde "yükselen piyasa ülkeleri (emerging markets)" olarak da isimlendirilmiştir. Doğru cevap, A'dır.

2. Aşağıdaki kalkınma iktisatçılarından hangisi ekonomik kalkınmanın sınırsız emek arzı ile gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür?

A) Simon Kuznets
B) Arthur Lewis
C) Roy Harrod
D) Joseph Schumpeter
E) Bela Balassa

Çözüm:

A. Lewis'e göre geri kalmış ekonomileri, aynı zamanda modernleşme sürecindeki toplumlar olarak tanımlamak da mümkündür. Bu toplumlarda hem modern hem de geleneksel yaşam tarzı birlikte varolur. Diğer bir ifadeyle ekonomileri, tarımsal/geleneksel ve sanayi/modern olmak üzere dualist (ikili) yapıdadır. Lewis'e göre düalizmin hüküm sürdüğü bir ekonomide, nüfusun daha fazla olması, diğer faktörlere göre emeğin sınırsız olmasına yol açar. Bu da ücretlerin yaşamayı sürdürecek düzeyde kalmasına neden olur. Böylece tarım sektöründe işgücünün marjinal verimliliği sıfır olacak yani gizli işsizlik gözlenecektir. Tarım sektöründeki fazla emeğin çekilerek sanayi sektörüne aktarılması sonucunda tarımsal üretimde hiçbir azalma olmayacaktır. Aksine emeğin marjinal verimliliği yükseldikçe, tarımsal üretimde artışlar bile olabilecektir. Çünkü tarım sektörünün önemli bir özelliği, toprağın sınırlı olması nedeniyle azalan getirilere konu olmasıdır. Doğru cevap, B'dir.

3. Aşağıdaki aşamalardan hangisi Rostow'un "iktisadi kalkınmanın aşamaları kuramı" nda yer almamaktadır?

A) Kalkışa hazırlık aşaması
B) Yüksek refah toplumu aşaması
C) Olgunluk aşaması
D) Geleneksel toplum aşaması
E) Bilgi toplumu aşaması

Çözüm:

Kalkınma iktisadının babası sayılan ünlü kalkınmacı Walt Rostow (1960)'a göre, gelişme tarihsel bir süreçtir. Her toplum söz konusu bu gelişme aşamalarını kat ederek kalkınmayı sağlayabilir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: Geleneksel toplum aşaması, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve yüksek refah toplumu aşamasıdır. Rostow'a göre başlangıçta üretimi ve ihracatı tarım sektöründe yoğunlaşan ülkeler, sanayileştikçe bu aşamaları takip edeceklerdir. Bilgi toplumu gibi bir aşama ise, Rostow'un kalkınma aşamaları kuramında yer almamaktadır. Doğru cevap, E'dir.

4. Aşağıdaki iktisatçılardan hangisi ekonomik kalkınmanın "Büyüme Kutupları" aracılığıyla gerçekleşeceğini ileri sürmektedir?

A) G. Myrdall
B) R. Nurkse
C) S. Kuznets
D) F. Perroux
E) A. Lewis

Çözüm:

Büyüme kutbu kavramı, iktisat literatürüne 1949 yılında Fransız iktisatçı *François Perroux* tarafından dahil edilmiştir. Büyüme kutbu görüşüne göre, ülkenin bir bölgesinde başlayan sanayileşme ve bu sanayi dalındaki uzmanlaşma, öncelikle söz konusu bölgenin gelir düzeyini artırırken, bu büyüme zamanla komşu bölgelere de yayılarak tüm ülkenin kalkınmasını sağlayacaktır. Doğru cevap, D'dir.

5. Aşağıdakilerden hangisi Solow'un "sermaye birikiminin altın kuralı" görüşünde geçen ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyen nedenlerden birisidir?

A) Hızlı nüfus artışıyla birlikte, kamu kesimi harcamalarının altyapı ve üstyapı yatırımları yerine, eğitim ve sağlık gibi kısa dönemde verimsiz alanlara kayması
B) Ekonominin olgunluk aşamasını tamamlayarak kitlevi tüketim harcamalarına yönelmesi
C) Çalışma disiplini ve organizasyon yokluğu sebebiyle ekonominin giderek statik bir safhaya ulaşması
D) Reel ücretlerdeki artışların üretim maliyetlerini yükseltirken emek verimliliğini düşürmesi
E) Geleneksel mal üretim yöntemlerinin devam etmesi ve ekonomik kaynakların hareketsizliği sonucunda esnek olmayan bir arz yapısının oluşması.

Çözüm:

Solow'un altın kural görüşüne göre, sermaye birikimi yükselmeden nüfus artışı olursa, bu işçi başına sermayeyi olumsuz etkiler, yıpranmayı artırır ve çıktıyı azaltır. Çünkü Solow'a göre hızlı nüfus artışıyla birlikte, kamu kesimi harcamaları altyapı ve üstyapı yatırımları yerine, eğitim ve sağlık gibi cari harcamalara kaymaktadır. Doğru cevap, A'dır.

6. W.W. Rostow'un iktisadi kalkınmanın aşamaları kuramına göre, gelir artışının nüfus artışını geride bıraktığı ve yeniliklerin tüm sektörlere yayıldığı kalkınma aşaması aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kalkışa hazırlık aşaması
B) Kalkış aşaması
C) Olgunluk aşaması
D) Geleneksel toplum aşaması
E) Kitlevi tüketim aşaması

Çözüm:

Kalkış safhasından sonra, yaklaşık olarak 50-60 yıl gibi uzun bir dönemi kapsayan olgunluk aşamasına girilir. Olgunluk safhasında mevcut yapının ilerlediği, değiştiği ve yeniliklerin tüm sektörlere yayıldığı görülür. Bu aşamanın temel özelliği modernleşmenin ve teknolojinin ekonominin her kesimine yayılmasıdır.Bu aşamada milli gelirin en az %10-20'lik kısmı devamlı bir şekilde üretken yatırımlara ayrılır. Gelir artışı nüfus artışını geride bırakır, daha önce ithal edilen mallar yurt içinde üretilip ihraç edilmeye başlanır. Doğru cevap, C'dir.

7. Aşağıdaki kalkınma teorilerinden hangisi kalkınmada geri kalmış ülkelerin iktisadi kalkınmalarını, kendi aralarındaki dış ticaret ilişkilerini geliştirmeleri yoluyla tamamlayabileceklerini savunmaktadır?

A) Dengeli kalkınma stratejisi
B) Dengesiz kalkınma stratejisi
C) Fakirliğin kısır döngüsü kuramı
D) Singer-Prebisch tezi
E) Kuzey-güney diyaloğu yaklaşımı

Çözüm:

İsveç'li kalkınma iktisatçısı Gunnar Myrdall'a göre, dünyanın kuzey yarım küresinde sanayileşmiş zengin ülkeler, güney yarım küresinde ise az gelişmiş fakir ülkeler yer almaktadır. Zengin ülkeler ile fakir ülkelerin birbirleriyle ticareti, zengin ülkeler lehine olmaktadır. Dolayısıyla fakir ülkeler yani güney yarım kürede yer alan ülkeler, iktisadi kalkınmalarını tamamlayabilmek için kendi arasında ticaret yapmalıdır. Buna "güney-güney ticareti" denilmektedir. Benzer mantıkla zengin ülkeler olan kuzey ülkeleri de, kendi arasında ticaret yapmak zorunda kalacaklardır. Buna da "kuzey-kuzey ticareti" denilmektedir. Doğru cevap, E'dir.

8. Aşağıdakilerden hangisi "Neoklasik (Solow) büyüme modeli" nde geçen varsayımlardan birisidir?

A) Emek ve sermaye faktörleri artan verimlere tabidir
B) Ekonomi dışa açıktır
C) Nüfus artışı ve teknolojik değişme dışsaldır
D) Beşeri sermayenin üretkenlik ve verimliliğinin artması büyümeyi pozitif etkiler
E) Piyasalara monopolistik ve oligopolistik firmalar egemendir

Çözüm:

ABD'li ünlü büyüme iktisatçısı Robert Solow, 1956 yılında Harrod-Domar modelini eleştirerek, "Neo-Klasik büyüme modeli" adı verilen denge temelli piyasa yanlısı yeni bir model geliştirmiştir. Solow modelinde nüfus ve işgücündeki artış, teknolojik gelişme gibi modelde dışsal olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayedeki üretkenlik veya verimlilik değişimi dikkate alınmamaktadır. Doğru cevap, C'dir.

9. Singer-Prebisch tezine göre aşağıdakilerden hangisi dış ticaret hadlerinin, gelişmekte olan ülkeler aleyhine bozulmasının temel nedenidir?

A) Gelişmekte olan ülkelerin ihraç mallarına karşı talebin gelir esnekliğinin düşük olması.
B) Gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektöründe istihdam edilen nüfusun giderek artması
C) Gelişmiş ülkelerdeki sanayi yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere kayması
D) Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş dünyadan sıcak para çekmesi
E) Gelişmekte olan ülkelerde artan rekabetçi baskıların ihracat gelirlerini düşürmesi

Çözüm:

Alman iktisatçı Hans Singer ile Arjantinli Raul Prebisch, 1960 yılında yaptıkları bir çalışmada, dünya ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkelerin aleyhine seyrettiğini bulmuşlardır. Az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünleri genellikle tarımsal ürünler olup, ithal ettikleri ise sanayi ürünleridir. İhraç edilen tarımsal malların fiyatları düşük ve ithal edilen sanayi mallarının fiyatları yüksektir. Bu da ihraç malları fiyatlarının (Px) ithal malları fiyatlarına (Pm) oranı olan "dış ticaret hadlerinin", az gelişmiş ülkelerin aleyhine olarak sürekli küçülmesine neden olmaktadır. Singer ve Prebisch'e göre, dış ticaretteki karlılığı gösteren dış ticaret hadlerinin, az gelişmiş ülkeler aleyhine işlemesinin temel sebebi ise, gıda mallarının (tarımsal ürünlerinin) gelir esnekliğinin birden küçük ($e<1$) ve sanayi ürünlerinin gelir esnekliğinin ise birden büyük ($e>1$) oluşudur. Doğru cevap, A'dır.

10. Aşağıdaki koşulların hangisi sağlanırsa merkez bankasının para basması enflasyona yol açmaz?

A) Para arzının artış hızı, kısa vadeli faiz oranlarına eşit olduğu zaman

B) Para arzının artış hızı, büyüme oranından yüksek olduğu zaman

C) Para arzının artış hızı, döviz kurlarındaki artışlara eşit olduğu zaman

D) Para arzının artış hızı, kredi arzındaki artış hızına eşit olduğu zaman

E) Büyüme oranı, para arzı artış hızından daha yüksek olduğu zaman

Çözüm:

Monetarist iktisatçılara göre, enflasyonun temel sebebi para arzındaki aşırı artışlardır. Bu nedenle fiyat istikrarı hedefine ulaşmak isteyen bir merkez bankası, para arzı artışlarını ekonominin büyüme oranına endekslemelidir. Para arzı ekonominin büyüme oranı kadar artırılırsa, enflasyon oranlarında bir yükseliş yaşanmaz. Buna göre para arzı artışlarının, ekonominin büyüme oranından düşük olması durumunda da enflasyon oranları yükselmeyecektir. Tersinden söylersek ekonominin büyüme hızı, para arzı artış hızından daha yüksekse enflasyonda bir artış gözlenemeyecektir. Doğru cevap, E'dir.

11. Rosenstein-Rodan tarafından savunulan "dengeli kalkınma kuramı" na göre "büyük itiş" in başlayabilmesi için aşağıdakilerden hangisinin gerçekleşmesi gerekir?

A) Sektörler arasındaki yatırım payları birbirlerinden farklı olmalıdır

B) Toplam talebin artırılabilmesi için nüfus artış hızı yükseltilmelidir

C) Verimliliği artırıcı teknolojik şoklar devreye sokulmalıdır

D) Dışsal ekonomilerden yararlanan bir yatırım programlaması yapılmalıdır

E) Yatırımların marjinal getirisini artıracak kurumsal reformlar yapılmalıdır

Çözüm:

Rodan, sanayileşme sürecinin başlatılabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için başlangıçta bir "Büyük İtiş"in gerekliliğini zorunlu görmektedir. Roseinstein-Rodan'a göre ekonomideki bütün sektörler, aynı anda ve dengeli olarak kalkındırılmalıdır. Diğer sektörler geliştirilmeden sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. "Büyük İtiş" tezine göre, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için dışsal ekonomilerden yararlanan bir yatırım programlamasının yapılması zorunludur. Bu düşüncelerin dayandığı dışsal ekonomilerin ortaya çıktığı iki alan ise, altyapı yatırımları ve talebin bölünemezliğidir. Doğru cevap, D'dir.

12. Tasarruf oranlarının %50, nüfus artış hızının %5, teknolojik gelişme hızının % 4 ve sermaye yıpranma oranının % 1 olduğu bir ekonomide, "Harrod-Domar modeli" ne göre, "sermaye-hasıla oranı" kaça eşit olur?

A) 3

B) 5

C) 7

D) 9

E) 10

Çözüm:

Sermaye-hasıla katsayısı, üretimi bir birim artırmak için gerekli olan sermaye miktarını göstermektedir. Diğer bir deyişle ekonomide ne kadarlık sermaye (yatırım) ile, ne kadar hasıla elde edildiğini gösterir. k harfi ile simgelenen sermaye hasıla katsayısı, $\frac{K}{Y}$ olarak ifade edilmektedir. Sermaye birikiminin aynı zamanda tasarruflara eşit olduğu bilgisi hatırlanacak olursa K yerine tasarrufları gösteren S'de yazılabilir. Buna göre payda yer alan tasarruf değeri %50'ye eşit olacaktır. Nüfus artış hızı (%5), teknolojik gelişme hızı (%4) ve sermaye yıpranma payı (%1) ise, çıktı yani Y üzerinde etki doğuracaktır. Dolayısıyla bu üç değerin toplamı (%10), paydaya yazılacaktır.

$$k = \frac{K}{Y} = \frac{S}{Y} = \frac{50}{10} = 5$$

Buna göre sermaye hasıla katsayısı 5'e eşittir. Bu da ekonominin %1 büyüyebilmesi için, sermaye birikiminin (tasarrufların) %5 oranında artırılması gerektiğini göstermektedir. Doğru cevap, B'dir.

13. Aşağıdakilerden hangisi ekonomide toplam arzı artırarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan politikalardan birisidir?

A) Yapısal uyum politikası
B) Para politikası
C) Maliye politikası
D) Heterodoks politikalar
E) Ortodoks politikalar

Çözüm:

Ortodoks politikalar, para ve maliye politikalarından oluşmaktadır. Bir ekonomik kriz karşısında, Ortodoks para ve maliye politikaları daraltıcı yönde uygulanmaktadır. Söz konusu politikalar, toplam talebi değiştirerek ekonomi üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin para arzının azaltılması veya kamu harcamalarının düşürülmesi, toplam talebi azaltarak, enflasyon oranlarının düşmesini sağlamaktadır. Heterodoks politikalar ise, hiperenflasyon probleminin yaşandığı ülkelerde ücretlerin ve fiyatların belirli bir süreliğine dondurulduğu politikalardır. Buradaki amaç ise, ücretleri ve fiyatları şok biçimde düşürerek enflasyon oranlarını kontrol altına almaktır.

Bu bağlamda Ortodoks ve Heterodoks politikalar, toplam talebi etkilemeye yönelik politikalar oldukları için doğru cevap olamazlar. Halbuki "yapısal uyum politikası" ise, devletin elinde olan ve verimsiz çalışan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini ifade etmektedir. Buna göre KİT'lerin özelleştirilmesi gibi yapısal uyum politikaları, verimliliği artırmak yoluyla üretimin yani arzın genişlemesine yol açacaktır. Bu da ülke ekonomisinin hızla büyüyerek kalkınmasını sağlayacaktır. Doğru cevap, A'dır.

14. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik kalkınma amacına hizmet eden bir maliye politikası değildir?

A) Kamu yatırım harcamalarının artırılması
B) Sosyal transfer harcamalarının artırılması
C) Yatırım teşvik programlarının kapsamının genişletilmesi
D) Kalkınmada öncelikli bölgelere daha fazla kaynak ayrılması
E) Kalkınmacı kuruluşların yaptıkları yatırım nispetinde vergiden muaf tutulmaları

Çözüm:

Ekonomik kalkınma amacına hizmet eden maliye politikaları şunlardır: Kamu yatırım harcamalarının artırılması, yatırım teşvik programlarının kapsamının genişletilmesi, kalkınmada öncelikli bölgelere daha fazla kaynak ayrılması ve kalkınmacı kuruluşların yaptıkları yatırım nispetinde vergiden muaf tutulmaları. Sosyal transfer harcamaları ise, gelir dağılımı adaletini sağlamak için yapıldığından ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik bir katkısı yoktur. Doğru cevap, B'dir.

15. "Yoksulluğun kısır döngüsü" olarak bilinen kalkınma kuramı aşağıdaki iktisatçılardan hangisi tarafından ortaya atılmıştır?

A) A. Lewis
B) S. Kuznets
C) R. Nurkse
D) P. Streeten
E) C. Clark

Çözüm:

Nurkse'a göre "fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler". Yani yoksulluğun nedeni yoksul olmaktır. Gelişmekte olan ülkeler düşük gelire sahip olduklarından fazla tasarruf yapamazlar. Bu durumda yatırım artışı düşük olur. Yatırımlar az artınca yıllık gelir artışı da düşük olur. Bu nedenle daha fazla tasarruf yapabilecek bir gelire kavuşamazlar. Doğru cevap, C'dir.

16. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik büyümeye neden olmaz?

A) Girdi fiyatlarının düşmesi

B) Yabancı sermaye yatırımlarının artması

C) Kamu yatırım harcamalarının yükselmesi

D) Sermaye verimliliğini artıran teknolojik gelişmeler

E) İşsizlik oranlarında yaşanan düşüşler

Çözüm:

Ekonomik büyümenin kaynağı emek ve sermaye verimliliğini artıran pozitif gelişmeler, teknolojik ilerlemeler, kamu kesimi ve özel kesim yatırım harcamalarının artması ve girdi fiyatlarının düşmesidir. İşsizlik oranlarının düşmesi ise, ekonomik büyümenin bir nedeni değil sonucudur. Ekonomi büyüdükçe işsizlik oranları düşer. İşsizlik oranları düştüğü için ekonomi büyümez. Doğru cevap, E'dir.

17. Aşağıdakilerden hangisi hem Harrod-Domar hem de Solow modelinin kabul ettiği ortak özelliklerden birisidir?

A) Tasarruf oranlarındaki artışların büyüme üzerinde pozitif etki bırakması

B) Ölçeğe göre sabit getirinin kabulü

C) Beşeri sermayenin üretim fonksiyonuna dahil edilmesi

D) Sermaye hasıla oranının sabit olarak alınması

E) Teknolojinin içsel kabul edilmesi

Çözüm:

Hem Harrod-Domar hem de Solow modeli, tasarruf oranlarındaki artışların büyüme üzerinde pozitif bir etki bıraktığını kabul etmektedir. Buna göre tasarruflar yani sermaye birikimi arttıkça, üretime yönlendirilecek kaynaklar da fazlalaşacaktır. Bu da üretimin artmasına neden olarak büyüme oranlarını genişletecektir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı sadece Solow modelinde vardır. Beşeri sermayeyi üretim fonksiyonuna dahil eden model ise, İçsel büyüme modelidir. Yine sermaye hasıla oranı Harrod-Domar modelinde sabitken, Solow modelinde ise değişkendir. Harrod-Domar ve Solow modelleri, teknolojiyi dışsal kabul etmektedirler. Teknolojik gelişmenin içsel olduğu görüşü, Yeni Klasik iktisatçılar olan R. Lucas ve P. Romer öncülüğündeki içsel büyümeciler tarafından ortaya atılmıştır. Doğru cevap, A'dır.

18. Aşağıdakilerden hangisi Kuznets'in Ters U Eğrisi yaklaşımına uygun düşmektedir?

A) Kalkınma süreci içerisinde bölgesel gelir dağılımı dengesizlikleri olabilir

B) Gelişmekte olan ülkelerde Gini Katsayısı her zaman düşük kalacaktır

C) Ekonomiler büyüdükçe gelir dağılımı önce bozulur sonra düzelir

D) Lorenz Eğrisi yaklaşımı, yoksul ülkelerdeki gelir dağılımını ölçmekte yetersiz kalmaktadır

E) Çevre ülkelerde gelir dağılımının bozuk olmasının nedeni, yer altı ve yer üstü kaynakların merkez ülkeler tarafından işletilmesidir

Çözüm:

Simon Kuznets, toplam gelirdeki değişim ile tüketim, üretim, ticaret ve gelir dağılımındaki yapısal değişimleri ölçen çalışmasıyla tanınmaktadır. Çalışmasının sonunda, büyümenin erken aşamalarında ulusal gelirin eşit olmayan şekilde dağıldığı ve büyümenin sonraki aşamalarında bu eşitsizliğin giderildiği sonucuna varmıştır. Kuznets'e göre ekonomiler büyüdükçe (satın alma gücü arttıkça), gelir dağılımı önce bozulur sonra düzelir. Bunun nedeni ise ekonomide tasarruf ve üretim yapan kesimin başlangıçta sermayeyi kendi tekelinde toplamasıdır. Fakat zaman ilerledikçe toplumun geniş kesimleri de, söz konusu refah artışından daha fazla pay alacaktır. Doğru cevap, C'dir.

19. "Solow Artığı (Katkısı)" kavramı aşağıdakilerden hangisini ifade etmektedir?

A) Sermaye birikiminin ekonominin büyüme oranı üzerindeki etkisini

B) İşbölümü ve uzmanlaşmanın emek verimliliği üzerindeki etkisini

C) İhracattaki artışların reel üretim üzerindeki etkisini

D) Emek ve sermaye faktörlerinin azalan verimler yasasına tabi olduklarını

E) Teknolojik ilerlemelerin toplam verimlilik üzerindeki etkisini

Çözüm:

Solow'un geliştirdiği büyüme modeli, Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonuna dayanır. Üretim, emek ve sermayenin bir fonksiyonudur. Teknoloji ise dışsal olarak üretim üzerinde etkide bulunabilir. Buna **"Solow Artığı veya Katkısı"** denilir. **Solow'a göre teknoloji, "cennetten yağan bir meyvedir".** Yani insanoğlu teknolojiyi değiştiremez. Dolayısıyla Solow Artığı veya Katkısı, teknolojik ilerlemelerin toplam verimlilik üzerindeki etkisini göstermektedir. Doğru cevap, E'dir.

20. Aşağıdakilerden hangisi içsel büyüme modellerini, önceki büyüme modellerinden ayıran en önemli özelliğidir?

A) Teknolojik geri kalmışlığın ülkelerin büyüme oranını düşürerek, az gelişmişliğe yol açacağını göstermesi

B) Teknolojik ilerlemelerin kendiliğinden gerçekleştiğini iddia etmesi

C) Teknolojik şokların büyüme üzerinde etkili olduğunu ileri sürmesi

D) Teknolojinin bağımsız değil bağımlı bir değişken olarak ele alınması

E) Teknolojiyi cennetten yağan bir meyve olarak kabul etmesi

Çözüm:

İçsel büyüme modelinden önceki tüm büyüme modellerinde, teknoloji dışsal kabul edilmiştir. Ancak Solow modeline alternatif olarak 1980'li yıllarda Yeni Klasik iktisatçılar olan Paul Romer ve Robert Lucas tarafından geliştirilen içsel büyüme modeli ise, teknolojinin dışsal değil içsel olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre teknoloji etkileyen (dışsal) değil, etkilenen (içsel) bir değişkendir. Diğer bir deyişle teknoloji, bağımsız bir faktör olmayıp ekonomideki diğer gelişmelere bağlı bir unsurdur. Ülkede beşeri sermaye yatırımlarının artması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ilerlemesi ve eğitime yönelik kamu politikaları yoluyla teknoloji değiştirilebilir. Doğru cevap, D'dir.

21. Aşağıdakilerden hangisi içsel büyüme modelini savunan kalkınma iktisatçılardan birisidir?

A) Walt Rostow

B) Paul Romer

C) Arthur Lewis

D) Robert Solow

E) Evsey Domar

Çözüm:

İçsel büyüme modelini savunan kalkınma iktisatçıları şunlardır: Paul Romer, Robert Lucas, Kenneth Arrow, Sergio Rebelo ve Dale Jorgenson'dur. Doğru cevap, B'dir.

22. Solow büyüme modeline göre aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Tasarruf düzeyi büyüme üzerinde sadece geçiş döneminde değil tüm aşamalarda etkilidir

B) Ekonomik büyümenin tek nedeni emek verimliliğinde ortaya çıkan artışlardır

C) Piyasalar rekabetçi olmadığından belirsizlik söz konusu değildir

D) Kişi başına sermaye, kişi başına düşen üretimden fazla olduğu için dengesiz bir gelişim çizgisi vardır

E) Ölçeğe göre sabit getiri vardır

Çözüm:

Neo-Klasik Büyüme Modeli, ilk kez Solow tarafından ortaya atıldığı için genellikle "Solow modeli" olarak bilinmektedir. Neoklasik Büyüme Teorisi'nde, tam rekabet koşulları altında, çıktı düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, azalan verimler ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayılmaktadır. Teknoloji ise emek ve sermayenin

verimliliğini artıran ve diğer üretim faktörlerinin katkısını belirleyen bir unsurdur. Bu bağlamda teknolojik ilerleme, ekonominin büyümesine ve diğer faktörlerin üretime yaptıkları katkının da aynı derecede artmasına neden olmaktadır. Doğru cevap, E'dir.

23. "Dengesiz Kalkınma Modeli" ni savunan iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hirschman
B) Rosenstein-Rodan
C) Kuznets
D) Schumpeter
E) Perroux

Çözüm:

Dengesiz kalkınma, ekonominin bazı sektörlerine öncelik verip, yatırımları bu sektörlere kaydırmayı gerekli kılan bir modeldir. Bu yaklaşımın öncüsü ise Hirschman'dır. Hirschman'a göre bütün sektörlerde aynı anda yatırım yapmak, ekonomide sermaye birikiminin, girişimci ve yönetici kadronun yeterli olmasına bağlıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bunun olması mümkün değildir. Bu nedenle imkanlar dahilinde seçilecek bir sektörün geliştirilmesi eliyle kalkınma mümkün kılınabilir. Doğru cevap, A'dır.

24. Solow'a göre, tasarruf oranlarındaki artışlar aşağıdakilerden hangisinde bir yükselişe yol açmaktadır?

A) Teknolojik gelişmede ve üretim düzeyinde
B) Emek verimliliğinde ve üretim düzeyinde
C) Sermaye stokunda ve üretim düzeyinde
D) Emek stokunda ve tüketim düzeyinde
E) Toplam arz ve tüketim düzeyinde

Çözüm:

Neo Klasik büyüme modelinin kurucusu Solow'a göre, tasarruf oranlarındaki artışlar, ekonominin sermaye stokunda bir yükselişe yol açarak üretim kapasitesini genişletir. Şöyle ki sermaye birikimi arttıkça, tüketime gitmesi gereken kaynaklar üretime yönelir. Diğer bir ifadeyle yatırımcılar daha kolay borçlanabilirler. Bu da üretim hacmini artırır. Doğru cevap, C'dir.

25. Aşağıdakilerden hangisi Neo Klasik Büyüme Modeli'ne göre doğrudur?

A) Sanayileşmiş ülkeler kalkınma süreçlerini tamamladıkları için asla büyüyemezler
B) Sanayileşmiş ülkelerin büyümesi, teknolojik avantajları nedeniyle görece daha kolaydır
C) Sanayileşmemiş ülkeler, kalkınmış ülkelere göre daha yavaş büyürler
D) Sanayileşmiş ülkeler, kalkınmada geri kalmış ülkelere göre daha yavaş büyürler
E) Sanayileşmiş ülkeler, kalkınmada geri kalmış ülkelere göre daha hızlı büyürler

Çözüm:

Neo Klasik Büyüme Modeli'ne göre, sanayileşmiş ülkeler kalkınma sürecini tamamlamış ülkelerdir. Bu ülkeler için asıl sorun hızlı büyüyememektir. Çünkü kalkınmış ülkeler, üretim faktörlerini en etkin biçimde kullandıkları bir standarda ulaşmışlardır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, gelişmiş ülkelerde üretime yönlendirilmeyen atıl kaynak yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla sanayileşmiş ülkeler, kalkınmada geri kalmış ülkelere göre daha yavaş büyürler. Doğru cevap, D'dir.

26. Ekonominin "Durağan Durum (Steady State)" bir büyümeye sahip olabilmesi için aşağıdaki koşullardan hangisi sağlanmalıdır?

A) İşgücü stoku ile teknolojik gelişme hızı birbirine eşitlenmelidir

B) İşgücü stoku ile sermaye stokunun büyüme oranı birbirine eşit olmalıdır

C) Sermaye stokunun büyüme oranı ile tasarruflardaki artış hızı birbirine eşitlenmelidir

D) Nüfus artış hızı ile faiz oranlarındaki artış hızı birbirine eşit olmalıdır

E) Nüfus artış hızı ile ihracat artış hızı birbirine eşit olmalıdır

Çözüm:

İşçi başına çıktının ve tüketimin maksimize edildiği yerde, firmalar üretimlerini durdururlar. Buna "durağan durum" adı verilir. Çünkü firmalar en düşük maliyetle en yüksek kara ulaşmışlardır. Diğer bir deyişle verimliliklerini maksimize etmişlerdir. Durağan duruma ulaştıktan sonra ekonomide, sermaye miktarının artırılması verimliliği ve üretimi düşürür. Bir ekonominin durağan duruma ulaşabilmesi için ise, işgücü stoku ile sermaye stokunun büyüme oranı birbirine eşit olmalıdır. Doğru cevap, B'dir.

27. Kuznets'in Ters U Eğrisi yaklaşımı, aşağıdaki değişkenlerden hangileri arasında bir ilişki kurmaktadır?

A) Vergi oranları ve vergi gelirleri

B) Enflasyon ve işsizlik oranları

C) Kişisel gelir ve milli gelir

D) Harcanabilir gelir ve vergi gelirleri

E) Kişi başına düşen gelir ve gelir dağılımı eşitsizliği

Çözüm:

Kuznets'e göre ekonomiler büyüdükçe (satın alma gücü arttıkça), gelir dağılımı önce bozulur sonra düzelir. Bunun nedeni ise ekonomide tasarruf ve üretim yapan kesimin başlangıçta sermayeyi kendi tekelinde toplamasıdır. Fakat zaman ilerledikçe toplumun geniş kesimleri de, söz konusu refah artışından daha fazla pay alacaktadır. Kuznets'in gelir düzeyi arttıkça eşitsizliğin önce artacağı ve sonra azalacağına yönelik görüşü, "Ters U Eğrisi" olarak ifade edilir. Dolayısıyla Kuznets'in Ters U Eğrisi yaklaşımında, kişi başına düşen gelir ve gelir dağılımı eşitsizliği arasında bir ilişki kurulmuştur. Doğru cevap, E'dir.

28. Aşağıdakilerden hangisi yoksulluğu ölçmek için kullanılmaktadır?

A) Foster-Greer-Thorbecke endeksi

B) Hirschman endeksi

C) Solow endeksi

D) Myrdall endeksi

E) Lorenz endeksi

Çözüm:

Foster, Greer ve Thorbecke (1984)'in geliştirdiği FGT endeksi, nüfus oranı ağırlığına göre bir ayrıştırma yaparak, yoksulluğu ölçebilmektedir. Sen endeksinde yoksulluk, yoksulların gelir açığının ağırlıklı toplamı iken, FGT endeksi ise açığın kendi ağırlığını almaktadır. Doğru cevap, A'dır.

29. Az gelişmiş ülkelerin, iktisadi kalkınmalarını tamamlamak için yapmış oldukları tüm çabalara rağmen, başlangıçtaki düşük milli gelir düzeylerine geri döneceklerini ileri süren teori aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yoksulluk tuzağı

B) Yaratıcı yıkım

C) Büyüme kutupları

D) Artık değer teorisi

E) Dengesiz kalkınma

Çözüm:

İktisadi kalkınma kuramları içerisinde ekonomik unsurlardan hareket eden "Yoksulluğun Kısır Döngüsü" veya "Fakirlik Tuzağı" olarak bilinen kuram önemli bir yer tutar. Ragnar Nurkse tarafından savunulan bu kurama göre, " fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler". Yani yoksulluğun nedeni yoksul olmaktır. Nurkse'a göre az gelişmiş ülkeler, sürekli bu kısır döngü içinde döner dururlar. Buna "yoksulluk tuzağı" da denilmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler, fert

başına sermayenin ve fert başına çıktının düşük olduğu bir durumdan çıkmaya çalışsa da yeniden başlangıç durumuna döner. Bu ülkelerin zenginleşmeleri için yabancı tasarruflara yani dış yatırımcılara ihtiyaçları vardır. Doğru cevap, A'dır.

30. İktisadi kalkınma stratejileri arasında yer alan "Dengesiz Kalkınma" yaklaşımı aşağıdaki kalkınma iktisatçılarından hangisi tarafından ortaya atılmıştır?

A) Solow
B) Myrdall
C) Hirschman
D) Perroux
E) Rosenstein-Rodan

Çözüm:

Dengesiz kalkınma modeli, ekonominin bazı sektörlerine öncelik verip, yatırımları bu sektörlere kaydırmayı gerekli kılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın öncüsü Hirschman'dır. Hirschman, azgelişmiş ülkelerde dengeli kalkınmanın söz konusu olamayacağını, zira o denli büyük kaynaklara sahip olan bir ülkenin zaten gelişmiş bir ülke olması gerektiğini belirtmektedir. Burada kaynak kıtlığı yanında müteşebbis kıtlığı da dengeli kalkınmaya engel olarak görülmektedir. Hirschman modelinde, kalkınma süreci birbirini takip eden bir dizi dengesizliğin yer aldığı dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Doğru cevap, C'dir.

31. Gini katsayısı ile aşağıdakilerden hangisi ölçülmeye çalışılmaktadır?

A) Kişisel harcanabilir gelir seviyeleri
B) Enflasyon-işsizlik ödünleşmesi
C) İktisadi kalkınma düzeyleri
D) Dış ticaret hadleri
E) Gelir dağılımı eşitsizliği

Çözüm:

Gini katsayısı, bireylerin veya hanelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizliği bireysel temelde ölçmek, eşitsizliğin derecesini zamana ve bölgelere göre karşılaştırabilmek için Lorenz eğrisi temeline dayanmaktadır. Lorenz eğrisinden türetilen Gini Katsayısı, gelir dağılımı adaletini gösteren bir katsayıdır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Bu değer 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı adaleti artarken, 1'e yaklaştıkça ise gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır. Doğru cevap, E'dir.

32. Az gelişmiş ülkelerin özgün kurumlar kurarak, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik yenilikleri kendi ülkelerinde yapabileceklerini ve bu yolla kalkınabileceğini öne süren kalkınma iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gerschenkron
B) Rostow
C) Hirschman
D) Romer
E) Solow

Çözüm:

Az gelişmiş ülkelerin geç kalmalarının en temel nedeni, gelişmiş ülkelerin kurumsal ve toplumsal yapılanmalarından farklı olarak geleneksel yapılara sahip olmalarıdır. Gerschenkron'un modelinde biri kalkınmış önder ülkeler, diğeri de az gelişmiş ülkeler olmak üzere iki yapı vardır. Önder ülkeler sahip olduğu teknolojik imkanları, toplumsal yapısı ve kurumlarının işleyişi ile diğer ülkelerden ileridir. Dolayısıyla Gerschenkron'a göre kalkınmakta gecikmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerde geliştirilen teknolojiden yararlanmalı ve bunun için de özgün kurumlar oluşturmalıdır. Doğru cevap, A'dır.

33. Aşağıdakilerden hangisinde "geri bağlantılı sektörler" doğru olarak ifade edilmiştir?

A) Üretim arttıkça tüm sektörlerden girdi talep eden sektördür
B) Üretim arttıkça tasarruf oranı artan sektördür
C) Üretim arttıkça yenilik yapma yeteneği gelişen sektördür
D) Üretim arttıkça rekabetçi gücü yükselen sektördür
E) Üretim arttıkça arz şoklarına karşı koyabilen sektördür

Çözüm:

Üretim arttığında tüm sektörlerden girdi talep eden sektörlere "geri bağlantılı sektörler" denilir. Örneğin tekstil, inşaat ve otomobil gibi sektörler, katma değerleri oldukça yüksek geri bağlantılı sektörler arasındadır. Geri bağlantı etkisi yüksek olan sektör, ekonominin hareketlenmesini daha kolay sağlamaktadır. Bu sektörlerden geri bağlantı etki katsayısı en büyük olan sektörlerde üretim artışları daha yüksek olmaktadır. Doğru cevap, A'dır.

34. Aşağıdakilerden hangisi Rostow'un "iktisadi gelişmenin aşamaları" kuramındaki "kalkış aşaması" ndaki bir toplumun yapısına uygun düşmez?

A) Yatırım ve tasarruf oranı milli gelirin %10'una eşittir
B) İstikrarlı gelişmeye engel olan tüm unsurlar yıkılır
C) Üretim yatırım mallarından dayanıklı tüketim mallarına doğru kaymaya başlar
D) Modern uygulamalar toplumun her kesimine yayılır
E) Yeni öncü sektörler ortaya çıkar ve üretim artışı süreklilik kazanır

Çözüm:

Kalkış ya da kendi kendini besleyen kalkınma süreci, iktisadi gelişmenin süreklilik kazandığı bir aşamadır. İktisadi kalkınma aşamaları içerisindeki, en önemli aşama budur. Bu aşamanın tamamlanması yaklaşık olarak 20-30 yıl sürer. Sanayi devriminin gerçekleştiği aşamadır. Kalkış aşaması, düzgün bir gelişmeye karşı çıkan engellerin ve karşı koymaların tamamen yıkıldığı bir devredir. İktisadi gelişmeyi gerçekleştiren güçler bu safhada gelişir ve topluma hakim olurlar. Temelleri kalkışa hazırlık aşamasında atılmış olan modern kesim, gelişerek ekonominin tamamında etkisini gösterir. Üretimin yatırım mallarından dayanıklı tüketim mallarına doğru kaymaya başlaması ise nihai aşama olan "kitlevi tüketim aşaması" nda gerçekleşmektedir. Doğru cevap, C'dir.

35. Aşağıdakilerden hangisi Rostow tarafından ortaya atılan "iktisadi gelişmenin aşamaları" ndan birisidir?

A) Olgunluk aşaması
B) Faktör yoğunluğu aşaması
C) Ulus devlet aşaması
D) Feodal toplum aşaması
E) Sanayi devrimi aşaması

Çözüm:

Kalkınma iktisadının babası sayılan ünlü kalkınmacı Walt Rostow (1960)'a göre, gelişme tarihsel bir süreçtir. Her toplum söz konusu bu gelişme aşamalarını kat ederek kalkınmayı sağlayabilir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: Geleneksel toplum aşaması, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış (take-off) aşaması, olgunluk aşaması ve yüksek refah toplumu aşaması. Doğru cevap, A'dır.

36. *"Büyük İtiş Teorisi", aşağıdaki* kalkınma iktisatçılarından hangisi veya hangileri tarafından ortaya atılmıştır?

A) Lucas ve Barro
B) Hirschman
C) Rosenstein-Rodan
D) Solow ve Rostow
E) Singer ve Prebisch

Çözüm:

P.N. Rosentein Rodan, "Problems of Industrialization of Easternand South-Eastern Europe (Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları)" adlı 1943 yılında yayınladığı makalesinde, kalkınmanın başlarında herhangi bir sanayi sektöründe firmaların yaptıkları yatırımların, ekonomideki diğer sektörlerin

karlılığını arttırabileceğini söylemiştir. Azgelişmiş ülkelerde yatırımların azar azar artması nedeniyle pozitif dışsallıkların ortaya çıkışı oldukça geç olmaktadır. Bu nedenle söz konusu ülkelerde bir anda büyük yatırım hamlelerine girişmek zorunludur. Büyük itiş olarak adlandırılan bu teori ile gelirler yükseltilerek tasarruflar artırılmalıdır. Böylelikle girişimci için de gerekli koşullar sağlanmış olacak ve sektörler arası kalkınma ile de yatırım imkanları doğacaktır. Doğru cevap, C'dir.

37. Gelir dağılımı adaleti, aşağıdaki eğrilerden hangisi yardımıyla ölçülmektedir?

A) Laffer Eğrisi
B) Lucas Arz Eğrisi
C) Ters U Eğrisi
D) Lorenz Eğrisi
E) Phillips Eğrisi

Çözüm:

Gelir dağılımı adaleti, Lorenz Eğrisi yardımıyla ölçülmektedir. Lorenz eğrisi yaklaşımına göre, nüfusun belirli bir yüzdesi gelirin aynı düzeyde yüzdesini alırsa gelir dağılımı adaleti sağlanır. Örneğin nüfusun %30'u milli gelirin de %30'unu alıyorsa gelir dağılımında adalet sağlanmıştır. Ancak nüfusun %30'u milli gelirin %80'ini alıyorsa gelir dağılımı adaletinden bahsedilemez. Doğru cevap, D'dir.

38. Aşağıdakilerden hangisi Solow Büyüme Modeli'nin varsayımları arasında yer almaktadır?

A) Ölçeğe göre azalan getirinin olması
B) Üretim faktörlerinden sermaye ve işgücünün azalan verimlere göre işlediğinin kabulü
C) Beşeri sermayenin ilk kez modellenmesi
D) Kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin modele dahil edilmesi
E) Nüfusun hızla arttığının ve teknolojinin üretimdeki artışlara bağlı olarak geliştiği görüşünün kabul edilmesi

Çözüm:

ABD'li ünlü büyüme iktisatçısı Robert Solow, 1956 yılında "Neo-Klasik büyüme modeli" adı verilen denge temelli piyasa yanlısı yeni bir model geliştirmiştir. Solow tarafından büyüme modeline yapılan ilave ve yenilikler şunlardır: İşgücü üretim faktörü olarak dikkate alınmıştır, işgücü ve sermayeye ilişkin azalan getiriler kavramı geliştirilmiştir, sermaye ve işgücünden ayrı olarak zaman içinde değişen teknoloji de modele dahil edilmiştir, sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları Harrod-Domar modelindeki gibi sabit değildir. Solow için beşerî sermayenin büyümede herhangi bir rolü yoktur. Neoklasik Büyüme Teorisi'nde, tam rekabet koşulları altında çıktı düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, azalan verimler ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayılmaktadır. Teknoloji ise emek ile sermayenin verimliliğini artıran ve diğer üretim faktörlerinin katkısını belirleyen bir unsurdur. Bu bağlamda teknolojik ilerlemeler, ekonominin büyümesine ve diğer faktörlerin üretime yaptıkları katkının da aynı derecede artmasına neden olmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

39. Aşağıdakilerden hangisi Harrod-Domar büyüme modelinin varsayımları arasında yer almaz?

A) Devlet ekonomik faaliyetlerde yer almaz
B) Ekonomik kararların tamamı, özel karar birimleri tarafından alınmaktadır
C) Tek mallı iki faktörlü bir piyasa ekonomisi geçerlidir
D) Dışa açık ekonomi modeli benimsenmiştir
E) Ekonomide para yer almadığından dolayı, parasal fiyatlar bulunmamaktadır

Çözüm:

Harrod-Domar büyüme modelinin varsayımları şunlardır: Tek mallı iki faktörlü bir piyasa ekonomisi geçerlidir. Ekonomide, tüketimde ve yatırımda kullanılabilecek tek bir mal üretilmektedir. Ekonomide para yer almadığından dolayı, parasal fiyatlar bulunmamaktadır. Modelde devlet, ekonomik faaliyetlerde yer almaz. Ekonomik kararların tamamı, özel karar birimleri tarafından alınmaktadır. Kapalı bir ekonomi vardır. Diğer bir ifadeyle ekonomide ticari ve finansal açıklık yoktur. Doğru cevap, D'dir.

40. Aşağıdakilerden hangisi az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden değildir?

A) Yüksek ölüm ve doğum oranı
B) Ekonomik düalizm
C) Ortalama yaşam süresinin düşük olması
D) İhracatın ağırlıkla tarımsal ürünlerden oluşması
E) Kadın işgücünün yüksek olması

Çözüm:

Az gelişmiş ülkelerde ölüm ve doğum oranları yüksektir, ekonomik düalizm (ikili yapı) geçerlidir, ortalama yaşam süresi düşüktür, ihracat ağırlıkla tarımsal ürünlerden oluşur, kadın işgücünün toplam işgücü içerisindeki payı düşüktür. Doğru cevap, E'dir.

41. Aşağıdakilerden hangisi Harrod-Domar büyüme modelinin varsayımları arasında yer almamaktadır?

A) Ekonomi başlangıçta tam istihdam denge seviyesinde yer almaktadır
B) Sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları sabittir
C) İşgücü ve sermaye verimlilikle çalışır
D) Devletin büyüme üzerinde hiçbir etkisi yoktur
E) Üretimdeki artışlar aynı anda yatırım harcamalarında bir artışa neden olur

Çözüm:

Harrod-Domar büyüme modeline göre ekonomi başlangıçta tam istihdam denge seviyesinde yer almaktadır. Sermaye-hasıla ve sermaye-işgücü oranları sabittir. Ekonomide gecikmeler yoktur. Yani üretimdeki artışlar aynı anda yatırım harcamalarında bir artışa neden olur. Devletin büyüme üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Devletin dışarıda bırakılmasındaki amaç ise, özel sektör yatırımlarının kapasite artırıcı etkisi üzerinde yoğunlaşmaktır. İşgücü ve sermayenin artan verimlilikle çalışacağı görüşü ise Harrod-Domar modelinde yer almaz. Doğru cevap, C'dir.

42. Sınırsız emek arzıyla kalkınma teorisiyle ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

A) Teknolojik yenilikler nedeniyle tarım kesiminde emeğin marjinal verimliliği yüksektir
B) Ekonomide düalist bir yapı egemendir
C) Geleneksel sektörlerde fırsat maliyetleri çok düşüktür
D) Geleneksel sektörlerde ücretler geçimlik düzeylerde yer almaktadır
E) Kırsal kesimde gizli işsizlik vardır

Çözüm:

Sınırsız emek arzıyla kalkınma teorisini ortaya atan Lewis'e göre, gelişmemiş bir iktisadi yapı iki sektörden oluşur: Birincisi geleneksel aşırı nüfusa sahip kırsal sektördür. Bu sektörde işgücünün marjinal verimliliği sıfırdır. Dolayısıyla buradan diğer sektöre aktarılacak işgücü, Lewis'e göre üretim kaybına yol açmaz. İkincisi ise yüksek verimliliğe sahip modern kentsel endüstriyel sektördür. Lewis'e göre geri kalmış ekonomileri, aynı zamanda modernleşme sürecindeki toplumlar olarak tanımlamak da mümkündür. Modernleşme sürecindeki toplumlar, ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılarını modern olan bir modele göre değiştirirler. Bu nedenle geri kalmış toplumlarda hem modern hem de geleneksel yaşam tarzı birlikte varolur. Dolayısıyla geri kalmış toplumların ekonomileri de tarımsal/geleneksel ve sanayi/modern olmak üzere dualist (ikili) yapıdadır. Doğru cevap, A'dır.

43. Aşağıdakilerden hangisi Kaldor'un büyüme kriterlerinden birisi değildir?

A) Sanayi sektöründe statik ve dinamik artan getiriler bulunmaktadır

B) Ekonominin toplam verimlilik artışı imalat sanayi üretim artışıyla pozitif bir ilişki içindedir

C) İmalat sanayi ekonomik büyümenin motorudur

D) Teknolojik gelişmeler, tarımda ürün bollaşmasına yol açıp fiyatları düşürürken, sanayi ürünlerinde verimliliği geliştirerek fiyat artışına neden olur

E) Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak talepte meydana gelen genişlemeler ölçek ekonomilerini ortaya çıkarır

Çözüm:

Post-Keynesyen bir büyüme iktisatçısı olan Nicholas Kaldor, ekonomik sistemin farklı davranışlar sergilemesinde ekonominin talep yönünün anahtar konumunda olduğunu kabul eder. Talepteki genişleme, üretim kapasitesi kullanımı artırılarak ve yatırımlar desteklenerek geleceğe dönük ekonomik büyümeyi tetikler. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak talepte meydana gelen genişleme, beraberinde ölçek ekonomilerini ortaya çıkarır. Diğer bir deyişle Kaldor'a göre "imalat sanayi ekonomik büyümenin motorudur". D seçeneğinde yer alan teknolojik gelişmelerin, tarımda ürün bollaşmasına yol açıp fiyatları düşürürken, sanayi ürünlerinde verimliliği geliştirerek fiyat artışına neden olacağı görüşü ise Singer ve Prebisch'e aittir. Doğru cevap, D'dir.

44. Belli şartlar içinde dengesizliğin, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırıp teşvik edeceğini ve hızlı büyümeye yol açacağını ileri süren kalkınma iktisatçısı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Francois Perroux

B) Paul Streeten

C) Paul Baran

D) Joseph Schumpeter

E) Robert Solow

Çözüm:

Paul Streeten, belli şartlar içinde dengesizliğin, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandıracağını ve teşvik edeceğini öne sürmüştür. Streeten'a göre, dengesizlik, hızlı büyümenin bir engeli değil şartıdır. Denge üzerine fazla ısrar etmek ve önem vermek, aslında durgunluğu önlemekten çok ona neden olabilir. Doğru cevap, B'dir.

45. Büyük İtiş Kuramı'na göre aşağıdakilerden hangisi her zaman doğrudur?

A) Bütün sektörlerde aynı anda yatırım yapmak, sermaye birikimi ile girişimci sayısının yeterli olmasına bağlıdır

B) Karların azalarak sermaye birikimini olanaksız kılacak düzeye kadar düşmesi, net yatırımları durduracaktır

C) Yatırımlar malların satışa konu olacağı yerlerde yapılır

D) Olgunlaşma süresi sonunda artık yatırımlar çıktıya talep yaratmayıp, girdi kullanarak çıktıyı yükseltebilir

E) Dışsal bir değişken olarak tanımlanan teknolojik değişme, kişi başına gelirdeki artışı sağlayan tek faktördür

Çözüm:

Roseinstein-Rodan'a göre ekonomideki bütün sektörler, aynı anda ve dengeli olarak kalkındırılmalıdır. Diğer sektörler geliştirilmeden sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. Az gelişmiş ülkelerin özellikleri tüm sektörlerde yatırım yapmak yoluyla ekonomik kalkınmaya ulaşmayı gerekli kılar. Az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden birisi de "talep yetersizliği"dir. Girişimciler yapacakları yatırımlar için müşteri bulup bulamayacaklarını kestiremezler. "Sürüm Yerleri Yasası"na göre, bir malın sürüm (satış) olanakları nerede müsait ise yatırımlar orada yapılır. Bu nedenlerle diğer sektörleri geliştirip gelirlerini arttırmadan, sadece bir sektörün geliştirilmesi mümkün değildir. Eğer girişimciler kendileri ile birlikte diğer girişimcilerinde hatta devletinde yatırım yapacağına inanırsa, ekonomide yatırımlar birdenbire artacak ve milli gelir hızla yükselecektir. Doğru cevap, C'dir.

46. Harrod-Domar büyüme modeline göre ekonomi aşağıdaki eşitliklerden hangisinin sağlanması durumunda "bıçak sırtı denge" ye ulaşır?

A) Gerekli Büyüme Hızı = Doğal İşsizlik Oranı

B) Doğal Büyüme Hızı = Fiili İşsizlik Oranı

C) Gerekli Büyüme Hızı = Doğal Tasarruf Oranı

D) Doğal Büyüme Hızı = Gerekli Tasarruf Oranı

E) Fiili Büyüme Hızı= Gerekli Büyüme Hızı

Çözüm:

Harrod-Domar Modeli'ne göre doğal büyüme hızı, nüfus artışı ile teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme hızıdır. Gerekli büyüme hızı ise, planlanan yatırımlarla planlanan tasarrufları birbirine eşitleyen büyüme hızıdır. Fiili büyüme hızı ise, dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını temsil eder. Ekonominin bıçak sırtı dengeye yani tam istihdama ulaşabilmesi için, gerekli büyüme hızı ile fiili büyüme hızı birbirine eşit olmalıdır. Böylece üretilen malların tümü dönem sonunda satılmış olacağından, işletmeler stoklarını eriteceklerdir. Bu durumda işletmeler gelecek dönemlerde daha fazla üretim ve yatırım artışı planlarlar. Doğru cevap, E'dir.

47. Aşağıdakilerden hangisi içsel büyüme modellerinin özelliklerinden birisi değildir?

A) Ekonomik büyümenin nedeni teknolojik değişmelerdir

B) Beşeri sermaye modelde bağımsız bir değişken olarak yer alır

C) Teknoloji modelde bağımlı değişken olarak yer alır

D) Tasarrufların artırılması yatırımları ve milli geliri yükseltir

E) İşçi başına düşen sermaye miktarı arttıkça, çalışanların bilgi ve becerileri de yükselir

Çözüm:

İçsel büyüme modellerinde sermaye faktörünün yalnızca fiziksel sermayeden ibaret olmadığı ve beşeri sermayeyi de kapsadığı kabul edilir. İşçi başına düşen sermaye miktarının artması, çalışanların bilgi ve becerilerini yükseltir. Buna göre beşeri sermaye miktarı ile işçi başına düşen sermaye miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Tasarruflardaki artışlar, yatırım hacminin de yükselmesine yol açar. Böylece işçi başına çıktı da istikrarlı bir artış gösterir. Diğer bir deyişle ekonomi dışsal bir teknolojik değişme olmadan da, bilgi ve beceri (içsellik) artışı ile büyür. İçsel büyüme modellerinde teknolojinin bağımlı bir değişken olarak ele alınması nedeniyle, Solow modelinden farklı olarak ekonomik büyümenin nedeninin teknolojik değişmeler olmadığı savunulmuştur. İçsel büyüme modelinde teknoloji, etkileyen değil etkilenen bir faktör olarak ele alınmıştır. Doğru cevap, A'dır.

48. Aşağıdakilerden hangisi içsel büyüme modellerinden birisi değildir?

A) Kamu politikası modeli

B) AK modeli

C) Beşeri sermaye modeli

D) Teknoloji şokları modeli

E) AR-GE modeli

Çözüm:

İçsel büyüme kuramı, ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde beşeri sermayeye, AR-GE yatırımlarına ve kamu politikalarına oldukça büyük önem vermektedir. Söz konusu kuramı savunanlara göre beşeri sermaye ve araştırma geliştirme yatırımları arttıkça, ekonomi hızla büyüyecektir. İçsel büyüme modelleri kendi içinde "AK modeli", "beşeri sermaye modeli", "AR-GE modeli", "kamu politikası modeli", "bilgi üretimi ve dışsallıklar" olarak beşe ayrılmaktadır. Teknoloji şokları diye bir model türü, içsel büyüme kuramında yer almamaktadır. Doğru cevap, D'dir.

49. Aşağıdaki hangisi yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun, toplam nüfus içindeki payını göstermektedir?

A) Sen endeksi
B) Foster-Green-Thorbecke endeksi
C) Lorenz endeksi
D) Kafa sayısı endeksi
E) Yoksulluk açığı endeksi

Çözüm:

Yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun, toplam nüfus içindeki payını gösteren endeks, "kafa sayısı endeksi" dir. 1901 yılında "Rowntree" tarafından geliştirilmiştir. Kafa sayısı endeksi, yoksulluğun derecesi ve dağılımı hakkında bilgi vermez. Bu ölçütten, yoksulluk sınırı altında bulunan kişi ve hane halkının oranında meydana gelen değişmelerin izlenmesinde yararlanılabilir. Doğru cevap, D'dir.

50. İktisadi kalkınmanın "yaratıcı yıkım süreci" yoluyla ortaya çıkabileceğini savunan iktisatçı aşağıdakilerden hangisidir?

A) R. Solow
B) J. Schumpeter
C) W. Rostow
D) S. Kuznets
E) R. Lucas

Çözüm:

Joseph Schumpeter, girişimci ve inovasyon (yenilik) arasındaki mükemmel ilişkiyi vurgulayarak daha önceki bir çok teorinin aksine ekonomik gelişme sürecinde girişimciye önemli bir rol yüklemiştir. Schumpeteryen girişimci, yaptığı yenilikler sayesinde ekonomiyi bir denge noktasından alıp daha iyi, daha yüksek bir denge noktasına taşıyan kişidir. Girişimci, mevcut dengeyi bozan ve yeni dengeye doğru gidişatı hızlandıran kişi olarak görülmektedir. Burada "yaratıcı yıkım" fikri ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı yıkım sürecinde meydana gelen bir yenilik, bir taraftan eski piyasaların daralmasına neden olurken, diğer taraftan ise yeni piyasaların gelişmesine yol açmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

DÖRDÜNCÜ KİTAP
ULUSLARARASI İKTİSAT

"Doğa insanoğlunu iki egemen gücün yönetimine vermiştir, elem ve haz. İnsanın yegane amacı hazzı aramak ve elemden uzak durmaktır."

Jeremy Bentham

"Nüfusun muazzam gücü, sefalet ya da ahlaksızlık üretmeden kontrol edilemez."

Thomas Robert Malthus

"Tasarruflar kadınlara, yatırımlar ise erkeklere benzerler. Tasarruflar ve kadınlar dünya için gereksiz varlıklardır."

John Maynard Keynes

KPSS/A grubu sınavında "Uluslararası İktisat" alanından her yıl 3 soru sorulmaktadır. Bu sorular genellikle A. Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi", D. Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi", "Faktör Donatımı Teorisi (Heckscher-Ohlin Modeli) ve bu modelden çıkarılan teoremler, 1960 sonrasında ortaya atılan yeni teoremler, Dış Ticaret Teorileri ve Politikaları ile Gümrük Tarifeleri ve Tarife Dışı Araçlardan sorular gelmektedir. Bu soruların doğru yapılabilmesi için kitabın bu bölümünün son derece dikkatli okunması gerekmektedir.

Kitabın bu bölümünde uluslararası iktisat teorisine ilişkin tüm bilgiler, KPSS/A ile uzmanlık ve müfettişlik adaylarına girecekleri sınavlarda en yüksek doğruyu yaptırmak amacıyla kolay anlaşılır biçimde verilmeye çalışılmıştır.

KPSS/A adayları ile uzmanlık ve müfettişlik sınavlarına hazırlanan adayların, kitabımızın bu bölümünde yer alan uluslararası iktisat teorilerini tüm yönleriyle iyi öğrenmeleri gerekmektedir. Özellikle de dış ticaret teorilerinin temelini oluşturan David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi", hemen her yıl KPSS sınavında sorulmaktadır. Dolayısıyla Ricardo'nun söz konusu teorisi varsayımları, sonuçları ve eksik yanları da dahil olmak üzere ayrıntılı olarak bilinmelidir.

Aynı şekilde KPSS/A ve kurum sınavlarındaki netlerimizi artırabilmek için, yukarıda isimleri zikredilen uluslararası iktisat teorilerinin hangi iktisatçılarca ortaya atıldıklarının da iyi öğrenilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu

sınavlara hazırlanan adayların özellikle isim ile teorilerin eşleşmesine dikkat ederek, bu konuda pratik yapması da kendi menfaatlerine olacaktır.

4.1. Uluslararası İktisadın Kapsamı

İktisat biliminin bir alt dalı olarak kabul edilen uluslararası iktisat, ülkeler arasında yapılan her türlü ekonomik, ticari, mali ilişkileri ve bunların sonuçlarını incelemektedir. Söz konusu ilişkiler bazen kârlılıktan veya zorunluluktan, bazen ise karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanmaktadır.

Ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın en temel nedeni ise, kaynakların kıt olmasıdır. Kaynakların kıtlığı nedeniyle hiçbir ülke halkının ihtiyaç duyduğu tüm mal ve hizmetleri kendi başına üretme şansına sahip değildir. Bu da dünyadaki tüm ülkeleri kendisinin üretemediği veya ancak yüksek maliyetlerle üretebileceği mal ve hizmetleri, yurt dışından ithal etmeye yönlendirmektedir. Bu nedenle istisnasız olarak her ülkenin ithalat yapmak zorunda olduğu bir gerçektir. İthalat yapan ülkeler ise yaptıkları ithalatın bedelini genellikle döviz veya altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle ödemektedirler. Ülkeler yapacakları ithalatın bedelini ödemekte kullanacakları dövizleri ise, yurt içi talepten daha fazla üretmiş oldukları malları ihraç ederek sağlarlar.

Dolayısıyla dünyadaki en küçüğünden en büyüğüne, en zengininden en fakirine kadar tüm ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde bulunduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle her ülke ürettiği mal ve hizmetleri ihracat yoluyla dış ülkelere satmakta ve döviz geliri elde etmektedir. Daha sonra ise döviz gelirleri ile yurt dışından kendi üretemediği malları ithal ederek, vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmektedir.

Ülkeler arasında yapılan ihracat ve ithalat işlemlerine "dış ticaret" denilir. Belirli bir dönemde yapılan mal ve hizmet ihracatı ile ithalatının toplamı ise "dış ticaret hacmi" olarak isimlendirilir. Dış ticaret son derece karmaşık ve açıklanması zor bir olgudur. Çünkü hemen her ülke farklı bir ulusal para birimine ve ekonomik sisteme sahiptir, toplumların zevk ve tercihleri birbirleriyle uyuşmaz, üretilen mal ve hizmet standartları değişkendir. Başta gümrük vergileri olmak üzere dış ticareti kısıtlayıcı çok sayıda uygulama vardır.

Dolayısıyla ülkeler arasındaki dış ticareti tüm yönleriyle açıklamaya çalışan "uluslararası iktisat", iktisat biliminin özel bir alanıdır. Uluslararası iktisatta kendi içinde "dış ticaret teorisi", "dış ticaret politikası", "uluslararası para sistemi" ve "uluslararası makro iktisat" gibi alt dallara ayrılmıştır.

Dış ticarete konu olan malların ihracatı ve ithalatı, uluslararası iktisadın açıklamaya çalıştığı en başta gelen unsurlar arasındadır. Mal akımları, uluslararası ekonomik işlem türleri içinde en eski dış ticaret biçimini de oluşturmaktadır. Buna örnek olarak ipek ve baharat yolları aracılığıyla ilk çağlardan itibaren Avrupa ile Çin arasında yürütülen dış ticareti verebiliriz. 1980'li yıllarda ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte dünyanın tek bir pazara doğru dönüşmesi ve teknolojinin, haberleşmenin, ulaştırmanın gelişmesi ile birlikte gümrük vergilerinin ülkeler arasında karşılıklı olarak azaltılması mal akımlarını hızlandırmıştır.

Mal akımlarının yanı sıra uluslararası iktisat, ülkeler arasındaki hizmet akımlarını da incelemektedir. Hizmetlerde mallar gibi insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan üretilen, fakat mallardan farklı olarak fiziki olmayan varlıklardır. Günümüzde bilgi işlem ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte ülkeler arasındaki mesafeler kısalmıştır. Bu da uluslararası hizmet ticaretinin daha da genişlemesine yol açmıştır.

Uluslararası iktisadın ilgi alanına giren diğer bir önemli konu da faktör hareketlerdir. Faktör hareketleri ülkeler arasındaki her türlü emek, sermaye ve teknoloji akımlarını kapsamaktadır. Ancak bunların içinde finansal küreselleşmenin son 30 yılda giderek yaygınlaşması nedeniyle sermaye akımlarının ağırlıklı bir yer tuttuğu söylenebilir. Uluslararası sermaye akımlarının birinci türünü, çok uluslu şirketlerin ana merkezlerinin dışında üretimde bulunmak için bir başka ülkeye yaptıkları dolaysız yabancı sermaye yatırımları oluşturmaktadır. Uluslararası sermaye akımlarının ikinci türünü ise, portföy yatırımı da denilen ve yabancı sermaye piyasalarından tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması oluşturmaktadır.

Uluslararası iktisadın kapsamına giren diğer konular arasında hükümetlerin izledikleri makro ekonomik politikalar, bölgesel ekonomik bütünleşmeler, ödemeler bilançosu işlemleri, dış dengenin sağlanması, uluslararası para ve döviz piyasası sorunları yer almaktadır. Uluslararası iktisadın bir bilim dalı olarak gelişmesinde asıl ağırlık dış ticaret analizlerine verilmiştir. Söz konusu analizler ise, *"Uluslararası Ticaret Teorisi"* ve *"Uluslararası Ticaret Politikası"* olmak üzere iki alt dala ayrılmaktadır.

Uluslararası Ticaret Teorisi, ekonomik ilişkiler içinde en eski ve en ağırlıklı yeri tutan mal akımlarını incelemektedir. Bu bağlamda uluslararası ticaret teorisi içerisinde ithalat, ihracat, göreceli fiyatlar, üretim ve tüketim gibi konular öncelikli olarak ele almaktadır. Uluslararası ticaret teorisinde ülkelerin

ticaret yapma nedenleri, dış ticaretin yararları ve bileşimi ile ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyatların değişimi üzerinde durulmaktadır. Uluslararası ticaret teorisinin yanıtlamaya çalıştığı üç temel soru bulunmaktadır:

1. Ülkeler hangi nedenlerle diğer ülkelerle dış ticaret yaparlar? Dış ticaretin ülkelere yararları nelerdir?
2. Dış ticaretin bileşimi nasıl açıklanmaktadır? Diğer bir ifadeyle bir ülkenin hangi malları ihraç ve ithal edeceği neye göre belirlenmektedir?
3. İhraç fiyatları ile ithal fiyatları oranı yani dış ticaret hadleri nasıl oluşmaktadır?

Uluslararası ticaret teorisine önemli katkılar sağlayan iktisatçılar arasında ise Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall, Eli Heckscher, Bertil Ohlin ve Jacob Viner gelmektedir. Uluslararası ticaret politikası ise hükümetlerin gümrük vergileri, ithalat kotaları, kambiyo kontrolleri gibi araçlarla dış ticarete yapmış oldukları müdahaleleri konu almaktadır. Buna göre uluslararası ticaret politikası hükümetlerin yurt içi üreticileri koruma, hazinenin gelirlerini artırma, cari açıkları azaltma ve fiyat istikrarını sağlama gibi amaçları hangi yöntemlerle gerçekleştireceğini incelemektedir.

Uluslararası ticari ilişkilere yol açan en önemli neden, kaynakların eşit biçimde dağılmaması sonucunda ortaya çıkan ülkelerin karşılıklı olarak birbirine bağımlılığıdır. Bu da her ülkenin diğer ülkelerle dış ticari ilişkilerde bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Ülkelerin dışa açıklık düzeyleri ise, dış ticaret hacminin yani toplam ihracat ve ithalatın GSYİH içindeki payına göre değişmektedir. Bu oranın yüksek olması söz konusu ülkenin dünyaya son derece açık bir ülke olduğunu gösterir.

Uluslararası ticaretin ve ekonomik ilişkilerin temelinde "işbölümü ve uzmanlaşma" yatmaktadır. Şöyle ki eğer her ülke ihtiyaç duyduğu tüm mal, hizmet veya faktörleri kendisi üretebilseydi dış ticaret olmazdı. İşbölümü ve uzmanlaşma, kaynak dağılımında etkinliği sağlayarak toplumsal refahı artırır. Çünkü işbölümü ve uzmanlaşma arttıkça, mal ve hizmet üretimi de yükselir. Bu da bir süre sonra ülkede mal fazlalığının ortaya çıkmasına yol açarak, ister istemez bu malların ihracatını gündeme getirecektir. Bu bağlamda işbölümü ve uzmanlaşmanın dış ticaret yoluyla ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık oluşturarak, tüm ülkelerin refahına katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak

Klasik iktisatçılara göre işbölümü ve uzmanlaşma yoluyla refah seviyesinin artırılabilmesi için, dış ticaret üzerindeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

4.2. Merkantilizm ve Uluslararası Ticaret Teorisinin Doğuşu

İktisat biliminin ve uluslararası ticaret teorisinin, Klasik İktisat Okulu'nun kurucusu olan Adam Smith'in 1776'da yayınlanan "Ulusların Zenginliği" adlı eseri ile başladığı kabul edilmektedir. Ancak Sanayi Devriminin yaşandığı 18. Y.Y.'dan önce de çeşitli iktisadi akımlar bulunmaktaydı. Söz konusu akımlardan Merkantilizm, uluslararası ticarete ilişkin ilk önemli görüşlerin ortaya atıldığı bir disiplindir. 16. Y.Y. ile 18. Y.Y. arasında Avrupa'da geçerli olan Merkantilist felsefeye göre dünya serveti sabittir. Bu nedenle ülkelerin uygulayacakları dış ticaret politikasının temel amacı, hazinenin altın ve gümüş stokunu artırmak olmalıdır. Bunun içinde daha fazla nihai mal ihraç edilmeli ve daha az nihai mal ithalatı yapılmalıdır. Dolayısıyla Merkantilistler mamul mal ithalatını sınırlamak için yapılan gümrük vergilerini artırma ve ithalata kota getirme gibi yoğun devlet müdahaleciliğine dayanan uygulamalara sempati ile bakarlar. Onlara göre mamul mal ithalatı sıkı biçimde kısıtlanmalıdır.

Buna karşın Merkantilistlere göre hammadde ithalatı ise serbest bırakılmalıdır. Çünkü ithal edilecek hammaddeler ülkede işlenerek bir süre sonra dışarıya mamul mal olarak ihraç edileceği için, net olarak ülkeye altın ve gümüş girişi olacaktır. Diğer taraftan Merkantilistlere göre aynı mantıkla ülkeden hammadde ihraç edilmesi ise yasaklanmalıdır. Çünkü ihraç edilen hammaddeler karşılığında altın ve gümüş alınsa da, bir süre sonra bu hammaddeler kullanılarak üretilen mamul mallar ithal edilmek zorunda kalınacaktır. Bu da başlangıçta ülkeye giren altın ve gümüşten çok daha fazlasını yurt dışına çıkaracaktır.

Merkantilizmin geçerli olduğu dönemde dünya ekonomisinin merkezini İspanya, Portekiz, Hollanda ve Belçika gibi Avrupa ülkeleri oluşturmaktaydı. Bu ülkeler dünyada büyük bir kolonileştirme hareketi kurmuşlardı. Koloniyel faaliyetler özellikle Amerika, Afrika ve Uzak Doğu'da gözlenmiştir. Üstelik bu dönem Orta Çağ'a egemen olan feodalitenin yerine ulus devletlerin kurulmakta olduğu da bir dönemdir. Dolayısıyla koloni kurma yarışına giren Avrupa ülkelerinin, güç mücadelesinde ayakta kalabilmeleri için girdikleri savaşlardan galip çıkmaları gerekmekteydi. Bu da uzun süreli savaşlar için güçlü bir ordu ve donanmanın kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bunun içinde

devletin bir taraftan asker sayısının artırılması için nüfus artışını teşvik etmesi, diğer taraftan ise savaşların finansmanını sağlayabilmek için de daha fazla altın ve gümüş biriktirmesi gerekmekteydi.

Merkantilistlere göre hazinenin altın ve gümüş stoku, ekonomik ve siyasal gücün de temelini oluşturur. Bu gücü artırabilmek için ise dış ticarette fazlalıklar oluşturmak gerekir. Bu da ihracatın devlet tarafından teşvik edilmesine ve ithalatın da yasaklanmasına bağlıdır. Merkantilistlere göre dünya serveti sabit olduğu için, birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin çıkarları arasında çelişki vardır. Dış ticaretten bir ülke kazançlı çıkarken, diğer ülke aynı ölçüde zarara uğrar.

Merkantilizme en sert tepki David Hume'dan gelmiştir. Hume'a göre merkantilistler, daha fazla altın ve gümüş biriktirerek aslında kendi kuyularını kazmaktaydılar. Şöyle ki ihracat yoluyla altın ve gümüş stokunun artması, para arzının yükselmesine neden olur. Bu da Miktar Teorisi gereğince, fiyatlar genel düzeyini artırır. Böylece yurt içi mallar pahalı ve yurt dışı mallar ucuz hale geleceği için, ihracat düşmeye başlarken ithalat ise giderek artacaktır. Böylece başlangıçta ihracat artışları yoluyla oluşan dış ticaret fazlalıkları, bir süre sonra artan yurt içi fiyatlar nedeniyle ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla Hume'a göre bir ülkenin dış ticaret fazlası vermesi sadece geçici bir durumdur.

Sanayi devriminden sonra kitlesel üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte üretim sorun olmaktan çıkmış ve üretilen mallara pazar bulunması gündeme gelmiştir. Bu da Merkantilizm'in koruyucu politikalarının Klasik iktisatçılarca şiddetle eleştirilmesine yol açmıştır. Böylece Merkantilist görüşler 18. Y.Y.'da geçerliliğini yitirmiş ve serbest piyasa yanlısı politikalar ile değiştirilmiştir.

4.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Klasiklerin dış ticaret teorisi, ülkeler arasındaki tüm ticari engellerin kaldırılmasını öngören liberal görüşlere dayanmaktadır. Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Ulusların Zenginliği" adlı kitabı, Klasik Liberalizmin doğuşunu simgelemektedir. A. Smith'in Klasik Liberalizme yön veren ve tüm Klasik iktisatçılarca kabul edilen temel görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Tüm iktisadi birimler kendi ekonomik çıkarlarına göre hareket ederler (Homo economicus).

- Bireylerin kendi çıkarları peşinde koşması toplumsal refah düzeyini de maksimumlaştırır. Dolayısıyla devlet kişilerin bireysel girişim haklarını kısıtlamamalıdır (Laissez Faire, Laissez Passier).
- Ekonomik hayatı düzenleyen ve tüm dengesizlikleri önleyen görünmez bir el vardır. Bu da ücretlerin ve fiyatların esnekliğidir. Tüm piyasalarda denge kendiliğinden sağlanacağı için, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur.

Klasiklere göre devlet uluslararası ticarete gümrük tarifeleri, kotalar ve ithalat yasakları gibi yöntemlerle müdahale etmemelidir. Çünkü dünya serveti Merkantilistlerin iddia ettiği gibi sabit değildir. Dolayısıyla serbest ticaret yoluyla tüm ülkeler, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın sağladığı avantajlar yoluyla kıt kaynaklarını en verimli alanlarda kullanarak zenginleşebilecektir.

Klasiklerin dış ticaret teorisine temel dayanak teşkil eden varsayımları ise şunlardır:

- Dünyada sadece iki ülke ve iki mal vardır.
- Üretilen tüm mallar homojendir. Diğer bir ifadeyle tüketiciler açısından üretilen mallar arasında hiçbir fark yoktur.
- Uluslararası ticarette para kullanılmaz. Yani malların diğer mallarla değiştirildiği takas ekonomisi koşulları geçerlidir.
- İşgücü ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise tam hareketsizdir.
- Tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Modellerde hükümet kesimine yer verilmez.
- Taşıma giderleri sıfır kabul edilir.
- Ekonomi tam istihdam durumundadır. Kaynakların işsiz kalması söz konusu değildir.
- Emek-değer teorisi geçerlidir. Malların değeri, üretimde kullanılan emek miktarına göre belirlenir.
- Tek üretken faktör emektir ve emeğin homojenliği söz konusudur.
- Üretimde sabit maliyet koşulları geçerlidir.

- Teknolojide ve faktör miktarında değişiklik olmamaktadır.
- Dış ticaret ülke içindeki gelir dağılımını etkilememektedir.

A. Smith yukarıdaki ilkelere dayanarak *"Mutlak Üstünlükler Teorisi"* adı verilen bir dış ticaret teorisi geliştirmiştir. Bu teoride Smith, Merkantilistlerin müdahaleci devlet anlayışını şiddetle eleştirmiştir. Smith'e göre serbest dış ticaret yoluyla tüm ülkeler zengin olabilir. Bir ülkenin zengin olması, diğer ülkelerin fakirleşmesi pahasına değildir. Çünkü serbest ticaret, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesine yol açarak, tüm dünyada kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlar.

Klasik dış ticaret teorisi, Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ve David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" başlıkları altında incelenecektir.

4.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak Üstünlükler Teorisi, 1776 yılında Adam Smith'in yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında ortaya atılmıştır. "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ne göre, bir ülke diğer ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya ürettiği malları ise dışarıdan ithal etmelidir.

Klasik Teoriye göre maliyet kavramı, yalnızca homojen bir faktör olan emeği içermektedir. Çünkü Klasik iktisatçılar "Emek-Değer Teorisi"[1] nin geçerli olduğunu savunmaktadırlar. Klasiklere göre sermaye ise biriktirilmiş emekten başka bir şey değildir, doğal kaynaklar ise Tanrı vergisidir. Dolayısıyla iktisadi analizlerde sermaye ve doğal kaynaklar dikkate alınmayıp, üretim faktörü olarak sadece emek miktarı kabul edilir.

Adam Smith'e göre dünya serveti sabit değildir. Buna göre her ülke en verimli olduğu malların üretiminde uzmanlaşmalı ve üretim fazlasını da ihraç etmelidir. Ülkeler nispeten pahalıya ürettikleri malların üretiminden ise vazgeçmeli ve bu malları dışarıdan ithal etmelidirler. Böylece tüm dünyada

---

[1] Emek Değer Teorisi'ne göre bir malın maliyeti, söz konusu malın üretiminde kullanılan emek miktarıyla ölçülmektedir. Buna göre bir malın üretiminde ne kadar fazla emek kullanılırsa, o malın maliyeti ve dolayısıyla fiyatı da o kadar yüksek olacaktır. Tersine üretimde kullanılan emek birim miktarı düştükçe ise, malların maliyeti ve fiyatı azalacaktır. Örneğin X malının üretiminde günlük 10 saat, Y malının üretiminde ise günlük olarak 8 saatlik bir işgücü kullanılmışsa, emek değer teorisi gereğince X malının fiyatı Y malına göre daha yüksek olacaktır.

kaynakların verimli kullanılması sağlanmış ve kaynakların kıtlığı sorunu da aşılmış olur. Bu da serbest ticaret koşulları altında tüm ülkelerin refahını artırıcı bir durum ortaya çıkarır.

Mutlak Üstünlükler Teorisi aşağıdaki örnek yardımıyla açıklanabilir. Almanya ve Türkiye'de bir işçinin bir günde üretebildiği mallar aşağıdaki gibi olsun.

	A Malı	*B Malı*
Almanya	100 Birim	20 Birim
Türkiye	50 Birim	60 Birim

Emek-değer teorisine göre düzenlenen yukarıdaki tablodaki değerler ilgili ülkelerde ki emeğin verimliliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla üretim maliyetleri ise bu rakamların tersidir. Buna göre Almanya A malını, Türkiye ise B malını daha ucuza üretmektedir. O halde Almanya A malı üretiminde uzmanlaşmalı ve sadece A malı üretip ihraç etmelidir. Türkiye ise B malının üretiminde uzmanlaşmalı ve sadece B malı üretip ihraç etmelidir. Almanya B malını Türkiye'den ithal etmelidir. Buna karşılık Türkiye'de A malını Almanya'dan ithal etmelidir. Diğer bir ifadeyle her ülke üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu malı ihraç edip diğerini ithal etmelidir. Böylece her iki ülkede serbest ticaretten kazançlı çıkacaktır.

Ancak mutlak üstünlükler teorisi, bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olduğu bir durumu (örneğin Almanya'nın her iki malı da daha ucuza üretmesi durumu) açıklayamamaktadır.

Bunun üzerine David Ricardo "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" ni ortaya atarak, bir ülkenin üretimini sadece karşılaştırmalı olarak en üstün olduğu mallara yönlendirmesi durumunda serbest ticaretin hâlâ kârlı olabileceğini göstermiştir.

4.3.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

İngiliz iktisatçı David Ricardo, 1817 yılında mutlak üstünlük teorisine yöneltilen eleştirileri de dikkate alarak, günümüzde bile uluslararası ticaretin temelini oluşturan "karşılaştırmalı üstünlükler teorisini" ileri sürmüştür. Ricardo'ya göre bir ülke hangi malda karşılaştırmalı olarak üstünse sadece o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek göreceli olarak pahalıya ürettiklerini ise diğer ülkelerden ithal etmelidir.

Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılması, teorinin kapsamını daraltır. Çünkü mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumudur. Karşılaştırmalı üstünlüklerin geçerli olması durumunda mutlak üstünlükler de vardır. Fakat mutlak üstünlüğün olması, karşılaştırmalı üstünlüğün de olacağı anlamına gelmez. Yine Ricardo'ya göre uluslararası ticarette asıl önemli olan unsur, bir ülkenin bazı malları diğer ülkelere göre daha ucuza üretmesi olmayıp, üretimdeki üstünlüklerin derecesidir. Bu bağlamda bir ülke diğer ülkelerle karşılaştırıldığında göreceli olarak hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlük sahibi ise sadece o mallarda uzmanlaşmalıdır.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi aşağıdaki örnek yardımıyla kolaylıkla açıklanabilir. İngiltere ve Portekiz'in bir günde üretebildikleri mal miktarları aşağıdaki gibi olsun.

	Kumaş (Metre)	Şarap (Litre)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Yukarıdaki örneğe göre İngiltere her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. İngiltere hem kumaşı hem de şarabı, Portekiz'den daha ucuza üretebilmektedir. Portekiz ise, her iki malı da İngiltere'den pahalıya ürettiği için hiçbir malda mutlak üstünlüğe sahip değildir. Mutlak Üstünlük teorisine göre bu durumda iki ülke arasında ticaret olmaz. Çünkü İngiltere tüm malları kendisi ucuza üreteceği için Portekiz'den hiçbir malı almayacaktır. Fakat Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre bu durumda bile kârlı dış ticaret yapılabilir.

Tablodaki verilerin dikey yönde incelenmesi durumunda ise İngiltere'nin kumaş üretimindeki karşılaştırmalı (göreceli) üstünlüğünün 8 kat, şarap üretimindeki karşılaştırmalı (göreceli) üstünlüğünün ise 2 kat olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre İngiltere kendisi için daha fazla avantajlı olan kumaş üretiminde uzmanlaşmalı, şarabı ise Portekiz'den ithal etmelidir.

Portekiz ise her iki malda da İngiltere'ye göre dezavantajlı olmasına rağmen, şaraptaki dezavantajı daha azdır. Portekiz'in üretim maliyetleri kumaşta 8 kat iken, şarapta ise sadece 2 kattır. Dolayısıyla Portekiz'in kârlı bir dış ticaret için üretim faktörlerini sadece şarap üretimine yönlendirmesi ve kumaşı İngiltere'den ithal etmesi gerekir.

Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine göre, ülkeler arasında karlı bir ticaretin yapılabilmesi için ülkelerin iç üretim maliyetlerinin (yurtiçi fiyatla-

rının) birbirinden farklı olması gerekir. Yukarıdaki örneğe göre yurt içi fiyatların, kumaş cinsinden değerleri tablodaki rakamların yatay yönlü olarak karşılaştırılması ile şu şekilde bulunabilir:

İngiltere'de iç fiyatlar, 1 birim kumaş: ½ birim şarap

Portekiz'de iç fiyatlar, 1 birim kumaş: 2 birim şarap

Buna göre İngiltere'de kumaş üretmenin, Portekiz'de ise şarap üretmenin maliyeti daha düşüktür. Eğer İngiltere sadece kumaş üretip ihraç ederse ve Portekiz'de sadece şarap üretip ihraç ederse, her iki ülkede karlı dış ticaret yapabilir. Ricardocu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, günümüzde bile ülkeler arası dış ticaret ilişkilerini açıklanmakta kullanılan bir modeldir. Ancak söz konusu teorinin bazı eksikleri de mevcuttur. Aşağıda söz konusu eksikliklere yer verilmiştir.

4.3.3. Ricardo Modelinin Eksiklikleri

Ricardocu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin eksiklikleri şu başlıklar altında toplanabilir:

a-) Emek-Değer Teorisine Dayanması: Ricardocu modelin maliyetleri oluşturan tek unsur olarak emeği kabul etmesi, sermaye ve doğal kaynaklar gibi unsurları maliyetlerin dışında bırakması gerçek dünya ile bağdaşmaz. Çünkü gerçekte ülkeler üretecekleri malları belirlerken sadece emek maliyetlerini değil tüm maliyetleri dikkate alırlar. Bu eksiklik 1870'li yıllarda Neo Klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılan "fayda değer teorisi" ve "fırsat maliyeti" kavramı ile giderilmiştir.

b-) Ülkeler Arasındaki İşgücü Verimliliği Farklılıklarının Açıklanamaması: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde, ülkeler arasındaki işgücü verimliliği farklılıkları açıklanmamıştır. Bunun nedeni ise Ricardocu modelde emeğin homojen bir üretim faktörü olarak ele alınmasıdır. Halbuki gerçekte emeğin niteliği eğitim düzeyi, yaş ve mesleki deneyim gibi çeşitli faktörlere göre farklılık göstermektedir. Bu eksiklik 1933 yılında ortaya atılan Faktör Donatımı Teorisi ile ortadan kaldırılmıştır.

c-) İşgücünün Ülke İçinde Tam Hareketli, Ülkeler Arasında İse Tam Hareketsiz Kabul Edilmesi: Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, işgücü ülke içinde tam hareketli fakat ülkeler arasında tam hareketsizdir. Buna göre işçiler örneğin İngiltere'nin belirli bir bölgesinden diğer bölgelerine gidebilirler fakat Portekiz'e gidemezler. Eğer İngiliz işçileri Portekiz'e gidebilseler-

di bu ülkede emek verimliliği artacak ve belki de Portekiz kumaş üreticisi ve ihracatçısı olabilecekti. Ancak teoride başlangıçta ileri sürülen varsayımlara göre işçilerin ülkeler arasında dolaşması mümkün değildir. Halbuki gerçek yaşamda ülkeler arasında işgücü dolaşımı mümkündür. Örneğin 1961 yılında Almanya'nın Türkiye'den işçi talep etmesi üzerine, ülkemizden çalışmak için Almanya'ya çok sayıda işçi göçü olmuştur.

d-) Arz Teorisi Olması: Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeli, talep koşullarını dikkate almaz ve üretim maliyetleri ile fiyatların sadece arz tarafından belirleneceğini iddia eder. Halbuki fiyatların oluşumunda arz kadar talepte önemlidir. Gerçekte bir mala talep yoksa veya düşük düzeylerde ise hiçbir ülke ya da firma o malı üretmez. Talep koşullarının dikkate alınmaması, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin dış ticareti açıklama gücünü sınırlandırmaktadır.

e-) Sabit Maliyetlere ve Tam Uzmanlaşmaya Dayanması: Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülke sabit maliyetlere çalışmaktadır. Bu nedenle de yalnızca tek bir malın üretiminde uzmanlaşmaya gitmelidir. Bu durumda üretilen malların dışında kalan tüm malların üretimi sıfırlanmalı ve bu mallar dışarıdan ithal edilmelidir. Gerçekte ise tüm ülkeler az da olsa ithalata rakip mallar da üretmekte ve ithal ettiği malların yurt içi üretimini tamamen sıfırlamamaktadır.

f-) Statik Bir Model Olması: Ricardocu modelde zaman boyutu dikkate alınmaz ve statik bir analiz yapılır. Buna göre İngiltere'nin sonsuza dek tekstil üreticisi sanayileşmiş bir ülke olarak ve Portekiz'inde şarap üreticisi bir tarım ülkesi olarak kalacağı varsayılır. Oysa ki geçmişte tarım ülkesi olan bir çok ülke bugün sanayileşmiş ülkeler arasında yer almaktadır. 18. Y.Y.'da tarım ülkesi olan Almanya, İtalya, ABD, Rusya ve Japonya'nın 19. ve 20. Y.Y.'da kalkınmış ülkeler haline gelmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Tekstil sektörü sanayileşmeye yeni başlayan ülkelerin başvurduğu bir iş koludur. Ricardo'nun yaşadığı çağlarda ilk sanayileşen ülke olarak İngiltere, kumaş üretiminde uzmanlaşmıştır. Günümüzün İngiltere'si ise tekstil ürünlerini dışarıdan ithal edip, daha yüksek katma değerli teknolojik ürünler ile otomobil gibi ileri sanayi ürünlerini ihraç eden bir ülkedir. İçinde yaşadığımız çağ da tekstilde en ileri ülkeler, sanayileşme yarışına çok geç başlayan ve emek yoğun bir üretim yapan Çin ve Türkiye'dir. Bu da dünyada hiçbir ülkenin yerinde saymadığını ve sürekli olarak aynı malları üretmediğini kanıtlamaktadır. O halde Ricardo'nun yapmış olduğu dış ticaret analizinin bir başka ek-

sikliğinin de, ülkelerin zaman içerisindeki dinamik gelişme süreçlerini dikkate almaması olduğunu söyleyebiliriz.

g-) Üretimin Aşamalara Ayrılmaması: Ricardo modelinin bir başka eksikliği ise, üretimin tek bir bütün olarak kabul edilmesi ve üretimin farklı aşamaları bulunduğu gerçeğinin ihmal edilmesidir. Günümüzde özellikle sanayi mallarının üretiminde karşılaştırmalı üstünlükler yalnız nihai mal aşamasında değil, ara üretim aşamalarında da gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bugün çok uluslu şirketler üretimin her aşamasını daha düşük maliyetlere sahip olan ülkelerde yapılmaktadır. Örneğin bir çok otomobil firması daha düşük emek maliyetlerine sahip olduğu için iç ve dış donanımı Çin'de, montajı ise Türkiye'de yapmaktadır.

4.3.4. Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Geçerliliği

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisinin geçerliliği ise genellikle aşağıdaki noktalara göre değerlendirilmektedir:

a-) Yurtiçi talep ve ulusal üretim arasındaki farklılıklar: Bazı ülkelerde belirli malların üretimi doğal kaynakların, teknolojinin, işgücünün yetersizliği gibi çeşitli nedenlerle yurt içi talebi karşılayacak düzeyde artırılamamaktadır. Diğer bazı ülkelerde ise yapılan üretim, ulusal ihtiyaçların çok üzerinde olabilmektedir. Bunun gibi durumlarda karşılaştırmalı üstünlükler teorisi geçerliliğini yitirmektedir.

b-) Mal niteliklerindeki farklılıklar: Aynı endüstri dalında üretilen mallar arasında görünüş, kullanış veya yapılış bakımından farklılıklarda bulunmaktadır. Fiyat farkı bulunmasa bile aralarında önemli kalite farkı bulunan malların ticaretini karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile açıklama olanağı yoktur.

c-) Fiyat farklılıkları: Bazen bir grup mal farklı ülkeler tarafından üretilmelerine ve aralarında önemli bir kalite farkı bulunmamasına rağmen, hangi malların alıcı bulacağı sadece fiyat farklılıklarına göre belirlenmektedir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisi, daha çok bu tür homojen malların ticaretini açıklamakta başarılı olmaktadır.

Klasik teoriye yöneltilen eleştirilerden en önemlisi, sadece emek-değer teorisine dayanması ve emeği homojen bir üretim faktörü olarak kabul etmesidir. 1870'li yıllardan itibaren sahne alan Neo-klasik iktisatçılar (marjinalistler) ise "fırsat maliyeti" kavramını ortaya atarak, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksikliğini gidermişledir.

4.4. Fırsat Maliyetleri ve Dış Ticaret Analizleri

Fırsat maliyeti kavramı, bir malın üretimini bir birim artırabilmek için, diğer bir malın üretiminden hangi miktarda vazgeçildiğini göstermek için kullanılmaktadır. Fırsat maliyeti teorisinde kaynakların tam istihdam düzeyinde kullanıldığı varsayılmaktadır. Çünkü ancak tam istihdam koşullarında bir malın üretimini artırmak için gerekli kaynakların sağlanması, başka malların üretimini azaltabilecektir. Dolayısıyla fırsat maliyetinin sadece tam istihdam varsayımı altında geçerli olduğu söylenebilir.

Fırsat maliyetleri ile ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin derecesini belirlemek için üretim maliyetleri ele alınabilir. Fırsat maliyeti yaklaşımına göre üretim maliyeti, bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamına eşittir. Fiziki bakımdan farklı olan bu kaynakları toplamak için de parasal değerler kullanılır. Böylece her ülkenin emek verimliliği tablosu yerine, kendi parası ile ölçülen ve fırsat maliyetlerini yansıtan bir tablo elde edilmiş olur.

Türkiye ve ABD'de buğday ile çelik üretimi yapıldığını ve her iki ülkede de başlangıçta ulusal paralar ile iç fiyatların aşağıdaki gibi olduğunu kabul edelim. Döviz kurlarının da 1 $ = 1 TL olduğunu varsayalım.

	Çelik	Buğday
Türkiye	10 TL	1 TL
ABD	1 $	1 $

Tablodaki fiyatların farklı para birimlerine bağlı olması nedeniyle, karşılaştırma yapabilmek için öncelikle bir ülkedeki malın fiyatı temel alınır. Daha sonra öteki malın fiyatı, temel alınan mal cinsinden ifade edilir. İkinci ülkede de aynı malın fiyatı temel alınarak nispi fiyatların hesaplanması ile yapılacak karşılaştırma aşağıdaki gibi olacaktır:

Türkiye, 1 birim çelik: 10 birim buğday

ABD, 1 birim çelik: 1 birim buğday

Bu fiyatlar aynı zamanda fırsat maliyetlerini de göstermektedir. Türkiye'de 1 birim çeliğin fiyatı 10 birim buğdaya eşittir. Buna göre Türkiye'nin 1 birim çelik üretmek için, 10 birim buğday üretiminden vazgeçmesi gerekecektir. Dolayısıyla karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, Türkiye daha ucuza üreteceği buğdayda uzmanlaşmalı ve çeliği ABD'den ithal etmelidir.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, sabit maliyetlere dayandığı için teorinin artan ve azalan maliyetler durumuna göre de genişletilmesi gerekmektedir. Aşağıda her üç maliyet türüne göre karşılaştırmalı üstünlükler teorisi analiz edilmiştir.

a-) Üretimde sabit fırsat maliyetlerin geçerli olması durumunda, bir endüstriden başka endüstrilere aktarılan kaynaklar her iki kesimde de aynı derecede verimli olur. Sabit maliyetlerle çalışan endüstriler de üretim faktörleri birbirleri yerine tam ikame edilebilir olmalı veya bir faktörün bütün birimleri homojen olmalıdır. Böylece bir malın üretiminden çekilen kaynakların diğer malın üretiminde kullanılması sonucunda verimlilikte herhangi bir değişme olmaz. Bu da üretimde tam uzmanlaşmayı sağlar.

b-) Üretimde artan maliyetler (azalan verimler) koşulları geçerliyse, kaynakların bir kesimden diğerine aktarılmaları durumunda her yeni kaynak üretime bir öncekinden daha az katkı sağlayacaktır. Artan fırsat maliyetleri durumunda üretim faktörleri homojen değildir veya üretim faktörleri sabit bir oranda kullanılmamaktadır. Bu durumda malın üretimi arttıkça maliyetler de giderek yükselecek ve ülke karşılaştırmalı avantajını giderek yitirecektir. Dolayısıyla artan fırsat maliyeti varsayımının sonucu eksik uzmanlaşmadır. Ülke tek bir malda değil her iki malın üretiminde de bir miktar uzmanlaşır.

c-) Azalan fırsat maliyetlerinin (artan verimler) geçerli olması durumunda ise, bir kesime aktarılan her kaynağın üretime sağladığı katkı bir öncekinden daha fazla olur. Pozitif içsel ve dışsal ölçek ekonomileri ile çalışan ülkelerde görülen bu durum, sabit maliyetlerden daha güçlü bir tam uzmanlaşmanın gerçekleşmesine yol açar. Dolayısıyla ülke tek bir malın üretiminde aşırı uzmanlaşır.

Bir ülkenin veri teknoloji ve tam istihdam koşulları altında sınırlı kaynaklarla üretebileceği mal bileşimlerini gösteren eğriye "*dönüşüm eğrisi ya da üretim olanakları eğrisi*" denir. Fırsat maliyetlerinin en açık biçimde gösterildiği eğriler dönüşüm eğrileridir. Bir malın fırsat maliyeti "marjinal dönüşüm oranı" ile gösterilmektedir. Dönüşüm eğrilerinin bir noktadaki eğimi, marjinal dönüşüm oranını vermektedir. Marjinal dönüşüm oranı (MDO), bir malın üretimi bir birim artırıldığında diğer malın üretiminin ne kadar azaltılması gerektiğini gösteren bir orandır. Dolayısıyla marjinal dönüşüm oranları, zorunlu olarak negatif değerler alır. Fakat iktisadi analizlerde karışıklık oluşturmamak için söz konusu negatif işaret genellikle ihmal edilir.

Ekonomide X ve Y olmak üzere iki mal bulunduğunu varsayalım. Buna göre marjinal dönüşüm oranı şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$MDO = \frac{\Delta X}{\Delta Y}$$

Yukarıdaki eşitlikte ΔX, X malının üretim miktarında meydana gelen değişmeyi ve ΔY ise Y malının üretim miktarında ortaya çıkan değişmeyi göstermektedir. Sözgelimi ekonomide 30 adet X malı üretebilmek için 10 adet Y malından vazgeçiliyorsa,

$$MDO = \frac{30}{10} = 3 \text{ olarak bulunur.}$$

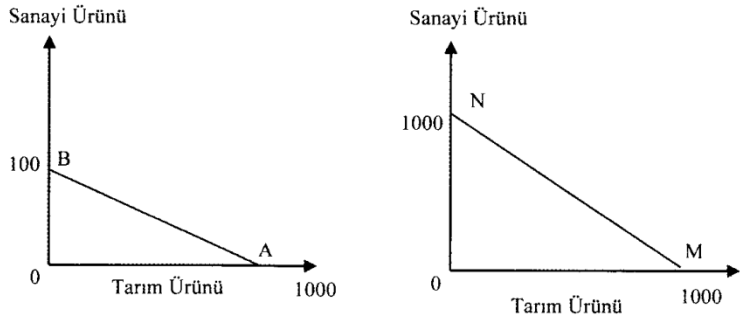
Buna göre 1 birim daha fazla X malı üretmek için her defasında 3 adet Y malından vazgeçilmek zorunda kalınacaktır.

Marjinal dönüşüm oranları, fırsat maliyetlerine bağlı olarak değişmektedir. Ülkeler sabit, artan ve azalan fırsat maliyetleri olmak üzere, üç farklı fırsat maliyeti durumu ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla ülkelerin sahip oldukları fırsat maliyetlerine göre dönüşüm eğrileri ve marjinal dönüşüm oranları da değişmektedir.

4.4.1. Sabit Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret

Sabit fırsat maliyetleri, bir malın üretimi belirli bir miktarda artırılırken, diğer malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarın sürekli olarak aynı kalması halinde söz konusudur. Sabit fırsat maliyetlerinin geçerli olabilmesi için, üretim faktörlerinin birbirleri yerine tam olarak ikame edilebilmesi ve bir faktörün tüm birimlerinin homojen olması gerekir.

Sabit fırsat maliyetleri koşulları altında dönüşüm eğrileri düz bir doğru biçiminde olur. Bu doğruların eğimi de bir ürünün diğer ürün cinsinden fiyatını gösterir. Aşağıdaki şekil'de sabit fırsat maliyetinin geçerli olduğu bir durumda Türkiye ve ABD için dönüşüm eğrileri gösterilmiştir. Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatçısı ve sanayi ürünleri ithalatçısı olduğu varsayılmıştır. ABD'nin ise sanayi ürünleri ihraç ederek, tarım ürünleri ithal eden bir ülke olduğu kabul edilmiştir.



Türkiye'nin Dönüşüm Eğrisi **ABD'nin Dönüşüm Eğrisi**

Şekil 52: Sabit Fırsat Maliyeti Koşulları Altında Dönüşüm Eğrileri

Şekil'e göre Türkiye ve ABD için dönüşüm eğrileri düz bir doğru biçimindedir. Bunun anlamı her iki ülkenin de sabit fırsat maliyetleri ile çalıştığıdır. Türkiye'de tarım ürünlerinin fırsat maliyeti, AB doğrusunun eğimine yani marjinal dönüşüm oranlarına eşittir. Marjinal dönüşüm oranı ise şu şekilde bulunabilir:

$$MDO = \frac{100}{1000} = \frac{1}{10}$$

Buna göre Türkiye'de ilave 1 birim tarım ürünü üretebilmek için 1/10 birim sanayi ürününden vazgeçilmesi gerekecektir. Tersine Türkiye'de ilave 1 birim sanayi ürünü üretebilmek için ise 10 birim tarım ürününden vazgeçilmelidir. Buna göre Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü tarım sektöründedir. Türkiye, tarım ürünleri üretiminde uzmanlaşmalı ve sanayi ürünlerini ise ABD'den ithal etmelidir.

ABD'de için ise fırsat maliyetleri, MN doğrusunun eğimine yani marjinal dönüşüm oranlarına eşittir. Marjinal dönüşüm oranları ise şu şekilde bulunabilir:

$$MDO = \frac{1000}{1000} = 1$$

ABD'de marjinal dönüşüm oranının 1'e eşit olması, bir sektörden çekilen kaynakların, her defasında diğer sektörde üretimi aynı oranda artıracağını göstermektedir. Örneğin ABD'de tarımdan 10 birim kaynak çekilip sanayiye

aktarılırsa, sanayi üretimi de 10 birim artacaktır. Bu bağlamda ABD'nin de Türkiye gibi sabit fırsat maliyetleri ile çalıştığı söylenebilir.

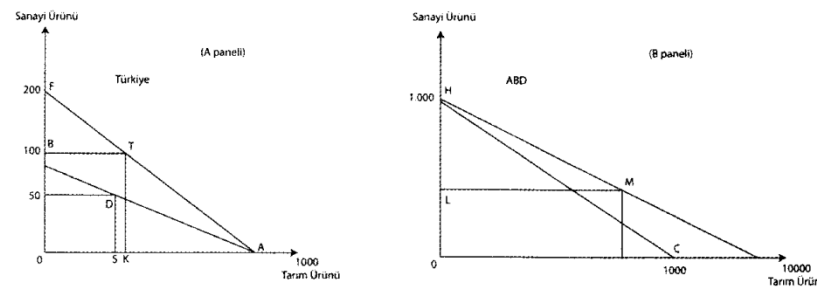
Dönüşüm eğrilerinin eğiminden Türkiye'de tarımsal ürünlerin, ABD'de ise sanayi ürünlerinin daha ucuz mallar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ticaret için gerekli koşul olan karşılaştırmalı üstünlükler sağlanmıştır. Fakat dış ticaretin iki ülkenin de yararına olabilmesi için, dış ticaret hadlerinin (uluslararası fiyat oranı) yurt içi üretim maliyetlerinden yüksek olması gerekir.

Bir ülkenin dış ticaretten elde ettiği karlılığı gösteren dış ticaret hadleri ise, ülkenin ihraç ettiği malların fiyatının (Px), ithal ettiği malların fiyatına (Pm) oranlanması ile bulunur.

$$\text{Dış Ticaret Hadleri} = \frac{Px}{Pm} \cdot 100$$

Bir ülkenin ihraç ettiği malların dünya piyasalarındaki fiyatı ne kadar yüksekse veya ithal ettiği malların uluslararası fiyatları ne kadar düşükse, dış ticaret hadleri o kadar artış gösterir. Dış ticaret hadlerinin artması ise, söz konusu ülkenin dış ticaretten elde ettiği kazançların yükseldiği anlamına gelir.

Aşağıdaki şekillerde Türkiye ve ABD için sabit fırsat maliyeti koşulları altında, dış ticarete açılmanın yararları gösterilmiştir.



Şekil 53: Sabit Verim Koşulları Altında Dış Ticaret

Kapalı ekonomi varsayımı altında her ülke sadece ürettiği kadar mal tüketebilir ve dışarıdan ithalat yapamaz. Yani tüketim miktarının dönüşüm eğrilerinin dışına çıkması söz konusu değildir. Şekil'e göre kapalı ekonomi koşullarında Türkiye D noktasına tekabül eden tarım ve sanayi ürünü bileşimini, ABD ise F noktasına tekabül eden mal bileşimini üretip tüketebilecektir.

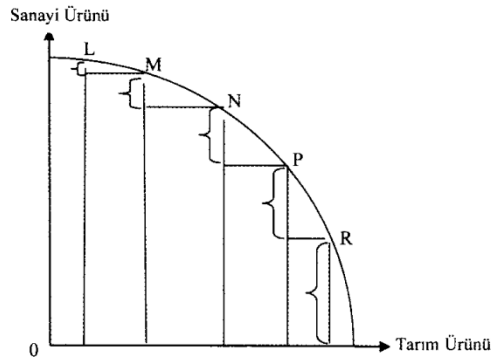
Şimdi Türkiye ve ABD'nin karşılıklı dış ticaret yaparak dışa açıldıklarını varsayalım. Bu durumda Türkiye, Şekil'in a panelinde gösterildiği gibi yurt içi fiyatları gösteren BA'dan daha yüksek bir uluslararası fiyat (FA) elde edecek ve tarımda tam uzmanlaşmaya gidecektir. Böylece Türkiye'nin tarımsal üretimi artarak D'den A'ya kayacaktır. Üretilen tarım ürünlerinin bir bölümü ise, yüksek uluslararası fiyatlardan sanayi ürünleri ile değiştirilecektir. Bu durumda Türkiye'deki tüketiciler, FA doğrusu üzerindeki bir noktada (örneğin T noktası) yer alan mal bileşimleri tüketebilecektir. Bu da açık ekonomilerde tüketicilerin kapalı ekonomilere göre daha fazla mal ve hizmet tüketebileceğini kanıtlamaktadır. Açık ekonomideki tüketici dengesini T olarak aldığımız da, Türkiye'nin FA dış ticaret hadlerinden KA kadar tarım ürününü KT kadar sanayi ürünü ile değiştirebileceğini söyleyebiliriz. Yani KA kadar ihracat karşılığı KT kadar ithalat yapabilir. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası ticarete açıldıktan sonra, daha fazla üretim ve tüketim yapma imkanına sahip olarak refah düzeylerini artırdığı söylenebilir.

Bu duruma ABD için baktığımızda Şekil'in b panelinde görüldüğü gibi kapalı ekonomide HC doğrusu üzerinde yer alan L noktasının gösterdiği kadar bir mal tüketimi yapılacağı söylenebilir. Eğer ABD dışa açılırsa, HF dış ticaret hadlerinden sanayi malı üretiminde tam uzmanlaşmaya gidilecektir. Böylece sanayi malı üretimi şekilde H noktasının gösterdiği gibi 1000 birime çıkarken, tüketim miktarı da M noktasına yükselecektir. Dolayısıyla ABD'nin uluslararası ticarete açıldıktan sonra, HF doğrusu üzerinde yer alan herhangi bir mal bileşimini tüketerek daha fazla refaha kavuşacağı söylenebilir.

4.4.2. Artan Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret

Artan fırsat maliyetlerinin geçerli olması durumunda ise, dönüşüm eğrileri iç bükey olacaktır. Bunun anlamı bir malda üretimin bir birim artırılabilmesi için, diğer maldan vazgeçilecek miktarın her defasında daha fazla olmasıdır. Örneğin tarımda uzmanlaşan Türkiye gibi bir ülkede, üretilecek her yeni tarım ürünü için sanayi malından giderek artan miktarlarda vazgeçilmek zorunda kalınacaktır. Sanayi sektöründe uzmanlaşan ABD'de ise, üretilecek her yeni birim sanayi ürünü için tarımsal üretimden vazgeçilecek miktar her defasında daha fazla olacaktır.

Aşağıdaki şekilde artan fırsat maliyetleri koşulları altında dönüşüm eğrisi gösterilmiştir.

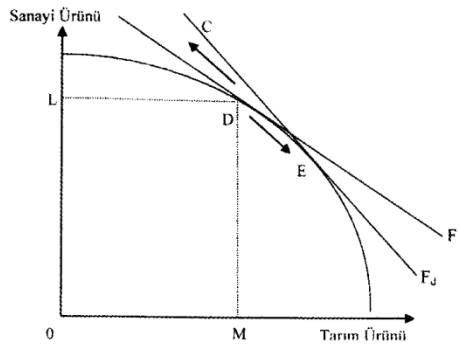


Şekil 54: Artan Fırsat Maliyetleri ve Dönüşüm Eğrisi

Şekil'e göre dönüşüm eğrisi üzerindeki her noktada maliyet düzeyleri farklıdır. Örneğin L noktasından R noktasına doğru geçildiğinde tarım ürünü üretmek için vazgeçilen sermaye ürünü miktarı, her seferinde daha fazla artmaktadır. Şekildeki iç bükey çizilen dönüşüm eğrisinin eğimi, marjinal dönüşüm oranını vermektedir. Söz konusu marjinal dönüşüm oranı ise, giderek artan değerler alır.

Bir ülkenin dış ticarete açılmadığı ve kapalı ekonomi görünümü sergilediği durumda, dönüşüm eğrisi üzerindeki herhangi bir noktada görülen mal bileşimi üretilebilecektir. Bu durumda tüketimde yalnızca yapılan üretimle sınırlı olacaktır. Ülke dış ticarete açıldıktan sonra üretim yine dönüşüm eğrisi üzerinde olacaktır. Fakat bu üretimin bir kısmı dünya fiyatlarından yabancı ülkelere ihraç edileceği için, dönüşüm eğrisinin dışında yer alan bir noktanın gösterdiği mal miktarını tüketme olanağı mevcut olacaktır. Bu da tüketici refahının açık ekonomilerde kapalı ekonomilere göre daha yüksek olacağını göstermektedir.

İzleyen şekilde ise artan fırsat maliyetleri koşulları altında, tarımsal üretim yapıp ihraç eden Türkiye'nin dış ticaretteki kazanç ve kayıpları gösterilmiştir. Başlangıçta ekonominin dışa kapalı olduğunu ve D noktasında dengede olduğunu varsayalım. Bu noktada tarım ürünlerinin sanayi ürünü fiyatı (iç fiyatlar), dönüşüm eğrisine teğet olan F doğrusunun eğimine eşittir.



Şekil 55: Artan Fırsat Maliyetleri ve Dış Ticaret Kazançları

Şekil'de F yurt içi fiyatları, F_d ise dünya fiyatlarını göstermektedir. Şekilden tarım ürünlerinin dünya fiyatlarının yurt içi fiyatlardan daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda tarım ürünleri ihracatçısı Türkiye'nin Fd fiyatından dışa açılması, üreticilerin ve tüketicilerin lehine olacaktır. Bu durumda Türkiye'deki üreticiler tarım ürünü üretimini E noktasına kadar artırıp, sanayi üretimini azaltacaklardır. Bunun karşılığında daha fazla sanayi ürünü ithal edilecek ve tüketim C noktasına yükselecektir.

Tarımsal üretim ve ihracatın artırılmasından elde edilen gelirler, sanayi üretiminin azalması nedeniyle uğranılan kayıptan daha büyük olduğu sürece kaynaklardaki aktarma devam edecektir. Bu süreç dönüşüm eğrisinin eğimi ile Fd doğrusunun eğiminin birbirine eşit olduğu E noktasına kadar devam edecektir. Çünkü E noktasında tarımsal kazançlar ile sanayi kayıpları birbirine eşittir. E noktasından sonra tarımsal ihracatın artırılması, ülkenin dış ticaretten zarar etmesine yol açacaktır.

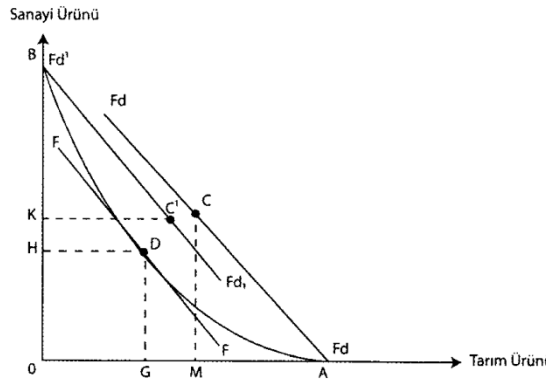
Bu bağlamda üretimde artan fırsat maliyet koşulları altında tam uzmanlaşma mümkün olmamaktadır. Tarımsal üretim artmakla birlikte, sanayi üretimi sıfırlanmaz. Açık ekonomilerde tüketimin F_d doğrusu üzerinde yer alan C gibi bir noktaya kayması sebebiyle, kapalı ekonomilere göre daha fazla tarım ve sanayi ürünü tüketilmiş olur. Böylece toplumsal refah da artar.

4.4.3. Azalan Fırsat Maliyeti Koşulları ve Dış Ticaret

Azalan fırsat maliyetlerinin geçerli olduğu bir ekonomide, üretim imkanları eğrisi orijine dış bükey olacaktır. Bunun anlamı bir sektörden diğer bir sektöre doğru kaynak aktarıldıkça maliyetlerin giderek düşeceğidir. Örneğin Türkiye daha fazla buğday ürettikçe, sanayi üretiminden vazgeçeceği miktar

giderek azalacaktır. Dolayısıyla azalan fırsat maliyetlerinin doğal sonucu, aşırı uzmanlaşmadır. Her ülke kendisi açısından en avantajlı gördüğü sektörlere üretimini yönlendirecektir. Bu da azalan maliyet durumunda ortaya çıkan uzmanlaşmanın, sabit maliyetlere göre daha güçlü olacağı anlamına gelmektedir. Çünkü üretim faktörlerinin bir alana yığılması, maliyetleri sabit kalmaktan da öteye düşürecektir. Azalan fırsat maliyeti koşullarında dış fiyatlar ile iç fiyatlar birbirine eşit olsa bile, karlı dış ticaret yapma olanağının bulunduğu ve bunun üretimde aşırı uzmanlaşmaya yol açacağı söylenebilir.

Aşağıdaki şekil'de azalan fırsat maliyeti koşulları altında dış ticaret kazançları gösterilmiştir. Şekilde FF iç maliyet (fiyat) oranlarını, dış maliyetler ise iç fiyatlarla aynı olan Fd veya Fd' ile gösterilmiştir.



Şekil 56: Azalan Fırsat Maliyeti Koşullarında Dış Ticaret Kazançları

Şekil'e göre kapalı ekonomi durumunda Türkiye'de üretim ve tüketim miktarları D noktasının gösterdiği düzeylere eşittir ve iç fiyatlarda FF'dir. Başlangıçta dünya fiyatları ile iç fiyatların birbirine eşit olduğunu kabul edelim. Şimdi Türkiye'nin buğday üretiminde tam uzmanlaşmaya gittiğini varsayalım. Bu durumda tarımsal üretim A noktasına kadar artacak ve bu üretimin MA kadarı FdFd fiyatından ihraç edilecek ve MC kadar sanayi malı ithal edilecektir. Böylece sanayi malı tüketim miktarları kapalı ekonomide 0G kadar iken, açık ekonomide 0M kadar olacaktır. Bu da tüketici refahının ülkenin dışa açılması ile birlikte arttığını göstermektedir.

Bu duruma ABD açısından baktığımızda ise, yukarıdaki şekil'e göre kapalı ekonomide D noktasının gösterdiği kadar tarım ve sanayi malı üretilip tüketildiği görülmektedir. Buna göre kapalı ekonomide ABD'nin sanayi malı üretimi ile tüketimi 0H ve tarım malı üretimi ile tüketimi de 0G kadardır. Şimdi ABD'nin sanayide tam uzmanlaşmaya giderek, başlangıçta yurt içi fiyatlara eşit

olan Fd Fd dünya fiyatlarından dışa açıldığını varsayalım. Böylece ABD'nin sanayi malı üretimi 0H'den 0B'ye yükselecektir. Üretilen sanayi mallarının bir kısmı (örneğin BK kadarı) ihraç edilecek ve C noktasında dengeye ulaşılacaktır. Yeni durumda tarımsal tüketim 0M'ye yükselecektir. ABD'nin sanayi mallarında tam uzmanlaşarak dışa açılmasından sağladığı yarar, sanayi üretiminin HB ve tarımsal tüketimin de GM kadar artış göstermesidir.

4.5. Uluslararası Ticaret Teorisi ve Dış Ticaret Dengesi Analizleri

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin en önemli eksikliklerinden birisi, arz teorisi olması ve talep koşullarını dikkate almamasıydı. Ancak yurt içi ve yurt dışı fiyatların oluşumunda arz ve talep aynı öneme sahiptir. Diğer bir ifadeyle fiyatların belirlenmesinde sadece arz koşullarının dikkate alınması yetersizdir. Uluslararası ticaret teorisi içinde talep koşullarını analizlere ilk dahil eden iktisatçılar, John Stuart Mill (1806-1873) ve Alfred Marshall (1842-1924) olmuştur.

David Ricardo, ülkelerin yurtiçi üretim maliyetlerinin, uluslararası denge ticaret hadlerinin sınırlarını belirleyeceğini iddia etmiştir. Buna göre her ülke dış ticaret hadleri lehine işlediği sürece ihracat yapacaktır. Bunun içinde dış fiyatların yurt içi üretim maliyetlerinden yüksek olması gerekir. İhraç edilen malların yurt dışı fiyatları, yurt içi üretim maliyetlerinin altına düşerse, dış ticaretten zarar edileceği için ihracat yapılmaz. Bu durumda yapılan üretimin tamamı yurt içi piyasalara satılır.

Konuyu daha iyi açıklamak için ABD'nin sanayi ürünü olan kağıt ve Türkiye'nin de tarımsal ürün olan buğday ihracatçısı olduğunu varsayalım. Sabit fırsat maliyetinin geçerli olduğu bir dünyada buğday ve kağıdın iç maliyet oranlarının ise aşağıdaki gibi olduğunu düşünelim:

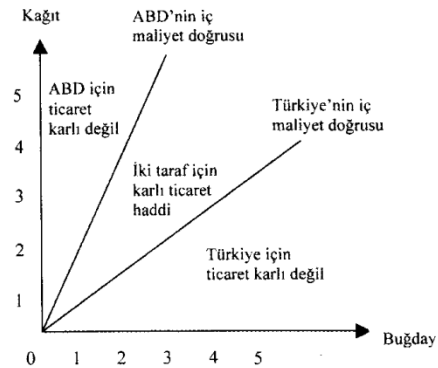
Türkiye, 1 buğday : ½ kağıt

ABD, 1 buğday : 2 kağıt

Buna göre Türkiye, ABD'ye ihraç edeceği 1 birim buğday karşılığında ½ birimden daha az miktarda bir kağıt ithal etmeyi kabul etmeyecektir. Bu durumda Türkiye'nin kağıdı yurt içinde üretmesi daha karlı olur. Türkiye'nin dış ticarete razı olabilmesinin tek yolu, 1 birim buğday karşılığında en az ½ birim kağıt ithal edebilmesidir.

Aynı şekilde ABD'de ihraç edeceği 1 birim kağıt karşılığında 2 birimden daha az bir buğdaya razı olmayacaktır. Çünkü böyle bir durum karşısında ABD'nin buğdayı kendisinin üretmesi daha karlı olacaktır. ABD'nin dış ticarete razı olabilmesinin tek yolu, 1 birim kağıt karşılığında en az 2 birim buğday ithal edebilmesidir.

İzleyen şekilde ülkelerin arz koşulları dikkate alınarak dış ticarette karlılığın nasıl sağlanacağı gösterilmiştir. Şekilde orjinden çıkan doğrular ABD ve Türkiye'nin iç maliyet doğrularını göstermektedir. Dikey eksende kağıt, yatay eksende ise buğday ihraç rakamlarına yer verilmiştir.



Şekil 57: Arz Modeline Göre Dış Ticarette Karlılık

Şekil'e göre iç maliyet doğruları, karlı dış ticaret alanının sınırını oluşturur. Ticaret hadleri bir ülkenin yurt içi maliyetlerine ne kadar yaklaşırsa, karşı ülkenin dış ticaret kazançları o derece artar. Örneğin buğdayın dünya fiyatları, ABD'nin iç maliyet doğrusuna yaklaşırsa Türkiye'nin dış ticaret kazançları artar. Tersine kağıdın dünya fiyatları, Türkiye'nin iç maliyet doğrusuna yaklaşırsa bu kez de ABD'nin dış ticaret kazançları artar. Her iki ülke içinde karlı dış ticaret alanı ise, iç maliyet doğrularının arasında kalan bölgedir.

4.5.1. Karşılıklı Talep Kanunu

Klasik iktisatçılar içinde dış ticarette talep koşullarına ilk kez yer veren kişi John Stuart Mill'dir. Mill, iki ülkeli modelde eğer ülkelerden birinin diğerinin malına karşı olan talebinin ne derece şiddetli olacağı bilinirse, ticarette denge fiyatlarının belirlenebileceğini ileri sürmüştür. Buna *"karşılıklı talep kanunu"* denilir. İki ülkeli bir modelde ülkelerden birisinin karşılıklı talebi, kendi malından vereceği bir birim için diğer ülkenin malından talep edeceği

miktarı gösterir. Diğer bir ifadeyle karşılıklı talep, bir birim yabancı mal karşılığında teklif edilen ulusal mal arzına eşittir.

Örneğin Türkiye ile Almanya arasında karşılıklı bir dış ticaret yapıldığını düşünelim. Türkiye'nin ihraç ürünü fındık, Almanya'nın ise otomobil olsun. Türkiye 1.000 Ton fındık ihraç etmesinin karşılığında, Almanya'dan 100 otomobil talep etsin. Buna karşılık eğer Almanya'da 100 otomobil ihraç etmesinin karşılığında 1.000 Ton fındık talep ederse, karşılıklı talepler birbirine eşitlenmiş olur. Dış ticaret hadleri de iki ülkenin karşılıklı taleplerinin birbirine eşitlendiği bu noktada oluşur.

Bir ülkenin ihraç edeceği mallar karşısında ne kadar ithal malı talep edeceği ise, ithal mallarına duyulan ihtiyacın şiddet derecesine bağlıdır. İthal mallara duyulan şiddet derecesi arttıkça, belirli bir ihraç malı karşılığında giderek daha az ithal malı talep edilir. Tersine ithal mallara yönelik şiddet derecesi azalırsa, bu kez de aynı ihraç malı miktarı ile daha fazla ithal malı talep etmek mümkün olacaktır.

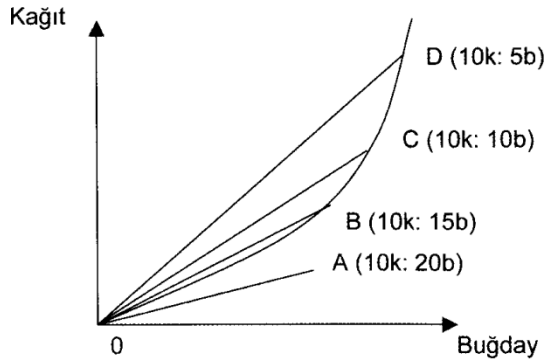
J.S. Mill'in talep koşullarını dış ticaret modellerine dahil etmesi, dış ticaret hadlerinin belirlenmesi yolunda atılan önemli bir adımdır. Fakat Mill'in analizindeki en büyük eksiklik, ülkelerin karşılıklı taleplerinin geometrik olarak açıklanamamasıydı. Diğer bir ifadeyle dış ticarette karşılıklı taleplerin şekil yardımıyla gösterilmemesi analizin eksik kalmasına neden olmuştur. Söz konusu eksiklik Alfred Marshall'ın geliştirdiği "teklif eğrileri yaklaşımı" ile ortadan kaldırılmıştır.

4.5.2. Teklif Eğrileri Yaklaşımı

Alfred Marshall tarafından ortaya atılan "teklif eğrileri" yaklaşımı, dış ticaret hadlerinin oluşumunda arz ve talep etkilerinin daha doğru biçimde analiz edilmesini sağlamıştır. Teklif eğrisi analizi, iki ülkeli model yardımıyla uluslararası ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyat oranının (ticaret hadlerinin) nasıl belirlendiğini göstermektedir. Bu eğriler ülkelerin arz ve talep koşullarını yansıttığı için, teklif eğrileri analizi bir genel denge analizidir.

Bir ülkenin belirli miktar ithal malı karşılığında diğer ülkeye kendi ürettiği mallardan önerdiği ihraç malı miktarına *"teklif"* denir. Bir teklifte aynı anda ihraç malı miktarı, ithal malı miktarı ve uluslararası fiyat oranları yer almaktadır. İthal malı bir birim artırılırken bunun karşılığında ülkenin kendi malından önereceği miktarları gösteren eğriye "teklif eğrisi" denir.

Aşağıdaki şekil'de Türkiye'nin ABD'ye yapmış olduğu kağıt karşılığında buğday teklif eğrisi gösterilmiştir.



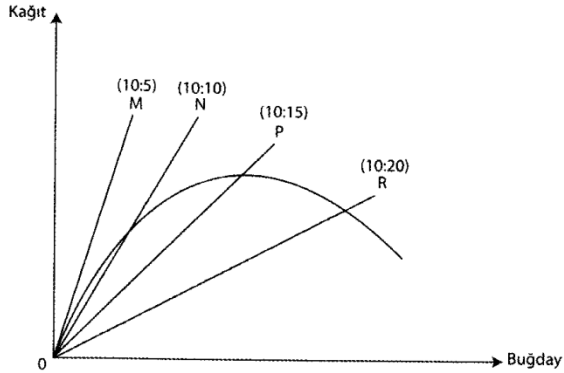
Şekil 58: Türkiye'nin Kağıt Karşılığında Buğday Teklif Eğrisi

Teklif eğrileri orjinden çıkar ve sınırını iç maliyetler belirler. Şekildeki 0A doğrusu Türkiye'nin iç maliyet doğrusunu göstermektedir. Teklif eğrileri, iç maliyet doğrusunun altına inemez. Çünkü ticaret hadlerinin iç maliyetlerden düşük olması durumunda, ülke zarar edeceği için ithal malını kendisi üretir ve dış ticaret yapmaz.

Şekildeki teklif eğrisi üzerindeki fiyat doğrularının giderek dikleşmesi, ticaret hacmi genişledikçe Türkiye'nin ancak buğday fiyatının yükselmesiyle ticarete razı olacağı anlamına gelir. İç maliyetleri gösteren 0A doğrusundan sonra fiyat doğrularının eğimi giderek yükselmekte ve bir süre sonra tersine dönmektedir. Teklif eğrisinin eğiminin arttığı kısımlarda her yeni ithal malı (kağıt) karşılığında, ihraç malından (buğday) önerilen miktarlar giderek azalmaktadır. Teklif eğrisinin tersine döndüğü kısımlarda ise, daha fazla ithal malı kabul edilebilmesi ancak teklif edilen ihraç malı miktarının azaltılmasına bağlı olmaktadır.

Örneğin 0B teklif eğrisi üzerinde Türkiye 10 birim kağıt karşılığında 15 birim buğday vermeye razı iken, 0C teklif eğrisine geçildiğinde ise Türkiye 10 birim kağıt karşılığında sadece 10 birim buğday vermeye razı olacaktır. 0D teklif eğrisi üzerinde ise Türkiye, 10 birim kağıt için sadece 5 birim buğday önerecektir.

İzleyen şekil'de ise ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu buğday karşılığında kağıt teklif eğrisi gösterilmiştir.

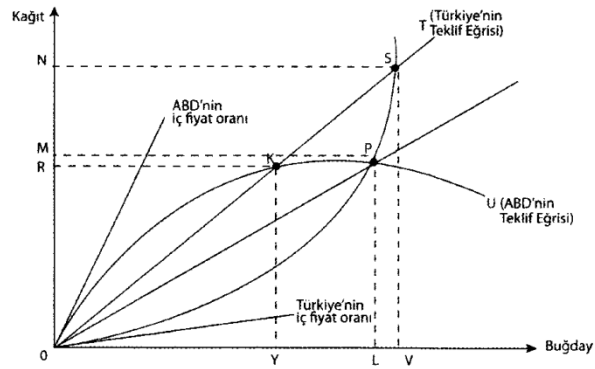


Şekil 59: ABD'nin Buğday Karşılığında Kağıt Teklifi Eğrisi

Şekil'de 0U, ABD'nin buğday karşılığında kağıt teklif eğrisini göstermektedir. Teklif eğrileri orijinden çıkar ve sınırını iç maliyetler belirler. Grafikteki 0M doğrusu ABD'nin iç maliyet doğrusunu göstermektedir. Şekildeki teklif eğrisi üzerindeki fiyat doğrularının giderek dikleşmesi, ticaret hacmi genişledikçe ABD'nin ancak kağıt fiyatlarının yükselmesiyle ticarete razı olacağı anlamına gelir. İç maliyetleri gösteren 0M doğrusundan sonra fiyat doğrularının eğimi giderek düşmekte ve bir süre sonra tersine dönmektedir.

Teklif eğrisinin eğiminin azaldığı kısımlarda her yeni ithal malı (buğday) karşılığında, ihraç malından (kağıt) önerilen miktarlar giderek düşmektedir. Teklif eğrisinin tersine döndüğü kısımlarda ise, daha fazla ithal malı kabul edilebilmesi ancak teklif edilen ihraç malı miktarının azaltılmasına bağlı olmaktadır. Örneğin ABD, 0N teklif eğrisi üzerinde 10 birim buğday karşılığında 10 birim kağıt vermeye razı iken, 0P teklif eğrisine geçildiğinde ise ancak 15 birim buğday karşılığında 10 birim kağıt verecektir. 0R teklif eğrisi üzerinde ise ABD, 20 birim buğday karşılığında 10 birim kağıt önerecektir.

Aşağıdaki şekilde Türkiye ve ABD'nin teklif eğrileri tek bir grafikte gösterilmiş ve böylece denge dış ticaret hadlerinin oluşumu açıklanmıştır.



Şekil 60: Teklif Eğrileri ve Denge Dış Ticaret Hadleri

Şekil'de denge dış ticaret hadleri, U ile gösterilen ABD teklif eğrisi ile T ile gösterilen Türkiye'nin teklif eğrilerinin kesiştiği 0P düzeyinde sağlanmıştır. 0P fiyat oranı, Türkiye ile ABD arasındaki ticarette denge ticaret hadlerini göstermektedir. 0P fiyat düzeyinden Türkiye, OL kadar buğday ihraç etmek ve LP kadar da kağıt ithal etmek istemektedir. ABD ise söz konusu fiyat düzeylerinden OM kadar kağıt ihraç etmek ve MP kadar buğday ithal etmek istemektedir. Buna göre Türkiye ve ABD'nin ihraç ve ithal etmek istediği kağıt ve buğday miktarları birbirine eşit olduğu için dış ticaret dengesi sağlanmıştır.

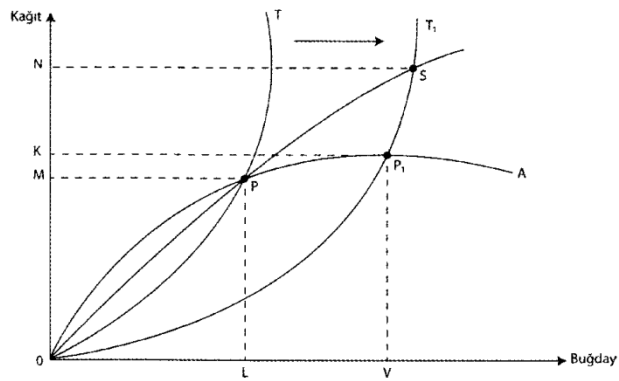
0P dışındaki hiçbir ticaret haddinde dış ticaret dengesi sağlanamaz. Örneğin Şekil'deki 0S gibi bir ticaret haddi doğrusunu ele aldığımızda, Türkiye'nin teklif edeceği buğday miktarı 0V'ye yükselmektedir. Çünkü 0S ticaret haddi doğrusu, 0P ticaret haddi doğrusundan daha yüksek bir fiyatı temsil etmektedir. Bu da buğday fiyatlarının kağıt fiyatları karşısında görece artığını göstermektedir. Böylece dış ticaret hadleri Türkiye'nin lehine, ABD'nin ise aleyhine gelişecektir. Böyle bir durumda ABD'nin talep edeceği buğday miktarı ise 0Y'ye düşer. Dolayısıyla dış ticarette YV kadar bir buğday arzı fazlası oluşur. Diğer taraftan yeni durumda Türkiye'nin talep edeceği kağıt miktarı da MP'den NS'ye yükselecektir. Fakat kağıt fiyatlarının görece düşmesi nedeniyle ABD'nin ihraç edeceği kağıt miktarı da 0P'den 0K'ya düştüğü için, piyasada MR aralığı kadar kağıt talep fazlası oluşur.

Buğday arz fazlası buğday fiyatlarının yeniden 0P'ye ulaşıncaya kadar düşmesine yol açarken, artan kağıt talebi ise kağıt fiyatlarının 0P'ye kadar

yükselmesine yol açacaktır. Böylece 0S ticaret haddi doğrusu aşağıya doğru kayarak, yeniden 0P'ye eşitlenecektir. Buna göre iki ülke arasındaki dış ticaret hadleri 0P noktasında oluşur ve söz konusu bu nokta kararlı bir dengeyi göstermektedir.

4.5.3. Teklif Eğrilerinde Kaymalar

Teklif eğrileri ülkelerin arz ve talep koşullarına bağlıdır. Bu bağlamda söz konusu koşullardan birisi bile değişirse, teklif eğrileri de kayacaktır. Bunun *"ticaret hadleri etkisi"* ve *"ticaret hacmi etkisi"* olmak üzere iki önemli sonucu vardır. Teklif eğrilerinde kaymalar ve bunların sonuçları aşağıdaki şekil'de incelenmiştir.



Şekil 61: Talepte Kayma Durumu ve Teklif Eğrisi

Şekil'de Türkiye'de halkın tercihlerinin ithal malı olan kağıt lehine ve yerli mal buğday aleyhine değiştiği varsayılmıştır. Bu durumda Türkiye kağıt karşılığında daha fazla buğday vermeyi kabul edeceği için, Türkiye'nin teklif eğrisi olan T'nin buğday ekseninde sağ tarafa kayarak T_1 haline gelmesine yol açar. Türkiye'nin kağıt talebi arttığı için, 0V kadar buğday üretip 0K kadar kağıt ithal etmektedir. Bu da Türkiye'nin daha fazla buğday üretmesi ve daha çok kağıt talep etmesi anlamına geleceği için dış ticaret hacmi artar. Buna *"ticaret hacmi etkisi"* denilir.

Diğer taraftan teklif eğrisinin T'den T1'e doğru sağa kayması, dış ticaret hadlerinin de 0P yerine 0P1'de oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret hadleri, Türkiye'nin iç maliyet doğrularına daha yakın bir noktada gerçekleştiği için, yeni durumda dış ticaret kazançları azalmıştır. Buna da *"ticaret hadleri etkisi"* denilir. Başlangıçtaki ticaret hadleri düzeyini gösteren OP

artık denge haddi olamaz. Buğday fiyatlarındaki düşüşler ve kağıt fiyatlarındaki artışlar sonucunda, yeni ticaret hadleri OP_1'e eşit olur.

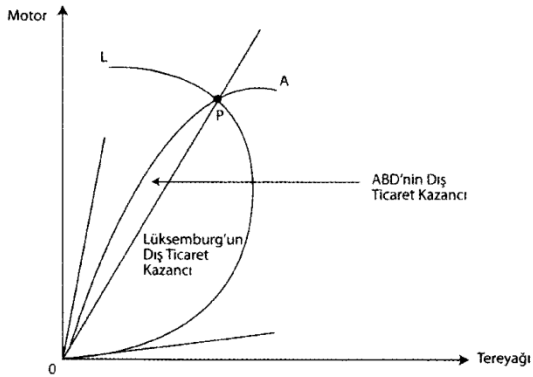
Öte yandan talepteki değişmeler dışında teklif eğrilerinde kaymalara yol açan teknolojik gelişme, üretim faktörlerindeki artışlar, yönetim bilgisindeki ilerlemeler gibi arz yönlü faktörler de bulunmaktadır. Örneğin tarımsal teknolojinin gelişmesi durumunda, buğday üretimi artacağı için Türkiye'nin teklif eğrisi sağa kayar. Bu da Türkiye'nin ticaret hacminin artmasına karşılık, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine ve dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesine yol açacaktır.

4.5.4. Önemsiz Olmanın Önemi (Küçük Ülke Avantajı)

J. S. Mill tarafından ortaya atılan önemsiz olmanın önemi görüşüne göre, büyük bir ülke ile küçük bir ülke arasında yapılacak dış ticaretten kazançlı çıkan daima küçük ülke olacaktır. Eğer ticaret ortaklarından birisi çok küçük diğeri çok büyük bir ülke ise, dış ticaret büyük ülkenin iç maliyet oranından ya da ona çok yakın bir fiyattan yapılır. Dolayısıyla dış ticaret hadleri küçük ülke lehine ve büyük ülke aleyhine işler. Bunun anlamı dış ticaret kazançlarının önemli bir kısmının küçük ülkeye gideceğidir.

Örneğin büyük ülke olan ABD'nin motor ve küçük ülke olan Lüksemburg'un ise tereyağı üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarını varsayalım. Lüksemburg'un dünya ticaretinde önemsiz bir ülke olması nedeniyle, onun karşılıklı talebi dünya fiyatları üzerinde bir etkide bulunmayacaktır. Bu da dünya fiyatlarının ABD'nin iç fiyatına eşit veya ona çok yakın bir düzeyde oluşmasına neden olur. Lüksemburg'un tereyağını ABD'ye göreceli olarak yüksek fiyatlardan ihraç edip, motoru ise görece düşük fiyatlardan ithal etmesi sonucunda dış ticaret hadleri Lüksemburg lehine ve ABD aleyhine işler. Buna dış ticarette *"önemsiz olmanın önemi"* ya da *"küçük ülke avantajı"* adı verilir.

Dış ticarette önemsiz olmanın önemi görüşü aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanabilir. Şekilde dikey eksende ABD ihraç malı olarak motor ve yatay eksende de Lüksemburg'un ihraç malı olarak tereyağı gösterilmiştir.



Şekil 62: Önemsiz Olmanın Önemi

Şekil'de ABD ile Lüksemburg'un aralarında yapılan serbest dış ticaretin sonuçları görülmektedir. Dünya ticaretinde önemli bir yer tutan büyük ülke ABD ile küçük ülke Lüksemburg'un dış ticaret başlaması sonucunda tereyağı talebi hızla artacaktır. Bu da dünyada tereyağı fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Buna karşılık küçük ülke olan Lüksemburg'un motor talebi ise sınırlı düzeyde kalacağından motor fiyatlarında ciddi bir artış yaşanmayacaktır. Böylece dış ticaret hadleri (Px/Pm), ABD aleyhine ve Lüksemburg lehine işlemeye başlayacaktır.

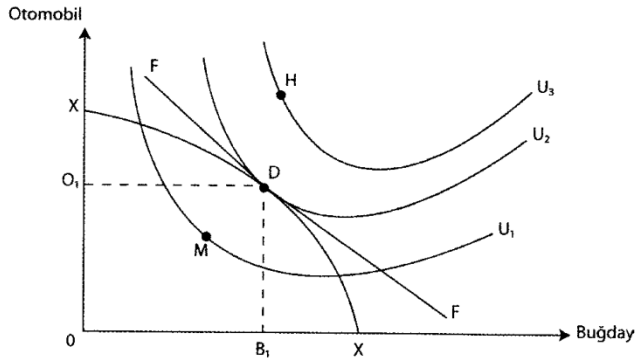
Dış ticaret hadleri 0P aralığında, ABD iç maliyet doğrularına çok yakın bir yerde oluşmuştur. Bunun anlamı Lüksemburg'un ABD ile yaptığı ticarette çok büyük kazançlar elde etmesidir. ABD ise bu ticaretten oldukça cüzî bir kar sağlamıştır. Dolayısıyla küçük ülkelerin büyük ülkelerle yaptığı dış ticaretten, büyük ülkenin pazarının geniş olması nedeniyle büyük karlar elde ettiğini söyleyebiliriz.

4.5.5. Kapalı Ekonomide Denge

Kapalı ekonomi koşullarındaki bir toplumda mevcut kaynaklarla yapılan üretimden daha fazla tüketim yapılamaz. Kapalı ekonomilerde denge tüm kaynakların üretimde kullanılarak tam istihdama düzeylerine ulaşıldığı noktada sağlanır. Denge durumunda dönüşüm eğrisi ile farksızlık eğrisi birbirine eşit olur. Denge noktasını belirleyen en önemli unsur ise, halkın zevk ve

tercihleridir. Bu noktada söz konusu eğriler birbirine teğettir. Bu da marjinal dönüşüm oranı ile marjinal ikame oranının eşitlendiğini gösterir.

İzleyen şekil'de kapalı ekonomide denge durumu gösterilmiştir. Şekilde dikey eksende otomobil üretimi, yatay eksende ise buğday üretimi yer almaktadır. Dönüşüm eğrisi iç bükey olarak çizilmiştir. Bu da söz konusu dışa kapalı ekonomide artan fırsat maliyetleri ile çalışıldığını göstermektedir. Şekilde farksızlık eğrileri ise U_1, U_2 ve U_3 olarak yer almıştır. FF ise, iki ürün arasındaki yurt içi değişim oranını yani iç fiyatları göstermektedir.



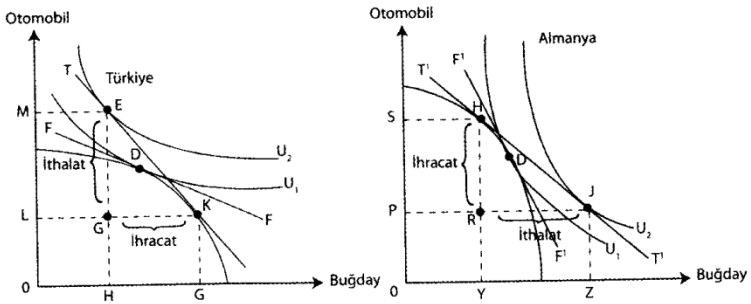
Şekil 63: Kapalı Ekonomide Denge

Şekil'e göre kapalı ekonomilerde denge D noktasında sağlanır. Çünkü D noktasında U_2 farksızlık eğrisi ile XX ile gösterilen dönüşüm eğrisi birbirine teğettir. Buna göre söz konusu ülkede O_1 kadar otomobil üretimi ve B_1 kadar buğday üretimi yapılarak dengeye ulaşılır. Farksızlık eğrileri özellikleri gereğince orjinden uzaklaşıldıkça daha yüksek faydayı temsil ettikleri için, tüketicilere en yüksek faydayı sağlayan farksızlık eğrisi U_3'tür. Fakat U_3 farksızlık eğrisi, dönüşüm eğrisinin dışında yer aldığı için erişilemez mal ve hizmet miktarlarını göstermektedir. Dolayısıyla U_3 farksızlık eğrisi üzerinde yer alan H noktası kapalı ekonomilerde denge noktası olamaz. Kapalı ekonomilerde M noktasının gösterdiği kadar mal ve hizmet üretimi yapmak mümkündür. Fakat M noktası, U_1 farksızlık eğrisi üzerinde yer aldığı için D noktasından daha düşük bir fayda düzeyini temsil etmektedir. Bu nedenle M noktasında dengeye gelinmesi toplumsal refah açısından rasyonel olmayacaktır.

4.5.6. Açık Ekonomilerde Denge

Kapalı ekonomilerden farklı olarak açık ekonomilerde ise, dış dünyayla ihracat ve ithalat işlemlerinde bulunulur. Bu da denge koşullarının değişmesine

yol açar. Konuyu daha iyi açıklayabilmek için Türkiye ve Almanya olarak iki ülke seçilmiş olsun. Türkiye'nin buğday ihracatçısı ve otomobil ithalatçısı, Almanya'nın ise otomobil ihracatçısı ve buğday ithalatçısı olduğunu varsayalım. Bu iki ülkenin karşılıklı olarak dış ticarete başlamalarının sonuçları aşağıdaki şekil'de gösterilmiştir.



Şekil 64: Açık Ekonomilerde Denge

Şekil'de dış ticarete başlanmadan önce Türkiye'deki iç fiyatlar FF ve Almanya'da ise F^1F^1 olarak gösterilmiştir. FF doğrusunun F^1F^1 doğrusuna göre daha yatık olması, Türkiye'de buğdayın Almanya'da ise otomobilin daha ucuz mallar olduğunu göstermektedir. İki ülkedeki iç fiyat oranları birbirinden farklı olduğu için bu ülkeler dış ticarete başlayabilirler. TT ve T^1T^1 ise dünya fiyatlarını yansıtmaktadır. Dış ticarete başlanmadan önce kapalı bir ekonomi olan Türkiye'de D noktasının gösterdiği kadar buğday üretilip tüketilmektedir ve toplumsal refah seviyesi de U_1 farksızlık eğrisine eşittir. Buna karşılık Almanya ile dış ticarete başlayarak TT fiyatından dışa açılan Türkiye'de GK kadar buğday ihraç malı EG kadar otomobil ile değiştirilir ve tüketim E noktasına yükselir. Bu noktadan geçen farksızlık eğrisi U_2 ise, kapalı ekonomide denge noktası olan D'den geçen U_1'den daha yüksek bir refah seviyesini göstermektedir. E noktasında TT ile gösterilen uluslararası fiyat doğrusu ile U_2 farksızlık eğrisi de teğettir. Dolayısıyla dışa açıldıktan sonra Türkiye için artık tüketici dengesi, D noktasında değil E noktasında olacaktır. Bu bağlamda açık ekonomilerin kapalı ekonomilere göre toplumsal refahı pozitif yönde etkilediğinden bahsedilebilir.

Diğer taraftan Almanya açısından analiz yaptığımızda ise, kapalı ekonomide D noktasının gösterdiği kadar otomobil üretilip tüketildiği ve toplumsal refah seviyesinin de U_1 farksızlık eğrisine eşit olduğu söylenebilir. Dış ticarete başladıktan sonra ise Almanya, T^1T^1 dünya fiyatından HR kadar otomobil ihraç ederek ve RJ kadar buğday ithal ederek tüketimini J noktasına yükseltir.

Bu noktadan geçen farksızlık eğrisi U_2 ise, kapalı ekonomide denge noktası olan D'den geçen U_1'den daha yüksek bir refah seviyesini göstermektedir. J noktasında T^1T^1 ile gösterilen uluslararası fiyat doğrusu ile U_2 farksızlık eğrisi de teğettir. Böylece dışa açıldıktan sonra Almanya için artık tüketici dengesi, D noktasında değil daha yüksek bir refah seviyesini gösteren J noktasında olacaktır. Buna göre açık ekonomilerin kapalı ekonomilere göre refah seviyesini daha olumlu etkilediğini söyleyebiliriz.

4.6. Faktör Donatımı Teorisi (Heckscher-Ohlin Modeli)

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, emek değer teorisine dayandığı için tek üretken faktör olarak emeği kabul etmiştir. Buna göre yurtiçi üretim maliyetleri emeğe ödenen ücrete bağlı olarak değişmektedir. Dış ticarette ise yurt içi üretim maliyetleri ve emek verimliliği farklı olduğu sürece ülkeler karlı dış ticaret yapabilmektedir. Ancak yurt içi üretim maliyetleri ve fiyat farklılıklarının tek nedeni emek maliyetleri değildir. Sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin fiyatları da, ülkelerin üretim maliyetlerinin ve ihraç mallarının fiyatlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksikliğini gidermek için *Eli Hecksher ve Bertil Ohlin* adlı iki İsveçli iktisatçı tarafından *"faktör donatımı teorisi"* ortaya atılmıştır. Bu nedenle daha sonraları söz konusu teori, *"Hecksher-Ohlin Modeli"* olarak da anılmaya başlamıştır. Faktör donatımı teorisine göre bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde kullanan mallara yönlendirerek karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Örneğin emek faktörünün bol, buna karşılık sermaye faktörünün görece kıt olduğu bir ülkede, emek yoğun mallar daha ucuza üretileceği için emek yoğun bir sanayi kurulmalıdır. Buna benzer biçimde görece sermaye faktörünün bol bulunduğu ülkeler de ise, sermaye yoğun mallar üretilmelidir.

Faktör donatımı teorisinin varsayımları aşağıdaki gibi maddeleştirilebilir:

a. Ülkeler faktör donatımları bakımından birbirinden farklıdırlar.

b. Malların faktör yoğunlukları birbirinden farklıdır.

c. Malların üretim fonksiyonu tüm ülkelerde aynıdır.

d. Üretimde ölçeğe göre sabit verim koşulları geçerlidir.

e. Ülkelerin talep koşulları benzerdir.

4.6.1. Faktör Donatımı

Faktör donatımının fiziki olarak tanımlanmasında, faktör bolluğu kavramı arz yönüyle ele alınır. Yani faktör donatımları, üretim faktörlerinin fiziki miktarları veya faktör stoku ile açıklanır. Bunun içinde ülkelerin sermaye stoku ile emek stoku oranları karşılaştırılır.

ABD'nin sermaye miktarını (C_A) ve emek miktarını da (L_A) olarak ve Türkiye'nin sermaye miktarını (C_T) ve emek miktarını da (L_T) olarak gösterirsek, bu iki ülkenin faktör donatımı aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$\frac{C_A}{L_A} > \frac{C_T}{L_T} \quad \text{veya} \quad \frac{L_T}{C_T} > \frac{L_A}{C_A}$$

Buna göre ABD'nin sermaye/emek (C/L) oranı Türkiye'den büyük olduğu için, sermaye yoğun bir ülkedir. Türkiye ise emek/sermaye (L/C) oranı ABD'den büyük olduğu için, emek yoğun bir ülkedir. Dolayısıyla dış ticaretten kazançlı çıkabilmek için ABD sermaye-yoğun bir endüstri, Türkiye ise emek-yoğun bir endüstri kurmalıdır. Örneğin ABD sermaye yoğun bir mal olan bilgisayar, Türkiye ise emek yoğun bir mal olan tekstil ürünleri üretip dış pazarlara ihraç etmelidir. ABD tekstil ihtiyacını Türkiye'den, Türkiye ise bilgisayar ihtiyacını ABD'den yapacağı ithalat ile karşılamalıdır.

4.6.2. Faktör Fiyatları

Ülkelerin sahip oldukları tüm emek ve sermaye arzını toplayarak ölçüm yapılmasının pratik olmaması nedeniyle, faktör donatımları faktörlerin fiyatları ile ekonomik olarak da hesaplanabilmektedir. Bu hesaplamada ülkelerin faktör fiyatları karşılaştırılarak faktör donatımı bulunmaya çalışılır. Sermaye faktörünün fiyatı faiz oranı iken, emek faktörünün fiyatı ise ücrettir. Bir ülkede hangi faktör bolsa o faktörün fiyatı düşecektir. Tersine ülkede kıt olan faktörün fiyatı ise artacaktır.

ABD'nin sermaye faktörünün fiyatı (PC_A) ve emek faktörünün fiyatı da (PL_A) olarak ve Türkiye'nin sermaye faktörünün fiyatı (PC_T) ve emek faktörü-

nün fiyatı da (PL_T) olarak gösterirsek, bu iki ülkenin faktör donatımı aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$\frac{PC_A}{PL_A} < \frac{PC_T}{PL_T} \quad \text{veya} \quad \frac{PL_T}{PC_T} < \frac{PL_A}{PC_A}$$

Buna göre ABD'de sermaye faktörüne ödenen fiyatlar (faiz oranları) Türkiye'den daha az olduğu için, ABD'nin sermaye yoğun bir ülke olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Türkiye'de ise emek faktörüne ödenen fiyatlar (ücret düzeyleri), ABD'den daha küçük olduğu için Türkiye emek yoğun bir ülke olarak kabul edilmektedir.

4.6.3. Faktör Yoğunluğu

Faktör donatımı teorisine göre, ülkeler kendilerinde bol olarak bulunan faktörlere dayalı bir endüstri kurmalıdırlar. Dolayısıyla sermaye faktörünün bol olduğu ABD'de sermaye yoğun bir sanayi kurulmalıdır. Buna karşılık emek faktörünün bol olduğu Türkiye'de ise emek yoğun bir sanayi oluşturulmalıdır.

Örneğin Japonya'da sermaye faktörü bolsa sermaye yoğun bir endüstri kurulmalıdır. Bu durumda Japonya, sermaye yoğun bir mal olan makine ihracı yapmalı ve emek yoğun malları sözgelimi tekstil ürünlerini Türkiye'den ithal etmelidir. Türkiye'de ise emek faktörü bol olarak bulunuyorsa, emek yoğun bir endüstri oluşturulmalıdır. Böylece Türkiye'de emek yoğun bir mal olan tekstil ihraç etmeli ve makineyi Japonya'dan ithal etmelidir.

Ancak faktör donatımı teorisinin geçerliliği, faktör fiyatları değiştiğinde malların faktör yoğunluklarının tersine dönmemesine bağlıdır. Buna göre ucuzlayan faktörün pahalılaşan faktör yerine ikame edilmemesi gerekir. Aksi takdirde başlangıçta sermaye (emek) yoğun bir mal, emek (sermaye) yoğun bir mal durumuna gelebilir. Böylece sermaye yoğun üretim yapan bir ülke, emek yoğun mallarda uzmanlaşabilir. Tersinden söylersek emek yoğun üretim yapan bir ülke de sermaye yoğun mallarda uzmanlaşabilir.

Bu bağlamda emek yoğun bir ürün olan tekstilde uzmanlaşan Türkiye'de ücretler sabit kalırken faiz oranları düşerse, ucuzlayan sermaye faktörünün pahalılaşan emek faktörü yerine ikame edilmesi durumunda makine üretimi artarken tekstil üretimi azalır. Bu da Türkiye'nin giderek makine ihracatçısı ve tekstil ithalatçısı bir ülke olmasına yol açacağından "faktör donatımı teorisi" ne aykırı bir durum teşkil edecektir.

Aynı şekilde sermaye yoğun mallarda uzmanlaşan Japonya'da da emeğin fiyatı düşerken sermaye fiyatları artarsa, üreticilerin emeği sermayenin yerine ikame etmesi durumunda faktör donatımı teorisi geçerliliğini yitirecektir. Çünkü böyle bir durumda Japonya giderek tekstil ihracatçısı ve makine ithalatçısı bir ülke olmaya başlayacaktır.

Hecksher-Ohlin Modelinden çıkarılan dört temel teorem bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla "Faktör Donatımı Teorisi", "Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi", "Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi" ve "Rybczynski Teoremi" dir.

Karşılaştırmalı üstünlüklerin avantajlarından yararlanmak isteyen ülkelerin kendilerinde en fazla bulunan faktörün kullanıldığı sektörlerde uzmanlaşması gerektiğini ileri süren "faktör donatımı teorisi" yukarıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu nedenle aşağıda Heckscher-Ohlin Modeli'nden çıkarılan diğer teoremler üzerinde durulacaktır.

4.6.4. Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Heckscher-Ohlin Modeli'nin en önemli sonuçlarından birisi, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir dış ticaretin ülkeler arasında faktör fiyatlarını birbirine eşitleyeceğidir. Klasik dış ticaret teorisinin standart varsayımlarına göre, emek faktörü ülke içinde tam hareketli fakat ülkeler arasında tam hareketsizdir. Ülkeler arasında serbest faktör hareketliliği olmuş olsaydı, faktör fiyatları otomatik olarak birbirine eşit olacaktı. Heckscher-Ohlin Modeli ise, ülkeler arasında faktör hareketsizliği durumunda bile faktör fiyatlarının birbirine eşit olacağını ileri sürmüştür.

Her ülkenin kendisinde bol bulunan faktörde uzmanlaşarak serbest ticaret yoluyla dış dünyaya açılması, bir süre sonra tüm ülkelerde faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açacaktır. Çünkü ülkelerin yurt içinde bol bulunan faktörlerde uzmanlaşması, bol faktörlere olan talebi artırırken, kıt faktörlere olan talebi ise düşürecektir. Bu da başlangıçta ucuz olan faktörlerin giderek pahalılaşmasına ve başlangıçta kıt olduğu için pahalı bulunan faktörlerin ise giderek ucuzlamasına yol açacaktır.

Örneğin ABD'de başlangıçta sermaye bol olduğu için faiz oranları düşük ve emek kıt olduğu için ücretler yüksektir. Fakat sermaye yoğun bir sanayi kurulmasıyla birlikte artan sermaye talebi faizleri yükseltirken, emeğe olan talep düştüğü için ücretler azalacaktır. Türkiye'de ise ABD'de yaşanan sürecin tersi yaşanacaktır. Şöyle ki başlangıçta emek bol ve ücretler düşük

olduğu için emek yoğun bir sanayi kuran Türkiye'de, zaman içinde artan emek talebi ücretleri yükseltecektir. Buna karşılık başlangıçta sermaye faktörü kıt olduğu için yüksek olan faizler ise, düşen sermaye talebine bağlı olarak giderek azalacaktır. Sonuçta ABD'de faizlerin artarken ücretlerin düşmesi, Türkiye'de ise ücretlerin artarken faizlerin giderek düşmesi nedeniyle, bir noktada iki ülkede de faktör fiyatları birbirine eşit olacaktır. Buna *"faktör fiyatları eşitliği teoremi"* denilir.

Faktör fiyatları eşitliğinin ortaya çıkışını simgesel olarak aşağıdaki gibi göstermek mümkündür. Dış ticarete başlamadan önce ABD'de sermaye bol ve emek kıt olduğu için faiz oranları (r_A) görece düşük, ücretler ise (W_A) yüksektir.

$$\frac{C_A}{L_A} > \frac{C_T}{L_T} \quad \text{ve} \quad \frac{r_A}{w_A} < \frac{r_T}{w_T}$$

Türkiye'de ise dış ticaret öncesinde emek bol ve sermaye kıt faktör olduğu için ücretler (W_T) görece düşük, faizler ise (r_T) yüksektir.

$$\frac{L_T}{C_T} > \frac{L_A}{C_A} \quad \text{ve} \quad \frac{w_T}{r_T} < \frac{w_A}{r_A}$$

Türkiye ve ABD'nin kendilerinde bol olan faktörlerde uzmanlaşmaları sonucun da, bir süre sonra iki ülkede de faktör fiyatları birbirine eşit olacaktır. Çünkü Türkiye'de kurulan emek yoğun endüstrilerin artan emek talebi sonucunda ücretler giderek yükselecek ve sermaye talebinin düşmesi de faiz oranlarını azaltacaktır. ABD'de ise kurulan sermaye yoğun endüstrilerin artan sermaye talepleri faizleri yükseltirken, azalan emek talepleri ise ücretleri düşürecektir. Böylece iki ülke arasında faktör fiyatları birbirine eşit olacaktır. Faktör fiyatları eşitliğini aşağıdaki gibi simgeleştirebiliriz:

$$\frac{w_T}{r_T} = \frac{w_A}{r_A} \quad \text{veya} \quad \frac{r_A}{w_A} = \frac{r_T}{w_T}$$

4.6.5. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi

1941-1948 yılları arasında *"Wolfgang F. Stolper"* ve *"Paul A. Samuelson"* tarafından ortaya atılan bu teoreme göre, *serbest ticaret ülkede bol olarak bulunan faktörün reel gelirini yükseltir ve kıt faktörün gelirini ise düşürür.* Buna karşılık korumacılık ise, ülkede kıt olarak bulunan faktörlerin gelirini yükseltir-

ken bol faktörün gelirini ise düşürür. Dolayısıyla serbest ticaret gelir dağılımını ülkede bol bulunan faktörlerin, korumacılık ise kıt bulunan faktörlerin lehine değiştirir. Bu anlamda serbest ticaretin ülkede bol olarak bulunan faktörlere dayalı olarak bir sanayi yapısı kurmuş ihracatçıların gelirini artıracağını söyleyebiliriz. Korumacılık ise ülkede kıt bulunan faktörlere dayalı bir sanayileşmeye giden ve ithalata rakip mallar üreten endüstrilerin lehine olacaktır.

Serbest ticaretin ülkede bol olan ve ihraç endüstrilerinde yoğun olarak kullanılan faktörlerin lehine olmasının nedeni, dış ticarete açıldıktan sonra ülkenin zengin olarak sahip olduğu faktörleri kullanan endüstrilerde uzmanlaşmasıdır. Örneğin emek zengini bir ülke olan Türkiye'nin fındık üretiminde uzmanlaştığını düşünelim. Bu durumda artan fındık üretimi, emeğe olan talebi artıracaktır. Böylece ücretler giderek yükseleceğinden gelir dağılımı emek arz edenlerin lehine değişecektir. Tersine Türkiye'nin fındık üretiminde uzmanlaşması sonucun da, sermaye faktörü giderek kıtlaşacak ve pahalı bir hale gelecektir. Bu da sermaye yoğun üretim yapan sektörlerin milli gelirden aldığı payı düşürecektir.

Dış ticareti gümrük tarifeleri ve kotalar yoluyla kısıtlayan ve korumacı bir politika izleyen ülkelerde ise, kıt faktörün milli gelirden aldığı pay görece artacaktır. Çünkü artan gümrük vergisi ile ithal malların yurt içi fiyatları, konulan gümrük vergisi kadar yükselir. Bu da ithal mallara olan talebi düşürüp, yurt içinde ithalata rakip mal üreten sektörlerin yaptıkları üretime olan talebi artırır. Böylece ithalata rakip mal üreten sektörlerde üretim artacağı için, ülkede kıt olarak bulunan faktörlerin talebi ve fiyatı yükselir. Dolayısıyla korumacı politikaların gelir dağılımını kıt faktörlerin lehine değiştireceği söylenebilir.

Örneğin 1960-1980 döneminde ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi izleyerek koruyuculuk politikasını benimseyen Türkiye'de, ithalata rakip mallar üreten Sabancı ve Koç gibi sanayi grupları yüksek gümrük duvarları altında rekabetten uzak bir şekilde uyguladıkları devlet destekli yüksek fiyatlama politikaları ile çok yüksek kazançlar elde ederek dünyanın en zengin 100 ailesi arasına girmişlerdir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere ithalatın sınırlanmasına yönelik önlemler yurt içinde verimsiz çalışan, rekabetçi olmayan, tekelci, yüksek fiyat politikaları ile tüketici rantının tamamını alan bir özel kesim oluşturmaktadır. Dolayısıyla Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi'nde iddia edildiği gibi, devletin ithalatı sınırlandırarak yurt içinde ithalata rakip mal üreten endüstrileri koruması, gelir dağılımını ülkede bol bulunan faktörlerin aleyhine değiştirecektir.

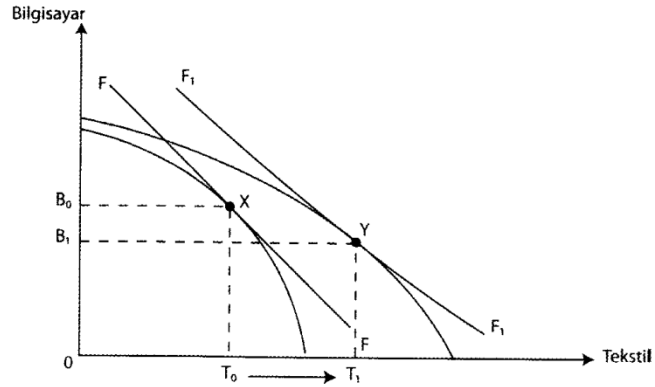
1980'li yıllarda dışa açılan ve ithalatı serbest bırakan Türkiye'de ise bol faktörün yani emeğin geliri zaman içerisinde giderek artarken, ülkede kıt olarak bulunan sermaye faktörünü kullanarak ithalata rakip mal üreten endüstrilerin geliri ise görece azalmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin yaklaşık olarak 35 yıldır takip ettiği ihracata dönük kalkınma stratejisi, gelir dağılımını emek yoğun üretim yapan endüstrilerin lehine değiştirmiştir.

Ancak Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi'nin öngördüğü sonuçlar, her durum ve koşulda geçerli değildir. Bu teorinin geçerliliğini ortadan kaldıran ve *"Metzler Paradoksu"* adı verilen özel bir durumda vardır. Gümrük tarifesi koyarak ithalatı sınırlandıran ülkenin büyük bir ülke olması durumunda, Stolper-Sameulson teoremi geçerliliğini yitirebilir. Şöyle ki karşı ülkenin satıcıları mallarını gümrük tarifesi koyan büyük ülkeye satmak için, ihraç ettikleri malların fiyatlarını kırma yoluna giderlerse tarife koyan alıcı ülkede ithalat fiyatları düşecektir. Bu durumda tarife koyan büyük ülkede, ithalata rakip mal üreten kesimlerde fiyatlarını düşürmek zorunda kalacaklarından, gelir dağılımı korumacılık politikası uygulanmasına rağmen ithalata rakip mal üreten endüstriler aleyhine gelişecektir. Buna literatürde *"Metzler Paradoksu"* denir.

4.6.6. Rybczynski Teoremi

1955 Yılında T. M. Rybczynski tarafından ortaya atılan bu teoreme göre, tam istihdam koşulları altında bir faktörün arzının artırılması durumunda bu faktörü yoğun olarak kullanan malların üretimi genişler. Ancak arzı sabit kalan faktörü yoğun olarak kullanan malların üretimi ise azalır. Türkiye'de nüfus arttıkça emek arzının yükselmesi nedeniyle emek yoğun bir ürün olan tekstil üretiminin yükselmesi, buna karşılık sermaye yoğun bir ürün olan bilgisayar üretiminin azalmasını bu duruma örnek olarak verebiliriz.

Rybczynski Teoremi, aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Şekil'de emek zengini bir ülke olan ve tekstil sektöründe uzmanlaşan Türkiye'nin dönüşüm eğrileri gösterilmiştir. Başlangıçta ekonomi X noktasında dengede iken T_0 kadar tekstil üretimi ve B_0 kadarda bilgisayar üretimi yapılmaktadır. Böyle bir durumda Türkiye'de sermaye arzının sabit kaldığını ve emek arzının arttığını varsayalım.



Şekil 65: Rybczynski Teoremi

Şekil'e göre artan emek arzıyla birlikte dönüşüm eğrisi dışa doğru kayacaktır. Buna ekonomik büyüme denir. Fakat dönüşüm eğrisindeki dışa doğru kayma, tekstil eksenine doğru daha fazla olurken, bilgisayar ekseninde ise değişme yok denecek kadar az olacaktır. Böylece artan emek arzıyla birlikte emek yoğun bir mal olan tekstil üretimi T_0'dan T_1'e yükselirken, bilgisayar üretimi ise B_0'dan B_1'e geriler. Yeni üretim dengesi ise Y noktasında oluşur. Dış ticaret hadlerinin değişmediği kabul edildiği için FF doğrusu paralel olarak sağa kayarak F^1F^1 konumunu alır.

Bu durumda ülkenin ihraç malı olan tekstil üretiminin artması ve ithal malı olan bilgisayar üretiminin azalması söz konusudur. Söz konusu büyümeye *"ticareti artırıcı yönlü büyüme"* de denilmektedir. Çünkü ihraç malı üretiminin artması aynı zamanda ihracat miktarlarını da yükseltir. Diğer taraftan ithal malı olan bilgisayar üretiminin azalması, azalan üretimin ithalatla karşılanacağını göstermektedir. Sonuçta hem ihracat hem de ithalat miktarlarının artması, dış ticaret hacminin genişleyeceğini gösterir.

Tekstil üretimin artmasının nedeni emek faktöründeki artışlardır. Fakat sermaye faktöründe bir değişme olmamasına rağmen bilgisayar üretimi neden azalmıştır? Bu sorunun cevabı piyasa mekanizmasının işleyişinde gizlidir. Şöyle ki tekstil ihraç ürünüdür ve daha fazla tekstil üretmek karlıdır. Dolayısıyla artan emek arzının tamamı tekstil sektöründe kullanılacaktır. Ancak artan emeği tekstil sektöründe istihdam edebilmek için bir miktar da sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Rybczynski Teoremi'ne göre ekonomiler tam istihdam da olduğu için, ekonomide boşta bir sermaye bulunmaz. Bu da sermaye talebinin artmasına yol açarak, tekstil sektöründe kullanılan sermayenin fiyatını yükseltir. Böylece sermayelerini bilgisayar sektöründe kullananlar, sermayelerini daha yüksek fiyatın olduğu tekstil sektöründe arz edeceklerdir. Diğer bir ifadeyle daha fazla tekstil üretimi için gerekli olan sermaye miktarı, bilgisayar sektöründen çekilmiş olacaktır. Sermaye yoğun bir mal olan bilgisayar sektöründen sermayenin çekilmesi ise, bilgisayar üretimini azaltacaktır. Buna göre sermaye arzı sabitken emek arzı arttıkça bilgisayar üretiminin azalmasının, tamamen serbest piyasa koşulları altında gerçekleştiği söylenebilir.

4.6.7. Teorinin Test Edilmesi: Leontief Paradoksu

Heckscher-Ohlin modeli, iktisatçılar tarafından analitik yönden büyük bir tutarlılığa sahip olması nedeniyle çok beğenilen bir teoridir. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mantık yapısı tutarlıdır. Konulan varsayımlardan tartışma götürmeyen sonuçlara ulaşılır.
- Geometrik ve analitik yöntemlerin uygulanmasına oldukça uygundur.
- Ülkelerin faktör zenginlikleri ve malların faktör yoğunlukları gibi verilerin bulunması son derece kolaydır.
- Dış ticaretin ekonomik kalkınmaya, faktör akımlarına ve gelir dağılımına etkilerini açıklamada oldukça başarılıdır.

Heckscher-Ohlin teorisi, söz konusu avantajlarına rağmen bazı eksikliklere de sahiptir. Söz konusu eksiklikleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- İki ülkeli, iki mallı ve iki faktörlü analiz gerçek hayattaki durumu yansıtmaktan oldukça uzak kalmaktadır.
- Gerçek yaşamda mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşulları bulunmaz. Genelde piyasalar eksik rekabetle çalışmaktadır.
- Üretim faktörlerinin ülke içinde ve ülkeler arasında serbestçe aktarılmasının önünde ciddi engeller vardır. Dolayısıyla üretim faktörlerinin ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayımı doğru değildir.

- Ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri homojen değildir.
- Üretimde sabit maliyet koşulları geçerli değildir. Dış ticaret yoluyla ülkelerin pozitif ölçek ekonomileri ile karşılaşma ve maliyetlerini düşürme şansları bulunmaktadır.
- Ülkeler aynı üretim teknolojisi ile çalışmazlar. Gerçek yaşamda ülkelerin sahip olduğu üretim teknolojileri birbirinden farklıdır.
- Gerçek dünyada farklı ülkelerdeki halkların aynı zevk ve tercihlere sahip olma şansları oldukça düşüktür. Bu nedenle ülkelerin aynı mal ve hizmetlere karşı gösterdikleri ihtiyacın şiddet derecesinin farklı olduğu söylenebilir.
- Üretim faktörlerinin fiyatı sadece faktör zenginliğine göre belirlenmez. Faktörlere duyulan ihtiyaç ve talebin şiddet derecesi de, faktör fiyatlarının belirlenmesinde önemlidir. Heckscher-Ohlin teorisine göre emek zengini bir ülke de ücretler düşük olacaktır. Fakat söz konusu ülkede eğer emeğe olan talep yüksekse ücretler de artacaktır. Dolayısıyla Heckscher-Ohlin teorisi, faktör fiyatlarını açıklamak konusunda tam olarak başarılı değildir.
- Heckscher-Ohlin teorisi, malların faktör yoğunluklarının tersine dönmesi durumunda geçerliliğini yitirmektedir. Gerçek hayatta başlangıçta emek zengini olan bir çok ülke, zaman içinde sermaye zengini olmuştur. Örneğin bundan 20-30 yıl önce emek yoğun üretim yapan G. Kore, Tayland ve Tayvan gibi ülkeler, günümüzde sermaye yoğun üretime yönelmişlerdir. Heckscher-Ohlin teorisinin, ülkelerin sürekli aynı faktör donatımında kalacağını öngörmesi ciddi bir eksikliktir.

Heckscher-Ohlin teorisinin gerçek yaşamdaki geçerliliği "Leontief Testi", "Tatemoto ve Ichimura Testi", "Bharadwaj Testi", "Stolper ve Roskamp Testi" gibi bir çok teste tabi tutulmuştur. Fakat söz konusu bu testlerden hiç birisi literatürde "Leontief Testi" kadar ilgi çekmemiştir. Çünkü Leontief Testi'nin ulaştığı bulgular, kendi içinde açıklanması gereken büyük bir çelişki doğurmuştur.

Rus asıllı ABD'li matematikçi ve iktisatçı Wassily Leontief, 1947 yılında "Input-Output analizi" ni geliştirerek, malları emek ve sermaye bileşimi-

ne ayırarak faktör donatımı teorisinin gerçek dünyada geçerli olup olmadığını test etmiştir.

Faktör donatımı teorisinin ilk uygulamalı testini Amerikan ekonomisi üzerine yapan Leontief, 1951 yılında yayınladığı kitabında ABD'nin emek yoğun bir ülke olduğunu bulmuştur. Leontief'e göre ABD sanıldığının aksine, sermaye yoğun değil emek yoğun bir ülkedir. Bu nedenle ABD emek yoğun mallar ihraç edip, sermaye yoğun mallar ithal etmelidir.

Leontief'e göre sermaye yoğun mallar ihraç eden ve emek yoğun mallar ithal eden ABD, faktör donatımı teorisine uygun davranmamakta ve dış ticaretten her geçen gün zarar etmektedir. Leontief'in Amerikan ekonomisi için ulaştığı bu çarpıcı sonuç, bilim dünyasında adeta bir bomba etkisi oluşturmuştur. Faktör donatımı teorisinin yeniden sorgulanmasına yola açan ve literatürde *"Leontief Paradoksu"* olarak geçen bu çelişkinin nedeni, Leontief'in Amerikan işçilerinin verimliliklerinin Avrupalı işçilere göre 3 kat daha yüksek olduğunu varsaymasıdır.

Leontief'in Amerikan toplumunun sahip olduğu üstün girişimcilik, yöneticilik, eğitim ve üretime yönelik çalışma atmosferi dolayısıyla Amerikan işçilerinin Avrupalı işçiler karşısında 3 kat verimli çalıştığını varsayması, onu ABD'yi emek yoğun bir ülke olarak tanımlama sonucuna götürmüştür. ABD emek arzı bakımından Avrupa ülkelerinden daha düşük olsa bile, eğer Amerikan işçilerinin verimliliği söylendiği gibi görece yüksekse, ABD gerçekten de emek yoğun bir ülke olacaktır.

Leontief Paradoksu'nu araştırmaya yönelen iktisatçılar, Leontief'in yapmış olduğu analizin aşağıdaki üç nedenle yanlış olduğu sonucuna ulaşmışlardır:

- Leontief'in çalışmasında kullandığı veriler İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına rastladığından savaşın etkilerini içinde barındırmaktadır. Bu nedenle Leontief'in çalışmasını dayandırdığı 1947 yılı, Amerikan ekonomisinin normal bir trend izlediği bir dönem değildir.
- Savaş sonrasının Amerika'sında ithal mallarının faktör yoğunluklarını doğru biçimde hesaplama şansı yoktur. Çünkü yaşanan savaş sırasında ABD'nin ithalat yapısı, savaş öncesi döneme göre önemli ölçüde farklılaşmıştır.

- Leontief analizinde sadece emek ve sermaye faktörlerine yer verilmiştir. Halbuki Amerikan ekonomisinde üretim, zengin doğal kaynaklara da dayanmaktadır. Doğal kaynakların çalışmanın kapsamı dışında bırakılması, faktör yoğunluklarının doğru hesaplanmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.

Leontief'in ABD için yapmış olduğu hatalı varsayımlar sonucunda ulaştığı paradoksal sonuçlar, faktör donatımı teorisine ilişkin tartışmaları hareketlendirmiş ve 1960'lı yıllardan sonra aşağıda incelenecek olan yeni teoremleri ortaya çıkarmıştır.

4.6.8. Yeni Teoremler

Leontief Paradoksu sonrasında faktör donatımı teorisi üzerinden başlayan tartışmalar, 1960'lardan sonra uluslararası ticareti açıklamak üzere ortaya atılan bazı yeni teorileri gündeme getirmiştir.

4.6.8.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

"Keesing ve Kenen" tarafından savunulan *"nitelikli işgücü teorisi"* ne göre, sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bölümü nitelikli işgücü farklılıkları ile açıklanabilir. Buna göre nitelikli işgücü bakımından zengin ülkeler, üretimi büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olan mallarda uzmanlaşırlar. ABD'nin bilgisayar ve Japonya'nın elektronik sektörlerinde uzmanlaşması buna örnek olarak verilebilir. Bu durumda ABD, elektronik donanımları Japonya'dan ithal ederken, ürettiği bilgisayarları ise Japonya'ya ihraç etmektedir.

4.6.8.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner tarafından 1961'de ortaya atılan *"Teknoloji Açığı Teorisi"* ne göre, ülkeler arasındaki ticaretin büyük bölümü yeni mallar ve yeni üretim süreçlerine dayalı olarak gerçekleşir. İnovasyon veya buluş yoluyla ilk kez bir malın üretimini gerçekleştiren sanayileşmiş ülkeler, aynı zamanda o malın ilk ihracatçısı olurlar. Ancak zamanla teknolojinin taklit edilmesi yoluyla, söz konusu yeni malların üretimi, emeğin veya doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu sanayileşme yolundaki ülkelere geçer. Böylece bir süre sonra yeni malları ilk kez üreten ülkeler bile bu malların ithalatçısı konumuna gelirler. Çünkü taklitçi ülke, yüksek Ar-Ge maliyetlerine katlanmaz ve sahip olduğu ucuz işgücü ile geniş doğal kaynakların avantajlarını da kullanarak yeni ürünleri çok düşük fiyatlara üretir.

Teknolojik buluşlar genellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkar. Çünkü gelişmiş ülkeler finansal güçleri oldukça yüksek olan ve AR-GE faaliyetlerine yeterli kaynak ayırabilen büyük firmalara sahiptirler. Bu da gelişmiş ülkelerin teknolojik malların ilk ihracatçısı olmasına yol açar. Fakat bu durum sonsuza kadar devam edemez. Bir süre sonra gelişmiş ülkelerdeki teknolojiler, gelişmekte olan ülkelere transfer edilir. Teknoloji transferinin birinci yolu patent, lisans, telif hakkı gibi belirli bir ekonomik bedel ödenmesini gerektiren yasal yollar iken, ikinci yol ise hiçbir bedel ödenmeden yapılan fakat yasal olmayan taklitçiliktir.

Hangi yol seçilirse seçilsin teknoloji transferi sonucunda, gelişmiş ülkelerin teknolojik mallarda yaptığı ihracat azalır. Buna karşılık teknoloji transferi yapan gelişmekte olan ülkelerde ise, teknolojik ürünlerin üretimi ve ihracatı giderek artar.

4.6.8.3. Ürün Dönemleri Teorisi

1966'da Raymond Vernon tarafından ortaya atılan "ürün dönemleri hipotezi" ne göre, her ürünün bazı gelişme aşamaları vardır. Bir ürün ilk kez piyasaya çıktığında, üretim maliyetleri yüksek ve arzı sınırlı olduğu için oldukça pahalıdır. Dolayısıyla bu tür yeni ürünler, sadece belirli yüksek gelir grupları tarafından tüketilebilir. Ancak bir süre sonra pozitif ölçek ekonomileri yoluyla yeni ürünler kitlesel olarak üretilecekleri için arzı artar. Bu da ürünlerin fiyatlarının düşmesine ve geniş kesimler tarafından talep bulmasına yol açar. Nihayetinde belirli bir zaman sonrada bu ürünlerin daha yenileri ve gelişmişleri çıkınca, başlangıçtaki ürünler yeni olma niteliklerini kaybederek eski ürün konumuna düşerler ve piyasadan çekilirler. Ürün dönemleri hipotezine göre yeni bir malın hayat seyri beş aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla yenilik, gelişme, olgunlaşma, gerileme ve yok olmadır. Aşağıda söz konusu aşamalar açıklanmıştır.

a-) Yenilik Aşaması: Bir malın bilimsel olarak icat edildiği aşamadır. Yenilik aşamasında deneme üretimleri yapılır, üretimdeki sorunlar giderilir ve mal geliştirilir. Daha sonrada piyasaya yönelik üretim yapılır. Bu aşamada yeni piyasaya çıkan ürünlerin talep seviyesi oldukça düşüktür. Çünkü yeni ürünler henüz tüketiciler tarafından tanınmamaktadırlar. Üretimi yapan firma sayısı az ve piyasaya sürülen ürün miktarı sınırlı olduğu için, ölçek ekonomilerinden yararlanılamaz. Diğer taraftan üretim sadece iç piyasaya yönelik olduğundan malın ihracatı da yapılmamaktadır. Malın talep esnekliği düşük ve üretim maliyetleri yüksek olduğu için, satış fiyatı da oldukça yüksektir. Bu

aşamada malı talep edenler, o ülkedeki yüksek gelir grubuna mensup tüketicilerdir ve malın yurt içi üretimi ile tüketimi birbirine eşittir.

b-) Gelişme Aşaması: Bu aşamada üretimdeki sorunlar giderilmiş ve üretim teknolojisi standartlaşmıştır. Emek ağırlıklı bir üretimden sermaye ağırlıklı bir üretime geçilmiş ve daha fazla firma malı üretmeye başlamıştır. Malın iç talebi yükselmiş ve buna bağlı olarak talebin fiyat esnekliği de artmıştır. Üretimdeki artışla birlikte ölçek ekonomilerinden yararlanılması maliyetleri düşürmüştür. Bu da artan rekabetle birlikte malın satış fiyatını azaltmıştır. Böylece orta gelir grupları da yeni ürünlere ulaşmaya başlamıştır. Diğer taraftan söz konusu ürünlere yurt dışından da talep gelmesi üzerine, üreticiler mallarını ihraç etmeye başlamışlardır. Bu aşamada yurt içi üretim, yurt içi tüketimden fazladır ve aradaki fark diğer ülkelere ihraç edilir.

c-) Olgunlaşma Aşaması: Bu aşamada üretici sayısı oldukça artmış, üretim ve ihracat en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Talebin fiyat esnekliği iyice yükselmiş ve maliyetleri düşürmek için tamamen sermaye yoğun bir üretime geçilmiştir. Hatta bazı firmalar maliyetleri daha da düşürebilmek için üretimlerini, ucuz emeğin ve bol hammaddenin bulunduğu az gelişmiş ülkelere taşımaya başlamışlardır. Üretimin yönlendirildiği az gelişmiş ülkeler ise, yüksek Ar-Ge maliyetlerine katlanmadıkları için, üretimi çok düşük maliyetlerle gerçekleştirirler. Bu da ileri teknolojileri transfer eden ülkelerin, ihtiyaç duyduğu yeni malları kendisinin üretmesine neden olur. Böylece yenilikçi ülkeden artık ithalat yapılmaz. Yenilikçi ülkeler ise sadece henüz teknoloji transferi yapmamış, üçüncü ülkelere mallarını ihraç edebilirler.

d-) Gerileme Aşaması: Bu aşamada icatçı ülkeler artık sadece kendi piyasalarına yönelik üretim yapabilirler. Çünkü teknoloji transferi veya taklit yoluyla yeni üretim yöntemlerini öğrenen diğer ülkeler, yeni malları icatçı ülkeden çok daha düşük fiyatlarla dünya piyasalarına çıkarırlar. Böylece yenilik ve gelişme aşamalarında malların ihracatçısı konumunda olan icatçı ülkeler, gerileme aşamasında kendi icat ettikleri yeni malların ithalatçısı konumuna düşerler. Diğer taraftan taklitçi ülkeler, üretim hacmini giderek artırarak pozitif ölçek ekonomilerinden yararlanmaya başlarlar. Bu da bir süre sonra icatçı ülkelerin, kendi iç piyasalarında bile taklitçi ülke firmalarının rekabetine dayanamamasına yol açar.

e-) Yok Olma Aşaması: Bu aşamada artık icatçı ülkeler kendi buldukları ve üretim yöntemini geliştirdikleri malları hiç üretmezler. Çünkü icatçı

ülkelerin üretim maliyetleri, taklitçi ülkelerden oldukça yüksektir. Bu nedenle yeni malların icatçı ülkelerde üretilmesi ekonomik olmaz.

4.6.8.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

İsveçli iktisatçı *Brunstam Linder* tarafından 1961'de ortaya atılan "tercihlerde benzerlik hipotezi", homojen olmayan ürünlerin ticaretini konu almaktadır. Buna göre sözü edilen malların ticareti, üretim maliyetlerinden çok ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğine yani talep koşullarına bağlıdır. Örneğin Latin Amerika ülkelerinin, Akdeniz ülkelerinin ve Kuzey Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretinin yoğunluğu bu teoriye uygun düşmektedir. Çünkü bu ülkelerin halklarının zevk ve tercihleri, aynı coğrafi bölgede yaşayan diğer halkların tercihlerine oldukça yakındır. Bu da söz konusu ülkeleri kendi aralarında daha fazla ticaret yapmaya itmektedir.

Linder'e göre bir malın ihraç edilebilmesi için, söz konusu malın yurt içinde belirli bir talebinin olması gerekir. Söz konusu bu talebe "temsili talep" denilir. Hiçbir mal başlangıçta dış talep için üretilmez. Tüm mallar öncelikle iç talebe cevap vermek için üretilir. Fakat bir süre sonra iç pazarın üretilen mallara doyması üzerine dış pazar arayışı başlar. Burada da iç pazarlardaki temsili talebe benzeyen ülkelere ihracat yapılır. Çünkü üreticilerin hiç bilmedikleri dış pazarlardaki ihtiyaçları tahmin etmeleri çok güçtür. Üreticilerin deneme yanılma yoluyla dış pazarlardaki talebi ölçmeleri de, ülkeler arasındaki bilgi edinme sorunu nedeniyle neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla üreticiler dış piyasalar hakkında yeterli bir bilgi seviyesine ulaşıncaya kadar, öncelikle kendi ülkelerindeki talep yapısına en çok benzeyen ülkelere ihracat yaparlar. Bu bağlamda ihracatın gerçekleşmesinin, iç talebe benzer bir dış talebin oluşmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Buna göre halkının zevk ve tercihleri birbirine benzer olan ülkeler arasında daha fazla dış ticaret yapılacaktır. Diğer bir ifadeyle tüketicilerin tercihleri benzerlik gösteren ülkelerin kendi aralarındaki ticareti oldukça yoğun olacaktır. Örneğin Amerikalılar gibi Kanadalılar da yüksek motorlu ve hacimli lüks otomobillere binmeyi sevmektedirler. Bu da ABD'nin ürettiği motor hacmi yüksek lüks otomobillerin, genellikle Kanada'ya ihraç edilmesine yol açmaktadır. Yine Rusya'nın ürettiği düşük maliyetli fakat konforsuz otomobiller de, çoğunlukla gelir düzeyi düşük Kafkas ülkeleri ve Orta Asya ülkelerine ihraç edilir. Ancak Rus yapımı söz konusu otomobiller, AB ülkelerinde çok fazla tercih edilmezler. Bu da Rusya'nın AB otomobil pazarındaki payının düşük kalmasına yol açar. Yine Rusya dünyadaki en fazla domuz çiftliğine sahip

ülkedir. Buna karşılık Rusya domuz üretim maliyetlerini ne kadar düşürürse düşürsün, Müslüman ülkelere domuz ihraç etme şansı yoktur. Bu örneklerden hareketle ülkeler arasındaki dış ticarette, halkın zevk ve tercihlerinin son derece önemli olduğundan bahsedebiliriz.

4.6.8.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri teorisine göre bazı ülkeler, iç piyasada tüketicilerin satın alacakları çok sayıdaki mallardan az miktarlarda üretmek yerine, birkaç endüstride uzmanlaşmaya giderek ihtiyacı olan diğer malları dışarıdan ithal etmeyi tercih edebilirler. Bu tür ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla üretim maliyetlerini ciddi oranda düşürerek, karlı dış ticaret yapma olanağına sahip olurlar. Ölçek ekonomilerinin sağladığı maliyet avantajı, ithalatçı ülkelerin tüketicilerinin de daha nitelikli malları, daha ucuza almasını sağlayarak dünya refahının artmasına katkıda bulunur.

Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması, her şeyden önce piyasaların büyüklüğüne bağlıdır. Satılamayacak kadar fazla miktarda malın üretilmesi, stokları artıracağı için rasyonel değildir. Dolayısıyla ölçek ekonomilerinin avantajlarından yararlanabilmek için geniş bir piyasaya ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin ABD, Çin ve Hindistan gibi ülkelere ihracat yapan firmalar, içsel ve dışsal pozitif ölçek ekonomileri ile çalışma şansına sahiptirler.

İç piyasaları dar olan küçük ülkelerde ise ölçek ekonomileri gözlenmez. Çünkü bu ülkelerin piyasasında çok sayıda küçük ve orta ölçekli firma vardır. Bu da zaten daha fazla genişleme imkanı olmayan piyasalarda artan rekabet nedeniyle, büyük ölçekli üretim tesislerinin kurulmasını zorlaştırır. Böyle bir durumda küçük ülkelerin üreticilerinin, ölçek ekonomileri ile çalışabilmesi için dış piyasalara açılması zorunludur.

4.6.8.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve faktör donatımı teorisinde, tam rekabet piyasası koşullarının geçerli olduğu, malların homojen olduğu ve ölçeğe göre sabit getirinin bulunduğu varsayımları yapılmıştır. Bu bağlamda her ülke maliyet avantajına sahip olduğu, tek bir mal veya mal grubunda uzmanlaşarak dış ticarete açılmaktadır. Gerçek hayatta ise, tam rekabet piyasası ve homojen mallar bulunmaz. Üstelik pozitif ve negatif ölçek ekonomilerinin varlığı nedeniyle, firmalar genellikle artan veya azalan maliyetlerle çalışmaktadırlar. Bu anlamda karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve faktör donatımı teorisinin,

dış ticareti açıklamak konusunda başarısız olması üzerine *"monopolcü rekabet teorisi"* geliştirilmiştir.

İlk kez 1930'lu yıllarda Edward H. Chamberlin tarafından ortaya atılan monopolcü rekabet teorisine, 1970'li yıllarda Spencer, Stiglitz ve Lancester katkı sağlamıştır. 1985 yılında ise Helpman ve Krugman tarafından yeniden ele alınan söz konusu teoriye göre, dış ticaretin belirlenmesinde asıl önemli olan faktörler "ölçek ekonomileri", "ürün farklılaştırması" ve "azalan maliyet koşulları" dır.

Günümüz ekonomilerinde özellikle sanayi üretiminin temel özelliği, homojen değil farklılaştırılmış malların üretilmekte oluşudur. Uluslararası ticaretin büyük bölümü de farklılaştırılmış nitelikteki malların ticaretini kapsar. Sanayi kesiminde firmalar çoğunlukla ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışırlar. Bunun doğal sonucu ise, monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasıdır. Ölçek ekonomilerinden yararlanan firmalar, çok sayıda farklı tür veya tipte mal üretmek yerine, yalnız bir ya da birkaç tür mal üreterek uzmanlaşmaya giderler.

Faktör donatımı teorisi, uluslararası ticareti sadece karşılaştırmalı üstünlüklere ya da faktör donatımındaki farklılıklara dayandırmaktadır. Bu nedenle faktör donatımı teorisi, sanayileşmiş ülkeler arasındaki endüstri içi ticareti açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Buna karşılık monopolcü rekabet teorisi ise, endüstri içi ticareti mal farklılaştırılması yoluyla açıklar. Buna göre ülkeler arasındaki faktör donatımları ne derece farklı ise, karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı endüstriler arası ticaret de o derece büyük olur.

Endüstri içi ticaret, bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ihraç hem de ithal etmesidir. Özellikle sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü bu niteliktedir. Örneğin Almanya'nın Japonya'ya BMW, Audi ve Mercedes marka otomobiller ihraç edip, Japonya'dan Honda, Toyota ve Nissan marka araçlar ithal etmesi endüstri içi ticarete girer.

Endüstri içi ticaret, çoğunlukla ölçek ekonomilerinden ve mal farklılaştırmasından kaynaklanır. Aynı faktör donatımı ve teknolojiye sahip ülkeler arasındaki ticaretin daha çok endüstri içi nitelikte olduğu görülmektedir. Endüstri içi ticaret aşağıdaki eşitlik yardımıyla ölçülebilir:

$$T = 1 - |X-M| / X+M$$

Yukarıdaki formülde X belli bir mal veya mal grubunun ihracatını, M de söz konusu malların ithalatını gösterir. T ise, endüstri içi ticareti gösterir ve

0 ile 1 arasında değerler alır. Eğer bir ülke de hiç endüstri içi ticaret yapılmıyorsa, T değeri 0'a eşit olur.

Ülkeler arasındaki endüstri içi ticaret, bazen homojen mallar arasında da yapılır. Bu mallar genellikle kaba hacimli ve ağır mallardır. Buradaki amaç taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır. Örneğin ABD ile Kanada arasında yapılan kereste ticareti, homojen mallara dayalı olarak yürütülen endüstri içi ticarete verilebilecek güzel bir örnektir.

Endüstriler arası ticaret ise, farklı endüstriye ait malların ticarete konu olmasını ifade eder. Ülkeler arası faktör donatımı ne derece farklı ise ticaret o derece endüstriler arası olacaktır. Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret genellikle endüstriler arasıdır. Örneğin ABD'nin Türkiye'ye savaş uçağı satması ve Türkiye'den tekstil ürünleri alması endüstriler arası ticarete bir örnektir.

4.7. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizleri

Ekonomik büyüme, bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen toplam mal ve hizmet miktarının önceki yıllara göre artış göstermesi durumudur. Ekonomik büyümenin temel kaynağı, üretim faktörleri stokundaki gözlenen artışlar ile teknolojik gelişmelerdir. Ekonomik büyümeyi artırmak, makro ekonomik politikaların temel amacıdır. Çünkü ekonomi büyüdükçe, istihdam ve milli gelir artarken, işsizlik oranları ise azalır. Dolayısıyla her ülke daha fazla büyümek ister. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerin sanayileşebilmeleri için, çok hızlı bir büyüme performansı ortaya koymaları gerekmektedir.

Ancak bazen hızlı büyüme özellikle ara ve yatırım mallarında dışa bağımlı olan az gelişmiş ülkelerde, cari açıkların artmasına ve merkez bankası döviz rezervlerinin azalmasına da yol açabilir. Çünkü ekonomi büyüdükçe, milli gelir artacaktır. Bu da ithalatı yükselterek, dış ticaret açıklarını genişletir. Böylece ülkeden net döviz çıkışı olur. Yine nüfus artış hızının üretimdeki artışlardan daha fazla olduğu ülkelerde, ekonomi büyümesine rağmen işsizlik oranları aynı hızda düşüş göstermeyebilir. Literatürde bu duruma *"istihdam oluşturamayan büyüme"* de denilmektedir.

Ekonomik büyüme oranının hesaplanmasında genellikle yıllık GSYİH verileri kullanılır. Aşağıda büyüme oranlarının hesaplanmasında kullanılan temel bir formül gösterilmiştir.

$$G = \frac{Yt - Yt_{-1}}{Yt_{-1}} X100$$

Yukarıdaki eşitlikte G büyüme oranını, Yt cari dönem GSYİH'nı, Yt_{-1} geçen yılın GSYİH'nı göstermektedir. Buna göre cari dönem GSYİH'ı geçen yılın GSYİH'ından ne kadar yüksekse, ekonomik büyüme oranı da o kadar fazla olacaktır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine yöneltilen eleştirilerden birisi de üretim faktörlerinin miktarının sabit olarak alınması ve teknolojinin değişmediğinin varsayılarak statik bir analiz yapılmasıdır. Ricardo analizinde ülkelerin dinamik faktörlerindeki değişiklikler dikkate alınmamıştır.

Oysa ki gerçek yaşamda üretim faktörlerinin miktarı, üretim hacmi ve teknoloji sürekli değişmektedir. Böylece faktörlerin daha verimli kullanılması ile aynı faktörlerle daha fazla mal ve hizmet üretilebilmektedir. Bu da ekonominin büyümesini sağlayarak, dönüşüm eğrilerini sağ dışa doğru kaydırır.

Diğer taraftan ekonomik büyüme ile dış ticaret arasında da karşılıklı ilişkiler vardır. Ekonominin büyümesi bazen dış ticareti artırırken, bazen de dış ticaretin azalmasına yol açabilir. Sözgelimi bir ülkede ihraç malları üretiminin artması, ihracatı ve buna bağlı olarak dış ticareti yükseltir. Buna karşılık bir ülkede ithalata rakip malların üretimi artarsa, ithalat hacmi ve dış ticaret miktarı azalır. Yine ekonomi büyüdükçe artan milli gelir düzeyleri ithalatı da yükseltebilir. Öte yandan dış ticaretteki gelişmelerde büyüme oranları üzerinde bir takım etkiler bırakmaktadır. İhracattaki artışların ekonomik büyümeyi yükselttiği genellikle kabul edilmektedir. Buna göre dışa açık ekonomilerde yurt içinde talep daralması yaşansa bile, eğer ekonomideki üretici sektörler ihracata yönelik üretim yapıyorlarsa, artan ihracatla birlikte ekonominin büyüyebileceği söylenebilir.

Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki analizlerin daha sağlıklı biçimde yapılabilmesi için bazı varsayımlara gidilmiştir:

- Ekonomide sadece emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörü vardır. Bu faktörler tam ve etkin biçimde kullanılmaktadır. Bu bağlamda üretim dengesi de dönüşüm eğrileri üzerinde oluşacaktır.
- Kumaş ve bilgisayar olmak üzere iki mal üretilmektedir. Kumaş emek yoğun bir mal iken, bilgisayar ise sermaye yoğun bir maldır.
- Ele alınan ülke kumaşta uzmanlaşan ve kumaş ihraç eden emek zengini bir ülkedir.
- Ele alınan ülke dünya ticaretini etkileyemeyecek kadar küçük bir ülkedir. Buna göre ekonominin büyümesi nedeniyle ihracat ve ithalatta meydana gelebilecek değişmelerin, dünya fiyatları üzerinde hiçbir etki meydana getirmediği kabul edilmektedir.
- Zevk ve tercihlerde değişme olmamaktadır.

Yukarıdaki varsayımlara dayalı olarak ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkilerde üç farklı durumun olduğu söylenebilir. Söz konusu durumlar aşağıda sıralanmış ve daha sonra izleyen kısımda ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

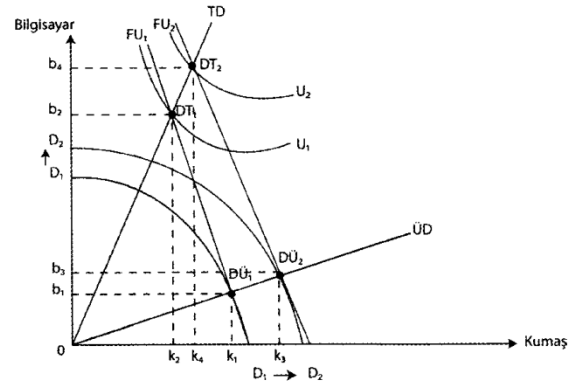
a. Üretim faktörlerinin aynı oranda artması durumu (yansız büyüme).

b. İhraç malı sektöründe yoğun olarak kullanılan üretim faktörlerinin artması (ticareti artırıcı yönlü büyüme).

c. İthal ikamesi sektörlerinde yoğun olarak kullanılan üretim faktörlerinin artması (ticarete karşıt yönlü büyüme).

4.7.1. Yansız Büyüme

Emek ve sermayenin aynı oranda (yansız) artması durumunda ortaya çıkan büyümedir. Bu durumda ekonomide Sermaye/Emek (K/L) oranı aynı kalır ve üretim imkanları eğrisi paralel olarak dışa doğru genişler. Yansız büyüme durumu izleyen şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 66: Yansız Büyüme

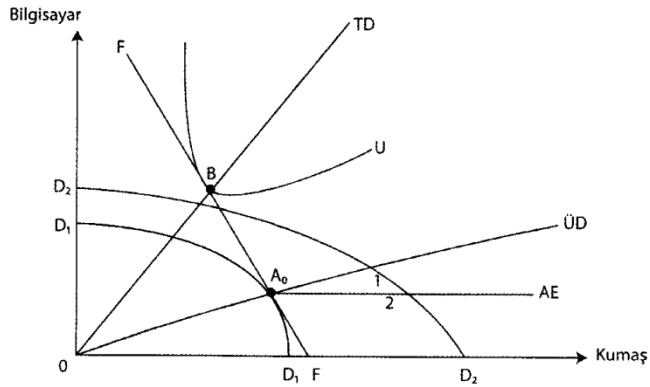
Şekil'de ele alınan ülkenin kumaş ihracatçısı ve bilgisayar ithalatçısı küçük bir ülke olduğunu varsayalım. TD tüketim doğrusunu ve ÜD ise üretim doğrusunu göstermektedir. Dış ticaret hadleri ise F_{U1} ve F_{U2} ile temsil edilmektedir. Başlangıçta ekonomide üretici dengesi D_1D_1 dönüşüm eğrisi üzerindeki $D_{Ü1}$ noktasında sağlanmaktadır. Bu durumda b_1 kadar bilgisayar ve k_1 kadar da kumaş üretilmektedir. Söz konusu ülke k_1k_2 aralığının gösterdiği kadar kumaş ihraç etmekte ve bunun karşılığında b_1b_2 kadar bilgisayar ithal etmektedir. Bu bağlamda tüketici dengesi de F_{U1} dış ticaret hadlerinden geçen ve U_1 farksızlık eğrisi üzerinde kalan D_{T1} noktasında dengededir.

Şimdi teknolojide bir değişme yokken, emek ve sermaye miktarlarında aynı oranda bir artış olduğunu kabul edelim. Bu durumda Sermaye/Emek (K/L) oranı değişmeden dönüşüm eğrisi sağ dışa doğru kayacaktır. Yeni dönüşüm eğrisi D_2D_2 olur ve kumaş üretimi k_3'e yükselirken bilgisayar üretimi de b_3'e çıkar. Böylece yeni üretici dengesi ÜD doğrusu üzerinde bulunan $D_{Ü2}$ noktasında oluşur. Yeni durumda ülkenin ihraç edeceği kumaş miktarı k_3k_4 kadarken, buna karşılık ithal edeceği bilgisayar miktarı ise b_3b_4 kadar olacaktır. Artan ihraç ve ithal malı miktarına bağlı olarak, tüketicilerin de refah seviyesi yükselmiştir. Yeni tüketici dengesi F_{U2} dış ticaret hadlerinden geçen ve daha yüksek bir refahı temsil eden U_2 farksızlık eğrisi üzerinde kalan D_{T2} noktasında oluşacaktır.

4.7.2. Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme

İhracat kesiminde yoğun olarak kullanılan faktörün, ithalatçı endüstrilerde kullanılan faktörlerden daha hızlı arttığı durumda ortaya çıkan büyümeye "ticaret artırıcı yönlü büyüme" denilir. Kumaş ihraç edip bilgisayar ithal eden emek

yoğun bir ülkede, emek faktöründeki artış oranının sermaye faktöründeki artış oranından daha fazla olması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu durumda Emek/Sermaye (L/K) oranı hızla artar ve görece daha fazla kumaş üretilip ihraç edilir. Dünya piyasalarına ihraç edilen kumaş arzı, yansız büyümeden daha fazla olacağı için ticaret artırıcı yönlü büyüme gerçekleşir. Ticareti artırıcı yönlü büyüme aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 67: Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme

Şekil'e göre başlangıçta D_1D_1 dönüşüm eğrisi üzerinde yer alan emek yoğun bir ülkede üretici dengesi A_0 ve tüketici dengesi de B noktasına eşittir. Şimdi bu ülkede sermaye arzı sabitken, emek arzının arttığını varsayalım. Bu durumda Emek/Sermaye oranı artış göstereceğinden, bilgisayar üretimi değişmezken kumaş üretimi ise artar. Küçük ülke varsayımı altında dış ticaret hadleri değişmeyecek ve FF doğrusu üzerinde kalacaktır.

Yeni durumda dönüşüm eğrisi sağ dışa doğru kayarak D_2D_2 konumunu almıştır. Yeni üretim dengesi 2 numaralı alanda bulunacaktır. 1 ve 2 numaralı alanı ayıran AE doğrusunun düz bir çizgi biçiminde çizilmesi, artan emek miktarının kumaş üretimini yükselttiğini fakat bilgisayar üretimini değiştirmediğini göstermektedir. Çünkü bilindiği üzere kumaş emek yoğun bir maldır, fakat bilgisayar sermaye yoğun bir maldır. Artan emek miktarı kumaş üretimi için gerekli oranı tam olarak karşılarken, bilgisayar endüstrisindeki üretimi ise etkileyemeyecektir. Böylece ihraç edilen kumaş miktarı da yükseleceğinden, artan Emek/Sermaye oranının ticareti artırıcı yönlü bir büyümeye yol açacağı söylenebilir.

4.7.3. Ticarete Karşıt Yönlü Büyüme

Ülkenin faktör stokundaki artışların kıt olarak bulunan faktörün daha hızlı büyümesinden kaynaklanması durumunda ortaya çıkan büyümeye "ticarete karşıt yönlü büyüme" denilir. Örneğin kumaş ihraç edip bilgisayar ithal eden emek yoğun bir ülkede Sermaye/Emek (K/L) oranının artması, kumaş üretimini azaltırken, bilgisayar üretimini ise yükseltecektir. Bu da söz konusu ülkenin daha az kumaş ihraç edip daha az bilgisayar ithal etmesine yol açacağından dış ticaret hacmi daralacaktır. Küçük ülke varsayımı yapıldığı için dış ticaret hadlerinde bir değişme olmayacaktır.

4.7.4. Büyüme, Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri

Küçük ülke varsayımı altında ekonomik büyümenin artması, ülkenin refah seviyesini iyileştirici sonuçlar doğurur. Çünkü bu durumda ülkenin kayıtsızlık eğrisi sağa doğru kayar. Bu da ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışında kalan mal bileşimlerini tüketmesine olanak tanıyarak, toplumsal refah düzeyinin yükselmesine yol açar. Büyük ülke varsayımı altında, "yansız büyüme" ve "ticareti artırıcı yönlü büyüme" durumlarında dış ticaret hadleri ülke aleyhine değişecektir. Çünkü artan ihraç malı üretimi nedeniyle, ihraç fiyatları görece düşer. Bu da dış ticaret hadlerinin büyük ülke aleyhine gelişmesine yol açar.

Örneğin bilgisayar üretip ihraç eden ve dış ticaret hadlerini etkileyebilecek kadar büyük bir ülkede, teknolojik bir gelişme veya başka bir nedenle bilgisayar üretiminin arttığını düşünelim. Böylece ihraç edilecek bilgisayar miktarı da yükselecektir. Fakat söz konusu ülke büyük bir ülke olduğu için, dünyada artan bilgisayar arzına bağlı olarak bilgisayar fiyatları düşecek ve dış ticaret hadleri de ülke aleyhine gelişecektir. Sonuçta büyük ülkelerde ihraç mallarına dayalı bir ekonomik büyümenin, dış ticaret kazançlarını azaltmak suretiyle toplumsal refahı olumsuz etkilediği söylenebilir.

Bu konuda verilebilecek ilginç bir örnek ise gelişmiş bir sanayi ülkesi olmasına rağmen tarım ve hayvancılıkta uzmanlaşmış Hollanda'dır. Özellikle de doğal kaynak fiyatlarının arttığı dönemlerde Hollanda'da, doğal kaynaklara dayalı üretimin getirisi yükseldiğinden, tarımsal ve hayvancılık üretimi de artmaktadır. Sözgelimi Hollanda'nın dünya piyasalarına ihraç ettiği doğal kaynak ürünleri arasında lale, lale soğanı, gül, süt ve peynir gibi ürünler gelmektedir. Üstelik Hollanda, tarımsal teknoloji, damla sulama sistemi ve güb-

releme gibi alanlarda da en modern yöntemleri kullanan bir ülkedir. Bu nedenle doğal kaynak fiyatları yükseldikçe söz konusu kaynaklara dayalı olarak yapılan üretimin artması, buna karşılık sanayi üretiminin azalması literatürde "Hollanda hastalığı" olarak adlandırılmaktadır.

Diğer taraftan ticareti artırıcı yönlü büyüme durumunda ortaya çıkan dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine gelişmesi durumu, yansız büyümeye göre daha fazladır. Zira ticareti artırıcı yönlü büyümede ihraç malı fiyatlarında (P_X) gözlenen düşüşler, yansız büyümeye göre daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin her koşulda ülke refahını artıracağı söylenemez. Eğer büyüyen ülke büyük bir ülke ise, dış ticaret hadleri ülke aleyhine gelişerek refah düzeylerini olumsuz biçimde etkileyebilir.

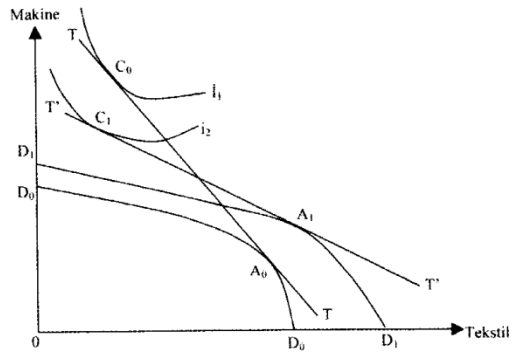
Öte yandan büyüyen ülkenin büyük bir ülke olması durumunda "ticarete karşıt yönlü büyüme" nin ortaya çıkması halinde ise, dış ticaret hadleri ülke lehine işleyecektir. Çünkü bu durumda ülkede ithalata rakip malların üretimi artacağından ithalat talebi azalacaktır. Bu da dünya piyasalarında ithal malların fiyatlarını (P_M) düşüreceğinden, dış ticaret hadleri büyük ülke lehine gelişecektir.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında küçük ülke varsayımı kaldırıldığında "yansız büyüme" ve "ticareti artırıcı yönlü büyüme" durumlarında, dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine işleyebileceğini söyleyebiliriz. Bu da ekonomisi büyüyen ülkelerin dış ticaretteki karlılıklarının azalması anlamına gelecektir. Literatürde *"yoksullaştıran büyüme"* adı verilen bu durum, ülkenin ihraç mallarının çok düşük fiyatlarla dünya piyasalarında satılmasının bir sonucudur ve ülke refahını azaltır.

4.7.5. Yoksullaştıran Büyüme

Büyüyen ülkenin ihraç mallarının fiyatlarını ve dolayısıyla ticaret hadlerini etkileyebilecek kadar büyük bir ülke olması durumunda, ekonomik büyümenin ortaya çıkaracağı refah artışları, ticaret hadlerindeki bozulmayla birlikte ortadan kalkacaktır. Şöyle ki artan üretimle birlikte ihraç edilen mal sayısının da fazlalaşması, dünya piyasalarında ihraç mallarının fiyatlarını düşürecektir. Bu da dış ticaret hadlerinin söz konusu büyümeyi gerçekleştiren büyük ülke aleyhine dönmesine yol açar. Buna büyümenin toplumsal refahı

düşürücü etki oluşturması nedeniyle "yoksullaştıran büyüme" denilmektedir. Yoksullaştıran büyüme aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 68: Yoksullaştıran Büyüme

Şekil'e göre başlangıçta ülke, A_0 üretim ve C_0 tüketim noktalarında dengededir. Ticaret hadleri TT'ye ve refah düzeyi de i_1 farksızlık eğrisinin gösterdiği düzeye eşittir. Ülkede ticareti artırıcı yönde bir büyüme meydana geldiğinde, üretim olanakları eğrisi tekstil üretiminde artış sağlayacak şekilde dışa doğru genişler. Ülkenin daha çok tekstil ihraç edip karşılığında makine ithal etmeyi arzulaması, ticaret hadlerini ülke aleyhine değiştirir. Yeni ticaret hadleri doğrusu T^1T^1 olur. Ticaret hadlerindeki bozulmadan kaynaklanan refah kaybı, üretim genişlemesinden sağlanan refah artışından daha büyüktür. Büyümeye karşın ülke yoksullaştığı için refah düzeyi i_2'ye geriler, tüketimde C_1'e düşer.

Yoksullaştıran büyüme gerçek dünyada sık rastlanan bir durum değildir. Çünkü bunun olabilmesi için üretim artışları kadar, dünyadaki talep koşullarının da bu sonucu doğuracak nitelikte olması gerekir. Diğer taraftan dış dünya da bunu dengeleyecek bir büyümenin de ortaya çıkmamış olması gerekir. Son olarak da hükümetlerin ithalata tarife koymaması veya ihracattan vergi almamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.8. Dış Ticaret Politikası

Uluslararası ticaret teorisi, karşılaştırmalı üstünlükler ve serbest ticaret yoluyla dünya kaynaklarının etkin kullanımının sağlanacağını iddia etmektedir. Buna karşılık serbest ticaret görüşü teoride ne kadar güçlü olursa olsun, uygulama da hiçbir sınırlamaya tabi olmayan bir dış ticarete

rastlanmaz. Hükümetler çeşitli amaçları gerçekleştirmek için, dış ticarete müdahalelerde bulunurlar.

Dış ticaret politikası, devletin dış ticarete müdahale konusunda izlediği politikaları ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret politikası, hükümetlerin ihracat ve ithalatı sınırlandırmak, özendirmek veya düzenlemek gibi amaçlarla yürüttüğü işlemlerin sistematik bütününe denilir.

Hükümetin dış ticarete müdahaleleri dolaysız veya dolaylı bir nitelik taşıyabilir. Doğrudan dış ticarete yönelik önlemler devletin dış ekonomik ilişkileri sınırlamaya ya da teşvik etmeye yönelik uyguladığı politikalardan kaynaklanır. Gümrük tarifeleri, ithalat kotaları ve kambiyo denetimi gibi politika araçlarında yapılan değişiklikler, doğrudan dış ticarete yönelik önlemler arasında sayılmaktadır. Dolaylı önlemler ise, hükümetlerin temelde enflasyonu ya da işsizliği önlemek gibi yurtiçi amaçlarla uyguladığı politikaların dış ticareti etkilemesidir. Buna göre para, maliye ve gelirler politikası önlemleri, dolaylı önlemler içinde yer almaktadır.

4.8.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Hükümetlerin uyguladığı dış ticaret politikaları ile gerçekleştirmek istediği amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a. **Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi:** Dış ödemeler dengesizlikleri ile genellikle cari işlemler hesabının açık vermesi kastedilmektedir. Cari işlemler hesabı açık veren ülkelerin döviz rezervleri hızla tükenir, iç ve dış borç stoku artar, faiz oranları yükselir. Bu nedenle her ülke cari açıkları kapatmaya yönelik bir dış ticaret politikası izler. Böylece ihracatın artırılması, net döviz gelirlerinin yükseltilmesi ve yabancı sermaye çıkışlarının önlenmesi sağlanmaya çalışılır. Bunun içinde ihracata daha fazla sübvansiyon verilir, ihracata vergi iadesi uygulanır, ihracat kredilerinin faiz oranı düşürülür, gümrük tarifeleri artırılarak ve ithalat kotaları yükseltilerek ithalat azaltılmaya çalışılır.

b. **Dış Rekabetten Korunma:** Ülkeler yerli sanayilerini korumak için ithalatı sınırlandırma yoluna da gidebilirler. Özellikle yeni kurulmuş sanayiler, çok yüksek birim maliyetleri ile çalıştıkları ve ölçek ekonomilerinden yararlanamadıkları için yabancı rakipleri karşısında korunmaya ihtiyaç duyarlar. Eğer ülkeler bu tür bebek sanayilerini korumazlarsa, söz konusu sanayiler dış rakipleriyle rekabet edemeyip kapanmak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla yeni kurul-

muş "bebek sanayilerin" belirli bir aşamaya gelinceye kadar, yüksek gümrük duvarları etrafında korunması ve bu sektörlere verilen üretim teşviklerinin artırılması gerekir.

c. **Ekonomik Kalkınma:** Ülkeler dış ticaret politikalarını sanayileşme stratejilerinin bir parçası olarak da kullanabilirler. Ekonomik kalkınmanın tamamlanması için ihracatı teşvik edici ve ithalatı sınırlandırıcı önlemler yürürlüğe konulmalıdır. Bu da "ithal ikameci sanayileşme stratejileri" ile mümkün olabilir. Söz konusu ithal ikameci sanayileşme stratejileri, döviz darboğazının aşılmasında ve sanayinin ihtiyaç duyduğu yatırım mallarının yurt dışından temininde önemli bir rol oynarlar. Bu bağlamda ekonomi için gereksiz lüks tüketim mallarının üzerine yüksek gümrük vergileri konulur veya bu malların ithalatı yasaklanır. Böylece kıt döviz kaynaklarının iktisadi kalkınma amaçları çerçevesinde, makine ve teçhizat gibi yatırım mallarının ithalatında kullanılması mümkün olmaktadır.

d. **Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi:** İç ekonomide tekelci kuruluşların yaygınlaşması, üretimde kaynak etkinliğini bozar ve verimliliği azaltır. Bu da tüketicilerin düşük kalitedeki mallara, çok yüksek fiyatlar ödemesine neden olur. Bu durumda hükümetler tekeller ile mücadele edebilmek için, gümrük tarifeleri başta olmak üzere dış ticareti sınırlayan öteki kısıtlamaları azaltarak, iç piyasa da rekabeti geliştirme yoluna gidebilir. Böylece yabancı üreticilerin yurt içi piyasalara girmesi ile birlikte artan rekabet ortamı, tekellerin kırılmasını sağlayacak, verimliliği artıracak ve fiyatları düşürecektir. Dolayısıyla ithalatın serbest bırakılmasının, piyasa aksaklıklarını gidererek tüketicilerin refah seviyesini yükselteceğini söyleyebiliriz.

e. **Ekonominin Liberalleştirilmesi:** Ülkeler serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirerek, dünya ekonomisiyle bütünleşme yoluna gidebilirler. Bunun için ithalatın ve ihracatın önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Bu da iç piyasalarda rekabeti artıracağı için, yerli üreticiler maliyetleri düşürebilmek için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha fazla bütçe ayırmaya, yeni üretim teknikleri geliştirmeye ve emek verimliliğini artırmanın yollarını bulmaya yönelirler. Üreticilerin kendilerini yeni rekabet koşullarına ayak uydurmak için gösterdiği çabalar ise, mal ve hizmetlerin fiyatlarını düşürerek, ülkenin dış pazarlarda daha fazla ihracat yapmasını sağlar.

f. **İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması:** Hükümetler işsizliği azaltmak için gümrük tarifeleri ve kotalar koyarak, ithalatı sınırlandırma ve yerli üretimi artırma yoluna da gidebilirler. Ancak bu durumda diğer ülkeler de ithalata kota koyup, gümrük vergilerini artırırlarsa net ihracat düşebilir. Bu da yerli üretimi azaltacağı için, işsizliği daha da artırır. Diğer taraftan ihracatın azalması, yurt içinde üretilen malların arzını da daraltarak, fiyat artışlarına neden olabilir. Bu nedenle işsizliği ve enflasyonu düşürerek iç ekonomik istikrarı sağlamak isteyen ülkeler, ithalatı serbest bırakmalı ve ihracat artışlarını teşvik etmelidir.

g. **Hazineye Gelir Sağlamak:** Hükümetlerin ithalat ve ihracat üzerinden vergi almasındaki en önemli amaçlardan birisi de, hazineye gelir sağlamaktır. Böylece artan kamu gelirleri ile bütçe açıkları finanse edilmeye çalışılır.

h. **Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma:** Uyguladıkları dış ticaret politikaları ile ülkeler, ihraç edilen mallarla ilgili olarak uluslararası pazarlarda monopolcü konuma gelmekte isteyebilirler. Bunun için ülkeler dünyada sınırlı sayıda üreticisi olduğu ürünlerin ihracatına engeller koyarlar veya benzer malı üreten ülkelerle anlaşarak kartel kurma yoluna gidebilirler. Böylece ihracat fiyatlarını yükselterek, dış ticaret hadlerini kendi lehlerine değiştirmeye çalışırlar.

ı. **Otarşi:** Bazı durumlarda ülkeler ihracatı ve ithalatı tamamen ya da kısmen yasaklayarak dış dünya ile ekonomik bağlarını en aza indirirler. Buradaki amaç yurt içi tüketimini tamamen yurt içi üretimle karşılamak, diğer bir deyişle kendi kendine yeterli olmaktır. Örneğin Kuzey Kore ve Küba gibi ülkeler otarşik ülkelerdir.

i. **Sosyal ve Siyasal Nedenler:** Hükümetler bazen ülke güvenliği, halk sağlığı, çevre kirlenmesi, doğal kaynak rezervlerinin korunması gibi sosyal veya siyasal nedenlerle bazı malların ithalatına kısıtlamalar getirebilir.

j. **Dış Politika Amaçları:** Bir ülke kendisine dost gördüğü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak gümrük indirimleri şeklinde ticari ödünler verebilir. Böylece söz konusu dost ülkelerin ekonomik gelişimine yardımcı olmayı hedefler. Ancak düşman görülen ülkelere ise, askeri bakımdan kritik kabul edilen bazı mamul, yarı mamul, hammadde veya teknolojik ürünlerin satışını da yasaklayabilir.

4.8.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Dış ticaret politikası amaçlarına ulaşmak isteyen hükümetler, dış ticaret politikası araçlarını kullanarak hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Dış ticaret politikasının en çok bilinen ve en eski aracı gümrük tarifelerdir. Ancak bunun dışında tarife dışı araçlar olarak da bilinen miktar kısıtlamaları, görünmez engeller ve gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi dış ticaret politikası araçları da bulunmaktadır.

4.8.2.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, dış ticareti düzenlemek için kullanılan en eski araçlardandır. Gümrük tarifeleri, ithal edilen malların ülke sınırından geçişi sırasında alınan vergilerdir. İthalatı azaltmak isteyen ülkeler, gümrük vergilerini artırırlar. Böylece ithal edilen malların yurt içindeki satış fiyatları yükselecektir. Bu da ithal mallara olan talebi düşüreceği için ithalat azalır. Ancak özellikle sanayisi ithalata bağımlı ülkelerde gümrük tarifelerinin aşırı yüksek tutulması, yurt içinde enflasyon oranlarının artmasına ve milli gelirin düşmesine yol açmaktadır.

Gümrük tarifeleri fiyat mekanizmasına uygundur. Ödedikleri gümrük vergilerini ithalatçı firmalar, malın fiyatına ekleyerek yurt içi tüketicilere yansıtırlar. Bu anlamda gümrük vergileri, ithalatı dolaylı olarak sınırlama gücüne sahiptir. Eğer ithal edilen mallar halkın zevk ve tercihlerine göre yüksek talep gören mallar ise, gümrük vergileri artsa bile ithalat istenildiği kadar azalmayabilir. Örneğin Audi marka bir ithal otomobilin Almanya'daki satış fiyatı 100.000 TL iken, Türkiye'de ithal otomobil başına %10 gümrük vergisi alınıyorsa, Türkiye'de bu araca sahip olmak isteyen bir kişi 110.000 TL ödemek durumundadır. Gümrük vergileri %50'ye çıktığında ise Audi marka aracın Türkiye'deki satış fiyatı 150.000 TL olur. Bu durumda eğer Türk tüketicileri, Audi marka araçlara yüksek bir talep gösteriyorlarsa (talep esnekliği düşükse), gümrük vergileri artsa bile ithalat çok fazla azalmadan devam eder.

4.8.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Gümrük tarifeleri dışında ithalat miktarlarını değiştirmek için, hükümetlerin tek taraflı olarak uyguladıkları dış ticarete müdahale yöntemleri de bulunmaktadır. Tarife dışı araçlar olarak bilinen söz konusu yöntemler aşağıda sırayla açıklanmıştır.

a. **Miktar Kısıtlamaları:** İthalatı gümrük tarifeleri gibi dolaylı olarak değil doğrudan belirli miktarlarda sınırlayan uygulamalardır. Bunlar içinde en önemlileri ithalat kotaları, ithalat yasaklamaları ve kambiyo (döviz) kontrolü rejimidir. Miktar kısıtlamaları fiyat mekanizmasına uygun düşmez. Örneğin Türkiye'nin yurt dışından ithal edilecek otomobil sayısını yıllık 1.000 otomobil ile sınırlaması durumunda, tüketicilerin alım güçleri ne kadar yüksek olursa olsun 1.000 araçlık kota dolduktan sonra ithal otomobil alma şansları yoktur. Dolayısıyla ithalat kotalarının ithalatı sınırlayıcı etkisi kesindir. Fakat gümrük vergilerinin ithalatı sınırlayıcı etkisi ise belirsizdir ve talebin fiyat esnekliğine bağlıdır.

b. **Tarife Benzeri Faktörler:** Çoklu kur uygulamaları, yerli katkı oranları, ithal ikamesi endüstrilerinde verilen sübvansiyonlar gibi fiyat mekanizmasına dayanan ve ithalatı pahalılaştırarak yerli üreticileri korumayı amaçlayan dış ticaret politikası araçlarına "tarife benzeri faktörler" denilmektedir.

c. **Görünmez Engeller:** Günümüzde küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak başta ithalat kotaları ve gümrük vergileri gibi ithalatı sınırlandırıcı engeller hızla kaldırılmaktadır. Ancak halen dış ticaretin serbestçe yapılmasını engelleyen başta bürokratik engeller olmak üzere bazı düzenlemeler de mevcuttur. Bu tür yasal ve idari düzenlemelerin tamamına "görünmez engeller" denilir. Görünmez engeller, devletin halk sağlığını korumak veya kamu güvenliğini sağlamak gibi çeşitli nedenlerle ithalatı sınırlandırmak için çıkarmış olduğu idari, teknik düzenleme veya standartları da kapsamaktadır. Görünmez engeller, konuluş amaçları farklı olsa da dış ticareti sınırlandırdıkları ölçüde bir tür dış ticaret engeli niteliği taşır.

d. **Gönüllü İhracat Kısıtlamaları:** İthalatçı ülkelerin piyasasını bozduğu gerekçesiyle, ihracatçı ülkelerin mal ihracını sınırlandırmaya yönelik bir tür kota uygulamasıdır. İthalat kotalarından farkı ise, ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasındaki anlaşmaya dayanması ve karşı tarafın ihracatı üzerine konulmuş olmasıdır. İhracat kotaları da denilmektedir.

e. **İhracatın Özendirilmesi:** İhracatın teşvik edilmesi için ihracatçıya ülkeye kazandırdığı döviz karşılığında daha fazla ulusal para ödenmesidir. İhraç malları üretiminde maliyetlerin düşürülmesi-

ne yönelik, vergi indirimi ve muafiyeti gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Örneğin Türkiye'de ihracatçılar 1985 yılında çıkarılan K.D.V.'den muaf tutulmuştur. Buna göre ihracatçı yaptığı ihracat karşılığında başlangıçta ödediği KDV'yi, daha sonra maliyeden geri almaktadır. İhracata KDV iadesi adıyla ülkemizde yapılan bu uygulama çok ciddi bir ihracat teşviki sayılmaktadır.

f. **Bağlı Ticaret:** Bir ülkenin başka bir ülkeden yapacağı mal ve hizmet alımlarını, vermiş olduğu kredi veya yardımları, kendi ülkesinden ithalat yapılmasına bağlamasıdır. Bağlı ticaret çoğunlukla döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracatını geliştirmek, yabancı sermaye yoluyla büyük sanayi tesisleri kurmak gibi nedenlerle de yapılabilmektedir. Bağlı ticarette taraflardan en az birisi devlet kuruluşu olmalıdır. Yine bağlı ticaret, ülkeler arası anlaşmalara da dayanmaktadır. Bu anlaşmaların büyük bir kısmı takas ve kliring niteliğinde olmakla beraber, buna ek olarak günümüzde karşı satın alım, geri satın alım, dengeleme (ofset) gibi yöntemleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

g. **Kambiyo Kontrolü (Denetimi):** Devlet vatandaşların dövize erişimini yasaklayarak veya güçleştirererek de dış ticareti sınırlandırabilir. Çünkü ithalat dövizle yapılmaktadır. Döviz alım ve satımının yalnızca merkez bankası tarafından yapılmasına "kambiyo kontrolü" denilmektedir. Kambiyo kontrolünün olduğu ülkelerde hangi gerçek veya tüzel kişilerin döviz bulabilecekleri merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Söz konusu ülkelerde dövize ihtiyaç duyan kimseler, ithalat lisans belgelerine sahip olmak zorundadırlar. Kambiyo kontrolünün uygulandığı ülkelerde, serbest bir döviz piyasası olmaz ve döviz kurları idari kararlarca belirlenir. Bu da ekonomik gelişmeyi yavaşlatmakta ve liberal dış ticaret rejiminin avantajlarından yararlanmayı olanaksız kılmaktadır.

4.8.3. Dış Ticarette Korumacılığın Nedenleri

Dış ticarette koruyuculuğu savunanlar, çok çeşitli gerekçeler üzerinde durmaktadırlar. Bunların bir kısmı ulusal güvenlik, iktisadi kalkınma, stratejik ticaret politikası ve damping'in önlenmesi gibi haklı görülebilecek nedenlere dayanmaktadır. Diğer bazıları ise ancak belirli koşullar altında geçerli olabilecek istihdamın yükseltilmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi ve dış pazarlık gücünün artırılması gibi unsurlar üzerinde durmaktadırlar. Bu ikinci

grup nedenler, ulusal çıkarlarla ilgili olmaktan çok, belirli meslek gruplarının çıkarlarını yansıttıkları için dış ticaret teorisinde çok fazla yer bulamazlar. Dolayısıyla aşağıda sadece ülkelerin dış ticarette korumacı politikalar uygulamasına yol açan birinci grup nedenler incelenmiştir.

4.8.3.1. Ulusal Güvenlik

Ulusal savunma ile doğrudan doğruya ilgili olan endüstrilerin kurulması ve geliştirilmesinde dış korumaya gerek duyulmaktadır. Ulusal savunma ile ilgili araç ve gereçlerin sağlanmasında dışarıya bağımlı olmanın pek çok sakıncası vardır. Çünkü savaş sırasında silah, mermi, savaş gemisi ve füze gibi askeri nitelikteki ürünleri ithal etme şansı oldukça düşüktür. Bu nedenle yerli savunma sanayinin geliştirilebilmesi için yabancı silah, uçak, tank gibi malların ithalatı koruyucu önlemlerle sınırlandırılmalıdır. Dolayısıyla ulusal savunma sanayileri tarafından üretilen ürünlerin pahalı ve kalitesiz olmasına bakılmaksızın, devletçe desteklenmesi ve dış rekabetten korunması gerekir. Serbest ticaretin en ateşli savunucusu Adam Smith bile *"savunma zenginlikten önemlidir"* diyerek, savunma sanayilerine devletçe sübvansiyon verilmesini desteklemiştir.

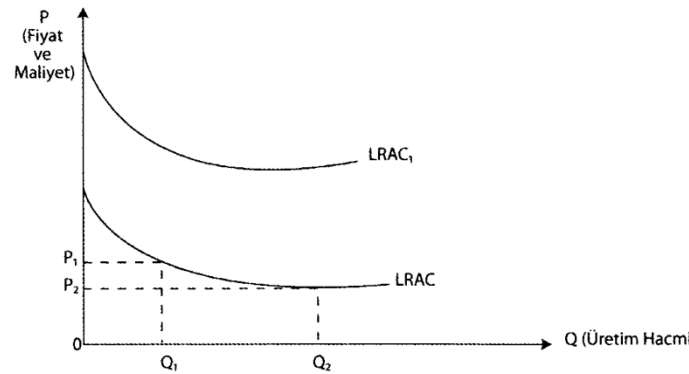
4.8.3.2. Genç Endüstri Tezi

Yeni kurulmuş sanayilere "genç endüstriler" veya "bebek sanayiler" denilmektedir. İktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla ilerde gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak endüstrilerin, belirli bir aşamaya ulaşıncaya kadar yüksek gümrük tarifeleriyle korunması gerekmektedir. Bu görüş literatürde *"genç endüstri tezi"* veya *"bebek sanayi tezi"* olarak bilinir.

Tarihsel veya doğal nedenlerle başka ülkelerde daha erken kurulmuş bulunan sanayi dalları, o alanda yeni kurulmuş olan sanayi sektörlerine göre belirli bir üstünlük kazanırlar. Bu durum deneyim, teknik bilgi, maliyet avantajı ve ölçek ekonomileri gibi gelişmelerin bir sonucudur. Doğal kaynaklar, işgücü ve piyasa gibi özellikler yönünden yeni kurulmuş sanayiler, ülke koşullarına uygun olsalar bile, olgunluk çağına erişinceye kadar dış rekabetten korunmaları gerekir. Aksi takdirde gelişmiş ülkelerin sanayileri ile rekabet edemeyerek kapanmak zorunda kalabilirler. Ancak buradaki koruyuculuk sürekli değil, geçici bir nitelik arz etmelidir. Pozitif içsel ve dışsal ölçek ekonomiler ortaya çıkana kadar uygulanacak olan koruyucu politikalar, genç endüstrilere gelişmek için zaman kazandırır.

Ana sanayileşme stratejileri açısından genç endüstriler tezi, her endüstrinin değil yalnızca gelişme potansiyeline sahip olanların seçilip korun-

ması gerektiğini öne sürmektedir. Bu yönüyle genç endüstriler tezi, ithal ikameci sanayileşme stratejilerinden farklılık arz etmektedir. Almanya'nın 1861'de siyasi birliğini sağladıktan sonra Frederich List'in görüşleri doğrultusunda uyguladığı iktisadi kalkınma amaçlı koruyucu dış ticaret politikası "genç endüstri tezi" ne uygun düşmektedir. Yine 1861-1865 iç savaşı sonrasında ABD'de maliye bakanı Alexander Hamilton öncülüğünde, özellikle İngiliz ve Fransız mallarına karşı uygulanan yüksek gümrük vergileri de, ülkede yeni kurulan sanayilerin gelişimini destekleme amacına yönelik olduğu için "genç endüstri tezi" ile bağdaşmaktadır. Genç endüstriler tezi izleyen şekil yardımıyla açıklanabilir.



Şekil 69: Genç Endüstriler Tezi

Şekil'e göre ülke içinde yeni kurulmuş endüstrilerin başlangıçtaki uzun dönem ortalama maliyetleri LRAC'ye eşittir. İlk başta genç endüstriler henüz ölçek ekonomileri ile çalışmadığı için malın satış fiyatı P_1'e ve üretim miktarı da Q_1'e eşittir. Aynı sektörde faaliyette bulunan yabancı firmalar ise, üretimde uzmanlaştıkları için Q_2 kadar mal üretmekte ve bunları P_2 gibi düşük bir fiyattan satmaktadırlar.

Dolayısıyla devletin yeni kurulmuş genç endüstrileri korumayarak serbest dış ticaret politikası izlemesi durumunda, söz konusu endüstrilerin yabancı rakipleri ile mücadele etme şansı olmayacaktır. Bu durumda genç endüstrileri korumak için devletin P_1P_2 kadar bir gümrük vergisi uygulaması gerekir. Devlet genç endüstrileri işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajlarından yararlanarak, üretimlerini Q_2'ye yükseltene kadar yüksek gümrük duvarları ile korumaya devam etmelidir. Genç endüstrilerin üretimi Q_2'ye ulaştıktan sonra ise, söz konusu endüstrileri korumayı bırakmalı ve gümrük vergilerini sıfırlamalıdır.

4.8.3.3. Stratejik Ticaret Politikası

Gelecekte daha hızlı büyüyebilmek için, kilit önemde kabul edilen yarı geçişkenler, bilgisayar, iletişim araçları ve benzeri endüstrilerde koruyuculuğa başvurulmasına "stratejik dış ticaret politikası" denilmektedir.

Ekonomilerde kilit endüstrilerin özendirilmesi amacıyla uygulanan stratejik dış ticaret politikalarının ortaya çıkardığı dışsal ekonomilerden, sadece korunan sektörler değil ülkedeki tüm kesimler yararlanır. Şöyle ki bu politikalar bilişim sektöründe teknolojik ilerlemelerin yaşanmasını sağlar, yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yol açar, istihdamı ve büyüme oranlarını artırır. Bu politika genç endüstriler tezine benzemekle birlikte kalkınmakta olan ülkeler yerine yalnızca sanayileşmiş ülkelerce uygulanır ve tüm sektörleri değil sadece yüksek teknoloji endüstrilerini kapsar. II. Dünya savaşı sonrasında Japonya'nın kısa zamanda ekonomik kalkınmasını yeniden gerçekleştirmesi (Japon mucizesi), büyük ölçüde bu politikalara dayandırılmaktadır.

4.8.3.4. Damping'e Karşı Koruma

Damping, bir ülkenin ihraç ettiği malları maliyet fiyatının altında dünya piyasalarında satışa sunmasıdır. Buradaki amaç uzun dönemde dampingle satışa sunulan mallarda, dünya ölçeğinde monopol gücü elde etmektir. Damping yapan ülkeler genellikle ucuz emek maliyetleri ile çalışan Çin ve Hindistan gibi yeni gelişen ülkelerdir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), damping'i uluslararası bir ticaret suçu olarak kabul etmiş ve yasaklamıştır. Dünya Ticaret Örgütü, damping yapan ülkelere karşı bir çok yaptırım kararı almıştır.

Ülkelerin kendi üreticilerini damping yapan ülkelere karşı korumak için en fazla başvurdukları yol ise "anti-damping yasaları" çıkarmaktır. Anti-damping yasaları ile, damping edilmiş malların ülkeye yasal olarak getirilmesi engellenmeye çalışılır. Diğer taraftan ülkeler anti-damping vergileri de çıkararak, damping yaptığı belirlenen ithalatçı firmalardan yapılan damping tutarı kadar vergi de alabilir. Böylece damping edilmiş ürünlerin fiyatı artacağından, yerli üreticilerin bu ürünlerle rekabet etme şansı da yükselecektir.

4.9. Gümrük Vergileri

Gümrük vergileri, egemen devletlerin ithal edilen mallar üzerinden aldıkları vergilerdir. İlk çağlardan beri uygulandığı için gümrük vergileri, dış ticaret politikasının geleneksel bir aracı olarak kabul edilir. Bir ülkenin tek taraflı olarak koyduğu gümrük tarifelerine, *"otonom tarife"* denir. İki veya çok yanlı anlaşmalarla belirlenen tarife oranlarına ise, *"sözleşmeli tarife"* adı veri-

lir. Yurt içinde üretilmeyen mallar üzerinden alınan gümrük vergilerine ise, *"hasılat tarifesi"* denilmektedir.

Gümrük vergilerinin uygulanmasında en yaygın amaçlar, devlet hazinesine gelir sağlamak ve yerli sanayiyi dış rekabetten korumaktır. Gümrük vergileri arttıkça, ithalatçılar yurt dışından getirdikleri mallara daha fazla vergi ödemek zorunda kalacakları için hazinenin kamu gelirleri artış gösterir. Ancak talebi esnek olan mallara uygulanacak yüksek oranlı tarifeler, tüketimin kısılmasına yol açarak vergi gelirlerini düşürebilir. Bu nedenle hangi mallar üzerine ne kadar bir gümrük vergisinin uygulanacağı hesaplanırken, malların talep esneklikleri mutlaka dikkate alınmalıdır.

Günümüzde azgelişmiş ülkelerde gümrük vergilerinin toplam bütçe gelirleri içerisindeki payları oldukça yüksektir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde ise gümrük vergisi gibi dolaylı vergilerin toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. Gelişmiş ülkelerin bütçe gelirleri, çoğunlukla gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerden oluşmaktadır.

4.9.1. Gümrük Vergilerinin Konuluş Esasları

Gümrük vergileri, "spesifik" veya "advalorem" temel üzerinden alınabilirler. Spesifik vergiler, birim ve ağırlık gibi ithal malların fiziki birimleri üzerinden alınırlar. Advalorem vergiler ise, ithal malın değerinin belirli bir yüzde oranı şeklinde alınan vergilerdir.

Spesifik vergiler, malın fiziki birimi gibi objektif kıstaslara dayandığından uygulanması kolaydır. Ancak bu tür vergiler vergilemede adalet ilkesiyle bağdaşmazlar. Çünkü malın farklı değerdeki kaliteleri arasında bir ayrım yapmazlar. Bu nedenle spesifik vergiler, ithalatı kalitesi düşük ucuz mallardan pahalı mallara doğru kaydırabilirler. Yine enflasyonist bir ortamda fiyatlar yükseldikçe verginin fiyata oranı da düşeceğinden, spesifik vergiler advalorem vergiler kadar yerli üreticilere koruma sağlayamazlar.

Advalorem vergiler ise, değer üzerinden alındıklarından fiyatlara aynı oranda uygulanırlar. Bu da verginin yurt içi üreticileri koruma gücünün değişmemesine yol açar. Bundan dolayı spesifik vergilerin aynı kalitedeki tarım ürünleri ve madenler gibi standart ürünlere uygulanması daha doğrudur. Advalorem vergiler ise, ileri teknoloji ürünü sanayi malları ile kalite ve fiyat farklılıkları olan mallara uygulanırlarsa daha etkin bir sonuç elde edilir.Diğer taraftan gümrük vergisi uygulanırken F.O.B. (Free on Board-Güvertede Teslim) veya C.I.F. (Cost, Insurance and Freight-Maliyet, Sigorta ve Navlun)

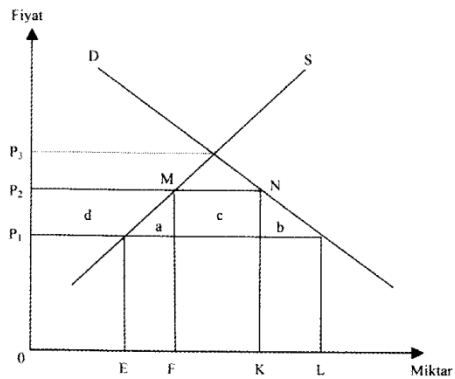
fiyatları esas alınmaktadır. FOB, ihraç mallarının limanda gemiye yüklediği andaki fiyatıdır. FOB fiyatları, ihraç edilecek malların üretim maliyet ile gemiye yüklenmesine kadar yapılan masrafları kapsamaktadır. CIF fiyat ise, malın ithalatçı ülkenin limanına vardığı andaki fiyatıdır. Bu fiyat ise üretim maliyetlerinin yanı sıra taşıma ve sigorta giderlerini de kapsamaktadır.

4.9.2. Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri

Gümrük vergileri ekonomide fiyatlar, üretim, tüketim, hazine gelirleri ve gelir dağılımı başta olmak üzere çok sayıda değişken üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır. Aşağıda söz konusu etkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

4.9.2.1. Kısmi Denge Yaklaşımı (Dar Anlamlı Etkiler)

İthal edilen mallar üzerine gümrük vergisi konulması sonucunda, yurt içinde söz konusu malların fiyatları yükselir. Bu da malın yerli üretiminin genişlemesine, tüketiminin kısılmasına ve gelir dağılımının yerli üreticiler lehine bozulmasına neden olur. Ayrıca ithalatçılardan alınan gümrük vergileri, malın ithalatını sıfıra indirecek derecede yüksek olmadığında, hazinenin gelirleri de artar. Bu anlamda gümrük vergilerinin dar anlamda üretim, tüketim, gelir dağılımı ve hazineye gelir sağlama gibi dört etki oluşturacağı söylenebilir. Gümrük vergilerinin kısmi denge etkileri, aşağıdaki şekil yardımıyla incelenmiştir.



Şekil 70: Gümrük Vergilerinin Kısmi Denge Etkileri

Şekil'de D dış ticarete konu bir malın talep eğrisini, S ise arz eğrisini göstermektedir. Gümrük vergisi konulmadan önce söz konusu malın serbest dünya fiyatı P_1'dir. Bu fiyat düzeyinden yapılan tüketim 0L'ye, üretim 0E'ye ve ithalat hacmi de EL'ye eşittir.

Malın birimi başına P_1 P_2 miktarında spesifik vergi (ya da bu tutara eşit bir advalorem vergi) konulduğunda, ilgili malların ithalatı EL'den FK'ya düşerken yurt içi fiyatı ise $0P_2$'ye yükselir. Bu da söz konusu malların yurt içi üretiminin 0E'den 0F'ye çıkmasına ve yurt içi tüketiminin ise 0L'den 0K'ya düşmesine neden olur. Buna göre şekildeki a üçgeni ile gösterilen alan toplumun üretim kazancını, b üçgeni ile gösterilen alan ise toplumun tüketim kaybını gösterir.

Devlet ise şekilde c dikdörtgeninin alanı kadar bir vergi geliri elde eder. Buna da "gelir etkisi" denilir. Artan fiyatlar nedeniyle tüketiciler, gümrük vergisi öncesindeki duruma göre daha az mala daha yüksek fiyat ödemek zorunda kalırlar. Bu da gelir dağılımının tüketiciler aleyhine ve üreticiler lehine değişmesine yol açar. Söz konusu gelir dağılımı etkisi ise şekilde d ile gösterilen yamuğunun alanına eşittir.

Gümrük vergilerinin dar anlamdaki etkileri aşağıda üretim etkisi, tüketim etkisi, dış ticaret etkisi, gelir etkisi ve bölüşüm etkisi başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Üretim Etkisi: Gümrük vergilerinin ithal malların yurt iç fiyatını artırması, yerli üretimin de genişlemesine yol açar. Malın yurt içindeki satış fiyatının P_1 den P_2 ye çıkması, yerli malın üretimini de 0E'den 0F'ye yükseltmiştir. Malın arz esnekliği ne kadar yüksek olursa, fiyat artışlarının sağladığı üretim yükselişi de o kadar fazla olur. Yukarıdaki şekilde a üçgeni ile gösterilen alan üretim etkisini göstermektedir.

Tüketim Etkisi: Yurt içinde fiyatların yükselmesi, tüketimin kısılmasına yol açar. Malın yurt içi tüketimi KL kadar azalır. İthal mallarına olan talep esnekliği ne kadar fazla ise, belirli bir fiyat artışı karşısında tüketimdeki azalma o kadar fazla olur. Tüketimin kısılması, toplum açısından tüketici refahının düşmesine yol açar. Yukarıdaki şekilde b üçgeni tüketim etkisini göstermektedir.

Dış Ticaret Etkisi: Yerli üretimdeki artış ve tüketimdeki azalma, ithalatında daralmasına neden olur. Buna dış ticaret etkisi denir ve bu etkinin büyüklüğü EF + KL'ye eşittir.

Gelir Etkisi: Gümrük vergilerinin artması sonucunda, ithal malın yurt içi satış fiyatı P_1'den P2'ye yükselmektedir. İthalat hacmi ise EL'den FK'ya düşmüştür. Böylece devletin elde ettiği vergi gelirleri de artış gösterir. Söz konusu toplam vergi geliri, ithalat miktarı ile birim başına alınan verginin çarpımına eşittir. Bu da şekilde gösterilen c dikdörtgenin alanına eşittir.

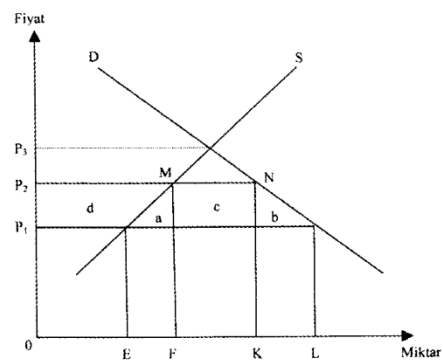
Bölüşüm Etkisi: Gümrük vergilerinin artması sonucunda artan fiyatlar nedeniyle, milli gelir tüketicilerden üreticilere doğru yeniden bölüştürülür. Bu da gelir dağılımının üreticiler lehine değiştiği anlamına gelir. Bu da yukarıdaki şekilde d ile gösterilen yamuğun alanına eşittir.

4.9.2.2. Tarifelerin Rant Etkisi

Gümrük tarifeleri, gelirin yurtiçi tüketicilerden yurtiçi üreticilere ve bol faktörden kıt faktöre doğru yeniden dağıtılması sonucunu doğurur. Bu da üreticilerin ve tüketicilerin refah seviyelerinin değişmesine neden olur.

Gümrük tarifelerinin toplumsal refah üzerindeki etkileri ise, üretici ve tüketici rantı ile ölçülmektedir. Tüketici rantı, tüketicilerin malın belirli bir kısmı için ödemeyi kabul edecekleri en yüksek fiyat ile ödedikleri fiyat arasındaki farkı ifade etmektedir. Piyasa fiyatları, tüketicilerin ödemeye razı oldukları fiyatın ne derece altında olursa, tüketici rantı da o kadar fazla olacaktır. Tüketici rantı, geometrik olarak malın talep eğrisinin altında ve fiyat doğrusunun üzerinde kalan alanın büyüklüğüne eşittir.

Üretici rantı ise, üreticilerin belirli bir miktar malı satmayı kabul edecekleri en yüksek fiyat ile karşı karşıya oldukları piyasa fiyatı arasındaki farkı ifade etmektedir. Piyasa fiyatları, üreticilerin malları satmayı düşündükleri fiyatın ne derece üstünde olursa, üretici rantı da o kadar fazla olacaktır. Üretici rantı geometrik olarak malın arz eğrisinin üzerinde ve fiyat doğrusunun altında kalan alanın büyüklüğüne eşittir. Gümrük tarifelerinin üretici ve tüketici rantları üzerindeki etkileri, aşağıdaki şekil yardımıyla incelenmiştir.



Şekil 71: Gümrük Tarifelerinin Rant Etkileri

Şekil'e göre başlangıçta serbest ticaret yoluyla oluşan dünya fiyatlarını P_1 olarak kabul edelim. Bu fiyat düzeyi tüketicilerin lehinedir. Çünkü tüketi-

ciler malları eğer ekonomi dışa kapalı olsaydı oluşacak fiyat düzeyini gösteren P_3'den çok daha düşük bir seviyeden satın almaktadırlar. Şimdi hükümetin üreticileri dış rekabetten korumak için P_1P_2 kadar bir gümrük vergisi koyduğunu düşünelim.

Bu durumda malların yurt içindeki satış fiyatları P_2'ye yükseleceğinden, artan fiyatlar nedeniyle tüketici rantı azalır. Yeni durumda tüketiciler aynı malları daha yüksek fiyat vererek almak zorunda kalırlar. Tüketici rantındaki azalışlar ise a, b, c ve d alanlarının toplamı kadardır (a+b+c+d). Tüketici rantının bir kısmı devlete vergi olarak giderken (c dikdörtgeni), bir kısmı ise üreticilere gitmektedir (d yamuğu).

Tüketici rantının bir kısmı ise (a ve b üçgenleri) hiç kimseye gitmez ve toplumun gümrük tarifeleri nedeniyle uğradığı kaybı gösterir. Diğer bir ifadeyle bunlar gümrük tarifeleri sonucunda yurt içinde gerçekleşen yüksek maliyetli üretim artışlarının yol açtığı verimlilik kayıplarını (a üçgeni) ve tüketicilerin artan fiyatlar nedeniyle vazgeçtikleri tüketim miktarlarının oluşturdukları rant kayıplarını (b üçgeni) göstermektedir.

Gümrük tarifelerinin rant etkilerine üreticiler açısından baktığımızda ise, başlangıçta serbest dış ticaret koşulları altında malın satış fiyatı P_1 iken üretici rantının sıfıra eşit olduğunu söyleyebiliriz. Hükümetin yerli üreticileri korumak için P_1P_2 kadar bir gümrük vergisi koyması üzerine, malın yurt içi fiyatları P2'ye yükselir. Bu da üreticilerin mallarını serbest dünya fiyatının üzerinde satması anlamına geleceğinden, üreticiler ilave bir rant elde ederler. Üreticilerin her birim başına elde ettikleri rant ise, arz eğrisi ile piyasa fiyatı doğrusu arasındaki dikey farka eşittir. Buna göre üreticilerin gümrük vergisi konulmasından sağladıkları toplam rant geliri, şekil'deki d yamuğunun alanına eşit olacaktır.

4.9.2.3. Genel Denge Yaklaşımı (Geniş Anlamlı Etkiler)

Gümrük tarifeleri sadece üreticiler ile tüketicilerin refah seviyesi ve yurt içi fiyatları gibi değişkenleri etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda ekonominin genel makro ekonomik dengesi üzerinden de bir takım etkiler bırakmaktadır. Gümrük tarifelerinin makro ekonomik büyüklükler üzerinde bıraktığı etkiler aşağıda maddeler halinde kısaca açıklanmıştır.

a. **Ödemeler Bilançosu Üzerine Etkileri:** Gümrük tarifeleri, ithal malların yurt içi satış fiyatlarını yükseltir. Böylece ithalat talebi düşer ve ödemeler bilançosu açıkları kapanır. Ancak gümrük vergilerinin it-

halatı sınırlayabilmesi için, ithal malların yurt içi talep esnekliği sıfırdan büyük olmalıdır. Eğer ithal malların talep esnekliği sıfıra eşit olursa, ne kadar gümrük vergisi konulursa konulsun ithalat miktarı değişmez. Diğer taraftan gümrük tarifelerinin ithalatı kısıtlayıp dış ticaret açıklarını düşürebilmesi için, yurt içi tüketicilerin ithal mallara bağımlı olmamaları da gerekir. Eğer tüketicilerin zevk ve tercihleri yerli mallar yerine yabancı mallar kullanmaya yönelikse, gümrük tarifeleri artsa bile ithalat istenildiği kadar azalmayabilir.

b. **Döviz Tasarrufu Üzerine Etkileri:** Gümrük tarifelerinin yükselmesi, ithalatı azaltarak ülkenin döviz rezervlerinin yurt dışına çıkmasını önleyebilir. Fakat bunun için konulacak olan gümrük tarifesinin, ithalatı sınırlandırabilecek ölçüde yüksek olması gerekir. Dolayısıyla gümrük tarifelerinin ithalatı kısıtladığı ölçüde, ülkenin döviz giderlerinden tasarruf sağlayacağını söyleyebiliriz. Özellikle az gelişmiş ülkeler sınırlı olan döviz kaynaklarını, kalkınmaları için gerçekten ihtiyaç duydukları ara ve yatırım malları ithalatına yönlendirmek istemektedirler. Bu nedenle lüks malların ve ekonomik kalkınma için gereksiz malların ithalatını önlemek için, söz konusu mallar üzerine yüksek gümrük tarifeleri koyarlar.

c. **İstihdam Düzeylerine Etkileri:** Gümrük tarifelerindeki artışların ithalatı azaltması, yerli üretimin yanı sıra istihdam oranının da artmasını sağlar. Çünkü ithal malların fiyatları yükseleceği için, tüketiciler daha ucuz olan yerli malları yabancı malların yerine ikame edeceklerdir. Bu da yurt içinde üretilen mallara talebi artıracağından, firmalar da söz konusu talebe cevap vermek için üretimlerini yükselteceklerdir. Artan üretim hacmi ise firmaların emek talebini yükseltecek ve yeni kişilerin istihdam edilmesine yol açacaktır. Böylece ekonomide işsizlik oranları da giderek düşecektir.

d. **Milli Gelir Üzerindeki Etkisi:** Gümrük tarifelerinin toplam talebi yabancı mallardan yerli mallara doğru kaydırması, korunan endüstrilerden başlamak üzere toplam hasılayı ve milli geliri artırır. Bilindiği üzere milli gelir, $Y = C + I + G + (X - M)$ gibi basit bir eşitlikte hesaplanmaktadır. Bu eşitlikte ithalatı temsil eden M simgesinin önündeki işaretin negatif olması, ithalat azaldıkça milli gelirin artacağını göstermektedir. Dolayısıyla gümrük vergilerindeki artışların ithalatı düşürmesi, aynı zamanda milli geliri artıracaktır.

e. **Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri:** Gümrük tarifelerinin diğer bir genel ekonomik etkisi ise, ticaret hadlerini tarife koyan ülke lehine değiştirmesidir. Çünkü gümrük tarifelerindeki artışlar, ithal malların talebini düşürecektir. Bu da ithal malların dünyadaki fiyatlarının (P_m) azalmasına neden olarak, dış ticaret hadlerinin tarife koyan ülke lehine işlemesine yol açacaktır.

Gümrük tarifelerinin dış ticaret hadlerini tarife koyan ülkenin lehine değiştirebilmesi için ise, tarife koyanın büyük bir ülke olması, ihracatçı ile ithalatçı ülkedeki arz-talep esnekliklerinin yeterince büyük olması ve karşı ülkenin misilleme yapmaması gerekir. Eğer tarife koyan ülke dünya ticaretinde fazla yer tutmayan küçük bir ülke ise, gümrük tarifelerindeki artışlar ithal malların dünya fiyatlarını değiştiremeyeceğinden, dış ticaret hadleri üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır.

Diğer taraftan ithal malların arz ve talep esneklikleri düşük ise, artan gümrük tarifelerine ve yurt içinde pahalılaşan ithal ürünlere rağmen, ithalat talebi düşmez. Bu nedenle dış ticaret hadleri ülke aleyhine işlemeye devam eder. Yine bir ülkenin yapmış olduğu gümrük tarifelerini yükseltici politikalara, karşı ülkelerde rekabetçi misillemeler ile tepki verebilirler. Bu durumda karşı ülkelerde gümrük tarifelerini yükselteceklerinden, dış ticaret hadleri değişmeden kalacaktır.

f. **Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri:** Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisinde öngörüldüğü gibi, serbest ticaret ihracat endüstrilerinde yoğun olarak kullanılan faktörlerin lehinedir. Çünkü ülkenin bol olarak sahip olduğu faktörün milli gelir içindeki payını yükseltir. Gümrük vergilerinin artırılması, ithalata rakip endüstrilerde yoğun kullanılan faktörlerin lehine işler ve milli geliri kıt faktör lehine değiştirir.

Eğer sadece lüks malların ithalatına gümrük vergisi konulursa ve ülkedeki yoksul kesimin tükettiği zorunlu malların ithalinden hiç gümrük vergisi alınmazsa, gelir dağılımı zengin kesimin aleyhine ve yoksul kesimin lehine değiştirilmiş olur. Ancak bu politikanın bazı sakıncaları bulunmaktadır. Şöyle ki lüks malların ithaline uygulanan yüksek tarifeler, bunların yurtiçi fiyatını yükselterek kaynakların bu alana yönelmesine ve söz konusu malların üretiminin artmasına da neden olabilir. Zorunlu tüketim mallarının yurt içi

fiyatları ise düşer ve bu malların üretimi caydırılmış olur. Bu da bir süre sonra zorunlu malların arzını azaltarak, fiyatlarının yeniden yükselmesine neden olur. Böylece hükümetlerin başlangıçta öngördüğü amaçların tersine, gelir dağılımı uzun dönemde yoksul kesimin aleyhine işleyebilir.

Gümrük tarifelerinin makro ekonomik etkilerinden hareketle, gümrük vergilerindeki değişikliklerin ortaya çıkaracağı sonuçların tüm boyutları ile ciddi bir şekilde incelendikten sonra hükümetler tarafından yürürlüğe konulması gerektiği söylenebilir. Gümrük tarifelerindeki değişiklikler, sadece tek bir çıkar grubu veya sektörün değil, tüm ülkenin refah seviyesini yükseltmek amacıyla yapılmalıdır.

4.9.2.4. Tarifelerin Ticaret Hadleri Etkisi ve Optimum Gümrük Tarifesi

Gümrük tarifeleri dış ticaret hadleri ve dış ticaret hacmi üzerinde de bir takım etkiler ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda gümrük tarifelerinin söz konusu etkileri "ticaret hadleri etkisi" ve "optimum gümrük tarifesi" başlıkları altında incelenecektir.

a-) Ticaret Hadleri Etkisi: Dış ticaret hadleri, bir ülkenin yurt dışına ihraç ettiği malların fiyatlarının, ithal ettiği malların fiyatlarına oranını ifade eder. Dış ticaret hadleri bir ülkenin dış ticaretten elde ettiği karlılığı göstermektedir. Dış ticaret hadleri şu şekilde hesaplanmaktadır:

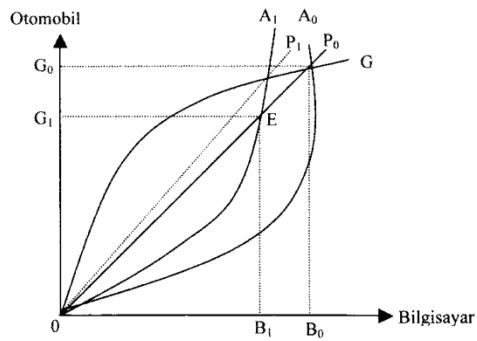
$$\text{Dış Ticaret Hadleri} = \frac{\textit{İhraç Fiyatları (Px)}}{\textit{İthal Fiyatları (Pm)}} \text{ x100}$$

Yukarıdaki eşitlikten de anlaşılabileceği gibi bir ülkenin ihraç fiyatları arttıkça ve ithal fiyatları da düştükçe, dış ticaret hadleri söz konusu ülkenin lehine gelişecektir. Bu da ülkenin dış ticaretten elde edeceği kazançların arttığı anlamına gelir. Tersine bir ülkenin ihraç fiyatları azaldıkça ve ithal fiyatları da yükseldikçe ise, dış ticaret hadleri ülkenin aleyhine işler. Bu da ülkenin dış ticaretten zarar ettiği anlamına gelir. Dış ticaret hadlerinin değişebilmesinin koşulu gümrük tarifesi koyan ülkenin büyük ülke olmasıdır. Eğer tarife koyan ülke küçük ülke ise, gümrük tarifesindeki değişiklikler dış ticaret hadlerini etkileyemez.

Örnek olarak dünyada sadece ABD ve Almanya'nın olduğunu ve bu iki ülkenin karşılıklı dış ticaret yaptığını varsayalım. ABD'nin büyük bir ülke

olduğunu ve Almanya'ya bilgisayar ihraç edip, Almanya'dan ise otomobil ithal ettiğini varsayalım. Şimdi ABD'nin otomobil ithalatından gümrük vergisi almaya başladığını, buna karşılık Almanya'nın gümrük vergilerini değiştirmediğini düşünelim. Otomobil ithalatından alınan gümrük vergileri nedeniyle, ABD'nin iç piyasasında otomobilin fiyatları yükselir. Bu da ABD'nin otomobil ithalatını azaltır ve dış ticaret hacmi daralır. Diğer taraftan ABD büyük ülke olduğu için ve otomobile olan dış talebi düştüğü için, otomobilin dünya fiyatları ise azalmaya başlar. Bu da dış ticaret hadlerinin ABD lehine ve Almanya aleyhine işlemesine yol açar.

Buna karşın eğer ABD küçük bir ülke olsaydı, otomobile uygulanacak gümrük vergisi ithalatı azaltarak dış ticaret hacmini küçültecekti. Fakat otomobilin dünya fiyatları etkilenmeyeceği için, dış ticaret hadleri değişmeyecekti. Gümrük tarifelerinin dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 72: Gümrük Tarifelerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri

Şekil'de büyük bir ülke olarak seçilen ABD'nin Almanya'ya bilgisayar ihraç edip, Almanya'dan ise otomobil ithal ettiği varsayılmıştır. Başlangıçta serbest ticaret dengesi, iki ülkenin teklif eğrilerinin kesiştiği noktada (P_0) gerçekleşir. ABD, Almanya'ya $0B_0$ miktar bilgisayar ihraç edip, karşılığında $0G_0$ kadar otomobil ithal etmektedir. P_0 noktasından geçen $0P_0$ doğrusunun eğimi ($0G_0/0B_0$), bilgisayarın otomobil cinsinden fiyatını verecektir. Bu da ABD'nin dış ticaret hadlerini gösterir. ABD, otomobil üzerine bir tarife koyduğunda, gümrük tarifesi ticaret hacmini daraltır ve ülkenin teklif eğrisi $0A_1$ şeklinde sola kayar. Yeni denge P_1'de oluşur ve ticaret hadleri $0P_1$ biçiminde ABD lehine değişir.

Burada ABD, bilgisayar üretimindeki monopolcü ve otomobil alımındaki monopsoncu konumundan yararlanarak, otomobil ithalatına tarife koymuş ve ticaret hadlerinin kendi lehine işlemesini sağlamıştır. Tarife uygulamasından sonra ABD'nin bilgisayar ihracat arzı B_0B_1 kadar, otomobil ithalat talebi ise G_0G_1 kadar azalır. Dış piyasalarda ortaya çıkan bilgisayar kıtlığı ve otomobil bolluğu, $0P_1$ doğrusunun daha dik olmasından anlaşılacağı gibi bilgisayarın göreceli fiyatını yükseltir. Böylece dış ticaret hadleri ABD lehine ve Almanya aleyhine işler.

b-) Optimum Gümrük Tarifesi: Optimum gümrük tarifesi, büyük bir ülkenin koyacağı gümrük tarifesinin, tarife koyan ülkenin refah düzeyini en yüksek düzeye çıkartmasını ifade etmektedir. Büyük bir ülkenin gümrük tarifesi koyması, ülke refahı açısından birbirine ters iki etki doğurur. Bunlar ticaret hadlerindeki iyileşme ve ticaret hacmindeki daralmadır. Optimum tarife, ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden doğan net refah artışlarını maksimum yapan bir gümrük tarifesi oranıdır. Ancak gümrük tarifelerinin aşırı yükseltilmesi veya diğer ülkelerin de misilleme yaparak gümrük tarifelerini yükseltmesi durumunda ise, ticaret hacmi sıfıra düşeceğinden dış ticaretten hiçbir kazanç elde edilemez.

4.9.2.5. Gümrük Vergilerinin Yansıması

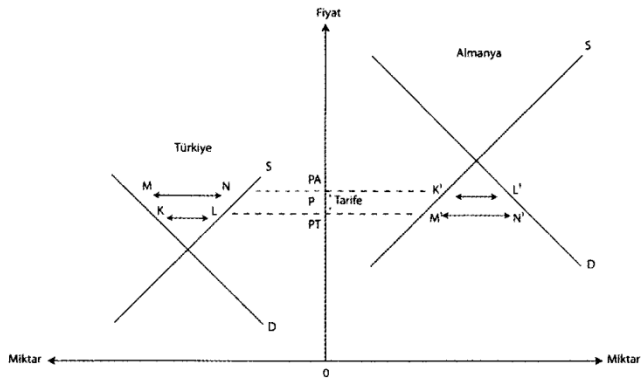
İthalatçılar ithal ettikleri malların sınırdan geçişi sırasında gümrük vergisini öder ve daha sonra bu vergiyi kısmen veya tamamen malın fiyatına eklerler. Bu işleme gümrük vergisinin yansıması denilir. Böylece gümrük vergisini gerçekte yurt içindeki tüketiciler ödemiş olur. Diğer bir ifadeyle gümrük vergisinin yükünü, ithalatçı ülkedeki tüketiciler taşırlar.

Ancak bazı durumlarda ithalatçı ülkenin gümrük vergisi koyması, ihracatçıyı fiyatları düşürmeye zorlayarak, vergi yükünün ihracatçı ülkedeki üreticiler tarafından karşılanmasına da yol açabilir. Bu ise ithalatçı ülkenin önemli bir alıcı durumunda olması halinde söz konusu olabilir. Örneğin Türkiye'nin ihraç ürünü fındığı en fazla talep eden ülke Almanya'dır. Büyük bir ülke olan Almanya'nın fındık ithalatına gümrük vergisi getirmesi halinde, Türk fındık ihracatçıları Alman tüketicilerinin fındık talebinin düşmesini engellemek için ödedikleri vergiyi malın fiyatına eklemezler. Böylece Almanya'nın fındık ithalatına getirdiği gümrük vergisinin yükü, Türk fındık üreticileri üzerinde kalır.

Gümrük vergilerinin yansımasını belirleyen faktörler şunlardır:

- **İthalatçı Ülkedeki Talep Esnekliği:** İthal edilen mallara karşı ithalatçı ülkedeki talep esnekliği ne kadar yüksekse, konulan tarifenin o kadar büyük bir kısmı ihracatçı ülkenin üreticilerince ödenir. Çünkü bu durumda ihracatçılar artan gümrük vergilerini malın fiyatına ekleyecek olurlarsa, çok ciddi bir talep düşüşüyle karşılaşacaklardır. Bu nedenle talep esnekliği yüksekse, gümrük vergilerindeki artışlar, ithalatçı ülkelerin tüketicilerine yansımayacaktır.
- **İhracatçı Ülkedeki Arz Esnekliği:** İhracatçı ülkedeki arz esnekliği düşükse, ithalatçı ülkenin koyacağı gümrük tarifeleri, ihracatçı ülkenin üreticileri tarafından ödenecektir. Çünkü ihracatçı ülkedeki arz esnekliğinin düşük olması, yurt içi üretimin ihraç malların fiyatlarından etkilenmediği anlamına gelir. Bu durumda gümrük vergilerindeki artışlar, ihraç mallarını pahalılaştırsa bile yurt içi üretim miktarı değişmeyecektir. Dolayısıyla ihracatçılarda ithalatçı ülkelerin koyduğu gümrük tarifelerini, ihraç mallarının fiyatlarına eklemek yerine kendileri ödeyecektir. Böylece gümrük vergilerinin yükünü, ihracatçı ülkedeki üreticiler üstlenmiş olacaktır.
- **İthalatçı Ülkenin Büyük Bir Ülke veya Monopsoncu Bir Ülke Olması:** Eğer ithalatçı ülke büyük bir ülke ise veya ihraç mallarının dünyadaki tek alıcısı konumunda olan monopsoncu bir ülke ise, ihracatçılar söz konusu ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergilerini, ihraç mallarının fiyatlarına yansıtmayacaklardır. Çünkü gümrük vergilerinin malların fiyatlarına yansıtılması durumunda, ihraç malının fiyatı yükseleceğinden dış talebi azalır. Bu nedenle ihracatçılar büyük bir pazarı tamamen kaybetmektense, gümrük vergilerinin yükünü kendileri çekmeyi tercih edeceklerdir. Bu durumda artan gümrük vergileri, ithalatçı ülkelerin tüketicilerine değil ihracatçı ülkedeki üreticilere yansımış olur.

Gümrük vergilerinin yansımasını izleyen şekil yardımıyla açıklamak mümkündür.



Şekil 73: Gümrük Vergilerinin Yansıması

Şekil'de grafiğin sol tarafı Türkiye'nin, sağ tarafı ise Almanya'nın fındık arz ve talep eğrilerini göstermektedir. Örneğimizde Türkiye fındık arz fazlası olan ihracatçı bir ülke, Almanya ise fındık talep fazlası olan ithalatçı bir ülkedir. Gümrük tarifesi konulmadan önce iki ülkedeki fındık fiyatları da P'ye eşittir. Bu fiyat seviyesinden Türkiye'deki MN kadar olan fındık arz fazlası, Almanya'daki M^1N^1 fındık talep fazlasına eşitlenmektedir.

Şimdi Almanya'nın fındık ithalatına P_AP_T kadar bir gümrük vergisi koyduğunu düşünelim. Bu durumda Türk ihracatçıları artan gümrük vergilerini ihraç ettikleri fındık fiyatlarına ekleyecekleri için, Almanya'da fındığın yurt içi fiyatları P_A'ya yükselir. Diğer taraftan Almanya'nın fındık talebi bir miktar azalacağı için, ihracatçılar Almanya'ya satamadıkları fındıkları Türkiye'de satışa sunacaklardır. Bu da Türkiye'deki fındık fiyatlarını P_T'ye düşürür. Böylece Almanya'nın koymuş olduğu gümrük tarifelerinin P_A kısmı Alman tüketicileri tarafından, P_T kısmı ise Türk üreticileri tarafından ödenmiş olur.

4.9.2.6. Etken Dış Koruma

Etken dış koruma, hem nihai mal hem de onun üretiminde kullanılan girdiler üzerine getirilen gümrük tarifelerinin, malın yurtiçi üreticilerini gerçekte ne ölçüde koruduğunu ifade etmektedir. Bir mal üzerinde belli oranda gümrük tarifesi konulmakla, yurt içinde o malı üreten endüstrilere aynı oranda koruma sağlanması her zaman mümkün olmaz. Gümrük tarifeleri yalnızca nihai mallardan alınmayıp, ithalata rakip mal üretiminde kullanılan girdiler, yani ara mallar ve hammaddeler üzerinden de alınabilmektedir. Dolayısıyla

yerli mal endüstrilerine sağlanan gerçek korumayı ölçebilmek için, hem nihai malların hem de onun üretiminde kullanılan girdilerin tarife oranlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu iki tür tarife uygulamasına dayanarak hesaplanan gerçek koruma oranlarına "etken koruma oranı" denir. Etken koruma oranı (Zj), aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$Zj = T_j - a_{ij}.T_i / 1-a_{ij}$$

Tj: j nihai malı üzerindeki tarife oranı

Ti: i ithal girdisi üzerindeki tarife oranı

a_{ij}: tarife yokluğunda ithal girdinin nihai malın değerine oranı

Etken koruma oranı, nihai mal üzerindeki tarife oranı ile doğru, girdiler üzerindeki tarife oranı ile ters orantılıdır. Ayrıca etken koruma oranı, ithal girdilerin nihai malın serbest piyasa değeri içindeki payından (aij) da etkilenmektedir. Ancak bu etkinin yönü belirsizdir.

Kullanılan girdilerin fiilen ithal edilmeleri ile, yurt içinde ithalata rakip endüstrilerde üretilmeleri arasında etken koruma açısından bir fark yoktur. Çünkü ikinci durumda aynen nihai malda olduğu gibi, ithal girdiler üzerine tarife konulması, bunların yurtiçinde üretilen benzerlerinin fiyatını yükseltecektir. Ayrıca birden fazla girdi kullanılması durumunda, girdilerin toplamının da dikkate alınması gerekir.

Gelişmiş ülkeler genellikle en düşük tarifeleri hammaddeler üzerine koyarlar. Hatta bu tür hammaddeleri gümrüksüz ithal ederler. Yarı işlenmiş mallara biraz daha yüksek, nihai mallara ise göreceli olarak en yüksek düzeyde tarife uygularlar. Bu tarife yapısı, malların işleme aşamalarına göre tarifelerin kademeleşmesini yansıtır. Sanayi ürünlerinde işleme derecesi arttıkça, gerçek koruma oranı yükselir. Bu da söz konusu piyasalara sanayi ürünü ihraç etmeye çalışan az gelişmiş ülkelerin önündeki engellerin göründüğünden büyük olması demektir. Böylece az gelişmiş ülkeler, hammadde veya yarı işlenmiş ürün ihracatçısı olmak durumunda kalırlar.

Eğer girdiler üzerindeki tarifeler, nihai mallara uygulanan tarifelerden daha yüksek oranlarda artırılırsa, o malın yurt içi üretimi "negatif koruma" ile cezalandırılmış olur. İhracat endüstrileri de negatif korumaya konu olabilir. Şöyle ki ihracat endüstrileri, gümrük tarifelerine tabi girdi kullanırlarsa ihracat maliyetleri yükselir. Bu da ihracat gelirlerini düşürerek, bu tür endüstrilerin olumsuz etkilenmesine yol açar. Söz konusu olumsuz etkileri azaltmak için

ise, alınan gümrük vergileri ihracatçılara geri ödenmelidir. Bu nedenle genellikle gelişmekte olan ülkeler, ihracat girdilerini gümrüksüz ithal etmektedirler.

4.9.3. Özel Dış Ticaret Rejimleri

Bir kısım mallara taşıdıkları özellikler dolayısıyla normal gümrük rejimi uygulanmaz. Bu durumda söz konusu mallar, özel dış ticaret rejimlerine tabi olurlar. Özel dış ticaret rejimleri, aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

4.9.3.1. Geçici İthal ve Geçici İhraç

"Geçici ithalat", değerlendirici bir işlem gördükten sonra ilerideki bir dönemde tekrar yurtdışına çıkartılmak üzere ülkeye giren mallara uygulanan rejime denilir. Geçici ithalata tabi olan mallardan gümrük vergisi alınmaz. Tersine ileriki bir dönemde tekrardan yurt içine girmek üzere değerlendirici bir işlem görmek için yurt dışına çıkarılan mallara uygulanan rejime de "geçici ihracat" denilir. Geçici ihracat kapsamında ülkeden çıkan mallardan da gümrük vergisi alınmaz. Örneğin büyük inşaatlarda kullanılmak üzere kiralanan yabancı alet ve makineler, sergi ve fuarlarda gösterilecek eşyalar, külçe haline dönüştürülecek olan maden cevherleri, geçici ithalat ve ihracat rejimine tabi olduklarından gümrük vergilerinden muaftırlar.

4.9.3.2. Serbest Bölgeler

Ticari ve sınai faaliyetleri teşvik etmek için, ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte gümrük hattının dışında sayılan ve ülkede uygulanan sınai, ticari ve mali düzenlemelerden kısmen ya da tümüyle muaf olan bölgelerdir. Serbest bölgelerin kuruluş amacı, ülkeler veya bölgeler arasındaki ticareti geliştirmektir. Yürütülen ekonomik faaliyetin niteliğine göre, serbest ticaret bölgeleri ya da serbest üretim bölgeleri biçiminde olabilirler. Birincisi ticaret ağırlıklı olmakla birlikte, ikincisi genellikle sanayi mallarının üretim veya montajının yapıldığı yerlerdir. Buradaki amaç vergi ve öteki kısıtlamalara konu olmadan bu bölgelerde üretimin çekiciliğini artırmak ve ihracatı yükseltmektir. Ayrıca içinde kurulduğu ülkenin ucuz işgücünden ve doğal kaynaklarından yararlanmak üzere, bu bölgelere yabancı sermaye yatırımlarının da ilgi duyması beklenir.

Türkiye'de İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir, Mersin, Adana gibi illerimizde serbest bölgeler bulunmaktadır. Serbest bölgeler üretim ve ticaretin hızla gelişebilmesi için özellikle kara, deniz ve hava ulaşımının rahatlıkla yapılabildiği bölgelere kurulmaktadır.

4.9.3.3. Antrepolar

Antrepolar, yurt dışından ithal edilen ürünlerin gümrük vergisi ödenmeden gümrük makamlarının denetimi altında uzunca bir süre muhafaza edilmesine yarayan kapalı alanlardır. Doğrudan gümrük idareleri tarafından işletilirse "gerçek antrepo", tüzel kişiler tarafından işletilirse "fiktif antrepo" adını alırlar. Antrepo da saklanmak üzere ülkeye giren mallardan gümrük vergisi alınmaz.

4.9.3.4. Transit Taşımacılık

Bir ülkeden diğerine gönderilen malların yol üzerindeki üçüncü bir ülke üzerinden geçmesidir. Burada üçüncü ülke kendi ülkesinden geçerek gidecek olan mallardan uluslararası anlaşmalar gereğince gümrük vergisi almaz. 1959 yılında Cenevre'de imzalanan "Transit International Routier-TIR" sözleşmesi gereğince, ulusal hükümetler ülkelerinden geçen transit mallar üzerinden resim, harç, vergi gibi hiçbir ödeme talep edemezler.

4.9.3.5. Sınır ve Kıyı Ticareti

Ülkenin ortak kara ve deniz sınırı olan devletlerle yaptığı, genellikle özel bir rejime tabi olan ticaret şeklidir. Komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenir. Sınırın iki yakasındaki bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Sınır ve kıyı ticareti rejimine tabi olan mallardan ihracat ve ithalat belgesi aranmaz, gümrük giriş ve çıkış beyannamesi düzenlenmez.

4.9.3.6. Bedelsiz İthalat

Yapılan ithalatın ülkeden döviz çıkışına yol açmadığı bir rejimdir. Örneğin yurt dışında çalışan Türk işçilerinin veya kamu görevlerinin, buradaki kazançlarıyla satın aldıkları her türlü araç, gereç veya kişisel malların gümrüklü veya gümrüksüz olarak ülkeye getirilmesi bedelsiz ithalat kapsamındadır.

4.10. Tarife Dışı Ticaret Politikası Araçları

Devletin dış ticaret akımlarına müdahalede kullandığı geleneksel araç gümrük tarifelerdir. Ancak zaman içinde tarife dışında kalan çok sayıda dış ticaret politikası araçları ortaya çıkmıştır. Gümrük tarifeleri dışında kalan ve serbest ticaret akımlarına müdahale amacıyla kullanılan bu tür araçlara "tarife dışı araçlar" denir.

Bu araçların çoğu ithalatın kısılmasına yöneliktir. Fakat bir kısmı da ihracatın özendirilmesi ve hatta caydırılması amacıyla konulabilir. Tarifeler genellikle tek bir oran şeklinde belirlendiklerinden, tüm ülkelere karşı aynı derecede bir engel oluştururlar. Tarife dışı araçlar ise, ülkelere göre farklı biçimde uygulanma imkanı vermektedir.

Tarife dışı araçların önemli bir bölümü miktar kısıtlamalarından oluşur. Bunun dışında son yıllarda yaygınlaşan yeni korumacılık yöntemleri ile sübvansiyonlar, damping, ithalat ve ihracat vergileri gibi uygulamalarda miktar kısıtlamaları kapsamında yer almaktadır. Aşağıda söz konusu tarife dışı ticaret politikası araçları sırasıyla incelenmiştir.

4.10.1. Miktar Kısıtlamaları

Miktar kısıtlamaları, gümrük tarifelerinden farklı olarak ithalat hacmini dolaysız biçimde sınırlandırmaya yönelik uygulamalardır. Bunlar çoğunlukla ithalata kota getirilmesi biçiminde gerçekleştirilir. İthalat kotalarının dışında ithalat yasakları, döviz kontrolü ve çoklu kur sistemi gibi miktar kısıtlamaları da bulunmaktadır.

4.10.1.1. İthalat Kotaları

Hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine fiziki miktar veya değer olarak koyduğu sınırlandırmalara "kota" adı verilir. İthalat kotaları, yurt içi sanayi ve tarım kesimini korumak ya da ödemeler bilançosu açıklarını önlemek için kullanılırlar. Kotalar belirli bir süreye göre düzenlenir. Örneğin 1 yıl içinde ithal edilecek otomobil sayısını 100.000 adetle sınırlandırmak gibi.

İthalat kotaları kendi içinde "global kota", "selektif kota", "tahsisli kota" ve "tarife kotası" olarak dörde ayrılmaktadır.

a-) Global Kota: İlgili hükümetlerin ithal mal hacmini belirlemekle yetinip, ithalatın hangi ülkeden yapılacağına müdahale etmediği kotalara "global kota" adı verilir. Global kotaların uygulanmasında bazı güçlükler yaşanmaktadır. Örneğin kota uygulayan ülkenin çok sayıda sınır kapısı varsa, kotaların dolup dolmadığını takip etmek oldukça zordur. Bunu önlemek için gümrük kapıları arasında çok yakın bir iletişimin ve bilgi alış verişinin olması gerekir. Diğer taraftan ithalatçıların karşı ülkedeki ihracatçılarla bağlantıya geçmesi ve mallarını sınır kapısına getirmesi zaman almaktadır. İthal

mallar sınır kapısına gelindiğinde ise, eğer kota dolmuşsa ithalatçılar zarar edebilmektedir.

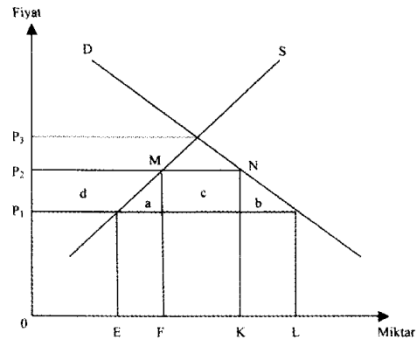
b-) Selektif Kota: Sadece belirli ülkelerden ithal edilen mallara kota uygulanmasına "selektif kota" denir. Bu durumda hükümetler ithalatın hangi ülkelerden yapılacağına doğrudan müdahale etmiş olur. Hükümetler genellikle selektif kotaya belirli ülkelerden yapılan ithalatın, yurt içi sanayiyi zarara sokması durumunda başvurur. Selektif kotaya örnek olarak dampingli Çin malları ile Türk üreticilerinin rekabet edemeyerek batması sonucunda, Türkiye'nin Çin'den ithal edilen mallara kota getirmesini verebiliriz.

c-) Tahsisli Kota: Hükümetlerin lisans belgeleri gibi uygulamalarla kotaları özel ithalatçılar arasında dağıtmasına "tahsisli kota" denilir. Bu durumda ithalat yapma hakları, belirli ölçütlere göre ithalatçılar arasında dağıtılmış olur. Hükümetler sadece söz konusu kriterleri sağlayan ithalatçı firmalara, ithalat yapma yetkisi verirler. Böylece isteyen her firma ithalat yapamadığı için, ithalat hacmi de sınırlanmış olur.

d-) Tarife Kotası: Hükümetler bazı durumlarda belirli bir ithalat miktarına kadar, gümrük vergisinin ödenmesi koşuluyla ithalata izin verir. Ancak önceden belirlenen ithalat miktarı dolunca, gümrük tarifeleri yükseltilir. Bu tür kotalara da "tarife kotası" denir. Böylece tarife kotasına tabi malları yurt içinde sadece daha yüksek fiyat ödemeye razı olan tüketiciler kullanabileceklerdir. Örneğin ithal edilecek ilk 1.000 otomobile %25, daha fazlasına ise %75 gümrük vergisi uygulanması tarife kotalarına girmektedir. Bu durumda ilk 1.000 otomobil ithal edildikten sonra, yurt içinde ithal otomobil almak isteyen bir tüketici çok yüksek bir fiyat ödemek zorunda kalacaktır.

Hükümetler hangi tür kotanın uygulanacağına karar verirken, kotanın ithalatı kısıtlayarak yerli sanayiyi dış rekabetten korumaktaki ve cari işlemler açıklarını kapatmaktaki etkinliği dikkate alırlar. Söz konusu amaçları en iyi biçimde gerçekleştireceğine inanılan kota, ilgili ülke hükümetlerince benimsenir.

İthalat kotalarındaki değişiklikler, malların yurt içi üretimi ve tüketimi, fiyatları, rant düzeyleri ve gelir dağılımı gibi bir çok ekonomik unsuru da etkilemektedir. İthalat kotalarının ekonomik etkileri, aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 74: İthalat Kotalarının Ekonomik Etkileri

Şekil'de kotaya tabi malın talep eğrisi D ile, arz eğrisi ise S ile gösterilmiştir. Kota uygulamasına geçilmeden önce söz konusu malın serbest dünya fiyatı P_1'dir. Bu fiyat düzeyinden yapılan tüketim 0L'ye, üretim 0E'ye ve ithalat hacmi de EL'ye eşittir.

Şimdi hükümetin ithal edilen mallara MN kadar bir kota koyduğunu varsayalım. İthalata kota getirilmesinin ilk etkisi, ithal mallarının yurt içinde kıtlaşması ve bu malların fiyatlarının yükselmesi olarak kendini göstermektedir. Böylece ilgili malların ithalatı EL'den FK'ya düşerken, fiyatları ise P_2'ye yükselecektir. Yani MN kadar bir kota değer olarak P_1P_2 oranında bir gümrük vergisinin karşılığı olacaktır.

Kotaya tabi malların yurt içi fiyatlarının artması ise, ithalata rakip mallar üreten yerli üreticilerin lehine bir durum oluşturur. Böylece kotaya tabi malların yerli üretimi OE'den OF'ye yükselir (üretim etkisi). Benzer şekilde kotaya tabi malların fiyatlarının artması ise tüketicilerin aleyhine olacaktır. Bu da söz konusu malların yurt içi tüketiminin OL'den OK'ya düşmesine yol açacaktır (tüketim etkisi). Buna göre şekildeki a üçgeni ile gösterilen alan toplumun üretim kazancını, b üçgeni gösterilen alan ise toplumun tüketim kaybını gösterir.

Artan fiyatlar nedeniyle tüketiciler, kota öncesindeki duruma göre daha az mala daha yüksek fiyat ödemek zorunda kalırlar. Bu da gelir dağılımının tüketiciler aleyhine ve üreticiler lehine değişmesine yol açar. Gelir dağılımında ortaya çıkan etkiler ise şekilde d ile gösterilen yamuğunun alanına eşittir.

Çizilen şekillerin ve etkilerinin benzerliği itibariyle, kotalar ile gümrük vergileri birbirleri ile neredeyse aynı sonuçlara yol açsalar da, aralarında bazı

farklılıklar da vardır. Her şeyden önce gümrük tarifeleri hazineye bir gelir sağlarken, kotalarda sadece ithal malın üzerine sınırlama getirildiği için şekilde c ile gösterilen dikdörtgen alan bütçe gelirlerindeki değişmeyi değil kıtlık rantını gösterir. Kıtlık rantı ise, kotaların malın ithalatçı ülkedeki fiyatını, talep esnekliğine bağlı olarak yükseltmesidir. İthal mallarının kıtlığından ortaya çıkan bu kota karlarına "kıtlık rantı" denir.

Kıtlık rantı, kotalar ile gümrük vergileri arasındaki bariz farklardan birisini oluşturur. Çünkü eğer kota yerine ona eşdeğer bir gümrük vergisi konulmuş olsaydı, kıtlık rantı vergi geliri şeklinde hazineye gidecekti. Fakat kota getirilmesi durumunda ithalatçılar kotaya tabi malları düşük dünya fiyatından satın alıp, içerdeki yüksek fiyattan satarak kıtlık rantının tamamını ele geçirirler.

Kotalar ile Gümrük Tarifelerinin Karşılaştırılması:

Kotalar ile gümrük tarifeleri arasındaki farkları aşağıdaki beş maddede toplamak mümkündür:

- Kotalar ithalatı kesin olarak sınırlar. Hükümetin izin verdiği miktarın üzerinde ithalat yapılma şansı yoktur. Gümrük tarifelerin de ise yabancı mallara karşı yurt içinden talep olduğu sürece, yüksek fiyattan da olsa tüketiciler ithal malları satın alabilirler.
- Kotaya tabi bir malın talebi, resmi ithalat kanallarından karşılanamayınca bu talep gayri resmi piyasalara kayabilir. Bu da mal kaçakçılığına ve karaborsaya yol açar. Gümrük tarifelerinde ise, ithalat gümrük vergisi ödendiği sürece serbest olduğu için, bu tür resmi olmayan işlemlere rastlanmaz.
- Kotalar saydam değildir. Yani ihracatçı yabancı ülkenin giriş kapısına ulaşıncaya kadar ne gibi engellerle karşılaşacağını bilemez. Fakat gümrük vergileri oldukça saydamdır. İhracatçılar bir ülkeye mallarını satarlarken ne kadar gümrük vergisi ödeyeceklerini önceden bilirler.
- Kotaların uygulanması yoğun bürokratik işlemleri gerektirir. Şöyle ki tüm sınır kapılarından hangi malların ne kadar ithal edildiğine ve kotanın dolup dolmadığına ilişkin güncel bilgilerin sürekli takip edilmesi gerekir. Bu da gümrük memurlarının iş yükünü olağanüstü boyutta artırır. Gümrük vergisi uygulamalarında ise sınır

kapılarındaki görevliler, sadece ithal mallar üzerinden vergi tahsili yapmakla yükümlüdürler. Her gümrük kendisinden mesuldür ve kota uygulamasının tersine diğer sınır kapılarındaki gümrüklere ne kadar ithal mal geldiği bilgisi ile ilgilenmezler.

- Kota uygulamasında lisans elde etmek isteyen firmalar rüşvetçiliğe başvurabilir. Buna karşılık gümrük vergilerinde ise, hangi ithal mallar üzerinden ne kadar vergi alınacağı kesin olarak belli olduğu için, ithalatçıların gümrük memurlarına rüşvet teklif etmesi söz konusu değildir.

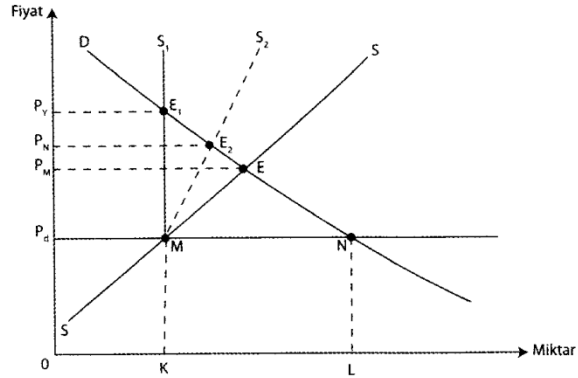
4.10.1.2. İthalat Yasakları

Bir ülkenin belirli malların ithalatını tamamen engellemek için, söz konusu malların ülkeye girişini yasaklamasına "ithalat yasakları" denir. Belirli ülkelerden mal ithalatının yasaklanması yani ambargo konulması da, ithalat yasakları içerisine girmektedir.

İthalat yasakları, malların yurt içi ve yurt dışı fiyatları arasındaki ilişkiyi tamamen koparır. Bu durumda ithalatı yasaklanan malların yurt içi tüketimi, söz konusu malların yurt içi üretimi ile sınırlandırılmış olur. İthalat yasakları liberal ekonomi anlayışları ile bağdaşmayan uygulamalar arasındadır ve ülkeyi dış dünyadan soyutlar. Bu nedenle ithalat yasaklarına çok gerekmedikçe başvurulmamalıdır. İthalat yasaklarına başvurulma nedenleri ise şunlardır:

- Sınırlı döviz kaynaklarından tasarruf sağlamak.
- Lüks malların ve ekonomi için gereksiz malların ithalatını önleyerek, kıt döviz kaynaklarının ekonomik kalkınma amacıyla kullanılmasını sağlamak.
- Yerli sanayiyi dış rekabetten korumak.
- Dış ticaret açıklarını kapatmak.
- Halkın sağlığını ve genel ahlakı korumak. Ülkeler özellikle uyuşturucu maddeler gibi zararlı malların ithalini bu amaçla yasaklamışlardır.

İthalat yasakları ekonomide çok sayıda etkiye yol açar. Söz konusu etkilerden birincisi, ithali yasaklanan malın yurt içi fiyatının hızla yükselmesidir. Ayrıca hükümet yasaklama koyduğu bir maldan gümrük vergisi de elde edemez. Bu da kaynak israfına yol açar. İzleyen şekil'de ithalat yasaklarının etkileri kısaca açıklanmıştır.



Şekil 75: İthalat Yasaları

Şekil'e göre başlangıçta ithalat yasaklanmadan önce malın serbest dünya fiyatı P_d'ye ve bu fiyat düzeyinden yurt içi tüketimi de 0L'ye eşittir. Söz konusu tüketimin ise, KL = (MN) kadarı ithalatla karşılanmakta ve 0K kadarı da yurt içinde üretilmektedir.

Şimdi hükümetin söz konusu malın ithalatını tamamen yasakladığını düşünelim. Bu durumda önceden KL kadar yapılan ithalat miktarı sıfırlanacaktır. Böylece malın yurt içi arzı, iç üretim miktarına eşit olacaktır. Kısa dönemde üretimi artırma imkanı da olmadığı için, malın arz eğrisi sola doğru kayarak S'den S_1 konumuna ulaşacaktır. Bu da malın yurt içi satış fiyatlarının P_Y'ye yükselmesine neden olur. Ekonomide arz-talep dengesi ise E'den E_1'e kayar. Yeni durumda malın fiyatları anormal ölçüde yükseldiği için, talep düzeyleri ise L'den K'ya düşer.

Orta döneme gelindiğinde ise üretim ölçeğindeki artışların da etkisiyle toplam arz miktarı yükselir. Bu da arz eğrisinin esnekliğini artırarak arz eğrisini yatıklaştırır ve S_1'den S_2'ye getirir. Böylece artan üretim arzı ile birlikte malın yurt içi fiyatları P_N'e düşer ve ekonomide yeni denge E_2 noktasında oluşur.

Uzun dönemde ise üretim ölçeğindeki artışlar devam eder ve toplam arz miktarı daha da yükselir. Böylece arz eğrisinin esnekliği biraz daha artarak

S_2'den tekrar S'ye geri döner. Bu da malın yurt içi fiyatlarını P_M'ye kadar düşürerek, ekonomide yeni dengenin E noktasında oluşmasını sağlar.

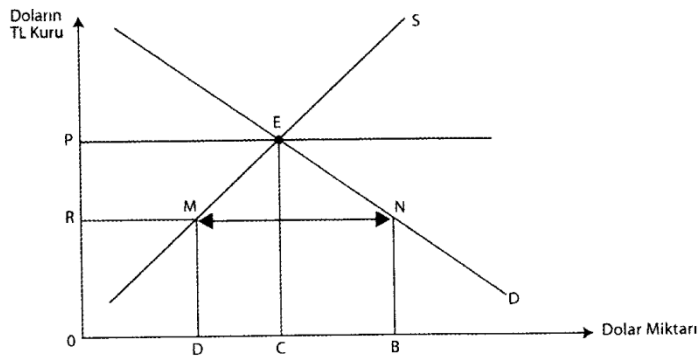
İthalat yasaklarının kısa, orta ve uzun dönem etkilerinden hareketle, söz konusu yasakların ülke içinde fiyatları artırdığını, yurt içi tüketimi sınırlandırdığını, kaynak israfına yol açtığını ve devleti gümrük tarifesi uygulaması durumunda elde edeceği bir vergi gelirinden mahrum bıraktığı söylenebilir. Ancak ithalat yasaklarının tüm bunların ötesinde en büyük mahsuru ise, ulusal ekonomileri dış dünyadan soyutlamalarıdır. İthalat yasakları, ülkeleri dış dünyadan izole ederek içe kapatır. Bu da yurt içinde rekabetten uzak, verimsiz ve etkinsiz bir üretim yapısının ortaya çıkmasına neden olur. Böylece kaynak dağılımı giderek bozulur ve ihracat da düşüşler yaşanır. Dolayısıyla ithalat yasaklarına zorunlu sebepler olmadıkça başvurulmaması gerekmektedir.

4.10.1.3. Kambiyo Kontrolü

İthalatı sınırlandırmak isteyen hükümetler, yabancı paraların alım ve satım işlemlerini hükümet kontrolüne de alabilirler. Bu uygulamalara "döviz kontrolü" veya "kambiyo denetimi" denilir. Kotalar mal akımlarını sınırlandırırken, kambiyo denetimi ise döviz işlemlerini sınırlandırır. Döviz piyasasına yapılan her türlü hükümet müdahalesi, döviz kontrolü kapsamına girmektedir. Döviz kontrollerinin en katı türlerinde ise, serbest bir döviz piyasası bulunmaz. Bu sistemde merkez bankasından döviz satın alabilmek için, resmi makamlardan ödeme türü ve miktarı konusunda bir lisans belgesi alınması şart koşulur. Kambiyo denetimi rejimi, sabit kur sisteminde uygulanmaktadır ve kurlar tamamen merkez bankaları tarafından belirlenir.

Döviz kontrolü sisteminde, her türlü döviz işlemleri ve döviz piyasası devletin kontrolü altındadır. Resmi kurumlar dışında döviz alıp satmak yasaktır. İhracatçılar yaptıkları ihracat karşılığında elde ettikleri dövizleri, resmi kurumlara getirerek yerli paraya çevirmek zorundadırlar. İthalatçılar da yapacakları ithalat için gerekli dövizleri temin edebilmek için, yine resmi kurumlardan izin almak zorundadırlar.

Diğer taraftan kambiyo denetimi rejiminde dış ülkelere yapılacak dolaysız yatırımlar, portföy yatırımları ve para piyasalarına yapılacak finansal yatırımlar da tamamen engellenir. Böylece ülkede kıt olan yatırım fonlarının dış ülkelere kaçması önlenmiş olur. Söz konusu fonlar ülke içinde kullanılarak yerli üretimin, istihdamın ve milli gelirin artırılmasına çalışılır. Döviz kontrolü (kambiyo denetimi), aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır.



Şekil 76: Döviz Kontrolleri (Kambiyo Denetimi)

Şekil'de dolar arz eğrisi SS ile ve dolar talep eğrisi de DD ile gösterilmiştir. Serbest piyasa koşullarında denge döviz kurları P'ye eşittir ve döviz piyasasında denge E noktasında sağlanmıştır. Bu durumda iken dövizin arz ve talep edilen miktarı 0C kadardır. Şimdi hükümetin kambiyo denetimine giderek döviz kurlarını, denge kuru olan P'nin altındaki R gibi bir noktada belirlediğini düşünelim. Döviz kurlarının düşmesi, ulusal para olan TL'nin aşırı değerlenmesine yol açar. Bu da döviz talebinde CB kadar ilave bir artışın ve döviz arzında ise DC kadar bir azalışın ortaya çıkmasına yol açar. Dolayısıyla döviz piyasasında MN = (DB) kadar bir dolar talep fazlası oluşur.

Ancak söz konusu döviz talebi, döviz kontrolü nedeniyle resmi yollardan karşılanamaz. Diğer bir ifadeyle döviz için resmi kur olan R fiyatından daha yüksek bir fiyat vermeye razı olan döviz talep edenler, resmi kurumlardan istedikleri dövizleri alamazlar. Bu da döviz talep edenleri resmi olmayan yollardan döviz ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltir. Böylece *"döviz karaborsası"* oluşur.

Döviz alım satımının serbest olmadığı ve devletçe denetlendiği ülkelerde oluşan gayri resmi döviz piyasalarına "döviz karaborsası" denilir. Kambiyo denetiminin uygulandığı ülkelerde ihracatçılar, yasaklanmış olmasına rağmen dış piyasalardan elde ettikleri dövizleri düşük resmi kurlardan merkez bankasına bozdurmak istemezler. Bunun yerine ellerindeki dövizleri resmi kurun üzerinde bir değerden karaborsada satarlar. Döviz talep edenlerde, döviz kıtlığı nedeniyle resmi kurdan elde edemedikleri dövizleri, karaborsadan temin etmeye çalışırlar. Döviz karaborsasının 1990'lı yıllara kadar Türkiye'deki en güzel örneği Tahtakale piyasası olmuştur. Bu tarihe kadar döviz talep edenler, resmi kurun üzerinde bir fiyat vererek, Tahtakale piyasasından döviz ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

4.10.1.4. Çoklu Kur Sistemi

Kambiyo denetimi uygulayan ülkelerin çoğunda görülen bir diğer ithalatı sınırlandırıcı uygulama da çoklu kur sistemidir. Çeşitli mal ve hizmetlerin dış ticaretine farklı döviz kurları uygulanmasına "çoklu kur sistemi" denilir. Bu sistemde ihracatı teşvik edilmek ve ithalatı sınırlandırılmak istenen mallara devletin resmi kurumlarınca yüksek kur uygulanır. Böylece söz konusu malları üreten yurt içi üreticilerin, dış piyasalarda rekabet avantajına kavuşması hedeflenir.

Çoklu kur uygulamalarına gidilmesindeki temel amaç, ithalatı azaltmak yoluyla ülkenin kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlamak veya ihracatı özendirerek döviz gelirlerini artırmaktır. Bu bağlamda zorunlu tüketim malları ile ara ve yatırım mallarının ithalatına düşük düzeyde tutulan resmi kur uygulanırken, ithalatı azaltılmak istenen lüks mallara ise yüksek kur uygulanır.

Günümüzde gelişen dünya ticareti nedeniyle tarife dışı ticaret politikası araçları ile ithalatı sınırlandırmanın pek bir imkanı kalmamıştır. Bu nedenle bazı yeni korumacılık yöntemleri geliştirilmiştir. Aşağıda söz konusu yöntemler ele alınmıştır.

4.10.2. Yeni Korumacılık

1973 yılında yaşanan "Petrol Krizi ve Stagflasyon Şoku" karşısında tüm dünyada dış ticareti serbestleştirme eğilimleri başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ise, serbest piyasa sistemini daha da güçlendirmiştir. Dolayısıyla günümüzde dış ticaretin gümrük tarifelerini artırmak, ithalata kota koymak, kambiyo rejimini denetlemek veya ithalatı tamamen yasaklamak gibi önlemlerle azaltılma şansı kalmamıştır.

Bu da son yıllarda dünyadaki tüm ülkeleri, gerekli olduğu takdirde ithalatı sınırlandırma konusunda yeni arayışlara itmiştir. Bunun sonucunda ithalatı sınırlandırmada kullanılan geleneksel dış ticaret politikası araçlarının yerini, hızla yeni korumacılık yöntemleri almaya başlamıştır. Söz konusu yeni korumacılık yöntemleri başta tekstil, ayakkabı, giyim, çelik gibi sektörler olmak üzere daha çok az gelişmiş ülkelerin yeni ihraç etmeye başladıkları emek yoğun sanayi malları üzerine getirilmektedir. Aşağıda yeni korumacılık yöntemleri sırasıyla açıklanmıştır.

4.10.2.1. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, genellikle ithalatçı durumdaki bir sanayi ülkesi ile ihracatçı konumunda olan ve emek yoğun bir sanayiye sahip az gelişmiş ülke arasında varılan anlaşmalara dayanır. Söz konusu anlaşmalar sonucunda az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere yapmış oldukları ihracat üzerine gönüllü (!) olarak kota koyarlar. Bunlara "ihracat kotaları" da denilmektedir.

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalat kotalarına benzemektedir. Fakat tek farkı kotayı uygulayan ülkelerin ithalatçı değil ihracatçı ülkeler olmasıdır. Buradaki amaç emek yoğun endüstrilere sahip az gelişmiş ülkenin ihracatını sınırlandırarak, onunla rekabet edemeyen gelişmiş ülkelerin yerli sanayisini korumaktır. Bu tür kısıtlamaların uygulanması, ithalatçı konumdaki sanayileşmiş ülke ile ihracatçı konumundaki az gelişmiş ülke arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına bağlıdır.

Gerçekte ise hiçbir ülke kendisine döviz kazandıracak bir işlem olan ihracata kota koymak istemez. Burada az gelişmiş ülkeleri ihracat kota koymaya zorlayan olgu, ithalatçı konumdaki sanayileşmiş ülkelerin siyasi ve ekonomik baskılarıdır. Emek yoğun malları ithal eden sanayileşmiş ülkeler, kendi sanayilerini koruyabilmek için ithalat yaptıkları az gelişmiş ülkelere bir takım ekonomik şantajlar yaparlar. Örneğin ihracatçı ülkelerin ihracata kota koymaya yanaşmaması üzerine, bu ülkeden yapılan ithalatın yasaklanması veya yüksek gümrük vergisi uygulanması gibi. Bu durumda az gelişmiş ülkeler, sanayileşmiş ülkelerin pazarlarını tamamen kaybetmek yerine, kendi ihraç mallarına kota getirerek dış pazarların sadece bir kısmını kaybetmeye razı olurlar.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin ABD'ye yapılan tekstil ihracatına kota koyması, bu duruma verilecek güzel bir örnektir. Eğer Türkiye ABD'ye yaptığı tekstil ihracatına kota koymamış olsaydı, ABD tekstil ithalatından alınan gümrük vergilerini yükseltecek veya tekstile ithalat kotası getirecekti. Bu durumda Türk tekstil ihracatçıları, ABD tekstil pazarını tamamen kaybedebileceklerdi.

Günümüzde gönüllü ihracat kısıtlamaları veya ihracat kotalarının en çok uygulandığı alanlar ise tekstil, hazır giyim, beyaz eşya, motorlu taşıtlar, elektronik eşya ve çelik sektörleridir.

4.10.2.2. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları

Hemen her ülkede insanların sağlık ve güvenliğini ya da doğal çevreyi korumak için belirli malların üretim ve dağıtımıyla ilgili olarak, hükümet-

lerin çıkarmış oldukları çok sayıda idari yönerge ve kurallar vardır. Paketleme ve etiketlemeye ilişkin düzenlemeler, sağlık, kalite ve sanayi standartları, gümrüklerdeki bürokratik işlemler ve lisanslar söz konusu uygulamalar arasında sayılmaktadır.

Görünmez engeller adı da verilen bu uygulamalar, özellikle 1970'li yıllardan sonra giderek yaygınlaşmıştır. Bu uygulamalar inandırıcı gerekçelere dayansa da, bazen gizli bir dış ticaret engeli olarak da kullanılmaktadırlar. Örneğin 1980'li yıllarda ABD, Arjantin'den yaptığı sığır eti ve koyun eti ithalatını şarbon hastalığını gerekçe göstererek yasaklamıştır. Oysaki şarbon hastalığı koyunlarda hiç görülmemişti. Üstelik günümüzde şarbon hastalığı yok olmasına rağmen, ABD'nin söz konusu yasağın uygulanmasına devam etmesi, aslında ABD'nin yerli et üreticilerini korumak için böyle bir karar aldığını kanıtlamaktadır.

Aynı şekilde yakın geçmişte Japonya'nın yabancı kayak takımlarının ülkeye ithalini yasaklaması da "görünmez engeller" kapsamına girmektedir. Japonya söz konusu yasağa gerekçe olarak, Japonya'da yağan karın başka ülkelerde yağan kardan farklı olduğunu söylemiştir (!). Bu da aslında Japonya'nın gerçek niyetinin, yerli kayak takımı üreticilerini yabancı rekabetten korumak olduğunu göstermektedir.

Yine Avrupa Birliği ülkeleri de kendi üreticilerini korumak için çok sayıda görünmez engel geliştirmişlerdir. Örneğin AB ülkelerine *"CE işareti"* olmayan hiçbir ürün ihraç edilemez. Söz konusu *"CE işareti"* ise, AB tarafından kabul edilmiş kurumlardan alınabilir. Bu kurumlarda AB'ye ihracat yapmak isteyen firmalardan yüzlerce standart ve belge isterler. Söz konusu standartlarda malların üretimine, ambalajlanmasına ve tüketilmesine göre ayrı ayrı belirlenmektedir. Örneğin çimento fabrikasının filtre kullanması ve çevreyi kirletmemesi gerekir. Deri üretiminde ise, kimyasal atıkların toprağa veya akarsulara karıştırılmaması, zehirli gazların da atmosfere salınmaması için arıtma tesislerinin yapılması istenir. Diğer taraftan AB, ihracatçılardan ambalajlamada kullandıkları malzemelerin geri dönüşümlü olmasını ve çevreye zarar vermemesini, kullanılan kolilerin ebatlarının, üzerine yazılacak yazıların ve barkodların standartlara uygun olmasını istemektedir.

AB ülkelerinin ithalat yapacakları yabancı firmalardan istedikleri bu yüksek standartlar, görünüşte halkın sağlığı ve doğal çevrenin korunması için yapılmış olsa bile, aslında ihracatçıların üretim maliyetlerini ve dolayısıyla fiyatlarını artıran faktörlerdir. Böylece AB ülkeleri kendi yerli üreticilerinin, yabancı rakipleriyle fiyat rekabetine girebilmesini de kolaylaştırmış olurlar.

4.10.2.3. Kamu İhaleleri

Hemen her ülkede hükümetlerin kamu kuruluşlarının satın alacakları mal ve hizmetlerin yerli kaynaklara yöneltilmesi doğrultusunda çıkarttıkları yasa ve yönetmelikler vardır. Bunlar yerli mal kullanımını emreden veya özendiren düzenlemelerdir. Ayrıca kamuya ait ihalelerde yurt içi satıcılara öncelik verme şeklinde de pozitif ayrımcılık yapıldığı görülmektedir.

Örneğin Amerikan Savunma Bakanlığı'nın ordunun et ihtiyaçları için yaptığı ihalelerde, önceliği Amerikan et üreticilerine vermesi bu tür bir uygulamadır. Bugün dahi ABD'de 1933 yılında çıkarılmış olan "Amerikan Malı Kullan Yasası" yürürlüktedir. Bu yasaya göre ABD'de kamu kuruluşları, pahalı olsalar bile önceliği Amerikan mallarına vermek zorundadırlar. Ancak Amerikan mallarının ihtiyaca cevap veremediği durumlarda, kamu kuruluşları ithalat yapabilirler. Avrupa Birliği'nde ise büyük kamu inşaatı ihalelerinde öncelik yerli firmalara verilir. Yabancı firmalar ancak yerli firmalarla ortaklık kurarak ihalelere girebilirler. Yine birçok AB ülkesinde kamu görevlilerinin makam araçları yerli üretim olmak zorundadır.

4.10.2.4. Yurt İçi Katkı Zorunluluğu

Bir malın yurt içinde üretilmiş sayılabilmesi için, o malın parçalarının belirli bir oranının yurt içinde yapılması gerekir. Diğer bir ifadeyle bir malın yerli malı sayılabilmesi, yurt içi katkı payının belli bir sınırın altına düşmemesine bağlıdır. Bunun bir uygulaması az gelişmiş ülkelerdeki dolaysız yabancı sermaye yatırımların da görülür. Bu ülkeler yabancı sermaye kuruluşlarının genellikle belli oranda yerli girdi kullanmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu tür uygulamalara "yurt içi katkı zorunluluğu" denilmektedir. Buradaki amaç yabancı sermayenin ulusal ekonomiye katkısını artırmaktır.

Örneğin bir Japon otomobil firması Türkiye'de yatırım yaparsa ve otomobil parçalarının tamamını Japonya'dan getirtip montajını Türkiye'de yaparsa, söz konusu otomobiller Türk malı sayılamaz. Söz konusu Japon firması daha sonra bu otomobilleri AB ülkelerine ihraç etmek isterse, otomobiller Türkiye'de üretilmiş ve üzerinde Türk malı yazmış olsa bile, Avrupa Birliği söz konusu otomobilleri Türk malı olarak kabul etmeyecek ve gümrüksüz olarak birliğe sokmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de otomobil üreten Japon firmalarının, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nde olmasının avantajını kullanarak

AB'ye gümrük vergisi ödemeden otomobillerini satabilmeleri için, otomobilin büyük bir kısmının imalatını Türkiye'de yapmaları gerekir.

Bu bağlamda bir malın Türk malı olarak değerlendirilebilmesi için, söz konusu malın üretiminin Türkiye'de yapılması ve bu malın üretiminde kullanılan girdilerin en az %50'sininde yerli firmalardan sağlanması gerekir.

Yurt içi katkı oranları, serbest dış ticareti sınırlandıran görünmez engeller kapsamında sayılmaktadır. Çünkü küresel ekonomide yaşanan acımasız rekabet ortamında firmaların ayakta kalabilmeleri için, üretim maliyetlerinin minimuma indirilmesi gerekir. Bu da ancak üretimde kullanılacak girdilerin hangi ülkede ucuzsa, o ülkeden temin edilmesini zorunlu kılmaktadır. Fakat yurt içi katkı zorunlulukları, bir ülkeye yatırım yapmış firmaları bu imkandan mahrum bırakmaktadır. Böylece üretim maliyetleri artan firmalar, mallarının fiyatlarını yükseltmek zorunda kaldıkları için pazarlarını kaybetmektedirler. Bu bağlamda yurt içi katkı zorunluluğu da dahil olmak üzere tüm yeni korumacılık yöntemlerinin, serbest dış ticareti önleyici bir role sahip olduğunu ve uluslararası işbölümü ile uzmanlaşmanın avantajlarından yararlanmaya imkan vermediğini söyleyebiliriz.

4.10.3. Sübvansiyonlar

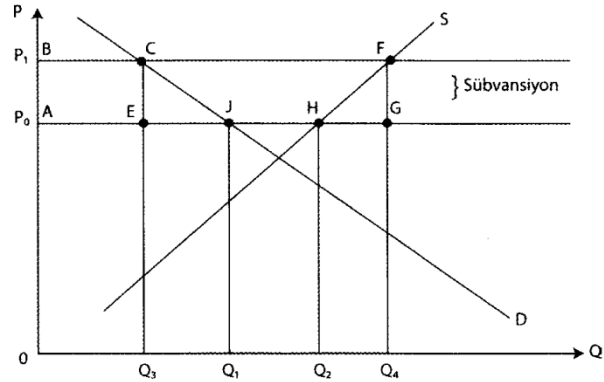
Devletlerin uyguladığı tarife dışı ticaret politikası araçlarından bir diğeri de sübvansiyonlardır. Sübvansiyonlar kendi içinde "ihracat sübvansiyonları" ve "iç piyasaya yönelik endüstrilere verilen sübvansiyonlar" olarak ikiye ayrılmaktadır.

4.10.3.1. İhracat Sübvansiyonları

Devlet dış ticarete müdahale olarak her zaman ithalat kısıtlamalarını değil, bazen de ihracatın özendirilmesini seçebilir. Örneğin ihracatçıya vergi iadesi, dolaysız prim ödemesi, ihracatçılara düşük faizli kredi, ucuz girdi sağlanması gibi önlemler ihracat sübvansiyonu sayılır. Buradaki amaç ihracatçıya verilen teşvikler ile daha fazla ihracat yapılması ve ülkenin döviz gelirlerinin artırılmasıdır.

İhracat sübvansiyonları gerçekte negatif ihracat vergileridir. İhracatçılara verilecek sübvansiyonlar, üreticilerin ihraç edilen mal birimi başına sağladıkları fiyatı yükseltir. Diğer bir ifadeyle ihracatçılara yaptıkları her mal birimi ihracatı için, söz konusu malın uluslararası fiyatı ile sübvansiyonun toplamı kadar ilave bir gelir sağlanmış olur. Böylece satışların iç piyasadan

dış piyasalara kaydırılması özendirilmiş olur. Bu da iç piyasalardaki satışları azaltacağı için, yurt içi fiyatların sübvansiyon miktarı kadar artmasına yol açar. İhracat sübvansiyonun etkileri aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 77: İhracat Sübvansiyonlarının Etkileri

Şekil'e göre ihracatçılara sübvansiyon verilmeden önce yurt içi fiyatlar ile uluslararası fiyatlar P_0'da birbirine eşittir. İhracat sübvansiyonları verilince yurt içi fiyatlar, verilen sübvansiyon miktarı kadar artarak P_1'e yükselir. Fiyatlardaki artış karşısında tüketicilerde taleplerini kısarak Q_1'den Q_3'e düşürürler. Fiyatlardaki artışlar malın arzını ise Q_2'den Q_4'e yükseltir. Böylece sübvansiyon öncesinde Q_1Q_2 düzeyinde olan ihracat hacmi, verilen ihracat sübvansiyonları nedeniyle Q_3Q_4'e yükselir.

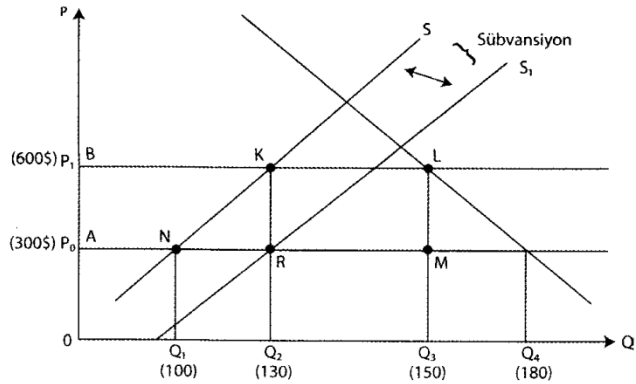
İhracat sübvansiyonları nedeniyle yurt içi fiyatlarda meydana gelen artışlar ise, tüketici rantını ABCJ alanı kadar düşürürken, üretici rantını ise ABFH alanı kadar artırır. Hükümet ihracatçıya verdiği sübvansiyonları, vergi olarak mükelleflerden toplayacaktır. Sübvansiyonların net toplumsal maliyeti ise, ECJ ve HFG üçgen alanlarının toplamı kadardır. ECJ alanı, üreticilere yapılmış transferlerin bir bölümünü oluşturmaktadır. HFG alanı ise, üretimdeki etkinliğin azalmasından kaynaklanan kayıpları göstermektedir.

4.10.3.2. Yurt İçi Üreticilere Verilen Sübvansiyonlar

Yurt içi endüstriler, iç piyasaya dönük üretim yapan ve ithalatla rekabet eden sanayilerdir. İthalata rakip endüstrileri dış rekabetten korumak için başvurulan yollardan birisi de, hükümetlerin bu endüstrilere sübvansiyon ödemesidir. Yurt içi üreticilere serbest dünya fiyatı ile bunun üzerindeki yurt içi maliyet arasındaki fark ölçüsünde hazineden ödemede bulunulur. Böylece söz

konusu endüstrilerin yabancı rakipleri karşısında maliyetlerinin düşürülmesi yoluyla rekabet edebilmeleri sağlanmak istenir.

Yurt için üreticilere sübvansiyon verilmesinin diğer nedenleri ise şunlardır: Zayıf sanayi dallarını korumak, araştırma geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek, ülkenin farklı coğrafi bölgeleri arasındaki ekonomik dezavantajları ortadan kaldırmak, ödemeler dengesi açıklarını gidermek, istihdamı artırmak ve ekonomik gruplar arasında gelir transferi yapmak. Yurt içi üreticilere verilen sübvansiyonların etkileri izleyen şekil yardımıyla incelenebilir.



Şekil 78: Yurtiçi Üreticilere Verilen Sübvansiyonun Etkileri

Şekil'e göre yurt içi üreticilere sübvansiyon verilmeden önce malın serbest dünya fiyatı 300 $ (veya P_0)'dır. Bu fiyat düzeyi, aynı zamanda malın ülke içindeki satış fiyatına da eşittir. Söz konusu fiyattan yurt içinde yapılan üretim miktarı 100 birim, malın talep edilen miktarı ise 180 birimdir. Dolayısıyla malın yurt içi satış fiyatı 300 $ iken, 80 birimlik bir talep fazlası vardır.

Şimdi hükümetin koruma önlemi olarak malın üretimini 130 birime çıkarmak istediğini ve bu amaçla sübvansiyon verdiğini düşünelim. Bu da şekil'de toplam arz eğrisinin S'den 130 birimi temsil eden R noktasını kesecek biçimde sağa doğru kaymasına yol açar. Yurt içi malların üretimini temsil eden yeni eğri S_1'dir. S eğrisi ile S_1 eğrisi arasındaki dikey açıklık ise, üretilen malların birim başına verilen sübvansiyon miktarını göstermektedir. Buna göre hükümetin yurt içi üreticilere verdiği sübvansiyonun maliyeti grafikte ABKR alanına yani 1 $ x 130 = 130 $'a eşittir.

Gümrük tarifeleri, kotalar ve ihracat sübvansiyonlarından farklı olarak yurt içi üreticilere verilen sübvansiyonlar, yurt içi fiyatların değişmeden kalmasını sağlar. Sübvansiyon öncesinde olduğu gibi sübvansiyon sonrasında da

malın yurt içi fiyatları 300 $'da kalmakta ve dünya fiyatlarına eşit olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla toplumsal olarak bir tüketici refahı kaybı da söz konusu değildir. Ancak yurt içi üretimin, uluslararası fiyatları aşan marjinal maliyetlerden yapılması nedeniyle, üretimde etkinlik kaybı yaşanır. Bu kayıp ise düşük maliyetli ithal mallardan, yüksek maliyetli yurt içi üretime geçilmesinden kaynaklanmaktadır. Şekil'e göre üretimdeki etkinlik kaybı ödenen sübvansiyon miktarının (ABKR), üretici rantındaki artışı (ABKN) aşan kısmına yani KNR üçgeninin alanına eşittir.

Toplumsal refah açısından bir değerlendirme yaptığımızda ise, yurt içi üreticilere sübvansiyon verilmesinin, ithalata kota koyulması veya gümrük vergi getirilmesine göre çok daha pozitif sonuçlara yol açtığını söyleyebiliriz. Üreticilere verilen sübvansiyonların aynı zamanda vergi ödeyicisi olan tüketicilerden alındıklarını kabul ettiğimizde bile sübvansiyonun maliyeti (KNR üçgeni), gümrük tarifeleri ve ithalat kotalarının yol açtığı tüketici rantındaki kayıptan (ABLM) daha küçük olacaktır.

Gümrük tarifeleri ve ithalat kotalarına olan üstünlüklerine rağmen yerli üreticilere verilen sübvansiyonlar, dış ticarette korumacılık yöntemi olarak fazla kullanılmazlar. Bunun birinci nedeni sübvansiyonların hazineden verilen karşılıksız bir ödeme olmasıdır. Bu da devlet bütçesinin açık vermesine neden olabilir. İkinci neden ise sübvansiyonların yükünü vergi ödeyenlerin çekmesidir. Böylece toplumsal gelir dağılımı vergi ödeyenlerin aleyhine, yurt içi üreticilerin ise lehine değişmiş olur. Üçüncü bir neden ise halkın ödediği vergilerin bazı durumlarda verimsiz çalışan sanayicilere aktarılmasının kamuoyunda tepkiler oluşturmasıdır.

4.10.4.İthalat ve İhracat Vergileri

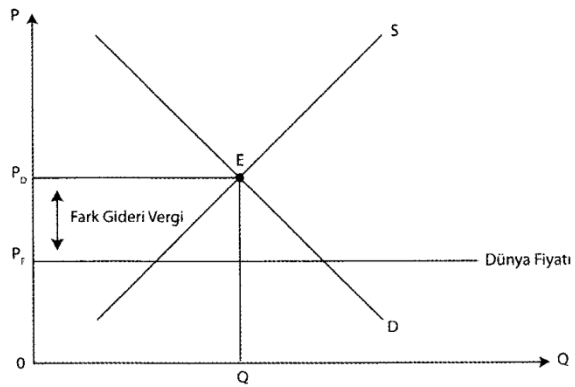
Hükümetler kimi durumlarda yurt içi sanayileri korumak için, korumak istedikleri sektörlerdeki üreticiler için yüksek fiyat saptarlar. İthal mallarının gümrük giriş fiyatı bu fiyatın altında kalıyorsa, o zaman fark giderici vergi uygulayarak yurt içi fiyat geçerli kılınır. Buna "ithalatta fark giderici vergiler" denilir.

Bazı durumlarda ise hükümetler, ihracatı sınırlandırmak amacıyla yapılan ihracat miktarları üzerinden de vergi alabilirler. Bunlara da "ihracat vergisi" denilmektedir. İhracat vergileri her ne kadar hazinenin kamu gelirlerini artırıyor gözükse de, ihracatçıların dış pazarlardaki rekabet gücünü düşürmektedir. Bu da bir süre sonra söz konusu ülkenin ihracat miktarlarını

azaltarak, hem vergi gelirlerini hem de döviz kazançlarını düşürmektedir. Dolayısıyla günümüzün küresel rekabet ortamında bu tür vergiler, sadece düşük bütçe gelirleri olan az gelişmiş ülkelerce uygulanmaktadır.

4.10.4.1. İthalatta Fark Giderici Vergiler

İthalatla rekabet eden yerli endüstrileri korumak için başvurulan yollardan birisi de fark giderici vergi uygulamalarıdır. Sonuçları bakımından ithalat kotalarına benzerler. Bunlar daha çok tarım kesimi için uygulanırlar. Burada hükümetler korumak istedikleri sektörlerdeki üreticiler için, yüksek bir iç fiyat belirlerler. Bunlar minimum ithal fiyatını oluşturur. İç piyasada bu yüksek fiyatları geçerli kılmak için de fark giderici vergiler uygulanır. Eğer ülkeler serbest ticaret koşulları altında düşük dünya fiyatlarından ithalat yapılmasına izin verirlerse, yurt içi üreticiler için belirlenen yüksek fiyatları uygulama olanağı kalmaz. Bu nedenle fark giderici vergi uygulamasına gidilerek, yurt içinde belirlenen destekleme fiyatı ile düşük ithal fiyatı arasındaki fark tutarında, ilgili malın ithalinden bir vergi alınır. İthalatta fark giderici vergilerin etkileri Şekil 79 yardımıyla incelenebilir.



Şekil 79: İthalatta Fark Giderici Vergiler

Şekil'e göre yurt içinde desteklenmek istenen malın serbest dünya fiyatı P_F'dir. Destekleme fiyatının ise P_D olduğunu varsayalım. Bu durumda fark giderici vergi tutarı, P_FP_D kadar olacaktır. Böylece fark giderici vergiyi koyan ülke, ithal malların P_F gibi düşük bir fiyattan ülkeye girmesini önlemiş olur. Eğer bu müdahale karşısında dış satıcılar da fiyatlarını indirme yoluna giderlerse, fark giderici vergiler daha da artırılarak iç piyasa da malın satış fiyatları sabit tutulmaya çalışılır.

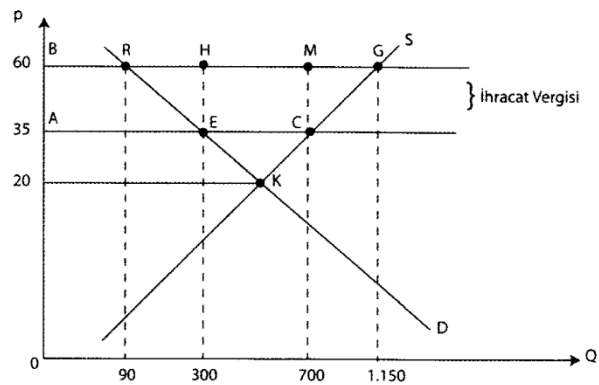
4.10.4.2. İhracat Vergileri

Bir ülkenin siyasi sınırlarını aşan ihraç malları üzerinden alınan gümrük vergilerine "ihracat vergileri" denir. Tarife dışı diğer araçlardan farklı olarak ihracat vergileri, ithalatı değil ihracatı sınırlandırmaya yöneliktir. Tarihsel olarak uzun yıllar boyunca uygulanan bu vergilerden beklenen temel işlev, hazinenin kamu gelirlerini artırmasıdır. Günümüzde ise sanayileşmiş ülkeler tarafından fazla kullanılmamakla birlikte, özellikle bütçe gelirleri düşük az gelişmiş ülkelerde halen uygulanmaktadır. Örneğin Gana'da kakao, Brezilya ve Kolombiya'da kahve, Tayland'da pirinç, Sri Lanka'da çay ihracatından alınan vergiler bu tür vergilerdir.

İhracat vergilerinin uygulanma nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Devlet hazinesine gelir sağlamak.
- Aşırı kar elde eden üreticileri ve ihracatçıları vergilendirmek.
- İç piyasada kıt olan malların ihracatını engellemek.
- Hammaddelerin yurt içinde işlenmelerini özendirmek.
- Doğal hammaddelerin arzını korumak.
- Dış ticaret hadlerini ülke lehine çevirmek.

İhracat vergilerinin etkileri aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır.



Şekil 80: İhracat Vergileri

Şekil'de pirinç ihraç eden bir ülkenin durumu ele alınmaktadır. İç maliyetler 20$, dünya fiyatları ise 60$'dır. Serbest ticaret koşullarında yurt içi üretim 1.150 Ton, yurt içi tüketim 90 ton, ihracat ise 1.060 tondur. Şimdi ihraç edilen pirinç için ton başına 25$'lık ihraç vergisi konulmuş olsun. Bu durum-

da pirinç ihracatçıları fiyatlarını 35$'a indirmek zorunda kalırlar. Aksi halde ihraç vergilerinin de eklendiği ihraç fiyatları, dünya fiyatlarının üzerine çıkacağından ihracat yapılamayacaktır. Böylece pirinçin iç ve dış piyasalardaki fiyatı 35$ olacaktır. Fiyatlardaki düşüş sebebiyle üretim 700 tona düşerken (C noktası), tüketim ise 300 tona (E noktası) yükselecektir. İhracat ise 400 tona (EC aralığı) düşecektir.

Şekil'e göre ABRE alanının toplamı, üreticilerden tüketicilere doğru aktarılan gelirleri, yani yurt içi pirinç tüketicilerinin rantını göstermektedir. Bu alanın toplam değeri ise 4.875$'dır. Aşırı tüketimden kaynaklanan kayıp ve israflar ise RHE alanına eşittir. Bu alanın toplam değeri ise 2.625$'dır. İhraç vergilerinden devletin hazinesine giden miktar ise, HMEC alanın toplamına yani 10 Milyon $'a eşittir. Eksik kapasite ile çalışmanın yol açtığı üretim kayıpları ise, MGC alanının toplamına eşittir. Söz konusu üretim kaybının parasal değeri 5.625 $'dır. Yurt içi pirinç üreticilerinin rantındaki toplam azalma ise, ABGC alanının toplamına yani 23.125 Milyon $'a eşittir.

4.10.5. Uluslararası Fiyat Farklılaştırması ve Damping

İhracat endüstrisindeki bir büyük firmanın, mallarını dış piyasada iç piyasadan daha düşük bir fiyattan satmasına "damping" denir. Diğer bir tanımlamaya göre ise damping, aynı malın yurt içine göre yurt dışında daha düşük fiyattan satılmasıdır. Bu anlamda damping, malların yabancı piyasalarda üretim maliyetlerinin altında satılması durumudur.

İç piyasasında damping yapılan ülkelerin üreticileri zarar gördüğü için, damping uluslararası ticarette haksız rekabete yol açan bir uygulamadır. Damping ucuz mal satmak olarak algılanmamalıdır. Çünkü her ülke iç maliyet avantajlarını kullanarak dünya piyasalarına ucuz mal satabilir. Damping yapmaktaki amaç, ithalatçı ülkelerin potansiyel gücünü zayıflatmak ve onlara zarar vermektir. Bu da dampingin uluslararası ticaret açısından çok sakıncalı ve tehlikeli görülmesine yol açmıştır.

Dampingler kendi arasında "bir defa yapılan damping", "yıkıcı damping" ve "sürekli damping" olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

a. **Bir Defa Yapılan Damping:** Damping, ekonomide baş gösteren talep daralması karşısında yeni talep bulmak için yapılırsa, buna "bir defa yapılan damping" denir. Ekonomilerde bazen zevk ve tercihlerin değişmesi, firmaların plansız üretim yapmaları gibi nedenlerle stok artışları yaşanabilir. Bu durumda üreticiler, söz

konusu stok fazlalıklarını eritebilmek için, mallarını yurt dışı piyasalara iç fiyatlardan daha düşük fiyatlarla satabilirler. Bir defa yapılan dampingleri, mevsim sonu indirimli satışlara benzetmek mümkündür. Bu tür dampingler, ithalatçı ülkelere kısa dönemli kayıplar vermektedir.

b. **Yıkıcı Damping:** Eğer damping büyük bir firmanın dış piyasadaki rakiplerini ortadan kaldırmak için yapılırsa "yıkıcı damping" adını alır. Rakipleri fiyat rekabetine dayanamayıp piyasadan çekildikten sonra, firma monopol gücü elde eder ve fiyatlarını dampingden kaynaklanan kayıplarını da karşılayacak ölçüde yükseltir.

c. **Sürekli Damping:** İhracatçı firmaların mallarını dış piyasalarda sürekli olarak yurt içinden daha düşük fiyatla satmasına ise "sürekli damping" denir. Sürekli dampinge genellikle iç piyasa hacminin darlığı, ölçek ekonomilerinden yararlanma, optimum kapasiteye ulaşma ve kar maksimizasyonu gibi amaçlarla başvurulur.

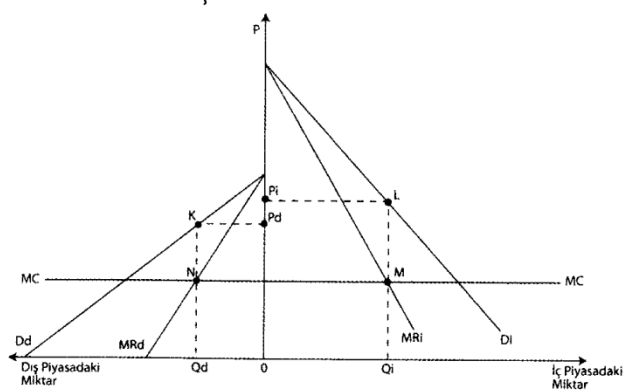
Arada bir yapılan dampingler, dış ticaret açısından çok büyük bir sorun teşkil etmese de, yıkıcı damping ve sürekli dampingler dünya ticaretinin daralmasına ve yerli üreticilerin büyük zararlar etmelerine yol açarlar. Bu nedenle hükümetler damping yapan ülkelere karşı "anti-damping vergileri" uygulamaya başlamışlardır. Dünya Bankası kurallarına göre damping nedeniyle zarara uğrayan ülkeler, damping yapan ülkelere anti-damping vergisi koyma hakkına sahiptir. Anti-damping vergileri, dampingli mal ithalatı nedeniyle zarar eden yerli üreticileri korumaya yönelik tarife dışı bir uygulamadır.

Dünya'da anti-damping vergileri ilk kez, 1955 yılında İsveç tarafından İtalya'ya karşı uygulanmıştır. İtalyan ihracatçılarının dampingli olarak İsveç'e sattıkları naylon çoraplara karşı İsveç hükümeti, İtalya'dan ithal edilen naylon çoraplardan anti-damping vergisi almaya başlamıştır.

Damping aslında bir uluslararası fiyat farklılaştırmasıdır. İhracat endüstrilerinde kurulu olan monopoller, bazen iç ve dış piyasaları birbirinden ayırarak dış piyasalarda daha düşük fiyat uygularlar. Monopolcü firmanın buradaki amacı, üretimini artırarak ölçek ekonomilerinden yararlanmak ve kar maksimizasyonu sağlamaktır. Uluslararası fiyat farklılaştırması yapılabilmesi için iki koşulun sağlanması gerekir. Birincisi iç ve dış piyasaların birbirinden ayrılmış olması gerekir. Eğer piyasalar birbirinden ayrışmazsa, malı ucuz piyasalardan alanlar pahalı olan piyasada satarlar. Bu da monopolcünün piyasalar

arasında oluşturmaya çalıştığı fiyat farklılığını ortadan kaldırır. İkinci olarak ise monopolcü firmanın satacağı malın talep esneklikleri, iç ve dış piyasalarda birbirinden farklı olmalıdır. Bu durumda monopolcü firma, talep esnekliğinin düşük olduğu piyasada malını daha pahalıya, esnekliğin yüksek olduğu piyasada ise daha ucuza satar.

Uluslararası fiyat farklılaştırmasını aşağıdaki şekil yardımıyla inceleyebiliriz. Şekilde D_i malın iç piyasadaki talep eğrisini, MR_i ise iç piyasadaki marjinal hasıla eğrisini temsil etmektedir. Şekilde D_d malın dış piyasadaki talep eğrisini, MR_d ise dış piyasadaki marjinal hasıla eğrisini göstermektedir. MC ile gösterilen marjinal maliyetlerin ise, sabit olduğu kabul edilmiş ve şekilde düz bir çizgi şeklinde temsil edilmiştir.



Şekil 81: Uluslararası Fiyat Farklılaştırması

Şekil'e göre yabancı talep eğrisi (D_d), iç talep eğrisinden (D_i) daha esnektir. Çünkü yabancı ülkelerde monopolcü firmanın sattığı malların ikame olasılığı daha fazladır. Eğer monopolcü firma dış piyasalarda malını yüksek fiyata satarsa, tüketiciler ikame mallarına yönelirler. Bu da monopolcü firmanın karını düşürecektir. Dolayısıyla monopolcü firma, fiyat farklılaştırmasına giderek, talep esnekliğinin düşük olduğu iç piyasada malını P_i gibi yüksek bir fiyata satarken, talep esnekliğinin yüksek olduğu dış piyasalarda ise P_d gibi düşük bir fiyata satar.

Monopolcü firma her piyasada marjinal maliyetle marjinal hasılayı eşitleyerek kar maksimizasyonuna gidecektir. Buna göre iç piyasada MC=MR eşitliği M noktasında sağlanır ve bu noktanın gösterdiği P_i fiyatından $0Q_i$ kadar mal satılır. Dış piyasalarda ise MC=MR eşitliği N noktasında sağlanır ve bu noktanın gösterdiği P_d fiyatından $0Q_d$ kadar mal satılacaktır.

4.11. Küreselleşme ve Dünya Ticaret Örgütü

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan dünya ticaretini serbestleştirme eğilimleri günümüzde de artarak devam etmektedir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda başlayan küreselleşme süreci de bu eğilimlere büyük destek vermiştir. Böylece günümüzde dünya ekonomisi tek bir pazar haline gelmiştir. Küreselleşmenin gelişmesinde ise eski adı GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) olan, Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün çabaları oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu bölümde öncelikle küreselleşme süreci açıklanacak daha sonra ise, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurumsal yapısı, gelişimi ve politikaları üzerinde durulacaktır.

4.11.1. Küreselleşme

Dünya ticaretini evrensel boyutlarda serbestleştirme çabalarına "küreselleşme" denilmektedir. Küreselleşme pür ekonomik bir kavram olmayıp aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel bir kavramdır. Ekonomik anlamda küreselleşmenin ise ticari küreselleşme, finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi olmak üzere üç boyutu vardır.

Ticari küreselleşme eğilimleri, 1947'de kurulan GATT'ın gümrük tarifeleri ve kotaları kaldırarak, uluslararası ticareti evrensel boyutlarda serbestleştirmeye çalışması ile başlamıştır. 1994 yılında açıklanan Uruguay görüşmeleri sonucunda GATT'ın yerine aynı amaçlarla "Dünya Ticaret Örgütü (WTO)" kurulmuştur. WTO'nun temel amacı, üye ülkeler arasında dış ticareti sınırlandıran tüm gümrük vergilerini, ithalat kotalarını ve yasaklarını, sübvansiyonları, damping uygulamalarını kaldırarak dünya ticaretini serbestleştirmektir. Günümüzde ticarete konu olan malların önündeki engeller hızla azalmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'nde söz konusu mallar hiçbir engelle karşılaşmadan ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmektedir. Bunun dışında coğrafi olarak birbirine yakın ülkeler NAFTA, LAFTA, ASEAN gibi örgütler kurarak kendi aralarındaki ticareti serbestleştirmişlerdir.

Finansal küreselleşme süreci ise, 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi sonrasında sabit kura dayalı Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve kurların dalgalanmaya bırakılması ile başlamıştır. Bu süreç özellikle 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile daha da hızlanmıştır.

Günümüzde neredeyse dünyanın tamamında kısa ve uzun süreli sermaye akımlarının önünde hiçbir engelin kalmadığı söylenebilir. Tüm ülke-

ler serbestçe dolaşan sermaye ve yatırımlardan daha fazla pay alabilmek için birbirleriyle yarış halindedirler. Çünkü yabancı sermayenin ülkeye girmesi ile birlikte reel yatırımlar, istihdam ve milli gelir artış gösterir. Daha fazla yabancı sermaye çekmek isteyen ülkeler, sermaye akımlarıyla ilgili kısıtlamaları kaldırmakta ve yurt içi piyasalarını dünya piyasalarına entegre etmeye çalışmaktadırlar. Bu gelişmeler sonucunda küresel finans piyasaları, adeta tek bir piyasa konumuna gelmiştir.

Ekonomik küreselleşmenin üçüncü boyutunu ise, üretimin küreselleşmesi oluşturmaktadır. Günümüzde dünya üretiminin önemli bir kısmı, çok uluslu şirketler tarafından ana ülke sınırları dışında yapılmaktadır. Bu da sınır ötesi üretimin giderek arttığını göstermektedir.

4.11.2. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrasında tüm ülkeler, merkantilist bir felsefe benimseyerek, ithalatı yasaklama ve kısıtlama eğilimlerine gitmişlerdir. Böylece hemen her ülkede gümrük tarifeleri, ithalat kotaları, döviz kontrolleri ve ithalat yasakları gibi uygulamalar yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu koruyucu politikalar, dünya ticaretinin hacmini düşürdüğü gibi, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını ve gelişmiş ülkelerinde büyümesini engellemiştir. Bunun üzerine 1944 yılında ABD'nin öncülüğünde toplanan Bretton Woods Konferansında, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi için uluslararası bir örgütün kurulması kararlaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasında yapılan görüşmeler sonucunda, dünya ticaretini serbestleştirmek için 30 Ekim 1947 tarihinde "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)" imzalanmış ve bu anlaşma 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1947 yılında imzalanan GATT anlaşması, 1994 yılındaki Uruguay Zirvesi'nde yürürlükten kaldırılmış ve yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. GATT üyelerine de Dünya Ticaret Örgütü anlaşmasını kabul etmeleri için 1 yıl süre tanınmıştır. Böylece Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995 tarihinde faaliyete geçmiştir.

1947 yılındaki kuruluşundan 1995 yılına kadar geçen sürede GATT, uluslararası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşılan tek uluslararası çok taraflı sözleşme olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün temelleri 1947 yılında Cenevre'de yapılan ilk toplantıda 23 ülkenin GATT anlaşmasını imzalaması ile atılmıştır. O tarihten 1994 yılına kadar GATT üyeleri arasında toplamda 8 görüşme turu yapıldı. 8. Görüşme olan Uruguay Turu (1986-1994)'na ise 123

ülke katıldı ve bu turda Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasına karar verildi. Günümüzde Dünya Ticaret Örgütü, dünya ekonomik sisteminin IMF ve Dünya Bankası ile birlikte en önemli kuruluşudur.

4.11.3. WTO ile Getirilen Yenilikler

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile GATT'ın ortak amacı, dünya ticaretini serbestleştirmektir. Ancak bu ortak amacın dışında bu iki örgütün özellikle kurumsal yapıları birbirinden farklılık arz etmektedir. Aşağıda GATT ile WTO arasındaki belli başlı farklılıklar sıralanmıştır:

- GATT, geçici olarak kurulmuş bir örgüttür. 40 yıllık bir faaliyetten sonra anlaşmaya taraf olan hükümetler GATT'ı sürekli bir anlaşmaya çevirmek istemişlerdir. WTO anlaşması uzun sürekli bir karakter taşımaktadır.
- GATT kuralları sadece sanayi malları ticaretini kapsarken, WTO ise sanayi malları ticaretinin yanında tarım malları ticareti, hizmetler ticareti, fikri mülkiyet hakları, çevre ve kalkınma ilişkileri gibi alanları da kapsamaktadır.
- GATT anlaşması başlangıçta çok taraflı iken, 1980'li yıllarda imzalanan çok sayıda anlaşma ile selektif bir yapıya döndürülmüştür. WTO'yu oluşturan anlaşmaların ise neredeyse tamamı çok taraflıdır ve taahhütleri üyelerin tamamını bağlamaktadır.
- WTO, GATT'a göre üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde daha hızlı çalışan otomatik mekanizmalara sahiptir. Bu çerçevede WTO bünyesinde anlaşmaya taraf ülkeler arasındaki ihtilaflar konusunda "Anlaşmazlık Çözüm Organı" oluşturulmuştur. Bu bağlamda WTO'ya üye ülkeler, dış ticaret kurallarına uyulmamasına karşı tek taraflı önlemler alamayacaklardır. Üye ülkeler anlaşmazlıkların çözümünde "Nihai Senet" adı verilen yeni bir sistemin kurallarına uygun davranacaklardır.

4.11.4. WTO'nun Amaçları ve Görevleri

Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçları ve görevleri "Kuruluş Anlaşması" nda açıklanmıştır. Söz konusu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Üyelerin serbest ticaretin tüm avantajlarından en üst düzeyde yararlanmasını sağlayarak, tüm dünyada hayat standartlarını yükseltmek ve dünya ticaretinin genişlemesini sağlamak.
- İstihdamı artırmak, reel gelir ve talep hacmini yükseltmek.
- Mal ve hizmet ticaretini önleyen engelleri aşamalı olarak kaldırmak.
- Dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda dağıtılmasını sağlamak.
- Gelişme yolundaki ülkelerin artan dünya ticaretinden ekonomik kalkınma ihtiyaçları doğrultusunda orantılı bir pay almalarını sağlamak.
- Uluslararası ticarette ülkeler arasında gözlenen ayrımcı uygulamaları ortadan kaldırmak.
- Uygulanabilir çok taraflı dış ticaret sistemi geliştirmek.
- Sübvansiyonlar, anti-damping, gümrük vergileri ve teknik engeller gibi koruma önlemleri alanında çok taraflı ilke ve kurallar geliştirmek.
- Fikri mülkiyet hakları ve ticaretle bağlantılı yatırım önlemleri için yeni kurallar oluşturmak.
- Tarımda ihracat sübvansiyonlarını ve iç destek seviyesini düşürmek.
- Dokuma ve hazır giyim sektörlerinde miktar kısıtlamalarını kaldırmak.
- Gönüllü ihracat kısıtlamalarına son vermek.

Dünya Ticaret Örgütü'nün görevleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını, yönetilmesini ve işlemesini kolaylaştırmak.
- Üyeler arasındaki müzakereler için bir forum oluşturmak ve anlaşmazlıkların çözümüne aracılık etmek.
- Üyeler arasında anlaşmaya varılan konuların uygulanması için bir çerçeve oluşturmak.

- Mal, hizmet ve fikri mülkiyet haklarını korumak için ticari yaptırımlar koymak.
- Üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizmasını yönetmek.
- Küresel ekonomi politikasının oluşturulmasında IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği yapmak.

4.11.5. WTO'nun İlkeleri

Dünya Ticaret Örgütü, başlıca dört temel ilkeden hareket etmektedir. Söz konusu ilkeler aşağıda kısaca açıklanmıştır:

- **En Çok Kayrılan Ülke İlkesi:** Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayrımcı olmayan bir şekilde yapılmalıdır. Buna göre WTO'ya üye her ülke, tüm taraflara aynı gümrük tarife oranını uygulamalıdır. Örneğin üye ülkelerden birisi diğer bir ülkeye gümrük kolaylığı sağlarsa, anlaşmaya taraf tüm ülkeler bu ayrıcalıktan yararlanır. Buna en çok kayrılan ülke kuralı denilir. Söz konusu kural, ihracatçı ülkelerin çıkarlarını korumak için geliştirilmiştir.
- **Piyasa Mekanizmasına Bağlılık İlkesi:** WTO üyesi ülkeler, ulusal sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyabilirler. Buna göre ithalat kotalarının, yerli sanayinin korunması amacıyla kullanılması yasaklanmıştır. Bunun nedeni ise gümrük tarifelerinin piyasa mekanizmasına daha uygun düşmesidir. Çünkü gümrük tarifelerine tabi mallar, yurt içinde malın fiyatını yükseltir. Yurt içi tüketiciler daha yüksek bedel ödeyerek tarifeye tabi malları satın alabilirler. Fakat kota uygulaması durumunda, malın ithalatı kesin olarak sınırlandırıldığı için tüketiciler yüksek fiyat ödemeye razı olsalar bile malları bulamayabilirler.
- **Ticaret Savaşlarına Karşı Çıkma İlkesi:** Uluslararası ticarette bazen ülkelerden bir ya da bir kaçının gümrük tarifelerini yükseltmesine, diğer ülkelerde benzer şekilde cevap vererek kendi tarifelerini artırırlar. Tarife savaşları denilen bu uygulamalar, dünya ticaretinin daralmasına yol açar. Üyeler arasındaki bu tür anlaşmazlıkların çözümünde Dünya Ticaret Örgütü, bir aracılık görevini üstlenerek tarife savaşlarına engel olmalıdır.

- **Ticaret Kısıtlamalarının Giderek Azaltılması İlkesi:** Bu ilkeye göre WTO'ya üye ülkeler, dünya ticaretini serbestleştirmek için belirli dönemlerde bir araya gelmeli ve tarife indirimleri yapmalıdır.

4.11.6. WTO'nun Organları

Dünya Ticaret Örgütü'nün organları kendi içinde "bakanlar konferansı", "genel konsey" ve "diğer organlar" olarak üçe ayrılmaktadır. Söz konusu organlar aşağıda açıklanmıştır.

- **Bakanlar Konferansı:** Tüm üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan "Bakanlar Konferansı", yılda en az iki kez toplanır. Bakanlar Konferansı, "Çok Taraflı Ticaret Anlaşması" nın karar alma konusundaki özel hükümlerine uygun olarak, anlaşma kapsamına giren konulardan herhangi birinde karar almaya yetkilidir.
- **Genel Konsey:** Tüm üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan "Genel Konsey", Bakanlar Konferansı tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Yıllık bütçeyi onaylar, diğer organların çalışmalarını gözetler ve gerekli oldukça toplanır. Genel Konsey'e bağlı olarak çalışan konseyler ise şunlardır: Mal ticareti konseyi, hizmetler ticareti konseyi ve ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları konseyi.
- **Diğer Organlar:** Genel Konsey'e bağlı olarak çalışan diğer organlar ise "ticaret ve kalkınma komitesi" ile "ticaret ve çevre komitesi" olarak adlandırılmaktadır.

4.11.7. WTO Görüşmeleri

GATT'ın kuruluşundan WTO'nun kurulduğu tarih olan 1995 yılına kadar toplamda sekiz adet "Çok Taraflı Ticaret Görüşmesi" düzenlenmiştir. Söz konusu görüşmeler, tarihleri ve alınan kararlar ile aşağıda açıklanmıştır.

a. **Cenevre Görüşmeleri (1947):** 10 Nisan-30 Ekim 1947 tarihleri arasında Cenevre'de yapılan bu görüşmede, ortalama olarak %35 oranında bir tarife indirimi sağlanmış ve 30 Ekim 1947'de GATT anlaşması imzalanmıştır.

b. **Annecy Görüşmeleri (1949):** 1949 yılında yapılan ikinci tur tarife indirimi görüşmelerinde, GATT üyeleri arasında %35.1 oranında bir tarife indirimi sağlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır.

c. **Torquay Görüşmeleri (1950-1951):** Türkiye'nin GATT üyesi olarak katıldığı bu toplantıda, %26'lık bir tarife indirimi sağlanmıştır.

d. **Cenevre Görüşmeleri (1955-1956):** Bu görüşmelerde gümrük tarifelerinin %15.6 oranında azaltılması kararlaştırılmıştır.

e. **Dillon Görüşmeleri (1961-1962):** GATT'ın Cenevre'de yapmış olduğu bu görüşmede, ABD ile AET üyeleri ve diğer gelişmiş ülkeler arasında ithalat tutarı 2 Milyar $'ı bulan bazı ürünler üzerinden alınan vergilerde indirime gidilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca gümrük tarifelerinin de %12 civarında azaltılması benimsenmiştir.

f. **Kennedy Görüşmeleri (1964-1967):** Bu görüşmelerde ABD ile AET arasındaki müzakereler öne çıkmıştır. Üye ülkeler arasında tarım ürünlerinin serbest ticaret kapsamına alınıp alınmayacağı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Taraflar dünya ticaretinin %75'ini oluşturan mallarda tarife indirimi yapmayı kabul etmişlerdir.

g. **Tokyo Görüşmeleri (1973-1979):** Görüşmelerde 1980-1987 döneminde ortalama %30 oranında tarife indirimi yapılması kabul edilmiştir. Damping yapan ülkelere karşı "anti-damping vergisi" uygulanması benimsenmiştir. İhracat sübvansiyonu dışındaki tüm sübvansiyon uygulamaları GATT'dan izin alınmasına bağlanmıştır. Askeri malzemelerin üretimi dışında, ülkelerin yerli üreticileri ithalata karşı koruyucu işlemler yapması da yasaklanmıştır.

h. **Uruguay Görüşmeleri (1986-1994):** GATT görüşmeleri içerisinde katılan üye sayısı ve alınan kararlar bakımından en kapsamlı olanıdır. Görüşmelerden çıkan en önemli karar ise, GATT'ın yerine WTO'nun kurulması olmuştur.

4.12. İktisadi Birleşmeler (Ekonomik Entegrasyon) Teorisi

İktisadi birleşmeler teorisi, bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemelerini konu edinmektedir. İktisadi birleşmeler, siyasal bakımdan bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı duruma getirir. Ülkeleri iktisadi bir birlik oluşturmaya götüren nedenler arasında dış pazarın genişlemesi, üretimde etkinliğin artması, birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak bir dayanışma sağlamak ve uluslararası politikada etkin bir rol oynamak sayılabilir.

4.12.1. İktisadi Birleşme Türleri

İktisadi birleşmelerin belli başlı beş türü bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

a. **Tercihli Ticaret Anlaşmaları:** Anlaşmaya taraf ülkelerin tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunmalarıdır. Örneğin Türkiye ve Bulgaristan'ın gümrük vergilerini karşılıklı olarak %10 indirmeleri.

b. **Serbest Ticaret Bölgesi:** Üye ülkeler aralarındaki ticarette gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırırlar. Fakat birlik dışında kalan ülkelere karşı her biri kendi özel tarifesini uygular. Örneğin Türkiye ve Bulgaristan'ın kendi aralarında ki ticaretten hiçbir gümrük vergisi almamaları, buna karşılık Türkiye'nin birlik dışında yer alan İran'dan %30 gümrük vergisi alırken Bulgaristan'ın ise %10 gümrük vergisi alması.

c. **Gümrük Birliği:** Üye ülkeler bir önceki aşamada olduğu gibi kendi aralarındaki ticareti serbestleştirirler. Buna ilave olarak birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygularlar. Örneğin Türkiye ve Bulgaristan'ın kendi aralarında ki ticaretten hiçbir gümrük vergisi almamaları ve buna ilave olarak her iki ülkenin de İran'dan %15 gümrük vergisi alması. Türkiye 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği üyesi olmuştur. Buna göre Türkiye ve AB'ye üye ülkeler arasındaki tüm gümrük duvarları sıfırlanmıştır. Dolayısıyla 1996'dan itibaren Türk ihracatçıları AB üyesi ülkelere gümrük vergisi ödemeden mallarını satma olanağı elde etmişlerdir. Aynı şekilde AB üyesi ülkelerin ihracatçıları da, Türkiye'ye mallarını gümrüksüz olarak satmaktadırlar.

d. **Ortak Pazar:** Gümrük Birliği'nde olduğu gibi dış ticarete konu mallar üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmektedir. Buna ilave olarak emek ve sermaye gibi faktörlerinde üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlanmıştır. Örneğin bugün bir Yunan vatandaşı vize, pasaport, oturma veya çalışma iznine ihtiyaç duymadan istediği gibi İngiltere, Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerine giderek gezebilir, gayrimenkul satın alabilir, işe girebilir veya iş kurabilir.

e. **Ekonomik ve Parasal Birlik:** Üye ülkelerin ortak pazarın ötesine geçerek, makro ekonomik politikalar arasında koordinasyon sağlamalarıdır. İktisadi birlik kurmak isteyen ülkeler, tek bir para kullanmalı, ortak bir bankacılık sistemi geliştirmeli, ortak bir merkez bankası ve para politikasına sahip olmalı ve ortak bir maliye politikası benimsenmelidir. Ekonomik birliğin diğer bir şekli de "parasal birlik" tir. Parasal birlik, üye ülkelerin ulusal paraları arasında sabit bir kur ilişkisinin kurulmasını öngörmekte, bunun için de ulusal para ve maliye politikalarının uyumlulaştırılmasını amaçlamaktadır.

Günümüzde tüm dünyada iktisadi birlik aşamasına ulaşmış tek birlik "Avrupa Birliği" dir. Avrupa Birliği farklı sosyal, siyasal, ekonomik, demografik ve kültürel gelişme aşamasına sahip ülkeleri, ortak bir çatı altında bir araya getiren büyük bir medeniyet projesidir. AB'nin bugün sahip olduğu duruma gelmesi çok kolay olmamış ve üye ülkeler arasında yapılan yüzlerce tartışma ve müzakerelerin bir sonucunda bu aşamaya evrilmiştir. 1951'de kurucu altı üye arasında imzalanan "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)" aşaması ile başlayan iktisadi birlik yolculuğunda en önemli durakları ise, 1957 Roma Anlaşması ile "Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)" nun kurulması ve 1992'de imzalanan "Maastricht Anlaşması" ile Parasal Birliğin temellerinin atılmasıdır.

Dolayısıyla ekonomik birlik aşamasına ulaşılması, hiçbir ülke için çok kolay bir süreç değildir. Her şeyden önce iktisadi birlik kurmak isteyen ülkeler, ulusal egemenliklerini ortak bir kuruluşa devretmeye razı olmalıdırlar. Bundan sonra ise üye ülkeler arasında yalnızca para ve maliye politikalarının değil, tüm ekonomik ve sosyal politikaların uyumlulaştırılması gerekir. Bu da oldukça uzun zaman isteyen ve müzakereler yoluyla çözümlenebilecek bir meseledir.

4.12.2. Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgeleri

Tercihli ticaret anlaşmaları birer uluslararası iktisadi iş birliği örnekleridir. Fakat bunlar örgütsel bir yapıya sahip değildir. Günümüzde iktisadi birleşme hareketleri içerisinde en sık rastlanılanları, gümrük birliği ve serbest ticaret bölgeleridir. Bunların her ikisinde de üye ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılması söz konusudur. Ancak gümrük birliklerinde dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanırken, serbest ticaret bölgelerinde ise her ülke kendi özel tarifesini sürdürmektedir.

Bu özellikleri nedeni ile gümrük birlikleri, serbest ticaret bölgelerine göre daha ileri bir aşamayı yansıtır. Ayrıca serbest ticaret bölgeleri, üyelerin dışarı karşı farklı tarifeler uygulamaları dolayısıyla uluslararası ticareti dolambaçlı yollara saptırabilir. Çünkü birlik dışındaki ülkelerden birlik içindeki yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ihracatçılar, mallarını önce birlik içindeki düşük tarifeli ülkelere gönderir. Daha sonra o ülkedeki düşük tarifeleri ödedikten sonra, asıl amaçladıkları yüksek gümrüklü ülkeye mallarını yeniden ihraç edebilirler.

4.12.3. Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri

Gümrük birliklerinin ortaya çıkardığı etkiler, statik ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılır. Statik etkiler, teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtımıyla ortaya çıkacak etkileri ifade etmektedir.

Dinamik etkiler ise, birleşik geniş bir piyasaya geçilmesi ile ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesinde ve kaynak verimliliğinde köklü değişiklikler meydana gelmesine denilir. Ekonomik birleşme ile tek bir piyasanın yerine ortak büyük bir piyasanın geçmesi sonucunda kaynak arzının artması, üretim yöntemlerinin ve teknolojinin pozitif yönde değişmesi dinamik etkiler içerisinde yer almaktadır.

a-) Statik Etkiler

Gümrük Birliği'nin statik etkileri ilk kez 1950'lerde Kanadalı ünlü iktisatçı *Jacob Viner* tarafından ortaya atılmıştır. Viner'e göre gümrük birliğinin *"ticaret oluşturucu"* ve *"ticaret saptırıcı"* olmak üzere iki statik etkisi bulunmaktadır.

Bir bölge içinde ticaret engelleri kaldırılınca, bu bölgeyi oluşturan ülkeler arasında dış ticaret hacmi genişler ve üretimin etkinliği artar. Buna güm-

rük birliklerinin "ticaret oluşturucu" etkisi denir. Ticaret oluşturucu etkiler, gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki olumlu yönüdür.

Bölge içindeki gümrüklerin kaldırılması ve dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması, bölge içi ticareti geliştirmesine karşılık, bölge dışı ticareti ise olumsuz etkiler. Bölge dışındaki ticaretin daralmasına ise "ticaret saptırıcı" etki adı verilir. Ticaret saptırıcı etkiler, gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki olumsuz yönünü oluşturur.

b-) Dinamik Etkiler

Statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan, tarifelerin kaldırılması dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde ortaya çıkan değişmelerle ilgilenir. Bunlar bir defalık etkilerdir. Oysa birleşik geniş bir piyasaya geçince ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesinde ve kaynak verimliliğinde köklü değişiklikler olur. Bu değişikliklere ise dinamik etkiler denir.

Gümrük birliğinin dinamik etkileri aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır:

a. **Dış Rekabetin Artması:** Birlik içindeki ülkeler arasında dış ticaret yasaklarının kaldırılması sonucunda, yerli üreticiler dış piyasadaki rekabetle karşı karşıya gelir. Böylece verimliliği düşük üreticiler endüstriyi terk edeceklerinden, ekonomide sadece rekabete dayanacak kadar verimli çalışanlar faaliyetlerini devam ettirir. Bu da birliğin rekabet gücünü ve verimliliğini artırır.

b. **Ölçek Ekonomileri:** Üretim hacminin geniş bir piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak için artırılması sonucunda büyük ölçekli üretim ekonomileri ortaya çıkar. Böylece üretimde ileri teknolojik yöntemler uygulanır ve maliyetler hızla düşer. Ayrıca üretim yönteminin planlanmasında daha nitelikli elemanların çalıştırılması nedeniyle verimlilikte artışlar gözlenir.

c. **Dışsal Ekonomiler:** Gümrük birliğine girilmesi ile birlikte piyasa hacminin genişlemesi sonucunda, işletmeler kendi dışından kaynaklanan sebeplerle maliyetlerini düşürme avantajı elde ederler. Örneğin ara ve teknik eleman bulma güçlüğünün aşılması, yabancı yatırımcılarla ortak olunması, vergi indirimleri ve yatırım kolaylığı gibi unsurların ortaya çıkması, gümrük birliğinin yol açtığı dışsal ekonomiler arasında sayılabilir. Pozitif dışsal ekonomiler adı

verilen bu avantajlar, işletmeler için çok ciddi tasarruflar meydana getirerek, yatırım sermayesinin optimal kullanımını teşvik ederler.

d. **Teknolojik İlerleme:** Gümrük birliğine üye olan ülkelerde üretim teknolojisinde çarpıcı ilerlemeler meydana gelir. Piyasaların genişlemesiyle birlikte yurt dışından yatırım amaçlı olarak ülkeye gelen büyük sermaye kuruluşları, ileri teknolojileri de beraberinde getirir. Böylece yerli kuruluşlar, yabancı rakipleri veya ortaklarından öğrendikleri bu yöntemlerle, kendi bünyelerinde kurdukları araştırma geliştirme faaliyetlerine daha fazla kaynak aktarırlar.

e. **Yatırımları Özendirme:** Gümrük birliğine girilmesiyle birlikte dış ticaretin serbestleşmesi, gümrük vergilerine giden kaynakların reel yatırımlara dönüşmesine imkan verir. Bu da kıt kaynakların rasyonel dağılımına yol açarak, tasarruf oranını ve milli geliri yükseltir.

f. **Kaynak Hareketliliği:** Gümrük birliğinin kurulması, birliğe üye ülkeler arasında emek ve sermaye hareketliliğini hızlandırır. Böylece birlik içinde sadece rekabetçi sektörler ayakta kalabileceğinden, monopolcü ve oligopolcü yapıların kırılmasıyla fiyatlar düşecek ve toplumsal refah artacaktır.

4.12.4. İktisadi Birlik

Ekonomik bütünleşme hareketlerinin nihai aşaması iktisadi birliktir. İktisadi birlik aşamasına ulaşmış ülkeler sosyal, siyasal ve ekonomik konularda adeta tek bir devlet gibi hareket ederler. İktisadi birliğe üye ülkeler, aralarındaki tüm ticari engelleri kaldırdıkları gibi, emek ve sermaye faktörlerinin serbestçe dolaşmasına da izin verirler. Bunun yanı sıra söz konusu ülkeler ekonomik, parasal, mali ve sosyal politikaları da ortak biçimde belirlemektedirler. Dolayısıyla iktisadi birlik üyesi ülkeler, politika belirleme ve uygulama yetkilerini, birlik düzeyinde ortak biçimde oluşturulan ülkeler üstü kuruluşlara devrederler.

4.12.5. İkinci En İyi Teorem

Jacob Viner'e göre tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını artıran en iyi politikadır. Çünkü rekabeti engelleyen piyasaların olmadığı varsayımı altında serbest ticaret, her ülkenin işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajlarından en yüksek düzeyde faydalanmasına yol açar. Böylece tüm ülkelerin üre-

timlerini karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları sektörlere yönlendirmeleri sonucunda refah ve servet düzeyleri artar. Buna *"birinci en iyi teorem"* denir.

Ancak gerçek hayattaki piyasaların çoğu eksik rekabet piyasalarıdır ve serbest ticareti engelleyici tarife içi ve tarife dışı engeller bulunmaktadır. Dolayısıyla Viner'e göre dış ticaret engellerinin olduğu bir dünyada, her ülkenin piyasa engellemelerini dengeleyecek müdahaleci önlemler alması gerekmektedir. Buna *"ikinci en iyi teorem"* denilir.

İkinci en iyi teoreme verilebilecek en iyi örnek gümrük birliğidir. Gümrük birliğin de dışa karşı ortak tarifelerin uygulanması yoluyla bazı kısıtlamalar sürdürülürken, üyeler arasındaki ticaret ise tüm dış ticaret engellerinin kaldırılması sayesinde serbestleştirilmiştir. Böylece gümrük birliğine giren ülkeler hem serbest ticaretin hem de korumacılığın avantajlarından yararlanabilirler.

Toplumsal refah açısından düşünüldüğünde en iyi piyasaların tam rekabet piyasaları olduğu söylenebilir. Ancak gerçek hayatta alıcılar ile satıcıların tam bilgi sahibi olduğu ve malların homojen olduğu bir piyasa bulmak imkansızdır. Dünyadaki tüm piyasalarda monopoller ve oligopollerin egemenliği gözlenmekte ve hükümetlerde ekonomiye az ya da çok müdahale etmektedir. Tam rekabet şartlarının geçerli olmadığı bir ortamda sadece ticareti serbestleştirmek, üretim ve tüketimde *"Pareto Optimumu"* nu sağlayamaz.

Dolayısıyla birinci en iyi teorem, dünyadaki tüm ülkelerin ve halkların çıkarına olmasına rağmen uygulanabilir değildir. O halde ülke içinde ve dışında serbest rekabeti engelleyen unsurların bulunduğu bir dünyada, dış ticareti kısıtlayıcı önlemlerin alınması, ülkelerin genel refah düzeyleri açısından daha yararlıdır.

4.12.6. Kutuplaşma Teorisi

İsveçli iktisatçı *"Gunnar Myrdall"* tarafından ortaya atılan "kutuplaşma teorisi", farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin gümrük birliği oluşturmaları durumunda, birlik üyesi ülkeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliklerinin daha da artacağını ileri sürmektedir.

Ülkeler arasında tarihsel nedenlerle veya doğal kaynak ya da diğer faktörlerin üstünlüğü sebebiyle gelişme farklılıkları vardır. Bir kısım ülkeler teknoloji ve sermaye birikimi açısından diğerlerine oranla daha ileri durumdadır. Sanayileşmeye yeni başlamış ve ekonomik gelişmesini henüz tamamlamamış

ülkelerin, gelişmiş ülkelerle bir gümrük birliği kurarak serbest ticaret ilişkilerine girişmeleri kendi aleyhlerine olacaktır.

Şöyle ki her şeyden önce az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerin gümrük birliği kurmaları, az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli emek ve sermaye gibi kıt faktörlerin sağladıkları yüksek gelirler nedeniyle, birlik üyesi gelişmiş ülkelere göç etmesine yol açar. "*Beyin göçü*" adı verilen bu süreç sonucunda, nitelikli faktörler gittikleri ülkede üretime olumlu katkı yaparlarken, ayrıldıkları ülkelerde ise kalkınma hızının düşmesine neden olur.

Diğer taraftan Myrdall'a göre birliğe üye az gelişmiş ülkelerin sanayi sektörü, birlik üyesi gelişmiş ülkelerin sanayi sektörleri ile rekabet edecek bir uzman işgücüne, teknolojik birikime, sermaye yapısına ve altyapıya da sahip değildir. Bu da gümrük birliğine girilmesi ile birlikte, birlik üyesi az gelişmiş ülkeler de sanayi sektörünün rekabetçi baskılara dayanamayarak çökmesine neden olacaktır. Böylece kişi başına milli gelir, gümrük birliğine üye gelişmiş ülkelerde daha da artarken, az gelişmiş ülkelerde ise düşecektir.

4.13. Döviz Piyasası Analizleri

Uluslararası ticaret teorisi ve uluslararası ticaret politikası, genelde mikro ekonomik analizlere dayanırken, uluslararası para teorisinin kapsamına giren döviz piyasası analizlerinde ise ilke olarak makro ekonomik yöntemler kullanılır. Çünkü burada daha çok döviz piyasası, ödemeler bilançosu, dış denkleşme gibi ekonominin tümünü ilgilendiren konular üzerinde durulmaktadır.

Ulusal paraların yabancı paralar cinsinden değerine "döviz" denilmektedir. Dğer bir tanımlamaya göre ise, yabancı ülke paralarına veya para yerine geçen her türlü yabancı ödeme aracına döviz denilir.

Siyasal egemenliğin doğal sonuçlarından birisi olarak her ülke kendine özgü bir para birimine sahiptir. Döviz denince genellikle günlük konuşma dilinde akla ilk gelen unsur, nakit biçimindeki yabancı ülke paralarıdır. Bankacılık uygulamalarında nakit yabancı paralara "efektif döviz" veya yalnızca "efektif" denir.

4.13.1. Döviz Piyasalarının Kapsamı ve Özellikleri

Döviz piyasaları, yabancı paraların ya da nakit yerine geçen banka havalesi, ödeme emri, çek, v.b. araçların kişiler, bankalar veya firmalar tarafından alınıp satıldığı piyasalardır. Döviz piyasaları, mal ve hizmet piyasaları ile

menkul değer piyasalarıyla ortak özellikler taşımakla birlikte, birçok açıdan söz konusu piyasalardan farklılıklar da göstermektedir.

Döviz piyasasının müşterileri, uluslararası ticari, mali işlem yapan veya spekülatif faaliyette bulunan gerçek kişiler, firmalar ve yatırımcılardır. Çeşitli amaçlarla ulusal para karşılığında satın alınan dövizler, döviz talebini oluşturur. Herhangi bir yolla döviz kazanan ya da elinde döviz bulunan kimselerin sattığı dövizler ise, döviz arzını oluşturur. Döviz arzının kaynağı genellikle ihracatçılar, yabancı yatırımcılar ve yurt dışında çalışanların ülkeye gönderdikleri işçi dövizleridir.

Döviz piyasasında döviz talep edenlerin amaçları, uluslararası mal ve hizmet ticaretinde bulunmak, sınır ötesi sermaye işlemleri yapmak, ulusal tasarruflarını enflasyona karşı korumak ve arbitraj yoluyla spekülasyon yapmak şeklinde olabilir. Döviz piyasalarının özellikleri aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır.

A. **Döviz Piyasaları Örgütlü Olmayan Piyasalardır:** Piyasalar kendi içlerinde örgütlü piyasalar ve örgütlü olmayan piyasalar olarak ikiye ayrılırlar. Örgütlü piyasalar, alıcı ve satıcıların yüz yüze karşılaştıkları ve fiyatlar konusunda üzerinde anlaşarak alım ve satım gerçekleştirdikleri kapalı veya açık yerlerdir. Örgütlü olmayan piyasalar ise, belirli bir fiziki alanda kurulmayıp, alıcı ve satıcıların birbirleriyle doğrudan karşı karşıya gelmesine gerek duyulmayan yerlerdir. Döviz piyasaları örgütlü olmayan piyasalara girmektedir. Döviz piyasalarında alıcı ve satıcılar arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Döviz piyasalarında satıcılar dövizleri aracı bir kuruma satarlar, alıcılar da aracı kurumlardan bu dövizleri satın alırlar. Aracılık görevini yapan kurumların başında ise ticari bankalar gelir. Bankaların dışında döviz piyasasındaki diğer aracı kurumlar ise dealer, broker ve döviz büfeleridir.

B. **Döviz Piyasaları Evrensel Piyasalardır:** Her ülkede döviz ticareti genellikle belli şehirlerde yoğunlaşmıştır. Bunlar çoğunlukla büyük mali merkezleriyle tanınan New York, Londra, Zürih, Paris, Tokyo gibi kentlerdir. Döviz işlemleri yapan bankalar ve banka dışı firmalar, dünyanın farklı yerlerinde bulunsalar da telefon, faks, internet gibi iletişim araçlarıyla sürekli iletişim halindedirler. Dolayısıyla herhangi bir piyasadaki fiyat değişimlerinden anında haberdar olurlar. Hızlı haberleşme olanakları sonucu döviz piyasaları, dünya

ölçeğinde tek bir piyasa gibi hareket ederler. Bu nedenle döviz piyasaları evrensel piyasalardır. Döviz piyasalarının bir diğer özelliği ise, 24 saat boyunca faaliyetini sürdürmesidir. Ülkeler arasındaki saat farkları dolayısıyla, dünyanın çeşitli bölgelerindeki döviz piyasalarından bazıları mutlaka açık bulunur. Döviz işlemi yapmak isteyenlerde, bu piyasalardan alım-satım faaliyetlerini yürütebilirler.

C. **Döviz Piyasaları Anında Teslim İşlemleri ve Geleceğe Yönelik İşlemlerin Yapılabildiği Piyasalardır:** Döviz piyasalarında yapılan işlemler teslim süreleri açısından iki gruba ayrılır: Birinci gruptaki işlemler alıcı ve satıcıların anlaşmaya vardıklarında bekletilmeden gerçekleştirilen *"anında teslim (spot) işlemleri"* ni kapsamaktadır. Anında teslim piyasasında işlemler genellikle nakit biçimdeki dövizlerin alınması ve satılması üzerine temellenmektedir. İkinci gruptaki işlemler ise, geleceğe yönelik döviz işlemlerini kapsamaktadır. Geleceğe yönelik işlemler, *"vadeli teslim işlemleri (forwards)"*, *"gelecek işlemleri (futures)"*, *"döviz swapları"* ve *"opsiyonlar"* dan oluşur. Bu tür işlemlerde döviz alım veya satım sözleşmesi bugünden yapılır. Sözleşmelerde uygulanacak olan döviz kurları, alınacak veya satılacak dövizlerin miktarı ve teslim tarihi gibi koşullar önceden belirlenir. Fakat dövizlerin ödenmesi gelecekte öngörülen bir tarihte ve fiyattan gerçekleştirilir. Ödeme süreleri ise çoğunlukla bir yıldan kısa olur.

4.13.2. Döviz Kurları

Döviz kurları, yabancı bir para biriminin, ulusal para cinsinden değerini ifade eder. Buna göre döviz kuru, yabancı para biriminin değiştirilebildiği ulusal para miktarı biçiminde tanımlanır. Örneğin 1$ = 2 TL gibi. Kurların bu yolla belirlenmesine "dolaysız kotasyon" denir. Döviz kurunu bir birim ulusal para ile değiştirilebilen yabancı para miktarı şeklinde tanımlama olanağı da vardır. Ulusal para biriminin temel alındığı bu yönteme "dolaylı kotasyon" denir. Örneğin 1 TL = 1/2 $ gibi.

Döviz kurlarının artması, yabancı paraların değer kazandığını veya ulusal paranın değer kaybettiğini ifade eder. Döviz kurlarının düşmesi ise, yabancı paraların değerinin düştüğünü ve ulusal paranın değerinin yükseldiğini gösterir. Bankaların veya ilgili diğer mali kurumların, döviz alımı satımı için belirledikleri kurlara, "kotasyon (fiyat yazmak)" da denilmektedir.

Döviz kurları ile ilgili bazı kavramlarda bulunmaktadır. Bunlar döviz alış ve satış kurları, çapraz kur ve efektif kur kavramlarıdır.

4.13.2.1. Döviz Alış ve Satış Kurları

Bankalar ve döviz ticareti yapan kuruluşlar döviz kurlarını, alış kuru ve satış kuru olmak üzere iki ayrı biçimde kote ederler. Döviz satış kurları, daima alış kurlarının üzerindedir. Çünkü döviz ticareti yapan kurumlar, dövizleri düşük fiyattan alıp yüksek fiyattan satarak aradaki farktan kar elde ederler. Alış ve satış kurları arasındaki farka ise, *"kur marjı (spread)"* denir. Bu fark işlem giderleri ile banka karını kapsar. Döviz alım ve satımlarından elde edilen kur marjı yüzdesi ise şu şekilde hesaplanır:

$$\textbf{Marj Yüzdesi} = P_S - P_A \,/\, P_S \times 100$$

Yukarıdaki eşitlikte dövizlerin satış kuru P_S ile ve dövizlerin alış kuru ise P_A ile gösterilir. Buna göre döviz satış kurları, döviz alış kurlarından ne kadar yüksekse, marj yüzdesi de o kadar fazla olur. Bu da döviz alım ve satımı yapan kuruluşların karlarının artması anlamına gelir. Bankalar genellikle büyük miktarlardaki döviz alım ve satım işlemlerinde kur marjlarını düşük tutarlarken, küçük miktarlardaki işlemlerde ise kur marjlarını yüksek belirlerler.

4.13.2.2. Dolaysız Kur ve Çapraz Kur

Tüm dünyada iki yabancı paranın değerleri karşılaştırılırken, temel değerlendirme ölçüsü olarak alınan para birimi Amerikan Doları'dır. Her ülkede kurların genellikle dolar cinsinden belirlenmesi, hesaplamalarda büyük kolaylık sağlar. Şöyle ki her ülkenin parasının dolar cinsinden belirlenmesi, dolar dışında kalan iki ulusal para arasındaki değişim oranının otomatik biçimde bulunmasına yol açar. Farklı ulusal paralar arasındaki değişim oranının Amerikan doları gibi ortak bir yabancı para üzerinden hesaplanmasına "çapraz kur yöntemi" veya "dolaylı kur" denilir. Eğer iki ulusal para arasındaki değişim oranı, üçüncü bir yabancı para birimine ihtiyaç duymadan belirleniyorsa buna da "dolaysız kur" denir. Örneğin 1 $ = 2.50 TL ve 1 € = 5 TL ise buna dolaysız kotasyon denir. Bu durumda 1 € = 2 $ olacağından, buna da çapraz kur denilir.

4.13.2.3. Efektif Döviz Kurları

Bir ulusal paranın dış değeri (satın alma gücü), söz konusu parayla satın alınabilecek yabancı mal, hizmet veya mali değerlere bağlıdır. Sabit kur sistemlerinde ulusal paranın dış değerinin hesaplanması oldukça kolaydır. Çünkü döviz kurları, belirli bir süreliğine merkez bankası tarafından saptanır.

Ancak esnek (dalgalı kur) rejimlerinde ulusal paralar, aynı anda bazı yabancı paralar karşısında değer kazanırken, diğer yabancı paralar karşısında ise değer kaybedebilir. Bu güçlüğün aşılması ve ulusal paranın gerçek değerinin hesaplanabilmesi için "efektif döviz kuru" nun belirlenmesi gerekir. Efektif döviz kuru ise, ulusal paranın ülkenin başlıca ticaret ortaklarının paraları karşısındaki değerinin ağırlıklı ortalamasına eşittir.

4.13.3. Döviz Arbitrajı

Bir dövizin, menkul değerin, malların veya üretim faktörlerinin belli bir andaki ülkeler veya piyasalar arasındaki fiyat farklılığından yararlanmak üzere, ucuz olduğu yerden alınıp pahalı olduğu yerde satılması şeklinde eşanlı olarak yapılan işlemlere "arbitraj" denir. Arbitraj işlemlerinde alım ve satım birbirine bağlı tek bir işlem olarak yapılmakta ve araya bir zaman süresi girmediği için de risk faktörü söz konusu olmamaktadır. Risksiz oluşu arbitrajı spekülasyondan ayıran en önemli özelliktir. Arbitrajın ekonomik açıdan en büyük etkisi ise, arbitrajı yapılan ekonomik varlığın, bütün piyasalarda aynı anda tek bir fiyatının oluşmasını sağlamasıdır.

Arbitraj işlemleri kendi içerisinde "iki uçlu arbitraj" ve "üç uçlu arbitraj" olmak üzere ikiye ayrılır. İki uçlu arbitraj, iki farklı yabancı paranın değerinin bu paraları çıkaran merkez ülkelerde farklı olması durumunda söz konusu olabilir. Örneğin belirli bir tarihte Türkiye'de 1 $ = 1.90 TL ve ABD'de 1 $ = 2 TL ise, doları ucuz olduğu Türkiye'den alarak pahalı olduğu ABD'ye satarak arbitraj işlemi yapanlar, dolar başına 0.10 kuruşluk bir kara geçerler. Böylece Türkiye'de artan döviz talebi kurları yükseltirken, ABD'de ise artan döviz arzı kurları düşürür. Bu da ABD ve Türkiye'de $/TL paritesinin eşitlenmesini sağlar.

Üç uçlu arbitraj ise üç ayrı ülke parası arasında bir değer farkının olması durumun da başvurulan bir yöntemdir. Örneğin Türkiye'de 1 $ = 2 TL, ABD'de 1 $ = 1 € ve Almanya'da 1 € = 2.5 TL ise, arbitraj işlemi yapanlar Türkiye'den TL karşılığında dolar alırlar. Daha sonra bu dolarları ABD'de Euro'ya çeviriler ve daha sonra ellerindeki Euro'ları Almanya'da TL'ye çevirirler. Bu işlem sonucunda arbitraj yapanlar 0.50 TL'lik bir kara geçerler.

4.13.4. Döviz Spekülasyonu

Spekülasyon, bir kimsenin kendi tahminlerine dayanarak fiyatında yükselme beklediği ekonomik varlığı satın alması, fiyatında düşme beklediklerini ise satması yoluyla bir kar sağlama faaliyetidir. Tahminler doğru çıkarsa kar elde edilir, tersi durumda ise zarar edilir. Spekülasyon işlemlerini ortaya

çıkaran temel neden, ilerdeki fiyat değişmelerinin bugünden tam olarak bilinememesi, yani geleceğe ait belirsizliğin bulunmasıdır.

Döviz spekülasyonunda herhangi bir yabancı paranın değer kazanacağını tahmin eden kimseler, ilerde satmak amacıyla söz konusu yabancı parayı bugünden satın alırlar. Eğer gelecekte döviz değer kazanırsa, bundan bir kar elde ederler. Tersine eğer satın aldıkları dövizlerin değeri düşerse, spekülatif faaliyetlerden zarara uğrarlar.

4.13.5. Bankalararası Döviz Piyasası

Bankaların kendi aralarında döviz alım ve satım faaliyetlerini yürüttükleri piyasalara "bankalararası döviz piyasası" denilir. Bankalar günlük döviz açıklarını kapatmak veya döviz fazlalarını değerlendirmek için, bu piyasalarda işlem yaparlar.

Bankaların günlük olarak satın aldıkları döviz miktarları, sattıkları döviz miktarından fazla ise, döviz rezervlerinde artış gözlenir. Buna *"fazla pozisyon (long position)"* denir. Tersine bankaların günlük olarak satın aldıkları dövizlerden daha fazlasını satmalarına ise *"eksik pozisyon (short position)"* denir. Her iki durumu birden ifade etmek için ise "açık pozisyon" deyimi kullanılır.

Döviz açığı veya fazlası veren bankalar kur riski ile karşı karşıya kalırlar. Kur riski ise, açık pozisyon veren kişi ve kurumların döviz kurlarındaki değişmeler karşısında yükümlülüklerini yerine getirememesi durumudur. Özellikle bir çok ülkede yaşanan finansal krizlerin temel nedenlerinden birisi de, bankaların kriz öncesinde döviz cinsinden borçlanarak yüksek faizli kamu kağıtlarına yatırım yapması ve bunun sonucunda kur risklerinin giderek artmasıdır. Kur risklerindeki söz konusu artışlar, yaşanan geniş çaplı bir devalüasyon veya döviz kurlarındaki artışlar karşısında bankaları iflasa sürükler.

4.13.6. Ulusal Paranın Konvertibilitesi

Konvertibilite kavramının lügattaki karşılığı değiştirme ve dönüştürmedir. Bir ulusal paranın konvertibl olması demek, söz konusu paranın döviz piyasasında serbestçe öteki ülke paralarına dönüştürülebilme özelliğini ifade eder.

Konvertibilitenin ilk koşulu, ülkede yasalara göre kurulmuş olan ve serbestçe işleyen bir döviz piyasasının bulunmasıdır. Konvertibilitenin ayırt edici özelliği ise, dileyen herkesin serbestçe döviz işlemi yapabilme hakkının bulunması ve döviz fonlarının ihraç ile ithalinin serbest olmasıdır. Konvertibilite ile döviz kurunun sabit veya değişken olması arasında bir ilişki yoktur.

Konvertibl paraların mutlaka uluslararası ödemelerde kullanılan paralar olması gerekmez. Çünkü uluslararası ödemeler Dolar, Euro, Sterlin, Yen gibi tüm dünyada kabul gören büyük ve güçlü ülkelerin paraları üzerinden yapılır. Burada önemli olan olgu, ulusal paraların istenilen yer ve zamanda yabancı paralara dönüştürülüp dönüştürülemediğidir. Eğer bir ulusal para, hem ülke içinde hem de yurt dışında yabancı para birimlerine, hükümetlerin herhangi bir kısıtlaması olmadan dönüştürülebiliyorsa konvertibl kabul edilir.

4.14. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri, kendi içinde "esnek (dalgalı) kur sistemi" ve "sabit kur sistemi" olarak ikiye ayrılmaktadır.

4.14.1. Esnek (Dalgalı) Kur Sistemi

Esnek kur sisteminde döviz kurları, piyasa koşullarında arz ve talep güçlerinin işleyişiyle belirlenir. Hükümetlerin veya merkez bankalarının döviz kurları üzerinde hiçbir müdahalesi yoktur. Buna *"temiz dalgalanma"* denilmektedir. Ancak bazen kurlar aşırı arttığı veya azaldığı zaman merkez bankaları kurlara istikrar kazandırmak için döviz piyasasına müdahale de bulunabilir. Buna da *"kirli veya yönetimli dalgalanma sistemi"* denilmektedir.

Esnek kur sisteminde döviz talebi arttıkça kurlar yükselir ve ulusal para değer kaybeder. Örneğin kurların 1 $ = 1.5 TL'den, 1 $ = 2 TL'ye yükselmesi. Ancak döviz kurlarındaki artışlar, döviz talebini azaltıp döviz arzını yükselteceğinden, eğer döviz piyasasına bir müdahale olmazsa, bir süre sonra kurlar kendiliğinden düşer.

Diğer taraftan esnek kur sisteminde, döviz arzı arttıkça ise kurlar düşer ve ulusal para değer kazanır. Örneğin kurların 1 $ = 1.5 TL'den, 1 $ = 1 TL'ye düşmesi. Ancak döviz kurlarındaki azalışlar, döviz talebini artırıp döviz arzını düşüreceğinden, eğer döviz piyasasına bir müdahale olmazsa, bir süre sonra kurlar kendiliğinden yükselir.

Esnek kur sistemlerinin pek çok avantajı ve dezavantajı bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu avantajlar ve dezavantajlar maddeler halinde sıralanmıştır.

4.14.1.1. Esnek Kur Sisteminin Avantajları

Esnek kur sistemlerinin sahip olduğu avantajlar şunlardır:

- Kurların, arz ve talep dengesinde oluşmasını sağlayarak ulusal paranın gerçek değerini yansıtması
- Dış ödemeler bilançosu dengesinin kendiliğinden oluşmasını sağlaması
- İç ekonomik denge amacına yönelik politika uygulamalarından bağımsız hareket etme kabiliyetine sahip olması
- Uluslararası döviz rezervlerine duyulan ihtiyacı azaltması
- Ekonomiyi dış şoklara karşı koruması
- Şeffaf olması ve bürokratik kararlara gerek duymaması
- Ani ve büyük kur ayarlamalarına ihtiyaç duymaması
- Karşılaştırmalı üstünlük modeline uygun bir uzmanlaşma ve dış ticaret dengesinin oluşmasını sağlaması

4.14.1.2. Esnek Kur Sisteminin Dezavantajları

Esnek kur sistemlerinin dezavantajları aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralanabilir:

- Kur değişmelerindeki belirsizlik dolayısıyla, ticareti ve yatırımları caydırıcı etkiler meydana getirmesi
- Döviz arz ve talep esnekliklerinin düşük olduğu ülkelerde döviz piyasasında istikrarsızlıklara yol açması
- Ekonomik istikrarı bozucu spekülasyonlara neden olması
- Döviz kurlarındaki artışların ithal maliyetleri artırarak yurtiçinde enflasyon oranlarını yükseltmesi

4.14.2. Döviz Kurlarında Hedefi Aşma (Overshooting)

Kısa dönemde döviz kurlarının uzun dönem denge değerlerinin etrafında iniş ve çıkışlar göstermesine *"hedefi aşma (overshooting)"* adı verilir. Örneğin TL'nin dolar karşısındaki uzun dönemli denge kurunun 1 $ = 2 TL olduğunu varsayalım. Kısa dönemde çeşitli nedenlerle (ithalat artışı, para arzının yükselmesi vb...) kurlar denge değerlerinin üzerine çıkabilir. Örneğin

kısa dönemde 1 $ = 2.50 TL olması gibi. Ancak uzun dönemde kurlar kısa dönemli aksaklıkların giderilmesi ile, yeniden 1 $ = 2 TL'lik denge değerlerine geri dönecektir.

Değişken kur sistemine karşı olanlar, denetimsiz bir dalgalanmanın kaynakları gereksiz yere ithalat ve ihracat kesimleri arasında kaydıracağını söylerler. Bu da kaynak israfına yol açacaktır. Bu düşünceye göre devlet döviz piyasalarına müdahale etmelidir. Fakat bu müdahale kurların kısa dönemli dalgalanmalarını önlemeye dönük olmalı, uzun dönemli eğilimleri değiştirecek nitelik taşımamalıdır.

4.14.3. Yönetimli Dalgalanma (Managed Floating) Sistemi

Uygulamada hiçbir ülke ulusal parasının sınırsız biçimde dalgalanmasına izin vermemekte, bir şekilde döviz piyasasına müdahale ederek aşırı kur değişmelerini engellemektedir. Bu uygulamalara *"yönetimli dalgalanma"* denilmektedir. Bu sistemde ilke olarak döviz kurları arz ve talep güçlerine bırakılmıştır. Bununla birlikte kur dalgalanmaları, merkez bankalarının gözetimindedir. Kurlarda aşırı bir dalgalanma ortaya çıktığında merkez bankası, piyasada alım ve satım faaliyetine girişerek istikrarsızlıkları giderir. Müdahalenin derecesi ülkelerin izledikleri ekonomik ve mali politikalara bağlıdır.

Yönetimli dalgalanmanın diğer bir şekli ise, döviz kurlarının her gün ya da kısa aralıklarla merkez bankaları tarafından belirlenmesidir. Böylece iç ve dış piyasa gelişmelerine göre döviz kurları sık sık değiştirilir. Yönetimli dalgalanma, esnek ve sabit kur sisteminin tüm avantajlarını bünyesinde toplamıştır. Çünkü bir taraftan kurlar piyasa güçlerine terk edilmiş, fakat öte taraftan merkez bankası kurların dalgalanabileceği alt ve üst sınırları belirlemiştir. Eğer kurlar söz konusu marjları aşarsa, merkez bankası döviz alıp satarak kurlara müdahale eder.

4.14.4. Sabit Kur Sistemi

Sabit kur sistemlerinde ülke parasının değeri, rezerv para olarak kabul edilen bir ya da birkaç ülkenin parasına belirli bir süre için bağlanır. Örneğin Türkiye'de "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı" nda Türk Lirası'nın değeri 3 yıllığına 1 ABD Doları + 0.77 Euro'dan oluşan bir sepete bağlanmış ve 1 $ = 650.000 TL olarak kurlar ilan edilmiştir.

Ulusal paraların değerinin sabit bir kurdan yabancı paralara bağlanmasının nedenleri arasında ise, kur belirsizliklerini ortadan kaldırması ve bu sa-

yede daha fazla yatırım yapılmasına imkan vermesi, enflasyonist baskılar için bir çıpa oluşturması, kurlardaki ani dalgalanmaları önlemesi ve kur risklerini azaltmasını sayabiliriz.

Ancak sabit kur sistemleri 1997 Asya Krizi ve 2001 Türkiye Krizi gibi finansal krizlere de yol açabilmektedir. Çünkü sabit kur sistemlerinde para politikası bağımsızlığını yitirmektedir. Bu ise merkez bankalarının fiyat istikrarı hedefine ulaşmak yerine sadece sabit kurları tutturabilmek için politika yapması anlamına gelmektedir. Üstelik içsel ve dışsal şoklar karşısında, piyasada artacak döviz talebi karşısında, merkez bankalarının güçlü döviz rezervlerine de sahip olması gerekir.

4.14.5. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

Bu sistem ulusal paraların bir büyük sanayi ülkenin parasına ya da çeşitli yabancı paralardan oluşan bir hesap birimine (para sepetine) bağlanmasıyla oluşan bir döviz kuru sistemidir. Piyasa fiyatlarının parite kuru etrafında ancak dar sınırlar içinde değişmesine izin verilir. Merkez Bankaları döviz piyasasına yaptıkları müdahalelerle kurları öngörülen sınırlar içerisinde tutmaya çalışırlar. Ancak piyasada döviz fiyatları üst destekleme düzeyinde kalma eğilimi gösterdiğinde, ulusal para devalüe edilir (parite kuru yükseltilir). Tersine kurlar alt destekleme düzeyinde uzun vadeli olarak sürünmeye başladığında ise, ulusal para revalüe edilir (parite kuru düşürülür). Ayarlanabilir sabit kur sistemine verilebilecek en iyi örnek Bretton Woods Sistemi'dir. 1944 yılında kurulan ve 1973 yılına kadar geçerli olan bu sistemde, IMF'ye üye her ülke sabit bir kurdan ulusal parasını ABD dolarına bağlamış ve dolarda 1 Ons Altın = 35 $'lık sabit bir kurdan altına bağlanmıştır. FED'e altın getirenler söz konusu sabit kurdan istedikleri kadar dolar ve dolar getirenlerde yine sabit kur üzerinden altın alabilmişlerdir.

4.15. Döviz Kuru Değişmelerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Literatürde döviz kuru değişmelerini açıklamaya yönelik olarak bir çok teori ortaya atılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi ise hiç şüphesiz "satın alma gücü paritesi yaklaşımı", "parasalcı yaklaşım" ve "portfolyo dengesi yaklaşımı" dır.

4.15.1. Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Satın Alma Gücü Paritesi (SGP), "tek fiyat kanunun" döviz piyasalarına uygulamış şeklidir. *Tek fiyat kanunu* ise, ticarete konu olan bir malın mevcut döviz kurundan belirli bir ulusal paraya çevrilmiş fiyatının, dünyanın her yerinde aynı olmasını ifade etmektedir. Bu da uluslararası arbitraj faaliyetlerinin bir sonucudur. Arbitraj işlemi yapanlar fiyat farklılıklarından kar sağlamaya çalışırken, iki ülkedeki fiyatları aynı düzeye getirici bir etki oluştururlar. Tek fiyat kanunun döviz piyasalarına uygulanması durumunda, tüm ülkelerde belli bir yabancı paranın değeri aynı olur.

Satın alma gücü paritesi, kendi içinde "mutlak satın alma gücü paritesi" ve "nispi satın alma gücü paritesi" olarak ikiye ayrılmaktadır.

4.15.1.1. Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi

Mutlak satın alma gücü paritesi'ne göre, herhangi bir ülkenin ulusal para biriminin satın alma gücü dünyanın her yerinde aynıdır. Bunun olabilmesi için ise bir ülkedeki fiyatların, cari döviz kurlarından diğer ülke paralarına dönüştürülmesi gerekir. Mutlak SGP aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$P_i = S * P_d$$

veya

$$S = \frac{P_i}{Pd}$$

Yukarıdaki eşitliklerde Pi yurt içi enflasyon oranını, P_d yurt dışı enflasyon oranını ve S ise döviz kurunu göstermektedir. Buna göre yurt içi enflasyon oranları arttıkça döviz kurları yükselir. Tersine yurt içi enflasyon oranları düştükçe ise, döviz kurları azalacaktır.

Gerçek dünyada tek fiyat kanunu bir tek mal için geçerli olsa bile, ülkedeki tüm mallar için geçerli olmayabilir. Çünkü her şeyden önce ülkeler arasında tam olarak karşılaştırma yapılacak fiyat endekslerini bulmak sepet, kalite farkı, ticaret dışı mallar nedeniyle zordur. Diğer taraftan Mutlak SGP, mal ve hizmet ticaretini denkleştirecek kurları belirlemekle ilgilenirken, sermaye hareketleri ise ihmal edilmektedir. Bu nedenle mutlak satın alma gücü paritesinin eksiklerini gidermek için "nispi satın alma gücü paritesi" yöntemi geliştirilmiştir.

4.15.1.2. Nispi Satın Alma Gücü Paritesi

Nispi SGP ise, fiyat ve kurların mutlak büyüklüğünü değil bunlardaki göreceli değişmeleri ele alır. Buna göre kurlardaki değişme enflasyon oranlarına bağlıdır. Yabancı ülkelerle karşılaştırıldığında ulusal enflasyon oranları ne derece yüksekse, döviz kurunun da o ölçüde artması gerekir. Nispi satın alma gücü paritesi aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$\frac{S_1 - S_0}{S_0} = P_T - P_A$$

Yukarıdaki eşitlikte S_1 cari dönem döviz kurlarını, S_0 önceki dönem döviz kurlarını, P_T Türkiye'deki enflasyon oranını ve P_A ise ABD'deki enflasyon oranlarını göstermektedir. Buna göre ABD'de enflasyon oranları değişmezken Türkiye'de enflasyon oranları arttıkça, döviz kurları yükselecek ve Amerikan doları Türk lirası karşısında değer kazanacaktır. Tersine Türkiye'de enflasyon oranları değişmezken ABD'de enflasyon oranları artarsa, döviz kurları düşecek ve Amerikan doları Türk lirası karşısında değer kaybedecektir.

Nispi SGP'nin geçerliliği üzerine yapılan çalışmalara göre, kısa dönemli analizlerde Nispi SGP'nin geçerliliği daha düşüktür. Çünkü fiyat değişmeleri ile kur değişmeleri arasında zaman farklılıkları vardır. Döviz kurlarının fiyat değişmelerine uyum sağlaması uzunca bir zaman alır. Ayrıca hükümetlerin döviz piyasasına yaptıkları müdahaleler de, kurların beklenen düzeylerde oluşmasını engellemektedir. Bununla birlikte söz konusu çalışmalarda, uzun dönemde kur değişmeleri ile fiyat değişmeleri arasında bir uyumun olduğu gözlenmiştir. Buna göre Nispi SGP'nin ekonominin uzun dönemli denge döviz kurlarını gösteren bir araç olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

4.15.2. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım, 1970'li yıllarda Chicago Üniversitesi'nden Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frenkel tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre döviz kurları, para arz ve talebine göre belirlenir. Örneğin para arzı para talebini aşarsa, ulusal para yabancı paralar karşısında değer yitirir. Tersine para arzının para talebinden düşük olduğu durumlarda ise ulusal para değer kazanır.

Merkez bankasının para arzını artırdığını varsayalım. Fazlalık paranın bir kısmı yerli ve yabancı mal ve hizmet alımına yönlendirilecektir. Artan para arzı nedeniyle yurt içinde faiz oranları düşeceğinden, fazlalık paranın diğer

bir kısmı ise faiz geliri elde etmek için yabancı menkul değerlere yatırılacaktır. Böylece artan ithal malı ve yabancı menkul değerler talebi sebebiyle döviz talebi de yükselcektir. Bu da döviz kurlarının artmasına ve ulusal paranın değer kaybetmesine yol açar.

Tersine merkez bankasının para arzını azaltması durumunda ise, iktisadi birimlerin yabancı mal talebi düşecektir. Diğer taraftan para arzındaki azalışlar, yurt içinde faiz oranları yükseltecektir. Bu da yabancı menkul varlıklara olan talebi azaltacaktır. Bu da döviz talebinin düşmesine neden olur. Böylece döviz kurları da gerileyecek ve ulusal para değer kazanacaktır.

Diğer taraftan para arzı sabitken, para talebindeki değişiklikler de döviz kurlarını etkileyebilir. Örneğin milli gelirin artması, faiz oranlarının düşmesi veya enflasyon oranlarının yükselmesi, yurt içinde iktisadi birimlerin para taleplerinin genişlemesi sonucunu doğurur. Böylece artan ulusal para talebi, paranın değerini yükseltirken, döviz kurlarını ise düşürecektir. Buna karşılık merkez bankasının para arzını azalttığı bir ekonomide milli gelirin düşmesi, faiz oranlarının artması ve fiyatlar genel düzeyinin azalması ise para talebinin gerilemesine yol açar. Bu da ulusal paranın değerini düşürürken, döviz kurlarını ise yükseltecektir.

Parasalcı modele göre iktisadi birimlerin geleceğe ilişkin beklentileri de, döviz kurlarının oluşumunda etkili olmaktadır. Sözgelimi hane halkları ve firmalar, gelecekte enflasyon oranlarının artacağını bekliyorlarsa, bugünden mal ve hizmetleri ucuzken almaya çalışırlar. Bunun içinde para taleplerini azaltarak, mal ve hizmet taleplerini artırırlar. Böylece döviz kurları artarken, ulusal paranın değeri ise azalacaktır.

Modelde döviz kurlarının denge değerlerine yeniden dönmesi, para arzı ve talebindeki değişmelerle kendiliğinden gerçekleşmektedir. Ancak bu dengenin sağlanmasındaki temel varsayım, yurt içi ve yurt dışı mali varlıkların birbirleriyle tam ikame olduklarının kabulüdür. Diğer bir ifadeyle yatırımcılar açısından parasal bir varlığın, yerli veya yabancı olması arasında hiçbir fark yoktur. Yatırımcılar için önemli olan unsur, varlıkların faiz oranıdır. Hangi ülkenin finansal varlıkları daha yüksek faiz getirisi sağlıyorsa, yatırımcılar tasarruflarını o ülkenin varlıklarında değerlendirir.

4.15.3. Portfolyo Dengesi Yaklaşımı

Gerçek hayatta bireyler, servetlerini çeşitli mali varlıklar arasında dağıtarak oluşturdukları yatırım portföylerinde tutarlar. Söz konusu portföyler,

genellikle yerli ve yabancı paralara bağlı tahvil ve hisse senetleriyle, nakit biçimindeki farklı ulusal paralardan oluşmaktadır. Servetini çeşitli yerli ve yabancı menkul değerler arasında dağıtarak uygun bir beklenen getiri/risk bileşimi elde eden ve böylece dengeye ulaşmış bir yatırımcı, getiri/risk düzeylerini etkileyecek bir gelişme beklemediği sürece bu denge durumunu sürdürecektir. Bu arada eğer yatırımcının serveti, ekonomik büyüme nedeniyle artarsa, portfolyö'deki menkuller arasında aynı oranda dağıtılır.

Yatırımcılar portföylerini oluştururlarken, en düşük riske ve en yüksek getiriye sahip varlıkları satın alırlar. Ancak bunun için her varlığın getiri ve riskini ayrı ayrı değerlendirerek, bunları birbirleriyle karşılaştırır. Bazı yatırımcılar riski sevmedikleri için, getiri düzeyleri düşükde olsa risksiz varlıklara yatırım yaparlar. Bu tür yatırımcıların portföyleri çoğunlukla sabit faiz getirili devlet tahvili, hazine bonosu ve vadeli mevduat hesaplarından oluşur. Diğer bazı yatırımcılar ise riskli olmasına karşılık, yüksek getiri vadeden varlıklara yönelirler. Söz konusu yatırımcıların portföylerinde ise hisse senetlerinin ağırlığı daha fazladır.

Burada yatırımcılar için önemli olan riskin dağıtılmasıdır. Rasyonel yatırımcılar portföylerini tek bir varlıktan oluşturmazlar. Örneğin tasarruflarını yalnızca vadeli mevduat hesaplarında tutan birisi, faiz oranları düşerse zarar edecektir. Aynı şekilde tasarruflarını döviz varlıklarında değerlendiren bir başka kişi de, döviz kurları düşerse zarara uğrayacaktır. O halde yatırımcılar portföylerini oluştururlarken, birikimlerini tek bir varlık yerine çok sayıda varlığa yönlendirmelidirler. Finas teorisinde bu durum, "bütün yumurtalar aynı sepete konulmamalıdır" sözü ile ifade edilmektedir. Buna karşılık beklenen getiri/risk oranlarını etkileyecek herhangi bir gelişme, olay ve haber karşısında yatırımcılar portfolyolerinde düzenlemeye giderler.

Portfolyo dengesi yaklaşımı, döviz kurlarında görülen günlük dalgalanmaları, yabancı menkul değerlerin arz ve talebindeki değişmelerle açıklamaya çalışır. Örneğin merkez bankalarının yüksek faizli tahvil satışına girmesi durumunda, yatırımcılar yerli tahvilleri satın alır ve yabancı tahvilleri satarlar. Bu da döviz talebini düşürüp ulusal para talebini artıracağı için, döviz kurlarını azaltıcı bir etki yapar. Diğer taraftan merkez bankasının tahvil satarken ulusal parayı piyasadan toplaması ise, faiz oranlarını yükseltici bir etki yapacaktır. Bu da kısa vadeli yabancı sermaye girişlerini artırarak, döviz arzının genişlemesine ve döviz kurlarındaki düşüşlerin hızlanmasına yol açar.

Tersine örneğin büyüme oranlarının beklenenin altında ve işsizlik oranlarının da beklenenin üzerinde yüksek çıktığına ilişkin bir istatistiğin yayınlanması ise, ekonominin geleceğine ilişkin olumsuz beklentilere kapılan yatırımcıları portföylerinde daha az ulusal para ve daha çok yabancı para tutmaya yönlendirir. Bu da döviz talebinin artmasına yol açarak, döviz kurlarının yükselmesine ve ulusal paranın hızla değer kaybetmesine neden olur.

Dolayısıyla portfolyo dengesi yaklaşımına göre, ulusal menkul kıymetlerin getirisini yükselten ve risklerini düşüren her gelişme döviz kurlarının düşmesine ve ulusal paranın değer kazanmasına yol açacaktır. Tersine ulusal menkul kıymetlerin getirisini düşüren ve risklerini yükselten her gelişme ise, döviz kurlarının yükselmesine ve ulusal paranın değer kaybetmesine neden olacaktır.

4.16. Ödemeler Bilançosu

Ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkelerdeki yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıttır. Bu kayıtlar genellikle yıllık olarak tutulmaktadır. Bir ülkenin dış dünyayla yaptığı her türlü ekonomik işlem ödemeler bilançosuna kaydedilir. Bu işlemler dış dünyaya karşı alacak veya borç doğururlar. Alacaklı işlemler ödemeler bilançosunun aktif kısmına, borçlu işlemler ise pasif tarafına kaydedilir. Kayıt tekniği olarak ödemeler bilançosu "Çift Kayıtlı Muhasebe Sistemi" ne göre tutulur. Buna göre örneğin bir borçlu işlem, ikilik özelliğine uygun olarak, ilgili hesabın borç tarafına kaydedildikten sonra, başka bir hesabın da alacaklı tarafına kaydedilir. Benzer şekilde alacaklı bir işlem de ilgili hesabın alacaklı, başka bir hesabın da borçlu kısmına kaydedilir. Böylece aynı işlem iki farklı hesabın ters yanlarına kaydedildiği için denkleştirilmiş olur.

Alacaklı işlemler ülkeye döviz girişi sağlarlar. Örneğin mal veya hizmet ihracatı veya yabancı sermayenin yurt içinden menkul değer satın alması gibi. Borçlu işlemler ise ülkeden döviz çıkışı olmasına yol açar. Örneğin mal ve hizmet ithalatı, yabancı ülkelerin menkul değerlerinin satın alınması veya yurt dışına karşılıksız yardım yapılması gibi. Ödemeler bilançosu kendi içinde "cari işlemler hesabı", "sermaye hesabı", "resmi rezervler hesabı", "net hata ve noksan" hesabı olmak üzere dört alt hesap kaleminden oluşur.

Cari işlemler ve sermaye hesabına kaydedilen işlemler otonom niteliktedirler. Bunlar ekonomik hayatın doğal biçimde kendiliğinden işleyişine göre

yapılan işlemlerdir. Ödemeler bilançosunda ekonomik anlamda bir açık veya fazla oluşturan işlemler bunlardır. Otonom işlemler, yapılış nedeni ödemeler bilançosu dengesini sağlamakla ilgili olmayan ve "çizgi üstü işlemler" olarak da adlandırılan işlemlerdir. Denkleştirici işlemler ise, ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesi için yapılan ve "çizgi altı işlemler" olarak bilinen işlemlerdir. Buna göre resmi rezervler hesabı ile net hata ve noksan hesabı denkleştirici işlemler arasında yer almaktadır.

Cari işlemlere dış dünyayla kurulan her türlü ticarete konu mal ve hizmet akımlarıyla ilgili işlemler, sermaye hesabına ise sınır ötesi sermaye giriş ve çıkış işlemleri kaydedilir. Resmi rezervler hesabı ise, cari işlemler ve sermaye hesabındaki açık veya fazlaları denkleştirici işlemlerden oluşur. Resmi rezervler hesabı, merkez bankasının piyasaya müdahalede bulunarak yaptığı döviz alım ve satımları sonucunda, ülkenin resmi uluslararası rezervlerindeki değişmeyi gösterir. Merkez bankasının bu tür işlemler yapması otonom işlemlerin sonucuna bağlıdır.

Dış dünya ile yürütülen mal, hizmet ve sermaye akımlarının sonucunda eğer piyasadaki döviz talebi döviz arzını aşarsa, kurlarda bir yükselme ortaya çıkar. Bu durumda merkez bankası, kurları tekrardan dengeye getirebilmek için, resmi döviz rezervlerini kullanarak piyasada döviz satışı yapar. Bu da merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerinin azalmasına neden olur.

Tersine dış dünya ile kurulan her türlü mal ve hizmet ticareti ile sermaye işlemleri sonucunda, piyasadaki döviz arzı döviz talebini aşarsa, bu defada kurlar düşme eğilimine girer. Böyle bir durumda merkez bankaları, ulusal paranın aşırı değerlenmesini önlemek için, döviz piyasasından döviz alırken karşılığında piyasaya ulusal para sürer. Bu da merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerinin artmasına neden olur.

4.16.1. Cari İşlemler Hesabı

Ülkenin ithal ve ihraç ettiği her türlü mal ve hizmetler ile karşılıksız transferler, cari işlemler hesabına kayıt düşülür. Kendi içinde "dış ticaret hesabı", "hizmetler hesabı" ve "tek yanlı transferler" olmak üzere üç alt hesaba ayrılmaktadır.

a. Dış Ticaret Hesabı: Uluslararası ekonomik işlemler içinde en büyük yeri tutmaktadır. Ülkenin yapmış olduğu her türlü mal ihracatı ve ithalatı bu hesaba kayıt düşülür. Mal ticareti (görünür ticaret), reel ekonomideki gelişmelerin en somut göstergesidir. Ekonomideki üretim, teknoloji, verimlilik

gibi alanlarda gerçekleşen uzun dönemli gelişmelerin bir sonucu olarak düşünülebilir. Ülkeye döviz kazandıran başlıca işlemdir.

Toplam mal ithali ile ihracatı arasındaki farka "dış ticaret bilançosu" denir. Yalnızca dar anlamda mal ithalatını ve ihracatını kapsar. Cari işlemlerin alacaklı ve borçlu kısımları toplamı arasındaki farka ise "cari işlemler bilançosu" denir. Cari yılda üretilen mal ve hizmetlerin ithal ve ihracı ile yatırım gelirlerini ve tek yanlı transferleri kapsadığı için ülkenin uluslararası işlemleri ile milli geliri arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır.

Aşağıdaki milli gelir denkleminde X ihracatı ve M ise ithalatı göstermektedir. İhracat ve ithalat farkı ise Net İhracatı (NX) oluşturur. Net ihracatın pozitif çıkması ülkenin dış ticaret fazlası verdiğini, negatif çıkması ise dış ticaret açığı verdiğini gösterir.

$$GSYİH = C + I + G + (X-M)$$

İhracat ve ithalat farkı (X-M) dar anlamda dış ticaret bilançosunu, geniş anlamda cari işlemler bilançosunu gösterir. İhracatın ithalattan büyük olması ekonomide toplam harcamaların genişlemesine ve işsizliğin azalmasına katkıda bulunur.

b. Hizmetler Hesabı (Görünmez Kalemler): Ülkenin bir takvim yılı içerisinde dış dünyayla kurduğu her türlü turizm, taşımacılık, bankacılık, sigortacılık, kar, faiz, temettü gelir ve giderleri bu hesaba kaydedilir.

Dolayısıyla yurtiçindeki yabancı sermaye şirketlerinin faaliyetlerinden kazanıp yurt dışına transfer ettikleri karlar, ülkedeki kısa ve uzun süreli mali yatırımlardan (plasman) sağlanan faiz ve temettü (kar payı) gelirleri ile resmi dış borç faizleri "hizmetler hesabına" kayıt düşülmektedir.

Bu bağlamda dış borç anapara geri ödemelerinin sermaye hesabına kayıt düşülürken, dış borç faiz ödemelerinin ise cari işlemler hesabına kayıt düşüleceği söylenebilir.

c. Tek Yanlı Transferler: Ülkelerin diğer ülkelere yapmış oldukları her türlü bağış, hediye, hibe ve hükümet yardımları şeklindeki işlemler bu hesaba kayıt düşülür. Örneğin ülkemizde yurtdışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizlerle, sürekli oturmak üzere Türkiye'ye göç edenlerin beraberinde getirdikleri paralar karşılıksız transfer kabul edilmektedir.

Yapılan bir karşılıksız transfer, bağışta bulunan ülke açısından borç işlemi niteliğindedir. Bu nedenle söz konusu işlemler tek yanlı transferler hesabının borç tarafına kaydedilir. Muhasebe kaydını denkleştirmek için başka bir hesaba aynı miktarda alacak kaydı düşülür. Sözgelimi dış ülkelere yapılan bir bağış, aynen mal ihracatı yapılmış gibi mal hesabına alacak kaydı yapılarak denkleştirilir.

4.16.2. Sermaye (Finans) Hesabı

Bir yıl içerisinde ülkeye giren ya da ülkeden çıkan her türlü fiziki ve finansal sermayenin kaydedildiği hesaptır. Sermaye işlemleri, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisleri, bina, arazi vs...), sınır ötesine aktarılan mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi ve bono vs...) oluşur.

Yurtdışından ülkeye sermaye girmesi bir alacak işlemi oluştururken, ülkeden sermaye çıkması ise borç işlemi meydana getirir. Örneğin bir Alman bankasının Türk devletince çıkarılan tahvilleri satın alması, Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerine yol açtığı için ödemeler bilançosuna alacak olarak kaydedilir. Benzer şekilde bir Türk yatırımcısı da gidip Almanya'da bir fabrika satın alırsa, Türkiye'den sermaye çıkışı olacağı için ödemeler bilançosuna borç kaydedilir.

Sermaye hesabı kendi içinde kısa süreli ve uzun süreli sermaye hesabı olarak ikiye ayrılır.

a-) Kısa Süreli Sermaye Hesabı: Bu hesaba vadesi bir yıla kadar olan menkul kıymetleri satın almak için ülkeye gelen ya da ülkeden çıkan *"sıcak para (hot money)"* miktarları kaydedilir. Uygulamada bu tür sermaye yatırımlarının süresi çoğunlukla 30, 60 veya 90 gündür. Dolayısıyla söz konusu finansman araçlarının likiditesi oldukça yüksektir. Kısa süreli mali yatırım araçları arasında ticari bonolar, finansman bonoları, mevduat sertifakaları, vadeli banka mevduat hesapları ve ihracat kredileri sayılabilir.

Eğer ülkeye kısa vadeli fon girişi oluyorsa döviz miktarını artırdığı için pozitif olarak, ülkeden fon çıkışı oluyorsa negatif olarak kaydedilir. Sıcak para girişlerinin amacı, kısa vadeli faiz geliri elde etmektir. Faiz oranları yüksek olan ülkelere sıcak para girişleri olur. Bu da dış açıkların kapanmasını sağlar. Ancak çok fazla sıcak paranın girdiği ülkelerde, konjonktür genişler ve enflasyon oranları yükselir. Üstelik bu fonların ülkeden ne zaman çıkacağı da belli değildir. Faiz oranları düştüğünde veya diğer ülkeler faizleri yükselttiğinde,

sıcak paranın girdiği ülkelerde siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklar arttığında söz konusu fonlar ülkeyi terk ederler. Bu da ülkenin finansal bir krize girmesine yol açabilir. Dolayısıyla her ülke sıcak para girişlerini kontrol altında tutmak ister ve ekonomi politikalarını bu doğrultuda uygular.

b-) Uzun Süreli Sermaye Hesabı: Vadesi bir yıldan daha uzun olmak üzere ülkeye yapılan veya ülkeden çıkan dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile yine vadesi bir yıldan daha fazla olan menkul kıymetleri satın almak için ülkeye gelen ya da ülkeden çıkan özel portfolyo yatırımlarının kaydedildiği bir hesaptır. Diğer bir deyişle uzun süreli sermaye hesabına, bir yıldan daha uzun vadeli olarak gerçekleştirilen tüm sınır ötesi sermaye işlemleri kaydedilir.

Uzun süreli sermaye işlemleri, özel şirketler veya resmi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilebilir. Buna göre Dünya Bankası veya IMF gibi uluslararası finansman kuruluşlarının ülkeye açtıkları krediler ile diğer devletlerden alınan veya onlara sağlanan krediler, uzun süreli resmi sermaye işlemi niteliğindedir. Bu tür sermaye işlemleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabında gösterilirken bunların karşılığında yapılan faiz, kar ve temettü ödemeleri ise cari hizmetler hesabında yer bulmaktadır.

4.16.3. Resmi Rezervler Hesabı

Merkez Bankası'nın döviz piyasasına yapmış olduğu müdahalelerin sonucunda, ülkenin uluslararası resmi rezervlerinde ortaya çıkan değişmelerin gösterildiği hesaptır. Resmi rezervler hesabı ve net hata noksan hesapları, cari işlemler ve sermaye hesabındaki açık veya fazlaları denkleştirmek için kullanılır. Resmi rezervler hesabı içerisinde merkez bankasının döviz, altın ve IMF tarafından oluşturulan Özel Çekme Hakları (SDR) rezervleri yer alır. Söz konusu rezervlerdeki değişmeler, resmi rezerv hesabında gösterilmektedir.

Merkez bankaları döviz kurlarının denge değerlerinin üzerine çıktığı durumlarda piyasaya döviz satarak, kurların aşırı değer kaybettiği dönemlerde ise piyasadan döviz alarak ekonomiye müdahale eder. Merkez bankalarının yapmış olduğu bu işlemler, ülkenin uluslararası rezerv miktarını da değiştirdiği için, ödemeler bilançosunun resmi rezervler hesabında gösterilir. Muhasebe tekniği açısından resmi rezervlerdeki azalmalar (merkez bankasının döviz satışları) ödemeler bilançosuna alacak kaydı düşülürken, resmi rezervlerdeki artışlar (merkez bankaısnın döviz alması) ise ödemeler bilançosuna borç kaydı düşülür.

Rezerv varlıklar hesabı, otonom hesaplardaki dengesizliklere bağlı olarak çalışır. Eğer otonom hesaplarda bir açık varsa, rezerv varlıklar da azalır. Otonom hesaplardaki fazlalıklar ise rezerv varlıkları artırır. Otonom hesaplar birbirini dengeliyorsa (açık veya fazla yoksa), bu durumda rezerv varlıkların toplamında bir değişme olmaz. Örneğin cari işlemler hesabı 20 Milyar $ açık verirken, doğrudan yatırımlar hesabı da 20 Milyar $ fazla veriyorsa, rezerv varlıkların toplamında bir değişme olmaz. Rezerv varlıklar hesabı toplamda aşağıda verilen beş alt hesaptan oluşmaktadır:

- **Parasal Altın Rezervleri:** Merkez bankalarının sahip olduğu paraya çevrilebilir altın rezervlerinden oluşur.
- **Özel Çekme Hakları (SDR):** IMF tarafından oluşturulan ve üye ülkelerin kotaları çerçevesinde, üye ülkelere rezerv sağlamak amacıyla tahsis edilen uluslararası rezervlerdir.
- **IMF Nezdindeki Rezerv Pozisyonu:** IMF'ye üye ülkelerin kredi dilimlerinden satın alışlarının toplamıdır. Bunlar üye ülkelere her an ödenebilecek miktarları göstermektedir. IMF'den satın alınan tutarlar, döviz rezervlerinin arttığını fakat rezerv pozisyonunun azaldığını ifade etmektedir.
- **Döviz Rezervleri:** Merkez bankalarında bulunan yabancı paralar ile menkul kıymetler ile yurt dışında geçerli olan çek, poliçe ve senet gibi ödeme araçlarından oluşur.
- **Diğer Alacak Hakları:** Rezerv varlıklar içerisinde yer alan ve yukarıdaki sınıflandırmaya girmeyen her türlü varlıklardır. Örneğin bankaların ellerinde tuttuğu fakat daha sonra merkez bankasının kontrolüne geçen rezerv varlıklar bu hesaba girmektedir.

Türkiye'de resmi rezervler hesabı altında yalnızca IMF nezdindeki rezerv varlıklar ile resmi rezervler olmak üzere iki hesap bulunmaktadır. Rezervlerdeki değişimler, yurt dışında ve yurt içinde yerleşik kişilerle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin tümünü yansıtmaktadır.

4.16.4. Net Hata ve Noksan Hesabı

Ödemeler bilançosu istatistiklerini muhasebe kayıtları anlamında denkleştirmek amacıyla kullanılan bir hesaptır. Genellikle kayıt dışı ekonomi gibi kaynağı belirsiz paralar bu hesap içerisinde gösterilir. Ödemeler bilançosu dönem sonunda sıfır toplam verir. Yani ödemeler bilançosu açık veya fazla

vermez. Açık veya fazla veren ise, ödemeler bilançosunun alt kalemleridir. Bunun sebebi ödemeler bilançosu işlemlerinin çift kayıtlı muhasebe sistemine göre tutulmasıdır. Ancak bazı durumlarda cari işlemler ve sermaye işlemleri bilançoya kaydedilirken yaşanan hata, eksik, gecikme ve unutma gibi sebeplerle söz konusu eşitlik kendiliğinden sağlanamaz. Diğer bir ifdeyle otonom işlemlerin net bakiyesi, denkleştirici işlemler hesabının bakiyesine (işareti ters yönde) tam olarak eşit çıkmamaktadır. Bu durumda aradaki fark, net hata ve noksan hesabına kaydedilerek bilanço denkleştirmeye çalışılır.

İstatistiki farklar olarak da adlandırılan net hata ve noksan hesabı, ödemeler bilançosu istatistiklerini muhasebe anlamında denkleştirmek için tek taraflı olarak kullanılır. Kayıt tekniği olarak otonom işlemler ile rezerv hareketleri birbirine eşitlenmelidir. Ancak bu eşitlik aşağıdaki nedenlerle her zaman sağlanamaz:

- Gümrük beyannamelerinden elde edilen ihracat ve ithalat rakamları her zaman gerçeği yansıtmayabilir. Kaçaçılık yapmak veya dış ticaret kısıtlamalarından kurtulmak için yanlış beyanlarda bulunulabilir. Yine sermaye ve döviz kaçakçılığı da söz konusu olabilir.
- Tahmin ve anket yoluyla her zaman isabetli bilgiler elde edilemez. Devletin vergi koyacağını düşünenler zarara uğramamak için anketörlere gerçek bilgiler vermekten kaçınabilirler.
- Dış ekonomik ilişkiler farklı para birimleri ile yapıldığı için, bunların dolara dönüştürülmesi sırasında kur farklılıkları ortaya çıkabilir.
- İhracat anlaşmasının yapılması ile malların ülke dışına çıkması arasında zaman farkı söz konusu olabilir. Aynı şekilde mallar ihraç edildiğinde karşılığı olan dövizlerin girişleri farklı zamanlarda olabilir. Bu da farklı bilanço dönemlerine denk düşebilir.
- Veri kaynaklarındaki bilgiler, onları işleyenler tarafından yanlış okunabilir veya yazılabilir.

Tüm bu nedenlerle ortaya çıkan unutmalar, eksiklikler, gecikmeler, hatalar, eksik bilgi alma ve kaçakçılık gibi olgular sonucunda, otonom hesapların toplamı ile toplam rezervler birbirine eşit olmayabilir. Bu durumda net hata ve noksan hesabının bir tarafına, tek kalem olarak dönem sonu itibariyle söz konusu eşitliği sağlayıcı bir kayıt düşülmesi gerekir. Türkiye'nin 2013 ve 2014

yılı Ocak aylarına ilişkin ödemeler bilançosu rakamları ve 12 aylık kümülatif toplamı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO 9: TÜRKİYE'NİN 2013 VE 2014 YILI OCAK AYI ÖDEMELER BILANÇOSU

Ödemeler Dengesi				(milyon USD)
	Ocak		%	12 Aylık
	2013	2014	Değişim	Kümülatif
Cari İşlemler Dengesi	**-5.809**	**-4.877**	**-16,0**	**-64.008**
Dış Ticaret Dengesi	-5.869	-5.239	-10,7	-79.229
Hizmetler Dengesi	632	888	40,5	23.323
Turizm (Net)	896	966	7,8	23.250
Gelir Dengesi	-601	-544	-9,5	-9.287
Cari Transferler	29	18	-37,9	1.185
Sermaye ve Finans Hesapları	**5.800**	**2.660**	**-54,1**	**58.449**
Doğrudan Yatırımlar (net)	603	917	52,1	10.072
Portföy Yatırımları (net)	1.375	72	-94,8	22.406
Varlıklar	53	318	500,0	2.884
Yükümlülükler	1.322	-246	-	19.522
Hisse Senetleri	235	-319	-	287
Borç Senetleri	1.087	73	-93,3	19.235
Diğer Yatırımlar (net)	7.539	-4.113	-	26.473
Varlıklar	2.344	-1.530	-	-2.020
Efektif Mevduat	2.078	-1.888	-	74
Yükümlülükler	5.195	-2.583	-	28.493
Ticari Krediler	1.392	-743	-	3.465
Krediler	1.425	-832	-	20.254
Bankacılık Sektörü	595	-1.216	-	19.567
Bankacılık Dışı Sektörler	945	523	-44,7	1.581
Mevduat	2.370	-1.040	-	4.170
Yurtdışı Bankalar	2.246	-911	-	3.155
Yabancı Para	1.060	-648	-	4.666
Türk Lirası	1.186	-263	-	-1.511
Yurtdışı Kişiler	215	-10	-	3.043
Rezerv Varlıklar (net)	-3.703	5.800	-	-408
Net Hata ve Noksan	**9**	**2.217**	**24.533,3**	**5.559**

Kaynak: TCMB

Yukarıdaki tabloya göre Türkiye'de 2014 yılının ilk ayında cari açık bir önceki yılın aynı ayına göre %16 oranında daralmış ve 4,9 milyar $ düzeyine gerilemiştir. Piyasa beklentisi Ocak ayında cari açığın 5 milyar $ düzeyinde gerçekleşeceği yönündeydi. Son 2 yıllık dönemde dış ticaret verileri üzerinde

etkili olan parasal olmayan altın ticareti ise Ocak ayında önemli ölçüde ivme kaybetmiştir. Nitekim Ocak 2014'te parasal olmayan altın dış ticaret hacmi, önceki 24 ayın ortalamasına göre %63,7 oranında gerilemiş ve parasal olmayan altın ihracatı 212 milyon $, ithalatı ise 387 milyon $ düzeyinde gerçekleşmiştir.

Hizmetler dengesinde önemli bir paya sahip olan turizm gelirlerindeki artış Ocak ayında da sürmüştür. Yılın ilk ayında net turizm gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %7,8 oranında artmış ve 966 milyon $'a ulaşmıştır. 12 aylık kümülatif verilere göre ise net turizm gelirleri 23,3 milyar $ düzeyindedir.

Ocak ayında küresel piyasalarda artan belirsizliklerin yanı sıra Türkiye'ye yönelik politik risk algısındaki bozulma portföy yatırımlarının düşük bir seviyede gerçekleşmesine neden olmuştur. Nitekim Aralık ayında 215 milyon $ çıkış kaydeden portföy yatırımlarına, Ocak ayında net 72 milyon $ ile oldukça düşük düzeyde giriş kaydedilmiştir. Bu dönemde yurt dışı yerleşikler hisse senedi piyasasında 319 milyon $, devlet iç borçlanma senetleri piyasasında da 1.105 milyon $ net satış yapmıştır. Buna karşılık yurt dışında gerçekleştirilen tahvil ihraçları yoluyla Ocak ayında devlet 2,5 milyar $, bankalar 503 milyon $ borçlanmıştır.

Aralık ayının ardından Ocak ayında da doğrudan yatırımlar kalemindeki artış göze çarpmaktadır. Ocak ayında net doğrudan yatırımlar bir önceki yılın aynı ayına göre %52,1 oranında artmış ve 917 milyon $ düzeyine ulaşmıştır. 12 aylık kümülatif verilere göre ise Ocak ayında yıllık bazda %13,9 oranında artan net doğrudan yatırımlar 10,1 milyar $ düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer yatırımlar kaleminde 4,1 milyar $ tutarında sermaye çıkışı olmuştur.

Ocak ayında yurt içi piyasalara yönelik risk algısındaki bozulma diğer yatırımlar kaleminin 4,1 milyar $'lık sermaye çıkışı ile Aralık 2011'den bu yana en kötü ayını geride bırakmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türk bankalarının ve reel sektörün yurt dışındaki muhabirleri nezdinde bulunan efektif ve mevduat varlıklarının 1.888 milyon $ arttığı görülmektedir.

4.17. Ödemeler Bilançosunun Denkleşmesi

Ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, uygulanan ekonomi politikalarının ulaşmak istediği temel hedeflerden birisidir. Bu anlamda ekonomi politikalarının başarısı, ödemeler dengesinin kurulması ile ölçülür. Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması, bir ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarını da artırır.

Ödemeler bilançosu dengesi, hükümet yetkilileri ve merkez bankası kadar dış ticaret ve yatırımlarla ilgili tüm kişi ve kuruluşları da yakından ilgilendirir. Yabancı tahvil, hisse senedi ve hazine bonosu satın almak isteyen veya doğrudan yatırım yapma arzusunda bulunanların, bir ülke ekonomisine ilişkin ilk baktıkları göstergeler arasında ödemeler dengesi rakamları bulunmaktadır. Hiçbir yatırımcı ödemeler bilançosu sürekli olarak açık veren bir ülkeye yatırım yapmak istemeyecektir. Çünkü ödemeler açığı veren ülkelerde, döviz darboğazları çok sık görülür. Bu da döviz kurlarını yükselme eğilimine sokarak, o ülke parası cinsinden ulusal varlık alanları zarara uğratabilir.

Dış ticaret veya sermaye hesabı fazlası veren ülkelerin paraları döviz piyasalarında değer kazanır. Dış ticaret veya sermaye hesabı açık veren ülkelerin ise ulusal paraları değer kaybeder. Bunun temel nedeni bir ülke parasının dış değeri ile uluslararası ticaret ve sermaye akımları arasında doğrudan bir ilişkinin olmasıdır.

Tüm bu gerekçeler ile her ülke ödemeler bilançosunu denkleştirmeye çalışır. Ancak ödemeler bilançosunu denkleştirmek göründüğü kadar kolay değildir. Çünkü ödemeler bilançosu açığına yol açan çok sayıda yapısal veya konjonktürel neden söz konusudur. Özellikle de yapısal sorunların kısa vadede çözümü imkansızdır. Dolayısıyla ödemeler açığı veren her ülkenin, öncelikle söz konusu açığa yol açan nedenleri doğru tespit etmesi ve daha sonra bu açıkları giderici politikalar geliştirmesi gerekir. Aşağıda ödemeler bilançosu açıklarına yol açan nedenler açıklanmış ve ardından dış denkleşmenin sağlanma koşullarına yer verilmiştir.

4.17.1. Ödemeler Bilançosu Dengesizliklerinin Nedenleri

Ödemeler bilançosunun açık vermesine yol açan ve genellikle az gelişmiş ülkelerde gözlenen nedenleri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

a. **Yüksek Enflasyon Problemi:** Yüksek bütçe açıkları ile genişletici parasal ve mali politikalar, enflasyon oranlarını artırır. Bu da yerli malların yabancı mallar karşısında görece pahalılaşmasına yol açar. Böylece ithalat giderek artarken, ihracat ise hızla düşer. Dolayısıyla da dış ticaret açıkları genişler.

b. **Ulusal Paranın Aşırı Değerlenmesi:** Ulusal paranın dış değerinin artması (döviz kurlarının düşmesi) de, dış ticaret açıklarını artırır. Şöyle ki ulusal para aşırı değerlenirse, yerli mallar yabancı mallar karşısında pahalı hale gelir. Bu da yerli mallara olan dış talebi azal-

tırken, yabancı mallara yönelik iç talebi ise artırır. Böylece net ihracat düşeceğinden ödemeler bilançosu açıkları genişler.

c. **İthal İkameci Sanayileşme Politikası:** Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarını artırmak için izledikleri içe dönük ithal ikameci politikalar, ithal edilen ara ve yatırım mallarına yönelik talebi artırır. Öte yandan yerli sanayiyi dış rekabetten korumaya yönelik bu politikalar, yurt içinde verimsiz çalışan ve yüksek fiyat stratejisi izleyen bir üretim yapısının oluşmasına da yol açar. Bu da ülkenin üretim ve ihracat kapasitesinin düşmesine neden olur. Sanayileşmek için daha fazla ithalatın yapılmasına karşılık, ihracatın yeterince artırılamaması ise ödemeler bilançosu açıklarını giderek yükseltir.

d. **Halkın Zevk ve Tercihlerindeki Değişmeler:** Az gelişmiş ülkelerde halkın zevk ve tercihlerinin lüks tüketim, gösteriş güdüsü ve snop (züppe) etkisi ile yabancı mallara kayması da dış ticaret açıklarına sebep olur.

e. **Konjonktürel Dalgalanmalar:** Ekonomik faaliyetler zaman içinde dalgalanma gösterebilir. İktisadi konjoktürün yükselme dönemlerinde milli gelir giderek artar. Bu da yabancı mallara olan talebin genişlemesine yol açar. Böylece ithalatta da artışlar yaşanacağı için dış ticaret bilançosu açık verir.

f. **Arızi (Geçici) Nedenler:** Beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve ülkelerin denetimi dışında kalan olaylara "arızi şoklar" denilir. Örneğin petrol fiyatlarının aniden artması, kötü iklim koşulları, deprem, kuraklık, su baskını, savaş, salgın hastalıklar ve ambargo gibi olağanüstü koşullar sebebiyle ülkenin üretimi ve ihracatı çok hızlı bir şekilde azalabilir. Buna bağlı olarak dış ticaret açıkları da giderek yükselir.

g. **Spekülatif Faaliyetler:** Yüksek faizlerden yararlanmak için ülkeye gelen spekülatif yabancı sermaye yatırımlarının, faiz oranlarının düşmesi veya döviz kurlarının yükselmeye başlaması üzerine ülkeyi hızla terk etmesi de ödemeler bilançosunun açık vermesine neden olur. Çünkü böyle bir durumda ekonomide finansal piyasalar çöker, borsa hızla değer kaybeder, yatırımcıların ülke ekonomisine güveni azalır. Bu da toplam yatırımların hızla düşmesine ve üretimin gerilemesine yol açarak ihracat miktarlarını düşürür. Böyle bir durumda ülkede finansal kriz yaşanma olasılığı hızla artarken, dış ticaret açıkları da giderek yükselir.

Dış ödemeler dengesini sağlayıcı mekanizmalar "otomatik denkleşme mekanizmaları" ve "denkleştirme politikaları" olmak üzere iki ayrı grupta toplanmaktadır.

Otomatik denkleştirme mekanizmaları, bir dış açık veya fazla durumunda hükümet müdahalesi olmadan kendiliğinden işlemeye başlayan süreçleri ifade etmektedir. Denkleştirme politikalarında ise, hükümetlerin iradi kararlarıyla dış dengenin sağlanmasına çalışılır.

Otomatik denkleşme mekanizmaları kendi içinde "esnek kur sisteminde dış denkleşme", "sabit kur sisteminde dış denkleşme", "Klasik fiyat-altın sisteminde dış denkleşme", "faiz oranı değişmeleri ile dış denkleşme", "milli gelir değişmeleri ile dış denkleşme" ve "parasal dış denkleşme mekanizması" olarak altıya ayrılmaktadır.

4.17.2. Esnek Kur Sisteminde Dış Denkleşme

Esnek kur sisteminde ulusal paraların dış değeri, döviz arz ve talebine göre belirlenir. Döviz arzındaki artışlar kurları düşürüp ulusal paranın değerini artırırken, tersine döviz arzındaki düşüşler ise kurları yükseltip ulusal paranın değerini azaltır. Döviz talebindeki artışlar kurların yükselmesine neden olurken, döviz talebi düştükçe ise kurlar azalır. Esnek kur sisteminde merkez bankasının döviz piyasalarına herhangi bir müdahalesi yoktur. Kurlar döviz piyasasında kendiliğinden arz ve talep güçlerine göre oluşur.

Ödemeler bilançosundaki gelişmeler döviz kurlarına anında yansıyacaktır. Örneğin ödemeler bilançosu açık verirse, ülkeye yönelik döviz girişleri azalırken ülkeden çıkan döviz miktarları ise artar. Bu da döviz kurlarının yükselmesine yol açarak, ulusal paranın dış değerini düşürür. Böylece yurt içi mallar yabancı mallar karşısında görece ucuzlayacağından, ihracat miktarları artar ve ithalat düşer. Dolayısıyla dış ticaret açıkları kendiliğinden devlet müdahalesine gerek kalmaksızın kapanmış olur.

Ödemeler bilançosunun fazla vermesi durumunda, ülkeye yönelik döviz girişleri artarken ülkeden çıkan döviz miktarları ise azalır. Bu da döviz kurlarının düşmesine yol açarak, ulusal paranın dış değerini yükseltir. Böylece yurt içi mallar yabancı mallar karşısında görece pahalılaşacağından, ihracat miktarları düşer ve ithalat yükselir. Dolayısıyla dış ticaret dengesi kendiliğinden kurulmuş olur.

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

İhracat düşer – Döviz arzı azalırken döviz talebi artar – Döviz kurları yükselirken ulusal paranın dış değeri düşer – Ülkenin dış rekabet gücü artar – İhracat artar ve ithalat düşer – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

İhracat artar – Döviz arzı yükselirken döviz talebi düşer – Döviz kurları azalır ve ulusal para aşırı değer kazanır – Ülke dış rekabetteki karşılaştırmalı avantajını kaybeder – İhracat azalır ve ithalat artar – Dış denge sağlanır.

4.17.3. Sabit Kur Sisteminde Dış Denkleşme

Sabit kur sistemini benimseyen ülkelerde yurt içi ve yurt dış fiyatlar arasındaki dengenin bozulması (yurt içinde enflasyon oranlarının artması), dış ticaret bilançosunun açık vermesine yol açar. Böyle bir durumda kurlar sabit olduğundan, yurt içinde mal ve hizmet fiyatlarının artması, ulusal malları yabancı mallar karşısında görece pahalı hale getirir. Bu da ihracatın düşmesine ve ithalatın da yüksemesine neden olur. Diğer bir deyişle net ihracat azalır ve ödemeler bilançosu açık verir.

Sabit kur sistemi altında söz konusu dış ticaret açıklarını ortadan kaldırmanın tek yolu, hükümetin ekonomiye müdahale ederek devalüasyon yapmasıdır. Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla düşürülmesi işlemidir. Örneğin 2013 yılında 1 $ = 2 TL iken 2014 yılında 1 $ = 2.50 TL olması, TL'nin dolar karşısında değerinin düştüğünü yani devalüe edildiğini göstermektedir. Bu da yerli malları yabancı mallar karşısında ucuz hale getirecektir. Diğer bir deyişle yabancılar önceki dönemlere göre aynı döviz miktarı ile Türkiye'den daha fazla mal ve hizmet satın alabileceklerdir. Böylece ihracat artarken, ithalat azalacak ve dış ticaret açıkları kapanacaktır.

Sabit kur sistemini benimseyen ülkelerde yurt içi enflasyon oranlarının düşmesi ise, dış ticaret bilançosunun fazla vermesine yol açar. Böyle bir durumda kurlar sabit olduğundan yurt içinde mal ve hizmet fiyatlarının azalması, ulusal malları yabancı mallar karşısında görece ucuzlatır. Bu da ihracatın artmasına ve ithalatın da düşmesine neden olur. Diğer bir deyişle net ihracat yükselir ve ödemeler bilançosu fazla verir.

Sabit kur sistemi altında söz konusu dış ticaret fazlalıklarını ortadan kaldırarak tekrardan dengeye dönmenin tek yolu, hükümetin ekonomiye mü-

dahale ederek revalüasyon yapmasıdır. Revalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla yükseltilmesidir. Örneğin 2013 yılında 1 $ = 3 TL iken 2014 yılında 1 $ = 2.50 TL olması, TL'nin dolar karşısında değerinin yükseldiğini yani revalüe edildiğini göstermektedir. Bu da yerli malları yabancı mallar karşısında pahalı hale getirecektir. Diğer bir deyişle yabancılar önceki dönemlere göre aynı döviz miktarı ile Türkiye'den daha az mal ve hizmet satın alabileceklerdir. Böylece ihracat düşerken, ithalat artacak ve dış ticaret dengesi yeniden kurulacaktır.

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

Merkez bankası devalüasyon yapar – Ulusal paranın dış değeri düşer – Yurt içi mallar ucuzlarken yurt dışı mallar pahalılaşır – Ülke dış rekabette karşılaştırmalı bir avantaja sahip olur– İhracat artarken ithalat düşer – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

Merkez bankası revalüasyon yapar – Ulusal paranın dış değeri yükselir – Yurt içi mallar pahalılaşırken yurt dışı mallar ucuzlar – Ülke dış rekabetteki karşılaştırmalı avantajını kaybeder – İhracat azalırken ithalat artar – Dış denge sağlanır.

Yapılacak olan devalüasyon ve revalüasyonun başarılı olabilmesi için *"Marshall-Lerner Koşulu"* da sağlanmış olmalıdır. Alfred Marshall ve Abba Lerner tarafından ortaya atılan ve ülke parasının değerindeki değişmelerin dış ticaret üzerindeki etkilerini ölçen, Marshall-Lerner Koşulu şu şekilde formüle edilebilir:

$$e_x + e_m \geq 1$$

Burada e_x ile ihraç mallarının talep esnekliği, e_m ile ithal malların talep esnekliği gösterilmiştir. Eğer ihraç mallarının talep esnekliği ile ithal malların talep esnekliğinin toplamı birden büyükse veya bire eşitse, Marshall-Lerner Koşulu sağlanır. Bu durumda yapılacak olan bir devalüasyon dış ticaret açıklarını azaltırken, revalüasyon ise dış ticaret fazlasını düşürür. Böylece ekonomide dış ticaret dengesi sağlanmış olur.

Ancak Marshall-Lerner koşulu sağlansa bile devalüasyon ve revalüasyon dış ticaret üzerinde hemen değil gecikmeli bir etki doğurur. Buna da *"J Eğrisi"* analizi denilir. J eğrisi analizine göre ihracatçılar ve ithalatçılar sözleşme-

lerle çalışmaktadır. Sözleşmeler ise belirli bir süreliğine (6 ay, 12 ay, 24 ay gibi) yapılır. Bu sözleşmelerde mal ve hizmetlerin hangi döviz kurlarından alınıp satılacağı önceden belirlenmiştir. Bir ülkenin devalüasyon veya revalüasyon yapması, önceden imzalanmış olan sözleşmelerin geçerliliğini etkilemez. Diğer bir deyişle sözleşme süresince dış ticaret ilişkileri, sözleşmede belirlenmiş kurlardan yürütülür.

Dolayısıyla sözleşmelerin kısa dönemde katı (rijit) olması nedeniyle, devalüasyon ve revalüasyon ekonomide kısa dönemde değil ancak uzun dönemde etkili olabilir. Buna göre hükümetin devalüasyon yapması önce fiyatları sonra miktarları etkiler. Başka bir ifadeyle devalüasyon önce net ihracatı düşürür sonra artırır. Revalüasyon ise önce net ihracatı artırır sonra azaltır.

4.17.4. Klasik Fiyat-Altın Para Sisteminde Dış Denkleşme

Otomatik denkleşme mekanizmalarından olan "fiyat-altın para sistemi" Klasik iktisatçılarca savunulmaktadır. Klasikler ödemeler bilançosunun denkleşmesinde para arzındaki değişmelerle, fiyatlar genel düzeyi arasındaki ilişkilere büyük önem verirler. Klasik dönemde para olarak altın ve gümüş gibi ödeme araçları kullanıldığı için, geliştirilen dış denkleşme sistemine "fiyat-altın para akımı mekanizması" denilmiştir.

Söz konusu mekanizma, ilk kez David Hume tarafından Merkantilistlerin dış ticaret fazlası vermenin ekonomi için yararlı olacağı fikrini çürütmek için ortaya atılmıştır. Bu sistemde dış ticaret altın paralarla yapılmaktadır ve ekonomiye devlet müdahale etmez. Dolayısıyla dış ticari ilişkiler ülkedeki para arzını doğrudan etkilemektedir. İhracat arttıkça ülkeye daha fazla altın girecek, bu da ekonomideki para arzının bollaşmasına yol açacaktır. Tersine ithalatın artması ise, ülkeden altın çıkışına yol açacağı için, ekonomide para arzı kıtlaşacaktır.

Bu da $M. V = P. Y$ şeklinde ifade edilen Klasik Miktar Teorisi'nin geçerli olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere M para miktarını, V paranın dolaşım hızını, P fiyatlar genel düzeyini ve Y ise reel milli geliri göstermektedir. Klasik iktisatçılara göre kısa dönemde V ile Y sabit olacağı için, para miktarındaki artışlar veya azalışlar aynı miktar ve oranda fiyatlar genel düzeyine yansıyacaktır.

Örneğin bir ülkede dış ticaret bilançosu açık veriyorsa, ülkeden net altın çıkışı olmaktadır. Bu da ekonomide para arzının azalmasına yol açarak, fiyatlar genel düzeyini düşürür. Böylece yerli mallar yabancı mallar karşısında görece

ucuzlayacağından, ülke ekonomisinin dış rekabet gücü artar. Dolayısıyla ihracat artmaya ve ithalat ise azalmaya başlayacağından, dış ticaret açıkları kapanır ve yeniden dengeye ulaşılır.

Benzer şekilde dış ticaret bilançosunun fazla vermesi durumunda ise, bu kez ülkeye net altın girişi yaşanır. Bu da ekonomide para arzının artmasına yol açarak, fiyatlar genel düzeyini yükseltir. Böylece yerli mallar yabancı mallar karşısında görece pahalılaşacağından, ülke ekonomisinin dış rekabet gücü azalır. Dolayısıyla ihracat azalmaya ve ithalat ise artmaya başlayacağından dış ticaret fazlası kapanır ve yeniden dengeye ulaşılır.

Fiyat-altın para akımı mekanizmasına göre dış denkleşmenin sağlanmasını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

Altın ihracı artar – Ulusal para arzı daralır – Fiyatlar genel düzeyi düşer – İhracat artar ve ithalat azalır – Altın ihracı düşerken altın ithali yükselir – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

Altın ithali artar – Ulusal para arzı genişler – Fiyatlar genel düzeyi yükselir – İhracat azalır ve ithalat artar – Altın ihracı yükselirken altın ithali yavaşlar – Dış denge sağlanır.

4.17.5. Faiz Oranı Değişmeleri İle Dış Denkleşme

Altın standardı sisteminin yürürlükten kalkması ve paralı ekonomiye geçişle birlikte, Klasiklerin fiyat-altın para akımı mekanizması ile denkleşme sistemi geçerliliğini yitirmiştir. Bu da dış denkleşmeye ilişkin olarak yeni görüşlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Söz konusu görüşlerden birisi de "otomatik faiz denkleşme mekanizması" dır.

"Otomatik faiz denkleşme mekanizması" na göre, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması merkez bankalarının uyguladığı faiz politikasına bağlıdır. Buna göre dış ödemeler fazlalıklarının para arzını artırıcı ve dış açıkların da para arzını daraltıcı etkileri merkez bankaları tarafından ortadan kaldırılabilir.

Günümüzde kağıt (banknot) para sistemleri uygulanmaktadır. Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler, döviz piyasalarını etkilemektedir. Merkez bankaları döviz piyasalarında kur istikrarını sağlamak istiyorlarsa, döviz piyasalarına açık piyasa işlemleri veya döviz alış ve satışı ile müdahalede bulu-

nurlar. Merkez bankaları piyasadan döviz alınca karşılığında ulusal para vereceklerinden, ekonomideki toplam para arzı genişler. Bu da faiz oranlarını düşürür. Tersine merkez bankalarının piyasaya döviz satması ise, karşılığında ulusal para alınacağı için ekonomideki toplam para arzını düşürür. Böylece faiz oranları artmaya başlar.

Örneğin dış açık veren bir ülkede, merkez bankaları daraltıcı bir para politikası izleyerek piyasaya döviz vermeli ve piyasadan ulusal parayı çekmelidir. Bu ise faiz oranlarını yükselterek, yatırım harcamalarını kısar ve toplam talep ile milli geliri daraltıcı etki yapar. Bu da mal akımları yoluyla ithalatı azaltıp ihracatı genişleterek dış açığı giderici yönde eğilim doğurur. Diğer taraftan yurt içi faizlerin yükselmesi, yabancı sermayenin ülkeden menkul değerler almalarını özendirir. Yabancı sermaye girişi nedeniyle sermaye bilançosunda fazlalıklar oluşur. Böylece uygulanan faizleri yükseltici para politikaları, bir yandan dış ticaret hesabı açıklarını kapatacak ve diğer yandan sermaye hesabının fazla vermesine yol açarak dış ödemeler bilançosunu olumlu etkileyecektir.

Ödemeler bilançosu açık veren bir ülkede döviz girişleri azalır ve döviz çıkışları artar. Diğer bir deyişle döviz arzı azalırken, döviz talebi ise yükselir. Bu da döviz kurlarının artış eğilimine girmesine neden olur. Merkez bankaları kurların artışına engel olmak için piyasaya döviz sürer ve ulusal parayı piyasadan toplar. Böylece para arzı azalacağı için faiz oranları yükselir. Dolayısıyla tüketim ve yatırım harcamaları düşerken, tasarruflar ise artış gösterir. Bu nedenle toplam talep ve milli gelir giderek daralacağından, ithalatta azalmaya başlar ve ödemeler dengesi yeniden kurulur.

Dış fazla veren bir ülkede ise dış dengenin yeniden sağlanabilmesi için merkez bankaları genişletici bir para politikası izlemelidir. Buna göre merkez bankaları piyasaya ulusal para vermeli ve piyasadan döviz çekmelidir. Bu politika sonucunda faiz oranları giderek düşer. Faiz oranlarındaki düşüşler ise yatırım harcamalarını, toplam talebi ve milli geliri artırıcı etki yapar. Bu da mal akımları yoluyla ithalatı yükseltip ihracatı azaltarak, dış fazlalıkların kapanması yönünde bir eğilim doğurur. Diğer taraftan yurt içi faizlerin düşmesi, yabancı sermayenin ülkeden çıkmasını özendirir. Böylece merkez bankalarının uyguladığı faizleri düşürücü para politikaları, bir yandan dış ticaret hesabı fazlalıklarını kapatacak ve diğer yandan da sermaye hesabının açık vermesine yol açarak, dış ödemeler bilançosunun yeniden dengeye yönelmesini sağlayacaktır.

Ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerde, döviz girişleri artar ve döviz çıkışları azalır. Diğer bir deyişle döviz arzı artarken, döviz talebi ise düşer. Bu da döviz kurlarının azalış eğilimine girmesine neden olur. Merkez bankaları ulusal paranın aşırı değerlenmesine engel olmak için, piyasadan döviz alır ve ulusal parayı piyasaya verirler. Böylece para arzı artacağı için faiz oranları düşer. Dolayısıyla tüketim ve yatırım harcamaları artarken, tasarruflar ise azalış gösterir. Bu nedenle toplam talep ve milli gelir giderek artacağından, ithalatta yükselmeye başlar ve ödemeler dengesi yeniden kurulur.

Bu açıklamaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

İhracat azalır – Döviz arzı düşer – Döviz talebi artar – Döviz kurları yükselir – Merkez bankası döviz satar ulusal para toplar – Para arzı azalır – Faiz oranları artar – Toplam talep ve milli gelir düşer – İthalat azalır – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

İhracat artar – Döviz arzı yükselir – Döviz talebi düşer – Döviz kurları azalır – Merkez bankası döviz alır ulusal para verir – Para arzı artar – Faiz oranları azalır – Toplam talep ve milli gelir yükselir – İthalat yükselir – Dış denge sağlanır.

4.17.6. Milli Gelir Değişmeleri İle Dış Denkleşme

Milli gelir ile dış ticaret bilançosu arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Bir taraftan ihracat ve ithalattaki değişmeler milli geliri etkilerken, diğer taraftan ise milli gelir değişmeleri ithalat hacmi üzerinde etki doğurmaktadır. İhracat miktarları arttıkça ve ihalat azaldıkça milli gelir yükselir. Tersine ihracatın düşmesi ve ithalat miktarlarının yükselmesi ise milli geliri düşürür. Diğer bir ifadeyle dış ticaret açıkları milli geliri azaltırken, dış ticaret fazlalıkları ise milli geliri yükseltir.

Buna göre $Y = C + I + G + (X - M)$ şeklinde ifade edilen milli gelir denkleminde, ihracatı temsil eden X'deki artışlar ve ithalatı gösteren M'deki azalışlar, milli gelirin (Y) artmasına neden olur. Tersine X'deki azalışlar ve M'deki artışlar ise milli gelirin (Y) düşmesine yol açar.

Diğer taraftan ithalat ise milli gelirin artan bir fonksiyonudur. Buna göre milli gelirdeki artışlar ithalatı yükseltirken, milli gelir düşüşleri ise ithalatı azaltmaktadır. İthalat fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\mathbf{M = M_0 + m.Y}$$

M = Toplam ithalatı,

M_0= Otonom ithalatı,

m = Marjinal ithalat eğilimini,

Y = Milli geliri ifade etmektedir.

Öte yandan dış ticaret çarpanı da, milli gelirin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Şöyle kamu harcamalarındaki, özel sektör yatırım harcamalarındaki ve ihracattaki değişmeler, dış ticaret çarpanına bağlı olarak milli gelir üzerinde etki doğuracaktır. Dış ticaret çarpanı ne kadar büyükse, toplam harcamalardaki değişmeler, milli gelir üzerinde o kadar etki doğuracaktır. Tersine dış ticaret çarpanının küçülmesi ise, toplam harcamaların milli gelir üzerindeki etkilerinin azalmasını ifade etmektedir.

Dış ticaret çarpanı aşağıdaki gibi gösterilebilir;

$$\Delta Y = \frac{1}{1\text{-}c + (m)}(\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

veya

$$\Delta Y = \frac{1}{s+m}(\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

Bu eşitliklerde,

ΔY = Milli gelirdeki değişmeyi,

ΔI = Toplam yatırım harcamalarındaki değişmeleri,

ΔG = Kamu harcamalarındaki değişmeleri,

ΔX = İhracat miktarlarındaki değişmeleri,

c = Marjinal tüketim eğilimini,

s = Marjinal tasarruf eğilimini,

m = Marjinal ithalat eğilimini göstermektedir.

Dış ticaret çarpanı ise $\frac{1}{1\text{-}c + (m)}$ veya $\frac{1}{s+m}$ ifadesine eşittir. Örneğin kamu harcamalarının 1.000 TL, marjinal tüketim eğiliminin %60 ve marjinal ithalat eğiliminin de %10 olduğu bir ülkede milli gelirdeki değişme şu şekilde bulunabilir:

$$\Delta Y = \frac{1}{1\text{-}0.60.+0.10} .1000$$

$$\downarrow$$

$$\Delta Y = \frac{1}{0.50} .1000$$

$$\downarrow$$

ΔY = 2.000 TL bulunur.

Eğer bu ülkede diğer veriler aynı kalırken marjinal tüketim eğilimi %85'e yükselirse, dış ticaret çarpanı 4'e eşit olacak ve milli gelirdeki artış ise 4.000 TL olacaktır. Dolayısıyla marjinal tüketimi eğilimi arttıkça ve marjinal tasarruf eğilimi azaldıkça, dış ticaret çarpanı yükselir ve milli gelir üzerinde daha fazla bir artış bırakır. Tersine marjinal tüketimi eğilimi azaldıkça ve marjinal tasarruf eğilimi arttıkça ise, dış ticaret çarpanı düşer ve milli gelir üzerinde daha az bir artış bırakır.

Ödemeler bilançosunun açık verdiği bir ülkede, ihracat azalacağı için yerli malların üretimi ve çarpan etkisine bağlı olarak milli gelir düşecektir. Milli gelirdeki düşüşler ise, bir taraftan marjinal tüketim eğiliminin büyüklüğü oranında toplam tüketim harcamalarını azaltırken, diğer taraftan ise marjinal ithalat eğiliminin büyüklüğü oranında ise ithalatı geriletecektir. Toplam tüketim harcamalarındaki düşüşler, üreticileri dış pazarlara açılmaya zorlayacak ve ihraç mallarının fiyatlarını azaltacaktır. Böylece ülkenin artan dış rekabet gücü nedeniyle ihracat miktarlarında yükselişler yaşanmaya başlayacaktır. Milli gelirdeki düşüşlerin yol açtığı ithalat azalışlarına ihracattaki artışların eklenmesiyle birlikte, dış ticaret açıkları kendiliğinden kapanacak ve dış denge yeniden kurulacaktır.

Ödemeler bilançosunun fazla verdiği bir ülkede ise, ihracat artacağı için yerli malların üretimi ve çarpan etkisine bağlı olarak milli gelir yükselir. Milli gelirdeki artışlar ise, bir taraftan marjinal tüketim eğiliminin büyüklüğü oranında toplam tüketim harcamalarını yükseltirken, diğer taraftan ise marjinal ithalat eğiliminin büyüklüğü oranında ise ithalatı artıracaktır. Toplam tüketim harcamalarındaki yükselişler, üreticileri iç pazarlara yöneltecek ve ihraç mallarının fiyatlarını artıracaktır. Böylece ülkenin azalan dış rekabet gücü nedeniyle ihracat miktarlarında düşüşler yaşanmaya başlayacaktır. Milli gelirdeki artışların yol açtığı ithalat yükselişlerine, ihracattaki azalışların eklenmesiyle birlikte dış ticaret fazlalıkları kendiliğinden kapanacak ve dış denge yeniden kurulacaktır.

Bu açıklamaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

İhracat azalır – Milli gelir düşer – İthalat azalır– İhraç mallarının fiyatları düşer – Ülke dış rekabette karşılaştırmalı bir avantaja kavuşur – İhracat artar – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

İhracat artar – Milli gelir yükselir – İthalat artar – İhraç mallarının fiyatları yükselir – Ülke dış rekabetteki karşılaştırmalı avantajını kaybeder – İhracat düşer – Dış denge sağlanır.

4.17.7. Parasalcı Dış Denkleşme Mekanizması

Parasalcı dış denkleşme mekanizması, 1970'li yıllarda Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frankel gibi Chicago Üniversitesi iktisatçıları tarafından ortaya atılmıştır. Parasalcı yaklaşıma göre, dış ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermesi, para arzı ile para talebi arasındaki dengesizliklerin sonucudur.

Örneğin halkın elinde tutmak istediği para miktarı değişmezken, merkez bankasının para arzını artırdığını varsayalım. Bu durumda para arzı miktarları para talebini aşacaktır. Bu da artan para arzının, mal ve hizmet satın alınımına veya tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yönelmesine yol açacaktır. Diğer taraftan artan para arzı sadece yerli mallara değil, aynı zamanda ithal mal ve hizmetlere de yönelecektir. Dolayısıyla artan ithalat talebi, bir süre sonra dış ticaret hesabının açık vermesine yol açacaktır. Buna göre dış açıkların kaynağının para talebini aşan para arzı yükselişleri olduğunu

söyleyebiliriz. O halde parasalcı yaklaşıma göre dış ticaret açıklarını ortadan kaldırmanın yolu, merkez bankalarının daraltıcı bir para politikası izleyerek para arzını azaltmasıdır. Böylece toplam talepteki düşüşlere bağlı olarak, ithalat da azalacak ve ödemeler dengesi kendiliğinden sağlanacaktır.

Parasalcı yaklaşıma göre ödemeler bilançosundaki fazlalıklar ise, para arzındaki düşüşlerden kaynaklanmaktadır. Sözgelimi halkın elinde tutmak istediği para miktarı değişmezken, merkez bankasının para arzını azalttığını varsayalım. Bu durumda para arzı miktarları para talebinin altında kalacaktır. Bu da mal ve hizmetler ile tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere olan talebin düşmesine yol açacaktır. Diğer taraftan azalan para arzı nedeniyle ithal mal talebi de düşeceğinden, dış ticaret hesabı fazla verecektir. Söz konusu dış fazlalıkların ortadan kaldırılarak dış dengenin sağlanabilmesi için, merkez bankalarının genişletici bir para politikası izleyerek para arzını artırmaları gerekir. Böylece toplam talepteki yükselişlere bağlı olarak ithalat talebi de genişleyecek ve ödemeler dengesi kendiliğinden sağlanacaktır.

Parasalcılara göre dış denge, para arzı ile para talebinin birbirine eşit olması ile sağlanabilir. Onlara göre dış ödeme açıkları, para arzının para talebini aşmasının bir sonucudur. Para arzındaki artışlar, dış ticarete konu olan malların ulusal para cinsinden fiyatlarını yükseltir. Böylece ekonomide genel bir fiyat yükselişi olur. Bu da ithalatı artırarak ve ihracatı azaltarak dış ticaret açıklarına yol açar. Ancak fiyatlardaki artışlar karşısında iktisadi birimler, nominal para stoklarının reel değerini belirli düzeylerde tutabilmek için para taleplerini artırırlar. Üstelik para talebindeki artışların tek nedeni sadece artan fiyatlar değildir. Para arzı artışı nedeniyle düşen faizler ve yükselen milli gelir de, para talebinin artmasına yol açar. Çünkü para talebi, reel milli gelirle doğru orantılı iken faizlerle ters orantılıdır. Para arzında başlangıçta yaşanan yükselişlerin para talebindeki artışlarla dengelenmesi sonucunda, ithalat artışları durur ve dış ödemeler dengesi de sağlanmış olur.

Bu açıklamaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

Eğer ödemeler bilançosu açık veriyorsa;

Merkez bankası para arzını azaltır – İthal mallara ve yabancı menkul kıymetlere olan talep düşer – Toplam talep ve ithalat azalır – Dış denge sağlanır.

Eğer ödemeler bilançosu fazla veriyorsa;

Merkez bankası para arzını artırır – İthal mallara ve yabancı menkul kıymetlere olan talep yükselir – Toplam talep ve ithalat artar – Dış denge sağlanır.

4.18. Uluslararası İktisatla İlgili Çözümlü Sorular

1. İki ülkeli bir modelde döviz kurlarının aşırı veya eksik değerli olmadığı bir durumda uygulanacak serbest ticaret politikalarının sonuçları aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Her iki ülkede de üretim faktörleri karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan sektörlerde toplanır

B) Her iki ülkede de üretim faktörleri mutlak üstünlüğe sahip olunan sektörlerde toplanır

C) Her iki ülkede de üretim faktörleri karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmayan sektörlerde toplanır

D) Her iki ülkede de üretim faktörleri mutlak üstünlüğe sahip olunmayan sektörlerde toplanır

E) Her iki ülkede de üretim faktörleri kısmi uzmanlaşmanın gerçekleştiği sektörlerde toplanır

Çözüm:

Klasik İngiliz iktisatçısı David Ricardo'ya göre, bir ülke hangi malda karşılaştırmalı olarak üstünse sadece o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek, göreceli olarak pahalıya ürettiklerini ise diğer ülkelerden ithal etmelidir. Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılması, teorinin kapsamını daraltır. Çünkü mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumudur. Karşılaştırmalı üstünlüklerin geçerli olması durumunda mutlak üstünlükler de vardır. Fakat mutlak üstünlüğün olması, karşılaştırmalı üstünlüğün de olacağı anlamına gelmez. Buna göre iki ülkeli bir modelde döviz kurlarının aşırı veya eksik değerli olmadığı bir durumda uygulanacak serbest ticaret politikaları, her iki ülkede de üretim faktörlerinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan sektörlerde toplanmasına yol açar. Doğru cevap, A'dır.

2. Bir ekonomide marjinal tasarruf eğilimi (MPS) 0,25 ve marjinal ithalat eğilimi (MPM) 0,15 ise yatırım harcamalarındaki 4.000 TL'lik bir artış milli geliri ne kadar artırır?

A) 5.000 TL

B) 7.500 TL

C) 10.000 TL

D) 12.500 TL

E) 15.000 TL

Çözüm:

Dış ticaret çarpanı aşağıdaki gibi gösterilebilir;

$$\Delta Y = \frac{1}{1\text{-}c + (m)} (\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

$$\text{veya } \Delta Y = \frac{1}{s+m} \cdot (\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

Dış ticaret çarpanı ise $\frac{1}{1\text{-}c + (m)}$ veya $\frac{1}{s+m}$ ifadesine eşittir. Yatırım harcamalarının 4.000 TL, marjinal tasarruf eğiliminin %25 ve marjinal ithalat eğiliminin de %15 olduğu bir ülkede milli gelirdeki değişme şu şekilde bulunur:

$$\Delta Y = \frac{1}{1\text{-}0.75.+0.15} .4000$$

$$\downarrow$$

$$\Delta Y = \frac{1}{0.40} .4000$$

$$\downarrow$$

$$\Delta Y = 10.000 \text{ TL}$$

$\Delta Y = 10.000$ TL bulunur. Doğru cevap, C'dir.

3. Aşağıdakilerden hangisi devalüasyonun oluşturduğu etkilerden birisidir?

A) Önce ihracat ve ithalat miktarlarının, sonra yurt içi fiyatların değişmesi.

B) Önce yurt içi fiyatların, sonra ihracat ve ithalat miktarlarının değişmesi.

C) Yurt içi fiyatlar ile ihracat ve ithalat miktarlarının aynı anda değişmesi.

D) Önce yurt dışı fiyatlarının, sonra ihracat ve ithalat miktarlarının değişmesi.

E) Önce ihracat ve ithalat miktarlarının, sonra yurt dışı fiyatlarının değişmesi.

Çözüm:

Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla düşürülmesi işlemidir. Örneğin 2013 yılında 1 $ = 2 TL iken 2014 yılında 1 $ = 2.50 TL olması, TL'nin dolar karşısında değerinin düştüğünü yani devalüe edildiğini göstermektedir. Bu da yerli malları yabancı mallar karşısında ucuz hale getirecektir. Diğer bir deyişle yabancılar önceki dönemlere göre aynı döviz miktarı ile Türkiye'den daha fazla mal ve hizmet satın alabileceklerdir. Böylece ihracat artarken, ithalat azalacak ve dış ticaret açıkları kapanacaktır. Dolayısıyla devalüasyon önce yurt içi mal ve hizmet fiyatlarının, sonra ihracat ve ithalat miktarlarının değişmesine yol açar. Doğru cevap, B'dir.

4. X ülkesi makine üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe, otomobil üretiminde ise mutlak üstünlüğe; Y ülkesi tereyağı üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe, yulaf üretiminde ise mutlak üstünlüğe sahiptir.

Bu bağlamda bu iki ülkenin karşılıklı serbest ticarette bulunmaları durumunda aşağıdakilerden hangisi gerçekleşir?

A) Y ülkesi yulaf ihraç etmeli ve otomobili X ülkesinden ithal etmelidir.

B) X ülkesi hem makine hem de otomobil ihraç etmelidir.

C) X ülkesi otomobil ihraç ederken Y ülkesinden tereyağı ithal etmelidir.

D) Y ülkesi tereyağı ihraç ederken X ülkesinden makine ithal etmelidir.

E) Y ülkesi hem tereyağı hem de yulaf ihraç etmelidir.

Çözüm:

David Ricardo'ya göre bir ülke diğer ülkelerle karşılaştırıldığında göreceli olarak hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlük sahibi ise sadece o mallarda uzmanlaşmalıdır. Buna göre X ülkesi üretim faktörlerini yalnızca karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu makine üretimine kaydırmalı ve hiç otomobil üretmemelidir. Buna göre X ülkesi sadece makine üretip ihraç etmelidir. Aynı mantıkla Y ülkesi ise yalnızca tereyağı üretip ihraç etmeli ve X ülkesinden makine ithal etmelidir. Çünkü X ülkesinin karşılaştırmalı avantajı makine de iken, Y ülkesinin ise tereyağındadır. Doğru cevap, D'dir.

5. Marjinal tüketim eğiliminin 0,40 ve dış ticaret çarpanının 1,25 olduğu bir ekonomide marjinal ithalat eğilimi kaça eşittir?

A) 0,10

B) 0,20

C) 0,30

D) 0,40

E) 0,50

Çözüm:

Dış ticaret çarpanı aşağıdaki gibi gösterilebilir;

$$\Delta Y = \frac{1}{1\text{-}c + (m)} (\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

$$\text{veya } \Delta Y = \frac{1}{s+m} \cdot (\Delta I + \Delta G + \Delta X)$$

Dış ticaret çarpanı ise $\frac{1}{1\text{-}c + (m)}$ veya $\frac{1}{s+m}$ ifadesine eşittir. Marjinal tüketim eğiliminin 0,40 ve dış ticaret çarpanının 1,25 olduğu bir ekonomide marjinal ithalat eğilimi (m) şu şekilde bulunur:

$$1{,}25 = \frac{1}{1\text{-}0.40 + m}$$

$$\downarrow$$

$$1{,}25 = \frac{1}{0.60 + m}$$

$$\downarrow$$

m = 0,20 bulunur. Doğru cevap, B'dir.

6. Devalüasyon ve revalüasyonun başarılı olabilmesi için aşağıdaki koşullardan hangisi sağlanmalıdır?

A) Ex + Em < 1
B) Ex - Em ≥1
C) Ex + Em = 0
D) Ex + Em ≤ 1
E) Ex + Em ≥ 1

Çözüm:

Yapılacak olan bir devalüasyon ve revalüasyonun başarılı olabilmesi için *"Marshall-Lerner Koşulu"* sağlanmalıdır. Marshall-Lerner Koşulu şu şekilde formüle edilebilir:

$$e_x + e_m \geq 1$$

Burada e_x ile ihraç mallarının talep esnekliği, e_m ile ise İthal mallarının talep esnekliği gösterilmiştir. Eğer ihraç mallarının talep esnekliği ile ithal mallarının talep esnekliğinin toplamı birden büyükse veya bire eşitse, Marshall-Lerner Koşulu sağlanır. Doğru cevap, E'dir.

7. İki ülkeli ve iki mallı bir dış ticaret modelinde işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajları aşağıdakilerin hangisinde en fazla olur?

A) Ülkelerden birisinin bir malda mutlak üstünlüğe sahipken, öteki ülkenin de diğer malda mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumda
B) Ülkelerden birisi bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, diğer ülkenin de öteki malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu durumda
C) Ülkelerden birisi bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, diğer ülkenin ise öteki malda mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumda
D) Ülkelerden birisi bir malda mutlak üstünlüğe sahipken, diğer ülkenin ise öteki malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı durumda
E) Ülkelerden birisi bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, diğer ülkenin ise öteki malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı durumda

Çözüm:

David Ricardo'nun ortaya attığı "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" ne göre, serbest ticaretin karlı olabilmesi için ülkeler üretimlerini sadece göreceli olarak en üstün oldukları mallara yönlendirmelidir. Ricardo'ya göre bir ülke hangi malda karşılaştırmalı olarak üstünse sadece o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek, göreceli olarak pahalıya ürettiklerini ise diğer ülkelerden ithal etmelidir. Buna göre iki ülkeli ve iki mallı bir dış ticaret modelinde işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajları, ülkelerden birisi bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, diğer ülkenin de öteki malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu durumda ortaya çıkmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

8. Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosu içinde yer alan cari işlemler hesabına kaydedilmez?

A) Dış borç ana para geri ödemeleri
B) Dış borç faiz ödemeleri
C) Tek yanlı transferler
D) Turizm gelirleri
E) Temettü gelirleri

Çözüm:

Cari işlemler hesabı kendi içinde "dış ticaret hesabı", "hizmetler hesabı" ve "tek yanlı transferler" olmak üzere üç alt hesaba ayrılmaktadır. Dış ticaret hesabı, ülkenin yapmış olduğu her türlü mal ihracatı ve ithalatını içerir. Hizmetler hesabı, ülkenin bir takvim yılı içerisinde dış dünyayla kurduğu her türlü turizm, taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık, kar, faiz, temettü gelir ve giderlerini kapsar. Yurtiçindeki yabancı sermaye şirketlerinin faaliyetlerinden kazanıp yurt dışına transfer ettikleri karlar, ülkedeki kısa ve uzun süreli mali yatırımlardan (plasman) sağlanan faiz ve temettü (kar payı) gelirleri ile resmi dış borç faizleri "hizmetler hesabına" kayıt düşülmektedir. Bu bağlamda dış borç anapara geri ödemeleri sermaye hesabına kayıt düşülürken, dış borç faiz ödemeleri ise cari işlemler hesabına kayıt düşülür. Doğru cevap, A'dır.

9. Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosu içerisinde yer alan sermaye hesabına kaydedilmez?

A) Mevduat sertifikaları
B) İhracat kredileri
C) Dış borç ana para geri ödemeleri
D) Finansman bonoları
E) Dış borç faiz ödemeleri

Çözüm:

Sermaye hesabı, bir yıl içerisinde ülkeye giren ya da ülkeden çıkan her türlü fiziki ve finansal sermayenin kaydedildiği hesaptır. Sermaye hesabı kendi içinde kısa süreli ve uzun süreli sermaye hesabı olarak ikiye ayrılır. Kısa süreli mali yatırım araçları arasında ticari bonolar, finansman bonoları, mevduat sertifakaları, vadeli banka mevduat hesapları ve ihracat kredileri sayılabilir.

Uzun süreli sermaye hesabına ise, vadesi bir yıldan daha uzun olmak üzere ülkeye yapılan veya ülkeden çıkan dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile yine vadesi bir yıldan daha fazla olan menkul kıymetleri satın almak için ülkeye gelen ya da ülkeden çıkan özel portfolyo yatırımları kaydedilir. Bu tür sermaye işlemleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabında gösterilirken, bunların karşılığında yapılan faiz, kar ve temettü ödemelerine ise cari hizmetler hesabında yer verilmektedir. Doğru cevap, E'dir.

10. Ülkelerin ulusal paralarının değer kazanmasını istemeyip rekabetçi devalüasyonlar yapmalarının temel gerekçesi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yabancı sermaye çekmek
B) Büyüme oranlarını yükseltmek
C) İhracatı artırmak
D) Fiyat istikrarını sağlamak
E) İthal malların talep esnekliğini düşürmek

Çözüm:

Ulusal paranın dış değerinin aşırı artması (döviz kurlarının düşmesi), dış ticaret açıklarını artırır. Şöyle ki ulusal para aşırı değerlenirse, yerli mallar yabancı mallar karşısında pahalı hale gelir. Bu da yerli mallara olan dış talebi azaltırken, yabancı mallara yönelik iç talebi ise artırır. Böylece net ihracat düşeceğinden, ödemeler bilançosu açıkları genişler. Dolayısıyla her ülke rekabetçi devalüasyonlar yaparak, ulusal parasının değerini düşürmeye ve ihracatı artırmaya çalışır. Literatürde bu duruma "kur savaşları" adı verilir. Doğru cevap, C'dir.

11. Teklif eğrisi modelinin geçerli olduğu bir durumda aşağıdakilerden hangisindeki bir değişiklik, dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesine neden olur?

A) Gümrük vergilerinin düşürülmesi
B) Halkın zevk ve tercihlerinin ithal mallar lehinde değişmesi
C) İthalata kota getirilmesi
D) Tobin Vergisinin uygulanmaya başlaması
E) Sıcak para girişlerinin artması

Çözüm:

Teklif eğrisi modeline göre halkın zevk ve tercihlerinin ithal malların lehinde değişmesi durumunda ithal malı talebi artar. Bu da ithal mallarının fiyatlarını (Pm) yükselterek, dış ticaret hadlerini ülke aleyhine döndürür. Doğru cevap, B'dir.

12. Aşağıdaki döviz kuru teorilerinden hangisi malların farklı ülkelerde de olsa tek bir fiyatının olacağını savunmaktadır?

A) Satın alma gücü paritesi yaklaşımı
B) Parasalcı yaklaşım
C) Portfolyo dengesi yaklaşımı
D) Varlık fiyatları yaklaşımı
E) Rasyonel beklentiler yaklaşımı

Çözüm:

Satın Alma Gücü Paritesi (SGP), "tek fiyat kanunun" döviz piyasalarına uygulanmış şeklidir. *Tek fiyat kanunu* ise, ticarete konu olan bir malın mevcut döviz kurundan belirli bir ulusal paraya çevrilmiş fiyatının, dünyanın her yerinde aynı olmasını ifade etmektedir. Bu da uluslararası arbitraj faaliyetlerinin bir sonucudur. Arbitraj işlemi yapanlar fiyat farklılıklarından kar sağlamaya çalışırken, iki ülkedeki fiyatları aynı düzeye getirici bir etki oluştururlar. Tek fiyat kanunun döviz piyasalarına uygulanması durumunda, tüm ülkelerde belli bir yabancı paranın değeri aynı olur. Doğru cevap, A'dır.

13. Eğer ülke içerisinde üretilmeyen bir malın ithalatına devlet gümrük vergisi getirirse ne tür bir koruyucu tarife yapılmış olur?

A) Advalorem tarife
B) Hasılat tarifesi
C) Otonom tarife
D) Sözleşmeli tarife
E) Spesifik tarife

Çözüm:

Bir ülkenin tek taraflı olarak koyduğu gümrük tarifelerine, *"otonom tarife"* denir. İki veya çok yanlı anlaşmalarla belirlenen tarife oranlarına ise, *"sözleşmeli tarife"* adı verilir. Yurt içinde üretilmeyen mallar üzerinden alınan gümrük vergilerine ise, *"hasılat tarifesi"* denilmektedir. Doğru cevap, B'dir.

14. Serbest bölgelerin kuruluşu ile ulaşılmak istenen hedefler arasında aşağıdakilerden hangisi yer almamaktadır?

A) Dış ticareti geliştirmek
B) Yurt içi üretimi artırmak
C) İhracatı artırmak
D) Yabancı sermaye çekmek
E) Gümrük kazançlarını yükseltmek

Çözüm:

Serbest bölgelerin kuruluş amacı, ülkeler veya bölgeler arasındaki ticareti geliştirmektir. Burada vergi ve öteki kısıtlamalara konu olmadan bu bölgelerde üretimin çekiciliğini artırmak ve ihracatı yükseltmek hedeflenir. Ayrıca içinde kurulduğu ülkenin ucuz işgücünden ve doğal kaynaklarından yararlanmak üzere, bu bölgelere yabancı sermaye yatırımlarının da ilgi duyması beklenir. Serbest bölgelerde gümrük vergisi alınmadığı için, bu bölgelerin kuruluşunda gümrük kazançlarının artırılmak istenmesi gibi bir hedef de bulunmaz. Doğru cevap, E'dir.

15. Doğal kaynak fiyatları yükseldikçe, söz konusu kaynaklara dayalı olarak yapılan üretimin artması, buna karşılık sanayi üretiminin azalması aşağıdaki kavramlardan hangisiyle adlandırılır?

A) Leontief paradoksu
B) Uluslararası bağımlılık teorisi
C) Hollanda hastalığı
D) Karşılıklı talep kanunu
E) Faktör donatımı teorisi

Çözüm:

Doğal kaynak fiyatları yükseldikçe, söz konusu kaynaklara dayalı olarak yapılan üretimin artması, buna karşılık sanayi üretiminin azalması literatürde "Hollanda hastalığı" olarak adlandırılmaktadır. Gelişmiş bir sanayi ülkesi olan Hollanda, aynı zamanda tarımsal ve hayvancılık sektörleri gibi doğal kaynaklara dayalı üretimde de oldukça ileri bir ülkedir. Hollanda'nın dünya piyasalarına ihraç ettiği doğal kaynak ürünleri arasında lale, lale soğanı, gül, süt ve peynir gibi ürünler gelmektedir. Doğru cevap, C'dir.

16. Aşağıdaki ödemeler bilançosu hesaplarından hangisi yurt dışındaki yatırımlardan elde edilen kâr ve faiz gelirlerini içermektedir?

A) Cari işlemler hesabı
B) Net hata ve noksan hesabı
C) Rezervler hesabı
D) Sermaye hesabı
E) Portföy hesabı

Çözüm:

Ülkenin bir takvim yılı içerisinde dış dünyayla kurduğu her türlü turizm, taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık, kar, faiz, temettü gelir ve giderleri "cari işlemler hesabı" içinde yer alan hizmetler (görünmez kalemler) hesabına kaydedilir. Doğru cevap, A'dır.

17. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir ülkenin belirli bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmesi için aşağıdakilerden hangisi sağlanmalıdır?

A) Doğal kaynakların verimliliği görece yüksek olmalıdır
B) Emek verimliliği görece yüksek olmalıdır
C) Teknoloji/emek oranı görece yüksek olmalıdır
D) Sermaye faktörünün üretimde kullanılan miktarı görece yüksek olmalıdır
E) Emeğin yurt dışı mobilitesi görece yüksek olmalıdır

Çözüm:

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir ülkenin belirli bir malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmesi için, "emek verimliliği görece yüksek olmalıdır". "Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi", emek dışında kalan tüm üretim faktörlerini (sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji) sabit kabul etmiştir. Emeğinde ülkeler arasında değil yalnızca ülke içerisinde hareketli (mobil) olduğunu varsaymıştır. Doğru cevap, B'dir.

18. Buğday ve bilgisayar gibi iki malın üretimi için sadece emeğe ihtiyaç duyulduğunu varsayalım. Türkiye ve Japonya'da bu mallardan bir birim üretebilmek için gerekli emek miktarı saat cinsinden aşağıdaki tabloda verilmektedir. Buna göre aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

	Buğday	Bilgisayar
Japonya	12 saat	2 saat
Türkiye	4 saat	20 saat

A) Japonya, bilgisayar üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir.
B) Japonya, bilgisayar üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.
C) Japonya, buğday üretiminde mutlak üstünlüğe, bilgisayar üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.
D) Türkiye, buğday üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.
E) Türkiye, buğday üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir.

Çözüm:

Tablodaki rakamlara göre Türkiye'de en düşük emek saati ile üretilen ürün buğdaydır. Türkiye'de buğday üretimi için 4 saatlik emeğe ihtiyaç duyulurken, Japonya'da ise 12 saatlik bir işgücü gerekmektedir. O halde Türkiye'nin buğdayda mutlak ve karşılaştırmalı üstün olduğu söylenebilir. Benzer mantıkla Japonya'da en düşük emek saati ile üretilen ürün ise bilgisayardır. Japonya'da bilgisayar üretimi için 2 saatlik emeğe ihtiyaç duyulurken, Türkiye'de ise 20 saatlik bir işgücü gerekmektedir. O halde Japonya'nın bilgisayarda mutlak ve karşılaştırmalı üstün olduğu söylenebilir. C seçeneğinde yer verilen Japonya'nın hem buğday hem de bilgisayar üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu görüşü yanlıştır. Doğru cevap, C'dir.

19. Aşağıdakileren hangisi devletin dış ticarete müdahale etmek için kullandığı araçlar arasındadır?

I. Çoklu kur uygulaması

II. Döviz kurları

III. Faiz arbitrajı

IV. İthalat kotaları

V. Kambiyo kontrolü

A) I, IV ve V
B) I, II ve V
C) I, III ve IV
D) II, IV ve V
E) I, III ve V

Çözüm:

Devletin dış ticarete müdahale etmek için kullandığı araçlar şunlardır: Gümrük tarifeleri, ithalat kotaları, kambiyo kontrolü, çoklu kur uygulaması, görünmez engeller (bürokrasi), gönüllü ihracat kısıtlamaları, bağlı ticaret ve ihracatın özendirilmesi. Döviz kurları ve faiz oranları ise, dış ticaret politikasının araçları arasında yer almayıp, para politikasının araçları arasında sayılmaktadır. Doğru cevap, A'dır.

20. Üye ülkeler arasında dış ticaretin ve emek ile sermaye gibi üretim faktörleri dolaşımının tamamen serbest olduğu ve üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulanmasını öngören iktisadi entegrasyon türü aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gümrük birliği
B) Ekonomik ve parasal birlik
C) Tercihli ticaret anlaşması
D) Serbest ticaret bölgesi
E) Ortak pazar

Çözüm:

İktisadi entegrasyon türleri kendi arasında altıya ayrılmaktadır. Bunlar "tercihli ticaret anlaşması", "serbest ticaret bölgesi", "gümrük birliği", "ortak pazar", "iktisadi birlik" ve "ekonomik ve parasal birlik" tir. Üye ülkeler arasında dış ticaretin ve emek ile sermaye gibi üretim faktörleri dolaşımının tamamen serbest olduğu ve üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulanmasını öngören iktisadi entegrasyon türü "ortak pazar" dır. Doğru cevap, E'dir.

21. Faktör donatımı teorisinden türetilen aşağıdaki teoremlerden hangisinde "tam istihdam koşulları altında tek bir üretim faktörünün arzı arttığında, o üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminin artacağı diğer malın üretiminin ise azalacağı" ileri sürülmüştür?

A) Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teoremi
B) Leontief paradoksu
C) Teknoloji açığı teoremi
D) Rybcyznski teoremi
E) Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi

Çözüm:

1955 Yılında T. M. Rybcyznski tarafından ortaya atılan bir teoreme göre, "iki mallı ve iki faktörlü bir modelde, tam istihdam koşulları altında tek bir üretim faktörünün arzı arttığında, o üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminin artacağı diğer malın üretiminin ise azalacağı iddia edilmiştir". Türkiye'de nüfus arttıkça emek arzının yükselmesi nedeniyle emek yoğun bir ürün olan tekstil üretiminin artması, buna karşılık sermaye yoğun bir ürün olan bilgisayar üretiminin azalmasını bu duruma örnek olarak verebiliriz. Doğru cevap, D'dir.

22. Faktör donatımı teorisini ortaya atan iktisatçılar aşağıdakilerden hangisidir?

A) Clark ve Fischer
B) Heckscher ve Ohlin
C) Linder ve Spencer
D) Keesing ve Kenen
E) Posner ve Vernon

Çözüm:

"Faktör donatımı teorisi", Eli Hecksher ve Bertil Ohlin adlı iki İsveçli iktisatçı tarafından ortaya atılmıştır. Bu nedenle daha sonraları söz konusu teori, *"Hecksher-Ohlin Modeli"* olarak da anılmaya başlamıştır. Faktör donatımı teorisine göre bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Örneğin emek faktörünün bol, buna karşılık sermaye faktörünün görece kıt olduğu bir ülkede, emek yoğun mallar daha ucuza üretileceği için emek yoğun bir sanayi kurulmalıdır. Doğru cevap, B'dir.

23. Türkiye'nin tekstilde karşılaştırmalı ve fındıkta mutlak üstünlüğe sahip olduğu, buna karşılık ABD'nin ise savaş uçağında karşılaştırmalı ve bilgisayarda mutlak üstünlüğe sahip olduğu bir durumda, bu iki ülkenin karşılıklı ticareti için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Türkiye tekstil ürünlerini ihraç edecek ve bilgisayar ithal edecektir
B) Türkiye fındık ihraç edecek ve savaş uçağı ithal edecektir
C) Türkiye fındık ihraç edecek ve bilgisayar ithal edecektir
D) ABD savaş uçağı ihraç edecek ve tekstil ürünlerini ithal edecektir
E) ABD hem savaş uçağı hem de bilgisayar ihraç edecek ve tekstil ürünleri ile fındık ithal edecektir

Çözüm:

Klasik iktisatçılardan David Ricardo'ya göre dış ticaretin mutlak üstünlükler ile açıklanma şansı yoktur. Çünkü bir ülke aynı anda çok sayıda malda mutlak üstün olabilir. Bu durumda ülkeler arasında dış ticaret gerçekleşmez. Halbuki gerçek yaşamda bir ülke aynı anda çok sayıda malda mutlak üstün olmasına rağmen, yalnızca bir malda karşılaştırmalı üstün olabilir. Dolayısıyla Ricardo, karşılaştırmalı üstünlüklerin mutlak üstünlüklere göre dış ticareti daha iyi açıklayabileceğini savunmuştur.

Soruda verilen bilgilere göre Türkiye tekstilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu için tekstil ürünleri ihaç etmelidir. ABD ise savaş uçağında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu için savaş uçağı ihraç etmelidir. Buna göre Türkiye tekstil ürünlerini ABD'ye ihraç etmeli ve ABD'den savaş uçağı ithal etmelidir. Tersinden söylersek ABD ise Türkiye'ye savaş uçağı ihraç etmeli ve tekstil ürünlerini Türkiye'den ithal etmelidir. Doğru cevap, D'dir.

24. Aşağıdakilerden hangisi Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin eksik yönleri arasında yer almamaktadır?

A) İşgücünün ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise tam hareketsiz kabul edilmesi
B) Emek değer teorisine dayanması
C) Ülkeler arasındaki işgücü verimliliği farklılıklarının açıklanamaması
D) Artan maliyetlere ve eksik uzmanlaşmaya dayanması
E) Statik bir model olması

Çözüm:

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksik yönleri şunlardır: İşgücünün ülke içinde tam hareketli fakat ülkeler arasında tam hareketsiz kabul edilmesi, emek değer teorisine dayanması, ülkeler arasındaki işgücü verimliliği farklılıklarının açıklanamaması, sabit maliyetlere ve tam uzmanlaşmaya dayanması, statik bir model olması, üretimin aşamalara ayrılmaması ve arz teorisi olması. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülke sabit maliyetlerle çalışmaktadır. Bu nedenle de yalnızca tek bir malın üretiminde uzmanlaşmaya gitmelidir. Bu durumda üretilen malların dışında kalan tüm malların üretimi sıfırlanmalı ve bu mallar dışarıdan ithal edilmelidir. Gerçekte ise tüm ülkeler az da olsa ithalata rakip mallar da üretmekte ve ithal ettiği malların yurt içi üretimini tamamen sıfırlamamaktadır. Doğru cevap, D'dir.

25. Dış ticaret teorileri arasında yer alan "*Teklif Eğrileri Modeli*" aşağıdaki iktisatçılardan hangisi veya hangileri tarafından ileri sürülmüştür?

A) A. Marshall
B) Posner ve Vernon
C) D. Ricardo
D) J. S. Mill
E) E. Heckscher ve B. Ohlin

Çözüm:

Alfred Marshall tarafından ortaya atılan "teklif eğrileri" yaklaşımı, Mill'in karşılıklı talep kanunun geliştirilmiş bir versiyonu olup, dış ticaret hadlerinin oluşumunda arz ve talep etkilerinin daha doğru biçimde analiz edilmesini sağlamıştır. Teklif eğrisi analizi, iki ülkeli model yardımıyla uluslararası ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyat oranının (ticaret hadlerinin) nasıl belirlendiğini göstermektedir. Bu eğriler ülkelerin arz ve talep koşullarını yansıttığı için, teklif eğrileri analizi bir genel denge analizidir. Doğru cevap, A'dır.

26. Aşağıdakilerden hangisi Ricardo tarafından öne sürülen, "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" nin varsayımlarından birisidir?

A) Emek homojen değildir
B) Taşıma giderleri sabit değildir
C) Ekonomi eksik istihdamda dengededir
D) Teknoloji değişmektedir
E) Emek-değer teorisi geçerlidir

Çözüm:

Ricardo tarafından öne sürülen, "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" nin varsayımları şunlardır: Emek-değer teorisi geçerlidir, dünyada sadece iki ülke ve iki mal vardır, üretilen tüm mallar homojendir, uluslararası ticarette para kullanılmaz, işgücü ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında ise tam hareketsizdir, tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir, modellerde hükümet kesimine yer verilmez, taşıma giderleri sıfır kabul edilir, ekonomi tam istihdamdadır, tek üretken faktör emektir ve emeğin homojenliği söz konusudur, üretimde sabit maliyet koşulları geçerlidir, teknolojide ve faktör miktarında değişiklik olmamaktadır, dış ticaret ülke içindeki gelir dağılımını etkilememektedir. Doğru cevap, E'dir.

27. Teklif Eğrisi analizi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisinin doğru olmadığı söylenebilir?

A) Ülkelerin arz ve talep koşullarını gösterir
B) Dış ticarette mutlak olarak üstün olunan malları gösterir
C) Dış ticaretten sağlanan kazançları gösterir
D) Uluslararası ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyat oranlarını gösterir
E) Uluslararası ihracat ve ithalat miktarlarını gösterir

Çözüm:

Bir ülkenin belirli miktar ithal malı karşılığında diğer ülkeye kendi ürettiği mallardan önerdiği ihraç malı miktarına *"teklif"* denir. Bir teklifte aynı anda ihraç malı miktarı, ithal malı miktarı ve uluslararası fiyat oranları yer almaktadır. İthal malı birer birim arttırılırken bunun karşılığında ülkenin kendi malından önereceği miktarları gösteren eğriye *"teklif eğrisi"* denir. Teklif eğrisi analizi, iki ülkeli model yardımıyla uluslararası ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyat oranının (ticaret hadlerinin) nasıl belirlendiğini göstermektedir. Dış ticaret hadleri aynı zamanda dış ticaretten sağlanan kazançları da ifade etmektedir. Fakat teklif eğrilerinde mutlak üstün olunan mallar yer almak zorunda değildir. Dış ticaret genellikle ülkelerin karşılaştırmalı üstün oldukları mallar arasında yapılır. Doğru cevap, B'dir.

28. Aşağıdakilerden hangisi ülkelerin dış ticaret politikaları yoluyla ulaşmak istedikleri hedefler arasında yer almamaktadır?

A) Ekonomiyi dış rekabetten korumak
B) Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek
C) Gelir dağılımı adaletini sağlamak
D) Piyasa aksaklıklarını gidermek
E) Dış ödemeler dengesizliklerini gidermek

Çözüm:

Ülkelerin dış ticaret politikaları yoluyla ulaşmak istedikleri hedefler şunlardır: Dış ödemeler dengesizliklerini gidermek, dış rekabetten korunmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, piyasa aksaklıklarını gidermek, ekonomiyi liberalleştirmek, iç ekonomik istikrarı sağlamak, hazineye gelir sağlamak, dış piyasalarda monopol gücünden yararlanmak, otarşi, dış politika amaçları, sosyal ve siyasal nedenler. C seçeneğinde yer alan gelir dağılımı adaleti ise, maliye politikalarının temel amaçları arasında bulunmaktadır. Doğru cevap, C'dir.

29. Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosunun otomatik denkleşme mekanizmalarından birisi değildir?

A) Toplam talep-toplam arz denkleşme mekanizması
B) Faiz oranı denkleşme mekanizması
C) Klasik fiyat-altın denkleşme mekanizması
D) Milli gelir değişmeleri yoluyla denkleşme mekanizması
E) Parasalcı denkleşme mekanizması

Çözüm:

Ödemeler bilançosunun dışarıdan bir müdahaleye gerek kalmadan kendiliğinden dengeyen gelmesini sağlayan unsurlara "otomatik denkleşme mekanizmaları" denilir. Ödemeler bilançosunun otomatik denkleşme mekanizmaları şunlardır: Klasik fiyat-altın denkleşme mekanizması, faiz oranı denkleşme mekanizması, milli gelir değişmeleri yoluyla denkleşme mekanizması, parasalcı denkleşme mekanizması. A seçeneğinde yer alan toplam talep-toplam arz denkleşme mekanizması gibi bir otomatik denkleşme mekanizması bulunmamaktadır. Doğru cevap, A'dır.

30. Aşağıdakilerden hangisi Gümrük vergisinin dar anlamlı ekonomik etkileri arasında yer almamaktadır?

A) Bölüşüm etkisi
B) Dış ticaret etkisi
C) Gelir etkisi
D) Üretim etkisi
E) Kıtlık rantı etkisi

Çözüm:

Gümrük vergisinin dar anlamdaki etkileri "üretim etkisi", "tüketim etkisi", "dış ticaret etkisi", "gelir etkisi" ve "bölüşüm etkisi" nden oluşmaktadır. Gümrük vergilerindeki artışlar, yerli üretimi azaltmayıp tersine yükseltmektedir. Dolayısıyla üretimin azalmasını ifade eden kıtlık rantı diye bir etki, gümrük vergilerinin yol açtığı etkiler arasında yer almamaktadır. Doğru cevap, E'dir.

31. Aşağıdakilerden hangisi özel bir dış ticaret rejimi değildir?

A) Sınır ve kıyı ticareti
B) Serbest bölgeler
C) Tercihli ticaret bölgeleri
D) Antrepolar
E) Geçici ithal ve geçici ihraç

Çözüm:

Bir kısım mallara taşıdıkları özellikler dolayısıyla normal gümrük rejimi uygulanmaz. Bu durumda söz konusu mallar, özel dış ticaret rejimlerine tabi olurlar. Özel dış ticaret rejimleri şunlardır: Geçici ithal ve geçici ihraç, serbest bölgeler, antrepolar, transit taşımacılık, sınır ve kıyı ticareti, bedelsiz ithalat. Bu kapsama giren malların ithalatından gümrük vergisi alınmaz. Tercihli ticaret bölgeleri ise, özel bir dış ticaret rejimi değildir. Doğru cevap, C'dir.

32. Aşağıdaki kota türlerinden hangisinde lisans sistemi geçerlidir?

A) Gümrük Tarife Kotaları
B) Tahsisli Kota
C) Esnek Kota
D) Global Kota
E) Selektif Kota

Çözüm:

İthalat kotaları kendi içinde "global kota", "selektif kota", "tahsisli kota" ve "tarife kotası" olarak dörde ayrılmaktadır. Hükümetlerin lisans belgeleri gibi uygulamalarla kotaları özel ithalatçılar arasında dağıtmasına "tahsisli kota" denilir. Doğru cevap, B'dir.

33. Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabına kayıt düşülür?

A) Dış borç ana para geri ödemeleri
B) Mevduat sertifikaları
C) Özel çekme hakları
D) Tek yanlı transferler
E) Döviz rezervleri

Çözüm:

Cari işlemler hesabı kendi içinde "dış ticaret hesabı", "hizmetler hesabı" ve "tek yanlı transferler" olmak üzere üç alt hesaba ayrılmaktadır. Ülkelerin diğer ülkelere yapmış oldukları her türlü bağış, hediye, hibe ve hükümet yardımları şeklindeki işlemler "tek yanlı transferler" hesabına kayıt düşülür. Örneğin ülkemizde yurtdışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizlerle, sürekli oturmak üzere Türkiye'ye göç edenlerin beraberinde getirdikleri paralar karşılıksız transfer kabul edilmektedir. Doğru cevap, D'dir.

34. Bir ülkede bir takvim yılı içerisinde yapılan mal ve hizmet ithalatının, mal ve hizmet ihracatından büyük olması durumu nasıl isimlendirilmektedir?

A) Ödemeler bilançosu açığı
B) Sermaye açığı
C) Rezerv açığı
D) Cari açık
E) Dış ticaret açığı

Çözüm:

Toplam mal ithali ile ihracatı arasındaki farka "dış ticaret bilançosu" denir. Yalnızca dar anlamda mal ithalatını ve ihracatını kapsar. Bir ülkede bir takvim yılı içerisinde yapılan mal ve hizmet ithalatının, mal ve hizmet ihracatından büyük olması durumunda dış ticaret hesabı açık verir. Buna dış ticaret açığı denilmektedir. Doğru cevap, E'dir.

35. Aşağıdakilerden hangisi ülkelerin serbest dış ticareti geliştirmek amacıyla aralarındaki tüm ticari engelleri kaldırıp, birlik dışındaki ülkelere karşı ortak tarife uyguladıkları bir iktisadi bütünleşme türüdür?

A) İktisadi Birlik
B) Gümrük Birliği
C) Ortak Pazar
D) Serbest Ticaret Bölgesi
E) Tercihli Ticaret Anlaşması

Çözüm:

İktisadi birleşmelerin belli başlı beş türü bulunmaktadır. Bunlar "tercihli ticaret anlaşmaları", "serbest ticaret bölgesi", "gümrük birliği", "ortak pazar", "ekonomik ve parasal birlik" tir. Üye ülkelerin kendi aralarındaki ticareti sınırlandıran tüm engelleri kaldırarak, birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uyguladıkları bütünleşme türü "gümrük birliği" dir. Doğru cevap, B'dir.

36. Aşağıdakilerden hangisi devalüasyon ile ilgili doğru bir bilgi değildir?

A) Devalüasyon yalnızca sabit döviz kuru sisteminde uygulanır
B) Devalüasyon önce net ihracatı düşürür sonra artırır
C) Devalüasyon döviz kurlarını önce düşürür sonra yükseltir
D) Devalüasyonun başarılı olabilmesi için Marshall-Lerner koşulu sağlanmalıdır
E) Devalüasyonla birlikte ulusal para yabancı paralar karşısında değer kaybeder

Çözüm:

Devalüasyon, sabit kur sistemini benimseyen ülkelerde, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla düşürülmesidir. Böylece döviz kurları yükselir, bu da ulusal malları görece ucuzlatır ve yabancı malları pahalı hale getirir. Dolayısıyla ihracat artarken, ithalat ise azalır. Yapılacak olan bir devalüasyonun başarılı olabilmesi için *"Marshall-Lerner Koşulu"* sağlanmış olmalıdır. Ancak Marshall-Lerner koşulu sağlansa bile devalüasyon, net ihracat üzerinde hemen değil gecikmeli bir etki doğurur. Buna da *"J Eğrisi"* analizi denilir. Sözleşmelerin kısa dönemde katı (rijit) olması nedeniyle, devalüasyon ekonomide kısa dönemde değil ancak uzun dönemde etkili olabilir. Buna göre hükümetin devalüasyon yapması önce net ihracatı düşürür sonra artırır. Devalüasyon döviz kurlarını yükseltir hiçbir zaman düşmez. Doğru cevap, C'dir.

37. Aşağıdakilerden hangisi devalüasyonun sonuçlarından birisidir?

A) Kamu kesimi dış borç stoklarının değeri azalır
B) İthalat artarken ihracatta ise düşüşler yaşanır
C) Ulusal para aşırı değerlenir
D) İthal girdilerin fiyatları düşer
E) Önce fiyatlar sonra miktarlar etkilenir

Çözüm:

Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin hükümet kararıyla düşürülmesidir. Dolayısıyla devalüasyon sonucunda önce fiyatlar etkilenir ve ulusal mallar yabancı mallar karşısında görece ucuzlar. Bu da ihracatın artması anlamına gelecektir. Diğer taraftan devalüasyonla birlikte yabancı malların fiyatları artacağından, yerli tüketiciler daha az yabancı mal talep edeceklerdir. Böylece ithalat azalır ve hükümet devalüasyonla hedeflediği net ihracatı artırma ve dış ticaret açıklarını kapatma amacına ulaşmış olur. Doğru cevap, E'dir.

38. Aşağıdakilerden hangisi devletin dış ticarete müdahalede kullandığı politika araçlarından birisi değildir?

A) Kambiyo kontrolü
B) Görünmez engeller
C) Damping
D) İthalat kotaları
E) Gümrük tarifeleri

Çözüm:

Dış ticaret politikasının en çok bilinen ve en eski aracı gümrük tarifelerdir. Ancak bunun dışında tarife dışı araçlar olarak da bilinen

ithalat kotaları (miktar kısıtlamaları), görünmez engeller, kambiyo kontrolü, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve ihracatın özendirilmesi gibi araçlar da bulunmaktadır. Damping ise, bir firmanın ihraç ettiği malları maliyet fiyatının altında dünya piyasalarında satışa sunmasıdır. Dolayısıyla damping, devletin dış ticarete müdahalede kullandığı bir politika aracı değildir. Doğru cevap, C'dir.

39. Aşağıdakilerden hangisi dış ticareti açıklamak için 1960'lı yıllardan sonra geliştirilen yeni teoremlerden birisi değildir?

A) Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teorisi
B) Nitelikli işgücü teorisi
C) Tercihlerde benzerlik teorisi
D) Ürün dönemleri teorisi
E) Teknoloji açığı teorisi

Çözüm:

Dış ticareti açıklamak için 1960'lı yıllardan sonra geliştirilen yeni teoremler şunlardır: Nitelikli işgücü teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi, ürün dönemleri teorisi, teknoloji açığı teorisi, ölçek ekonomileri teorisi ve monopolcü rekabet teorisi. Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teoremi ise, Heckscher-Ohlin Modeli (Faktör Donatımı Teorisi)'nden çıkartılan bir kuramdır. Doğru cevap, A'dır.

40. Aşağıdakilerden hangisi dış ticarette önemsiz bir yer tutan küçük ülkenin, büyük bir ülkeyle karlı dış ticaret yapabilmesine yol açar?

A) Büyük ülkenin tarımsal hammaddeler ihraç etmesi
B) Küçük ülkenin ileri teknoloji ürünü sanayi mallarını ihraç etmesi
C) Küçük ülkede Marshall-Lerner koşulunun sağlanması
D) Dış ticaret hadlerinin küçük ülke lehine işlemesi
E) Dış ticaret hacminin küçük ülke lehine işlemesi

Çözüm:

J. S. Mill tarafından ortaya atılan önemsiz olmanın önemi görüşüne göre, büyük bir ülke ile küçük bir ülke arasında yapılacak dış ticaretten kazançlı çıkan daima küçük ülke olacaktır. Buna dış ticarette *"önemsiz olmanın önemi"* ya da *"küçük ülke avantajı"* adı verilir. Çünkü büyük ülkenin nüfusu oldukça fazla ve pazarı da geniştir. Küçük ülke ise nüfusu az ve pazarı da oldukça dar bir ülkedir. Bu iki ülke arasında serbest ticaret başlarsa, küçük ülke büyük ülkenin geniş pazarından yararlanarak ihraç mallarının tamamını yüksek fiyattan satacaktır. Buna karşılık büyük ülke ise, küçük ülkenin pazarları sınırlı olduğu için, ihraç mallarını düşük fiyattan satmak zorunda kalacaktır. Böylece dış ticaret hadleri küçük ülke lehine, fakat büyük ülke aleyhine işleyecektir. Doğru cevap, D'dir.

41. Aşağıdakilerden hangisi Leontief Paradoksu'na yol açan en temel nedendir?

A) ABD'li işçilerin verimliliklerinin gerçekte olduğundan yüksek varsayılması
B) ABD ekonomisinin büyüme hızının yanlış hesaplanması
C) Avrupa ekonomilerinde yapılan kısa süreli devalüasyonlar
D) Avrupa ekonomilerinin yavaş ekonomik performansları
E) ABD ekonomisinde enflasyon verilerinin çarpıtılması

Çözüm:

Faktör donatımı teorisinin ilk uygulamalı testini Amerikan ekonomisi üzerine yapan Leontief, 1951 yılında yayınladığı kitabında ABD'nin emek yoğun bir ülke olduğunu bulmuştur. Leontief'e göre ABD sanıldığının aksine, sermaye yoğun değil emek yoğun bir ülkedir. Bu nedenle ABD emek yoğun mallar ihraç edip, sermaye yoğun mallar ithal etmelidir. Literatürde *"Leontief Paradoksu"* olarak geçen bu çelişkinin nedeni, Leontief'in Amerikan işçilerinin verimliliklerinin dünyanın diğer ülkelerindeki işçilere göre 3 kat daha yüksek olduğunu varsaymasıdır. Doğru cevap, A'dır.

42. Aşağıdakilerden hangisi dış ticarette korumacılığın temel nedenleri arasında yer almamaktadır?

A) Genç endüstri tezi
B) Stratejik ticaret politikası
C) Ulusal güvenlik
D) Uluslararası fiyat farklılaştırması
E) Damping'e karşı koruma

Çözüm:

Dış ticarette korumacılığın temel nedenleri şunlardır: Genç endüstri tezi, stratejik ticaret politikası, ulusal güvenlik, damping'e karşı koruma. Uluslararası fiyat farklılaştırması ise aslında bir damping türüdür. İhracat endüstrilerinde kurulu olan monopoller, bazen iç ve dış piyasaları birbirinden ayırarak dış piyasalarda daha düşük fiyat uygularlar. Monopolcü firmanın buradaki amacı, üretimini artırarak ölçek ekonomilerinden yararlanmak ve kar maksimizasyonu sağlamaktır. Dolayısıyla uluslararası fiyat farklılaştırması, dış ticarette koruyuculuğun bir nedeni değildir. Doğru cevap, D'dir.

43. Aşağıdakilerden hangisi gümrük birliklerinin ekonomik etkileri arasında yer almaz?

A) Ticaret oluşturucu ve ticaret saptırıcı etkiler
B) Gelir ve ikame etkileri
C) Dış rekabetin artması
D) Dışsal ekonomiler
E) Ölçek ekonomileri

Çözüm:

Gümrük birliklerinin ortaya çıkardığı etkiler, statik ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılır. Statik etkiler kendi içinde ticaret oluşturucu ve ticaret saptırıcı etkiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Dinamik etkiler ise kendi arasında dış rekabetin artması, dışsal ekonomiler, ölçek ekonomileri, teknolojik ilerleme, yatırımları özendirme ve kaynak hareketliliği olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. Gümrük birliklerinin gelir ve ikame etkisi gibi bir ekonomik etkisi bulunmamaktadır. Doğru cevap, B'dir.

44. Aşağıdakilerden hangisi Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün temel amaçlarından birisidir?

A) Gümrük tarifelerinin aşamalı olarak yükseltilmesini sağlamak
B) Dünya ekonomisindeki finansal krizleri önlemek
C) Dünya ticaretini serbestleştirmek
D) Gelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payını azaltmak
E) Gönüllü ihracat kısıtlamalarını belirli bir programa bağlamak

Çözüm:

Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçları "Kuruluş Anlaşması" nda açıklanmıştır. Söz konusu amaçlardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

- Üyelerin serbest ticaretin tüm avantajlarından en üst düzeyde yararlanmasını sağlayarak, tüm dünyada hayat standartlarını yükseltmek ve dünya ticaretinin genişlemesini sağlamak.
- Mal ve hizmet ticareti üzerindeki engelleri aşamalı olarak kaldırmak.
- Uygulanabilir çok taraflı dış ticaret sistemi geliştirmek.
- Tarımda ihracat sübvansiyonlarını ve iç destek seviyesini düşürmek.
- Dokuma ve hazır giyim sektörlerinde miktar kısıtlamalarını kaldırmak.
- Gönüllü ihracat kısıtlamalarına son vermek.

Dolayısıyla Dünya Ticaret Örgütü'nün temel amacının, dış ticareti sınırlayan tüm engelleri kaldırarak dünya ticaretini serbestleştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Doğru cevap, C'dir.

45. Aşağıdakilerden hangisi "Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi" ne uygun düşmektedir?

A) Serbest ticaret politikaları ülkelerin zenginleşmesine aracılık edecektir

B) Devlet yalnızca ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde ekonomiye müdahale etmelidir

C) Serbest ticaret ülkede bol olan faktörün lehine iken, korumacılık ise kıt olan faktörün lehinedir

D) Serbest ticaret politikası gelir dağılımını sermaye sahipleri lehine ve işçi sınıfı aleyhine değiştirir

E) Devletin ekonomiye müdahalesi geniş toplumsal kesimlerin refah seviyeleri üzerinde olumlu etkiler doğurur

Çözüm:

Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisine göre, serbest ticaret ülkede bol olarak bulunan faktörün reel gelirini yükseltirken, kıt faktörün gelirini ise düşürür. Buna karşılık korumacılık ise, ülkede kıt olarak bulunan faktörlerin gelirini yükseltirken, bol faktörün gelirini ise düşürür. Dolayısıyla serbest ticaret gelir dağılımını ülkede bol bulunan faktörlerin, korumacılık ise kıt bulunan faktörlerin lehine değiştirir. Doğru cevap, C'dir.

46. Aşağıdakilerden hangisi teklif eğrilerinin kaymasına neden olan faktörlerden birisidir?

A) Halkın zevk ve tercihlerindeki değişmeler

B) Kamu politikasındaki değişmeler

C) Parasal tabandaki değişmeler

D) İthal ikameci politikaların uygulanması

E) Milli gelirdeki değişmeler

Çözüm:

Alfred Marshall tarafından ortaya teklif eğrisi analizi, iki ülkeli model yardımıyla uluslararası ticaret dengesini sağlayan göreceli fiyat oranının (ticaret hadlerinin) nasıl belirlendiğini göstermektedir. Teklif eğrilerinin kaymasına neden olan faktörler şunlardır: Halkın zevk ve tercihlerindeki değişmeler, teknolojik gelişmeler, üretim faktörlerindeki artışlar, yönetim bilgisindeki ilerlemeler, dış ticaret hadlerinin değişmesi ve dış ticaret hacminin değişmesi. Doğru cevap, A'dır.

47. Aşağıdaki kavramlardan hangisi bir ülkede yaşanan üretim ve milli gelir artışlarının dış ticaret hadlerini ülke aleyhine çevireceğini ileri sürmektedir?

A) Genç endüstri tezi

B) Yoksullaştıran büyüme

C) Rybczynski teoremi

D) Karşılıklı talep kanunu

E) İkinci en iyi teorem

Çözüm:

Büyüyen ülkenin ihraç mallarının fiyatlarını ve dolayısıyla ticaret hadlerini etkileyebilecek kadar büyük bir ülke olması durumunda, ekonomik büyümenin ortaya çıkaracağı refah artışları, ticaret hadlerindeki bozulmayla birlikte ortadan kalkacaktır. Şöyle ki artan üretimle birlikte ihraç edilen mal sayısının da fazlalaşması, dünya piyasalarında ihraç edilen malların fiyatlarını düşürecektir. Bu da dış ticaret hadlerinin söz konusu büyümeyi gerçekleştiren büyük ülke aleyhine dönmesine yol açar. Buna büyümenin toplumsal refahı düşürücü etki oluşturması nedeniyle "yoksullaştıran büyüme" denilmektedir. Doğru cevap, B'dir.

48. Aşağıdaki yaklaşımlardan hangisi farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin gümrük birliği oluşturmalarının, zengin ülkelerin lehine fakir ülkelerin ise aleyhine olacağını savunmaktadır?

A) Önemsiz olmanın önemi

B) İktisadi birleşmeler teorisi

C) Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisi

D) Kutuplaşma teorisi

E) Yoksullaştıran büyüme

Çözüm:

İsveçli iktisatçı *"Gunnar Myrdall"* tarafından ortaya atılan "kutuplaşma teorisi", farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin gümrük birliği oluşturmaları durumunda, birlik üyesi ülkeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliklerinin daha da artacağını ileri sürmektedir. Doğru cevap, D'dir.

49. Aşağıdakilerden hangisi gümrük tarifelerinin genel denge yaklaşımı çerçevesindeki geniş anlamlı etkilerinden birisi değildir?

A) Ödemeler bilançosu üzerindeki etkileri
B) Faiz oranları üzerindeki etkileri
C) Döviz rezervleri üzerindeki etkileri
D) Dış ticaret hadleri üzerindeki etkileri
E) Gelir dağılımı üzerindeki etkileri

Çözüm:

Gümrük tarifelerinin genel denge yaklaşımı çerçevesindeki geniş anlamlı etkileri şunlardır: Ödemeler bilançosu üzerindeki etkileri, döviz rezervleri üzerindeki etkileri, dış ticaret hadleri üzerindeki etkileri, gelir dağılımı üzerindeki etkileri, istihdam ve milli gelir düzeyleri üzerindeki etkileri. Gümrük tarifelerindeki değişiklikler, ülkelerin uygulayacakları faiz oranlarını etkilemez. Çünkü faiz oranları, para piyasasında para arzı ve talebi tarafından belirlenmektedir. Faiz oranları üzerinde, merkez bankalarının uyguladığı para politikaları etkili olmaktadır. Doğru cevap, B'dir.

50. Aşağıdakilerden hangisi dış ticareti sınırlandırmak amacıyla kullanılan yeni korumacılık yöntemlerinden birisi değildir?

A) Gönüllü ihracat kısıtlamaları
B) Sağlık, güvenlik ve çevre standartları
C) Kamu ihaleleri
D) Yurt içi katkı zorunluluğu
E) İthalatta fark giderici vergiler

Çözüm:

1973 yılında yaşanan "Petrol Krizi ve Stagflasyon Şoku" karşısında tüm dünyada dış ticareti serbestleştirme eğilimleri başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ise, serbest piyasa sistemini daha da güçlendirmiştir. Bu da son yıllarda dünyadaki tüm ülkeleri, gerekli olduğu takdirde ithalatı sınırlandırma konusunda yeni arayışlara itmiştir. Bunun sonucunda ithalatı sınırlandırmada kullanılan geleneksel dış ticaret politikası araçlarının yerini, hızla yeni korumacılık yöntemleri almaya başlamıştır. Dış ticareti sınırlandırmak amacıyla kullanılan yeni korumacılık yöntemleri şunlardır: Gönüllü ihracat kısıtlamaları, sağlık, güvenlik ve çevre standartları, kamu ihaleleri ve yurt içi katkı zorunluluğu.

"İthalatta fark giderici vergiler" ise, hükümetlerin yurt içi sanayileri korumak için, korumak istedikleri sektörlerdeki üreticiler için yüksek fiyat saptamalarını ifade etmektedir. İthal mallarının gümrük giriş fiyatı, bu fiyatın altında kalıyorsa, o zaman fark giderici vergi uygulayarak yurt içi fiyat geçerli kılınır. Doğru cevap, E'dir.

KAYNAKÇA

AKALIN, Güneri (2002). **Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş**, Ankara: Akçağ Yayıncılık.

AKERLOF, George A. (1970). "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and the Market Mechanism", **Quarterly Journal of Economics**, Vol.84, August-1970.

AKYÜZ, Yılmaz (1977). **Sermaye, Bölüşüm ve Büyüme**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını.

APPLEYARD, Dennis R. and Alfred J. Field (2008). **International Economics**, 6. Edition, New York: McGraw-Hill.

ATAN, Sibel (2011). "Türkiye'deki Sektörel Bağlantı Yapısının Girdi-Çıktı Yaklaşımı İle İncelenmesi: Yurtiçi Üretim ve İthal Ara Girdi Ayrıştırması", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt.22, Sayı.80.

ATILGAN, Ahmet (1997). **İktisat Politikalarının Evrimi**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

BALL, Laurence and Gregory Mankiw (1995). "What Do Budget Deficits Do?", **A Symposium Sponsored By the Federal Reserve Bank of Kansas City**.

BARRO, Robert (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", **Journal of Political Economy**, Vol.98, No.5.

BARRO, Robert (1999). "Inflation and Growth", **The Federal Reserve Bank of St. Louis Review**, May/June-1999.

BERNANKE, Ben S. and Frederic S. Mishkin (1997). "Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy", **NBER Working Paper Series**, No. 5893.

BORATAV, Korkut (2004). **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002**, 8. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

CAMPELL, Colin D., Rosemary G.Campell, Edwin G.Dolan (1988). **Money, Banking and Monetary Policy**, New York: The Dryden Press.

CARBAUGH, Robert J. (1985). **International Economics**, 3. Edition, Wadsworth Publishing.

CARGILL, Thomas F. (1982). **Money, The Financial System and Monetary Policy**, Nevada University Press.

CHICK, Victoria (1983). **Macroeconomics After Keynes**, The USA: MIT Press.

ÇELİK, Kenan (2008). **Uluslararası İktisat**, 4. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi.

ÇETİN, Murat (2009). "Kaldor Büyüme Yasasının Ampirik Analizi: Türkiye ve AB Ülkeleri Örneği (1981-2007)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,** Cilt.XI, Sayı.1.

DERVİŞ, Kemal (2004). **Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü**, Ekonomi ve Dış Politika Formu, İstanbul: Doğan Kitap.

DOLUN, Leyla ve Ahmet Hakan Atik (2006). **Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları.

DORNSBUCH Rudiger and Stanley Fischer (1994). **Macroeconomics**, 6th Ed., McGraw Hill, New York.

DURA, Cihan ve Hayriye Atik (2007). **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan Kumcu (2002). **Ekonomi Politikası**, İstanbul: Om Yayınevi.

EREN, Ercan (1994). **İktisatta Yöntem**, 4.b., Bursa: Ezgi Kitabevi.

FISCHER, Stanley and Rudiger Dornbusch (1998). **Makroekonomi**, Çev. Salih Ak, Mahir Füsunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım, İstanbul: Ayhan Matbaası.

FRIEDMAN, Milton (1968). "The Role of Monetary Policy", **American Economic Review**, Vol.58, No.1, March-1968.

FRIEDMAN, Milton (1970). "The Counter-Revolution in Monetary Theory", **Institute of Economic Affairs Occasional Paper**, No.33, London:Institute of Economic Affairs.

FROYEN, Richard T. (1995). **Macroeconomics Theories and Policies**, 5th Ed., The USA: Prentice Hall International Editions.

GERBER, James (2005). **International Economics**, 3. Edition, New York: Pearson Press.

GORDON, Robert J. (1990). "What Is New -Keynesian Economics?", **Journal of Economic Literature**, Vol.28, September-1990.

GORDON, Robert (1998). **Macroeconomics,** 7th Ed., The USA: International Press.

GREENWALD, Bruce and Joseph Stiglitz (1987). "Keynesian, New Keynesian and New Classical Economics", **Oxford Economic Papers**, Vol.39.

GÜRAK, Hasan (2006). **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Bursa: Ekin Kitabevi.

GWARTNEY, James D. Gwartney and Richard L. Stroup (1992). **Macroeconomics Private and Public Choice**, 6th Ed., England: The Dryden Press, 1992.

HALL, Robert E. Hall and John B.Taylor (1986). **Macroeconomics**, 4th Ed., New York: International Edition.

HAN, Ergül ve Ayten A. Kaya (2002). **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Eskişehir: Etam Matbaa A.Ş.

HİÇ, Mükerrem (1966). **Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

HUSTED, Stephan and Michael Melvin (2007). **International Economics**, 7. Edition, Pearson: Addison-Wesley Press.

INGHAM, Barbara (2004). **International Economics, A European Focus**, Prentice-Hall.

JONES, Charles I. (1998). **Introduction to Economic Growth**, New York: W. W. Norton & Company.

KAMERSCHEN, David R. (1984). **Money and Banking**, 8th Ed., The USA: International Edition.

KAZGAN, Gülten (1988). **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar.

KAZGAN, Gülten (1994). **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri**, İstanbul: Altın Kitaplar.

KAZGAN, Gülten (1999). **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Altın Kitaplar.

KEPENEK, Yakup (2000). **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KETTELL, B. (1985). **Monetary Economics**, The USA: Graham and Trotman Limited.

KEYDER, Nur (1996). **Teori-Politika-Uygulama**, 5.b., Ankara: Bizim Büro Basımevi.

KILIÇBAY, Ahmet (2002). **Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (1998). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt.53, No.1-4.

KLAMER, Arjo (1984). **The New Classical Macroeceonomics**, Great Britian:Wheatsheaf Books Ltd.

KÖSEKAHYAOĞLU, Levent ve Canan Şentürk (2006). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl.2, Sayı. 4.

KRUEGER, ANNE O. (1984). "Trade Policies in Developing Countries", **Handbook of Internatioal Economics**, Amsterdam.

KRUGMAN, Paul R. and Maurice Obstfeld (2000). **International Economics: Theory and Policy**, 5. Edition, Harper Collins.

LUCKETT, Dudley (1986). **Money and Banking**, 3rd Ed., Singapoure: International Edition.

MANKIW, Gregory, David Romer and D. Wek (1992). "A Contribution to the Empries of Growth", **Quarterly Journal of Economics**, May-1992.

MASSON, Paul R., Miguel A. Savastano and Sunil Sharma (1998). "Can Inflation Targeting Be A Framework for Monetary Policy in Developing Countries?", **Finance & Development**, Vol.35.

MISHKIN, Frederic S. (2000). "Inflation Targeting in Emerging-Market Countries", **American Economic Review**, No.90.

MISHKIN, Frederic S. and Adam S. Posen (1997). "Inflation Targeting: Lessons from Four Countries", **Federal Reserve Bank of New York, Economic Policy Review**.

NELSON, Richard N. (1994). **What has been the Matter with Neoclassical Growth Theory**, New York: Edward Elgar Publishing.

OKTAR, Suat (1998). **Enflasyon Hedeflemesi**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

ÖZEL, Hasan Alp (2012). "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1.

ÖZKUL, Gökhan (2007). "Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: Ekonomik Teoride Girişimciler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.12, Sayı.3.

PARASIZ, İlker (1997). **Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

PARKIN, Michael (1996). **Macroeconomics**, New York: Addison Wesley Publishing.

PAYA, Merih (2000). **Para Teorisi ve Politikası**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

PUGEL, Thomas A. (2004). **International Economics**, 12. Edition, New York: McGraw Hill.

ROMER, Paul (1986). "Increasing Return and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, Vol.94.

ROMER, Paul (1994). "The Origins of Endogenous Growth", **The Journal of Monetary Economic Perspectives**, Vol.8, No.1.

RUGMAN, Alan M. and Richard M. Hodgetts (2003). **International Business**, 3. Edition, FT Prentice Hall.

SALVATORE, Dominick (2007). **International Economics**, 9. Edition, New York: John Wiley.

SALVATORE, Dominick (2011). **International Economics: Trade and Finance**, International Student Version, New York: John Wiley.

SAMUELSON, Paul A. and William D. Nordhaus (2001). **Economics**, International Edition, New York: McGraw Hill.

SAVAŞ, Vural (1998). **Politik İktisat**, 3.b., İstanbul: Beta Yayınları.

SAWYER, W. Charles and Richard L. Sprinkle, **International Economics**, 2. Edition, New York: Pearson Press.

SEYİDOĞLU, Halil (2006). **Uluslararası İktisat**, 2. Baskı, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

SEYİDOĞLU, Halil (2013). **Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama**, 19. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, No.28.

SMITH, Adam (2001). **Ulusların Zenginliği**, Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

SNOWDON, Brian (1997). "Politics and Business Cycle", **The Political Quarterly**, Vol.68, No.3.

SOLOW, Robert (1994). "Perspectives on Growth Theory", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol.8, No.1.

ŞAHİN, Hüseyin (2006). **Türkiye Ekonomisi - Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

ŞENSES, Fikret (1989). **1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme**, Ankara: V Yayınları.

ŞİMŞEK, Muammer (2003). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960-2002", **Dokuz Eylül Üniverstesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt:18 Sayı:2.

TABAN, Sami (2008). **İktisadi Büyüme - Kavram ve Modeller**, Ankara: Nobel Yayınevi.

TEZEL, Yahya Sezai (1989). **İktisadi Büyüme**, Ankara.

TOPRAK, Metin ve Ömer Demir (2001). **Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa Devriminin Serüveni**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

UYGUR, Ercan (2001). "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomisi Kurumu (TEK) Tartışma Metni**.

YARDIMCI, Pınar (2006). "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.9, No.10.

YAVİLİOĞLU, Cengiz (2002). "Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)", **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2.

YELDAN, Erinç (2001). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul: İletişim Yayınları.

http://www.bloomberght.com/

http://www.ecb.europa.eu/

http://www.federalreserve.gov/

http://www.hazine.gov.tr/

http://www.imf.org/

http://nber.org/

http://www.tbb.org.tr/

http://www.tcmb.gov.tr/

http://www.tuik.gov.tr/

http://www.worldbank.org/

http://www.wto.org/